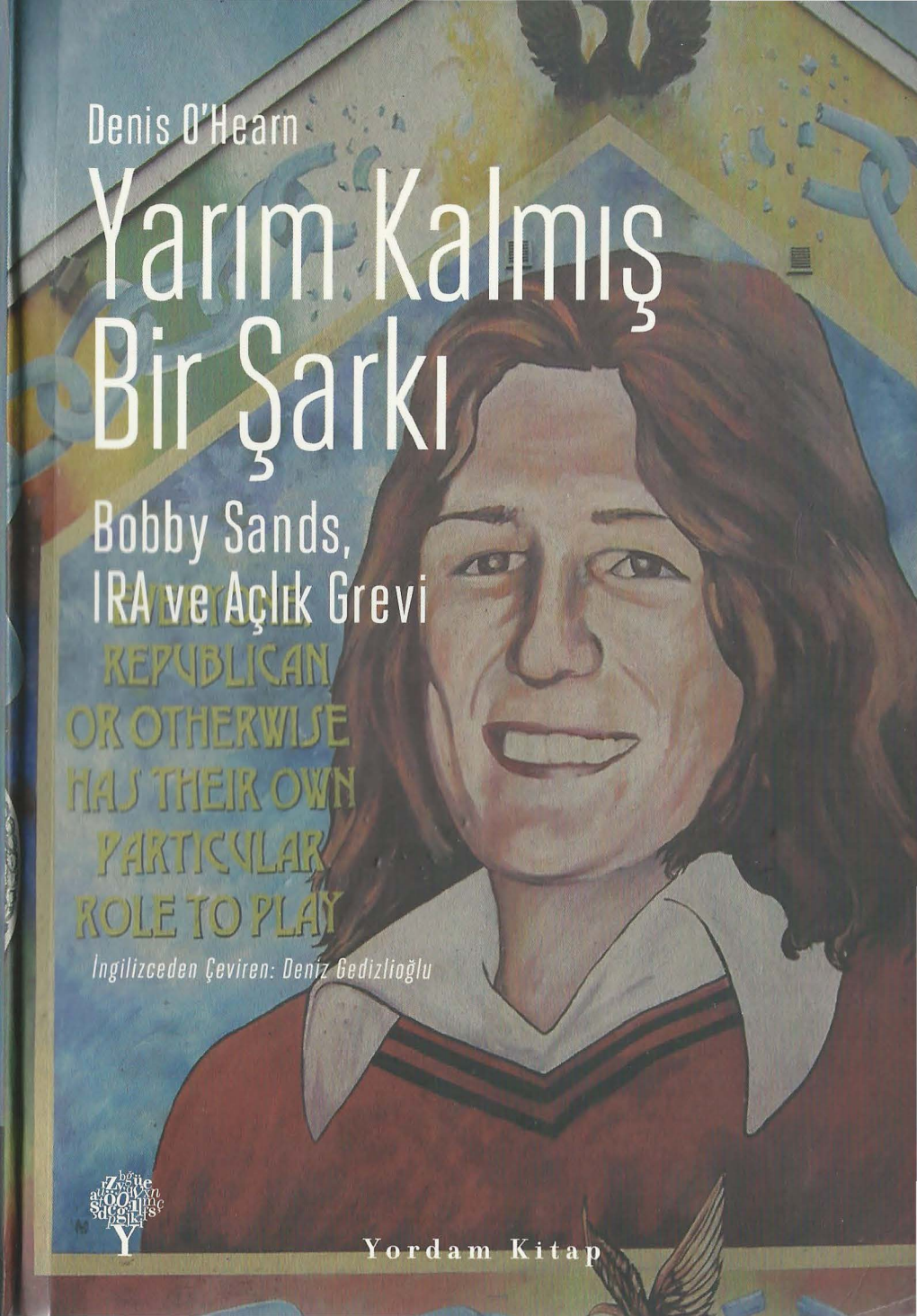
DENIS O'HEARN • YARIM KALMIŞ BİR ŞARKI

Denis O'Hearn

Yarım Kalmış Bir Şarkı

Bobby Sands, IRA ve Açlık Grevi

İngilizceden Çeviren: Deniz Gedizlioğlu



Yordam Kitap

Denis O'Hearn

1970'ler ile 2000'li yıllar arasında Belfast'ta üniversite hocalığı yaparken bir yandan aktif mücadele içinde yer aldı. Halen Binghamton Üniversitesi'nde (New York) sosyoloji profesörü olarak çalışmaktadır. İrlanda'nın gelişimi, toplumsal hareketler, İrlanda, ABD ve Türkiye hapishanelerinde uygulanan tecrit üzerine çeşitli kitap ve makaleleri bulunan O'Hearn, aynı zamanda, ABD'de tecrit altında tutulan mahkûmlarla yakın bir ilişki içindedir.

Bobby Sands ve yoldaşlarının ölümle sonuçlanan açlık grevi hakkındaki en yetkin kaynak olan *Yarım Kalmış Bir Şarkı*, 2011'de "Allessandro Tassoni Ödülü"ne (Modena, İtalya) ve 2012'te Uluslararası "Citta di Cassino Letterature dal Fronte Ödülü"ne (Cassino, İtalya) layık bulunmuştur. Kitap, ayrıca, Kaliforniya başta olmak üzere çeşitli ABD hapishanelerinde 2011 ve 2013'te yaşanan geniş katılımlı açlık grevlerine de esin kaynağı olmuştur.

Eserin orijinal adı:
Nothing But an Unfinished Song: The Life and Times of Bobby Sands
(2006, New York: Nation Books)



Yarım Kalmış Bir Şarkı

Bobby Sands, IRA ve Açlık Grevi

Denis O'Hearn

İngilizceden Çeviren
Deniz Gedizlioğlu

Yordam Kitap: 228 • **Yarım Kalmış Bir Şarkı** • Denis O'Hearn
ISBN 978-605-9046-21-3 • *Kitap Editörü:* Ali Gündoğan
İngilizceden Çeviren: Deniz Gedizlioğlu • *Düzeltme:* Selma A. Bursalıoğlu
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Kasım 2014
© Denis O'Hearn, 2006; © Yordam Kitap, 2014

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap. com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No:38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
TEL: 0212 5650122 - 0212 5650255

Yarım Kalmış Bir Şarkı

Bobby Sands, IRA ve Açlık Grevi

İçindekiler

Türkçe Basıma Önsöz 9

Birinci Bölüm
Ütopyada Büyümek 17

İkinci Bölüm
Şiddet ve Öfke 26

Üçüncü Bölüm
IRA'ya Giriş 37

Dördüncü Bölüm
Hava Değişiyor 45

Beşinci Bölüm
Güneye Yolculuk 55

Altıncı Bölüm
Hapishane 61

Yedinci Bölüm
Ortam Kızışıyor 75

Sekizinci Bölüm
İsyanı Öğrenmek 85

Dokuzuncu Bölüm
Long Kesh'ten Ayrılış 105

Onuncu Bölüm
Pratiğe Dökmek 115

On Birinci Bölüm
Dunmurry'de Kötü Bir Gün 133

On İkinci Bölüm
Castlereagh 145

On Üçüncü Bölüm
Hapishaneye Dönüş ... 159

On Dördüncü Bölüm
Hücre Hapsi ... 173

On Beşinci Bölüm
Battaniyeli Günler ... 181

On Altıncı Bölüm
Eylemi Canlandırmak ... 197

On Yedinci Bölüm
H6: Dayanışmayı İçeriden Kurmak ... 233

On Sekizinci Bölüm
H6: Eylemi Genişletmek ... 251

On Dokuzuncu Bölüm
Kaçınılmaza Doğru ... 273

Yirminci Bölüm
Açlık Grevi ... 303

Yirmi Birinci Bölüm
Adım Adım ... 337

Yirmi İkinci Bölüm
Son ... 372

Yirmi Üçüncü Bölüm
Başlangıç ... 419

Notlar ... 438

Türkçe Basıma Önsöz



Bu kitabın Türkçede yayınlanması, benim için özel bir anlam taşıyor. "Yarım Kalmış Bir Şarkı" başlığı, Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevi'ndeyken yazdığı bir şiirden alınmıştır. Zira Nâzım'ın "yarım kalmış şarkılar" imgesi ile Bobby Sands'in hayatı, insana huzursuzluk verecek ölçüde örtüşüyor. Bobby'nin ömrünün müzikle –söylediği ve sözlerini yazdığı şarkılarla– dolu olması bir yana, yaşadığı hayat da başlı başına harikulade bir şarkıydı. Bu şarkı, çok zaman korkunç mekânlarda, berbat koşullar altında söylenmişti; Bobby ve diğer dokuz genç adam 1981 açlık grevinde cesurca öldükleri zaman ise Bobby'nin bedensel şarkısı yarım kalmış oldu. Belfast yakınlarındaki Long Kesh Hapishanesi'nin H Blokları, cezaevleri tarihindeki en korkunç günlerin yaşandığı yerlerden biriydi; Sands ve yüzlerce adam, idealleri uğruna burada acı çekti ve öldü. Beş yıl boyunca yüzlerce mahkûm, hücrelerinde çıplak olarak tutuldu, örtünmek için yalnızca battaniyeleri vardı. Dövüldüler, taciz edildiler. "Battaniye adam"lardı onlar. Fakat hapishane günlerinin, bu kitapta okumak üzere olduğunuz tüm dehşetine rağmen, Bobby Sands şarkısını hep bütün gücü ve neşesiyle söyledi. Yarım da kalmış olsa, bu şarkı, dünyanın başka özgür kadınları ve erkeklerinin dilinde, yeni mısralar eklenerek çınlamaya devam ediyor.

İşte bu nedenle bu kitabın Türkçesi yayınlanmalıydı; dilerim günün birinde Kürtçe olarak da okunabilir. Kitabın İngilizce

basımı 2006'da, tam da Türkiye'de bir grup mahkûmun sürdürmekte olduğu korkunç bir ölüm orucunun ardından basıldı; bu mahkûmlar ve destekçileri Bobby Sands ve yoldaşlarının yolundan gittiklerini söylüyorlardı.

Aradan geçen yıllar içinde bu kitap, H Blokları'ndaki İrlandalı mahkûmlarla Türkiyeli ölüm orucu eylemcilerinin bulundukları hapishanelere benzeyen, karanlık pek çok mekâna ulaştı.

Amerika Birleşik Devleti'ndeki "yüksek güvenlikli" [*Supermax*] hapishaneler; on binlerce insanın yıllarca, hatta on yıllarca ancak bir arabanın park edebileceği küçücük hücrelerde –insan, hayvan ya da bitki– canlı hiçbir şeye dokunamadan kilit altında tutuldukları bu karanlık yerlerin bir örneğini oluşturuyor. Bu hapishanelerdeki mahkûmların bazıları, seyrek ziyaretlerde sevdiklerinin büyüdüklerini ya da yaşlandıklarını izleyerek, onlara asla dokunamadan, birbirlerini sevdiklerini ancak güvenlikli pencerelerin arkasından bağırarak ya da telefon ahizesi aracılığıyla söyleyerek, on yıllardır orada bulunuyor. Bu mahkûmlar da Bobby Sands gibi fiziksel olarak temas edemeseler de yaratıcı yollar geliştirerek birbirlerine destek olmak ve dayanışmak için mücadele ediyor. İletişim kurmayı bir şekilde başarıyorlar. Bilgi paylaşıyorlar. Daha olağan mekânlarda doğaya ve hayata açılarak tüm ruhumuzu besleyen pencereler işkencecileri tarafından kapatılmışken, tıpkı Bobby ve yoldaşları gibi onlar da "zihinlerinin pencerelerini" açmanın yollarını buluyorlar.

Bu kitap yayınlandıktan sonra bir şeyler değişmeye yüz tuttu. Karanlıkta bir ışık yanmaya başladı. Kitap asla çok satanlar listesine giremedi ya da yazarını parasal anlamda zengin etmedi. Ancak bundan çok daha büyük bir zenginlik sağladı. Basılmasından kısa süre sonra bu kitap, Amerika'nın Ohio eyaletinde bulunan bir "yüksek güvenlikli" hapishanede, yukarıda anlattığım koşullar altında on beş yıldır yaşamakta olan Afrika kökenli Amerikalı bir adamın eline geçti. Bomani Shakur adlı bu adam bana bir mektup yazdı ve o zamandan bu yana çok yakın iki dost, hayır, daha da ötesi, iki kardeş olduk. Bomani, bu kitapta kendisine ve 1993 hapishane isyanlarında yer aldıkları

için ölüme mahkûm edilen diğer yoldaşlarına, tecrit koşullarının korkunçluğuna rağmen başka bir dünyanın nasıl mümkün olabileceğini düşünmeye başlamak için ilham veren bir şeyler bulmuştu.

Bomani'yi Ohio Eyalet Hapishanesi'nde ziyaret etmeye başladım, New York'tan altı saatlik bir araba yolculuğu gerektiriyordu bu. Pek çok şey hakkında konuştuk, ancak en çok konuştuğumuz konu özgürlüğün anlamıydı. 2009 yılında, çalıştığım üniversitede hapishaneler üzerine bir ders vermem, "yüksek güvenlikli" hapishanelerdeki mahkûmların ise hem öğrenci hem de konu uzmanı olarak bu derse katılması önerildi. Derste farklı etnik gruplardan, farklı sınıfsal geçmişleri bulunan öğrenciler ve Amerika Birleşik Devleti'nin çeşitli "yüksek güvenlikli" hapishanelerinde uzun süreli tecrit altında bulunan on mahkûm bir aradaydı. Bunların arasında Bomani Shakur'un yanı sıra Amerika'nın en kötü şöhretli hapishanesinden, Kaliforniya'daki Pelikan Körfezi Eyalet Hapishanesi'nden gelen dikkat çekici iki kişi daha vardı: Danny Troxell ile Todd Ashker. Bu iki mahkûm, Pelikan Körfezi'nde yalnızca "güvenlikli barınma üniteleri"nde –yani tecrit hücresinde– değil, bu ünitelerin "kısa koridor" denilen, Kaliforniya eyaletinin en çok susturmak istediği iki yüz mahkûmu tuttuğu küçük bir bölümde kalıyordu. Bu mahkûmlar farklı etnik gruplara mensuptu: Beyazlar, Afrika kökenliler ve Latinler. Kaliforniya eyaletinin planına göre, bu insanların birbirlerinden nefret etmesi gerekiyordu. Oysa onlar, hücreden hücreye bağırarak komün hâline gelen bir "kısa koridor kolektifi" oluşturmuşlardı. Özgürlükçü fikirlerini birbirleriyle paylaştıkları yazarlar arasında Thomas Paine, muhalif tarihçi Howard Zinn ve elbette Bobby Sands de vardı.

Todd Ashker şöyle açıklıyordu: "Hapishane personelinin insanlık dışı muameleleri ve görevi kötüye kullanması karşısında hepimizin aynı geminin yolcusu, onlarınsa bizim zindancımız, işkencecimiz ve ortak düşmanımız olduğunu kavrarken, aynı zamanda birbirimizin etnik ve kültürel farklılıklarını kabul edip saygıyla karşılamaya başladık."

Bu mahkûmlar 2009'da açtığım "Hapishane Deneyimleri" dersine katıldılar. Öğrencilerle aynı kitapları ve makaleleri okudular. Ardından öğrenciler, onlara hapishane hayatının *gerçekten* nasıl olduğu hakkında sorular soran mektuplar yazdı. Örneğin Fransız toplum bilimcisi Michel Foucault gibi, akademinin ünlü hapishane uzmanlarının "meseleyi çözüp çözemediğini" sordular (kısa bir cevap: hayır, genellikle çözememişler).

Mahkûmların hepsi ders sırasında şimdi sizin de Türkçe olarak okuma olanağına kavuştuğunuz bu kitabı okudu. Bobby Sands ve yoldaşlarının deneyimleri, otuz yıl önce yaşanmış olmasına rağmen zamanın ötesinden uzanıp onlarla konuştu. İrlanda'da yaşananları okurlarken, "yüksek güvenlikli" hapishaneler ve bu hapishanelerde uygulanan işkencelere karşı açlık grevi gibi şiddet içermeyen eylemlere başvurarak nasıl mücadele edebilecekleri üzerine düşündüler.

2010'da Georgia eyaletindeki binlerce mahkûm, cezaevi yöneticilerinin emirlerine uymayı ve hapishane işlerinde çalışmayı (elbette eğer çalışmalarına izin verilirse) reddederek genel bir açlık grevine gitti. 2011'in başlarında Bomani Shakur, Jason Robb (beyaz bir adam) ve Sıddık Abdullah Hasan (Sünni Müslüman) açlık grevine girdi. Bobby Sands ve yoldaşları gibi, onların da beş maddelik bir talep listesi vardı. Listenin başında, dostları ve yakınlarıyla açık görüşe çıkabilme ve topluca spor yapabilme talebi yer alıyordu. Bobby ve "battaniye adamlar" gibi, hapishane dışından destekçiler edindiler; bu kapsamda toplumsal gösterilere katılmak, gazeteler için haberler yazmak gibi eylemler gerçekleştirebilecek insanlardan oluşan bir ağ kurdular.

Yemeksiz geçen on iki günün ardından, mahkûmların tüm talepleri kabul edildi. Bir hafta sonra, karım Bilge'yle birlikte onları ziyarete gittik. Sarıldık, öpüştük ve birlikte yemek yedik; bu adamların neredeyse yirmi yıldan sonra başka insanlarla ilk temasıydı bu. Hem Bomani Shakur hem de Jason Robb (ki cezaevi yönetiminin, farklı etnik kökenlerinden ötürü birbirlerine düş-

man olmaları gerektiği fikrine karşın, tesadüf eseri birbirlerinin en yakın arkadaşıydılar), Bobby Sands'in kendilerine özgürlüklerini verdiğini söyledi. Bobby ve İrlandalı yoldaşları, haklarını nasıl elde edebileceklerine dair onlara bir fikir vermiş, yol göstermişti. Mücadeleleri hâlâ devam etse de, hakları için nasıl savaşabileceklerini keşfettiklerinden beri daha zengin bir hayatları var.

Bu arada, Georgia ve Ohio'daki mahkûmların haklarını kazandığını, Bobby Sands'in mücadelesini okumuş olan Pelikan Körfezi'ndeki arkadaşlarımız da duydu. "Kısa koridor kolektifi"ndeki, farklı etnik kimlikler taşıyan ve bu yüzden birbirlerinden nefret etmeleri beklenen mahkûmlar, özgürlük üzerine tartışmaya başladılar. Maya kozmolojisi (Mayalılar Meksika ve Orta Amerika'nın yerli halkıdır) üzerine yaptıkları okumalar sırasında zaman ve mekân kavramlarının yanı sıra, daha iyi ve erdemli bir yaşama geçmek için insanın karşısına çıkan fırsatları tespit etmenin yolları hakkında ufuklarını genişlettiler. Koridorun iki ucu arasında yapılan konuşmalar çoğunlukla gürültülü ve bulanıktı; kimileri İngilizce, kimileri İspanyolca konuşuyordu. Ancak Todd Ashker'ın belirttiği üzere, "Danny'yle, Bobby Sands ve İrlanda'daki mücadele hakkında konuşmaya başladı[kları] zaman ortalık sessizleşirdi... bir anda herkes kulak kesilirdi."

Kısa koridor mahkûmları, yavaş yavaş Kaliforniya'nın cezaevi işkence sistemine karşı bir açlık grevinin planlarını yapmaya başladılar. Adım adım planları hakkında Kaliforniya eyaletindeki tüm mahkûmlara haber uçurdular. Onların da İrlandalı mahkûmlar gibi beş basit talebi vardı. Bunların ilki ise, yeniden diğer insanlar arasına katılmanın ancak ispiyonculukla mümkün olduğu tecrit sisteminin sona ermesiydi.

Hapishanedeki sisteme karşı yasal bir savaş başlatarak Kaliforniya eyalet meclisini Pelikan Körfezi ve Kaliforniya'daki diğer hapishanelerde yaşanan koşullar hakkında görüşmeye zorladılar. Mücadele bugün hâlâ devam ediyor.

2014'te Illinois eyaletinden yeni mahkûmlar Hapishane Deneyimleri dersini aldı. Hepsi bu kitabı okudu. O yılın ilerleyen günlerinde eyaletteki cezaevi sistemine karşı kendi açlık grevlerini başlattılar. Bir mahkûm bana yazarak Illinois yönetiminin, Kuzey İrlanda cezaevi idaresi gibi, pencerelerini metalle kapatarak doğayla kurabildikleri yegâne teması engellediğini anlattı. Ancak mahkûmların dik durduklarını söylüyordu. Özgürlük haklarına el uzatılmasına pabuç bırakmayacaklardı. Görünen o ki, Bobby Sands ve Long Kesh Hapishanesi'ndeki "battaniye adamlar"ın ruhu, kıtaları ve milenyumu aşarak mahkûmlarla konuşmayı sürdürüyor.

2011'de bu kitabın Fransızca basımı çıktı. Fransa'nın güneyinde yer alan ve Bask Ülkesi de denilen Bask bölgesindeki mahkûmlar arasında özel bir okuyucu kitlesiyle birlikte özel bir anlam kazandı. Birkaç ay sonra, bu bölgede bulunan iki mahkûmdan, kendi mücadele arkadaşları İrlandalı yoldaşlarından cesaret alsın düşüncesiyle kitabı Bask diline çevirdiklerini haber veren bir mektup geldi.

2012'de Hapishane Deneyimi dersini Türkiye'de, Boğaziçi Üniversitesi'ndeki parlak bir grup öğrenciyle birlikte yaptık. Pek çok sol görüşlü ve Kürt mahkûm da bu derse müdahil oldu; bunların çoğu, ünlü F tipi hapishanelerde işkence ve tecrite maruz kalıyordu. Amerika'daki "yüksek güvenlikli" hapishane mahkûmlarıyla birlikte kurduğumuz öğrenme ve paylaşım sürecine olabildiğince yakın bir şekilde ilerledik. Amerika'da karşılaştığımız özgürlük ruhunun aynısı burada da vardı. Çeviriyle ilgili zorluklar yaşasak da, Bobby Sands'in bazı yazılarını ve hayatından kimi kesitleri F tipi mahkûmlarıyla paylaştık. İngilizce bilen birkaç Kürt mahkûma kitabı gönderdik.

Şimdi, bu çeviriyle birlikte, bu topraklarda tutsak olan veya olmayan; Türk, Kürt, Roman veya Ermeni; Sünni, Alevi, Hristiyan veya ateist; tüm özgür kadın ve erkekler, Bobby Sands ve yoldaşlarının hayatına ortak olabilecek. Bu insanların pek çoğu

Bobby'nin yaşattığı özgürlük ideallerini paylaşıyor ve hayata geçiriyor. Biliyorum ki, Bobby'nin deneyimlerini okumak, Amerika, Avrupa ve Avusturalya kıtalarındaki insanlar gibi sizleri de zenginleştirecek. Hepsinin ötesinde ümit ettiğim şey ise, bu kitabı okuyanlarınızın Türkiye'deki hapishanelere de birer kopya göndermesi. Türkiye'deki tutsaklar Bobby'nin dostlarıdır. Onu anlayacaklardır.

Bobby Sands'in birçok defa (İrlandaca olarak) dile getirdiği gibi, *tiocfiadh ar la*, "Bizim günümüz de gelecek." İspanyolca olarak söylersek, *Venceremos!*, "Kazanacağız!"

Denis O'Hearn

Albuquerque, New Mexico (işgal altındaki yerli bölgesi)

Ekim 2014



Bobby doğduğunda Sands ailesinin yaşadığı, Abbots Cross'taki ev.

Birinci Bölüm

Ütopyada Büyümek

Rosaleen Sands, bebeğini kucağına almış emziriyordu. Abbots Cross'taki evlerinin salonundaydılar, arkadan radyo sesi geliyordu. Uzun yıllar sonra Rosaleen, o günlerde küçük bebeği için ne umutlar beslediğini hatırlayacaktı. Ancak korkuları da vardı. İkinci Dünya Savaşı biteli fazla olmamıştı. Ortalık nispeten sakin olsa da İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) ve Kuzey İrlanda hükümeti arasında dönem dönem çatışmalar çıkıyordu.

Rosaleen, yeni doğmuş çocuğa doğru eğilip şöyle dedi: "Bobby, eğer günün birinde savaş çıkarsa birlikte Güney'e ineriz. Orada seni askere almazlar. Olur da burası karışır ve IRA ortalığa çıkarsa, seninle Güney'e gideceğiz."[1]

Rosaleen'in endişelenmek için pek çok haklı sebebi vardı. İrlanda adasının en büyük parçasını teşkil eden Kuzey İrlanda –Kuzeydoğu'da yer alan bu altı kontluk, 1920'de İngilizler tarafından adanın geri kalanından ayrılmıştı– iki Katolik başına üç Protestanın düştüğü, belirgin bir Protestan çoğunluğuna sahipti. Devleti, İngiltere Kraliçesi'ne bağlılığını bildirmiş olan Protestanlar idare ediyordu. Katoliklerin çoğu, Protestanların da küçük bir kısmı bu hükümeti tanımayı reddetmişti, bunun yerine İrlanda'nın birleşmesini istiyordu. İlk başbakan James Craig 1922'de, Belfast'ın doğusunda bulunan Stormont'ta kurulan ilk yerel hükümet için şöyle demişti: "Protestan bir halk için Protes-

tan bir meclis." Bugünkü başbakan Basil Brooke da vaktiyle halka, Katolikleri işe almamalarını söylemişti. "Kendi mekânımda Katolik barındırmam," diye övünüyordu.[2] Polis gücü Protestanların elindeydi; hem Ulster* Kraliyet Teşkilatı (RUC) hem de devlet destekli paramiliter "Özel B Timi". Ve o sırada, 1954 yılında, Protestan işçi sınıfına istihdam sağlayan endüstriler büyük bir hızla çökmekteydi. Protestan işçilerin 1912'de Titanic'i gururla inşa ettikleri Harlan-Wolff Tersanesi gibi işyerleri, artık yüzlerce işçi çıkarıyordu.

Gelgelelim, İrlanda'nın sert ikliminde belki de en acil toplumsal tehdit, bölgedeki konut sorunuydu. On yıllarca sürmüş bir bakımsızlık sonucu, her on evden üçü oturulmaz hâldeydi.[3] Katoliklerin çoğu Belfast'ın tıklım tıkış varoşlarında yaşıyordu: Aşağı Falls, Ardoyne ya da Rosaleen Sands'in çocukluğunun geçtiği Çarşı gibi yerler. Labirent gibi dizilmiş daracık sokakların etrafı, tuvaletleri dışarıda duran iki katlı tuğla evlerle çevrilmişti. Buralarda, birkaç çocuk birden balık istifi, aynı yatakta başlı-kıçlı uyurlardı.

Dolayısıyla, Rosaleen Kelly ile John Sands 28 Mart 1951 günü evlenip Belfast'ın beş mil kuzeyinde bir kır köyü olan Abbots Cross 6 numaradaki yeni sayılabilecek müstakil bir eve taşındıklarında, önlerinde daha iyi bir gelecek olduğunu düşünüyorlardı. İkisi de Belfast'ın işçi sınıfı ailelerinden geliyordu. Rosaleen'in babası Robert, Katolik semti olan Çarşı civarında seyis olarak çalışıyordu. John'un annesi Elizabeth Forsyhte ise Protestanlığın daha katı bir kolu olan Reformist Presbiteryen kilisesine mensuptu. John baba ocağından ayrılana kadar Protestanlar arasında yaşamış, Rosaleen Kelly'nin de dokumacılık yaptığı Çarşı semtindeki bir fırında çalışmıştı.

Abbots Cross, Cave ve Carnmoney tepeleri arasında kalan manzaralı vadinin üzerinde kurulmuş beş adet "kır-köy" denemesinden biriydi. Abbots Cross'un hemen güneyinde, Glas-

* İrlanda'nın İngiltere'ye bağlı Kuzey İrlanda bölgesini belirtmek için genellikle İngiltere ve birlik yanlıları tarafından kullanılan isim. *-çev.*

na-Bradan Nehri Belfast Gölü'ne dökülürdü. Burada manzara Belfast'ın art arda dizilmiş tuğla evlerinden çok farklıydı. Köy yolları üzerinde seyrek çiftlik evleri bulunuyordu. Sands'lerin evinden bir taş atımlık mesafede ise "Malikâne" vardı; 19. yüzyılda Belfast'taki önemli binaların çoğunu inşa etmiş bir mimar olan Sir Charles Lanyon'un muhteşem kır evi. Zaman içinde Sands ailesinin bu binalardan ikisiyle oldukça yakın ilişkileri olacaktı: Crumlin Yolu Hapishanesi ve Adliye Binası.

Sands'lerin evi, sokak boyunca muntazam olarak sıralanmış yirmi dört evin ikincisiydi. Evler, etrafı açık kalacak şekilde tasarlanmıştı, ön bahçeleri birbirinden ayıracak çit ya da duvar yoktu. Evler çok düzgün planlanmış ve yeni bir alışveriş merkezinin çevresinde inşa edilmişti. Bu ütopik plan o kadar kusursuz hazırlanmıştı ki evlerin toplam sayısı tam olarak yüz ediyordu.[4]

Ne var ki bu ütopyanın içinde her şey aynı kusursuzlukla yürümüyordu. Abbots Cross, mezheplerin keskin biçimde ayrıştığı bir yerdi. Sands'lerin çitli arka bahçesinin hemen gerisinde büyük ve modern Presbiteryen kilisesi vardı. O tertemiz, beyaz alışveriş merkezinin tam karşısında bağımsız bir Kongregasyon kilisesi ile yeni yapılmış bir Protestan ilkokulu bulunuyordu. İrlanda Kilisesi, Bağımsız Presbiteryen, Metodist, Baptist, Plymouth Tarikat kiliseleri... Herkes için bir cemaat vardı. Katolikler hariç...

1920 ve 30'larda Katoliklere yönelik polis baskısının tam ortasında büyümüş bir kadın olan Rosaleen Sands için bile, polis ve Özel B Timi sayısı ve bununla orantılı olarak yarattıkları huzursuzluk, Abbots Cross'ta çok daha fazlaydı.

Rosaleen Sands, Katolik olduğunu asla açık etmemişti. Sands tam bir Kuzeyli-İskoç adıydı; komşularının arasına rahatça karışmıştı. Son derece sessiz sakin, komşularıyla hiç uğraşmayan bir kadın olduğu için herkes Rosaleen'in Protestan olduğunu sanmıştı.[5]

9 Mart 1954'te, Abbots Cross'a taşındıklarından iki yıl sonra Rosaleen ilk çocuklarını doğurdu. Oğlana Robert Gerard adını verdiler. Rosaleen, kendisinin çocukken içinde büyüdüğü şiddet ortamına Bobby hiçbir zaman düşmesin diye dualar etti. Fakat IRA'nın, 1956'da İrlanda sınırında başlattığı bir dizi bombalı saldırı ile yeniden "ortalığa çıkması" fazla uzun sürmeyecekti. Protestanlar ve Katolikler ya da Birlikçiler ve Yurtseverler arasındaki gerilim arttı. Sands ailesi, komşularıyla dinî tartışmalara girmeden sessizce yaşadıkları sürece tüm bunlardan pek etkilenmiyordu. Birkaç yıl boyunca böyle yaşamayı becerdiler, bu arada Nisan 1955'te Marcella, Kasım 1958'de ise Bernadette doğmuştu.

Fakat sonunda yan evde oturan kadın, Rosaleen'in mezhebini keşfetti. John çalışmak için evden çıktığı zamanlarda tacize başladı. Gündüzleri duvarlara çekiçle vuruyordu. Rosaleen çamaşırlarını asmaya çıktığında kadın da benzer çamaşırlar asıyordu. Rosaleen camlarını silerken o da siliyordu. Rosaleen, kadının sürekli kendisini aşağıladığını *sezebiliyordu*. Durum o kadar çekilmez bir hâle gelmişti ki gün içinde komşusundan uzak durabilmek için çocuklarını uzun yürüyüşlere çıkarıyordu. Sonunda Rosaleen hasta düştü. Doktor, John'u kenara çekip eğer karısının sağlığına tekrar kavuşmasını istiyorsa ya komşusunu şikâyet etmesini ya da evden çıkmalarını söyledi.

* * *

"Sonuç olarak," diyecekti yıllar sonra Bernadette, "annem ve babam kendi halinde ve kimseyle didişmek istemeyen insanlar oldukları için evden çıktılar."

Aralık 1961'de Sands ailesi nihayet Abbots Cross yakınlarında açılan yeni bir iskân alanında bir ev buldu. On dört bin kişilik toplu konutların bulunduğu Rathcoole'un adı, İrlandaca "inzivadaki insanlar kalesi" demek olan *rath cuil*'den geliyordu.

Rathcoole "saygın bir işçi sınıfı"[6] için model bir bölge olarak tasarlanmıştı; bununla kastedilen, civardaki sanayi işletmelerin-

de çalışan insanlardı. Abbots Cross'un aksine, buranın yeni sakinlerinin üçte biri Katolikti. Bunlardan biri de Sands ailesiydi; Sands'ler Carnmoney Tepesi'nin yamacında, Doonberg Yolu 68 numaradaki ferah bir evde yaşıyorlardı.

Bobby'nin etrafı göz alabildiğine uzanan yeşil alanlarla kuşatılmıştı. Kız kardeşleriyle birlikte evlerinin ön kapısından çıkıp sık çalılıklar arasında kıvrılan yollardan Carnmoney dağına tırmanabiliyorlardı. Dağın üzerindeki antik Kelt kalelerinin kalıntılarına ve anıtlara çıkarlardı. Tepenin her yanı kuşlarla doluydu; Bobby bunların türlerini birbirinden ayırt etmeyi öğrenmişti.

Bobby kendisini hep bir hırgür içinde bulurdu. Sürekli olarak, komşu çocuklarının arasında çıkan kavgaların içine düşerdi. Biri ona vuracak olursa, o da karşılık verirdi. Kötü bir dayak yemişse ağlamak için sokağın köşesini dönenene kadar beklerdi. İnatçılığını en çok gösterdiği kişi annesiydi. Rosaleen ceza olsun diye onu dışarı oynamaya gönderir, geri çağırdığında Bobby içeri girmeyi reddederdi.

Kız kardeşlerine karşı ise son derece korumacıydı. Biri onlara vuracak olsa savunmaya geçmek için yerinden ok gibi fırlardı. Diğer çocuklara göre daha ufak tefekti ama kız kardeşleri için her şeyi göze alarak dimdik dururdu.[7]

Bobby eğitimine Stella Maris İlkokulu'nda başlamıştı; evlerinin yakınında kız ve erkek çocukların birlikte okuduğu bir Katolik okuluydu burası. Sonra ilkokulun bitişiğindeki Stella Maris Ortaokulu'na devam etti. Hiçbir zaman hevesli bir öğrenci olmadı. Dikkatini daha ziyade takım sporlarına verirdi. Okuldan arkadaşı olan Dessie Black'in söylediğine göre zeki ama tembel bir öğrenciydi.

"Yapmak istediğimiz tek şey futbol oynamaktı. Maç yaparken aramızda takım seçmeye derslerden çok daha fazla vakit harcardık."[8]

Bobby, okul dışındayken farklı inançlardan, oralı bir grup oğlanla oynardı. En iyi arkadaşı Tommy O'Neill da her zaman

aralarındaydı. Birlikte amatör yerel futbol kulübü Stella Maris'in gençler takımına girmişlerdi. İrlanda'nın, dinsel mezhepçiliğin başını alıp gittiği kuzey kısmı için Stella Maris önemli bir kurumdu. Takımın antrenmanları Bobby'nin okulunun spor salonunda yapılıyordu ama çevre bölgelerden Protestan çocukları da geliyordu. Terry Nicholls ise Mormon'du, Stella Maris'e girmişti; çünkü ilgilendiği tek şey futboldu ve herkesle oynayabilirdi.[9] Protestan iki "futbol fanatiği" Willie Caldwell ve Geordie Hussey de takıma katılmışlardı. Katolik mi yoksa Protestan mı olduğunuzu kimse sormazdı. Eğer birazcık idare eder bir oyuncuysanız takıma alınırdınız.

Takım arkadaşları Bobby Sands'i cana yakın biri olarak tarif ediyorlar. Hatırladıkları bir başka özelliğiyse zaman zaman "aşırı" davranışlara sebep olan yüksek heyecanıydı; ki bu özellik hayatının ileriki dönemlerinde başka insanlar tarafından da fark edilecekti.

Geordie Hussey, Sands'in "bir parça fırsatçı" bir oyuncu olduğunu, sol kanattaki pozisyonunda elinden ne gelirse yaptığını söylüyor. Çok fazla golü yoktu ama top kapmak için ona güvenilebilirdi. Doğal yeteneğindeki eksikliği coşkusuyla tamamlıyordu.

Coşkusu başka sporlara da uzanıyordu. Yüzmeyi seviyordu, en büyük tutkusuysa kır koşusuydu. Krosta madalyalar kazanmıştı.[10] Koşuya olan tutkusu, daha sonra hapishanede kaleme aldığı yazılarında da göze çarpacaktı. *Bir Uzun Mesafe Kötürümünün Yalnızlığı** başlıklı yazısında, kır koşusunda birinci gelmiş bir yeniyetmeyken sahip olduğu kuvveti hapishanede bozulmakta olan fiziksel durumuyla kıyaslayacaktı. Öyküde Sands "ciğerleri ısıran, burun ve yanakları kızartan" soğuk bir İrlanda kışında yapılan uzun mesafe koşusunu anlatır. Yarış için heyecanlı olsa da koşucuların istilasının tabiatı nasıl bozduğuna dair şaşırtıcı ölçüde bilinçli, hatta bundan dolayı üz-

* (İng.) *The Loneliness of a Long-Distance Cripple.* –*çev.*

gündür. Aynı anda doğanın hem bir parçasıdır hem de karşısına dikilmektedir.

> "Pat!" Ardıç kuşu havalanınca ileri doğru atıldım. Altları çivili yüzlerce yabancı ayak yüzünü yaralayıp bozarken batak zemin çalkalandı, içine çekildi, köpürdü. Açık arazi boyunca birlik halinde taarruz etmiştik. Bu sırada zihnim de bir yarışın içindeydi; bir yandan durumu kafamda tartmaya çalışıyor, öte yandan arazi yüzeyinin birkaç adımda tamamen bozulmuş olmasına isyan ediyordum.

Sands hem doğaya hem de diğer koşuculara karşı mücadele etti. Nihayet; "Bitiş çizgisini göğüsledim, yarış atı gibi güçlükle soluk alıyordum." Her ne kadar bu yalnızca okul çocukları arasında yapılmış bir koşu olsa da; "Zafer benimdi, kendimi Olimpiyat şampiyonu gibi hissetmiştim," der.

* * *

Sands ergenliğe geçerken arkadaş çevresi genişliyordu. Köydeki kilise salonunda oynatılan filmlere ve düzenlenen danslara gidiyordu. Bobby'nin o dönemdeki arkadaşları onu, dans etmeyi ve bu esnada diğerleriyle kaynaşmayı seven "gamsız" bir çocuk olarak hatırlıyorlar.

* * *

Ancak çevresindeki toplulukta işler değişmeye başlamıştı. Sistemli bir mezhepçilik dalgası yükseliyordu. 1966'ya gelindiğinde Rathcoole bir barut fıçısının üzerinde duruyordu. Tersaneler ve başka yerlerdeki belli iş kaynakları kurudukça, birçok Protestan sahip olduğu avantajları kaybetmekten endişe etmeye başlamıştı. Katolikleri dışlayarak tepki verdiler. Protestanlar, bazı bayrakları Katoliklerin değil ancak kendilerinin asabilmesini, belli sokaklarda yalnızca kendilerinin yürümesini ve polisle Özel B Timi'ni yalnızca kendilerinin çağırabilmesini sağlayan kültürel avantaja tutundular. Fakat Terence O'Neill adlı (İrlandalı ismine karşın Protestandı) birlik taraftarı liberal

bir başbakan, pek çok Protestana göre fazlasıyla yurttaşlık haklarına benzeyen bazı reformlardan bahsetmeye başlamıştı. Bir Katolik okulunu ziyaret etmek gibi oldukça tahrik edici şeyler yapıyordu. O'Neill'in reformcu imajı pek çok Protestanı korkuturken, Katoliklerde ise sonunda ayrımcılığın üzerine gidileceği beklentisi yaratmıştı.

Ayrıca Protestanlar için 1966 yılı büyük bir anlam taşıyordu; çünkü Birinci Dünya Savaşı sırasında binlerce kişinin Kraliçe ve ülkesi için savaşırken can verdiği Somme Muharebesi'nin ellinci yıldönümüydü. 1966, Dublin'deki Paskalya Ayaklanması'nın da ellinci yılıydı; bunun İrlanda Cumhuriyet tarihindeki en büyük hadise olduğu gerçeği de Protestan paranoyasını kışkırtıyordu.

Protestan tahammülsüzlüğünün göbeğini bulmak için Sands'lerin ön kapısından fazla uzağa gitmeye gerek yoktu. Yaptığı siyasete pervasızca dini karıştıran Ian Paisley'nin seçmenleri Rathcoole çevresindeki bölgede toplanmıştı. Paisley, üyesi olduğu Bağımsız Presbiteryenler kilisesinin aynı zamanda lideriydi ve Amerika Birleşik Devleri'ndeki ırkçı ve fanatik Hristiyan Bob Jones Üniversitesi tarafından kendisine fahri "doktorluk" unvanı verilmişti. 1966 yılında Paisley vatan hainliği ve Katolikliğe karşı vaazlar verirken,[11] yenilenmiş olan Ulster Gönüllü Birlikleri (UVF)[12] Katoliklerin evlerine, okullarına ve dükkânlarına yönelik birçok saldırı gerçekleştirdi. 7 Mayıs gecesi geç bir saatte, UVF, yaşlı bir Protestan kadını Katolik zannederek öldürdü. 27 Mayıs'ta bir UVF birliği Katolik Falls Yolu bölgesine gitti ve bulabildikleri ilk Katoliği vurup öldürdüler. Birkaç hafta sonra bir gece vakti, iki tek atmak üzere dışarı çıkan birkaç UVF üyesi, yine Katolik bir adamı bardan çıktığı gibi vurup öldürdü.[13]

Bu sıralarda Sands bazı Protestan arkadaşlarının kendi sosyal çevresinden uzaklaşmaya başladığını fark etti. Stella Maris futbol kulübünden bir arkadaşının ailesi oğullarına, Bobby'yi eve getirmemesini söylemişti. Sonraki birkaç yıl içinde bu ay-

rımlar giderek keskinleşecekti, ta ki 1969'da bir Katolik yurttaşlık hakları hareketinin yükselmesinin ardından olaylar patlayıncaya dek. Bu, Bobby Sands için mezhepçilik üzerine bir eğitim olacaktı.

İkinci Bölüm

Şiddet ve Öfke



Toplumdaki ayrışma gittikçe derinleşiyordu. Farklı mezheplerin bir arada bulunduğu bölgelerde Katolikler için en büyük sorun, şiddet yanlısı ırkçı çetelerin baş göstermesiydi. Yıllar sonra Bobby Sands, 1968'den sonra "hayatının değişmeye başladığını" yazacaktı.[1] Protestocular yurttaşlık hakları için sokaklara çıkıyor, Bobby ise haberlerde polisin onlara saldırdığını görüyordu. 1969'un başlarında Belfast'taki Queens Üniversitesi'nden bir grup öğrencinin Derry şehrine doğru bir yurttaşlık hakları yürüyüşüne çıkması onu çok etkilemişti. Yol boyunca öğrencilere defalarca pusu kurulmuş, kasabaların içlerine girmeleri polis tarafından engellenmişti. Derry'ye yaklaşırlarken birkaç yüz haydut vahşice üzerlerine saldırmıştı. "Burntollet'te* yaşanan sahneleri izledikten sonra onlara duyduğum yakınlık iyice arttı," diye yazacaktı. "Zihnimde bir yara gibi iz bıraktı ve hayatımda ilk defa ne olup bittiğine dair sahici bir ilgi duydum... Öfkeliydim."

1969 yılında çatışmalar şiddetlendikçe Bobby'nin öfkesi de büyüdü. Nisan ayında polis, Derry'nin Bogside bölgesinde yapılacak bir yurttaşlık hakları yürüyüşünü engelledi. Sonrasında çıkan olaylar sırasında Ulster Kraliyet Teşkilatı'ndan bir grup, bir eve dalarak Katolik ev sahibini öldüresiye dövmüşlerdi. Ağustos ayında büyük bir Protestan kalabalığı galeyana gelerek Katolik bir adamı bayıltana dek dövmüş, bir diğerini ise ölene

---

* Burntollet Köprüsü. Saldırı, öğrenciler bu köprüden geçerken yapılmıştır. *-çev.*

dek coplamışlardı.[2] Patlak veren son olaylarda üç kişi ölmüştü. Üçü de Katolikti. Üçü de kafasına polis copu yemişti.

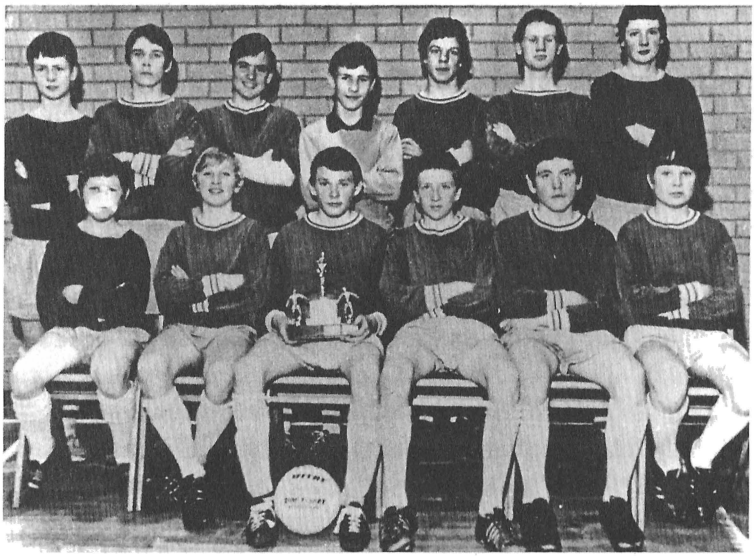
Ağustosa gelindiğinde tehlike iyice tırmanmış durumdaydı. Derry'de bir grup eski Cumhuriyetçi bir savunma komitesi oluşturarak Bogside'ın girişine barikatlar kurdu. Polis Bogside'ı ele geçirmeye çalıştığında Katoliklerin kurşunları onları geri püskürttü. Kısa süre içinde birbirlerinin üzerine molotof kokteyli ve göz yaşartıcı gaz atmaya başladılar. İki gün süren yoğun çatışmaların ardından, 1950'lerden bu yana ilk defa İngiliz hükümeti asker yolladı. Bobby Sands gibi Katolikler de evlerindeki televizyonlardan "Bogside çatışması"nı izlerken, "doğru yerde" durduklarının uluslararası arenada tanındığı hissiyle cesaretlenmişlerdi.

Belfast'ta ise polis, Katolik yerleşimi olan Aşağı Falls bölgesinde, makineli tüfeklerle donanmış zırhlı araçlarıyla devriye geziyordu. Katolikler araçlara taş ve molotof kokteyli atarken, Protestan grupları ile B Timi arbededen faydalanarak Katolik evlerine saldırıyordu. Bir gün Kraliyet Birlikleri, Katolik sokaklarında gezinip gelişigüzel ateş açtı. Ateşi kestiklerinde 9 yaşındaki Patrick Rooney yatağında ölü yatıyordu. Beyni duvara saçılmıştı. Kuzey Belfast'ta polis, bir adamı salonunda otururken, bir diğerini ise yolda yürürken vurup öldürmüştü. Sekizi polis kurşunundan olmak üzere on kişi yaralanmıştı. Hepsi de Katolikti.

Pek çoğunun başlangıçta koruyucu olarak sokaklarında memnuniyetle karşıladıkları İngiliz ordusu, Katoliklere göre zaten kötü olan durumu iyice beter hâle getirmişti. Protestan kalabalıkları yüzlerce Katolik evini ateşe verirken seyirci kalmışlardı. Tüm bu şiddet, gittikçe öfkelenerek militanlaşan Katolik topluluğunun zihnine "soykırım" olarak kazınıyordu.

Bu olaylar Bobby Sands'i derinden etkiledi. Katoliklere uygulanan şiddeti polisle özdeşleştirmekle kalmıyor, İngiliz ordusunu da düşman olarak görmeye başlıyordu. Genel olarak Katolikler, kendilerini savunmak zorunda olduklarını hissetmeye

başladılar. Ne var ki silahsızdılar, IRA bile onlara saldıranlara karşı durmakta yetersiz kalıyordu. Meşhur bir duvar sloganı ortaya çıktı: "IRA= I Ran Away."* Noel'e gelindiğinde bir grup militan IRA'dan ayrılarak Geçici IRA Ordu Konseyi'ni [Provisional IRA Army Council] ve onunla bağlantılı bir siyasi parti olarak Geçici Sinn Féin'i kurdu -eski hareket ise Resmi IRA olarak biliniyordu.[3] Geçiciler, Katolik topluluğunu korumayı vaat ediyordu, böylece nihayet İngiliz işgaline karşı bütünüyle hücuma yönelik bir hareket örgütlenmiş oldu.[4]



Bobby Sands, farklı mezheplerden çocukların oynadığı Stella Maris futbol takımında. Ön sırada, sağdan üçüncü olan.

Güçlü bir halk hareketinin temeli bu şekilde oluşturulmuştu. Geçici IRA, Bobby Sands gibi öfkeli genç Katolikler için topluluğun koruyucusu, Resmi IRA'nın yapamadığını yapacak bir örgüt hâline gelmişti.

---

* (İng.) "Ben kaçtım". *-çev.*

Fakat öfkeli olan yalnızca genç Katolikler değildi. Televizyondaki yurttaşlık hakları yürüyüşlerini Protestanlar da izliyordu ve bunların çoğu Katolikleri "düşman" olarak görmeye başlamıştı. Rathcoole gibi yerlerde insanların ilişkileri hızla bozuldu. Rathcoole Gençlik Kulübü'ndeki cuma gecesi danslarında Katolikler artık hoş karşılanmıyordu. Bobby ve arkadaşlarının katılabilecekleri tek dans Katolik lokalinde düzenlenenlerdi. Bazı sabahlar, atılan şişe ve camlardan kurtulmak için okula koşarak gitmek zorunda kalıyorlardı.

Ardından, Bobby için evrenin merkezi olan Stella Maris futbol takımı dağıldı. Protestan takım oyuncuları artık Katoliklerle yan yana oynamak isteyip istemediklerini sorgulamaya başlamışlardı. Ertesi sonbahar takıma yalnızca üç Protestan döndü.

Rathcoole'da yeni ve daha tekinsiz bazı "takımlar" dolanmaya başlamıştı. Yeniyetme Protestanlar kot pantolon ve ekoseli atkılardan oluşan üniformalarını giyerek "ekoseli çeteler" oluşturuyordu. Sonradan "Kuzey İrlanda'yı korumak için" UVF'ye katılan Terry Nicholl da ekoseli çetelerden birine girmişti, çünkü polis ve İngiliz ordusunun isyancı Katolikleri bastırmak için hiçbir şey yapmadığını düşünüyordu.

"Yalnızca saldırıya karşılık veriyorduk, hiçbir zaman biz başlatmadık," demişti. "Saldırıyı onlar başlattı ve bize göre eğer ordu gelmeseydi, bu işi biz bitirecektik."

Ekoseli çeteler Katoliklere saldırıyor, Katolik evlerini, işyerlerini ve lokallerini yağmalıyorlardı. Çok geçmeden, Stella Maris okulundaki futbol antrenmanlarına katılmak güvenli olmaktan çıktı. Kulüp dağıldı.

Daha birkaç ay öncesine kadar Katolik dostlara sahip olan Nicholl gibi gençler, Protestanlıkta kendilerini çok daha fazla tatmin eden bir kimlik bulmuşlardı. Bazıları, bu kimliğin dışında kalan çocuklara gösterdikleri sertliğe yıllar sonra kendileri de şaşıracaktı. Bölgeden bir sosyolog, Protestan bölgesi Rathcoole'daki "yetişkin sosyal yelpazenin bir ucundan diğerine mezhepçiliğin hâkim" olduğunu gözlemlemişti.[5]

Yetmezmiş gibi iskân yetkilileri, şehrin daha merkezî bölgelerinden ekoseli çetelerin bağnazlığını besleyecek yeni Protestan göçlerini teşvik ediyordu. Bölgenin eski sakinleri, iskân yetkililerinin Rathcoole'u "sorunlu aileler" için bir "lağım" olarak kullandığından şikâyet etmeye başladılar.[6]

Bobby Sands'in her zaman Protestan arkadaşları olmuştu. Birdenbire, kendisini sadece Katoliklerle takılır bulmuştu.

1970'te Rathcoole'daki Ekoseliler kendilerine "Kill all Irish"* anlamına gelen Kai demeye başladıklarında daha ciddi bir tehdit oluşturdular. Kai üyeleri, duydukları nefreti marşlarında da dile getiriyordu.[7]

> Biz orman çocuğuyuz, tiksiniriz İrlandalı'dan,
> Sopalarımızla kötekleriz hayalarını onların.
> Fenianlarla** ölene dek savaşacağız,
> Çünkü biz Rathcoole Kai'larıyız.

İki yüze yakın aktif Kai "üyesi" geceleri Rathcoole'da devriye gezerek Katoliklere gözdağı veriyordu. Gece devriyeleriyle dükkânların, pubların ve bahisçilerin etrafında toplanarak, gelip geçene saldırarak ve hatta çevre mahallelere baskınlar yaparak bölgenin kendilerine ait olduğunu ilan etmişlerdi.

* * *

Bobby Sands artık yaşadığı yerin sokaklarına hâkim değildi. Bu sorun yüzünden hem iş hem de eğlence için bölgenin daha uzak yerlerine gitmeye başlamıştı. 1969'da, on beş yaşındayken ortaokulu bitirdi ve Newtownabbey Teknik Okulu'na kaydoldu. Mart 1970'te, Kuzey Belfast'taki Alexander Karosercilik'te otobüs yapım çırağı olarak çalışmaya başladı. İşe başlamak ürkütücü olsa da haftada on sekiz pound kazanıyordu[8] ve biraz paraya sahip olanlara kapısı açılan sosyal hayatı iple çekmeye başlamıştı.

---

* (İng.) "İrlanda namına ne varsa öldür." *-çev.*

** Fenian, 19. yüzyıl sonlarında demokratik ve bağımsız bir İrlanda kurmak amacıyla kurulmuş olan İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği (IRB) ve Fenian Kardeşliği örgütleri için kullanılan genel bir tabirdir. *-çev.*

"Danslar, kızlar, kıyafetler ve harcayabileceğim birkaç şilin bana tamamen yeni bir dünyanın kapılarını açmıştı. Sanıyorum o dönem tüm hafta olsa çalışacaktım, para başka her şeyden daha önemli geliyordu."[9]

Bobby modaya uygun giyiniyordu: Kot pantolon ve kot ceket; her zaman temiz, ütülü ve son moda damalı gömlekler. Modaya uygun olarak saçını da uzatmıştı.

Mary McGinn ve arkadaşı olan diğer kızlar Bobby'nin "tatlı" hatta "ilgili", "saygılı" ve "nazik" olduğunu düşünüyorlardı. Bunlar Belfastlı ortalama bir "delikanlı" için pek nadir kullanılan sıfatlardı. Fakat burada erkek arkadaşlarının onu farklı kelimelerle anlattığını eklemek gerek; onu, cemiyet hayatının biraz daha sert bazı alanlarına girmek için aşırı hevesli "çocuklardan biri" olarak tarif ediyorlar.

Bobby'nin müzik sevgisi başını alıp gitti. Müzik ve içkiyle sosyalleşmek onun yurtsever kimliğini pekiştiriyordu. Rathcoole'un çevre bölgelerinden çocuklarla birlikte "Muckerboys"* adında bir çete kurdu. Hiçbir zaman bölgede hâkimiyet iddia etmek için dükkânların etrafında veya sokak köşelerinde takılmak gibi şeyler yapmadılar. Muckerboys'un temel amacı, kendilerini diğer bölgelerden dansa gelen Katoliklerden ayırmaktı.

Para yeni özgürlükler getirirken, sosyalleşmek de yeni tehlikeler yaratıyordu. Sands, Kai'lerin takıldığı dükkânların önünden her geçişinde dayak yeme riskiyle karşı karşıya kalıyordu. Bobby ile Tommy O'Neill geceleri eve dönmek için güvenli yolları öğrenmişlerdi. Yakalanmaları kavga çıkacağı anlamına geliyordu. Şanslarına ikisi de iyi koşucuydu, bu sayede tehditkâr bir grup gençle karşılaştıkları zaman en yakındaki güvenli eve kadar yapılan kovalamacada genellikle onlar kazanırdı. Çoğu kez, nefesleri kesilmiş hâlde Mary McGinn'in evine varıp kapıyı, kendilerini takip edenlerin suratına kapatırlardı.

---

* (İng.) Ahbap çocuklar. *-çev.*

Bir gece eve varmasına çok az kala, Bobby evlerinin arka sokağından geçerken bir grup yeniyetmeyle doğruca yüz yüze geldi. Ateş istediler; Bobby durduğu anda içlerinden biri onu bıçakladı. Bobby koşturarak güçbela arka bahçelerinin duvarından içeri atladı. Yaralandığında hep yaptığı gibi durumu annesinden gizlemek amacıyla kanlı elbiselerini yıkamaları için kız kardeşlerine verdi.

Fakat, herhâlde Bobby'nin en kötü deneyimi iş yerinde olmuştu. Karoser işi ona mezhepçiliğin yeni bir türünü göstermişti; iş yerindeki nefretten uzak durmak ya da buna karşı gelmek mümkün değildi. Kuzey İrlanda'da mezhepçiliğin hayatın her yönüne yayılmış olduğunu böylece görmüştü. 1971'de Bernard Fox, Alexander'da Sands'in yanı başında çalışıyordu. Bobby'nin çalışma arkadaşlarının, sırf Katolik olduğu için onu devamlı taciz etmelerine tanık olmuştu. Fox'un en iyi hatırladığı şey, Sands'in tacizler karşısında oldukça sessiz kaldığıydı; hiçbir zaman baş kaldırmamıştı. Elbette Katolikler sayıca bariz şekilde azınlıktaydı, dolayısıyla Bobby fabrikada tamamen korumasız kalıyordu. Ama Fox yıllar sonra Bobby'le karşılaştığında çok şaşıracaktı, çünkü sessiz, hatta korkak olduğunu düşündüğü bu adam son derece kendinden emin biri olup çıkmıştı.[10]

Sands, Alexander'da iki yıl daha kaldı, sonuçta bir meslek öğreniyordu ve tacizlere tahammül etti. Bir sabah fabrikaya vardığında iş arkadaşlarını, silahlarını temizlerken gördü. Bir tanesi Bobby'ye dönüp konuştu:

"Bunları görüyor musun? Gitmezsen başına gelecek olan bu işte."

Ardından, sefertasında defolup gitmesini söyleyen bir not buldu. Başka bir sefer, giysi dolabında, hayatına değer veriyorsa çekip gitmesini söyleyen bir not daha buldu. Yine de bir gün patron kendisini çağırıp şirketin yeniden yapılandığını ve işten çıkarmalar olacağını söyleyene dek bütün bunlara katlandı. Ertesi gün işine son verilmişti.[11] Bobby'nin, hayatı boyunca çalıştığı tek gerçek iş bu oldu.

✷ ✷ ✷

Rosaleen'in en kötü kâbusları gerçek oluyordu. 1971 yazına doğru Bobby, annesi ve diğerleriyle birlikte şehrin öbür tarafında yapraklarla örtülü bir orta sınıf mahallesinde, Ballyhackamore Kredi Kooperatifi'nin üstünde bir daireye taşındı. Burada, "normal" bir hayat sürmek için son bir çaba olarak, komşu bölgedeki Protestan kır koşusu takımı Willowfield Temperance Harriers'e katıldı. Kulübün idari merkezinin bulunduğu Hynford Sokağı –şarkıcı Van Morrison'un doğduğu yer–, Doğu Belfast'ın özellikle Birlikçi olan bir bölgesiydi ve Castlereagh Emniyet Merkezi'nden –Bobby ileride burayı yakından tanıma fırsatı bulacaktı– ancak birkaç kilometre uzaktaydı. Pazar antrenmanları "Protestan bir halk için Protestan bir meclis"in görev yaptığı Stormont meclis sahasında yapılıyordu. Çoğu Katolik buranın yakınına bile gitmezdi. Willowfield kulüp oyuncularının antrenman esnasında sohbet ederken Bobby hakkında en iyi hatırladıkları şey ise Stormont sahalarının etrafında çıktığı koşulardı.

Sands 1971 yazından başlayarak altı-sekiz ay kadar kulüpte kaldı, bu dönemde Rathcoole'daki mezhepçi şiddet özellikle kötü bir hâl almıştı. Bobby kulüpte bir anda ortaya çıkmış fakat genç koşuculara hemen uyum sağlamıştı. Yakınlardaki Dundonald'dan gelen Protestan Paul Scott ile Ballyhackamore'dan genç bir Katolik olan Larry Fox da bunlardandı. Biraz Stella Maris futbol kulübüne benziyordu. İyi koşabiliyorsanız, hangi mezhepten olduğunuz önemli değildi. Paul Scott, bir pazar günü ayine katıldığı için antrenmana geç gelinceye kadar Bobby'nin Katolik olduğunun farkında bile değildi. Ötekiler için, Bobby "herhangi bir çocuk," "anlaşması kolay," "arkadaş canlısı ve rahat" biriydi. Takım için "faydalı" bir koşucuydu ama hiç yarış kazanmadı, ilk sıralarda bile bitirdiği olmadı. Yine de seksen ila yüz arası koşucunun katıldığı yarışlarda düzenli olarak ilk yirmiye girerdi.

✷ ✷ ✷

Ağustosta Sands birdenbire Harriers'ten ayrıldı. Kulüpte, büyükannesinin evinin kraliyetçi Sadıklar [Loyalists] tarafından ateşe verildiği lafları dolaştı. 1971 Ağustos'u Kuzey İrlanda tarihi açısından sahiden de bir dönüm noktasıydı. Mahalleler toplu hâlde harekete geçmişti; bunun sonucu olarak farklı inançlardan insanların bir arada oturduğu yerler nerdeyse bir gece içinde ayrılmış bölgelere dönüşmüştü.

Bobby Sands hâlâ Ballyhackamore'da yaşarken, İngiliz ordusu ve IRA arasında güçlükle sürdürülen kısmi ateşkes sona erdi. Şubat ayındaki çatışmada IRA'nın öldürdüğü ilk İngiliz askerinin ardından, "liberal" Terence O'Neill'in yerine geçmiş olan Başbakan Chichester-Clark, televizyona çıkarak "Kuzey İrlanda'nın Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) ile savaş hâlinde" olduğunu açıkladı.[12]

Savaş hızla tırmandı. Bugün çoğunluğu İngiliz ordusuna ait olarak görülen, silahsız Katoliklerin öldürüldüğü bir dizi devlet cinayetine[13] karşılık IRA kendi mücadelesine hız verdi. Mart ve ağustos ayları arasında IRA günde ortalama iki bomba patlatıyordu, Temmuz'da ise bu sayının bir gün içinde yirmiye ulaştığı olmuştu. Dört İngiliz askeri öldürülmüş, yirmi dokuzu yaralanmıştı. İngiliz ordusu ise üç Katolik sivil ile bir IRA taraftarını öldürmüştü.[14]

Derken, 9 Ağustos sabahı erken saatlerde ordu, tamamı Katolik olan 450 kişinin evine baskın yaptı ve bunları gözetim kamplarına yerleştirdi. IRA liderlerinin çoğu kaçtı. Katolik nüfusun öfkesi –hemen hemen her ailenin bir üyesi ya da bir tanıdığı tutuklanmıştı– çok büyüktü ve şiddet birden yükseldi. Ağustos'ta IRA'ya ait yüzden fazla bomba patlatıldı. Tutuklamalardan önceki aylarda IRA dört İngiliz askerini öldürmüştü, polislere karşı bir şey yoktu. Tutuklamaları takip eden dört ayda ise, otuz İngiliz askeri ve on bir polis öldürüldü.[15]

Tüm bu şiddetin Bobby Sands'in hayatı üzerinde doğrudan etkileri oluyordu. Tutuklananlar arasında Çarşı'da oturan bazı kuzenleri vardı. Baskınlardan iki gün sonra IRA, babasının iş yeri olan Inglis Fırın'a el koydu ve üç yüz İngiliz askerine karşı dükkânı saatlerce elinde tutarak direndi. "Sert bir silahlı çatışma"nın ardından İngiliz ordusu fırını yeniden ele geçirmiş, bu esnada yalnızca olay yerinin yakınından geçmekte olan bir kişiyi de öldürmüşlerdi. İngiliz ordusu ölen adamın keskin nişancı olduğunu iddia etti ve bu açıklama sorgulanmaksızın bütün gazeteler tarafından haber yapıldı.[16] Bölge insanları işin iç yüzünü biliyordu ve basının gücü karşısındaki acizlikleri kaynamakta olan öfkelerini daha da arttırıyordu.

Sands, babasının iş yerinde yaşanan çatışma üzerine dönen yalan haberlerden faydalı bir ders çıkardı. Bir çatışmada iki ayrı gerçeklik olduğunu öğrenmişti: Bir gerçek olay vardı, bir de basının söyledikleri. Gerçekler olayların içinde doğrudan yer almış bir kısım insanı derinden etkilese de basının yönlendirdiği kamusal "gerçek," halkın algılarına yön vermekte çok daha etkili oluyordu. Halbuki halk da haberlerde bahsedilen zayiatların bir parçasıydı. Ağustos halk hareketi ayrışmayı kuvvetlendirmişti. Protestanlar bir yana Katolikler diğer yana savrulmuştu. Halk hareketinin verdiği bir kayıp, Rathcoole'a dönmek için Ballyhackamore'dan ayrılan Bobby Sands oldu. Burada, etrafında yaşanan toplumsal değişim hayatının geri kalanını derinden etkileyecekti.



Yeni yetmelik yıllarında Bobby Sands.

Üçüncü Bölüm

IRA'ya Giriş

Rathcoole çocuklarıyız, gürdür sesimiz,
Fenian'ları kovalarız yolun sonuna dek,
Fenian canı alırız 45'lik fişeklerimizle,
Çünkü bizler K-A-I'yiz!

Yerel bir mezhepçi şarkı

Bobby Sands geri döndüğünde Rathcoole için için kaynıyordu. Kai, Katolik ev ve işyeri sahiplerinden kurtulmak için organize bir kampanya yürütmeye başlamıştı. "Katoliklere karşı [evlerimizi] savunmak"[1] için sözüm ona Halk Savunma Birlikleri denilen bir teşkilat oluşturulmuştu. Geceleri levye ve silah yüklü arabalarla sokaklarda devriye geziyorlardı. Bu, pek çok Protestanın kendini güvende hissettmesini sağlıyordu. Katolikler ise korku içindeydi.

Polis ve İngiliz ordusu bu kanunsuz teşkilatların yoluna çıkmamaya, hatta onları desteklemeye karar vermiş gibi görünüyordu. "Elbette yaptıklarının çoğu yasadışı..." demişti bir İngiliz ordu mensubu, "fakat ipleri kendi ellerine aldıklarından beri gerginlik azaldı ve insanlar artık geceleri evlerinde huzurla uyuyabiliyorlardı"[2] RUC memurlarından biri, kendi kanunlarını koyan bu insanları onayladığını belirtiyordu, çünkü ayaklanmaları durdurmuşlardı ve "bu şekilde örgütlenmek olaylara tepki vermenin çok daha sağduyulu bir şekli[ydi]." Rathcoole'un kanunsuz düzen koyucuları, bölge meclis üyesi Ian Paisley'nin genel başkanı olduğu Demokratik Birlik Partisi üyesi John McQuade'den de destek almıştı. McQuade, "Her gece, seçmenlerimin yaşadığı sokakla-

rı bekleyen halk devriyelerimin arkasındayım,"[3] demişti. Hatta başbakan Brian Faulkner, bir tür halk kollukları yönetmeliği oluşturarak bunu yasal hâle getirmekten bahsediyordu.

Halk kollukları Rathcoole'u IRA'dan koruduklarını iddia ediyordu.[4] Fakat Rathcoole'da bir IRA birimi yoktu. Bölgede ise hiçbir zaman bir IRA saldırısı olmamıştı.

1971'in sonuna doğru, halk kollukları gözüpek yeni bir taktiği uygulamaya koyuldu. Katolik bir aileyi hedef alıyorlar, camlarını kırarak ya da evinin duvarlarına sloganlar yazarak sinirlerini yıpratmaya çalışıyorlardı. Eğer aileyi oradan gitmeye zorlamak için bu yeterli gelmezse ailenin genç bir üyesine gözdağı veriyor, hatta onu darp ediyorlardı. Bazen genç bir Kai, bir çocuğun eline bir mermi tutuştururdu. Bazen de aileye isimsiz tehdit mektupları gönderirlerdi.

1972'nin başlarında, bölge sakinleri bu kolluklara bağlı olarak çalışan "emlakçılar" görmeye başladılar; birtakım kadınlar genç çiftleri etrafta gezdiriyor, içlerinden birini seçmeleri için Katolik evlerini gösteriyordu. Sonra da evler bu çiftler için boşaltılıyordu. Başka bir yer veya zamanda olsa, bu türden yöntemlere "etnik temizlik" denirdi.

Bölgenin "saygın" Katolik sakinleri, yetkililerin açık ilgisizliğinden yıldıkça kendilerine ait bir Vatandaş Savunma Komitesi kurmanın gerekliliği hakkında tartışmaya başladılar.[5] Bobby Sands gibi genç insanların başka fikirleri vardı. Bobby'ye göre gözdağlarına verilecek en doğal tepki IRA'ya güvenmekti. Sands bizzat katılmayı düşünmeye başlamıştı çünkü "bu iş artık evine kadar dokunuyordu."[6]

En yakın birim olan "E Bölüğü" IRA'nın, Kuzey Belfast'ın tamamından sorumlu olan Üçüncü Tabur'una bağlıydı. Birlik komutanı Joseph Cunningham, Sands'lerin hemen arkasındaki sokakta oturuyordu. Yirmilerinin başındaki bir tersane işçisiydi, komşularınca "sessiz bir adam"[7] olarak bilinirdi. Belli ki karısı onun IRA faaliyetleri hakkında fazla bir şey bilmiyordu.

Yurtsever/Katolik bir gettoda yaşıyorsanız; babanız, amcanız, dayınız ya da kardeşleriniz IRA taraftarıysa, eninde sonunda siz

de örgüte katılırdınız. Fakat Bobby Sands gibi, Protestanlar arasında kaldıysanız, katılmak için çok daha etraflıca düşünmeniz gerekirdi. Bölgede kimlerin örgüte katıldığını sorup soruştururdunuz. Ailenizin IRA'ya katılma düşüncenize karşılığı ise destek vermemekten açıkça karşı çıkmaya kadar gidebilirdi. Fakat koşullar yeterince ağır, vereceğiniz tepki ise saklanmak ya da uzak durmak değil de direnmek olacaksa, katılmak için bir gün mutlaka birileriyle konuşurdunuz. Bobby Sands uzak durmayı bir kere denemişti. Saklanmaksa onun doğasında yoktu. Bu durumda tek bir seçenek kalıyordu.

Sands, yakınlardaki bir pub olan Glenn Inn'de geceleri barmen olarak çalışmaya başladı. Onunla birlikte çalışan yaşı daha büyük diğer barmen Gerry Noade, Sands ailesinin yakınındaki çayırlığın ötesinde oturuyordu. Bobby, Gerry'nin kızı Geraldine'le çıkmaya başladı. Kızı danslara götürdüğü sıralarda Geraldine Bobby'yi Unity Flats civarındaki eski mahallesinden Tomboy Loudon ile tanıştırdı. Unity Flats, Kuzey Belfast'ın içlerinde, çok katlı ve kasvetli apartmanlardan oluşan bir yerdi. Üçü zaman zaman bir şeyler içmek için Tavern Bar'da buluşurdu. Zaman içinde Tomboy, Bobby'nin hayat boyu en yakın dost ve yoldaşlarından biri olacaktı.

Glenn Inn'in barmen ve müşterilerinden birkaçı IRA'dandı. Bobby onlardan D'nin genç IRA erkeklerinden bir destek birimi kurmakta olduğunu öğrendi.[8] Destek birimlerinin silahlı çatışma ya da bombalama eylemlerine, hatta soygunlara bile katılmasına izin verilmiyordu. Daha ziyade destek sağlayıcı bir pozisyonları vardı; silahları taşımak, gözcülük yapmak, mesaj getirip götürmek ya da bilgi toplamak gibi görevler üstleniyorlardı.

D, Bobby'yi Geraldine'le dans ederlerken görmüştü, ayrıca onu barmen olarak tanıyordu. Bobby'yle ilgili en çok gözüne çarpan, son derece sıradan biri olduğuydu. Fakat onun kendi yaşıtı genç erkeklerin pek çoğundan daha özgüven sahibi olduğunu da fark etmişti.

1971'in sonlarına doğru bir gece D, Glenn Inn'de tek başına oturuyordu. Sands ona doğru yürüdü, oturdu ve doğruca sordu:

"IRA'yla ilgin var mı? Ben de katılmak istiyorum."

"Evet," diye cevap verdi D, IRA'yla ilgisi vardı. Ancak Bobby'ye katılmadan önce dikkatli düşünmesini öğütledi. Rathcoole'da işler gerçekten kötüydü. Kai tehlikeliydi ve Katolikler gerçekten yalnız kalmıştı. IRA böyle bir yerde taraftarlarını koruyamazdı. Fakat D'nin söyleyeceği hiçbir şey, Bobby'nin kararını değiştiremezdi. Onlara katılmakta ısrar etti. Kısa bir zaman sonra D, Bobby'yi küçük bir sınava soktu. Bir silahın yerinin değiştirilmesi gerekiyordu, bunu yapması gereken taraftar ise ortalarda gözükmüyordu. Taraftar gelmeyip D buluşma yerini terk ettikten sonra, bir futbol sahasının yanından geçerken Bobby'nin takımlardan birinde oynadığını gördü. Sands'i yanına çağırıp kendisi için bir şey yapıp yapamayacağını sordu. Bobby soru bile sormadan sahadan çıktı, üstünü değiştirdi ve silahı aldı.

Sands kısa süre içinde bazı arkadaşlarıyla birlikte altı yedi taraftardan oluşan küçük bir destek birimi oluşturdu. Manganın lideri Bobby'ydi. Bölgede tek başlarına oldukları için çevre bölgelerden başka taraftarlarla beraber çalışıyorlardı.

1972'nin başında, IRA Rathcoole'daki ilk ciddi eylemini gerçekleştirdi. 13 Ocak günü, Ulster Savunma Alayı'ndan (UDR) bir çavuş, kamyonetiyle Rathcoole sınırındaki bir şantiye sahasından dışarı çıktı. Çalıntı mavi bir Ford önünde durdu ve içindeki adamlardan biri, aracın camından çavuşun kafasına iki el 45'lik sıktı. *East Antrim Times* gazetesi, olayı "Doğu Antrim'deki ilk terör cinayeti"[9] diye yazdı. Bölgedeki Sadıklar bunun ardından RUC'un bile "kanuna saygılı Katolikler" olarak gördüğü insanların evlerinin duvarlarına tehditkâr sloganlar yazdılar.

Ne Bobby ne de birimi olaya karışmıştı, fakat bu operasyon silahlı direnişin başarılı olabileceğine dair inançlarını güçlendirmişti. Yine de savaş onlara hâlâ biraz oyun gibi geliyordu. Yapmayı planladıkları şeylerle ilgili tutumlarında bir naiflik vardı.

Bu durum Şubat 1972'de sona erdi. Joe Cunningham ve iki IRA militanı, Sands'lerin evine yakın bir yolun kenarında duran çalıntı bir mavi Ford Cortina'nın içinde oturuyordu. Birileri po-

lise "şüpheli bir araç" hakkında ihbar telefonu açtı. Soruşturmak için iki polis aracı gelince IRA'lı üç adam arabadan çıktı.

Cunningham, RUC'un açtığı ateşle öldü. Kaçan diğer iki militan, Cunningham'ın Thompson marka makineli tabancasının tutukluk yaptığını söyledi, bu yüzden ateş edemeden kaçmışlardı. Onlar korku içinde RUC üyelerinin kendilerine doğru gelişini izlerken polis, Cunningham'ı yaralamıştı. Sonra içlerinden biri hafifçe eğilmiş ve onu doğruca kafasından vurmuştu.

Cunningham'ın ölümünün Bobby Sands üzerindeki etkisi çok büyük oldu. İlk defa işin ciddiyetinin farkına varıyordu. Takip eden günlerde, Bobby ve bölgedeki diğer Katolik erkekler güvenli bir şekilde evlerini boşaltana dek Cunningham'ın ailesini korumaya çalıştılar. Cunningham pazartesi günü gömüldü. Karısı ve iki çocuğunu salı günü evden çıkardılar. Çarşamba günü, Rathcoole Savunma Birliği onların yerine Protestan bir aile yerleştirmişti bile.[10]

Protestanlar artarak Rathcoole'u dolduruyordu. Kolluklar sokaklarda dolanıyor, "Kai'nin Evlatları" adlı Sadıklardan oluşan bir flüt bandosu bölgede geçit alayı yaparak kaynayan ortamı iyice körüklüyordu.

Kai, Katolik evlerine baskın yapmak için her gece kapı ve pencerelere boyayla çarpı atmaya başlamıştı. Ertesi gece isyancılar üstünde "X" bulunan bütün evleri kırıp döküyordu. Çitler, çöp tenekeleri... Kaldırıp atabilecekleri ne varsa çarpıyla işaretlenmiş evlerin pencerelerine fırlatıyorlardı.

Kai, Katolik olan her şeye saldırıyordu. Bir gece Katolik şapelini yakmaya karar verdiler. Kapıları kırıp bankları şapelin ortasına yığarak üzerine benzin döktüler. Ateş çabucak sönünce, kutsal azizlerin heykellerini alıp kafalarını kırdılar. Birlikçi yerel politikacılar ve polis, Rathcoole'daki şiddet ve gözdağını örtbas etmeye çalışsa da haberler geniş çapta duyulmaya başlamıştı. Yerel gazeteler, kırk Katolik aileye, evlerini terk etmezlerse sonuçlarına katlanacakları yolunda tehditler savuran mektupları haber yaptı. Bu ailelerin camları kırılmış, arabaları hasar görmüştü. Bazılarıysa çoktan gitmişti.[11]

RUC, bölgedeki Katoliklere yapılan tehditleri önemsiz göstererek Rathcoole'daki Sadıkları savunuyordu.

Başkomiser William Kyle, basındaki haberlere verdiği cevapta "Yaşananların çoğu tamamen eşkıyalık, bunların mezhepçilikle bir ilgisi yok." demişti. "Tehditlerin çoğunun genç holiganların işi olduğundan şüpheleniyoruz."

Ardından şöyle devam ediyordu, "Bazı vakaların aslı olsa da öyle görünüyor ki taşınan insanların çoğu kendilerine gözdağı verildiğini bahane etmektedir."[12]

Nisan sonlarına doğru, şiddet haberleri büyük gazetelere kadar ulaştı. *Irish News*'deki bir haber, son dokuz ayda yüz Katolik ailenin Rathcoole'dan ayrıldığını yazdı. Yerel bir Katolik dükkân sahibi bu tacizlerin rastgele bir eşkıyalık olmadığını, aksine son derece organize bir biçimde yürütüldüğünü söylüyordu.[13] Ne zaman bir Katolik evini boşaltsa yerine derhal Protestan işgalciler geliyor ve bunlar bir süre sonra yasal kiracılara dönüşüyorlardı.

Polis hâlâ Katoliklerin sorunu büyüttüğünü iddia ediyordu.[14] Yaptıkları basın açıklamaları halk kolluklarını tacizleri arttırmaları için yüreklendiriyordu. Bir gün bu gruplar bölgeye giren yollara araçlar yığarak Rathcoole'a giriş-çıkışı kestiler. Flüt bandoları ve milisler, üniformalar içinde bir aşağı bir yukarı yürüyerek Sands ailesinin evinin önünden geçiyordu. Bobby'nin ailesi bu kez evlerini kaybedeceklerinden emindi. Rosaleen evden çıkmak istedi, fakat Bobby yerinden kıpırdamayı reddetti. "Kendi evinden çıkarılmak doğru değil," demişti. O gece ışıklar kapalı, sessizlik içinde oturarak bir şey olmasını beklediler. Bobby giriş kapısının karşısındaki merdivenlerde oturdu, elindeki bıçakla oynuyordu. Marcella, eve girmeye çalışan olursa yüzlerine atmak için elinde karabiberle bekleyerek yanına ilişmişti.[15] Şanslıydılar: Gelen olmadı.

* * *

Bir hafta sonra gerçekleşen ve Star of the Sea futbol takımındaki her iki tarafın gençlerini de şok edecek bir olay, Bobby'nin bağlılığını sınayacaktı. Takımdaki Protestanlardan Willie Cald-

well; Charlie McCrystal, Samuel Hughes ve John McErlean'ı çocukluğundan beri tanırdı. Bobby de öyle. Marcella'nın en yakın arkadaşı Mary McGinn, John McErlean'dan hoşlanıyordu. Son zamanlarda Bobby onlarla IRA eğitimlerinde de bir araya geliyordu.

Bu üçlü, 7 Nisan Cuma günü öğleden sonra saat iki sıralarında, kapalı bir garajda hummalı bir şekilde çalışıyordu. Yaklaşık on beş kiloluk dinamit lokumu, patlatıcı fitil, cep saati ve pilleri bir araya getirerek saatli bir bomba yapmaya uğraşıyorlardı. IRA için yapacakları ilk büyük eylem olacaktı, bu yüzden özel bir dikkat gösteriyorlardı. Hughes ve McErlean bombayı çalıştıracak devrenin son bağlantılarını yaparken McCrystal arabaya girip bekledi.

Korkunç bir patlama, garajı enkaza çevirerek çevredeki evlerin camlarını tuzla buz etti. Patlamadan birkaç dakika sonra olay yerine gelen ambulans görevlilerinin karşılaştıkları ve tüylerini ürperten ilk görüntü Charlie McCrystal'ın, sıkışıp hurdaya dönmüş arabadaki kafası oldu. Ceset parçaları arabanın elli metre uzağına kadar saçılmıştı. Bölge sakinleri, McCrystal ve Hughes'un cesetlerini teşhis ettiler. McErlean'dan geriye ise kim olduğunu anlamaya yarayacak hiçbir şey kalmamıştı.

Üç IRA militanının cenazeleri ertesi salı, Star of the Sea Kilisesi'nde yapıldı. Üç tabut dışarıdaki parlak güneşin altına taşınırken Bobby yoldaşlarıyla birlikte şapelin dışında bekledi; yeşil, beyaz ve turuncu kurdeleli çelenkler* taşıyan yirmi çocuk, tabutları takip ediyordu. Tabutlar yakındaki bir mezarlığa gömülürken RUC ve İngiliz Paraşüt Alayı kenarda beklemişti.[16] Bu olaydan sonra Bobby Sands, içine girdiği işin ciddiyeti konusunda bir daha yanılgıya düşmedi.

Geceleri evinin etrafında "Taig'ler** defolun!" diye bağıran çeteler, Bobby'nin IRA'ya bağlılığını güçlendiriyordu. Sokağın

---

* Kuzey İrlanda'da Cumhuriyetçiler ve Yurtseverler tarafından kullanılan bayrağın renkleri. *-çev.*

** Kuzey İrlanda ve İskoçya'da Protestanların Katolikler için kullandığı aşağılayıcı bir söz. *-çev.*

köşesinde oturan kadın şimdi "emlak görevlisi" olmuştu. Bir haziran günü, Bernadette Sands, kadının genç bir çiftle beraber dışarıda durup kendi evlerini işaret ettiğini gördü. Bir hafta sonra oturma odalarının camından içeri çöp bidonu fırlatıldı. Bunu taşlar izledi. Ve nihayet eve birkaç el ateş edildi.

Tommy O'Neill o günleri hatırlarken "Kapıya gelecek yürekleri bile yoktu," diyor. "Onlar ancak camlara şişe, taş filan atardı."[17]

Protestan bir komşu, yakınlık göstermek için aileyi ziyarete geldi. Onlara yapılanın korkunç olduğunu söyledi. Tabii bu konuda yapabileceği bir şey yoktu.

Rosaleen Sands ertesi sabah İskân İdaresi'ne gitti. Tehdit alan birçok başka Katoliğin taşındığı Twinbrook'a gitmesini salık verdiler. Twinbrook, Belfast'ın güneye doğru öbür ucunda, en az on mil uzaklıktaydı. Rosaleen İskân İdaresi'nin Twinbrook'taki ofisine vardığında, içerideki kız bulabildikleri herhangi bir boş eve yerleşmelerini söyledi.

"Perdelerinizi asın, birkaç mobilya yerleştirin, sonra da gelip bize evin numarasını bildirin."

Çevreyi dolaşarak Laburnum Yolu 11 numarada geniş, yeşil bir alana bakan bir ev buldular. Kızın dediği gibi, perdelerini asıp birkaç parça mobilya yerleştirdiler. Artık Twinbrook sakini olmuşlardı. Bobby'nin arkadaşları da birer birer gitti. 1973'te Rathcoole'da ancak bir avuç Katolik aile kalmıştı.

Dördüncü Bölüm

Hava Değişiyor

Twinbrook'un fiziki özellikleri Rathcoole'a benziyordu. Bu yeni yerleşimlerin hepsi aynı İngiliz mimarlar tarafından tasarlanmıştı. Twinbrook daha yeşildi; haşin ve sarp kayalıklı Carnmoney'nin aksine yumuşak, eğimli tepeler arasındaki bir vadiye sokulmuştu. Sosyal ortam ise tamamen farklıydı. Yerel Katolik kilisesi Sands ailesinin alıştığı türden büyük, taş bir şapel binası yerine geçici bir kulübeden oluşsa da burada serbestçe dolaşabiliyorlardı. Bobby geceleri etrafta gezinebiliyordu. Bunu ağır ağır da yapabilirdi; artık canı nasıl isterse.

Twinbrook, Kuzey İrlanda'nın umut beslenen son büyük konut projesiydi, ancak daha ilk evler yükseldiğinde, mezhepçiliğin girmediği bir sığınağa ilişkin tüm ciddi umutlar çoktan tükenmişti. Başbakan Chichester-Clark 1973'te ilk konutları resmî olarak yerleşime açtıktan sadece bir hafta sonra, IRA ilk İngiliz askerini öldürdü ve Başbakan, IRA'ya savaş ilan etti. Bölge sakinleri Twinbrook Kiracılar Derneği'ni (TTA) kurmuş, üyeliği "doğru sınıftan insanlar"la sınırlı tutmaya çalışıyorlardı. Sonra birdenbire her şey değişti. Sands ailesini Rathcoole'dan getiren nüfus hareketleri, güvenli bir liman arayan yüzlerce başka Katolik aileyi de getirmeye başladı. Twinbrook'taki yaşam koşulları pek iyi değildi. Bölge halkı için yeterli altyapı ve tesis yoktu. Bütün topluluğun dinlenme ihtiyaçlarını karşılamak için arazinin orta yerine iki adet tahta kulübe dikilmişti. Bir tanesi TTA tarafından idare edilen bir sosyal kulüp, diğeri ise gençlik kulübüydü. Pub yoktu, eczane yoktu, doktor yoktu, dişçi yoktu. Bir postane bile

yoktu. Bölgenin merkezinde bir sıra dükkân, bir uçta VG Market ile başlayıp diğer uçta Fusco balık-patatesçi ile sona eriyor ve ancak temel ihtiyaçları sağlıyordu. Okul binaları karavanlardan oluşuyordu. Tahta bir kulübe kilise olarak hizmet veriyordu. Otobüs seferleri seyrekti, insanları şehre getirip götüren siyah taksiler ise Twinbrook'a kadar gelmiyordu.

Yeni sığınmacılar kısa zamanda boş evler bulup yerleşmişti. Kimi kira kontratı yapmıştı, kimi ise işgalciydi. Sands ailesi şanslıydı. Tamamlanmış bir evde oturuyorlardı. Birçok sığınmacı kendini henüz bitmemiş; penceresi, kapısı elektriği ya da suyu olmayan evlerde bulmuştu. Sokaklar çamurlu yollardan oluşuyordu ve insanlar evlerine kalasların üzerinden yürüyerek giriyordu. Tuvalet niyetine bir kova kullanıyor, geceleyin bunları çayıra boşaltıyorlardı.

Sığınmacılar birbirlerine yardım ederek bir topluluk hâline geldiler. Rosaleen Sands'in su ve elektriği olduğu için kızlarıyla birlikte, kendileri kadar şanslı olmayan ailelere mataralarla çay ve sıcak su götürüyorlardı.

Ne var ki herkeste aynı dayanışma ruhu hâkim değildi. Sığınmacılar, belayı da beraberlerinde getireceklerinden çekinen bölgenin eski sakinleri tarafından dışlanıyordu. Bölge halkı arasındaki hoşnutsuzluk büyüyordu.[1]

* * *

Güç dengesi, Twinbrook'un eski sakinlerinden sığınmacılara geçtikçe yeni gelenler arasında da bölünmeler oldu. En büyük ayrım, Geçici IRA ile Resmi IRA arasındaki husumetten kaynaklanıyordu. Kâğıt Paskalya zambağı rozetlerini[2] Geçiciler gibi yakalarına iğnelemek yerine ceketlerine yapıştırdıkları için Resmi IRA'ya "yapışkanlar" deniyordu. İki örgüt arasında politik ayrılıklar olmasına karşın, husumetin esas kaynağı bölgeseldi. Kimi zaman, bir örgütün taraftarlarının diğerinin üyelerini kaçırdığı olurdu. En kötüsü, bir gruptaki silahlı üyelerin diğer gruptakileri vurmasıydı.

Twinbrook'ta Resmiler güçlü olduğu için Geçicileri destekleyen çoğu kişi sessiz kalıyordu. Birkaç deneyimli taraftar, Twinbrook'ta sessizce yaşayıp askeri faaliyetlerini eski mahallelerinde sürdürüyordu. Yeni yerlerinde IRA'yı organize etme işini genç sığınmacılara bırakmışlardı.

C, Sands'le kendi evinde tanıştı. C'nin anne babası evde değildi, bu yüzden Geçici IRA'nın yerel "birimini" oluşturan yarım düzine yeniyetme taraftarı evinde toplamıştı. Gerçekte hiçbiri IRA eylemcisi olarak yemin etmiş değildi. Bunun için çok küçüktüler. İçlerinde en aktifleri olan C ile T, on sekiz ve on altı yaşlarındaydı. Jim Kerr, içlerinden bazılarına araba kullanmayı öğretmiş olan o nazik dev adam da sadece on altı yaşındaydı.

Bu gençleri IRA'ya çeken tek güç, öfke ve hınçtı. Twinbrook'un erkekleri VG Market'in önünde takılır, konuşup sigara içerlerdi. Bu kapalı, gelişmemiş yerde yapacak başka çok az şey vardı. Haftada birkaç kez, yaya İngiliz devriyeleri gelir, erkekleri dükkânların duvarlarına dizip kollarını ve bacaklarını açtırır, bazen bir saatten fazla bu şekilde tutarlardı. Bobby Sands'le arkadaşlık eden Jimmy Rafferty, babası gibi yetişkin adamlara yapılanı izlerken, tüm bu onursuzluklar onu çok öfkelendirirdi.

Bir seferinde, İngiliz ordusu yine bir grup genci ve adamı duvarın önüne dizmişti. İngilizlerden biri copuyla Rafferty'nin ensesini dürtüp durmuştu.

Bobby'ye "Şunun amına yapışacağım," demişti fısıldayarak.

"Aptallık etme," diye cevap vermişti Bobby. "Ancak dayak yersin. *Daha iyi bir yol var.*"

Bir başka sefer, Rafferty ve diğerleri yine bir saatten fazla duvara dayalı beklemişti. Sonunda salıverildiklerinde, öfkeden köpürerek Bobby'yi görmeye gitti. Bobby televizyon izliyordu.

Rafferty'ye "Dün gece *Zulu*'yu izledin mi?" diye sordu Bobby; Stanley Baker, Michael Caine ve adı bilinmeyen Afrikalı oyuncu ve figüranların oynadığı İngiliz klasiğinden bahsediyordu.

Fakat Jimmy film hakkında konuşmak istemiyordu.

"Bitmiş durumdayım Sandsy," dedi. "İngilizler beni bir saatten fazla duvarda bekletti. Bir gün bu şerefsizlere çok fena dalacağım."

Bobby yalnızca onaylamayan bir bakış atarak bir önceki gece oynayan filmin en sevdiği sahnesinden bahsetmeye başladı; cephanesi tükenen İngiliz ordusunun göğüs göğüse çarpışmada Zulular tarafından yok edildiği sahneydi bu.

"Şimdi Raff, sen Stanley Baker mı olmak istiyorsun yoksa mızrak taşıyanlardan mı?"

Bobby kendi kararını vermişti. Anlamıştı artık: Öfkeni kontrol edebilmeli ve İngiliz ordusuna karşı kendi kurallarınla dövüşmeliydin, onlarınkilerle değil. Bu da aktif olarak IRA'ya katılmak anlamına geliyordu.

Bobby'nin biriminden bir yoldaşı o sıradaki duruşlarını açıkça şöyle ifade ediyor: "*Henüz* devrimci olmamıştık. Baskının büyüttüğü şey *isyandı*, devrim değil."

Sands, Twinbrook biriminde etkin bir konuma gelmek için vakit kaybetmedi. Bir mil ötedeki Andersonstown'dan, (Birinci) Tabur'un bir subayı geldiğinde bir toplantı düzenledi ve böylece Bobby, genç militanlardan biri olarak yeminini etti. Birim, giderek daha örgütlü bir hâle geliyordu.

Temel görevleri Tabur'a lojistik destek sağlamaktı. Gerilla mücadelesine dayanan bir şehir ordusunun asla bitmeyen dört somut ihtiyacı vardı; insan, silah, para ve sevkiyat. Twinbrook araç ve para sağlıyordu. Bu "kurtuluş" eylemleri için çok az planlama yapılıyordu. Daha ziyade çıkıp araba ve parayı getirmeye gönüllü olacak bir "oyuncu" olacağına güveniliyordu. Bobby ise "her oyuna hazırdı."

Bobby'nin IRA yoldaşlarından biri, onun için "Yerinde duramayan biriydi," diyor. "Yaptıklarıyla asla yetinmezdi, her şeyi denemeye hazırdı. 'Ben yaparım!' diyen ilk kişi hep o olurdu. Her şeyin içinde olmak isterdi."

Birkaç taraftar bir arabayı alır, Twinbrook'a götürür ve ihtiyaç olduğunda kullanılmak üzere park ederlerdi. Bobby Sands genellikle gidip arabayı alan ekipte olurdu. C'nin hiç unutmadığı bir görüntü, gri bir Ford'un lastikleri gıcırdayarak mahalleye girişiydi. Gelen Bobby'ydi, ağzı kulaklarındaydı.



İngiliz askerleri, İrlandalı delikanlıları kol ve bacakları açık şekilde duvar önüne dizerken.

Bobby'nin tükenmez enerjisi, şahsi ve politik hayatı arasındaki çizgiyi bulandırıyordu. Birim, IRA işleri için bir daire edinmişti ama Bobby, IRA için çalışmasını tasvip etmeyen ailesiyle yaptığı bir tartışma üzerine bu daireye yerleşmişti. Polis dosyalarında "ailesiyle yaşamayı reddettiği" yazıyordu.[3]

Jasmine Çıkmazı 1F'deki daire, yeni yapılmış dört bloktan oluşan üç katlı bej rengi tuğla binanın en üst katındaydı. Her blokun, ortada yer alan koridorun iki ucunda olmak üzere kendi giriş ve çıkış kapısı vardı. Dairelerin konforlu olduğu söylenemezdi. Fakat neticede Bobby'nin akan bir suyu, ısıtması ve arkadaşlarıyla toplanabileceği bir yeri vardı.

Hayat oldukça zorluydu. IRA kıt kanaat idare edecek kadar mütevazı bir haftalık veriyordu. Bobby bazen yemek ya da gece yatacak yer için başka insanlardan yardım alırdı. Bir seferinde, kendi IRA biriminin diğer üyeleri aralarında bir şapka dolaştırarak ona bir çift bot parası toplamışlardı.

Bobby haftalık harcırahını almak için T ile birlikte yola çıkardı. Otobüsle sık sık şehir merkezindeki Keenan's Bar'a giderlerdi;

çünkü T yasal olarak alkol içme yaşının altındaydı ve orası içeri girebildiği az sayıdaki mekândan biriydi. Geraldine'in çalıştığı Woolworth's da çok yakındaydı. Bobby iş yerinde onu ziyaret edebiliyor, isterse Geraldine'in ailesiyle birlikte yaşadığı Unity Flats'e kadar da gidebiliyordu.

Sands'in Geraldine'e yaptığı ziyaretlerden birinden döndüğü bir gündü; Flats'te yaşayan Tomboy Loudon, ikisinin de IRA'da olduğunu ilk kez o gün anladı. Resmi IRA ile yaşanan çekişme açısından kötü bir dönemdi; birilerini vurmaya geldiklerine dair bir söylenti çıkmıştı, bu yüzden Tomboy elinde bir silahla koşturuyordu. Doğruca Bobby'nin yanına geldi. Bobby silahtan Tomboy'un işin içinde olduğunu anlamıştı. Bobby'ye tehlikeyi açıkladığı zaman, tepkisinden Tomboy da Bobby'yi anlamıştı. Ona nereden taksi bulabileceğini gösterdi.

Bu olaydan sonra ikisi çok yakın arkadaş oldular. Bobby, Geraldine'i görmeye gittiğinde sık sık Tomboy da ikiliye takılırdı. Ama Geraldine, Bobby'nin Twinbrook yoldaşlarının arasına hiçbir zaman fazla karışmadı. Bazıları, Bobby'yi kendisinden uzaklaştırdıkları için içerlediğini düşünüyordu. Bobby kendi adına iki hayatı bir arada yürütmeye çalışıyor ama başaramıyordu.

"Hayatı orduydu adetâ," diyor bir yoldaşı. "IRA her zaman önce gelirdi."

* * *

Bobby sürekli İngiliz ordusuna saldırma planları yapıyordu. Dairesinin bulunduğu blokun arka girişindeki tuğla duvar çapraz şekilde örülmüştü, tuğlalar arasında boşluklar vardı. Bir gün dairesine gittikleri sırada, duvarın önünden geçerken Jimmy Rafferty, Bobby'ye bunu gösterdi.

"Tuğlaları nasıl bırakmışlar görüyor musun? Rezalet, bunların geri kalanını dizip bu boşlukları doldurmaları lâzım."

"Bilerek öyle yapıyorlar Raff," diye cevap verdi Bobby. Rafferty bir utanç dalgasının göğsünden yüzüne doğru yükseldiğini hissederken, Bobby konuşmaya devam etti. "Olsun, biz bunu kendi lehimize kullanabiliriz. İngilizler araziyi hep yolun üst tarafın-

dan terk ediyor. Buradaki deliklerden birine bir tüfek yerleştirip onlar araçlarının üstüne çıkarken hepsini mıhlayabiliriz. Bizi göremeyecekleri için bütün gün ateş etseler de vuramazlar."

Bobby'nin birçok başka planı gibi bu da hiçbir zaman gerçekleşmedi.

Para bulma işinde Bobby, askeri operasyonlarda olduğundan daha başarılıydı. 4 Ağustos'ta, kendi blokunda yaşayan bir sigortacıdan 220 pound çaldı. İki gün sonra yanında bir başkasıyla, oturduğu dairenin arkasındaki VG Market'e bozuk silahlarla daldılar.[4] Pantolonlarının belinden silahlarını çıkardıklarında kasanın başındaki kadın şok içinde donup kaldı. Kasayı açıp 210 poundu çıkarması için Bobby talebini tekrarlamak zorunda kaldı.

Bobby'nin korkusuz dikbaşlılığı onu diğer IRA taraftarları arasında popüler yapmıştı. 9 Eylül'e denk gelen hafta sonunda yoldaşlarıyla birlikte Jet benzin istasyonunun iki kasasından ancak 20 dolar çıkarabildiler. Ertesi gece bir mil uzaklıktaki Dunmurry'de bulunan Kingston benzin istasyonuna gittiler. Bu kez ellerine 60 pound civarında bir para geçmişti. Bu olayla birlikte Bobby Sands, ismen olmasa da ilk defa yazılı basına çıkmış oldu: *Irish News* soygunu haber yapmıştı.[5]

* * *

Bobby yerel biriminin, İngiliz ordusuna askeri saldırılar düzenleyecek kadar kendisini "güçlendireceğini" ummaya devam ediyordu. Ne var ki bu tip eylemler Twinbrook'ta zordu. Taraçalı evlerin Ortadoğu'nun toprak kentlerine benzer bir tür labirent oluşturduğu Aşağı Falls'ta bir evin ön kapısından dalıp arkadaki tuğla duvarı aşmak, bir başka duvardan atlamak, girişe süzülmek ve İngilizler ya da polis ortadan kaybolduğunuzu bile anlayamadan güvenli bir eve girmek mümkündü. Oysa Twinbrook, açık alanlardan oluşuyordu. Etrafta casuslar ve muhbirler vardı. İngiliz ordusu ise bölgeyi gözetlemek için birden fazla yönteme sahipti.

İngiliz ordusunun denetim ve takip operasyonlarından biri, yan tarafında yeşil harflerle "Güven Çamaşırhane" yazan bir mi-

nibüsten idare ediliyordu. Minibüs Twinbrook'ta evden eve gezerek indirimli yıkama için çamaşır toplardı. Araç, Twinbrook'u dolaşırken ön koltukların tepesindeki gizli bir bölmede bulunan iki adam fotoğraf çeker, bölge insanlarının hareketleriyle ilgili notlar alırdı. Şoför ve çamaşırcı kadın, müşterileri lafa tutardı. Ardından, toplanan çamaşırlar adli tıp incelemesine götürülürdü. Gömlek boylarını evlerde oturduğu bilinen insanlarla kıyaslar, orada olmaması gereken herhangi birinin evde kalıp kalmadığını kontrol ederlerdi.

Bobby'nin bu denetlemelerin hedefi olduğu aşikârdı. Genç, erkek ve Katolikti. Ayrıca başka IRA şüphelileriyle ilişkisi olduğu düşünülüyordu. Eylül ayına gelindiğinde, yöneticiler onun bölgedeki soygun furyasıyla ilgisi olduğunu artık çok iyi biliyordu. İngiliz ordusu, civarda el koydukları bir evde en azından bir defa onu sorguya çekmişti.

Eski evin bodrumundaki sorgu odası insanda dehşet uyandırıyordu. Duvarlar ve zemin siyah boyalıydı; yalnız yerde, tam ortada bir çift beyaz ayak resmi vardı. Orası Bobby'nin durması gereken yerdi; sopalı iki asker, arkasında ayakta dururken, masaya oturmuş üç tanesi ise insanın gözünü alan parlak bir ışığın gerisinde karşısına dizilmişti. Bu üçü sorular sormuş, bilinmesi zor birtakım şeylere hâkim olduklarını göstermek için küçük bazı bilgiler sıralamışlardı. Bobby'ye kalırsa askerler coplarını hayli cömertçe kullanıyordu. O evde son derece kötü bir dayağa maruz kalmıştı, dışarı çıktığında epey sarsılmış bir hâldeydi.

Orada bir kere bulunmuş bir yoldaşı "Kim olsa sinirleri bozulurdu," demişti. "Bobby korkusuz da olsa insandı... Orası onu da yıpratmış olmalı."

Ekim başladığında, Bobby artık berbat günler yaşıyordu. IRA, Güven Çamaşırhane'nin arkasındaki gerçeği keşfedip onlara karşı harekete geçmeye karar verdikten sonra Twinbrook'ta işler iyice kızışmıştı.

2 Ekim sabahı saat 11:15'te, Güven Çamaşırhane minibüsü Bobby'nin kaldığı dairenin köşesinde yıkanmış çamaşırları teslim edip yenilerini topluyordu. Mavi bir Ford Cortina, minibü-

sün yanında durduğunda, aslında bir İngiliz askeri olan çamaşırcı kadın bir evin çamaşırlarını alıyordu. Arabadan bir adam çıkarak tüfeğiyle minibüsün içine doğru art arda ateş etti. Şoför oracıkta öldü. IRA, şoförün üstündeki gizli bölmede bulunan iki kişinin de öldüğünü iddia ettiyse de İngiliz otoriteleri bunu reddetti.[6]

Bobby Sands'in bu saldırıyla hiçbir ilgisi yoktu. Operasyonu daha deneyimli başka bir IRA birimi yürütmüştü. Gençlere bırakılamayacak kadar nazik bir meseleydi bu.

Fakat bu tuzak, işleri kızıştırmıştı; bu durum Sands ve biriminin bir sonraki para sağlama girişimleri için neden Twinbrook dışına çıktıklarını da açıklıyor. O ve başka üç kişi, Sadıkların yoğun olarak bulunduğu birkaç mil mesafedeki bir bölgede, yanında küçük bir de marketin bulunduğu Gilkinson adlı bir benzin istasyonuna gittiler. Benzin pompalarının yanında durdular.

Arabadan ilk olarak Sands çıktı, şoför dışındaki diğer iki kişi de arkasından fırladı. Bozuk bir Walther P38 taşıyordu. İki arkadaşından birinde 45'lik Webley vardı, diğeri ise silahsızdı.

Tezgâhtar kadın içeride küçük bir kızla ilgileniyordu. Sands kızın arkasında durdu, diğerleri de arkasına dizildiler. Küçük kızın işi bitince, Bobby iki tane Mars çikolata istedi. Tezgâhtar istediklerini vermek için döndüğünde, Bobby'nin arkadaşlarından biri 45'liğini doğrultarak kadına kasayı boşaltmasını söyledi. Kadın paniğe kapıldı. "Dükkânı inleterek" kaçmaya çalıştı ama ayağı takılıp düştü. Soyguncular bunun üzerine dükkânı terk ediyordu ki Bobby dükkânın sahibi olan adamın üzerlerine doğru geldiğini gördü. Silahını doğrulttu, yaklaşmamasını söyleyen bir hareketle adama doğru salladı. Ardından arabaya bindi ve dört genç elleri boş olarak eve doğru gazladılar.

10 Ekim Salı günü öğle sıralarında tahsilatçı, Bobby'nin binasında kiraları topluyordu. Kadının üzerinde 300 pounddan fazla bir para vardı. Binadan çıkarken, bir erkeğin kendisine seslendiğini işitti: "Buraya gelin bayan."

Kadın sağ omzunun üzerinden arkasına bakınca kapının önünde dikilen "uzun boylu, ince bir genç" gördü. Bobby Sands,

siyah kürk yakalı yeşil bir ceket giyiyordu. Başında bir şapka vardı, yüzüne ise bir maske geçirmişti. Yanında oyuncak dart tabancası taşıyan bir başka adam daha vardı. Tahsilatçı kadın kapıdan sıyrılıp yola doğru koştu.

12 Ekim, Bobby'nin şansının yaver gitmediği bir başka gün oldu. Alt katında oturan kadın silahları orada tutmasına izin vermişti ama Güven Çamaşırhane'ye yapılan saldırıdan sonra belli ki paniğe kapılmıştı. Yetkilileri silahlar hakkında bilgilendirip ortadan kayboldu. Sabah 5:33'te İngiliz askerleri kadının dairesine bir şafak baskını yaptığında Bobby kendi dairesinde değildi. Lavabonun altında politene sarılmış dört adet tabanca buldular: 22'lik bir Alman revolveri, Belçika işi 32'lik bir revolver, 45'lik bir Webley revolver ve otomatik bir Walther P38. Hiçbiri ateşlemiyordu.[7] Ön kapının arkasındaki girintide folyoya sarılmış bir paket ve sarı bir karton kutu buldular. İkisinde toplam yetmiş üç atımlık cephane vardı.

Aynı esnada, başka bir grup İngiliz askeri de Bobby'nin dairesinde yapılan aramayı yönetiyordu. Küvetin altında, bir kahve kutusuna konmuş dört mermilik bir cephane ve biri nal çivisiyle doldurulmuş üç plastik boru parçası buldular.

Bobby Sands artık bir kanun kaçağıydı.

Beşinci Bölüm

Güneye Yolculuk



16 Ekim 1972 günü akşam saat beş buçuk civarı, Bobby Sands biriyle buluştu; bu adam kendisine sınırın hemen diğer tarafındaki Dundalk'a gidip silahları alması ve diğer IRA birimlerine dağıtılmak üzere Belfast'a getirmesi için talimat verdi.

Ertesi sabah, başka bir adam ve iki kadınla birlikte ödünç bir arabayla güneye doğru yola çıktı. Belfast-Dublin otobanına yöneldiler. İzleniyorlardı. Saat 9'u yeni geçmişti ki, Lisburn'deki RUC Karakolu'ndan Çavuş Finlay'e yolda tertibat alıp kontrole başlaması talimatı verildi: Gri bir Ford görürse durduracak ve içindekileri tutuklayacaktı. Finlay kısa süre sonra yaklaşmakta olan arabayı gördü. İyice yakına geldiğinde arabayı durdurdu.

Bobby'ye hitap ederek "Merhaba Bay Sands," dedi.

Çavuş Finlay, dörtlüyü Dedektif Hynlands'e teslim ettikten sonra arabayı karakolun bahçesine çekti.

Bobby Sands'in "kanun kaçaklığı" beş gün sürmüştü.

Polisler işlemlerini yaptı ve akşam yemeğinden sonra Sands, kayıt altına alınan ilk sorgusuna girdi. Dedektif Gill soruları sorarken Dedektif Walsh not aldı. Tutulan kayıtlar pek ayrıntılı değil ve Bobby'yi nasıl sorguladıklarıyla ilgili çok az ipucu içeriyor. Ancak Bobby'nin bundan birkaç yıl sonra yazdıklarına baktığımızda, kendisine kötü muamele edilmediğini düşünmek pek mümkün değil:

> Ekim 1972'de, Lisburn'de ilk defa yakalandığımda gerçek bir kanun kaçağıydım. On sekiz yaşında ve çok naiftim. Karakolda kötü bir muameleye maruz kaldım ve çok kısa bir ifade (örn. kötü değildi) imzaladım.

Buna ilaveten,

Castlereagh, Crumlin Yolu, gözaltı merkezi, Black Yolu, Musgrave askeri konutları, Dunmurry Kışlası, Lisburn Yolu ve Fort Monagh; bunların hepsinde sorguya girdim. Darp edilmediğim tek yer sonuncusuydu.[1]

Gill olağan prosedürü takip ederek Bobby'yi, konuşmama hakkına sahip olduğu, söylediği her şeyin kayıt altına alınacağı ve aleyhinde delil olarak kullanılabileceği konusunda uyardı. Bobby'ye Lisburn ve Dunmurry bölgelerindeki bazı silahlı soygunları araştırdıklarını söyledi.

Gill'in anlattığına göre Sands, bir noktada yalnızca kendisiyle konuşmayı talep etti ve Dedektif Walsh odayı terk etti. Gill, Sands'e Dunmurry'deki Stewartstown Yolu üzerindeki bir benzin istasyonuna yapılan silahlı soyguna katılıp katılmadığını sordu; 9 Eylül'deki Jet İstasyonundan bahsediyordu. Anlatılana göre Bobby, "Evet katıldım," diye yanıtlamıştı. "Bana blöf yapacağınızı sanıyordum."

Gill, yanında kimlerin olduğunu sorduğunda Bobby, "Adını bilmiyorum, yol üstünde binmişti," diye yanıtladı.

Gill, Geçici IRA'nın üyesi olup olmadığını sorduğunda "Evet" dedi. Rütbesini sordu, Bobby yanıtladı: "K.S." (Komuta Subayı). Yazdıklarına göre Gill, bu noktada Dedektif Walsh'ı geri çağırmış, Bobby ise gülümseyerek şöyle demişti: "İyi dayandım, ha? Bana blöf yaptığınızı sanmıştım."

Bu sırada saat 8'i çeyrek geçiyordu. Şayet dedektiflerin raporu doğruysa, sorgusu yarım saat kadar sürmüştü.

Sands'in Gill'le baş başa kaldığı o kısa süre içinde her ne olduysa, Walsh tekrar sorgu odasına çağrıldığında, Bobby, Jet silahlı soygunundan da fazlasını itiraf etmek için hazırdı.

Gill, görüşmenin o zaman "soru-cevap esasına dayalı olarak yürütüldüğünü," notları ise bu sırada Dedektif Walsh'ın tuttuğunu belirtiyor. Walsh'a göre Gill, Sands'e başka eylemleri de itiraf ettirmeye ve IRA'nın Twinbrook'taki etkinlikleri hakkında daha fazla şey öğrenmeye çalışıyordu. Bobby ise daha çok Dundalk'a giden arabanın içinde ne yaptığını açıklamaya hevesliydi. Şoförle

kendilerine arabayı ödünç veren adamı temize çıkarmak istediği çok açıktı.

Yıllar sonra, Bobby, Twinbrook'taki bir arkadaşına resmî polis kayıtlarının hiçbirinde yer almayan bir hikâye anlattı. Silah temin etmek üzere yola çıkmış olduklarını itiraf ettikten sonra dedektife sormuştu: "Beni, tabancaları aldıktan sonra yakalasaydınız ne olurdu?"

Rivayete göre taraftar polis Branchman "Doğrusu, malı almış ve buraya getirmiş olsaydınız, sizi vurup işinizi bitirirdik," diye yanıtlamıştı. "Arabayı durdurmazdık, sizi doğrudan vururduk."

Bobby bunun, girdiği tüm sorgular içinde en ürpertici an olduğunu söylemişti.

Bobby IRA üyesi olduğunu kabul etmesine karşın başka herhangi birinin girdiği eylemlerle ilişkisi olduğunu kabul etmeyi reddetmişti. Örneğin polis, "T ve M, IRA'dan mı?" diye sorduğunda, cevabı "Onlar hiçbir şeyden değil,"di. Ardından "John Rooney?" sorulduğunda, Bobby'nin cevabı yine "Hiçbir şey değil o," oldu.

Sands birkaç soygunu kabul ettiyse de bir helikoptere, Güven Çamaşırhane minibüsüne, silah ve ses bombalarıyla İngiliz ordusuna yapılan saldırılara katıldığını suçlamasını reddetti.

Dedektif Walsh odada kalıp Sands'in sorgusuna devam etti. Walsh'ın sonraki birkaç dakikayı tarif edişi neredeyse gülünç:

"Uyarıldıktan sonra [Sands] yerine getirdiği kimi görevler bulunduğunu, şayet yaptıklarını sıralarsak, kendisinin bunları yapıp yapmadığını söyleyeceğini belirtti." Ardından Bobby ifadesini yazdı, Lisburn karakolunda bunlardan üç tane daha verecekti. Walsh bir yaprak kâğıt aldı ve şunları yazdı:

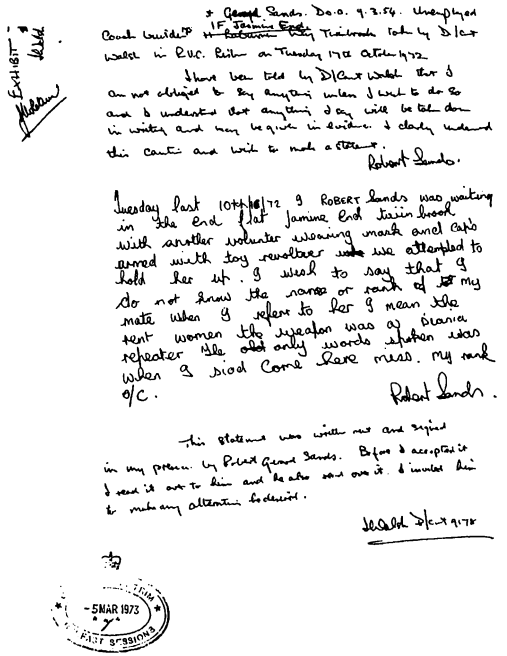
> Robert Gerard Sands'in İfadesi. D.T. 09.03.54. Karoser İşçisi, İşsiz [11 Laburnum Yolu] Jasmine Çıkmazı, Daire 1F. Twinbrook. İfadeyi alan D/Müfţ Walsh, R.U.C Lisburn, 17 Ekim 1972, Perşembe.
>
> D/Müfţ Walsh tarafından istemiyorsam konuşmama hakkına sahip olduğum şahsıma bildirildiğinden, söyleyeceğim her şeyin yazılı olarak kayıt altına alındığını ve delil olarak kullanılabileceğini

anlıyorum. Bu uyarıyı tamamen anlamış bir şekilde ifademi vermek istiyorum.

Sands uyarı belgesini imzaladı ve aşağıdaki ifadeyi yazdı:

10/10/72 tarihli geçtiğimiz salı günü, şahsım ROBERT Sands, Twinbrook Jasmine Çıkmazı'nın sonundaki dairede bir başka taraftarla birlikte maske ve şapka takmış olarak, üzerimde oyuncak silahla birlikte bekledim ve kadının yolunu kesme girişiminde bulunduk. Belirtmek isterim ki arkadaşımın adı ya da rütbesi hakkında bir bilgim yoktur ve bahsettiğim kadın kira tahsilatçısıdır. Silah Diania havalı tabancasıydı. Geçen konuşma sadece, benim söylediğim, "buraya gelin bayan" cümlesi olmuştur. Rütbem K/S.

[İmza] Robert Sands.


EXHIBIT "A"

* Gerard Sands. D.o.b. 9.7.54. Unemployed

Could wouldn't IF Jasmine Close Twinbrook told by D/Cst Walsh in RUC Police on Tuesday 17th October 1972

I have been told by D/Cst Walsh that I am not obliged to say anything unless I wish to do so and I understand that anything I say will be taken down in writing and may be given in evidence. I clearly understand this caution and wish to make a statement.

Robert Sands.

Tuesday last 10th/10/72 I ROBERT Sands was waiting in the end flat Jasmine End Twinbrook with another volunteer wearing mask and cap armed with toy revolver ~~was~~ we attempted to hold her up. I wish to say that I do not know the name or rank of ~~my~~ my mate when I refer to her I mean the term women the reason was as Diania repeater the only words spoken were when I said Come here miss. My rank o/c.

Robert Sands.

This statement was written out and signed in my presence by Robert Gerard Sands. Before I accepted it I read it out to him and he also read over it. I invited him to make any alterations he desired.

D/Cst 9.178

5 MAR 1973

Bobby Sands'in, Mart 1973'teki ilk gözaltına alınışının ardından, sorguda imzaladığı ifade tutanağı.

Bir süre sonra Dedektif Walsh, Bobby'nin yazdırdığı ikinci bir ifadeyi kaleme aldı. Bu ifadede Gilkinson benzin istasyonundaki başarısız soygun, ayrıntısıyla veriliyordu.[2] Üçüncü ifade, çalınan fakat İngiliz ordusunca birkaç gece içinde, henüz kullanılamadan bulunan arabayla ilgili bir itiraftı.[3] Son olarak, akşam saat 9:30'da Bobby, VG Market, Jet Benzin İstasyonu ve Kingston Benzin İstasyonu'ndaki soygunları itiraf eden dördüncü bir ifade yazdırdı ve altına imzasını attı.[4] Böylece, üç saatten kısa bir süre içinde, bir dizi suçu üstlenerek özgürlüğe vedasını imzalamış oldu. İlişkisi olan başka kimsenin ismini vermedi, ifadesinde "Geçici IRA'nın bir üyesi olarak bu saldırıları planlama ve gerçekleştirme sorumluluğunun tamamını kabul ettiğimi belirtirim," demişti.

İsim vermiş olsaydı hapishanede aforoz edilirdi. IRA'daki geleceğinin üzerine bir gölge düşer ve belki de bugün Bobby Sands isimsiz bir hayat sürüyor olurdu.

Ertesi sabah, çarşamba günü, Sands sigortacı komşusundan, adamın "ödünü kopardıktan" sonra 220.86 pound çalmakla suçlandı. Gülünç olan şu ki Bobby bu suçlamayı hiçbir zaman kabul etmemişti, ne yazılı ne de sözlü olarak. Polis onu cezasının kesinleştirildiği Twinbrook yakınındaki Sulh Ceza Mahkemesi'ne götürdü. Bir avukat tarafından temsil edilmeyi ve mahkemeyi tanımayı reddetti.

Bir sonraki gün Bobby Sands'in adı, yaptıklarının kısa bir açıklamasıyla birlikte ilk defa gazetede çıktı.

"Geçici IRA'nın üyesi olduğunu beyan eden işsiz karoserci Robert Gerard Sands (18), 4 Ağustos günü Jasmine Çıkmazı, Killeaton'da ikâmet eden James Boyd'dan çalınan 220 pound nakit parayla ilgili olarak silahlı soygunla suçlandığı davası görülmek üzere bir haftalığına cezaevine kondu."

Yargıç, dava açılmasını beklemek üzere Bobby'yi, Twinbrook'a birkaç mil uzaklıktaki Long Kesh Hapishanesi'ne gönderdi. Buradan sonra, aradaki kısa birkaç ayı saymazsak, hayatının geri kalanını hapishane duvarları arasında geçirecekti.



Bobby, Long Kesh Hapishanesi'ne gönderildikten kısa süre sonra "Kafes On Yedi"deki yoldaşlarıyla birlikte, en sağda.

Altıncı Bölüm

Hapishane



Long Kesh, mahkûmların "kafes" dediği sekiz bölmeden oluşuyordu. Bobby Sands'i, duruşmalarını bekleyen başka mahkûmlarla birlikte Kafes Sekiz'e koydular. Diğer kafeslerde, Eylül 1971'de açık cezaevi hizmete girdiğinden beri yapıldığı üzere, henüz davası açılmamış gözaltı mahkûmları tutuluyordu. Dikenli tellerle çevrilmiş bölmeler, oluklu sacdan kulübeler, gözetleme kuleleri ve etrafta kol gezen Alman kurdu köpeklerle ortam 1940'ların siyah-beyaz filmlerinden çıkmış gibiydi. Her kafeste dört kulübe ve ahşap bir duş binası vardı. Kulübelerin ilki yemekhane olarak kullanılıyor ve gardiyanlar yemekleri günde üç kere tahta arabalar içinde buraya getiriyordu. Bunun yanındaki kulübe ikiye bölünmüştü; mahkûmların yatakhanesi ön taraftadaydı, arka taraf ise eğlenme ve dinlenme aktiviteleri için kullanılıyordu. Kalan iki kulübede yatakhaneler vardı. Ayrıca duşların yanında bir de su deposu bulunuyordu.

Kafesler, Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne (RAF) ait eski bir üssün kalkış yollarının yanına inşa edilmişti, çiftlikler arasındaki bu uzun ve düz arazinin adı İrlandaca "uzun çayırlık" anlamındaki *ceis fada*'dan geliyordu. Arazi engebeliydi ve mahkûmların yürürken ya da bahçede koşarken kaçınmak zorunda kaldığı su birikintileriyle doluydu. Her kafesin etrafı tepesinde jiletli teller bulunan demir çitlerle çevrelenmişti.

Kulübeler geniş, içine hava ve su giren, çatıyı örten tenekeler yüzünden yazları fırına, kış günlerinde ise koca bir buzdolabına dönen binalardı. Pencerelerin kenarlarından su girer, dam sürek-

li akardı. Tahta duvarların uçlarındaki çatlaklardan içeri rüzgar üfürürdü. Mahkûmlar, kulübenin iki yanında sıralanmış ranzalarda yatardı.

Bobby kısa zamanda düzene ayak uydurdu. En son "savaş haberlerini" yakalamak için diğerleriyle birlikte saat başı radyonun başına geçiyordu. Haberlerde başarılı bir IRA eylemi bildirilirse ortalığı büyük bir neşe kaplardı. Haber bültenlerinin aralarında, daima saat yönünün tersine olmak üzere, kampı çevreleyen çitler boyunca yürürlerdi. Haftada iki kez, her kafesten iki takım, kampın kenarında, sıkı biçimde gözetilen futbol sahasına giderdi. Bobby'nin en sevdiği zamanlar bunlardı.

Her çarşamba sabah saat 10 buçukta Sands'i, cezaevinin içindeki, tutukluluk süresini bir hafta daha uzatan özel bir mahkemeye götürürlerdi. Kendisini temsil eden bir avukatı olmayan Bobby, çapraz sorgu hakkına başvurmayı daima reddeder ve hiçbir şey söylemezdi.

Seanna "Sid" Walsh adlı genç bir taraftar, Bobby'yle hemen arkadaş olmuştu. Bobby'den yalnızca bir yaş küçüktü ve annesi Twinbrook'a daha yeni taşınmıştı. Walsh IRA erkekleriyle dolu bir Cumhuriyetçiler kalesinden geliyordu. Ancak Katolik bir gramer okuluna* gitmiş olması sayesinde pek çoğundan daha iyi eğitimliydi; ki her şey bir yana İrlandacayı bu okulda öğrenmişti. Haziran 1972'de katıldığı büyük bir mitingde efsanevi bazı IRA üyelerinin yaptığı konuşmalar IRA'ya katılma isteğini coşturmuştu. Temmuzda katılmak için başvurdu. Yaşı için yalan söylemesi gerekti:16 yaşındaydı, oysa IRA mensubu olmak için en az 18 yaşında olmak gerekiyordu. Kasım ayında artık o da bir militandı. Aralıkta ise silahlı soygundan cezaevindeydi.

* * *

Yılbaşında durum değişti. Bir önceki Mayıs ayında, Crumlin Yolu Hapishanesi'ndeki IRA mahkûmları, siyasi tutuklu olarak

* Gramer okulu, (ing. grammar school) Britanya'da çoğunlukla üniversiteye gitmeyi hedefleyen orta öğrenim seviyesindeki öğrencilere öğrenim veren, akademik seviyesinin yüksek olması beklenen eğitim kurumu. *-çev.*

tanınmayı talep etmişlerdi. Kendi kıyafetlerini giymek, cezaevinde çalıştırılmamak ve "adi suçlular"dan ayrı tutulmak istiyorlardı. Liderleri olan Billy McKee ve yanındaki beş kişi, taleplerini kabul ettirmek için açlık grevine gitti. İki hafta sonra altı kişi daha yemek yemeyi reddetti, bundan sonra ise her hafta bir başka grup katılmaya başladı.

Kuzey İrlanda'dan sorumlu İngiltere devlet bakanı Willie Whitelaw, mahkûmlara "özel statü" vereceğini ve Long Kesh'e nakledileceklerini açıkladığında McKee kan kusuyordu. 7 Haziran 1973'te hüküm giymiş tüm mahkûmlar, gecenin bir yarısı büyük bir İngiliz ordusu konvoyuyla birlikte Crumlin Yolu Hapishanesi'nden Long Kesh'e götürüldü. Buna karşılık, davalarının görülmesini bekleyen Bobby ve yoldaşları Crumlin Yolu Hapishanesi'ne nakledildi.

1843-1845 yılları arasında inşa edilmiş olan "Crum," ağır kesme taşlardan yapılmış, ortasında "çember" denilen bir idari salon ve etrafında, buradan açılan hücre bloklarının yer aldığı üç kanattan oluşan bir yapıydı: A, B ve C kanatları. Her hücre blokunda üç adet sahanlık vardı; zemin kattakilere "birler", orta kattakilere "ikiler", üsttekilere ise "üçler" deniyordu. Hücreler buz gibiydi. Bu kalın taş duvarların iç kısımları alçıyla sıvanmış ve açık bej rengine boyanmıştı, soğuk, sert zemin ise kırmızıydı. Arka duvarın tepesindeki demir parmaklıklı bir pencere, mahkûmların az da olsa ışık görmesini sağlardı. Hücrenin arka duvarı boyunca uzanan dökme demirden bir ısıtma borusu, özellikle Bobby Sands'in geldiği günkü gibi soğuk ocak günlerinde kendini bile zor ısıtırdı.

Bobby, soygun yaparken yakalanan eski dostu Tomboy Loudon ve yeni arkadaşı Sid Walsh'la takılıyordu. Mahkûmların bazıları Bobby'yi "Sas" diye çağırırdı; bu şaka, tam evinin köşesinde üç tane SAS (Special Air Service) komandosu vurulduktan hemen sonra yakalanmış olmasından çıkmıştı. Bazen de "Sandsy" derlerdi, ama çoğu zaman yalnızca "Bob"du.

Crum, tımarhaneyi andırıyordu. Mahkûmların çoğu, Bobby gibi, politize olmaktan oldukça uzaktı. Polise ya İngiliz ordusu-

nun saldırılarına karşı mücadele etmeleri dışında, orada niçin bulundukları hakkında pek az fikirleri vardı. Su savaşları gibi, gençlere özgü eşek şakaları yaparlardı. IRA üyeleri ise dikkatleri kaçma girişimlerinden uzaklaştırmak için bu şamataları desteklerdi.

Bulundukları kanattaki yüz elli mahkûmun hepsi, gün içinde diğerleriyle görüşmekte serbestti. Bobby yemeğini kendi sahanlığındaki yemekhanede yer, cezaevi bahçesinde idman yapar, günde iki saat futbol oynar, yürür ve sohbet ederdi. Haftada üç kere ailesi ya da Geraldine ziyaretine gelirdi.

Bu ziyaretlerden biri, Bobby'nin hayatında büyük değişim yaratacak bir haber getirdi. Geraldine hamileydi. Evlenmeye karar verdiler.

Bobby'nin yaklaşmakta olan evliliği kanattaki bazı tartışmalara konu oldu. Kendisi bunu yapmakta kararlıydı ve diğer mahkûmların büyük kısmı da bunu destekliyordu.

Tomboy'un tepkisi "Hayhay, iyi edersin," olmuştu. İkisini de tanıyordu ve yapılması gerekenin elbette bu olduğunu düşünüyordu.

Sid Walsh ise olumsuz yaklaşıyordu.

"Neyin peşinde olduğumuza baksana! Ortalıkta insan öldürüp, sürekli hayatımızı tehlikeye atıyoruz. Birinden bizimle bir ilişkiye girmesini istememiz bile hata. Böyle şeylerden biraz uzak durmamız lâzım."

Sands, Walsh'un itirazlarına kulaklarını tıkadı ve cezaevi amirine resmî bir talepte bulunmak suretiyle düğün planlarını devam ettirdi.

Bu arada, Crum'a nakledilmesinden iki hafta sonra Bobby haftalık tutukluluk görüşmesine alındı. Ancak bu kez Dedektif Crawford da oradaydı ve VG soygunuyla İngiliz ordusu tarafından yaşadığı apartmana yapılan baskında ele geçirilen silahları bulundurmaya on altı ayrı suç daha ekledi. Ardından Dedektif Walsh, Gilkinson benzin istasyonuyla iki araba hırsızlığını içeren yedi suçlama daha yöneltti.

"Söyleyecek bir şeyim yok." diye cevapladı Bobby.

Neticede, Bobby'nin iki sayfalık iddianamesinde yirmi beş ayrı suç yer alıyordu. Bir özensizlik sonucu, IRA üyeliğinden açılan on yedinci suçlamada ismini "John Gerard Sands" olarak yazmışlardı.[1] Duruşma için 5 Mart'a gün verildi.

Ancak bundan önce başka bir hukuki işi vardı. Cezaevi amiri Geraldine'le düğünlerini 3 Mart tarihine koymuştu, yani davasından hemen önce. Bobby çocukluk arkadaşı Tommy O'Neill'dan sağdıcı olmasını istedi. Nedime, Gerladine'in kız kardeşi Eileen olacaktı. O'Neill son dakikada cayınca Bobby, onun yerini alması için Rathcoole'dan bir başka arkadaşı olan Diarmuid Fox'u aradı.

Düğün günü gelip çattı. Bekleneceği gibi Bobby şık, yeni bir takım giydi. Konuklar törenden önce cezaevinin dışında bir araya geldi: Beyaz bir gelinlik içindeki yedi aylık hamile Geraldine, ödünç bir takım elbise giyen sağdıç, nedime ve her iki tarafın anne babası. Hapishane memurlarından biri onları merdivenlerden geçirerek cezaevi şapeline çıkardı. Bu arada iki gardiyan, Sands'i bir başka merdivenden indirerek A kanadından şapele getirdi. Tören, olabildiğince normal geçti. Sağdıç yüzüğü düşürdü, karşılıklı yeminler edildi ve şahitler nikah belgesini imzaladı; belgede Bobby'nin mesleği "karoser çırağı" olarak yazılmıştı.

Bobby törenden sonra hücresine döndüğünde mahkûm arkadaşları Mars çikolata ve limonatayla onun için bir parti verdiler. Gitarlar çıkarılıp şarkılar söylendi.

İki gün sonra Bobby yeniden mahkemedeydi. Ailesi de oradaydı, tabii Geraldine ile birlikte. On iki kişilik jüri yemin etti, Sands ise hakimi tanımayı reddetti; ki yargıç onun lehine suçsuzluk iddiasında bulunuyordu. Ardından tanıklar iki gün boyunca herhangi bir sorgulama ya da çapraz sorgu olmaksızın ifade verdi.

Bobby'nin on dokuzuncu yaş günü yargılamanın son gününe denk geldi. Beş ile yedi yıl arasında bir ceza bekliyordu. Ancak kürsüye İngiliz ordusundan tanıklar çıktı ve ifadeleri sona erdiğinde Yargıç William Johnson hiç hoşnut kalmamıştı. İngilizler, davayı etkileyebilecek ilgisiz deliller sunmuşlardı.

Johnson iade-i mahkeme isteyip istemediğini sorduğunda Bobby kabul etti. Güzel bir doğum günü hediyesi gibi gözüken

bu şeyin daha sonra çok büyük bir hata olduğu anlaşılacaktı. Bir avukat tutmuş olsaydı askerlerin ifadesinden yırtabilirdi. Bunun yerine, yargıç iki davanın birden üzerini çizmiş ve bir sonraki salı günü davanın yeniden görülmesini istemişti.

İkinci dava daha düzgün ilerledi. İkinci günün sonunda, jüri sözcüsü, Sands'i on iki olayda suçlu bulduklarını açıkladı: Dört adet soygun ve soygun girişimi, dört ateşli silah taşıma olayı, bir adet ateşli silah bulundurma, iki adet motorlu araca el koyma, kullanma ve IRA üyeliği.

Yargıç Higgins, Sands'i hırsızlık ve silah suçlarından beş yıla mahkûm etti, bununla eş zamanlı olmak üzere üç yıl da IRA üyeliğinden verdi. Cezayı açıkladıktan sonra Higgins'in ona söyleyecekleri vardı.

"İçine girdiğin bu davranış biçimi bana kalırsa hem bu toplum hem ailen hem de kendin için büyük bir trajedi."[2]

* * *

Bobby Long Kesh'te, IRA'nın birbiriyle kavgalı Geçici ve Resmilerinin bir arada bulunduğu Kafes Sekiz'e gönderildi. Burada Tomboy Loudon ile Seanna Walsh'a katıldı. Kafes Sekiz'in karşısındaki futbol sahasının öbür tarafında tamamen Geçicilerin kaldığı, on ve on bir numaralı yeni kafesler vardı.

Geçici ve Resmi mahkûmlar arasında sürekli bir gerilim vardı, özellikle her hafta rakip takımlarda maç yaptıkları futbol sahasında bu durum ayyuka çıkardı.

Yorulmak bilmeyen Bobby, yapacak yeni şeylerin peşine düştü. Gitar çalmayı öğrenmeye karar verdi ve kafeste en iyi gitar çalan Rab McCullough'yu kendisine ders vermesi için sıkıştırmaya başladı. McCullough nihayet pes ederek ona üç basit akort gösterdi. Bu akortları tıngırdatarak saatler geçirir ve kulübedeki arkadaşlarının sinirini bozardı.

Geraldine 8 Mayıs'ta bir oğlan çocuğu dünyaya getirdi, adını Gerard koydular. Cezası kesinleşmiş bir mahkûm olarak Bobby'nin artık haftada üç yerine sadece bir görüş hakkı vardı. Geraldine düzgün bir aile hayatına sahip olamamaktan dola-

yı hayal kırıklığı duymaya ve Bobby'nin hapishaneden çıkacağı zaman için planlar yapmaya başlamıştı. Bir gün Diarmuid Fox, cezaevine giderken Geraldine'le Gerard'a eşlik etti ve dönüşte onları Gerard'ın büyükanne ve babasını ziyaret etmeleri için Twinbrook'a götürdü. Yolda, Geraldine, Diarmuid'a içini döktü.

"İrlandalıların özgürlük savaşından usandım," dedi Fox'a. Bobby'nin hapishaneden çıkınca durulup yerleşik bir hayata geçmesini arzuladığını anlattı.

Bu sırada Kafes Sekiz'de, diğer mahkûmlar el işleriyle uğraşır ya da kâğıt oynarken Bobby de gitarına çalışıyordu. Denis Donaldson vaktini okuyarak geçiriyordu. Crumlin Yolu'nda, neyin mücadelesini verdiklerine dair bir fikirleri oluşsun diye mahkûmlara dersler veriyordu. Böylece dünyadaki başka mücadeleleri öğrendiler: Tupamaros, FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü), RAF (Kızıl Ordu Fraksiyonu). Bu insanların kim olduklarını, neden mücadele ettiklerini ve kendi savaşlarıyla herhangi bir bağlantıları olup olmadığını merak etmeye başladılar. Dünyada gelişen olayları ve kendilerinin rolünü anlamaya çalışıyorlardı. Kısa süre içinde Che Guevara ile Kolombiyalı gerilla din adamı Camilo Torres'in eserlerini okumaya başlamışlardı.

Bobby ve Seanna Walsh, yaşı daha büyük olan mahkûmlara mücadeleyle ilgili sorular sormaya başladılar ama aldıkları yanıtlar onlarda bir şey uyandırmıyordu. Aşırı muhafazakâr ve aşırı Katoliktiler, İrlandalılıktan anladıkları çok sınırlıydı. Hatta bazıları, Vietnamlılara karşı ABD hükümetini, Güney Afrika'daki apartheid rejimini ya da Mozambik'te sömürgeciliği destekliyordu.

Bobby Sands ile Seanna Walsh, siyasi kitaplar okumaya başlamış daha genç bir mahkûm grubunun içindeydi. Politik olarak bilinçlendikçe, diğer mahkûmlar onların kitap okuduğunu ve siyasi konular üzerinde tartıştığını görüyor, aralarına daha fazla insan katılıyordu. Bilgileri arttıkça kendilerine güvenleri oluşmaya başladı. Yaşlı Cumhuriyetçiler eski adetlerden dem vurup dururken onlar *Komünist Manifesto*, Troçki, *Hayvan Çiftliği*, Franz Fanon; ne bulurlarsa okuyup üzerine tartışıyorlardı.

Ardından yaşı büyük Cumhuriyetçilerin, okudukları şeylerden hoşlanmadığını duydular, bu ise durumu "*daha da* ilginç hale getiriyordu."

Yaz başında, kafes takımları arasındaki haftalık futbol maçlarından birinin yapıldığı sırada, Resmilerden bir mahkûm, topu oldukça sert bir şekilde ayağından çalarak Bobby'yi yere düşürdü. Kavga çıktı. Geçici mahkûmlar güvenlikleri için yerlerinin değiştirilmesini talep edince, cezaevi amiri onları kampın üst tarafındaki yeni kafeslere yerleştirmeyi kabul etti.

* * *

On Altı'dan Yirmi Bir'e kadar olan kafeslerin kulübeleri daha iyiydi; cereyanı kesen tuğla duvarları, yağmur geçirmeyen zift sıvalı çatıları vardı. İki buçuk metre yüksekliğindeki duvarlarla, kulübenin tam ortasında bir koridor kalacak şekilde iki yana dizilmiş küçük bölmeler oluşturulmuştu, böylece içeridekiler bir nebze de olsa mahremiyete sahip olabiliyordu.

Temmuz ayında Bobby'yle Tomboy Loudon, Kafes On Yedi'deki bir bölmeye taşındılar. Başka bazı genç radikallerle birlikte Denis Donaldson da Kafes On Yedi'deydi, Seanna Walsh ise Kafes On Sekiz'e konmuştu.

Mahkûmlar bu yeni kafeslerde daha rahat örgütlenebiliyorlardı. Geleneksel liderlik anlayışıyla, bu, işleri askeri bir düzende yapılan akşam törenleriyle örgütlemek anlamına geliyordu. Pazar öğleden sonraları, mahkûmlar sıraya girerek o hafta boyunca özgürlük mücadelesinde hayatlarını kaybetmiş olanlar için iki dakikalık saygı duruşunda bulunurlardı. Ardından komuta subayları bir sonraki hafta için emirleri verir ve kafesteki iş dağılımını belirlerlerdi. "Kuralları çiğneyenler" diğerlerinden bir saat önce kalkıp bahçeyi süpürmek zorundaydı. Sabah dokuza kadar herkesin yataktan kalkmış olması gerekirdi, yatakta kahvaltı söz konusu değildi. Işıklar her akşam saat on birde sönerdi.

Kafes hayatının en ağır yanı, "aklanmış" ve "cezalı" mahkûmlar arasında ayrım yapılmasıydı. "Cezalı" mahkûmların

çoğu sorgu sırasında çözülmüştü. Bazıları ise kafes hayatının katılığından şikâyet ederek "IRA'nın otoritesini sarsmıştı." "Cezalı" bir taraftar toplum dışı kalırdı. Ordunun belli eylemleriyle askeri eğitimlere katılamazdı. Bayrak taşıyamaz, bir makamda bulunamaz, seçimlerde oy kullanamazdı. Diğerleri tarafından çoğunlukla tecrit edilir ve küçümsenirdi. Tuvalet temizlemek gibi pis ve adi işler yalnızca "cezalılar" tarafından görülürdü.

Ayrıca muhafazakâr liderler, serbest siyasi tartışmaları pek desteklemiyordu. Kafes On Sekiz'deki yaşça büyük mahkûmlar Marksist kitapları toplayıp yakıyordu. Sorgu seansları düzenleyerek birbirleri hakkında casusluk etmeleri için mahkûmları teşvik ediyorlardı. İşler o kadar çığrından çıktı ki kamp personeliyle kavgaya tutuşan bir yoldaşı hakkında casusluk yapması istenen Seanna Walsh yerinin değiştirilmesini talep etti. Kafes On Yedi'deki eski dostlarının yanına gönderildiğinde epey rahatlamıştı.

Kısaca "Roon" diye bilinen Gerard Rooney, Kafes On Yedi'de KS idi. Sağlam bir Cumhuriyetçi ve doğal bir liderdi; uzun sarı saçları ve karışık sakalıyla biraz vahşi bir görünüme sahipti. Ancak çok güçlü bir öngörüsü ve kendisine saygı gösterilmesini buyuran otoriter bir havası vardı.

Sands ve Loudon, Kafes On Yedi'ye girdikleri anda Roon'un cazibesine kapıldılar. Onu bir tür akıl hocası gibi görüyorlardı, Roon ise hiç kuşkusuz onların bu sadakatinden memnundu. Çoğu öğleden sonra kafesin etrafında birlikte yürüyüşe çıkar, siyaset, spor ve müzik üzerine tartışırlardı. Böylesine ayrıcalıklı bir arkadaşa sahip olmak Bobby ve Tomboy gibi kolay etkilenen iki genç için çok büyük bir onurdu.

Kulübede hayat, yemek saatlerine göre düzenleniyordu. Kahvaltı ve akşam yemeğinin arasında dersler ve askeri eğitimler vardı. Akşam yemeği ve çay arasında mahkûmlar ya talim yapar ya da el işleriyle uğraşırdı. Çaydan sonra ise akşam saat 9'da kapılar kilitlenene kadar bahçede gezinir, televizyon izler ya da mektuplarını yazarlardı. Bobby bol bol okur ve gitarını tıngırdatırdı.

Her birine ailesinden haftalık bir "erzak paketi" gelirdi. Hapishanede yemekler son derece olduğundan bu paketler oldukça önemliydi. Gruplar halinde bir araya gelir ve paketlerini paylaşırlardı, böylece yiyecekler bütün hafta yeterdi. Sands ve Loudon, Roon ve yan bölmedeki John Kennan'la grup olmuştu. Kennan'ın hafta sonu paketleri en önemlisiydi: Kocaman karton kutular içinde evde pişmiş köy mamulleri gelirdi. Dört erkek, bölmelerini ayıran duvarı sökerek bir tane büyük bölme oluşturdu. Bobby'yle Tomboy iki sandalye alıp ayaklarını çıkarmış ve bölme duvarına çakmıştı. Buna "kokpit" adını vermişlerdi. Burada oturup yemek yer ve kulübenin ortasında duran televizyondan sevdikleri programları izlerlerdi. Pazartesileri *Top of the Pops*, Cumartesileri *Match of the Day* ya da her gece yayınlanan vahşi hayat belgeselleri.

Mahkûmlar, el işleri yapmak ya da günlük görevleri paylaşmak için daha büyük gruplar oluşturmuştu. Bobby'nin grubu "Long Kesh" ya da Kelt motifli deri kemer ve cüzdanlar yapıyordu. Seanna Walsh derinin üzerini işlemede uzmanlaşmıştı. Bobby işlenmiş motifleri boyardı. Ardından mahkûmlar tamamlanmış ürünleri destekçilere gönderir ve bunların satışından elde edilen para, mahkûm ailelerine verilirdi.

Roon'un liderliğinde, mahkûmlar arasındaki dayanışma ve radikal düşüncelerin, Bobby'nin entellektüel gelişimi üzerindeki etkisi azımsanamaz. Kafes Sekiz'de de siyasi kitaplar okumaya başlamıştı ama bu entellektüel gelişimi yönlendiren esas olarak Roon'du.

Roon, IRA içindeki yapıların katılığına karşı çıkıyor ve genç radikalleri muhafazakâr kamp liderlerine karşı koruyordu. Bu en çok, Marksist devrim yaklaşımlarını inceleme özgürlüğü meselesinde ayyuka çıkmıştı. Roon'un KS olarak yaptığı ilk şeylerden biri Denis Donaldson'u eğitim subayı olarak atamak ve ders programıyla tartışmaları daha sistemli ve radikal bir hâle getirmesi için onu yüreklendirmek olmuştu.

Sands ve Seanna Walsh kısa sürede kendilerini politik çalışmalara kaptırdılar. Devrim kütüphanelerinde Carlos Marighella (*For the Liberation of Brazil*), Regis Debray (*Devrimde Devrim*),

Robert Taber (*The War of the Flea*), Frantz Fanon (*Yeryüzünün Lanetlileri* ile *Siyah Deri Beyaz Maske*) ve Che Guevara (*Küba Devriminin Yolu*) bulunuyordu. Kolombiya, Gine Bissau, Yeşil Burun Adaları ve Mozambik'teki gerilla mücadeleleri hakkında bilgilendiler. George Jackson'un *Soledad Brother*'ında devrimci hapishane deneyimlerini okumuşlardı. Ayrıca *Kapital* ya da *Başkan Mao'dan Seçme Sözler* gibi klasik Marksist eserler de bulunuyordu. Bobby'nin gözdesi Che Guevara'ydı.

Bobby radikalleştikçe dinle olan ilişkisi zayıflamaya başlamış ve pazar ayinlerine gitmez olmuştu. Seanna Walsh katı bir ateistti. Bobby'nin hâlâ bir şeylere inandığını ama rahiplerin çoğunun sağ görüşlü olması yüzünden ayinlere gitmeyi bıraktığını anlıyordu.

Örgütlü eğitim, siyasetin ötesine geçerek İrlandacaya uzandı. Yaşı büyük mahkûmlardan Prionsius MacAirt kafesleri dolaşarak beş ila yedi öğrenciden oluşan sınıflarda İrlandaca öğretiyordu. Ardından, güneyden İrlandaca konuşan iki mahkûm gelip konuşma dersleri vermeye başlayınca dil dersleri büyük bir ilerleme gösterdi.

Bobby'yle Tomboy Loudon İrlandacayı ilk öğrenenlerdendi. Seanna Walsh Kafes On Yedi'ye geri gelince o da derslere katıldı. Bobby eğitimin bir mahkûmun elindeki faydalı imkânlardan biri olduğunu düşünmeye başlamıştı. Politik dersleri desteklemek üzere seminerlere başlandığında Bobby, toplum önünde konuşma konusunda deneyimsiz olmasına rağmen bunlara da katıldı. Bir süre sonra, kâğıt oynamak gibi boş işlerin "okuyup yazmak, Kelt dilini öğrenmek ya da el sanatlarıyla uğraşmak yanında kıyas kabul etmediğini"3 yazacaktı.

Onunla aynı fikirde olmayan çok sayıda mahkûm vardı. Kendilerini, temel görevi yalnızca hapisten bir an önce çıkıp yeniden silahlı mücadeleye katılmak olan gerillalar olarak görüyorlardı. Sürekli kaçmayı tasarlıyorlardı. Eğitimlere katılmak konusunda isteksizdiler, çünkü bu "gerçek mücadeleden" sapmak demekti.

* * *

Bobby'nin enerjisi kültürel aktivitelere uzanmıştı. Tomboy mandolin öğreniyordu. Bobby'nin kardeşi John ona bir gitar göndermiş, o da arkasına Geçici IRA'nın sembolü olan renkli bir anka kuşunun resmini yapmıştı.4 Akşamları saatlerce gitarını tıngırdatır, birisi nihayet "Tanrı aşkına bırak şunu artık!" diye bağırana dek yeni akort ve şarkılar öğrenmeye uğraşırdı.

Neyse ki Bobby sonunda gitarda daha iyi bir duruma geldi. Kardeşi John ona şarkı kitapları göndermeye başlamıştı, düzinelerce şarkı ezberledi. İrlandaca şarkılar ve İrlanda halk şarkıları öğrendi. Kısa sürede kulübelerdeki kutlamalar için vazgeçilmez biri hâline geldi. Her kulübe, meyvelerden kendi viskisini ve kaçak birasını yapardı. İçkiler hazır olduğunda daima bolca müzik çalınıp şarkıların söylendiği partiler verirlerdi.

* * *

Nihayet Roon, Sands'i ilk görevine atadı: Kafesin spor subayı. Takım listelerini ve programı kaydediyor, ekipmanı takımlara dağıtıyordu. Bu yeni görevi onu en azından bir kaçma girişiminin tam merkezine yerleştirdi.

Maç yapılacağı zaman, iki gardiyan ve bir beden eğitimi hocası futbol sahasına gelirdi. Gardiyanlar oyuncuları kollarken hocanın görevi bitişikteki "spor salonunda" mahkûmlara yardımcı olmaktı. Oyunculardan biri bir gardiyanın arkasına geçip, gözetleme kulelerinin tamamıyla görüş alanındayken sırtına bir el yapımı otomatik tabanca dayadığında kaçış başladı: "Elimde silah var, spor salonuna doğru yürü."

Bu sırada spor salonundakilerden biri, kıskıvrak bağlanmış olan beden eğitimi hocasının kıyafetlerini üzerine geçiriyordu. Gardiyanı içeri soktuklarında bir başka mahkûm onun kıyafetlerini giyerek dışarı çıktı ve dışarıdaki gardiyanı spor salonuna girmesi için kandırdı. İki gardiyan ve beden eğitimi hocası kılığındaki üç mahkûm, spor sahasından itibaren tüm kapıları açan anahtarlarla birlikte kaçtılar.

Gardiyanlar uzaklaşırken, Bobby her şeyin olağan seyrinde devam etmesini sağlamak üzere oynanan maça göz kulak

oluyordu. Kaçaklar ana kapıya ulaşana kadar her şey yolunda gitmişti, ancak burada onları tanıyanlar çıktı. Bunun ardından, düzinelerce gardiyan maçın hâlâ sürmekte olduğu futbol sahasına doluştu ve sayım için mahkûmları kafeslere götürdü. Mahkûmlar, kafalarını karıştırmak için gardiyanları mümkün olduğunca oyaladılarsa da sonunda gardiyanlar, çoktan ceza hücresine doğru yola çıkan üçlü dışında herkesin tamam olduğunu tespit etti.



Long Kesh hapishane kampının ateşe verilmesinin ardından "Kafes On Yedi". İngiliz askerleri Bobby Sands'in de aralarında olduğu mahkumları demir tellerin önünde kol-bacak açık şekilde dizerken.

Yedinci Bölüm

Ortam Kızışıyor

Mahkûmlar ile yöneticiler arasındaki ilişkiler zaten oldukça kötüydü, 1974 yılı boyunca daha da kötüye gitti. (Çoğunluğu Protestan olan) yöneticilere göre mahkûmlar katil ve haydutlardan oluşuyordu. "Herkes mahkûmlara yapılan sözde kötü muamele hakkında bir sürü şey işitmiştir," diye şikâyet ediyordu gardiyanlardan biri, "ama bizim orada kadın, erkek, çocuk demeden insanları öldürmüş ve sakatlamış kişilerle başa çıkmamız gerekiyordu... Arama yaptığımız ya da akraba ziyaretlerinden sonra ceplerini boşaltmalarını istediğimiz zaman, ki aslında sadece kaçış planı yapmadıklarından emin olmak için düzgünce işimizi yapıyorduk, çoğunlukla yumruk yumruğa kavga çıkar ya da daha kötüsü, politikacılar veya halk hakkımızda her tarafta büyük gürültü koparırdı."[1]

Mahkûmlara göre gardiyanlar, savaş halinde oldukları adaletsiz devleti temsil ediyordu. Onlar için direnmek bir görevdi. Kısacası, Long Kesh engellenemez biçimde birbirine karşı olan iki gruba ev sahipliği yapıyordu. Bu iki grubun çatışmaları ise zaman zaman kontrol edilebilir olsa da hiçbir şekilde uzlaşma söz konusu değildi. Mahkûmların yeni direniş yöntemleri geliştirmelerine karşılık olarak yöneticiler yeni baskı biçimleri buldukça çatışmalar kaçınılmaz olarak şiddetleniyordu.

1974'ün başlarında, şartlı izin meselesi üzerinden bir çatışma çıktı. Kuzey İrlandalı mahkûmların birinci dereceden aile yakınları öldüğünde cenazeye katılmak için birkaç saatlik izinleri bulunuyordu. Güneyli mahkûmlara ise izin verilmiyordu. Mart

ayında, Dublinli bir mahkûm, babasının öldüğünü haber aldı ve şartlı izin talebinde bulundu. Hapishane idaresi bu talebi reddetti. Mahkûmlar tepki olarak bir açlık grevi organize ettiler. 9 Mart'ta beş kişi eyleme başladı. Bir hafta sonra, Gerry Rooney'nin de aralarında olduğu beş kişi daha eyleme katıldı. Roon, her öğünden sonra yemediğini görevlilere göstermeleri için yemeğini alıp kapıya götürmek üzere Sands'le Loudon'u görevlendirdi.[2] Üç hafta kadar sonra yöneticiler şartlı izne müsaade etti.

Yaz boyunca ilişkiler gittikçe bozuldu. Mahkûmlar yemeğin sık sık geç ve soğuk getirilmesinden yakınıyordu. Çarşaflarının yalnızca iki haftada bir değiştirilmesinden şikâyetçiydiler. Ayrıca görüş sırasında gardiyanlar etraflarında dolaşıp duruyor, eşleri ve çocuklarıyla görüşürken onları gözetleyip konuşmalarını dinliyorlardı.

Mahkûmlardan birinin, evlenmek için geçici tahliye verilmiş bir başkasının yerine geçerek kaçma girişiminin ardından görüş koşulları kötüleşti. Kaçak birkaç gün içinde ele geçirilmiş olmasına karşın, cezaevi amiri Edward Truesdale'in mahkûmlarla ziyaretçilerinin doğrudan temas kurmasını engellemeye karar vermesi ise elbette gerilimi daha da arttırdı.[3]

Mahkûmlar kararı protesto ettiler. 26 Temmuz'da yedi yüz kişinin öğle yemeğini parmaklıklardan dışarı fırlattılar, kafeslerden birinde yatak takımları, şilte ve yorganlar yakıldı.[4] Eylül başında cezaevi yemeklerini toptan reddetmeye başladılar. Yemek geldiğinde onları parmaklıklardan atıyorlardı.[5] Erzak paketleri ve cezaevi kantini olduğu sürece mahkûmların endişelenmesine gerek yoktu, bu yüzden cezaevi yöneticileri paketlerin girişini durdurup kantini kapattı. Mahkûmlar o günden itibaren sadece her sabah kafese getirilen sütle üç dilim beyaz ekmeği yemeye başladı.

Temiz çamaşır yetersizliğini protesto etmek için, kirli çarşaflarıyla yastık kılıflarını kafesleri çevreleyen dikenli tellerin üzerine astılar. Bu sorunlardan dolayı, "cezaevini açıkça bir toplama kampı gibi yönetmek isteyen"[6] cezaevi amiri Truesdale'i suçluyorlardı. IRA, Truesdale'in mahkûmlara savaş açmış bir "diktatör"

olduğunu iddia eden bir bildiri yayımladı; bildiride, sorunların çözülmemesi durumunda "Long Kesh'te çalışan HERKESE"[7] saldıracakları uyarısında bulunuyorlardı.

Mahkûmlar arasında, idare taviz vermezse kampı yakacaklarına dair laflar dolaşıyordu. Roon, Kafes On Yedi'dekilere değerli eşyalarını hapishaneden göndermelerini öğütledi. Bobby, notlarla doldurduğu defterleriyle gitarını kardeşi Sean'a yolladı. Denis Donaldson ise kafes kütüphanesindeki kitapları, İrlanda'nın güneyindeki Portlaoise Cezaevi'nde bulunan kardeşine gönderdi.[8]

Mahkûmların başka planları da vardı. Kulübenin tepesine çıkan bir mahkûm tüm kampı görebiliyordu. Her kafesten iki kişi semafor işaretlerini öğrenmişti; bir tanesi bayrakları sallayıp diğer kafeslerin mesajlarını alırken diğeri bu mesajları bir kâğıda yazardı. Her zamanki gibi ilk militanlar Bobby ve Tomboy'du.[9]

Sinirler son derece gergindi; 23 Eylül'de gardiyanlar, iki IRA mahkûmunu kaçmaya çalışırken yakaladılar.[10] Sonrasında, İngiliz ordusu kafesleri kuşattı ve kapsamlı bir arama yapıldı.11 Mahkûmların, ertesi gün alenen yaptıkları uyarıda, İngiliz ordusu kafeslerden herhangi birine tekrar gelecek olursa "bu kampı yakıp küle çevirir, taş taş üstünde bırakmayız."[12] deniliyordu.

Bir hafta kadar sonra işler kontrolden çıktı. Görünürde, mesele iki porsiyon krep yüzünden başladı.[13] Her akşam saat altı civarı, gardiyanlar kafeslere sandviç türü atıştırmalıklar gönderiyordu. O akşam, Kafes On Üç'te yemekhaneden sorumlu mahkûm, yirmi iki kişi için yalnızca on dokuz krep gönderildiğini gördü. Daha fazla talep etmek için gittiğinde gardiyan eksik kreplerin mahkûmlar tarafından çalındığını söyleyip suiistimal üzerine bir söylev çekti. Görgü şahitlerinin iddiasına göre adam sarhoştu.

Bunu bir ağız dalaşı takip etti. Mahkûmların komuta subayı, cezaevi çalışanlarına hiçbir koşulda kafeslere girmelerine izin verilmeyeceğini ve mahkûmların hiçbir surette onlarla konuşmayacağını ya da işbirliği yapmayacağını söyledi.

Başgardiyan, "Bu akşam saat 6'da iki adamım orada olacak ve onlara hiçbir şey yapmayacaksınız," diye yanıt verdi.

Gardiyanlar içeri girdikleri zaman kafesteki en güçlü mahkûmlarca karşılandılar. Düzinelerce gardiyan daha içeri daldı ve büyük bir arbede yaşandı.

Az sonra amir yardımcısı Kafes On Üç'e geldi, komuta subayıyla yaverinin adlarını söyledi ve onları ceza blokuna almayı düşündüğünü açıkladı.

Aldığı cevap "Siktir git," oldu.

Bunun üzerine amir yardımcısı, bu ikisini kafesten zor kullanarak almak için onları, İngiliz ordusunu göndermekle tehdit etti.

"Senin de İngiliz ordusunun da canı cehenneme," dedi komuta subayı.

İhtilaf haberi kampa hızla yayıldı. Bobby ve Tomboy bayraklarla kaldıkları kulübenin çatısına çıktılar ve mesajlaşmak için hazırlandılar. Kavganın çıktığı Kafes On Üç'e en yakın olan onlardı, bu yüzden yanlarındaki Kafes On Altı'da bulunan, tüm hapishaneden sorumlu komuta subayı Davey Morley arasında ulak görevi gördüler.

Sands, çatıdan Morley'nin direktiflerini aldı: Takipte kal ve İngiliz askerleri Kafes On Üç'e yaklaşırsa uyarı gönder. Mesajlar hummalı bir şekilde gidip geldi. Mahkûmlardan biri, semafor bayraklarının yel değirmenleri gibi döndüğünü söyleyecekti.

Bobby'yle Tomboy kısa bir süre sonra köpek kulübelerinin arkasında inip kalkan çelik miğferleri gördü. Askerler içeri girmeye hazırlanarak Kafes On Üç'ün arkasındaki kör bir noktaya doğru ilerliyordu. Sands, Kafes On Üç'e bayrak sallayarak yolda olduklarını haber verirken Tomboy da Kafes On Altı'daki Morley'yi bilgilendirdi.

Morley, cezaevi idareisne Kafes On Üç'e gidip gidemeyeceğini sordu. Talebini reddettiler. Bunun üzerine Morley emri verdi.

"Pekâlâ, saat dokuzda kampı ateşe verin."[14]

Bobby bayraklarının yanına döndü ve tüm kafeslere işaret göndermeye başladı.

"Kampı yakın."

✱ ✱ ✱

Denis Donaldson ile Seanna Walsh'ın, İrlandaca konuşanların kulübesinde televizyon karşısında oturduğu sırada saat 9'a yalnızca birkaç dakika vardı. Günlerden Pazartesi'ydi, bütün hafta UTV kanalında gösterilen, Serengeti Milli Parkı'ndaki antilopların göçü hakkındaki *Year of Wildebeest* programını beklemişlerdi. Kreplerini kucaklarına koymuş belgeselin başlamasını bekliyorlardı ki,bir mahkûm bağırarak içeri daldı: "Yakıyorlar siktiğimin yerini!"

Mahkûm, televizyonu kucaklayıp yere fırlatarak bin bir parçaya ayırdı. Sands ve Loudon çatıdan inmişti. Dergileri yırtıp eşyalarını parçalamak için bölmelerine gittiler. Yakılabilir her şey kulübenin ortasına yığılıyordu. Ardından, her tarafa benzin döküp kulübeyi ateşe verdiler. Kısa süre içinde kulübeler alev alev yanıyordu. Spor salonu olarak kullandıkları için yemekhanedeki tüm eşyaları çıkarmışlardı, bu yüzden içeride tutuşacak bir çubuk bile yoktu. Binanın iki ucundaki duvarları indirmekle yetindiler. Tuğladan yapılmış olan duş binasını da ateşe vermek mümkün değildi, içerideki klozet ve lavaboları kırdılar.

Kampın gözaltı mahkûmlarının kaldığı ucundaki Kafes Altı'da Gerry Adams, kulübelerin yanışını seyrediyordu. Duman ve alevlerin arasından, Kris Kristofferson'un, Bobby'nin en sevdiği şarkılardan biri olan "Me and Bobby Magee"yi söyleyen sesini işitti. Alevler pikabı yalayıp yutarken Kirstofferson'un hırçın sesi ağırlaşarak bozuldu ve sonunda tamamen kesildi.

Kafes On Yedi'de ise Roon, kapıların yıkılıp gözetleme kulelerinin yakılması için emir vermişti. Seanna Walsh İngiliz askerlerini dışarı çıkarıp kuleleri ateşe veren grubun içindeydi. Muhafızların ısınmak için kullandığı benzin şişelerini alıp ateşin ortasına fırlattılar. Şişeler patladığında, aşağı düşmeden ancak yere atlayabilmişlerdi.

Bu arada, Sands ile Loudon görüşlerin yapıldığı uzun portatif kabinleri yakmaya gitmişlerdi. Geri dönerken silah olarak kullanmak için tel örgülerdeki tahta direkleri söktüler. Bu sırada

kulübeleri yanıp kül olmuşu. Çatıdaki oluklu tenekeler kıvrılıp içe göçmüş halde yerde duruyordu.

Mahkûmlar demir çitleri parçalayarak kampın ortasındaki futbol sahasına girdiler. Bobby ateşe vermek için bir teneke benzinle sahanın yanındaki küçük spor salonuna gitti. Artık kendisi de cezaevine girmiş olan Diarmuid Fox yanına geldi, biraz konuştular. Fox ona Geraldine'in, Bobby'nin hapisten çıkınca IRA'dan ayrılmasını beklediğini anlattı. Bobby'nin "yalnızca aileyi içermeyen" başka niyetleri vardı. Fox'a, dışarı çıkınca tekrar mücadeleye katılacağını söyledi. Fox bu kısacık sohbette bile Bobby'nin "son derece kararlı" olduğunu düşündü, okuyup kendini geliştirmiş olduğu belliydi. Bobby kulübeyi ateşe verme işini tamamlarken Fox oradan ayrıldı. Birbirlerini bir daha hiç görmediler.

Gece yarısına kadar yakılabilecek her şey yakılmıştı. Mahkûmlar futbol sahasında toplandılar. Açık, serin bir sonbahar gecesiydi. Kantini ateşe vermeden önce içerideki yemek konservelerini almışlardı. Küçük ateşler yakıp ısıyla genişleyene kadar konserveleri içinde tuttular. Sonra bıçakla açıp pişmiş yiyecekleri yediler.

Tekinsizce tepelerinde dolaşan İngiliz ordu helikopterlerine karşın aşağıda çok heyecanlı bir hava vardı. Mahkûmlar serbestçe geziniyor, çok uzun zamandır görmedikleri arkadaşlarını ziyaret ediyorlardı. Kimileri battaniyeleri Meksika pançosu gibi başlarından geçirmişti. Bir tanesi revirden bir doktorun önlüğüyle steteskobunu almış, ortalıkta doktor kılığında dolaşıyordu.

Bobby, Twinbrook'taki eski dostu Jimmy Rafferty'yle karşılaştı ve ikisi uzun uzun sohbet ettiler. Raff, davası görülmeden ikinci kez hapsedilmişti. Bobby'nin eski IRA birliğinde yer alan üyeler hakkında konuştular. Raff, bu eski üyelerden kendisi gibi gözaltı mahkûmu olan ikisiyle zaman zaman görüşebiliyordu. Dördü çok hızlı bir şekilde, muhtemelen şüphe uyandırıcı koşullarda, Avusturalya'ya kaçmıştı. Jim Kerr, Sadıklar tarafından

öldürülmüştü. Bazı kadınlar kendilerinden uzaklaşmıştı. Geride yalnızca birkaç yoldaş kalmıştı. Birlik neredeyse dağılmıştı.

Konuşmanın yönü geleceğe çevrildi. Bobby dışarı çıkar çıkmaz doğruca aktif mücadeleye döneceğini söyledi.

"Ama bak, bu sefer bu konuda daha akıllı davranmalıyız," dedi. "Toplumla da ilişki hâlinde olmamız gerek."

Rafferty, Bobby'nin düşüncelerindeki bu yeni ve daha politik değişimden heyecanlanmıştı. Eski dostu hapishanede hızla olgunlaşıyordu.

Helikopterlerden aşağıdaki mahkûmlara gaz bombaları atılmaya başlanınca, durum kötüleşti. Biber gazından çok daha kuvvetli, fena bir şeydi. Cildi korkunç bir şekilde yakıyordu. Havada tehlike kokusu vardı. İngiliz ordu birliklerinin eninde sonunda geleceğini herkes biliyordu hem de ezici biçimde.

Ordu şafakta geldi, her taraftan yüzlerce gaz bombası ve plastik mermi yağdırıyorlardı. Saracen araçları çitleri yıkarken askerler yürüyerek güruh hâlinde içeri yığıldı. Göğüs göğüse bir çarpışma başladı. Mahkûmlar direkler, tuğlalar ve ellerine geçen her şeyle savaşıyordu. İki taraf da rehin alıyordu fakat ikisinin de bunları tutacak bir yeri yoktu. İki taraf da zaman zaman güç kazanıp zaman zaman kaybediyordu. Ancak mücadele kaçınılmaz olanla son buldu.

Tomboy Loudon bacağının arkasından bir gaz fişeğiyle vurulmuştu, bacağı o kadar şişmişti ki güç bela yürüyebiliyordu. Sands fena coplanmıştı. Seanna Walsh, Bobby'den ayrılınca plastik mermiyle yüzünden vurulmuş ve bayılıp yere yığılmıştı. Üç saatin sonunda, İngiliz ordusu nihayet mahkûmları etkisiz hale getirebilmişti.

Ardından, bir mahkûmun sonradan anlattığı üzere, "Düşman Dr. Who'dan çıkmış gibi tuhaf görünüşlü maskeler taktı." Helikopterler üzerlerinde toplandı, yeniden gaz attılar. "Kesinlikle etkiliydi." Mahkûmlar acıdan iki büklüm olmuşlardı, kusmaya çalışıyor ama başaramıyorlardı. Gerry Adams boğuluyormuş gibi hissediyordu.[15] Diğerleri ise derilerinin yandığını düşünüyordu.

İngiliz askerleri etrafı kuşatmış, plastik mermi yağdırıyordu. Mahkûmları o kadar kötü dövüyorlardı ki Sadıklar bile orduya durması için bağırıyordu. Yerler, üzerinde "CR Gas" ve "MoD" yazan küçük gaz kovanlarıyla doluydu.[16]

İngilizler, mahkûmları yeniden kafeslere tıkıp tel örgü boyunca dizdiler. İngiliz komandoları, Kafes On Altı'daki mahkûmları, sırtlarında bir diğerini taşıyarak cop darbeleri arasında koşmaya zorlarken Tomboy'la Bobby olanları dehşet içinde seyrediyordu.

Bir asker onlara doğru yaklaştı. "Evet. Siz ikiniz, gidip şu tuvaletleri temizleyin." Askerin işaret ettiği tuğladan yapılma duş binasına şöyle bir baktılar. Tuvaletler ordaydı, doğru, ama lavabolarla birlikte içindeki her şey paramparça edilmişti. Temizlenecek hiçbir şey yoktu. Fakat asker yakındaki bir çöp kovasını almalarını ve açıkta duran bir musluğa götürüp doldurmalarını emretti. Kovada delik vardı, su akıtıyordu. Asker, ikisini karşılıklı kovanın etrafına geçirdi, daireler çizerek kovayı taşırlarken yolda onlara vurmayı da ihmal etmedi.

"Yürü, yürü!" diye bağırıyordu.

"Siktir git şurdan," diye cevapladı Bobby ve sonra yere düştü. Tomboy ona yardım etmeye çalıştı ama İngiliz yine vuruyordu.

"Yürü." Asker hâlâ tepelerindeydi. Tam o sırada bir İngiliz subayı cipiyle geldi. "Dur!" diye emretti ve askere numarasını sordu. Sands ve Loudon dönüp birbirlerine baktılar. Bir ağızdan "Çok şükür!" dediler. Derken, İngiliz askerleri bir anda ortadan kayboldu. Gardiyanlar süt ve sandviç yüklü arabalarla geri geldiler. Mahkûmlar tamamen bitap düşmüş ve öfkeli olsalar da moralleri yerindeydi. Olayların patlak verdiği Kafes On Üç'te Belfastlı bir mahkûm sandviçlere bakıp gardiyanlara doğru bağırdı, "Onlardan doksan iki tane olsa iyi olur, yoksa burada yine bela çıkar!"

* * *

Kafes için için yanmaya devam eden bir yıkıntı hâlindeydi. Sadece yemekhaneyle duş binası ayakta duruyordu. Seanna

Walsh revirdeydi. Diğerleri gaz yemiş, dövülmüş ve ordu köpekleri tarafından ısırılmıştı. Yine de çürüklere ve ağrılarına değen bir zafer hissi içindeydiler. Kafeslerden birinde cezaevi gardiyanları, mahkûmların hâline gülüyordu, sonra hepsi birden kalktı ve "kırk iki kişilik takımlarla" futbol oynamaya başladılar.

Bir mahkûmun şu sözleri ortamdaki ruh hâlini açıklıyor:

> Hırpalanmış ama ezilmemiştik; onların amacıysa bizi ezmekti ve başarısız oldular. Zafer bizimdi; şimdi geriye dönüp bakınca kazandığımıza inanıyorum. Yangın sırasında, öncesinde ve sonrasında, mahkûmlar arasında büyük heyecan vardı. Düşmanımızı kimyasal araçlar kullanmak zorunda bırakmıştık...[17]

Long Kesh'teki yangın Bobby Sands'in hayatındaki dönüm noktalarından biri oldu. Çatışmayla ilgili birçok ders almıştı. Pratikte silahlar –Saracen ve plastik mermilerden helikopter ve gaz fişeklerine kadar– bir tarafın elindeydi. Ancak mahkûmlar dayanışma ve ortak bir amaca sahipti. Düşman, onları fiziksel olarak hırpaladıkça manevi açıdan kaybetmişti. Yangına giden aylar boyunca mahkûmlar güçsüzlüklerini bir silah olarak kullanmayı öğrenmişti. Sahip oldukları şeyler –sembolik olarak hareket serbestliği gibi haklar ya da somut olarak yemek ya da yatak takımları– azaldıkça, mahkûmlar ve cezaevi dışındaki topluluklar içinde haklı bir öfke duygusunu harekete geçirmekte daha başarılı olmuşlardı.

Yangından önceki aylar boyunca adım adım gerçekleşen yükselişi gözden kaçırmak mümkün değildi. Mahkûmlar, adaletsizlikler karşısında yeni protesto biçimleri geliştirmişti. İdare ise, belli ki zor kullanmak suretiyle isyanı engellemeyi umarak, yeni baskı yöntemleriyle bunlara cevap vermişti. Mahkûmlar her adımda işin ciddiyetini biraz daha arttırarak tepkilerini göstermişti. Kendi mahrumiyetlerini üstlenerek, adaletsizlikleri yöneticilere karşı kullanmışlardı. Bunun yöneticilerde yarattığı kafa karışıklığıyla kontrolsüzlük hissi ve dışarıdaki topluluklarda oluşturduğu adaletsizlik duygusu mahkûmların en büyük silahıydı. Ellerindeki nihai silah, kendi yaşam alanlarını yok etmek,

fiziksel ve sembolik olarak hapsedilmeyi reddetmek olmuştu. Böylece "düşmanı kimyasal araçlar kullanmaya" ve kendilerini perişan bir hâlde bırakmaya mecbur ederek dışarıdaki dünyaya dehşete düşmekten başka hiçbir seçenek bırakmamışlardı.

Bobby Sands bu karşılaşmadan bir ders aldı: Görünüşe göre, kaldırabileceği fiziksel ve ruhsal aşağılanmanın bir sınırı yoktu, hatta bunu bir avantaja bile dönüştürebilirdi. Belli koşullar altında, insanın elindekileri kaybettikçe özgürleşmesi mümkün müydü? Kemikleri kırılırcasına dövülmüştü evet, ama hayatında hiç hissetmediği kadar büyük bir zindeliğe kavuşmuştu. Bobby toy gençlik kabadayılıklarından çok daha güçlü ve sürekli bir şeye geçmeyi öğreniyordu.

Peki buradan sonra nereye gideceklerdi? Mücadelelerini bir üst seviyeye nasıl taşıyabilirlerdi?

Sekizinci Bölüm

İsyanı Öğrenmek

Yangından sonra, mahkûmlar bir başka cezaevine nakledilmeyi bekliyorlardı. Cezaevi idaresi onları oldukları yerde tuttu. Kafeslerin vaziyeti düşünülürse, yapılacak ilk iş kullanılabilir durumda olan her şeyi toparlamaktı. Tuğlalar, oluklu tenekeler, tahta parçaları ve teller, hepsi mahkûmların "istif" dediği yığına götürüldü. Kimileri yemekhanede yerde uyuyordu. Diğerleri, önünde ve arkasında güneş ışığını çekip onları sıcak tutacak plastikler olan teneke damlı küçük kulübeler yapmak için "istif"teki malzemeleri kullandı. Her kulübede birkaç kişi yatabilecekti. Ziyarete gelen bir rahip, hâllerini São Paulo'da gecekondularda kalanlara benzetmişti. Üstüne üstlük, daha ilk gece,yağmurlu ve fırtınalı havada derme çatma kulübelerin birçoğu yıkıldı.[1]

Tuvalet binası olmadığı için mahkûmlar kampı çevreleyen tel örgülerin dibine işiyorlardı. Dışkılarını yapmaları gerektiğinde ise rögar kapağını kaldırıp üzerine çömeliyorlardı. Bu şekilde haftalar geçirdiler.

Birkaç gün ekmek ve sütle beslendikten sonra, İngiliz ordusu sabahları yulaf lapası ve akşam yemeğinde yahni vermeye başladı. Gardiyanlar orduya ait şilteler ve her mahkûm için birkaç battaniye getirdi. Roon, taraftarlara ve sempatizan gruplara kıyafet gönderemeleri için çağrı yaptı. Mahkûmlar ilkel yaşam koşullarını iyileştirmek için yavaş yavaş inisiyatifi ele aldı. Elinden tamirat işleri gelen Kevin Carson, istifteki tuğlaları ayıklamak için ekipler oluşturdu; bunlarla rögar kapaklarının

etrafına harçsız duvarlar çekerek mahremiyet sağlayacaklardı. Askerlerin yıktığı su deposunun yerine, Carson, altında ateş yakılabilen, böylece yıkanmak için üzerinde su ısıtabilecekleri bir payanda yaptı.

Carson'un yaratıcılığının sınırı yoktu. Bir noktada, birkaç rulo poliüretan kaplama ve iki tenis masasıyla bir yüzme havuzu bile yaptı. Bir metreyi ancak buluyordu, ama mahkûmlar için lüks bir şeydi. Ortalığı özgürlük hissi kaplamıştı. Mahkûmlar sakal bırakmış, günlerini hatıralık parçalar için etrafı eşeleyerek, kendilerine duş yerleri uydurarak, barınaklar yaparak ve "futbol sahasındaki muharebeler" hakkında uzun hikâyeler anlatarak geçiriyorlardı. Geceleriyse yıldızların altında yaktıkları kamp ateşinin etrafında konser veriyorlardı.[2]

Cezaevi idaresi yanmış kafeslerdeki mahkûmları yerleştirmek için Dokuz'dan On İki'ye kadar kafesleri yeniden inşa etmeye başlamıştı, ama havalar iyice soğuyup cezaevi hakkında kötü haberler yayılınca mahkûmları Kafes On Yedi'den alealecele yeniden yapılmış olan Kafes Yirmi İki'ye geçici olarak naklettiler. Burada, kulübe başına zaten yetmişten fazla düşen mahkûmun yanına sıkışmak zorunda kaldılar.

Mahkûmların tekrar aileleri ve sevdiklerinin ziyaretlerini kabul etmeye başlaması, içinde bulundukları kötü koşullar için bir telafi oldu. Geraldine ilk ziyaretinde Gerard'ı, Tomboy Loudon'un anne babasıyla aynı otobüste getirdi. Sands ve Loudon görüş için birlikte çağrıldı. Ziyaretçiler sevdiklerini sağ salim gördükleri için rahatlamışlardı.

Kafes Yirmi İki'de yaşanan hatırlanmaya değer neredeyse tek olay bir kaçma girişiminden ibaret oldu. Mahkûmlar bir tünel kazmaya karar vermişti. Haftalarca kazdılar. Sands aşağıda nöbet tutuyordu. Seanna Walsh bunun için fazla uzun boyluydu, o yüzden çıkan toprakların doldurulması için battaniye ve yatak örtülerinden torba dikiyordu. Ellerindeki battaniyeler tükendiğinde, eski gömleklerin kollarını uçlarından bağlayıp toprakları bunlara doldurdular. Derken bir gün cezaevi görevlilerinden biri kafese geldi.

"Eşyalarınızı toplayın, yeni bir kafese gidiyorsunuz."

Mahkûmlar hiç de taşınma havasında değildi. Gönülsüzce yeni "evlerine" doğru yola koyuldular. Yol üzerinde birisi, kazdıkları girişin üzerine okla aşağıyı işaret eden bir levha koymuştu. Üstünde "TÜNEL" yazıyordu.

* * *

Yeni mekânları Kafes On Bir'di. Nissan kulübeler öncekilerden daha eskiydi ve hava geçiriyordu. En önemli değişiklik ise Bobby'nin hayatı üzerinde fevkalâde etkisi olacak iki yeni mahkûmun gelişiydi.

Gerry Adams, Temmuz 1972'den beri Long Kesh'teki Kafes Altı'da, dostu ve yoldaşı "Kara" Brendan Hughes ile birlikte gözaltı mahkûmu olarak tutuluyordu. Haklarında iddianame bile hazırlanmamış ve hiçbir suçtan hüküm giymemişlerdi, buna karşın İngilizler onları IRA'nın Belfast'taki en üst düzey liderleri olarak görüyordu.[3] Sekizinci aydan sonra Hughes, bir çöp kamyonunun arkasında saklanarak kaçtı. Adams ise Temmuz 1974'te kaçmaya çalışırken yakalandı. On sekiz aylık bir mahkûmiyete çarptırıldı ve ceza almış mahkûmların kaldığı kafeslere gönderilerek tam da o sırada Kafes On Bir'e nakledilenlerin arasına katıldı.

Bu arada Brendan Hughes'un da başı belaya girmişti. Yeniden Belfast'ta IRA için çalışmaya başladığında kaçışının ardından sadece günler geçmişti. Bir yıl kadar yakalanmadan böyle devam etmeyi becerdi, ancak Mayıs 1974'te İngiliz ordusu nihayet onu ele geçirdi ve Hughes cezasını geçirmek üzere eski yoldaşı Gerry Adams'ın –ve Bobby Sands'in– yanına, Kafes On Bir'e gitti.

Adams ve Hughes, kendileri gibi IRA askeri olan başka mahkûmlarla birlikte Kafes On Bir'in orta kulübesine yerleştiler; üst düzey rütbeli sakinlerinden ötürü buraya "generaller kulübesi" deniyordu. Yan tarafta İrlandaca konuşanların kulübesi vardı, Bobby ve Tomboy Loudon burada bir bölmede birlikte kalıyorlardı. Adams, kafeste yapılan politik eğitim seminerleri ve tartışmalar sayesinde kısa sürede Sands'i tanıma fırsatı buldu.[4]

İrlandaca kulübesinde dil seviyesi hayli ilerlemişti. Gece olmadan kimsenin televizyon izlemesine müsaade edilmiyordu. O zamana kadar ise sadece İrlandaca konuşuluyordu. Yoğun İrlandaca dersleri yapılıyor ve başka kulübelerden mahkûmlar da İrlandaca öğrenmek için geliyordu. Başlıca iki dil hocası, güney İrlanda'dan Donal Billings'le Cyril MacCurtain'di. Bobby bu sırada İrlandaca kısa metinler yazabilir duruma gelmişti. 1975 başlarında, Kafes On Bir'e nakledilmelerinden kısa süre sonra, Tomboy Loudon'la ikisi İrlandacada yetkinlik belirten bir nişan olan altın *fainne*'lerini (halka) almaya hazırlanıyorlardı. Sınavdan önce sınavın yapılacağı kulübeye gittiklerinde, Mac Curtain de oradaydı. Bobby ve Tomboy'la politika, televizyon ve genel olaylar üzerine üstünkötü sohbet etti. Bobby sınavın ne zaman başlayacağını merak etmeye başlamıştı. Sonunda, tam şikâyet etmeye başlayacaktı ki MacCurtain sohbeti keserek ikisinin de *fainne*'lerini almaya hak kazandıklarını bildirdi. Sınavda olduklarını hiç anlamamışlardı!

* * *

Kulübelerde sık sık müzik geceleri yapılırdı. Bobby artık daha çok İrlandaca şarkılar söylüyordu. Mahkûmlar dışarıda sürdürülen propagandalarda kullanılacak bir fotoğraf çekmek üzere bir müzik ortamı hazırladılar. Resimde, bir düzine mahkûm "poteen" denilen İrlanda viskisiyle dolu kahve fincanlarıyla birlikte bir masanın etrafına dizilmişti. Belli ki "partide" iyi vakit geçiriyorlardı. Arka sıranın ortasında duran Bobby şapkası, gitarı ve yüzündeki kocaman sırıtışıyla şarkıyı idare ediyordu.

Joe Barnes kafese 1976 başlarında gelmişti ve Bobby Sands hakkındaki ilk hatıralarını, söylediği şarkılar oluşturuyordu. Barnes, Bobby'nin, yaptığı her şeye olağanüstü bir enerjiyle kendini verdiğine dikkat etmişti. Bir Noel konserinde, perde açılmış ve Bobby şarkısını söylüyordu. Kendini şarkıya öylesine kaptırmıştı ki Barnes, Bobby'nin şarkısına verdiği enerjinin seviyesini anlayana kadar onun gösteriş yaptığını düşünmüştü.[5]

Bu sıradışı enerji Sands'i hapishanede ayakta tuttu. Diğerlerinin aksine, Bobby'nin bunalıma girdiği çok nadirdi. Jake Jackson onu "mutlu bir adam" olarak hatırlıyor, "halinden gayet memnun olduğu çok belliydi, mahkûmiyet yıllarını iyi geçirdi."

Bobby'nin müzik ve spora olan ilgisi gibi tarzı da Kafes On Bir'de devam ediyordu. Bobby'nin en ünlü görüntüsü –1981 açlık grevleri sırasında İrlanda ve dünyada kullanılan posterlerde gözüktüğü– Tomboy Loudon, Gerard Rooney ve Denis Donaldson'la birlikte çekildiği bir grup resminden alınmıştı. Bu fotoğrafta Sands ve Loudon diğer ikisinden fark edilir biçimde daha bakımlıydı. Sinek kaydı tıraş olmuş, uzun bal rengi saçları olan Bobby'nin üzerinde havalı kırmızı bir V-yaka kazak vardı. Bir başka fotoğraf serisinde, Roon kesik bir kot pantolonla üstünden dökülen ve alt taraftaki iliklenmemiş düğmelerinden göbeğinin taştığı siyah bir hırka giyiyordu. Walsh'un üzerinde bir şey yoktu, kesik kot pantolonu ve güneş gözlükleriyle poz vermişti. Donaldson, şortla tişört giymişti. Bobby ise temiz siyah bir polo yaka tişört ve jilet gibi bir kot pantolon giyiyordu.



Bobby ve "Kafes On Bir"deki yoldaşları. Bobby en sağda ayakta duruyor. Hemen yanında oturan Gerry Adams. Brendan Hughes ise ayakta sağdan üçüncü, eli çenesinde olan.

* * *

Kafes On Bir'de her türden insan vardı. Gerry Adams'a göre kimileri "oldukça masum ve olaylardan uzak," kimileri "masum fakat siyasi açıdan aktif" idi; kimileri el işleriyle uğraşarak yalnızca vaktini doldurmak istiyordu, bunların dışında son olarak bir de "politika düşkünleri" vardı.[6] Bobby kesinlikle bu "politika düşkünleri" arasındaydı.

Gerilla örgütlenmesinin komünal modelleri ya da Che'yle Fidel'in Küba'da Sierra Maestra Dağı'nda geliştirdiği karşılıklı dayanışma gibi radikal fikirlerden haberdardı. Ama hapishanedeki IRA yönetiminin muhafazakâr yapısını hiç sorgulamamıştı. Yerleşmiş olan yukarıdan-aşağıya askeri disiplini genel olarak kabul etmiş, Davey Morley'nin desteklediği amirane ve askeri liderlik tarzı ile okuduklarında ve tartışmalarda karşısına çıkan devrimci düşünce arasındaki çelişkileri görmemişti.

Kişiliğe bağlı meseleler de oluyordu. Bobby'nin rol modeli olan Gerard Rooney, özellikle 1974'te kafesin Komuta Subaylığından kampın levazım subaylığına terfi edilişinden beri hapishanedeki liderlerle yakın olmuştu. Bunun neticesinde Roon, Bobby'yi levazım malzemelerini düzenlemek gibi önemli görevlere getirmeye başladı. Bobby, Roon'un emirleri altında öylesine bir taraftar değil, önemli işleri yapması için seçilmiş, bunları hevesle ve sorgulamadan yerine getiren güvenilir bir gözdeydi.

Ayrıca Bobby, hâlâ genç ve deneyimsizdi. Tomboy'la ikisi 1974'te henüz yirmilerine girmişlerdi, Seanna daha da küçüktü. Geçit törenleri, eğitimler, emirler; bunların hepsi genç militanlar için çok etkileyiciydi. Örgütün muhafazakâr ruhuna meydan okuyacak alternatif rol modellerinin yokluğunda, Bobby gibi genç militanların, okuduklarını devrimci eylemlerine aktaracak pek fazla fırsatı olmuyordu. Gerry Adams ile Brendan Hughes'un gelişinin genç radikaller üzerindeki etkisi tam olarak buydu. Bütün bir Cumhuriyetçi Hareket'in yönünü değiştireceklerdi.

* * *

Adams'la Hughes'un Kafes On Bir'e gelişi bir süredir ısınmakta olan suyun fokur fokur kaynamasına vesile oldu. Genç taraftarlar ve muhafazakâr mücadele askerleri arasındaki üstü kapalı anlaşmazlık, İngiltere'nin İrlanda üzerindeki niyetlerine ilişkin IRA içinde yaşanan bir anlaşmazlıkla aynı zamana denk geldi. 1974, İrlanda ve İngiltere'de, sadece IRA bombaları ve diğer şiddet olayları açısından değil, Kuzey İrlanda hükümetindeki iktidar paylaşımının çökmesi dolayısıyla da kötü bir yıl olmuştu. 1974'ün sonunda İngiliz hükümetiyle IRA arasında yapılan görüşmeler ateşkesle sonuçlandı. İngiltere'nin Kuzey İrlanda'dan sorumlu Devlet Bakanı Merlyn Rees, IRA'ya ateşkesi uzatmaları hâlinde, özellikle genç Katolikleri etkileyen gözaltı mahkûmiyetlerini aşamalı olarak sonlandıracağını ve İngiliz birliklerinin yerine polisi geçireceğini vaat etmişti.

İngilizlerin her "tavizinin" başka bir yönü daha vardı. Gözaltı mahkûmiyetlerini sonlandıracaklar ama aynı zamanda siyasi tutuklu statüsünü kaldırarak IRA mahkûmlarına "adi suçlular" gibi muamele edeceklerdi. Partiye meşru bir siyasi zemin sağlayan Sinn Féin için "vaka merkezleri" oluşturmuşlardı ama bu merkezler aynı zamanda İngiliz istihbaratının, Cumhuriyetçi aktivistlerin hareketlerini izlemesi için son derece kıymetli bir kaynak teşkil ediyordu. Rees, bu reformların Kuzey İrlanda'yı Birleşik Krallık bünyesindeki anayasal konumuna zarar vermeden "normalleştirmesini" amaçlamıştı. Nihai hedefi ise IRA'yı mağlup etmekti. Rees, kendi sözleriyle, "ateşkes ne kadar uzun sürerse, silbaştan bir mücadele başlatmalarının o kadar zor olacağını"[7] hesaplıyordu. IRA liderleri ise İngilizlerin İrlanda'dan çekilmeye başladığı konusunda ısrarcıydı.

Bu iddia yeni bir şey değildi. IRA yönetimi, *Republican News* gazetesinde "İngiliz Ordusu Çekilmeye Başlıyor" başlıklı bir yazının[8] yayımlandığı 1973'ten beri zaferin "eli kulağında" olduğunu duyuruyordu. Mayıs 1974'te, gazetenin ilk sayfasında İngilizlerin "savaşı kaybettiklerini" kabul ettiğini ve 1974'ün son gününün "İngilizlerin çekilme tarihi" olarak planlandığını açıklayan

bir haber basıldı.[9] IRA yönetimi artık İngilizlerin çekilmesinin ateşkes sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğunu öne sürüyordu.

Genç mahkûmların çoğu onlara inanıyordu. Seanna Walsh "Bunu İngilizlerin çekilmesi olarak görmek istiyorduk, öyle de yaptık," diyerek doğruluyor.

Bobby'nin örgüt yönetimine olan inancı ve bağlılığı, okuduğu İrlandaca bir kitabın iç kapağına karalamış olduğu şu satırlardan anlaşılabilir: "Roibeard Ó Seachnasaigh, Cas 11, Ceis fada, Blian 75, Blian Saoirse" (Bobby Sands, Kafes On Bir, Long Kesh, 1975, Özgürlük Yılı).[10]

Adam ve Hughes tersini savunuyordu: İngilizler çekilmekte filan değildi, savaş henüz bitmemişti ve mücadelenin siyasi açıdan eğitimli tabandaki kadrolara dayanılarak yeniden yükseltilmesi gerekiyordu. Mücadele için her açıdan sonuçları olacak "uzun bir savaştan" söz ediyorlardı. En önemlisi, mücadelenin daha politize bir hâle gelmesi, merkezinde yer alan topluluklara mücadeleye uzun vadede destek vermeleri için bir şeyler sunması gerekiyordu. IRA'nın hapishane dışındaki stratejisini onaylamıyorlardı. Mücadeleyi sömürgecilik karşıtı bir özgürlük savaşı olarak değerlendiriyor, IRA'nın Protestanlara karşı açtığı misillemeci kampanyayı İngiliz devletinin eline koz veren bir amaçtan sapma olarak görüyorlardı. Hapishane içinde ise Davey Morley ile kamp ekibinin otoriter ve aşırı askeri yönetim biçimine karşıydılar.

Adams, gözaltı mahkûmu olduğu sıradaki yaşamıyla Kafes On Bir arasındaki büyük farkları derhal fark etmişti. Kafes On Bir'deki daha genç mahkûmlar orada geçirdikleri zamanı biraz çılgın bir parti gibi anlatsa da Adams "neredeyse bir manastır gibi" olduğunu düşünüyordu. Gözaltı mahkûmları asla fazla yerleşmezdi. Hüküm giymiş mahkûmların ise içeride geçirecekleri yirmi yıla, hatta müebbete kadar uzanan belli süreleri vardı, bu yüzden bir rutine ayak uyduruyorlardı. Bir şeyler öğrenmeye çalışır ya da el işleriyle uğraşırlardı. Işıklar uygun bir saatte kapanırdı. İnsanlar oturup okuma yapar, mektuplarını yazarlardı. Televizyonun sesi daima başkalarını rahatsız etmeyecek bir düzeyde tutulurdu.

Adams'a göre eğitime, okumaya ve öğrenmeye açıklık iyi bir şeydi. Hayat, gözaltı mahkûmlarının kafeslerinde olduğundan çok daha sakindi. Ancak bütün o günlük askeri yürüyüş ve talimler, Marx okuyan mahkûmların onaylanmaması ya da Pazar ayinine katılmaya zorlanmaları, uygulanan denetimin, genç mahkûmların gelişmesini engelleyen olumsuz taraflarıydı.

Adams, Kafes On Bir'deki yeni yoldaşlarının radikal bir dünya görüşü yaratma yolundaki arzularını paylaşsa da bu girişimlerinde onlara liderlik etmek gibi bir niyeti olmadığını söylüyor. "Hükümlüler tarafına gittiğimde tek düşüncem cezamı doldurmak ve İrlandaca öğrenmekti... Üç yıllık bir ceza almıştım, sonra üstüne bir ceza daha aldım, o yüzden bunlara hiçbir şekilde bulaşmak istemiyordum."

Gelgelelim, kampın askeri liderleriyle aralarındaki farklılıkları çözümlemekte kendilerine yardım etmesini isteyen Kafes On Bir'dekiler tarafından liderlik pozisyonuna geçmesi için "ayartıldı." Adams, kafesteki radikal eğitim programına ağırlık vererek, bu askeri iklimi gevşetip hapishane rejiminin kendi deyimiyle "hudutsuz Katolik değerlerini" sekülerleştirmeye başladı. Başlangıçtaki gönülsüzlüğüne karşın, Adams "eğitimin, mahpusluğunu geçirmeye yardımcı olduğunu" kabul ediyor.

Adams dikkatliydi. Diğerlerine sürekli Hareket'in çizgileri içinde kalmalarını söylerdi, çünkü kamp liderlerinin Kafes On Bir'e zor bela tahammül ettiğinin farkındaydı. Hughes ise Morley'yi küçük gördüğünü gizleyemiyordu. Bir keresinde yüzüne karşı, öz disiplin ve yoldaşlıkla, Morley'nin zorunlu disiplin usulünden çok daha iyi bir taraftar grubu oluşturabileceğini söylemişti.[11]

Askeri liderlik, muhalefeti bir güvensizlik kültürü yaratarak denetlemeye çalıştı. Hughes, mahkûmların ortalıktaki muhalefet belirtilerini dinlemek için gerçekten dolapların içine saklandığı "korkutucu" bir düzen tarif ediyor. Adams ve Hughes, komuta subayının, mahkûmların çayına atarak onları birer gammaza çeviren gizli bir "Morley hapı" hakkında şakalaşıyorlardı.

Ancak Morley'nin adamları Adams'la Hughes'un yalnızca disiplini kabullenmeyi beceremediğini iddia ediyordu. Dışarıdayken ikisi de üst düzey birer liderdi, şimdi ise kamp yönetiminin disiplini altında bulunmaya tahammül edemiyorlardı.[12]

Adams, Kafes On Bir'deki genç radikalleri eğitmeye başladı, hâkim olan yönetimi ve stratejilerini sorgulamaları için onları cesaretlendiriyordu. Yaptıkları tartışma ve seminerleri temel alarak "Brownie" imzasıyla bir dizi makale yazdı, bunları daha sonra Hareket'in Belfast gazetesi *Republican News*'te basılmak üzere kaçak olarak dışarı gönderdi. Bu makalelerde mevcut yönetime alttan alta meydan okunuyor, mantıklı argümanlar ve zekice örneklerle otoritesi zayıflatılıyordu.

Brendan Hughes'un muhalefeti ise pek öyle alttan alta değildi. "Nerede durduğum netti, gayet netti," diye hatırlıyor. "Gerry daha kurnazca muhalefet ediyordu... Ben kişiliğim yüzünden, onlara karşı itirazlarımı hep yüksek sesle dile getiriyordum."

Kafes On Bir'dekiler Adams'ı hemen KS olarak kabul ettiler, IRA'nın hapishane yönetiminde ya da IRA genel yönetiminde ve stratejilerinde bir değişiklik gerektiği konusunda çoktandır aynı fikirdeydiler. Bobby'ye göre Davey Morley'ye destek vermeyi sürdürmek ordu disiplininin bir gereğiydi. Emirleri sorgulamadan yerine getirmek için eğitilmiş bir IRA militanıydı o.

Hughes'un açıkça yönetime başkaldırması, onu Bobby Sands'le ilk kez olarak doğrudan karşı karşıya getirdi. Hughes, başka mahkûmların önünde IRA yönetiminin Protestanlara karşı yürüttüğü sekter bombalama kampanyalarını eleştiriyor, bunun İrlandalıların verdiği mücadeleyi aynı derecede kötü olan yerli iki grup arasındaki bir kabileler savaşı gibi göstermek isteyen İngiliz hükümetinin eline koz verdiğini söylüyordu.

Bir gün Roon, Bobby'yi "Kara"yı tevkif etmek için kaldığı kulübeye götürdü. Hughes'u alarak okuma kulübesine gittiler, burada Roon onu IRA yönetiminin otoritesine karşı başkaldırmakla suçladı ve sert bir fırça çekti. Hughes'a yönetime karşı muhalefetine son vermesini, aksi hâlde askeri mahkemeye çıkarılacağını söyledi.

Hughes öfkeden kudurarak kulübesine döndü. Eşyalarını topladı ve bir başka kafesteki INLA (İrlanda Milli Kurtuluş Ordusu) mahkûmlarına[13] katılmak üzere Kafes On Bir'den ayrılmak için hazırlanmaya başladı. Adams onu kalmaya ikna etti.

Hughes geriye dönüp baktığında, Bobby'yi tanıdıkça Roon ile ikisinin aslında kendi fikirlerine yaklaşmakta olduğunu fark ettiğini belirtiyor. Ancak onlar disiplinli IRA militanlarıydı. IRA disiplininin bir gereği olarak IRA yönetiminin kararlarına uyarak böyle davranıyorlardı.

* * *

Sonraki altı ay boyunca, Bobby politik bilincini daha üst seviyelere taşıdıkça Hareket'in stratejilerini sorgulamaya başladı. Gerry Adams genç mahkûmları, tartışma ve politik farkındalığı teşvik eden yoğunlaştırılmış bir politik eğitime katılmaları için cesaretlendiriyordu. Radikal siyasi ideolojilerini geliştirmek için onlara yeni bir güven veriyor, bunu yaparken onları kamp yönetiminden koruyordu. Adams'la Hughes ayrıca itaat talep etmek yerine onlarla dayanışma göstererek sadakatlerini kazanmıştı. Kişilik çatışmaları son buldu. Kısa zamanda, Kafes On Bir çok daha kolektif bir liderlik ve sorumluluğa sahip oldu. Kafes yönetimi, tüm gündelik işleri sıradan taraftarlarla birlikte yapıyordu. "Aklanmış" ve "cezalı" mahkûmlar arasındaki ayrım bile büyük ölçüde görmezden gelinir olmuştu.

Adams, Cumhuriyetçi ideolojiyi yapıbozuma uğratmak suretiyle eleştirel bir anlayış getirmeye çalışan yeni dersler açarak eğitim programına hız verdikçe, Kafes On Bir, mevcut yönetimi sorgulamanın merkezi hâline geldi. Adams bir kafes kütüphanesi kurmak için bağlantılarını kullandı. Mahkûmlar kitap almak için erzak paketlerini bile feda ettiler. Adams'ın söylediğine göre tüm bu aktivitelere karşı Bobby Sands'in "normalden fazla bir ilgisi" vardı.

Ancak Adams amacının, Cuhuriyeçiliğin büyük ölçekli hedef ve politikalarını eleştirel şekilde tartışmakla sınırlı olduğu ve yönetimi yerinden etmeye niyetlenmediği konusunda ısrarcı.

"Hapiste bir tür alacakaranlık kuşağında oluyorsunuz," diyor, "yarım yamalak konuşmalardan, dedikodu ve varsayımlardan kaptıklarınızla mücadele edemezsiniz. *Ancak büyük meselelerle mücadele edebilirsiniz.*"

Böylece, İrlanda tarihinin belli evrelerinin kavramsal çalışmalarını ya da James Connolly gibi radikal İrlandalı düşünürleri içeren yeni ders programı başladı. Bu türden tarihî araştırmalar kaçınılmaz olarak mevcut mücadelede neler olup bittiğine ilişkin daha genel bir tartışmaya evriliyordu. Adams, mahkûmları neredeyse el altından, Hareket'in değişikliğe ihtiyacı olup olmadığını düşünmeye yönlendiriyordu. Derslerin içeriği kadar önemli olan şey, katılımcılığı öne çıkaran yeni bir eğitim anlayışını teşvik etmesiydi. Mahkûmların katılımını sağlamak için eğitimin içerik ve yönteminin onların hayatlarıyla bağlantılı olması gerekiyordu.

Bobby gibi "politika kurtları" daha yoğun bir eğitim için hızlandırıcı görev görürken, Adams daha askeri yapıda olan bazı mahkûmları da hedefine aldı.[14] Onun rehberliğinde Danny Lennon gibi mahkûmlar birdenbire hayatlarında peşinden koşacakları çok daha yüksek bir amaca kavuşmuşçasına dersler vermeye başladılar.[15] Adams, mahkûmlarının çoğunun, fark ettiğinden çok daha bilinçli olduklarını düşünmüştü. "Neden orada olduklarını biliyorlardı; içgüdüsel yurtsever sebeplerden, genel anlamda milliyetçi sepeblerden, ulusal bilinç duygusu yüzünden ya da İngiliz saldırganlığıyla karşı karşıya kaldıkları ve buna içgüdüsel bir şekilde tepki verdikleri için oradaydılar. İrlandalı olduklarını ve bir Birleşik İrlanda istediklerini biliyorlardı. Fakat politik ya da ideolojik olarak eğitimli değillerdi, belki de *kendi farkındalıklarının bile farkında değillerdi.*"

Adams onların politik olarak bilinçli, "ama kendilerini hiç bu şekilde görmemiş" olduklarını düşünüyordu. Ona kalırsa, derse katılımlarını sağlamanın en önemli sonuçlarından biri, onları kendi politik farkındalıklarına inandırmaktı. Bu yolla içgüdüsel olarak solcu olan dünya görüşlerini Cumhuriyetçilikle özdeşleştirmeye ve böylece kendi bakış açılarının, liderlerin muhafazakâr, hatta apolitik ideolojisi kadar meşru olduğunu görmeye başladı-

lar. Danny Lennon gibi daha az politik olan mahkûmlar, militarizmlerinin de politik olduğunu anlamaya başlıyordu.

Adams bu yeni farkındalığı, genç radikallerin tüm dünyadan devrimcileri okumanın yanı sıra bunları James Connolly ve Liam Mellowes gibi İrlandalı sosyalistlerle birlikte düşünmesini teşvik ederek geliştiriyordu.

"Che Guevara ya da Ho Chi Minh hakkında konuşmak pek güzel... Şimdi de bizim ne yaptığımıza dönelim," diyerek onlara meydan okurdu.

Şuna dair sağlam bir inancı vardı: "Siz yaptığınız siyaseti yerel halk zeminine oturtuyorsunuz... Bir James Connolly'nin, bir Fintan Lalor'un, bir William Thompson'un, bir Liam Mellowes'un ya da bir Pearse'ün bakış açısıyla bir pozisyonun meşruiyetini savunmak çok daha kolay."

Bobby bu yeni eğitim düzenine kendini kaptırdı. Sınıfta ya da bahçedeki seminerlerden birinde olmadığı zamanlarda, Tomboy Loudon onu çoğunlukla yatağında uzanmış, sağ elinde Che Guevara'nın bir kitabını tutmuş, sol elindeki kalemiyle de duvara notlar alırken bulurdu. "Gerilla mücadelesi" ve "Küba Devrimi" hakkında defterler tutmaya balamıştı.

Bobby ve diğerleri neredeyse çocukça bir siyaset anlayışından nispeten olgun bir politik analize doğru gelişiyordu. Yeni bir liderliğin rehberliği altındaydılar ama bu dönüşümü birbirlerinden öğrenerek gerçekleştiriyorlardı. Öğrenme, derslere katılım ve tartışmayla geliyordu. Muhtemelen 1972'de İngiltere'de basılmış olan Frieire'nin *Ezilenlerin Pedegojisi*'ni okumuşlardı. Daha da büyük ihtimalle, hepsinin kendine ait yerel özellikleri bulunan birçok devrimci olayda benzer yollardan keşfedilmiş olan döngüyü keşfediyorlardı. Her halükârda, genç mahkûmlar kendi bilinçlerini uyandırıyor ve cezaevinden çıktıktan sonra ait oldukları toplulukta hayat düzenini nasıl değiştirecekleri hakkında konuşuyorlardı.

Araştırdıkları ana politik konuların kaynağı, Adams'ın "beş izm" dediği beş temel prensibe dayanıyordu: Nasyonalizm/Milliyetçilik, Sosyalizm, sekülerizm, anti-sekteryenizm/anti-mezhep-

çilik ve enternasyonalizm. Adams'a göre, İgiliz monarşisine karşı Fransız Cumhuriyetçilerle ittifak yapılan 1798 yılına kadar uzanan İrlanda mücadelesi her zaman enternasyonalist ve yurtsever olmuştu. IRA'nın "yeşil bir Katolik ordusu" olarak görüldüğü toplumsal imajına karşılık, sekülerizm ve anti-mezhepçilik üzerine konuşurdu. Adams, mahkûmlara, Protestan ve Katolikler arasındaki farkları İngilizlerin sürekli özenle kaşıdığını anlatmıştı. Sadıklar tarafından Katoliklere yapılan pek çok saldırının arkasında İngilizlerin olduğunu iddia eden istihbaratlardan bahsetmişti. Mahkûmlar, IRA'nın Sadıklara karşı yapılan misilleme saldırılarıyla olan bağlantılarını sorgulamaya başlıyordu.

Düşmanın din değil siyaset ile belirlendiğine karar vermişlerdi. Adams yaptıkları tartışmaları şöyle özetlemişti:

> Halka karşı ve ranttan yana oldukları için düşman olmaları gerekir, farklı bir kiliseye gittikleri ya da kiliseye hiç gitmedikleri için, aynı şekilde, daha iyi bir gettoda oldukları ya da hiçbir gettoya ait olmadıkları için değil. Başka birileri onları bizim düşmanımız olarak tanımladı diye kimse düşman olamaz. Yeterince kararlı bir şekilde ararsak gerçek düşmanın bunların arkasında bir yerde olduğunu görürüz. Arkada, eski hesaplardan esaslı bir kazanç sağlamakla meşguldür.[16]

Düşmanı, basın ya da hükümetin sürekli yaptığı gibi dinine göre değil de bu şekilde tanımlamak Bobby'nin çok hoşuna gitmişti. Duymak için beklediği şey buydu: İngiliz emperyalizmine karşı verdikleri mücadelenin uluslararası anti-emperyalist mücadeleyle birleştirilmiş pratik bir analizi. IRA'nın İngilizlerle anti-mezhepçi Sosyalistler olarak savaşması gerekiyordu, çünkü İngilizler "silahlı çıkarcılar"dı, dolayısıyla "biz de silahlı devrimciler olmalıy[dık]."[17]

Kafes On Bir'deki mahkûmlar basının IRA'yı nasıl "kabile" ya da "mafya gibi" gösterdiği üzerine de konuşuyordu. Bunun, mücadelelerini insancıl olmaktan çıkararak şeytanileştirme çabalarının bir parçası olduğuna karar vermişlerdi.

Bir dizi ders boyunca IRA'nın ateşkesini irdelediler. Mahkûmlar, İngilizlerin eli kulağında olan çekilişine dair iyim-

ser iddialara alternatif olacak bir analiz geliştirdiler. İngilizlerin siyasi taktikleri Ulsterizasyon, normalizasyon ve kriminalizasyondan oluşan üçlü bir stratejinin parçasıydı. Yaptıkları tartışmalardan çıkan sorular mahkûmları İngilizlerin davranışı için liderlerinin onlara söylediklerinden farklı açıklamalar geliştirmek için yüreklendirmişti.

"Ulsterizasyon" Kuzey İrlanda'dan sorumlu Devlet Bakanı Merlyn Rees'in, ifade edildiği üzere, Kuzey İrlanda'daki siyasi ve güvenliğe ilişkin kuvvetlerin taşınması ve böylece İngiltere'nin savaş masraflarının azaltılması yolundaki hedefini özetleyen bir terimdi. "Normalizasyon" ateşkesin uzun vadede IRA'nın eylemsizlik yoluyla mağlup edilmesine dair umutları işaret ediyordu. "Kriminalizasyon" ise, IRA mahkûmlarının "adi suçlular" şeklinde damgalanarak "özel kategori" statülerini kaybetmelerini sağlayacaktı. Bobby'ye göre mahkûmların kriminalize edilmesi, bütün mücadelenin kriminalize edilmesi anlamına geliyordu.

Ortaya konan sorular başlangıçta üstü kapalı olsa da Adams ve suç ortaklarının neyin peşinde oldukları kısa zaman sonra netlik kazandı. Kafes On Bir'deki mahkûmlardan birinin dediğine göre, "Kimse köre sen körsün diyemiyordu ama hepimiz, bahsettiğimiz körün kim olduğunu biliyorduk."[18]

* * *

Eylül 1975'te Long Kesh'e işçiler doluşup cezaevinin çevresine yüksek bir beton duvar inşa etmeye başlayınca tartışmalar daha aleni bir hâl aldı. Yükselmekte olan yeni yapıyı izleyen yaşlı gardiyan, bunun beklenen çekilmenin ya da "İngilizlerin İrlanda'da can çekiştiğinin" kanıtı olduğunu söyledi.[19]

Duvarın tamamlanmasının ardından, Bobby'yle Tomboy kulübelerinin çatısına çıktıklarında duvarın öte tarafındaki bazı vinçlerin içeri beton plaklar bıraktığını gördüler. Hücreleri ve pencerelerinde demir parmaklıkları olan yeni bir hapishane inşa ediliyordu. Alçak binaların her biri "H" şeklindeydi.

Kulübenin çatısından inşaatı izlerlerken Tomboy, Bobby'ye "Bunlara girecek zavallı piçlere Tanrı yardım etsin," dedi.

Bu yeni yapının derslerde tartıştıkları kriminalizasyon planlarının bir parçası olduğundan kuşkulanıyorlardı. "Zavallı piçler" kendileri olacaktı. Yeni cezaevi bloklarının yükseldiğini gördükleri anda, derslerde ve bahçede artık daha maksadına yönelik tartışmalar yapıyorlardı.

Merlyn Rees, Kasım'da, 1 Mart 1976 tarihinden sonra hüküm giyeceklerin özel kategori statüsünü kaybedeceğini ve adi suçlularla aynı şekilde muamele göreceklerini ilan etti. Bobby, Tomboy ve Seanna, çatıda durup H Blokları'nı en kısa zamanda bitirmek için haftanın yedi günü çalışan işçileri izliyordu. Kafes On Bir'in her bir köşesinde kriminalizasyonun mücadele üzerindeki olası etkileri tartışılıyordu.

Herkesin sorduğu büyük soru, "Bununla nasıl başa çıkmalı?" idi.

Bobby'nin cevabı ise şuydu: "Onların istediği kılığa girmeyeceğiz. Mücadeleyi kriminalize etmeyeceğiz."

Onları özellikle endişelendiren, kriminalizasyonla birlikte mücadeleye verilen desteğin yaygınlaşmasına dair her türlü olasılığın ortadan kalkacak olmasıydı. IRA'nın uzun bir savaşta bir yandan düşmanı zayıflatırken diğer yandan destek tabanını genişletmesi gerekecekti. Bunun için basının düşmanca bir tutum alarak Cumhuriyetçiliği karalamasına olanak tanımamak gerekiyordu. Bu da kriminalizasyonla mücadele etmek zorunda oldukları anlamına geliyordu.

Eğitim programı yoğunlaştıkça Kafes On Bir'deki mahkûmlar tüm hafta sonu boyunca okuyup tartıştıkları, kendi yaptıkları silahlarla talim yaparak geçirdikleri "kamplar" düzenlemeye başladılar. Askeri ve siyasi çalışmalar tek bir amaçta toplanmıştı. Daha önce eğitimlere hiç girmemiş olanlar da bunun kendileri için anlamlı olabileceğini görmeye başladıkça moralleri yükseliyordu. Brendan Hughes, Long Kesh'in "oldukça örgütlü ve çok daha tansiyonu yüksek" bir hâle gelişini memnuniyetle izliyordu. Aynı zamanda Bobby Sands'le kişisel ilişkileri de gelişiyordu.

* * *

Bobby Sands'i en çok etkileyen tartışma, Gerry Adams'ın "Éire Nua" denilen, Sinn Féin'in temel politika belgesi üzerine bir dizi eleştirel toplantı düzenlemesiyle başlamış oldu. Eleştirel bir gözle, mevcut politikanın analizini yaparak başladıkları şey, Adams'ın "aktif siyasi boykot" adını verdiği, bir yandan anaakım seçim siyasetinden uzak dururken diğer yandan İngiliz egemenliğine karşı direnişi aktif biçimde halk demokrasisiyle birleştirecek farklı bir seçenek ortaya koyan bu yaklaşım, tam anlamıyla radikal bir alternatife dönüştü.

Adams, halk meclisleri ve halk hareketleri üzerine geniş kapsamlı tartışmalar yapılmasını destekliyordu. Mahkûmlar artık ilerici bir toplumsal değişim yaratmak için askeri mücadelenin tek başına yeterli olmadığı üzerine konuşuyordu.

Hareket'in seçimlere katılmama kararının siyasetten uzak durmak anlamına gelmediğine karar vermişlerdi. Bunun yerine, geniş bir halk desteğinin bulunduğu ve devletin düzgün hizmet sağlamakta yetersiz kaldığı "savaş alanlarında" IRA'nın alternatif bir idare oluşturması gerekiyordu.

Adams bu tartışmalarda ileri sürülen belli başlı tespitleri "Brownie" takma adıyla *Republican News* gazetesinde yayımladığı bir dizi makalede bir araya getirdi.[20] Zaman içinde Bobby üzerinde bıraktığı en kalıcı etki bu olacaktı; sadece yazdıkları yüzünden değil, aynı zamanda yazılı sözlerin etkili bir mücadele aracı olabileceğini gösterdiği için de. Sands, Adams'ın şahsında, politize bir militana dönüşme doğrultusundaki kişisel yolculuğunu tamamlamasına yardım eden bir rol modeli bulmuştu.

Kimi mahkûmlar, Adams'a ciddi anlamda sorgulayıcı bazı sorular yöneltmeye başladılar. Adams, özelikle Bobby Sands'in politik meselelerde kendisini teşvik ettiğini belirtiyor. Adams bu derinlikli tartışmalardan aldığı fikirleri gazete makalelerine aktarırken muhalif tavrı çok daha belirgin bir hâl almaya başlamıştı.[21] İşin aslı, Adams ile Cumhuriyetçi liderler arasındaki bariz ayrılıklar daha ilk makalesinde gün gibi ortaya çıkmıştı. 16 Ağustos 1975'te, tam da IRA Sadık milislerle yaptığı mezhepçi bir savaşın ortasındayken, "Brownie" sert bir şekilde mezhepçiliği

lanetleyerek basının gündemine düşmüştü. Makalesinin çıkışı, Brendan "Bik" MacFarlane adlı genç bir IRA eylemcisinin bomba taşıyan bir arabayı Belfast'ta Shankill Yolu'ndaki bir barın yanında patlatarak üç erkek ve iki kadından oluşan tamamı Protestan beş kişiyi öldürmesinden yalnızca üç gün sonraydı.[22]

"Brownie" şöyle yazmıştı:

> Taig'lerle turuncular*, Prod'lar ve sıçanlar**. Bu işin isimler takmanın çok ötesine gittiğini hepiniz benden elbette çok daha iyi bilirsiniz; bunun faydasını tek görense İngilizlerdir. Kurnaz Sakson'un (İngiliz) biri şöyle demiş: "Siz ikiniz savaşın.. Sen onunla uğraşırken, ben kendi isteklerimi dayatmak, eski hesaplar üstünden yeni kazançlar elde etmek için rahat kalacağım. Bırakayım onunla savaş ki benimle birlikte bir avuç ayrıcalıklı insan her tuttuğunu koparsın."[23]

Mezhepçilik eleştirisi, Adams'ın Kafes On Bir'de ortaya konan tespitleri geniş bir Cumhuriyetçi okur kitlesine ulaşan makalelerde bir araya getirişinin yalnızca ilk örneğiydi. Mahkûmlar pasif kalarak seçimlerden uzak durmayı aşan daha olumlu bir politik anlayış oluşturmak istiyordu. Seçim siyasetine yabancılaşmış bir boykotu, Cumhuriyetçi gettolarda alternatif devlet kurumları oluşturacak pozitif bir programa dönüştürmek istiyorlardı.

Mahkûmlar alternatif bir politik strateji geliştirdikçe, bulundukları hapishaneden Sinn Féin'in politikaları üzerinde etkili olabilmek için çabalamaya başladılar. Politikaları doğrudan etkileyemezlerdi, çünkü önergeler hakkında oy kullanmak için partinin yıllık *ard fheis*'inde (konferans) fiziksel olarak hazır bulunmaları gerekiyordu. Bu yüzden partinin kendilerine olumlu yaklaşan bir Belfast *cumann*'ıyla (şube) ilişki kurarak onlar tarafından sunulmak üzere politikalar hakkında rapor ve teklifler gönderdiler.

---

* Turuncu Yoldaşlık ("Orange Order") genellikle Sadıklarla Birlikçilerden oluşan ve Kuzey İrlanda siyaset gündeminde büyük yer tutan bir Protestan kardeşlik cemiyetidir. *-çev.*

** "Prod," Katoliklerin Protestanlar için kullandığı küçümseyici sözcük. "Sıçan" (orjinali mick) ise, aynı şekilde Katolikler için kullanılmakla beraber, Katolikler kendi aralarında şakalaşırken de bu kelimeyi kullanırlar. *-çev.*

Adams'ın bulduğu "bir hazine"yle birlikte, mevcut politikalar üzerine yapılan tartışmalara tarihî bir boyut eklendi: 1920'lerde yapılan tartışmaları içeren ciltli kayıtlardı bunlar. İrlanda'nın parçalanması, Sinn Féin'de 1921 İngiliz-İrlanda Antlaşması üzerinden yaşanan ilk bölünme ve İrlanda İç Savaşı (1922-1923) üzerine okumalar yaptılar. Adams, mahkûmların "bunları okuyarak kendi durumlarıyla ilişkilendirmeye başladıklarını" anlatıyor.

Kendilerine olan güvenleri gittikçe arttı. O zamana dek kendileri için yalnızca soyut birer tarihî figür olarak kalmış insanların konuşmaları artık tartışmalara dahil ediliyordu. Liam Mellowes'un şu meşhur sözlerini de okumuşlardı:

"İnsanlar iktidarı bir kere ele geçirdiklerinde güçten vazgeçmeyeceklerdir;" "Bağımsız Devlet fikri emperyalizmin kendisidir, Cumhuriyetçilik fikri ise anti-emperyalisttir."[24] Mellowes de cezaevine girmişti ve Adams'ın dediğine göre, mahkûmlar onun yazdıklarını okurken, "Sanırım bu insanların bizim gibi olduğuna dair çok belirgin bir düşünce gelişmişti."

Mellowes zaman içinde Bobby'nin en çok hayranlık duyduğu İrlandalı devrimci oldu. O, IRA'nın, Dublin parlamentosunun bir üyesini vurmasına karşı misilleme olarak Aralık 1922'de Güney İrlanda hükümeti tarafından idam edilen dört Cumhuriyetçi liderden biriydi. Asılan bu dörtlü, politikacının vurulduğu sırada hapiste olmalarına rağmen, kabine kararıyla yargılanmadan idam edilmişlerdi. Bu sırada yalnızca yirmi yedi yaşında olan Mellowes, zamanının en radikal Cumhuriyetçisiydi.

Mellowes'un yazdıkları, kendi zamanındaki hükümete karşı alternatif Cumhuriyetçi yapılar kurmak üzerine bazı fikirler de içeriyordu.

"Cumhuriyet'in hükümeti nerede?" diye yazmıştı. "Bunu arayıp bulmak şarttır... Bugün ve daima bir gerçeklik olarak karşımızda durmak zorundadır."

Mellowes bu sözleriyle mahkemeler, toprak iskânı, kararnameler vs. içeren alternatif hükümet yapıları oluşturmayı kastediyordu. Şimdi de Kafes On Bir'deki mahkûmlar İrlanda'nın kuzeyinde Cumhuriyet'i "arayıp bulma" imkânı olup olmadığını

anlamaya çalışıyordu. Yurtsever topluluklarda insanlar İngiliz sisteminden "çekilmişti", bu da alternatif yerinden yönetim yapıları kurmak için gerçek bir fırsattı. Adams, tartışmalarının ana fikrini şöyle özetliyordu: "Alternatiflerin inşası için 'savaş sonrası' beklenemez. Hemen şimdi başlanmak zorundadır." İngilizlerle ekonomik, politik ve kültürel cephelerde savaşmak gerekiyordu. Şimdi "halk örgütleri" kurma zamanıydı, böylece "ancak savaştaki insanların sahip olduğu" enerjiden faydalanabilirlerdi.[25]

Bu alternatifi Bobby gibi militanlar yaratabilirdi. Her mahallede kendi kendilerini yönetmeleri için halkla birlikte çalışabilirlerdi. Hatta Belfast'taki üç-dört büyük Yurtsever bölgede, hizmet sağlayacak donanımlı paralel halk meclisleri bile örgütleyebilirlerdi. Silahlı mücadeleye alternatif olmanın tersine, böylesi bir halk eylem programı IRA'nın savaşını güçlendirecekti. Yine Adams'ın yazdığı gibi:

> Bir bölgede sadece yerel bir birimimiz olursa, İngilizler bu Birim'i halktan tecrit ederek galip gelir. Ancak bu Birim aktif bir Cumhuriyetçi/Halk Direnişi yapısının (Yerel Halk Meclisleri) bir parçası olursa, İngilizlerin bizi mağlup edene kadar okul çocuklarından kooperatif müşterilerine; gazete satıcılarından sokak komitelerine; bununla ilişkili olan herkesi bertaraf etmesi gerekir. Alternatif'in bir parçası olarak yapıya içkin olduğunda Cumhuriyetçilik tecrit edilemez ve bu durumda asla mağlup edilemeyecektir.[26]

Bu tür konuşmalar Bobby Sands'i çok heyecanlandırıyordu. İşte, Latin Amerikalı devrimcilerin kitaplarında okuduğu bu militan politikalar; kimliği ve kökleri İrlandalı bir devrim hayalinin ta kendisiydi. Daha önceleri başka ülkelerden erkek ve kadınlarda gördüğü devrimci ruhun İrlandalı karşılığını Mellowes'da bulmuştu. Gerry Adams ise ilerlenecek yola dair pratik öneriler sunan bir akıl hocasıydı. Elinde Long Kesh'ten alıp Twinbrook'ta pratiğe aktarabileceği bir şey vardı.

Dokuzuncu Bölüm

Long Kesh'ten Ayrılış

Rees'in 1 Mart 1976'dan itibaren gözaltı mahkûmiyetleriyle birlikte özel kategori statüsünün de sona ereceği açıklamasından sonra hükümlü mahkûmların erken tahliyesi yüzde 25'ten 50'ye çıkarıldı. Birdenbire, hemen hemen herkes tahliye edilmeyi bekler olmuştu. Dışarıdaki hayatları için planlar yapmaya başlamışlardı. Adams, mahkûmları mücadeleye yeniden katılmaya hazırlamak için politik eğitim programını hızlandırdı.

IRA militanı olarak yeniden aktif eyleme katılmayı planlayanlar daha yoğun şekilde talim yapmaya başlamıştı. Yemekhanede bir engelli koşu bandı kurdular. Fakat Sands onu öylece cezaevine sokan askeri eylemlere dönmekle yetinmek niyetinde değildi. Yanı sıra, son üç yıldır üstünde çalıştığı kitap ve tartışmaları, tekrar döneceği toplumdaki pratiklere aktarmayı da arzu ediyordu. Halk meclisleri fikrine karşı neredeyse fanatik bir hevesi vardı.

Eski IRA biriminden neredeyse herkes mücadeleden düştüğü için Sands'in yapacak çok işi vardı. Ama umutluydu. Twnibrook'taki başka hiçbir örgüt, toplumu sosyal değişime dahil etmeye çalışmıyordu. Resmi IRA, insanları hizada tutmak için kaba kuvvete bel bağlıyordu. Cumhuriyetçi Hareket, Twinbrook'ta yalnızca askeri yeraltı yapılanmasının ötesine geçen gerçek bir halk topluluğu hareketini bir yaratabilirse, bunun ne kadar hızlı büyüyeceğini ya da ne boyutlara ulaşacağını kim bilebilirdi?

Sands halk meclislerinde tartışmalara öncülük ediyor, üzerine "Yerel Bölgelerde Topluluk Meclislerinin Gelişmesi: Önerilen Fikirler" diye başlık attığı, notlarla dolu büyük bir dosya tutuyordu.[1] IRA mensuplarının, silahlı eylemlerini olabilecek en

geniş kapsamıyla bulundukları topluluktaki politik eylemlerle bütünleştirmeleri gerektiğini savunuyordu. Kafes On Bir'deki demokrasi pratiklerini topluluk içindeki katılımcı halk tabanı yapılarına doğru genişletmeyi önermişti. Topluluğun devlete yabancılaşması, kendilerinin cezaevi idaresine yabancılaşmasıyla benzer doğrultudaydı. Cumhuriyetçi Hareket topluluğun gazeteler, kooperatifler ve kiracı birlikleri gibi pratiklerini mobilize ederek insanların ulaşım ya da daha iyi barınma koşulları gibi temel hizmetlerin yanı sıra müzik ve İrlandaca dil eğitimi gibi kültürel kaynaklara erişimini de sağlayabilirdi.

Bobby, cezaevinde yazdığı bilinen ilk makalesinde bu fikirleri bir araya getirmişti. 1975'in sonlarına doğru cezaevi kamp gazetesi *Ár nGuth Fhéin*'e "Ag bunadg Gaeltachta (İrlandaca konuşan bir toplum oluşturmak)" başlıklı bir yazı yazmıştı. Bu yazı "Brownie"nin konuşma dilinde ilerleyen rahat üslubunu takip ediyordu. Ancak Bobby bunu tamamen İrlandaca yazmıştı. Kayda değer bir başarıydı bu. Sands, İrlandaca öğrenmeye başlayalı henüz üç yıl bile olmamıştı ama anadili olanlar Sands'in İrlandacasının çok ileri seviyede olduğunu düşünüyordu.

Sands, makalesinde hapishane yaşamı ve büyük politik meseleleri, Twinbrook'a pek de uzak olmayan Andersonstown'da yeni oluşturulmuş, İrlandaca konuşan küçük bir topluluğa (bir başka deyişle *Gaeltacht*) bağlıyordu.

> Burada yaşarken İrlandaca öğrenip okumak için bolca zamanımız oluyor ve sanırım buradakilerin çoğu ülkede ve tabii dünyada neler olup bittiğinin farkında. Kendi ülkemizdeki meseleler gibi, Vietnam Savaşı'nı veya Ortadoğu'daki çatışmayı da konuşuyoruz.
>
> Bunlar herkes için olağan sohbet konusu, ben ise bu fırsatı başka bir şey hakkında yazmak için kullanmak istiyorum –Shaw Yolu'ndaki küçük Gaeltacht. Burayı belki daha önce çok duydunuz belki de ilk defa duyuyorsunuz. Ya da belki pek önemli olduğunu düşünmüyorsunuzdur ama muhtemelen şu ana kadar hakkında tek bir şey işitmediniz.

Daha en baştan global olanı yerel olana; dünyanın pencerelerini dolduran radikal meseleleri küçük bir yerleşimdeki az sayı-

da insanı etkilese de aynı ölçüde önemli olan konulara bağlıyor. Sands, burada yerel halk dayanışması ve eyleminin gerçek bir örneğini anlatıyor.

> Orada kaç kişinin yaşadığını bilmiyorum ama sanıyorum on beş kadar ev ile küçük bir çocuk yuvası var ve çocuklar her şeyi İrlandaca öğreniyor. Aileleri de çocuklar da sürekli İrlandaca konuşuyor ve kendi kültürlerini yaşıyorlar.

Ardından, bu ütopik ama elle tutulur deneyin neden daha geniş bir şekilde uygulanamadığını sorgulayarak bir eylem programı çıkarıyor.

> İnsanlar bunu istediği sürece kendi sokaklarında küçük Gaeltacht'lar olabilir. O insanlar buna başladıkları zaman öyle çok paraları yoktu. Tek bir şeyleri vardı; büyük bir cesaret, önemli olan da budur. Bunun küçük bir okul olduğunu biliyorum ama en azından İrlandalı bir okul. Teoride İrlandaca konuşan bir topluluk oluşturmanın kolay olduğuna inanıyorum ama insanların önce bunu neden yapacaklarını ve kabul ettikleri zaman kendi kültür ve dillerini yaşayacaklarını öğrenmeye ihtiyacı var, ki eğer kullanırlarsa bu bir başlangıçtır.

Son olarak, Bobby bu türden küçük deneyleri kullanarak toplumun tüm ihtiyaçlarını karşılayacak daha geniş sosyal deneyleri teşvik etmeye giden gerçek programını ortaya koyuyor. Naif ve ütopik görünebilir, ancak insanı cezbeden bir iyimserliği bulunuyor.

> Fakat hepsi bu değil, burada sona ermiyor; Gaeltacht bir toplulukta yaşayan insanlar için başka pek çok şey var. Başlangıçta küçük fabrikalar kurup sonra buradan ilerleyebilecekler (iyi bir başlangıç işin yarısıdır). Burada her şeyi İrlandaca yapabilirler; belki dışarıdan başka insanlar da Gaeltacht'a gelip burada İrlandacalarını kullanabilir. Bunun yanı sıra, bu işten kazanç sağlayabilir ve bu kazançlarıyla yeni bir okul, bir fabrika, yeni evler ya da canları ne isterse onu kurabilirler.

Sands yazısını tamamen "Brownie"den aldığı, gönüllülük prensibine dayalı bir önerme ile sonlandırıyor (ancak aynı zamanda Che Guevara'nın tarif ettiği Sierra Meastra'daki devrimci yönetim ya da daha güncel olarak Meksika'daki Zapatistalardan da izler taşıyor).

> Üstelik bu, hükümetten yardım almadan yapılacak. Hem kuzeyde hem güneyde, hükümetten hiçbir yardım alamayacaklarından eminim, bu yüzden bunu kendimiz yapmak zorundayız; tabii az önce söylediğim gibi herhangi bir şey yapmadan önce bunu neden ve nasıl yapacağınıza dair bilgi edinmeye ve kuvvetli bir cesarete (umuda) ihtiyacınız var, bunlar varsa zaten her şeyi yapabilirsiniz.

Makalesini adının İrlandaca yazılışıyla imzalıyor: Roibeard Ó Seachnasaigh.

Gerry Adams bu dönemde Sands hakkında şunu hatırlıyor: "İlgisi artarak benim üzerimde toplanıyordu. Bazı yakın arkadaşlarıya birlikte kafesin etrafında dolaşırken veya çalışma kulübesinde yaptığımız birebir sohbetlerde, mücadele üzerine giderek daha çok konuşuyorduk."[2] Adams, Sands'in mücadeleye geri döneceğini ve çıktığı zaman ne yapacağı ya da birlikte geliştirdikleri tasarıları yerinde tam olarak nasıl uygulamak gerektiğine dair fikirlerin peşinde olduğunu biliyordu. Fakat Bobby'ye söylediklerı hakkında çok dikkatli davranıyordu.

> "Bütün bunlara karşı çok temkinliydim. Bunun politikasını konuşmaya çok açıktım elbette, ama hapishaneden çıkıp 'işleri düzene koyacağını' düşünen herkese karşı çok temkinli davranıyordum. Dışarıdaki insanlar muhtemelen işlerin düzene konması gerektiği düşünmüyordu, onlara göre yeterince iyi bir iş çıkarıyorlardı."[3]

İşler politik olarak karmaşıklaşacaksa, "mücadeleye geri dönmek" kişisel düzeyde çok daha zor olacaktı. Bobby'nin bir ailesi vardı. Gerard neredeyse üç yaşına gelmişti ve Geraldine, Bobby'nin IRA'dan izne ayrılmasını istiyordu. Bir iş bulup ailesiyle birlikte hiç sahip olamadıkları yuvayı kurabilirdi. Geraldine, Twinbrook'un yeni bir kısmı olan Summerhill'de bir ev bulmuştu. Evi, çoğu ödünç alınmış mobilyalarla döşeyerek Bobby'nin salıverilmesine hazırlamaya başlamıştı.

Geraldine ikna edici bir kadındı, Bobby sonunda "bir aile olmak için" ona ve çocuğa bir yıl vermeye razı oldu. Oysa Bobby'nin bu talebi yerine getirmesi imkânsızdı. Herhâlde Geraldine'in, döndüğünü IRA'ya bildirmeyecekmiş gibi davranmasına müsa-

ade etmek istemişti. Long Kesh'teki yoldaşlarının ise hapishaneden çıkar çıkmaz bunu bildireceğinden hiçbir şüphesi yoktu.

* * *

1976 yılının başlarında, salıverilme zamanına doğru, Adams hapishanedeki IRA liderliğine karşı artık açıkça meydan okuyordu. Oluşturduğu Ard Fheis ("üst düzey toplantı") kafesinde, Gerry Rooney, işçi sınıfı grupları arasında anti-emperyalist bir birlik kurulması fikrini ortaya atmış, Tomboy Loudon da buna destek vermişti. Emperyalistlerin arasında bir birlik olduğunu söylüyorlardı, öyleyse anti-emperyalistler neden aynı şeyi yapmasındı ki? Oluşturulan meclis, Sinn Féin'in kendini dünyadaki tüm anti-emperyalist gruplarla beraber tanımlaması teklifini kabul etti.[4]



"Kafes On Bir"de verilen bir parti. Bobby arkalarda, elinde bir gitar tutuyor.

Aylar süren açık tartışmalar ve politik seminerlerden sonra Sands ve en yakınındaki yoldaşları artık tamamen radikalleşmiş ve yönetimi açıktan sorgulayan üyeler hâline gelmişlerdi. Sands gerçekten de hatalı bir yönetimi sorgulamanın politik farkında-

lığa sahip her Hareket mensubunun görevi olduğuna inanıyordu. Jake Jackson onun şöyle dediğini hatırlıyor:

"Mücadeleyi A noktasından B noktasına giden bir tren gibi görmek gerek. Trendeki yolcuların oraya ulaşmakta bir menfaati var. Treni idare eden ve mühendisliğini yapan bazı insanlar olsa da varış yerimize doğru hepimiz birlikte ilerliyoruz. Farklı istasyonlarda ne kadar fazla insan alırsak, tren o kadar canlı olacaktır."

Ancak Bobby ekliyordu, "Eğer treni süren kişi bizi yanlış yöne götürüyorsa, geride kalanlar olarak hepimizin birlikte treni farklı bir raya geçirmesi ya da bir süreliğine kızağa çekip ne yapılacağına karar verilene kadar bekletmesi gerekir."

* * *

Sands uzun bir yol katetmişti. Artık kulübede müzik geceleri düzenliyor, özel günler ya da büyük bir olay olduğunda ise tüm kafese yönelik eğlenceler yapıyordu. Kafes On Bir'deki son büyük etkinliği 1975 Noel konseri oldu. Kafesin mezunları bunu hâlâ konuşurlar. Bobby kendisinin ayarladığı gösteri yapacaklar hakkında "sanatçılar, müzisyenler, şarkıcılar, komedyenler ve genel itibariyle kafadan çatlaklar," demişti.[5] Kevin "Igor" Carson da yapımın teknik kısmıyla ilgilenmişti. Büyük kulübeye taşıdıkları masalarla bir sahne yapmışlardı, bir uçtan diğerine astıkları perdeler neredeyse bir tiyatro havası veriyordu. Ne kadar sandalye buldularsa getirmişler ve kaçak viski servis eden bir bar kurmuşlardı.

Gece, Sands ile Martin McAllister'ın çaldığı geleneksel İrlanda halk şarkılarıyla başladı. Gerry Adams, Bobby'nin "gitarını hârika çaldığını" söylüyor. Diğerleri skeçler oynayıp şarkılar söylediler. İçkiler aktıkça, diye yazacaktı Bobby,

...ortalıkta hiç yoktan, envai çeşit sanatçı türeyivermişti, HİÇ YOKTAN MI??? Çatlak sesli şarkıcılar çıkmış, gitar, telleri kopana kadar gerilmişti, ki bazıları gerçekten de koptu. Genel olarak kendini rezil etme zamanıydı, bazılarıysa yalnızca içkinin tadını çıkarıyordu. Her şey çok keyifli bir akşamın, en güzelinden dostluk ve eğlencenin bir parçasıydı.[6]

Kapanış için Stu Rooney, Danny Lennon ve Juice McMullen peruklar takıp Queen'in bir aydan az bir zaman önce çıkmış olan "Bohemian Rhapsody"sinin kendilerine ait bir versiyonunu çaldılar. Sözler o kadar iyiydi ki kaçak viskiyle coşmuş hapishane izleyicisine şarkı söyleyen sanatçıların kıyamet gibi bir alkış koparması için sadece bu bile yeterliydi. Fakat Kevin Carson, masa tenisi toplarını ezerek çıkardığı tozlardan yaptığı "kuru buz" ile ortamdaki coşkuyu arttırmak istemişti.

Üçlü, şarkının zirve noktasına geldiğinde –"Oh mama mia, mama mia, mama mia let me go; Beelzebub has a devil put aside for me; for me; for me"*– Carson "kuru buzu" kabından salarak sahneyi sis içinde bıraktı. Ortalık bembeyaz olmuştu.

"Igor işin görsel kısmını tutturmuştu," diyerek hatırlıyor Gerry Adams, "ama kullandığı şeyin toksik yapısını hesaba katmamıştı. Ya da kokusunu. İğrenç bir şeydi, herkes boğuluyordu, konserimiz tam bize yakışan, evlere şenlik bir sonla bitti."[7]

Cezaevinden çıkmasına bir aydan az bir zaman kalmışken Sands, kamp gazetesine kısa bir kültürel yazı daha yazdı. Makalenin başlığı "Easbaidh Gaeilge ar Raidio aguş Teilifis Eirann" (İrlanda Radyo ve Televizyonunda İrlandacanın Eksikliği) idi:

> Dünün (17 Mart) özel bir gün olduğunu tüm dünya biliyor, bütün gün yayınlanan İrlandaca programları dinleyebilen herkes de mutluydu. Dün Aziz Patrick günüydü, ben ise öfkeliydim.
>
> Normalde Raidio Éireann'da sadece bir tane İrlandaca program oluyor. Ama dün bunlardan bir sürü vardı, herkes İrlandacasını döktürüyordu, öyle ki her şeyin İrlandaca olduğunu duyduğumuzda Radió na Gaeltachta'yı dinlediğimizi sandık.[8]
>
> Fakat az önce söylediğim gibi ben öfkeliydim. İnsanların dün, Aziz Patrick günü için Gaelgeoirí olmak istediği belliydi ama bugün artık Aziz Patrick günü geride kaldığına göre bir sonraki yıla kadar işleri bitmiş oldu. Tabii İrlandaca yayınlar da bitti, bugünden itibaren yine gayet seyrek olacaklar... Bir süre önce Galler televizyonunda haftada yedi saat Galce dil programlarının yayımlandığını

* "Aman Tanrım, aman Tanrım; Tanrım bırak beni; Şeytan benim için bir iblis ayırdı; benim için ayırdı; benim için". *-çev.*

öğrenmiştim; Galler'in de İngilizlerin yönetimi altında olduğunu unutmayalım.

... Sonuç olarak televizyonda İrlandacaya; Gaeltacht insanlar tarafından konuşulacak gerçek İrlandacaya ihtiyacımız var, bu belki herkesin İrlandaca öğrenmesine yardımcı olur ve belki de her günümüz Aziz Patrick günü olur. Ümit ederim böyle olur.

Son olarak, kültürel konulara ve spora olan ilgisinden dolayı Sands, geniş bir kitleye ulaşan ilk yazısı için seçildi; Kafes On Bir'de yazılan ve basılması için kaçak olarak yayıncılara gönderilen *Prison Struggle* (Cezaevi Mücadelesi) adlı kitapta "Etkinlikler" başlıklı bölüm ona aitti. Kitap; "Eğitim," "İrlandaca," "Tıbbi Olanaklar" ve "Kaçış" gibi başlıklar altında yazılmış on üç bölümden oluşuyordu. Kapağında Brendan Hughes'un, elinde el yapımı bir otomatik tüfekle silah kullanımı üzerine ders verdiği sırada çekilmiş bir fotoğrafı yer alıyordu. İçinde, tünel kazmakta olan bazı mahkûmların resminin de dahil olduğu başka bir sürü fotoğraf ve çizim vardı.[9]

Bobby yazdığı bölüme boş zaman faaliyetlerinin hapishane hayatı için vazgeçilmez olduğunu belirterek başlıyor. "Bazı insanlar," diyor, "hapishanede olduğumuza göre kulübede yan gelip yatarak rahat bir zaman geçirebileceğimizi düşünüyor. Bu doğru değil," diyerek karşı çıkıyor, "en tembel insanlar bile bundan usanıyor ve futbol gibi etkinliklere katılıyorlar."

Bahsettiği diğer etkinlikler daha az fiziksel güç istiyor. İskambil oynamaya değinse de kitap okumaya olan düşkünlüğünü de dile getiriyor. Ona göre bu yalnızca "iyi geçirilmiş bir vakit" değil, aynı zamanda "okullarda ihmal edilen İrlanda tarihi hakkındaki eksikleri gidermek için bir fırsat."

Sands, İrlandaca dil derslerini uzun uzadıya anlatırken, "Long Kesh'e gelirken tek kelime İrlandaca bilmeyen mahkûmların göz açıp kapayıncaya kadar dili akıcı olarak kullanan insanlarla sohbet edebilecek düzeyde İrlandaca öğrendiğine" vurgu yapıyor. Bunun ardından otobiyografik bir not da ekliyor:

Şahsen, Long Kesh'e atılıncaya kadar, ne okulda İrlandaca öğrenmek gibi bir fırsatım ne de ister hafif ister ciddi bir şey olsun,

okumaya karşı herhangi bir istek ya da zamanım olmuştu. Şimdi durum bunun tersi ve boş vakitlerimi geçirme şeklimin, beni yakalayıp burada tutanların amaçladığının tam tersi bir etki yaratacağını düşünmek hoşuma gidiyor. Long Kesh savaş tutsaklarını fiziksel ve zihinsel olarak çökertmek için tasarlandıysa, böylesi tasarılara karşı bizim savunmamız bu tür etkinlikler olacaktır; bunlar aşağılık bir mağlubiyete karşı direnişimizde bilakis daha kararlı olmamızı sağlar.

Bobby, Long Kesh'in H Blokları'nda geçireceği sonraki yıllarda bu konulara yine dönecekti; yirmi dört saat kilit altında tutulan ve en basit okuma ya da vakit geçirme araçlarından mahrum bırakılan mahkûmlar burada yaratıcılıklarını son sınırına dek zorlayacaktı. Yine de kendi hayatının ve günlük pratiklerinin merkezine yerleşmiş bir konuda şimdiden söz söylüyordu: Ne tür kısıtlamalar olursa olsun, insan fırsatların peşine düşmeli ve bunlardan faydalanmalı.

* * *

13 Nisan 1976'da Bobby nihayet Kafes On Bir'den salıverildi. Kısa sürede başkaları da ona katılacaktı: Dört gün sonra Danny Lennon, birkaç hafta sonra Seanna Walsh ve Haziran ayında Tomboy Loudon.

Seanna'ya "Diğer mahkûmları geride bırakacağımı aklımdan çıkaramıyorum," demişti.

Seanna onunla aynı fikirde değildi. "Ben sadece çıkmak istiyorum." Salıverileceği günün sabahı Bobby, Tomboy ve Roon'la bölgesindeki IRA birimine geri döneceğini konuştu. Roon tedbirli olmasını tavsiye etti. "Çıkınca biraz etrafına bakın, bir yerleş. Hemen atlama. Önce yerleş, sonra ne yapmak istediğine karar ver." 1973'ten bu yana hepsi uzun bir yol katetmişti. Tutuklandıkları zaman, diye anlatıyor Seanna Walsh, Bobby ve kendisi halklarının "öncüsü" değillerdi. Sosyalist bile değillerdi. Fakat üç yılın ardından hapishaneden çıktıklarında, tamamen politize olmuşlardı.[10]



1976 yılı. Bobby hapisten çıktıktan sonra Katolik bir futbol takımında. Ayakta, soldan ikinci sırada.

Onuncu Bölüm

Pratiğe Dökmek



Oro, se do bheatha 'bhaile!
Oro, se do bheatha 'bhaile!
Oro, se do bheatha 'bhaile!
Anois ar theacht an tsamhraidh.

(Hey! Eve hoşgeldin!
Hey! Eve hoşgeldin!
Hey! Eve hoşgeldin!
Artık yaz da geliyor.)

Geleneksel İrlanda halk şarkısı

Hapishanede geçirdiği üç yılın ardından Twinbrook'a döndüğünde Bobby çok değişmişti. Twinbrook da öyle. Yeni sakinleri vardı, bunlar özellikle Almond ve Summerhill denilen iki yeni yerleşim bölgesinde toplanmıştı. Çoğu içten içe Geçici IRA'ya destek veriyordu. Sinn Féin'in küçük yerel bir *cumann*'ı (şube) oluşturulmuştu. Yalnızca üç üyesi vardı. Cumhuriyetçi siyasetin, şimdi ellili yaşlarındaki eski bir eri olan Keeler McCullough bu *cumann*'ın başkanıydı. Féilim Ó hAdhmaill ise henüz bir yeni yetmeydi. Bobby'yi hemen aralarına aldılar.

McCullough onun, yerel Sinn Féin politikalarını nasıl örgütleyebileceklerini tartışmak için evine geldiği zamanları hatırlıyor. Bobby hiçbir zaman oturarak tartışmazdı. Bir oturup bir kalkardı, daima hareket hâlindeydi. McCullough'un yaşıyla dalga geçer, bir yandan da "Keeler, Cumhuriyetçi olmak için çok yaşlı sayılmazsın," diyerek onu yüreklendirirdi.

Ó hAdhmaill daha çocuk sayılırdı ve hapisten çıkmış olan Sands'in tam da ihtiyaç duydukları şey olduğunu düşünerek "tamamen büyülenmişti".[1]

Bu küçük ekip, sayıca eksikliklerini heyecanlarıyla kapatıyordu. İngiltere'deki bir hapishanede açlık grevine giren Güney İrlandalı bir IRA militanını desteklemek için bir yürüyüş örgütlediler. Bölgedeki yüzlerce insan sokağa çıktı.

Bobby, Geraldine ve Gerard'la birlikte Summerhill Gardens 7 numaralı eve taşındı. Evleri, kahverengi tuğlalı beş haneden oluşan bir sırada yer alıyordu. Alt katta geniş bir salonla mutfak, üst katta ise üç odası vardı. Mobilyaları çok azdı: Modası geçmiş eski eşyalar ve bir televizyon. Bir arkadaşları evi "gördüklerimin en sadesi" diye tarif ediyor ve ekliyor: "Bugün olsa minimalist denebilir sanırım ama aslında tamtakırdı. Gerçekten hiçbir şeyleri yoktu."[2]

Ancak Liam Mellowes'un, şöminenin üstünde asılı olan portresi Keeler McCullough'un hep dikkatini çekmişti. Bobby, Mellowes'a ne kadar hayran olduğunu McCullough'a anlatmıştı; bundan otuz yıl sonra Keeler, Mellowes'i Bobby Sands'in en çok örnek aldığı Cumhuriyetçi olarak hatırlayacaktı.

Eibhlín Glenholmes, hapishanedeyken Seanna Walsh'un sevgilisiydi. Seanna çıktıktan sonra nişanlandılar. Bobby'yle Seanna nerdeyse etle tırnak gibi olunca Glenholmes, onlar ve Geraldine'le dörtlü olarak çok fazla zaman geçirmeye başladı. Bobby hakkındaki ilk izlenimi çok "yakışıklı" olduğuydu. Walsh'la kıyaslanınca çok hoş biriydi. Boynunda belirgin bir ben olduğunu hatırlıyor, bu minicik kusur ise ancak hayranlığını arttırıyordu. Bobby hakkında hatırladığı diğer şey, "ağzını açmadan evvel daima gülümsediğiydi," "sizi gördüğüne memnun olduğunu daima hissederdiniz."

Geraldine oldukça farklı biriydi. Ufak tefek, zayıf ve güçlüydü. Her şey hakkında saatlerce nutuk atabilirdi, bu sırada Bobby ise gamsızca bir kenarda otururdu. Birisi Geraldine'in hoşuna gitmeyen bir şey söylese, "Git kafanı bir taşa vur," diye cevap verirdi.

Eibhlín Glenholmes'un Geraldine'le tanışması, Seanna'yı aramak için Bobby'nin evine gitmesiyle olmuştu. Geraldine kapıyı açtı, herhâlde bundan daha sert olamazdı.

"Ne istiyorsun canım?"

"Bobby burada mı?"

"Niye, sen kimsin?"

Glenholmes kim olduğunu söyledi.

"Ee, Bobby'yle ne işin var?"

Bobby'yi değil Seanna'yı aradığını açıklayana kadar Geraldine onu içeri almadı.

Bu türden sahneler sık sık tekrarlanırdı. Bir keresinde, Walsh'la Glenholmes salonda Bobby'yle sohbet ediyordu. Geraldine sürekli içeri girerek sert bir sesle konuşmalarını kesiyordu.

Glenholmes utanmış bir şekilde "Kalk hadi, baksana tartışıyorlar. Gidelim," dedi. Seanna yalnızca "boşver" dercesine elini salladı.

"Yok canım, niye gidecekmişiz? Kavga eden Bobby değil ki, Geraldine." Ancak tüm farklılıklarına rağmen, Bobby, Geraldine'e tapardı. Gerard'a da düşkündü ama aralarında bir bağ kurulması kolay olmamıştı. Bobby'nin salıverilmesinden kısa bir süre sonra bir sabah Gerard, Bobby'yi Geraldine'le aynı yatakta buldu. Çılgına dönerek Bobby'nin üstüne atladı; annesinin yatağındaki bu yabancıdan hoşlanmadığı çok açıktı.

Bobby'nin küçük geliri yaşamlarını idame ettirmeye yetmiyor, bu yüzden Geraldine geceleri patates kızartması satan seyyar bir minibüste çalışıyordu. Saat on birden önce işten ayrılamıyordu. Bobby daima meşgul olduğu için bu durum ailedeki gerilimi arttırıyordu. İnsanlarla görüşürken çoğunlukla Gerard'ı yanında götürürdü ama çocuk, halaları ve babaannesiyle de çok fazla zaman geçiriyordu. Bir arkadaşları babaannenin torununa karşı takındığı tavrı anlatmak için "Bobby Mark II..." demişti, "Rosaleen'in mavi gözlü oğlu."

Bobby'nin cezaevinden çıktıktan günler sonra Geraldine yeniden hamile kaldı. Yaz boyunca, ufak tefek vücudu iyice irileştikten sonra bile çalışmaya devam etti. İşten çıktığında yorgunluktan tükenmiş oluyordu. Bazı sabahlar, özellikle para bakımından çok sıkıştıklarında, Bobby saat 5'te kalkıp Twinbrook'taki "gerçek işine" dönmeden önce birkaç saatlik düşük ücretli bir iş

bulmak için yolun epey aşağısındaki Peter Pan Fırını'na giderdi. İngiliz basınının aktif Cumhuriyetçileri kriminalize etme çabalarını desteklemekte kullandıkları "mafya babası" hayatından oldukça uzak yaşıyorlardı. İşin aslı, Bobby Sands ve ailesi iki yakasını zar zor bir araya getirebiliyordu.

* * *

Bir gün Geraldine, Glenholmes'a "Bobby'nin bir iş bulması gerekecek." dedi. Eibhlín kendi kendine, onun zaten bir işi olduğunu, üstelik sürekli fazla mesai yaptığını düşündü. Geraldine'in Bobby'yi "düzeltme" şansı olmadığını biliyordu.

Bobby, Geraldine'e verdiği söze rağmen cezaevinden çıkınca IRA'yı bilgilendirdi. İki hafta sonra Seanna Walsh çıktığında, Bobby on kadar taraftardan oluşan yerel bir birimde merkezî bir göreve getirilmişti bile. Ana hedefi, yalnıca IRA birimini değil, aynı zamanda bölgede yaşayanlardan oluşan destek gruplarını da yeniden örgütlemekti: Sinn Féin'in yerel *cumann*'ı, Fianna'daki gençler ve yaşı daha ileri bir grup destekçiyle yeni bir yardımcı birim oluşturdu.

Seanna'ya planlarını "Tabanını genişlet, bölgeyi cumhuriyetçileştir, silahlı mücadeleyi yoğunlaştır," diyerek açıklamıştı.[3]

Walsh çıkar çıkmaz Sands'e gitti.

Bobby, Twinbrook'taki durumu açıkladı. Az sayıda taraftarları vardı, çok deneyimli değillerdi ama kararlılık ve potansiyelleri vardı. Ellerinde birkaç tüfek ve az miktarda cephane bulunuyordu, ayrıca Andersonstown'daki bağlantıları kanalıyla patlayıcı da bulabileceklerdi.

Seanna, Bobby'ye temel rollerinin ne olduğunu düşündüğünü sordu. Bobby İngiliz ordusuna yapılacak saldırılara yoğunlaşacaklarını söyledi. IRA'nın hâlihazırdaki sınırlı bombalama taktiği, toplumun politik olarak geliştirilmesine de uzanan karmaşık bir stratejinin meşru bir parçasıydı. Ancak esas düşman İngiliz ordusuydu. Seanna hiç tereddüt etmeden Twinbrook'a taşınarak yerel IRA birimine katıldı.

Gel gelelim, Twinbrook, şehir gerillası olarak faaliyet göstermek için elverişsiz bir yerdi. Geniş, açık alanlar sayesinde ordu onların hareketlerini ve kaçış yollarını daha kolay izleyebiliyordu. Saldırıların önceden planlanması gerekiyordu. Saldırının hazırlık aşaması ve sonrası için bazı evlerin sağlama alınması gerekliydi. Militanlar maske ve eldiven takıyordu, alternatif kaçış yolları ve kanıtların yok edilmesi konusunda daha dikkatliydiler. Güvenlik için arabaları kaçırıp saldırıdan sonra uzak bir yerde bırakıyorlardı. Silahların emniyetli bir noktaya götürülmesi için bir araba, tetikçinin üzerinde delil teşkil edebilecek izlerin temizlenmesi için güvenli bir eve götürülmesi sırasında başka bir araba kullanılıyordu. Basit bir silahlı saldırı için bile çok sayıda aktif militan ve daha da geniş bir sempatizan kitlesi gerekiyordu.

Mayıs ortasında İngiliz Kraliyet Deniz Piyadeleri, Twinbrook'tan çekildi ve yerine askeri inzibat teşkilatı getirildi.[4] Bölgedeki taraftarların bazıları, ordunun Twinbrook'a böyle hafif bir birim göndermesinden ötürü hakarete uğradıklarını hissettiler. Bobby'yle Seanna ise kırmızı bereli inzibatların hafif araçlar içinde bölgede gezindiğini görmekten hoşnuttu. Saldırmak için fazlasıyla açık hedef vardı.

Birbirlerine "Onlara uzun ve sıcak bir yaz geçirteceğiz," dediler; sahiden de sürekli parlayan güneşle birlikte İrlanda için anormal derecede sıcak ve kuru bir mevsim oldu.

Ancak operasyonel sorunlar vardı. Hiç kimsenin fazla askeri deneyimi yoktu. Bölgede yaşayanlar tam olarak faal hâle getirilememişti. Ayrıca yeterli teçhizatları yoktu. Bir operasyon planladıkları zaman, yardım edebilecek deneyimli militanlarının bulunduğunu belirtmiş olan Andersonstown tabur liderlerini haberdar etmeleri gerekiyordu. Böyle operasyonlardan birinin gerçekleştirildiği 25 Mayıs'ta Andersonstown ve Twinbrook'tan on militan, kaçırdıkları bir postane arabasıyla Dunmurry'deki Kilwee Sanayi Bölgesi'ne gitti. Buradaki işletmelere benzin varilleriyle birlikte yirmişer kiloluk dört adet bomba yerleştirdiler. Bombalar büyük hasar yarattı.

Ancak işler, nadiren planlandığı gibi gidiyordu. Birkaç haftada bir operasyonlar planlanır, ancak bunların sonu pek gelmezdi. Sonra tekrar şanslarını deneyecekleri zamana kadar birkaç hafta daha planlama ve beklemeyle geçerdi. Askeri tabirle söylemek gerekirse, Bobby'nin Twinbrook'a gelişi pek şanlı bir başlangıç olmamıştı.

* * *

Yeterince hızlı ilerleme gösterememek kimi IRA mensuplarının canını sıksa da politik bir hareket inşa etmeye çalışmak Sands'i oldukça meşgul ediyordu.

Bobby, Twinbrook'a döner dönmez destekçileri nasıl harekete geçirecekleriyle ilgili tartışmalar düzenledi. Küçük bir grup olan Sinn Féin aktivistleri bu sayede kendilerine gelmişti, çünkü böylesi tanınan bir IRA mahkûmunun siyasi eylemlere katılması nadir bir olaydı. Bobby, bu bir avuç Sinn Féin üyesine Cumhuriyetçi Hareket'in, fazla dikkat çekmemesine rağmen hâli hazırda bölgede son derece popüler olduğunu söyledi. Bitmek tükenmek bilmez coşkusu diğer parti aktivistlerine enerji veriyordu.

Sands, insanlar kendilerini bir şekilde Hareket'le özdeşleştirmeye başlarlarsa cesaret kazanacaklarını ve böylece daha açık yollardan Hareket'i desteklemek üzere örgütlenmelerinin mümkün olacağını savunuyordu. Açıktan verecekleri destek Cumhuriyetçilerin, İngiliz basınının yansıttığı gibi bir suç çetesi olmadıklarını gösterecekti.

Bobby, Seanna Walsh'a tek başına askeri bir mücadele vermenin daima kırılgan olacağını söylemişti. Eylem Destek Birimi'nde beş-on çok iyi taraftar olduğunda, İngilizler bunları tutuklayabilir ya da öldürebilirdi; en iyi ihtimal firar etmeleri olurdu ki bu durumda Cumhuriyetçiler bölgeden silinecekti. Ancak IRA birimini yardımcı bir başka birimle; yerel bir Sinn Féin *cumann*'ı ya da *Republican News* gazetesini satarak mahkûmlar için para toplayacak bir grupla desteklerseniz ve bütün bu insanlar toplumsal meselelere aktif olarak katılırsa, o zaman İngilizler aktif IRA militanlarının tamamını öldürse bile bölgedeki Cumhuri-

yetçiliği bitiremezdi. Sands ayrıca basının çatışmayı nasıl "sunduğunun" ne kadar önemli olduğunun da kuvvetle farkındaydı. Sands, bölge insanlarının kendi hayatlarının idaresini ele almaları kadar, basın açıklamalarıyla bu halk eylemlerinin desteklenerek IRA'nın basındaki yerleşik imajına karşı mücadele edilmesini de istiyordu.

Sands hiç beklemeden, etkinliklerini arttırmak ve yeni destekçiler çekmek üzere yerel Sinn Féin *cumann*'ının bir gazete çıkarmasını teklif etti. Gazetenin adının *Liberty* (Özgürlük) olmasını önerdi. Oldukça ilkel yöntemlerle basılan bir gazeteydi. Makaleler çoğunlukla daktiloyla yazılsa da başlık ve künye acemi eller tarafından çiziliyordu. Bazı sayılar ise tamamen, elle matbaa kalıplarından olabildiğince düzgün çıkarılmış harflerle yapılmıştı.

Gazetenin ilk sayısının tamamını Sands yazdı. Fakat sonraki sayılarda yazmaları için diğerlerini, özellikle Féilim Ó hAdhmaill'i yüreklendirdi. *Liberty*'yi yeraltında üretip dağıtıyorlardı. Sinn Féin yasadışı olmasa da güvenlik güçlerinin gazeteyle yakaladıkları herkesi durdurup tutuklayacaklarını biliyorlardı.[5]

Politik etkisini azami seviyeye çıkarmak için gazeteyi Twinbrook sakinlerine ücretsiz olarak dağıtmaya karar verdiler. Mürekkep ve kâğıt parasını çıkarmak içinse diğer bölgelerde satıyorlardı. Danny Morrison ve Tom Hartley, Sands'le Mayıs 1976'da, Cumhuriyetçi Basın Merkezi'nin Falls Yolu'ndaki ofisine gelip teksir kâğıdı ve baskı kalıbı istediğinde tanıştılar. Basın merkezinde çalışmasını istediler ama Bobby onlara kendi bölgesinde çalışmak istediğini söyledi.[6]

Bobby, Sinn Féin'in adını "Sinn Féin- Halkın Partisi" olarak değiştirmesini teklif etti. Hatta bulduğu yeni ismi *Liberty*'nin künyesine de koydu. "İşçi partisi" adının "halkın partisi" ile değiştirilmesi önerisi, Sands'in hapishanede geliştirdiği politik farkındalığı yansıtıyordu. Sürekli sokak komiteleri ve popüler politika üzerine konuşuyordu. Gençleri, kadınları ve yaşlıları harekete çekmeye çalışıyordu. "Toplum" kavramına ilişkin geniş bir tanımı vardı ve bu, Twinbrook'un sosyal yapısının oldukça

farkında olduğunu gösteriyordu: Bu kadar büyük bir işsizlik oranı varken insanların çoğu "işçi" sayılmazdı. Ev kadınları ve genç öğrenciler de geleneksel anlamda "işçi" değildi.[7]

Liberty'yi satmak dışında, yerel Sinn Féin destekçileri kapılara el ilanları bırakıyor, posterler asıyor, duvarlara sloganlar yazıyorlardı. Sinn Féin *cumann*'ı mahkûmların aileleri için para topluyordu, bu onların yerel nüfusla olan iletişimlerini arttırıyordu. Tüm bu uğraşlar Cumhuriyetçilerin Twinbrook'un her yerine yayılmış oldukları ve İngiltere devletinden ya da Resmi IRA'dan korkmadıkları fikrini yerleştiriyordu.

* * *

İlk başarılarından cesaret alan Sands, Hareket'in Twinbrook'taki etkinliğini nasıl arttırabileceğini düşünüyordu. Haziran ayında Twinbrook Kiracılar Derneği (TTA) yeni bir yönetim kurulu seçtiği zaman eline bir fırsat geçmiş oldu.

Bobby, TTA'yla işbirliği yapmayı ilk kez ortaya attığında, karşısında coşkudan çok inançsızlık bulmuştu. Yerel Cumhuriyetçiler TTA'yla o kadar çok zıt düşmüştü ki onları bir kaynak olarak görmekte zorluk çekiyorlardı.[8] IRA ne zaman İngiliz ordusuna bir saldırı yapsa, TTA Komitesi bunu kınayan bir basın bildirisi yayımlardı.

Bobby itiraz edenlerin ileri sürdükleri tezleri gerisin geri onlara karşı kullandı. TTA'yı sempatizan bir örgüte dönüştürmenin hayati önem taşıdığını söylüyordu. Mayıs ayında, IRA bir askeri karakola saldırdığında, TTA "Twinbrook'taki iki cemaat arasında husumet yarattıkları" için onları kınamıştı. Bobby TTA'nın "ikiyüzlülüğünü" eleştiren, TTA ve komşu yerleşimde yaşayan Sadıkların, cemaatleri arasında bir "Berlin Duvarı" inşa etmek istediğini ileri süren bir bildiriyle karşılık verdi.

"Bildiğimiz kadarıyla, IRA hiçbir zaman mezhepçi saldırılara karışmamış, yalnızca askeri ve ekonomik hedeflere saldırı düzenlemiştir," diye yazmıştı.

TTA'nın, şiddeti kınarken neden böyle tek taraflı davrandığını soruyordu. İngiliz ordusu genç erkek ve kızları kendi evle-

rinden alıp götürürken bununla ilgili hiçbir kaygılarını dile getirmemişlerdi. "TTA, masum insanların başına gelenler için en azından yabancı askerlerin güvenliğine karşı olduğu kadar endişe göstermelidir."

Sands bu anti-Cumhuriyetçi mesajları durdurmanın en iyi yolunun TTA Komitesi'ne sempatizan kişilerin seçilmesini sağlamak olduğunu savunuyordu. Böylece, TTA'nın barınma meseleleri, sosyal etkinlikler ve kültürel hayatla ilgili kaynaklarını kullanarak toplumla kurdukları bağları derinleştirebilirlerdi. Yeni destekçileri barınma hakları kampanyalarında örgütleyebilir ya da kültürel İrlanda etkinliklerine çekebilirlerse, bir noktada onları aktif Cumhuriyetçiliğe de çekebilirlerdi.

"İnsanları sokağa çıkarırsak, bu, başka şekillerde bize destek vermek için onlara güven kazandıracaktır," diye savunuyordu.

McCullough, Ó hAdhmaill ve Sands, Hareket'i sessizce destekleyen on iki adaydan oluşan bir liste çıkardı. Seçim gecesi, Resmiler ile Sosyal Demokrat İşçi Partisi toplantıya akın etti. Bobby ve ekibi daha da kalabalık olarak geldiler. Yeni komite üyelerinin dokuzu çıkarttıkları listeden seçildi. Eski komite üyelerinden sadece bir tanesi tekrar seçilmişti. Sonuç, Geçicilerin aleyhtarları kadar destekçileri için de şaşırtıcı olmuştu.

Sands'in kafasında TTA'nın halka açık salonunun nasıl kullanılabileceğine ilişkin fikirler vardı. Komiteye her pazar günü burada bir folk müzik gecesi yapıp yapamayacaklarını sordu. Akıllıca bir hamleydi bu. Komitedeki hiç kimse etkinliği idare etmek istemiyordu, dolayısıyla organizasyonu Bobby'nin yapması koşuluyla kabul ettiler. Bobby kültürel-politik mesajlarla sosyalleşmenin bir arada gerçekleşeceği bir dizi program oluşturdu. Açılış için tanınmış folk gruplarını ayarlıyor, gitarıyla tüm salonun bir ağızdan eşlik ettiği İrlanda isyan şarkılarını söylüyordu.

Yerel IRA birimi, bu halk gecelerine daha doğrudan bir siyasetle katılıyordu. Maskeli IRA militanları çatışma teçhizatıyla donanmış hâlde sahneye çıkıyor; toplum politikaları, İngiliz ordusunun eylemleri ve Sadıkların mezhepçi saldırılarına karşı

tetikte olmanın gerekliliği hakkında Bobby'nin yazdığı bildirileri okuyorlardı.

Sands bunun dışında bir çocuk kliniği ve bir okul öncesi oyun grubu oluşturulmasına, ayrıca yerel boks ve futbol kulüpleri için eğitimler düzenlenmesine yardım etti. Cuma geceleri gençlik diskosu yapılıyordu. Cumartesileri öğleden sonra yaşlı vatandaşlar için sosyal kulüpler, akşamları ise yetişkinler için dans etkinlikleri vardı. Bir kadınlar gecesi, bir erkekler gecesi vardı. Bobby haftada bir İrlandaca dersi veriyordu.[9] Yaz ortalarına gelindiğinde, TTA Merkezi fiilen her an kullanılıyordu, oysa eski TTA çoğunlukla boş dururdu.

Sands'le yoldaşları, Twinbrook'u bilinçli bir isyanın uyandığı Cumhuriyetçi bir bölgeye dönüştürmekte dikkate değer bir gelişme kaydettiler. Bölge sakinleri gittikçe, yardıma ihtiyaç duyduklarında aranacak biri olarak görüyordu onu. Musluk ya da ısıtıcının tamir edilmesi, kırık bir camın değiştirilmesi ya da farelerin öldürülmesi gerekiyorsa insanlar Sands'e gelir, o da bölgedeki bağlantılarını kullanarak "gayriresmî" bir tamirat ayarlardı. Bobby, Mellowes'un "gerçek Cumhuriyet"ini Twinbrook'ta bulma yolunda ilerliyordu. Herkes tarafından belirtildiği üzere, aşırı derecede mutluydu.

* * *

Sands eğleneceli uğraşları için hâlâ biraz vakit bulabiliyordu. Hapishaneden çıkar çıkmaz amatör Andersonstown Ligi'nde bölgenin yerel takımı olan Brookville'de futbol oynamaya başlamıştı. Takımın bir fotoğrafında, Bobby arka sırada koçlardan birinin yanında, yüzünde bir gülümsemeyle dikiliyor ve hâlinden çok hoşnut olduğu görülüyor.

O dönemde yapılan maçlardan birinde Bobby, Rathcoole'daki Star of the Sea takımından eski bir arkadaşıyla karşılaştı. Bugün doktor olan Denis Sweeney, Bobby konuşmak için kendisine yaklaşınca şaşırmıştı.

Sweeney o zamanları "Ondan fazla hoşlanmazdım. Onun da benden hoşlandığını sanmıyorum," diyerek anlatıyor.

Fakat Bobby'de bir şeyler değişmişti. Sweeney hapishanenin onu "çok daha nazik bir insan, daha sıcak ve içten" yaptığını düşündü. Eski günlerde Bobby'yi asla ahlaki değerleri yüksek bir insan olarak görmemişti. Şimdi ise, "bir şey için sonuna kadar gidecek türden bir insan" olduğu açıkça görülüyordu.[10]

Alexander atölyesinde Bobby'yle birlikte çalışmış olan Bernard Fox da cezaevinden sonra Bobby'de büyük değişiklikler olduğunu fark etmişti. Karşısında "iş arkadaşlarından köpek muamelesi görüp gıkını çıkarmayan o genç çocuk [yerine], her şeyin farkında olan, politik fikirlere sahip bir insan" bulmuştu.[11]

Bobby'nin sosyal çevresinde de önemli değişiklikler oluyordu. Seanna Walsh ile Eibhlin Glenholmes nişanlanmış ve Bobby'yle Geraldine'e çok yakın bir eve taşınma hazırlıkları yapıyorlardı.

Eibhlin "Hepimiz bunun, hayatlarımızın başlangıcı olduğunu düşünüyorduk," diyor. "Dördümüzün sonsuza dek arkadaş kalacağını, çocuklarımızın büyüdüğünü beraber izleyeceğimizi düşünüyorduk. Geri dönüp baktığımda, bu, hayatımın en güzel dönemiydi."

* * *

Olağanüstü sıcak geçen yaz mevsimi ilerlerken, Bobby'nin rehberliğinde elde edilen politik başarılarla beraber askeri yetersizlikler de sürüyordu. İngiliz hükümeti tarafından düzenlenen bir taarruz, IRA'nın ateşkes sürecinden etkin bir gerilla ordusu olarak yeniden çıkma planını neredeyse bitirmişti. IRA küçük çaplı bombalı saldırılarda başarılar elde etse de tutuklanan ya da öldürülen militanlar düşünüldüğünde bunun epey yüksek bir bedeli olduğu görülüyordu.

Ağustos ayında verilen kayıplar onları neredeyse can evinden vurmuştu.

Danny Lennon salıverilmesinden sonra tekrar Andersonstown'a gitmiş, çocukluk arkadaşı John Chillingworth'ün çok yakınında bir eve taşınmıştı.[12] Tam bir militan olan Lennon ateşkesin koşullarından hiç hoşnut değildi ve IRA yönetimindeki bazı kişilerin Protestanlara karşı misilleme niteliğinde yapılan mezhepçi

saldırıları desteklerken güvenlik güçlerine yapılan saldırıları yasaklaması onu dehşete düşürüyordu.

Seanna Walsh'a "Bizim İngilizleri vurmamız gerek," demişti, "düşmanımız Protestanlar değil, onlar."

Lennon kısa süre içinde IRA'nın en yoğun çalışan birimlerinden birinde "son derece faal" hâle geldi. Yardıma ihtiyaçları olduğunda, Twinbrook IRA'yla birlikte çalışıyordu. 8 Ağustos Pazar gecesi, Bobby Sands'i görmeye gitti. ArmaLite marka bir tüfeği birkaç günlüğüne ödünç almak karşılığında Bobby'ye patlayıcı getirmesi konusunda anlaşmışlardı. Bobby çok mutluydu. Patlayıcılar için bazı planları vardı.

Ertesi salı, öğleden sonra Lennon, çalıntı bir Ford Cortina'nın direksiyonuna geçti. Chillingworth, elinde taşıdığı ArmaLite ile birlikte yolcu koltuğunda oturuyordu. Güzel, güneşli bir öğleden sonraydı.

Pek fazla ilerleyemeden, İngiliz askerleriyle dolu çok sayıda cip etraflarını sardı. Chillingworth askerlerden birine ateş etti ve vurduğunu düşündü. Lennon, Cortina'yı gazladı. Bir an için kurtulduklarına inandılar. Fakat Lennon köşeyi dönerken, başka bir grup asker üzerlerine ateş yağdırmaya başladı. Lennon yokuş aşağı hızlandı ve sola döndü. Askerler ateş etmeyi sürdürüyordu. Tam bir sonraki yol ağzına vardıkları sırada, Lennon'un başı aşağı düştü. Chillingworth onun öldüğünü hemen anladı. Fiilen şoförsüz kalan araç kontrolden çıktı ve bir kilisenin önündeki yaya yoluna yuvarlandı. Askerler hâlâ ateş ediyordu.

Annie Maguire bu sırada altı haftalık oğlu Andrew'nun içinde bulunduğu bebek arabasını itiyordu. Çocuklarının en büyüğü, sekiz yaşındaki Joanne annesinin biraz önünde bisikletine biniyordu. Altı yaşındaki Mark ile iki yaşındaki John Maguire onun yanında yürüyorlardı. Direksiyonda ölmüş olan Lennon'un bulunduğu Ford Cortina doğruca çocuklara çarptı. Joanne'le Andrew oracıkta hayatlarını kaybettiler. John ise birkaç saat sonra hastanede öldü.

Olay tüm dünyada duyuldu. İki cesur kadın Belfast'ta binlerce insanı sokağa dökerek, silahlı adamlara karşı çıkan barış

yanlısı bir kampanya başlattı. "Barış İnsanları" hareketine öncülük ettikleri için, Belfast'taki o sıcak yazın sonunda Nobel Barış Ödülü'nü kazandılar. Ancak kampanya Batı Belfast'ın sokaklarında karışık tepkiler doğurmuştu. Kimileri barış gözcülüğü yapıyor, kimileri ise katılmayı reddediyordu. Çoğu insan için Danny Lennon İngiliz ordusuna karşı cesurca dövüşmüş ve eylemlerinin bedelini olabilecek en büyük şekilde ödemiş bir kahramandı. Ölen çocuklar ve acılı anne herkesi sarsmıştı. Ancak insanlar İngiliz ordusunun neden bu kadar pervasız davrandığını sorguluyordu.

Danny Lennon'un öldüğü haberi Twinbrook'a ulaştığında Bobby de Seanna Walsh da şok oldu. Yerel hareket "devlet cinayetini" protesto etmek için derhal insanları örgütledi. Gençler otobüsleri ateşe vererek barikatlar kurup yolu kapadılar. Karşılık olarak, bölgedeki bazı kadınlar Twinbrook'a çıkan ana yolu vücutlarıyla kapatarak gençleri şiddeti durdurmaya ve kendilerini huzur içinde bırakmaya çağırdılar. Sesleri, son dönemde TTA üzerinden yapılan kampanyalar gibi bölge mücadelelerinden son derece güçlü bir şekilde çıkmış olan Cumhuriyetçilere karşı açıktan meydan okuyacak kadar gür çıkıyordu.

Bazı Cumhuriyetçiler insanları sokaklardan çekilmeye zorlamak istiyordu. Ó hAdhmaill onlarla yüzleşip sorunlarını yapıcı bir şekilde tartışmayı önerdi. Bobby de aynı fikirdeydi. Zorba ve şiddet içeren bir yaklaşım, geniş bir toplum desteği kazanma yolundaki niyetlerine ters düşecekti. Böylece, Cumhuriyetçilerden oluşan küçük bir temsilci heyetini yanına alarak kadınlarla bir görüşme ayarladı.

Bu sırada Gerry Adams ise "Danny Lennon'u Savunmak" başlıklı bir mektup kaleme alacak, aynı şekilde Bobby de hapishanede yazdığı bir şiirde Lennon'u anacaktı.

* * *

Lennon'un ölümü Bobby'yi mücadeleye ilişkin bir çeşit gerçekdışılık hissinden sarsarak uyandırmıştı. O ve Seanna, "Bu iş ciddi," diyen yeni bir ruh hâline bürünmüştü.

Danny Lennon için İngiliz ordusundan "öç almaya" kararlıydılar. Bobby, öldürülmeden birkaç gün önce Lennon'dan aldığı dinamit lokumlarıyla ilgili planını hemen uygulamaya koydu. Yanına bir ekip alarak evinin yakınlarındaki yola dinamitleri döşemeye gitti, inzibat erlerinin keskin virajı alabilmek için burada yavaşladığına dikkat etmişti. Yolun kenarındaki çalılar, militanların dinamitleri döşeyip kabloyu saklaması ve arkasında gizlenerek beklemesi için mükemmel bir noktaydı. Günler geçti, ancak inzibat erleri hiç ortalıkta görünmüyordu. Üçüncü gün, ağır silahlarla donanmış bir zırhlı araç geldi. Militanların gözleri önünde, araç defalarca ve doğrudan dinamitlerin üzerinden geçti. Sonunda sabırları tükendi ve düğmeye bastılar. Dinamitler zırhlı aracı devirmeyi başardıysa da askerlerin hiçbiri ciddi bir zarar görmedi.

Ancak patlamadan yakındaki evlerin camları kırıldı ve ne ironiktir ki komşular pencerelerin tamir edilmesi için Bobby'ye geldiler. Sonraki birkaç gününü komşularının kırık camları için camcı ayarlamakla geçirdi. Bobby'nin kafasındaki tam olarak bu olmasa da paralel yönetim iş başındaydı işte.

* * *

İntikamlarını dinamitlerle almayı başaramayınca, birim yeniden silahlı saldırılarına döndü. Ağustos başlarında, Lennon'un ölümüyle kaybettikleri ArmaLite yerine ellerine bir SKS tüfeği geçti. Bir sonraki pazar, bir başka ihtişamlı gün olacaktı. Bobby'nin çalışmak için uzak bir yere gitmesi gerekiyordu. Seanna'nın yeni tüfeği denemek için heyecanlı olduğunu biliyordu ama güvenlik açısından endişeleri vardı. Yola koyulmadan önce Seanna'ya söylediği son şey, tüfeği kesinlikle yerinden çıkarmaması oldu.

Fakat Danny Lennon'un intikamının cazibesi, karşı konulamayacak kadar çekiciydi.

Sands gittikten sonra, taraftarlardan biri arabayla Walsh'u ve bölgenin Komuta Subayı'nı araziden geçirerek yeni evlerin ya-

pılmakta olduğu bir bölüme getirdi. Tüfeği çıkarıp deneme atışı yapmaya başladılar.

İşleri bittiğinde Seanna tüfeği arabaya geri götürdü. Bagaja koyacakken, kafasını kaldırdı ve İngiliz ordusuna ait bir cipin kendilerine doğru yaklaşmakta olduğunu gördü. Üçü birden toz olmak için arabaya atladılar ama araç bir türlü hızlanmıyordu. Kaçma şansları yoktu.

İngiliz askerleri bu üç kişiyi götürürken, Sands de Eibhlín Glenholmes'la birlikte Twinbrook'a dönüyordu. Araba hâlâ kapıları açık bir şekilde tepenin üstünde duruyordu. Bobby kargaşayı seyreden bir arkadaşını gördü.

"Ne oluyor, Eilish?"

"Bir tüfek varmış galiba Bobby."

Kalbi sıkıştı. Seanna olduğunu hemen anlamıştı.

Glenholmes'a dönüp "Hey Tanrım," dedi, "Danny Lennon'a olanlardan sonra herkes ille bir İngiliz vurmak istiyor."[13]

Bobby onu doğruca Seanna'nın evine götürdü ve etraftan ne olup bittiğini öğrenmek için dışarı çıktı. Glenholmes ağlayıp oturmaktan başka bir şey yapamıyordu. Düğünlerine yalnızca iki hafta vardı.

Bobby geri döndüğünde dosdoğru mutfağa gitti ve Glenholmes'un yanına oturdu. Yüzündeki ifade, yakalananın Seanna olduğunu doğruluyordu. Bobby genç kadının elini tutarak sıktı.

"Tüfeği denemeye gitmemesini söylemiştim. Yapma demiştim ona."

Bobby ağlıyordu. Walsh'un, Kafes On Bir'deki kulübelerin tepesinden inşaatını izledikleri H Blokları'na gönderileceğini düşünüyordu.

Gece, Bobby, Geraldine'i işten alıp eve getirmek için dışarı çıktı. Bozuk zeminde Geraldine'in ayağı takılınca kırık bir kaldırım taşının üzerine düştü. Dört aylık hamileydi. Düştüğü anda içinde bir şeyin koptuğunu hissetti.

* * *

En iyi arkadaşı tutuklandıktan sonra Sands, dikkatini yerel hareketi yeniden ayağa kaldırmaya verdi. Gençlerle özel olarak ilgileniyor, içlerinden bir grubu *Liberty*'nin basımı ve topluma yönelik projeler düzenlemek gibi etkinlikleri üstlenmeleri için cesaretlendiriyordu. Gençler onu bilge bir tür rehber gibi görüyorlardı. Davranışlarıyla onlara örnek olmakla kalmıyor, aynı zamanda kendisinin "aralarından biri" olduğunu hissettiriyordu. On altı yaşındaki Jennifer McCann, Bobby'ye hayrandı. Karşılıklı konuşurlarken Bobby kızı sahiden önemsediğini düşündürüyordu. Genç kız büyük saygı duyuyordu çünkü Bobby söylediklerine daima kulak veriyordu.[14]

Bobby, bazılarını IRA taraftarı yapma maksadıyla onlara verdiği politik eğitimleri hızlandırdı. Özellikle kadınları IRA'ya katılmaları için cesaretlendiriyordu. Fianna (Cumhuriyetçi gençlik örgütü) üyeleri için topluma saygı göstermek ve toplumun saygısını kazanmak üzerine bir dizi ders düzenledi.

"Halk olmadan Cumhuriyetçi Hareket bir hiçtir," demişti onlara. "Temel hedefimiz bu desteği sürdürmek ve bunun üzerinden yükselmektir."

Çıkıp onlarla birlikte gazete satıyordu. Onlarla birlikte kapı kapı gezip mahkûmlar için para topluyordu. Çoğu IRA mensubunun beğenmediği işlerdi bunlar. Féilim Ó hAdhmaill'e göre,

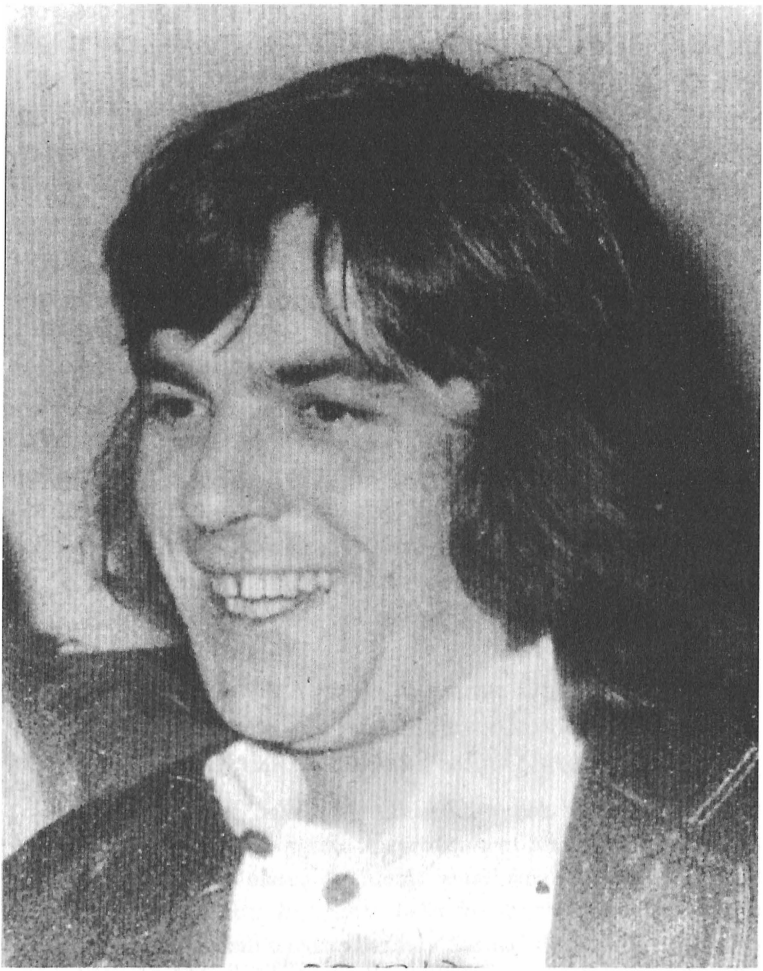
> Bobby'nin tavrı diğer IRA üyelerinden çok farklıydı. Sosyalist devrime ve politik örgütlenmeye duyduğu inanç çok kuvvetliydi. İnsanları politik olarak örgütleme ve tartışma onun için her şeyin başında geliyordu. İnsanların neler yapabileceğini daima hesaba katmalı. Diğer militanların bazıları "Saçma," diyebilirdi. Bobby [siyasi etkinliklerde] bulunmaları için onları zorlamaz ama kendisi katılırdı.

Zamana karşı verilen bir mücadeleydi bu. Eylüle gelindiğinde, Twinbrook'taki hareket İngiliz ordusunun ve polisin yoğun baskısı altındaydı artık. Yerel bir gazete, hükümetin "yeni politikasının, Twinbrook'taki [parti üyeleri ve büyük ölçüde bölge

sakinlerine karşı] tacizlerini arttırmak" olduğunu ileri sürmüştü. İngiliz ordusu evlere sürekli baskınlar yapıyor, genç insanları tutuklayarak bölgedeki etkinliklerle ilgili onları sorguya çekiyordu. Bu sırada evlere de zarar veriyor, yerlerdeki döşemeleri söküp duvarlarda delikler açıyorlardı.

Yerel Cumhuriyetçiler onlara kafa tutuyordu. "Bizim bir yere gitmeye niyetimiz yok; eğer İngilizler bundan hoşlanmıyorsa büyük talihsizlik," dedikleri bir basın bildirisi yayımladılar.[15] Ancak kendi aralarında çoğu daha tedbirli davranıyordu, özellikle Bobby hakkında. Bir siyasi aktivist olarak, IRA'nın askeri eylemlerine katılmayı sürdürmek için fazlasıyla kıymetliydi. Onun arkasından işlerin çorap söküğü gibi geleceğini açıkça görebiliyorlardı.

Gel gelelim, Bobby Sands kalkıp insanlardan kendisinin yapmaya gönülsüz olduğu bir şeyi yapmalarını isteyemezdi. Bu yüzden Cumhuriyetçi gazeteleri satmayı sürdürüyor ve artık Twinbrook IRA'nın birlik komutanı olarak askeri operasyonlara devam ediyordu.



Booby Sands'le birlikte Dunmurry bombalama operasyonunda yakalanan Joe McDonnell. Daha sonra açlık grevinde de Bobby'nin yerini alacaktır.

On Birinci Bölüm

Dunmurry'de Kötü Bir Gün[1]



14 Ekim sabahı, berbat bir hava vardı. Yağmurun bir yağıp bir durduğu, soğuk ve gri Belfast günlerinden biriydi. Saat 8:15'te N, Twinbrook'taki evinden çıktı ve o günkü mesaisine başlamak üzere Bedford marka koyu yeşil minibüsüne bindi. Aracıyla evinden uzaklaşırken yolun her iki tarafında bekleyen iki genç adam gördü. Biri koyu mavi, diğeri haki bir maske takmıştı. Tam karşısında, haki bir maske, yeşil bir anorak ve büyük kahverengi botlar giymiş üçüncü bir adam, elinde tabancayla yolun tam ortasında duruyordu. Tabancalı adam, durması için eliyle işaret etti.

"Geçici IRA. Sana bir şey yapmayacağız. Sadece aracı istiyoruz."

Adamlar dördüncü biriyle birlikte minibüsün içine girdi, ikisi arkaya, diğer ikisi ön tarafta N'nin yanına oturdu. Tabancalı adam direktifleri verdi. N'den, yolun ilerisinden U dönüşü yaparak bölgenin diğer yakasında bulunan sessiz bir çıkmaz sokağa doğru sürmesini istedi. Orada, minibüsün arkasına gidip yatmasını söylediler. N yarım saat sonra oldukça yakından gelen silah seslerini duydu. Adamlar N'nin gözlerini bağlayarak onu evine geri getirdiler. Gözlerini açıp içeri girmesini ve katiyen arkasına bakmamasını emrettiler. N kendisine söyleneni yaptı.

Adamlar minibüsü yakındaki güvenli bir eve götürdü. İçine mavi ve yeşil renkte dört naylon torba koydular. Her torbada on kiloluk dinamit lokumu, bir fünye ve bir zamanlayıcı kutusu bu-

lunuyordu. Ayrıca beş galonluk benzin tenekelerinden de birkaç tane koydular.

Öğleden sonra saat 2'yi biraz geçerken, bir kadın ve beş erkek minibüse binip yola çıktı. Erkeklerin ikisinde 357 Magnum revolver, bir diğerinde ise 9 milimetrelik bir otomatik tabanca vardı. Minibüsün arkasından çalıntı mavi bir Ford'un içinde dört kişi daha geliyordu. Ford'u kullanan şoförün yanında, mavi bir anorak giymiş olan Joe McDonnell oturuyordu; sabah işe gitmek için evden çıkarken karısının verdiği öğle yemeği poşeti hâlâ elindeydi. Arka koltuktaki iki kişiden birinin üzerinde su geçirmez siyah mont vardı. Operasyonu planlayıp koordine eden Bobby Sands'di bu. Birisi Stewart Süpermarket'e ait, diğeri ise yazısız, kırmızı-beyaz-mavi çizgili iki plastik torba taşıyordu. Torbaların içinde eldivenler ve pamuklu birkaç maske vardı. Arka koltukta oturan diğer adamın üzerinde mavi bir anorak, elinde ise siyah .45'lik bir otomatik Colt tabanca vardı.

Minibüsle araba, tren köprüsünün altından Station View'a çıkan dolambaçlı bir yol boyunca ilerledi. Sands maske ve eldivenleri yoldaşlarına dağıttıktan sonra torbaları buruşturup cebine tıktı.

Station View, 100 metrelik kısa ve dar bir çıkmaz sokaktı. Belfast'ın güneyindeki ana yol ile Belfast-Dublin tren yolunun arasına sıkıştırılmıştı. Sokağın sağ tarafında taraçalı minik evler sıralanmıştı.

Solunda ise Balmoral Mobilyacılık'ı oluşturan bir bina kompleksi bulunuyordu. İçinde üretim atölyeleri, hangarlar ve satış galerileri vardı. Tepesine dikenli teller sarılmış olan güvenlik duvarı Station View Sokağı'nın sol yanı boyunca devam ediyor ve satış galerilerine çıkan bir kapıyla son buluyordu. Gelenler ana teşhir salonuna gitmek için önce arabalarını küçük bir otoparka bırakıyor, araçlar giriş kapısından geçerken bir güvenlik görevlisi tarafından aranıyordu. Kısa bir merdivenle alt kattaki satış galerisine iniliyor, bir başka merdiven ise birinci kattakine çıkıyordu. Bu galerilerin arkasında bir üretim atölyesiyle depolar bulunuyordu. Belfast'ın küçük bir banliyösü olan Dunmurry'deki en büyük iş yeriydi burası.

Saat 14:15 sularında çalıntı minibüs, arkasında kendisini takip eden mavi Ford'la birlikte Station View'a girdi. Minibüsün önündeki arabada mobilya alışverişi için gelmiş olan B ile kız arkadaşı Margaret oturuyordu.

Minibüs durdu ve içinden ikisi de yirmili yaşlarında, genç bir adamla kadın indi. Kadın 1,67 boyunda, zayıf yapılı ve ince yüzlüydü; koyu kahverengi saçları ortadan ayrılıp arkada toplanmıştı. Yüzü ağır bir makyajla sıvanmıştı âdeta, mavi camlı bir gözlük takıyordu, üzerinde ise yağmurluk ve bot vardı. Erkeğin boyu daha uzundu; 1,80'den biraz uzun olmalıydı, o da zayıftı, yüz hatları keskin, omuzuna değen saçları sarımsı-kumraldı. Ekoseli bir gri spor ceket ve maviye çalan uzun bir yağmurluk giymişti. Kapıdaki güvenlik görevlisi, içindeki çifti kontrol etmek için birinci araca doğru yaklaştı. Aynı anda, yağmurluklu kadın yürüyerek kapıdan geçince güvenlik görevlisi o tarafa döndü. Konuşmak için ağzını açacakken, sırtına bir şey dayandığını hissetti ve bu sırada uzun boylu adamın sesini duydu.

"Ofise gir yoksa beynini dağıtırım."

Satış galerisinin içine girdiklerinde, karşılarına galeri müdürü E çıktı. Kadın, yağmurluğunun cebinden Browning marka yarı otomatik bir tabanca çıkardı ve E'nin boğazına dayadı.

"Panik yapma," dedi ona, "Sadece yere yat." Sonra kadın, ofiste çalışmakta olan G'yi gördü. Sol elinde tuttuğu tabancayı sallayarak "Gel buraya," diye emretti. G, bu emri yerine getirirken dizlerine kadar uzanan koyu renkli bir pardösü giymiş uzun boylu bir adam, elinde mavi bir naylon torbayla giriş kapısından geçerek içeri geldi. Cebinden bir maske çıkarıp yüzüne geçirirken torbayı yere bıraktı.

Silahlı kadın E'ye diğer çalışanların yerini sorduktan sonra tüm ekibin aşağıdaki galeriye inmesini emretti.

Aşağı indiklerinde, "Yere yatın, hareket ederseniz kafanızı uçururum," dedi tekrar. Ardından aşağıdaki çalışanlarla müşterileri de bir araya topladı ve diğerleri gibi yüzükoyun olarak yere yatırıp kollarını iki yana açtırdı.

Girişte beliren maskeli, uzun boylu bir adam kendisine tabanca doğrulttuğu sırada J, alt kattaki galeride iki müşteriyle ilgileniyordu. Tabancalı adamın üzerinde kollarında şeritler olan mavi bir anorak vardı.

"Herkes olduğu yerde kalsın, yoksa canınızı alırım," dedi. "Yüzükoyun yere yatmayan kurşunu yer."

Üç kişi, mobilyalar arasında yere uzandı. Kısa sürede başkaları da onlara katıldı. Uzun boylu, maskeli adam ana galeri katından getirdiği bir başka satış görevlisini grubun yanında yere yatırdı. Başka iki çalışan, galerinin arkasında yatak şiltelerini depoya taşıyordu.

"Yere yat, yere yat!" diye bağırdı tabancalı adam.

Kendilerine söyleneni yaptılar. Yerde yatarlarken, bir tanesi bir adamın yeşil, naylon bir torbayla yanlarından geçtiğini fark etti.

Ardından bir kadın sesi duydular. "Başınız yere eğik dursun yoksa kurşunu yersiniz. Öyle yatmaya devam ederseniz bir şey olmaz," diyordu sakince.

Dışarıda ise yeşil Bedford minibüs mobilya galerisinin girişinde beklerken, yirmi metre kadar öteden K yaklaşıyordu. Başta K, minibüste fabrikayı gezmeye gelmiş okul çocukları olduğunu düşündü. Arkadan seçtiği üç kişi gözüne oldukça ufak tefek görünmüştü.

Minibüsün arkasından bir adamın dışarı atılmasıyla birlikte K, bunların okul çocuğu olmadıklarını fark etti. Adam yeşil bir ceket giymişti, yüzünde örgü bir maske ve sağ elinde bir tabanca vardı. K, genel müdüre olanları anlatmak için dosdoğru merkez ofise koşturdu. Müdür hemen sokağın köşesindeki polis karakolunu aradı.

Minibüsün önündeki aracın içinde bulunan çift, güvenlik görevlisi arkalarındaki çiftle konuşmak için yanlarından ayrıldıktan sonra galeride olanlardan habersizdi. Arabalarını park edip galeriye girmişlerdi. Kapıdan girerken elinde silah tutan siyah maskeli adamı gördüklerinde, geri dönmek için artık çok geçti. Adam silahını onlara doğrulttu ve binanın içine girmelerini emretti.

"Yere yatın," dedi.

"Kollarınızı da açın," diye ekledi kadın. "Kımıldamazsanız başınıza bir şey gelmez."

Genç adam yeterince hızlı davranmıyordu. Yere doğru eğilirken kadın bağırarak yatmasını emretti.

"Hemen yere yat yoksa lanet olası kafanı uçururum!"

Bunun üzerine maskeli adam yanlarına geldi. Diğerleri, sanki birisine ateş ediliyormuş gibi üst üste birkaç patlama sesi işitti. Dümdüz şekilde yerde yattılar ve kimse ne olup bittiğini görmek için başını kaldırmaya cesaret etmedi.

Maskeli adamın kalın bir sesi vardı. Yaşı diğerlerinden daha büyük gibiydi. "Başınızı yerde tutun," dedi. Galerinin müdürü yerde yattığı sırada neler olup bittiğini merak etti. Olduğu yerden galeri girişini görebiliyordu, iki maskeli adamın daha ön kapıdan girişini izledi. Bir tanesinde mavi bir naylon torba vardı. Müdür adamın torbayı ana galeriye götürüşünü seyrederken birinin, ayağını ensesine bastırdığını hissetti.

"Yerde kal." Başını yere indirdi. Maskeli adamlar, içlerinde on kiloluk bomba ve beş galonluk benzin tenekeleri bulunan torbaları galerinin değişik yerlerine koydular. Maskelilerden biri de Bobby Sands'di. Yerde yatan grubun başında bekleyen adamla kadın ne olduğunu öğrenmek için diğerlerine doğru bağırdı.

"Zincir tamam mı?" diye bağırdı kadın. "Üst kattakini daha bitirmediler," diye yanıt geldi. Ardından kalın sesli adam, "Birinci kattaki devreyi yaptınız mı?" diye sordu.

"Hepsi kuruldu mu?"

"Kuruldu, hazır bekliyorlar," diye cevap verdi kadın.

Galeriden çıkarlarken kadın, yerde yatan gruba döndü.

"Kimse yerinden kımıldamasın." Kalın sesli adam ekledi, "İki dakika boyunca sakın kımıldamayın, yoksa ölürsünüz."

Dışarıda, merkez ofisin müdürü hâlâ binayı gözlüyordu. Galeriden maskeli ve maskesiz olmak üzere sekiz kişi çıktı. Sokağa doğru koşuyorlardı.

Seamus Finucane, Ford'un direksiyonuna atıldı. Siyah yün maskesini ve eldivenlerini hışımla çıkararak yere fırlattı. Üç kişi

arkaya geçti, ortaya Bobby Sands, şoförün arkasına Joe McDonnell, yolcu koltuğunun arkasına ise Sean Lavery oturdu. Maskeleriyle eldivenlerini çıkarıp arabanın arkasına saçtılar. Yerde, Lavery'nin ayağının dibinde .45'lik bir Colt duruyordu.

Hemen yola çıkmış olsalar belki kaçmayı başarabilirlerdi. Ama yoldaşları, otoparktaki arabalar yüzünden minibüsü hâlâ sokağa çıkaramamıştı. İçlerinden bazılarını yanlarına almak olasılığına karşı oldukları yerde beklediler.

Bu arada genç bir çift, Datsun marka beyaz bir araçla Station View'a girmişti. Araba ana girişe gelip sürgülü demir kapının önünde durdu, böylece yolu ve otoparktaki minibüsün çıkışını tamamen kapatmış oldu. Maskeli dört kişi arabaya doğru koşturdu. Bir tanesi şoförün kafasına silahını dayadı.

"Çıkın dışarı!" Genç çift arabadan çıkarak kaçtı. Arkadaşlarının arabaya girdiğini görür görmez, Seamus Finucane mavi Ford Granada'yı Station View'dan çıkarmak için aracı geri vitese aldı. Çok dar bir yol olduğu için arabayı döndürmek mümkün değildi. Arkasından, beyaz Datsun'un içindeki dört kişi de geri geri çıkmaya başladı. Fakat çok geç kalmışlardı.

Station View'un girişinden bir araba hızla köşeyi döndü ve sokağın orta yerinde durarak yolu kapattı. İçinde oturan iki İngiliz askeri, mavi bir Ford'un kendilerine doğru geri geri geldiğini gördü. Araçtan çıktılar.

Ford'un arka koltuğundaki üç kişiden biri, arka pencereden bakıp İngiliz askerlerinin arabasını ve onun hemen arkasında duran, polise ait arazi aracını görünce "Siktir, bitti, yakalandık!" diye bağırdı. Bu yoldan kaçmanın umutsuz bir çaba olduğunu anlayan Finucane arabayı durdurdu.

Askerlerden biri mobilyacıya doğru, diğeri ise içindeki yolcuları ele geçirmek için Ford'a doğru koşturdu. Finucane kaçmak için arabanın kapısını açmaya kalktıysa da kaçacağı yolda asker duruyordu.

"Hareketsizce otur, kımıldama!" diye bağırdı asker. Finucane ses çıkarmadan arkasına yaslandı. Arabadaki dörtlüden hiç kim-

se daha önce böyle bir durumda bulunmamıştı. Finucane o günü hatırlarken, "En hafifinden ödümüz patlamıştı ama disiplinimiz ve kararlılığımız sayesinde kendimize hâkim olmayı başardık. Yapabileceğimiz pek bir şey yoktu," demişti. Dört erkek birbirlerine cesaret verdiler. "Herkes çenesini kapalı tutsun." "Sakın bir şey söylemeyin." "Bunu da atlatacağız." "Kimse hiçbir şey itiraf etmesin, o zaman kurtuluruz belki."

Çabucak bir hikâye uydurdular. Orada yalnızca iş aramak için bulunuyorlardı.

Bundan sonra neler olduğu ise epey tartışmalı. İki askeri inzibat eri başka şey anlatıyordu, arkalarından gelen polis ise başka şey. Ford'dan çıkanlar ise bambaşka üçüncü bir hikâye anlatıyordu. Olayın birbirini tutmayan üç ayrı anlatımı söz konusuydu.

Askeri inzibat erleri olay yerine ilk gelenlerdi. Tanıkların verdiği ifadelerden, kaçan birtakım IRA'lıların Datsun marka beyaz bir arabayı kaçırmaya çalıştığını biliyoruz. Ancak askerler böyle bir arabadan hiç bahsetmiyorlar. Onların ifadesi, galeriden çıkan bir grupla birlikte başlıyor.

Askerlerden biri, altı kişinin, kaçmakta olan ana gruptan ayrılıp kendisine doğru koştuğunu iddia ediyor.

Anlattığına göre asker, gruptaki herkese "Durun!" diye bağırmıştı. Binaya yakın olanlar bu çağrıya uymuştu. "Ama diğer grup bana doğru gelmeye devam etti. Paniğe kapılmış gibilerdi, gruptan ayrı koşuyorlardı, sonra aralarında elinde tabanca olan iki kişi olduğunu gördüm. O sırada bu koşan gruptakiler, bizden kaçar gibi diğer tarafa yöneldiler, durmaları için ikinci defa çağrı yaptıktan sonra tabancası olan iki kişiden birine doğru dört beş el ateş ettim. Ne tür bir tabancası olduğunu göremedim. Seri şekilde ateş ettim ve nişan aldığım kişinin yere düştüğünü gördüm. Adam düşünce, arkadaşlarından ikisi destek için koştu. Sonra ona hiç yardım etmeden diğerleri gibi bizim olduğumuz yerin aksi istikametinde koşmaya devam ettiler. Ben yerimde kalarak koşmakta olan diğer silahlı adama doğru dört el daha ateş ettim. Sonra adam yolun sağ tarafındaki evlerin köşesinden döndü ve gözden kayboldu."

Vurulan kişi, Twinbrook'tan Seamus Martin'di. Biraz daha ötede, sırtına bir kurşun saplanmış halde yakalanan "diğer silahlı adam" ise Gabriel Corbett'ti.

Daha sonra bu asker, birinin Martin'e yardım etmekte olduğunu gördü. Ekip arkadaşı, onun silahlılardan biri olduğunu düşünerek koştu ve adamı kıskıvrak yakaladı. Sivil olduğu anlaşılınca, asker, adamı oradan uzaklaştırdı ve ardından "[Martin'i] yol boyunca sürükleyerek araca getirdi."

Bu arada olay yerine gelen polislerin sayısı artmıştı. IRA'lı iki adam ve kadın ortadan kaybolmuştu. Olay yerine ambulansın gelmesi üzerine askerlerden biri, ciddi şekilde kanaması olan Martin'le birlikte hastaneye gitti.

Diğer İngiliz askeri de şüphe çekecek ölçüde benzer bir hikâye anlatıyor. İlaveten, Seamus Martin'i yaralı hâlde ele geçirdiğinde gördüklerini de aktarıyor.

Martin'e sormuştu, "Tetikçi sen misin?"

Aktardığına göre Martin "Evet, öyleyim," diye cevap vermişti.

Martin'e arkadaşlarının kim olduğunu sormuştu. Martin bilmediğini söyledi.

Ardından Martin'i arabaya sürükledi. Ambulans geldikten sonra, hastanedeki bir tutuklama ekibine teslim edilene kadar Martin'in yanında durdu.

Polisin ifadesi ise kritik noktalarda askerlerinkinden ayrılıyor. Sivil tanıkların ifadelerine daha yakın olmakla birlikte bunlarla arasında da önemli farklılıklar bulunuyor.

Saat 14:20 sıralarında polis merkezine telefon gelmişti, dört polis memuru arazi aracını Station View'un başında durdurduklarında ise geri geri gitmekte olan mavi Ford'la beyaz Datsun'u görmüştü. Datsun'un yanında ise park hâlindeki yeşil minibüs duruyordu.

Araçtan inerken, beyaz Datsun'un içinden üç kişinin çıktığını gördüler. "Elinde silah olan iki tanesi bize doğru ateş etmeye başladı." Polislerden biri ateşe karşılık verdi; üç el ateş etti ve adamlardan biri yere düştü. Diğer ikisi mobilya mağazasının kapılarından çıkarak gözden kayboldular.

Polis memurlarından biri mavi Granada'ya yaklaştığında şoför koltuğundaki Seamus Finucane ile arkada oturan Lavery, Sands ve McDonnell'ı gördü.

"... Lavery'nin ayağının dibinde horozu çekilmiş otomatik bir Colt tabanca vardı," diye anlatmıştı. Polis silahla birlikte bir çift eldiveni aracın içinden aldı ve yanına gelen başka iki memurla birlikte arabada oturanları çıkardılar.

Datsun'dan çıkan üç kişiyi diğer ikisi de görmüş, ateş etmiş ve daha sonra Bobby Sands'le yoldaşlarının içinde oturduğu diğer çalıntı arabaya yürümüştü.

Peki, çalıntı mavi Ford'dan dışarıyı izleyen dört IRA'lı da dahil olmak üzere, diğer tanıklar ne görmüştü?

Seamus Finucane, ön koltuktan "her şeyi görmüştü." İngiliz askerlerinin araçlarından fırlayıp herhangi bir uyarıda bulunmadan ateşe başladıklarında ısrar ediyordu.

"Bildiğim bir şey varsa o da şu; askerler arabadan çıktıktan sonra ne uyarı ne de sarı kart, hiçbir şey olmadı. Herhangi birini vurabilirlerdi, şansları varmış ki bizim üç militanı vurdular."

Seamus, Martin'in elinde hiçbir zaman silah olmadığını söylüyordu. Silahsızken vurulmuştu. Diğer militanlar, bir insan kalabalığının arasından koşarak kaçmışlardı, onlara doğru atılan her kurşun sivilleri de kesinlikle tehlikede bırakmıştı. Arabadaki dört kişinin tamamı, askerlerle polislerin pervasızlığından dehşete düşmüştü.

Sivil tanıklar da mobilya mağazasının galerisinden çıktıkları zaman her tarafta ateşlenen silahlar olduğundan bahsetmişti. Korunmak için gerisin geri o sırada artık alevler içinde olan galeriye, araba ve kamyonetlerin arkasına ya da nereyi bulabildilerse oraya sığınmışlardı. Silahlar patlamaya başladığında siviller her yana dağılmış durumdaydı.

H dışarı koşmuş "ve sonra ateş başlamıştı." Datsun arabadan birkaç kişi çıkmış, evlerin arkasına doğru koşmaya başlamıştı. Altı el kadar silah sesi duyuldu ve H tekrar galeriye girerek yere kapaklandı.

I dışarı çıktığında sokağın başında polisi ve askerleri görmüştü. Sokakta yaralı hâlde yatan biri vardı. Onları içeride tutan kadınla adamlardan biri "sokağın diğer ucundaki bir girişe doğru koşuyordu."

Siviller silahlı çatışmadan dolayı gerçek bir tehlike altında olsun veya olmasın, belli ki kendilerini tehlikede hissetmişlerdi. Bir başka sivil tanığın ifadesi ise polisle doğrudan çelişiyordu. J, bombacıların galeriden ayrıldığını anlar anlamaz dışarı çıkmıştı. Kapıdan geçerken, "beş altı el ateş edildi ve sanırım mermiler hemen yanımızdaki duvara isabet etti," diyerek gördüklerini aktarıyor.

Daha sonra ön duruşmada, Sands, İngiliz askerlerine bununla ilgili "birkaç soru" sormuştu. Ateş ettikleri herkesin silahlı olduğuna dair nasıl bir kanıtları olduğunu öğrenmek istemişti. Üstlerinde herhangi bir silah bulmuşlar mıydı, herhangi bir silahın onlarla bir bağlantısı olduğunu biliyorlar mıydı? (Bilmiyorlardı). Silahlı birtakım insanlar bulunduğu varsayımıyla birçok sivil insanı düşüncesizce tehlikeye atmış değiller miydi?

Elbette pek çok insan, bir mobilya mağazasına bomba yerleştirme eyleminden ötürü yakalanmış olan Bobby Sands'in İngiliz askerlerini "gözü dönmüşlükle" suçlamasını ikiyüzlüce bulabilirdi. Kendisi buna karşılık olarak, biriminin, eylemlerinin neticesinde insanlara değil yalnızca mülke zarar gelmesini emniyet altına almak için ellerinden gelen her şeyi yaptığını, güvenlik güçlerinin ise düşmanlarını ele geçirmek için tamamen pervasızca hareket ettiğini savunacaktı.

Silahlar patlamaya devam ederken, kaçmakta olan üç IRA militanı ana yola çıktı ve "Ucuz" süpermarketler zincirine ait bir mağazanın arkasındaki otoparktan bir araba kaçırarak uzaklaştı.

Gabriel Corbett omurgasına yakın bir yerden vurulmuştu. Ucuz marketin park yerine vardığında tek başınaydı. Bir arabanın içine daldı ve şoför koltuğundaki kadına kendisini hastaneye götürmesini söyledi. Fakat kadın çığlık çığlığa bağırınca arabadan çıkarak bir taksi şoföründen yardım istedi. Şoför Corbett'i Belfast Musgrave Parkı'ndaki askeri hastaneye götürdü, tabii ki burada Corbett, İngiliz askerleri tarafından tutuklandı.

Silahlar susunca, polisler Sands'le yoldaşlarını arabadan çıkardı ve bahçeli evlerin ön duvarına dizerek kol ve bacaklarını açmalarını söyledi. Finucane, bu şekilde dururlarken polisin kendilerini birkaç dakika boyunca tekmelediğini söylüyor. Ardından ise bir kıyamet koptu. Galerilerde kurulan bombalar birer birer patlamaya başladı. Sokaktaki evlerin camları iniyordu. Cam parçaları park halindeki araçların içine, polislerle askerlerin üzerine yağıyordu. Kısa sürede, mağaza alevler içinde kalmıştı.

İki polis memuru, kapısında durdukları evin önünden uçup yere kapaklanmıştı. Yerden kalktıklarında, yeni bir patlama, ayaklarını tekrar yerden kesti. Tekrar kalkıp Joe McDonnell'i kollarından kavradılar, onu arazi aracına doğru götürürlerken ise bir başka patlamayla tekrar yere yığıldılar.

Finucane, patlamaların polisi öfkelendirdiğini ve bu andan sonra onları ciddi anlamda hırpalamaya başladıklarını söylüyor. Anlattığına göre, bundan sonra arabayı aramış ve .45'lik otomatik tabancayı bulmuşlardı. Silahın bulunması onları daha da sinirlendirmişti; çılgına dönmüş bir biçimde bağırıp çağırarak yakaladıkları dört kişiye sorular yağdırıyor, arabada başka ne olduğunu söylemelerini istiyorlardı.

Sokakta yalnızca birkaç dakikadır bulunuyorlardı ama "Bize sonsuzluk gibi gelmişti."

Nihayet, polis onları kelepçeleyip arazi aracına soktu. Sokağın köşesindeki RUC karakoluna götürülerek Komiser King'e teslim edildiklerinde, King kafalarına ve ellerine kahverengi kâğıt torbalar geçirdi. Sonraki birkaç gün içinde, içlerinden bazılarıyla Castlereagh sorgu merkezinde tekrar görüşecekti.



Bobby'nin sorgulama için tutulduğu Castlereagh sorgu merkezi. Uluslararası Af Örgütü, burasının bir işkence merkezi olduğunu ilan etmiştir.

On İkinci Bölüm

Castlereagh[1]



Castlereagh'de günler günler ardına
Geçen her saat sanki bir yıl,
Girer çıkarlar, bir dışarı bir içeri
Korkularınla oynamak içindir hepsi.

Bobby Sands, "The Crime of Castlereagh"
(Castlereagh Suçu)

Dunmurry RUC Karakolu'nda geçirilen dört saatin ardından, polis İngiltere Terörizmi Önleme Kanunu uyarınca sorgusunu yapmak için Sands'i götürdü. Bu, genellikle polis karakolundan doğruca kuzey bölgesinin daimi ana sorgu merkezi olan Castlereagh Tutukevi'ne gitmek anlamına gelirdi. Ancak Kuzey İrlanda'dan Sorumlu Devlet Bakanı Roy Mason "Cumhuriyetçileri diş macunu tüpüne doldurur gibi sıkıştırmaya" çalıştığından polis bu sırada yığınlarca insan tutukluyordu. Dolayısıyla Castlereagh ağzına kadar doluydu. Böylece Sands ve yoldaşları bunun yerine Crumlin Yolu Hapishanesi'ne götürüldü.

Parmak izleri alındı, fotoğrafları çekildi ve işlemleri yapıldı. Adli tetkik ekibinden biri kâğıt torbaları çıkarıp ellerinde patlayıcı ve silah izleri olup olmadığına dair testler yaptı. Ardından sorgular başladı. Yakalanmanın verdiği duyguya eşlik eden kasvetli, ıslak ve fırtınalı bir geceydi. Sands'in durumu işleri iyice kötüleştiriyordu: Berbat bir soğuk algınlığına yakalanmıştı.

Bobby'nin eski arkadaşı Jimmy Rafferty de olağan yedi günlük gözaltılardan biri yüzünden hapishanedeydi. Bobby'ye, dedektifler "inceleme gezisini" tamamladıktan sonra salıverilmeyi beklediğini söyledi.

"Senden n'aber?" diye sordu Bobby'ye.

Bobby sadece başını salladı ve hiç şansı olmadığını söyledi. Rafferty onun inceliğinden hayrete düşmüştü. Bobby daha yeni suçüstü yakalanmıştı, içeride belli ki zor bir zaman ve uzun bir hükümlülük geçirecekti, yine de ilk düşündüğü Raffert'ye nasıl olduğunu sormak olmuştu.

O gece pek zorlu bir sorgu olmadı. Dört zanlı iş aradıklarıyla ilgili hikâyelerine sadık kaldı, sorguyu yapanlar da onları çok fazla sıkıştırmadı. Esas sorgular ertesi gün Castlereagh'de, özel amaçla yapılmış, üst katında otuz sekiz hücresi ve alt katında yirmi bir "görüşme odası" bulunan iki katlı yeni binada başlayacaktı. Üst katta, zanlıların sorguya gönderilmeden önce kayıtlarının alındığı bir sağlık odası vardı. İnsan hakları örgütleri, bu odanın üst katta bulunmasının, dedektiflerin kötü muamelelerinin doktorlar tarafından gözlemlenmesini engellediğinden şikâyet ediyordu.

Polis şiddeti gittikçe artan bir endişe konusuydu. 26 Temmuz'da, emniyet müdürü tarafından sorgu sırasında uygulanan şiddetin, suçluların itirafta bulunmasını teşvik etmesi dolayısıyla meşru sayılacağını iddia eden bir bildiri yayımlandı. Bildiri "görüşme" ile "sorgu" arasında ayrım yaparak zanlıları polis şiddetinden koruyan kuralların yalnızca ilki için geçerli olduğunu söylüyordu. Bir zanlı Castlereagh'e girdiği zaman, dedektifler görüşme mi yoksa sorgu mu yapacaklarına karar veriyorlardı.[2] Pek çok tutuklunun şikâyet dilekçesi vermeyi reddetmesine rağmen, sorgu sırasında kötü muamele yapıldığına dair şikâyetler 7 Temmuz'la 21 Ağustos arasında sürekli artmıştı. Eylül ayında Avrupa Komisyonu, İngiliz hükümetini tutuklulara "işkence ve insanlık dışı, onur kırıcı muamele etmekten" suçlu buldu.

Aşağıdaki görüşme odalarında, dedektifler zanlılarını sorguya çekiyordu. İki kişilik ekipler hâlinde çalışıyorlardı, böylece ellerindeki kişiyi çözmek için sırayla uğraşabiliyorlardı. Sorgu seansları genellikle iki saat civarındaydı, ancak bu ekip sistemiyle bir seansın ardından hemen bir diğeri başlayabiliyor ve böylece saatlerce sürebiliyordu. Strateji çok basitti: Zanlılardan birini çözmeye çalış ve onun itiraflarıyla geri kalanların da ifadesini al.

Bir dedektifin övünerek belirttiği üzere, "en güçlü irade bile ortağının itirafta bulunduğunu duyunca çatırdar, çoğu zanlı ise zaten ilk iki gün içinde çözülür."[3]

Castlereagh'in o kadar kötü bir şöhreti vardı ki çoğu tutuklu kendilerine el dahi kaldırılmadan çözülür ve verilen ifadeyi imzalardı. Dedektifler görüşme odalarındaki atmosfer için "anlatmak mümkün değil..." demişti, "nasıl olduğunu yalnız Geçiciler bilebilirdi, çünkü sonuna kadar sadece onlar dayanıyordu." IRA zanlıları fiziksel şiddet gördüklerini iddia ediyorlardı, dedektifler ise "[iddiaların] çoğunun doğru olduğunu" kabul etmişlerdi.[4] Önemli olan sonuç almaktı.

Bobby penceresiz, çıplak bir hücreye kondu. Tepede gardiyanlar tarafından açılıp kısılan büyük bir simit floresan vardı. Bazen tüm gece göz alan ışık sonuna kadar açık bırakılır ya da gündüz vakti ortalık kapkaranlık olurdu; duyusal yoksunluk yaratmanın bir yoluydu bu. Sands daha sonra, epik şiiri "The Crime of Castlereagh"de şöyle yazacaktı:

> Saat tam dokuza on vardı,
> Bekçinin sesini duydum.
> Ama gün müydü gece mi
> Hiçbir zaman bilemedim.

Hücrede sert bir hapishane yatağı, çarşaf takımı ve battaniyeler vardı. Bir sandalye. Beyaz duvarlar. Yemek çok soğuktu. Oda ise çok sıcak. Havalandırma durmaksızın zangırdıyordu. Bitmek bilmeyen beyaz gürültü*. Bobby'ye kalırsa, bütün bunlar onları yıldırmak için tasarlanmıştı.

> Beyaz duvarlar! Beyaz duvarlar! Serilip uzanmak eziyet,
> Bir pencerelik boşluk bulunmaz.
> Böyle kıstırılmışsa titreyen akıl
> İnsan burada aklını kaçırır.

Bobby oturup sorgu için çağırılmayı bekledi. Beklemek gözaltı sürecinin en kötü kısmıydı.

---

* Manyetik ortamlarda yayılan, sinyal yükseklikleri değişim göstermediğinden ötürü ortamda sürekli olarak bulunduğunda rahatsızlık veren ses. Televizyon açıldığında çıkan hafif ses buna bir örnektir. *-çev.*

Akşam yemeği geldi ama Bobby aç değildi. Kâğıt tabağı kenara bırakıp çayını içti. Derken, kilide giren bir anahtarın şangırtısı duyuldu.

"Görüşme!"

Gardiyan Bobby'yi hücresinden aldı. Kayıt defterine adını yazdıktan sonra onu doktora götürdü, burada sorgulanmaya uygun olduğu onaylandı. Bobby'nin bu işlem hakkındaki âdeta vahşi tasviri onun cezaevi doktorlarına karşı ne kadar güvensiz olduğunu ortaya koyuyor.

> Dik dik baktı gönülsüz
> Hasta mısın, diye sordu
> Yok dedim, ilaçla geçecek değil ya
> Hasta eden o korku.
> Titredim, kesilecek domuzlar gibi
> Duyunca "Gayet iyisin" dediğini.
> "Alın bunu, gücü kuvveti yerinde
> Şişe geçirip çevirirsiniz bir de."

Doktorun da onayıyla gardiyan, Sands'i aşağıdaki sorgu odalarına götürdü. Bobby, dışarıdaki bir insan hakları örgütüne hapishaneden sızdırdığı, sorgu seansları hakkında elle yazılmış bir raporda, dayağın neredeyse girer girmez başladığını belirtmişti. Girerken verdiği ifadeye sadık kaldı. Dedektifler çifte vardiyayla sorgu yaptığı için tek seferde dört ila altı saate kadar sürdüğü olmuştu. Bobby'nin tanıklığının bu kısmı polisteki sorgu kayıtlarıyla örtüşüyordu.

Cuma günü, ikişer saatlik iki seans yapıldı. Sands, saat 19:00'dan 21:10'a kadar Castlereagh Cezai Araştırma Dairesi'ndeki Cezai Araştırma Birimi'nden (CID) Çavuş Dedektif W ile Dedektif Memur McA tarafından sorgulandı. Bobby iki dedektif tarafından mütemadiyen yumruklanıp tekmelendiğini söyledi, ama hiçbir şeyi itiraf etmemişti. Kendine ait bilgileri verdi: Adını, adresini, nereden gelip nereye gitmekte olduğunu. Tekrar tekrar, iş aradığını ve bombalama olayının kopardığı kargaşa sırasında diğerlerinin onu arabalarına aldığını söyledi. Dedektif W benzer şeyler anlatsa da fiziksel bir müdahaleye dair herhangi bir detaydan bahsetmiyordu:

Sanık Robert Gerard Sands ile Castlereagh Cezai Araştırma Dairesi'nde görüştüm. Kendisine, içlerinden bir kişi silahlı olmak üzere grupla birlikte bir arabanın içindeyken resmî üniformalı polisler tarafından gözaltına alındığı bilgisine sahip olduğumu söyledim.. Sessiz kalma hakkına sahip olduğu ve söylediği her şeyin delil olarak kullanılabileceği konusunda onu uyardım. Sands kısa bir süre için sessiz kaldı. Ardından, 14 Ekim 1976 tarihinde gerçekleştirdiği eylemleri bana aktarması gerektiğini kendisine bildirdim. Bunun üzerine, saat iki sıralarında yahut sabah on ile öğleden sonra iki arasında bir saatte evinden ayrıldığını ifade etti. Twinbrook'tan Station View'a yürüyerek gelmişti. Balmoral Mobilyacılık'a iş aramak üzere gidiyordu. Station View'a vardığında, sokağın sonunda yüzü örtülü ve silahlı birçok kişi gördü. Kaç kişi olduklarını bilmiyor, bir tahminde bulunamayacağını belirtti. Korkup geri dönmüş ve Dunmurry Yolu'na doğru koşmaya başlamıştı. Ardından silah sesleri duydu, koştu ve Station View'da park hâlinde bulunan bir aracın arka koltuğuna atladı. Arka koltukta başkaları da vardı, önde kimsenin olup olmadığını ise bilmiyor. Bu aşamada Sands konuşmayı durdurdu. Kendisine arabada bir silah görüp görmediğini sorduğumda, "Hayır" diye yanıtladı.

İlk görüşme biter bitmez dedektif memurlar H ile McC, iki saatlik bir başka görüşme yapmak üzere sorguyu devraldı. Bobby konuşmayı reddetti ve mide ağrısı olduğundan şikâyet ederek doktoru görmek istedi. Talebini kabul ettiler, kırk dakika sonra sorgu kaldığı yerden devam etti. İlk seansta gerçekleşenlerin bir benzeri tekrar etti. Bobby yine yumruk ve tekmelere maruz kaldığını iddia etti. Dedektifler Balmoral Mobilya Galerisi'nde yaptıklarını anlatmasını istediler. Aynı şeyleri tekrar etti.

İkinci görüşme gece saat 11'i çeyrek geçe sona erdi. Sands, doktorun yanında bulunduğu kısa ara dahil olmak üzere tam dört saat sorguda kalmıştı. Fakat işi henüz bitmiş değildi.

Beş dakika içinde üçüncü bir sorgu başladı. Bu kez sorgulamayı yürüten, Dunmurry'den gelen dedektif M idi. Kendisine yine Dunmurry'den bir başka dedektif olan McC eşlik ediyordu. Bobby'ye göre kendisi için asıl zorlu süreç bu sırada başlamıştı. Gece saat 1'e kadar süren ve böylece Bobby'nin toplam altı saat sorgu altında kalmış olduğu yüz dakikalık bu seansa dair hem

Bobby'nin hem de dedektif M'nin ifadeleri elimizde mevcut. Sorgucu ile sorgulanana ait iki ifade, aşağıda yan yana bulunuyor.

M, Müfettiş Dedektif, Dunmurry RUC Karakolu, 9 Nisan 1977

"15 Ekim 1976, saat 23:20'de Ded./Memur McC ile birlikte, Castlereagh Emniyet Merkezi'nde sanık Robert Gerard Sands ile görüştüm. Sanığa kendimizi tanıttıktan sonra, bir önceki gün Balmoral Mobilyacılık'ta gerçekleşen patlama sırasında olay yerinde gözaltına alındığını kendisine belirttim. Gözaltına alındığı sırada içinde bulunduğu koşulları bize açıklamasını istedim. Ardından sanık uyarıldı. Kendisi cevaplamayı reddetti. Mavi Granada araç içinde bulunmasıyla ilgili detaylar kendisine soruldu. Bunun üzerine Sands ifadesini vermiş olduğunu ve başka bir soruya cevap vermek istemediğini belirtti. Ardından aile durumu kendisine soruldu. Başlangıçta cevap vermeyi reddetti, ancak sonunda bir karısı ve bir çocuğu olduğunu, ayrıca karısının altı aylık hamile olduğunu açıkladı. Balmoral Mobilyacılık'a yerleştirilen bombalar tekrar soruldu, ancak kendisi cevaplamayı tekrar reddetti. İş durumu soruldu. Sanık daha önce Alexander'da karoser işçisi olarak çalıştığını belirtti. Kendisiyle beraber gözaltına alınanların kimliklerini bilip bilmediği soruldu. Yine cevap vermeyi reddetti. Station View'a neden gittiğini açıklaması istendiğinde, iş aradığını söyledi. Yanında bulunanların da aynı şekilde iş aramakta olup olmadığı sorulduğunda cevaplamayı reddetti. Bombaların yerleştirilmesiyle ilgili sorulara devam edildi, ancak sanık hiçbir soruya cevap vermedi. Sorgulama saat 01:00'da sonlandırıldı."

Bobby Sands

"İki dedektifin beni beklediği yeni bir odaya götürüldüm. Bu üçüncü sorguydu ve sonunda ilk ikisinden daha kötü çıktı. Bir dedektif arkamda, diğeri ise masanın karşı tarafında duruyordu. Solumdaki dedektif alkollüydü, şiddet içeren ve son derece saldırgan davranışlar sergiliyordu.

İki eliyle boğazımı kavradığı anda sandalyeme oturalı henüz beş dakikayı geçmemişti, bana 'Buradan çıkmadan önce bir güzel konuşacaksın, hatta kafandan perili masallar uyduracaksın,' dedi. Ayağa kalkmam söylendi. Masanın diğer tarafındaki kişi de ayağa kalktı ve sorular sormaya başladı. İçkili olan dedektif her sorudan sonra kafama, kulaklarıma veya yüzüme sert şekilde tokat atarak, 'Söyle' ya da 'Cevap ver' diyordu. Ben cevap vermiyordum.

Ara ara atılan tekme ve yumruklarla birlikte, yarım saat kadar bu şekilde devam etti. Duvara karşı kol ve bacaklar açık pozisyonda durmam istendi, duvara parmak uçlarımla dayanıyordum, bacaklarım ise olabildiğince açık ve geride duruyordu. İçki kokan dedektif böbreklerime, yanlarıma, sırtıma, enseme, esasında her yerime yumruklar atıyordu. Diğer dedektif saçımdan yakalamıştı, yüzüme doğru sorular yağdırıyordu. Yorgun düştüğüm için düz pozisyona geçene kadar böyle devam etti, aynı şekilde bir daha durmayacağımı söyledim. Oturmam söylendi, bana bir sigara verip sözler ve anlaşmalar vaat ederek beni yumuşatmaya çalıştılar. Ben otururken iki-üç defa taktik ve ortamdaki hava değişti. Bana yapılanların, hamile olmasına rağmen karımın da başına geleceğiyle tehdit edildim. Her türlü tehdit savuruldu. Beni küçük düşürmeye, aşağılamaya ve moralimi çökertmeye çalıştılar. Midemin ağrımasına ve soğuk algınlığıma rağmen zihnen ve bir dereceye kadar bedenen hâlâ gücüm yerindeydi.

Tekrar ayağa kaldırıldım, tartaklandım ve botlarımı çıkarttırdılar. Direnmeye çalışmama rağmen yeniden kol ve bacaklarımı açtırdılar. Kafama ve boynuma yediğim yumruklar yüzünden başım dönüyordu. Hâlen alkol kokmakta olan dedektif yan tarafımda durup yüzüme doğru eğilmiş hakaretler savuruyordu. Alkolün kokusunu alabiliyordum. Kollarını boynuma dolayarak iki parmağıyla çenemin altından bastırdı, çok fena canımı yakıyordu.

Aynı taktiği belimde ve vücudumun başka yerlerinde de uyguladı. Kollarım ve bacaklarım hâlâ açık pozisyondaydı. Karşıma oturunca ayağını bacaklarımın arasından sallayarak mahrem yerlerimi tekmeledi. Dört beş kez vurdu, midem bulandı ve nefesim kesildi. İki kere düştüm ve gerisin geri aynı pozisyona getirildim. Aynı kişi enseme vurmaya başladı, darbeleri kuvvetliydi ve sürekli indiriyordu, yirmi otuz kez vurdu; bu sırada diğer dedektif de midemi yumruklayıp bağırarak sorular sorduğu için sayıdan tam emin değilim. Hatta düştüğümü de hatırlamıyorum ama yerden kaldırılıp bir sandalyeye oturtulduğumda kendime geldiğime göre düşmüş olmalıyım. Bir sigara daha verilip iyi olup olmadığım soruldu ve saatin henüz erken olduğu söylendi, yani sadece bir kâğıdı imzalarsam süreyi kısaltıp işimi kolaylaştırabilirdim.

Bu görüşme saat 00:50 ya da 01:10'da bitti. Tam emin değilim ama doktor muayenesi için verilen kısa bir ara dışında yedi saat kadar bir süredir dayak yiyordum. Hücreme geri gideceğim söylendiğinde bir doktor görmek istedim ama sadece gülüp 'Belki sağ çıkarsın' dediler. Üstüne de 'Aynısı tanrının belası avukatın için de geçerli,' dediler."

M, Müfettiş Dedektif, Dunmurry RUC Karakolu, 9 Nisan 1977

"15 Ekim 1976, saat 23:20'de Ded./ Memur McC ile birlikte, Castlereagh Emniyet Merkezi'nde sanık Robert Gerard Sands ile görüştüm. Sanığa kendimizi tanıttıktan sonra, bir önceki gün Balmoral Mobilyacılık'ta gerçekleşen patlama sırasında olay yerinde gözaltına alındığını kendisine belirttim. Gözaltına alındığı sırada içinde bulunduğu koşulları bize açıklamasını istedim. Ardından sanık uyarıldı. Kendisi cevaplamayı reddetti. Mavi Granada araç içinde bulunmasıyla ilgili detaylar kendisine soruldu. Bunun üzerine Sands ifadesini vermiş olduğunu ve başka bir soruya cevap vermek istemediğini belirtti. Ardından aile durumu kendisine soruldu. Başlangıçta cevap vermeyi reddetti, ancak sonunda bir karısı ve bir çocuğu olduğunu, ayrıca karısının altı aylık hamile olduğunu açıkladı. Balmoral Mobilyacılık'a yerleştirilen bombalar tekrar soruldu, ancak kendisi cevaplamayı tekrar reddetti. İş durumu soruldu. Sanık daha önce Alexander'da karoser işçisi olarak çalıştığını belirtti. Kendisiyle beraber gözaltına alınanların kimliklerini bilip bilmediği soruldu. Yine cevap vermeyi reddetti. Station View'a neden gittiğini açıklaması istendiğinde, iş aradığını söyledi. Yanında bulunanların da aynı şekilde iş aramakta olup olmadığı sorulduğunda cevaplamayı reddetti. Bombaların yerleştirilmesiyle ilgili sorulara devam edildi, ancak sanık hiçbir soruya cevap vermedi. Sorgulama saat 01:00'da sonlandırıldı."

BobbySands

"İki dedektifin beni beklediği yeni bir odaya götürüldüm. Bu üçüncü sorguydu ve sonunda ilk ikisinden daha kötü çıktı. Bir dedektif arkamda, diğeri ise masanın karşı tarafında duruyordu. Solumdaki dedektif alkollüydü, şiddet içeren ve son derece saldırgan davranışlar sergiliyordu.

İki eliyle boğazımı kavradığı anda sandalyeme oturalı henüz beş dakikayı geçmemişti, bana 'Buradan çıkmadan önce bir güzel konuşacaksın, hatta kafandan perili masallar uyduracaksın,' dedi. Ayağa kalkmam söylendi. Masanın diğer tarafındaki kişi de ayağa kalktı ve sorular sormaya başladı. İçkili olan dedektif her sorudan sonra kafama, kulaklarıma veya yüzüme sert şekilde tokat atarak, 'Söyle' ya da 'Cevap ver' diyordu. Ben cevap vermiyordum.

Ara ara atılan tekme ve yumruklarla birlikte, yarım saat kadar bu şekilde devam etti. Duvara karşı kol ve bacaklar açık pozisyonda durmam istendi, duvara parmak uçlarımla dayanıyordum, bacaklarım ise olabildiğince açık ve geride duruyordu. İçki kokan dedektif böbreklerime, yanlarıma, sırtıma, enseme, esasında her yerime yumruklar atıyordu. Diğer dedektif saçımdan yakalamıştı, yüzümé doğru sorular yağdırıyordu. Yorgun düştüğüm için düz pozisyona geçene kadar böyle devam etti, aynı şekilde bir daha durmayacağımı söyledim. Oturmam söylendi, bana bir sigara verip sözler ve anlaşmalar vaat ederek beni yumuşatmaya çalıştılar. Ben otururken iki-üç defa taktik ve ortamdaki hava değişti. Bana yapılanların, hamile olmasına rağmen karımın da başına geleceğiyle tehdit edildim. Her türlü tehdit savuruldu. Beni küçük düşürmeye, aşağılamaya ve moralimi çökertmeye çalıştılar. Midemin ağrımasına ve soğuk algınlığıma rağmen zihnen ve bir dereceye kadar bedenen hâlâ gücüm yerindeydi.

Tekrar ayağa kaldırıldım, tartaklandım ve botlarımı çıkarttırdılar. Direnmeye çalışmama rağmen yeniden kol ve bacaklarımı açtırdılar. Kafama ve boynuma yediğim yumruklar yüzünden başım dönüyordu. Hâlen alkol kokmakta olan dedektif yan tarafımda durup yüzüme doğru eğilmiş hakaretler savuruyordu. Alkolün kokusunu alabiliyordum. Kollarını boynuma dolayarak iki parmağıyla çenemin altından bastırdı, çok fena canımı yakıyordu.

Aynı taktiği belimde ve vücudumun başka yerlerinde de uyguladı. Kollarım ve bacaklarım hâlâ açık pozisyondaydı. Karşıma oturunca ayağını bacaklarımın arasından sallayarak mahrem yerlerimi tekmeledi. Dört beş kez vurdu, midem bulandı ve nefesim kesildi. İki kere düştüm ve gerisin geri aynı pozisyona getirildim. Aynı kişi enseme vurmaya başladı, darbeleri kuvvetliydi ve sürekli indiriyordu, yirmi otuz kez vurdu; bu sırada diğer dedektif de midemi yumruklayıp bağırarak sorular sorduğu için sayıdan tam emin değilim. Hatta düştüğümü de hatırlamıyorum ama yerden kaldırılıp bir sandalyeye oturtulduğumda kendime geldiğime göre düşmüş olmalıyım. Bir sigara daha verilip iyi olup olmadığım soruldu ve saatin henüz erken olduğu söylendi, yani sadece bir kâğıdı imzalarsam süreyi kısaltıp işimi kolaylaştırabilirdim.

Bu görüşme saat 00:50'ya da 01:10'da bitti. Tam emin değilim ama doktor muayenesi için verilen kısa bir ara dışında yedi saat kadar bir süredir dayak yiyordum. Hücreme geri gideceğim söylendiğinde bir doktor görmek istedim ama sadece gülüp 'Belki sağ çıkarsın' dediler. Üstüne de 'Aynısı tanrının belası avukatın için de geçerli,' dediler."

Yıllar sonra Bobby, bu sorgudaki iyi polis-kötü polis yöntemini şöyle anlatacaktı:

Kimisi en sevimli haliyle gelir
Niyeti sana zarar vermek değil
Tatlı dil dökerler, kandırmak isterler
Tatlılıkla öldürürler seni.
Sigaralar verirler,
Şakalar patlatırlar,
Ve tüm korkularını yatıştırdıktan sonra
Yalvarırlar, imza atman için o korkunç satıra
O satırdır ki otuz yıl yedirir adama.
...
Kalplerinde zalim Kabil'in damgası
Bunlar kıyametin adamları
Tükenmek bilmez işkenceciler
Seni o odada bitirmek için
Seni mahvedebilmek için
Şeytanın icatlarını kullanırlar.
Zafer demektir geç olan
O zavallı konuşmaya başladığı zaman.

Gece saat birde Sands hücresine geri götürüldü. Gözüne giren parlak ışık yüzünden saatlerce uyuyamadı. Gürültülü havalandırma sistemi sık sık uyanmasına sebep oldu. Havalandırma kapatılınca ise bu kez oda çok sıcak oldu, yatağı örten plastik kılıf terden sırılsıklam olmuştu. Ertesi gün, cumartesi günü, işler kaldığı yerden devam etti.

"Tekrar aşağıdaki sorgu binasına götürüldüm. İki saat kadar süren ilk sorgudan sonra iki saatlik bir başka sorgulama bunu takip etti. İkisinde de tokat ve yumruklar yedim, tehdit edildim, vs..."

Dedektifler bunu kabul etmiyorlar. Kıyaslanabilmesi için iki ayrı ifade yine aşağıda mevcut.

F, Polis Memuru, Belfast Bölge Suç Birimi, 8 Nisan 1977

"Ulster Kraliyet Teşkilatı'nın Castlereagh, Belfast Bölge Suç Birimi'nde Çavuş Dedektif olarak görev yapmaktayım. 16.10.1976 tarihinde, saat 14:50'de, 09.03.1954 doğum tarihli; işçi olmakla birlikte işsiz bulunan ve Summerhill Gardens, no. 7, Twinbrook, Belfast adresinde ikamet eden Robert Sands ile daha evvel polis kuvvetleri tarafından getirilmiş olduğu Castlereagh Emniyet Merkezi'nde görüştüm. Bölge Suç Birimi'nden Dedektif Memur McB de hazır bulunuyordu. Sands'e kendimizi tanıttıktan sonra, önceki gün (14.10.1976) Dunmurry, Station View'da bulunan Balmoral Mobilyacılık'ta bir grup silahlı teröristin çalışanları zor yoluyla alıkoyarak binaya bomba yerleştirmesi sonucu gerçekleşen patlamaların büyük çaplı hasara yol açtığı olaylarla ilgili soruşturma yaptığımızı açıkladık. Kendisinin araştırmamızda bize yardımcı olabileceğini düşündüren bazı sebepler bulunduğunu belirttik. Ardından rutin uyarılarımızı yaptık. Sands 'Bir şey söylemeyeceğim,' diyerek cevap verdi. Kendisi, ailesi ve kişisel geçmişiyle ilgili sorular soruldu. Üç yıl kadar önce evlendiğini ve üç yaşında bir çocukları bulunduğunu belirtti. Geçici IRA'nın eylemlerini desteklemediğini ve örgütün bir parçası olmadığını söyleyerek devam etti. Sands, Balmoral Mobilyacılık'taki olay günü, patlamalar sırasında Station View sokağında, binanın yakınında bulunduğunu ifade etti. Saldırıyla hiçbir ilgisinin bulunmadığı ve iş aramak maksadıyla Station View'dan mobilya dükkânına doğru yürümekte olduğu hususunda ısrar etti. Station View boyunca yürümekteyken silahlı adamlar görmüştü. Sands bunun ardından Station View'da park hâlindeki bir araca atladığını belirtti. Arabada insanlar vardı ama onları tanımıyordu. Olaylar hakkında tüm bildiği buydu, bomba saldırısıyla herhangi bir ilgisinin bulunduğunu şiddetle inkâr etti. Kendisine anlattıklarına inanmanın güç olduğu ve gözaltına alındığı koşullar düşünüldüğünde, arabaya ancak silah sesleriyle birlikte girmiş olmasının bizler için kabul edilebilir olmadığı söylendi. Sands olaylarda herhangi bir dahlinin bulunduğunu reddetmeyi sürdürdü. Görüşme saat 16:50'de sonlandırıldı."

Bobby Sands

"Yemekten sonra, saat 15:00 sularında sorgu binasının sağ tarafındaki sonuncu odaya götürüldüm. Bunu çok net hatırlıyorum. Odaya sokulduktan sonra hiç konuşmadan ve bir şey sorulmaksızın ayakta bekledim.

Ardından iki dedektif üzerime saldırdı. Kafama, kulaklarıma ve yüzüme sert yumruklar atıldı. Bacaklarımdan tekmelendim, başım tahta bir duvara vuruldu; vücudumun başka yerlerine de yumruklar yedim. Dört beş dakika süren bu dayaktan sonra, sakin bir şekilde oturmam söylendi. Beni döverken birkaç şey söylemişlerdi. Bunların ne olduğunu duyamadım. Hiçbir şey olmamış gibi bir sigara verildi. Tamamen hazırlıksız yakalanmıştım. Şok içindeydim. Buraya kadar olanların, eğer sorularına doğru cevapları vermezsem başıma gelecekler açısından sadece tadımlık olduğu söylendi.

Sorular başladı. Bilgilerimi verdim, sözlü ifademi tekrarladım, bir doktorla bir avukat istedim ve taleplerim yerine getirilinceye kadar başka hiçbir soruyu cevaplamayacağımı söyledim. Sandalyeden tartaklanarak kaldırıldım ve duvara karşı kol ve bacaklar açık pozisyonda dikildim. Yere itilerek şınav çekmem istendi. Reddettim. Birkaç kez tekmelendikten sonra şınav çekmeye başladım. Ancak üç ya da dört tane yapabildim, yerde yatıp kalmıştım. Ardından yaka paça kaldırılıp uzun süre dövüldüm. Pek kendimde değildim... Bu sorgu sırasında iki kolum birden arkaya doğru döndürüldüğü için hareket edemiyordum, bunun verdiği acıdan dolayı beni duvara döndürüp kollarımı dürtüklemek ve başımı duvara vurmakla yetindiler. Kollarım en az on dakika bu pozisyonda kaldı. Tam olarak ne şekilde olduklarını bilemiyorum fakat bir kişi kollarımı arkadan tutarken, diğeri bana vurmakla meşguldü. Canım çok acıyordu ve tamamen savunmasızdım.

Kollarım serbest bırakılınca aşağı indirip tekrar düz bir konumda tutmak epey acılı oldu. Hareket ettiremiyordum... Yeniden kol ve bacaklarım açtırıldı ama kollarımdaki acıdan dolayı her seferinde yere düşüyordum. Önüme, oturma yerinde yastık olan bir sandalye konuldu, böylece yere düştüğüm zaman radyatörden çıkan çelik boruya çarpmam engellendi. Ayrıca gözlerim kapalı hâlde ayağa dikildim ve beklemediğim çeşitli yerlerimden yumruklandım. Gözlerimi sadece bir kere kapattım, diğer seferlerde dedektiflerden biri arkamdan elleriyle gözlerimi örttü. Sorgulama saat 17:00 gibi bitti."

Görüşme sonrasında Bobby tükenmiş durumdaydı. Parlak ışık ve beyaz duvarlar sinirini bozuyordu. Hücresinde volta atmaya başladı, baştan başa dört adım. Yorgundu, acı içindeydi ve morali bozulmuştu ama akıl sağlığını korumak için adımlamaya devam etti.

Son olarak cumartesi gecesi bir kez daha sorguya alındı. Alışılmadık bir şekilde, Bobby bir mi yoksa iki sorguya mı girdiğini hatırlayamıyordu. İki sorgu yapılmıştı. Bu sorgular da diğerlerine benzer şekilde geçti. Dedektifler Sands'i bombalar hakkında konuşturamayınca "ailevi durumu" hakkında konuşarak gevşetmeye çalıştılar. Sonra tekrar bombalara döndüler. Bobby iş arama öyküsüne sadık kaldı. Dedektifler ona IRA üyeliğini kabul ettirmeye çalıştılarsa da Bobby reddetti.

Akşamki sorgu seansları boğuk birkaç patlama sesiyle kesildi, sesler çok uzak olmayan bir yerden gelmişti. Çocuklar belli ki bir şeyler planlıyordu. Sands ile diğerleri bundan cesaret aldı.

Pazar sabahı geldi çattı, Bobby günün ilk görüşmesi için bekliyordu. Beklemek artık dayanılır gibi değildi.

> Cayır cayır yanan ışık
> Demin gündüzdü şimdiyse karanlık
> Geceydi de gün döndü belki de.
> Kırk saat oldu, ter içindeyim
> Korkuya bulanmışım, dövüşüyorum.
> En zoru bu bekleme oyunu
> Hoş, iyi bilirim numaralarını ya,
> Ne daha rahattır işim ne daha kolay
> Bilmek daha beter öldürür.

Nihayet saat 10:20'de günün ilk görüşmesi gelip çattığında, polis yeni ve ürkütücü bir yöntem denedi.[5] İki dedektif sorgu odasına girdi ve *Sunday News* gazetesini Bobby'nin görebileceği şekilde masaya yaydılar. Sayfanın tepesinde bir başlık göze çarpıyordu:

Havagazı Fabrikasındaki Bomba Dehşetinde İki Ölü

Başlığın altında yer alan haber, bir önceki gece bir IRA birimi tarafından havagazı fabrikasına yerleştirilen bomba yüzünden

iki kişinin öldüğünü anlatıyordu. Büyük gaz tankı patlamış, tüm şehri ışıklar içinde bırakan bir alev topuyla birlikte itfaiyeciler kendilerini korumak için yere kapanmıştı. Yakındaki evlerde oturan yüzlerce aile panik içinde dışarı çıkmıştı.

Habere göre polisle enkazın altında arama yapan ekipler, patlayan devasa tankın yanında kötü şekilde yanmış iki ceset bulmuştu. Polis bunların bombayı yerleştirirken öldüğünü düşünüyordu. Patlamanın kalıntıları arasından bir erkek cesedi ile bir bacak çıkarmışlardı.

Dedektifler, Bobby'ye patlamada üç IRA'lının öldüğünü söylediler. Ölenlerin resimlerini gösterdiler. Bobby şok olmuştu. Gösterdiklerinden ikisi, Kafes On Bir'den arkadaşları Patrick Fitzsimmons ile Joseph Surgenor'du.

"Arkadaşın olacak iki puşt kendilerini havaya uçurup vücutlarını ortalığa saçmışlar. Bize isimlerini söyle de cesetleri teşhis edip ailelerine bildirelim."

Bobby gazetenin, kendisine IRA üyesi olduğunu itiraf ettirmek için tasarlanmış sahte bir numara olabileceğini düşündü. Ama önceki gece iki patlama sesi duymuştu. Söylediklerinin hepsi kulağa doğru gibi geliyordu ve iki yoldaşının bu şekilde ölmüş olduğu düşüncesi sahiden yüreğini yakmıştı. Castlereagh'in, insanın düşüncelerini birbirine karıştıran koşulları altında ve zorlu sorgulamalarla geçen üç günün ardından cesetleri tanımlamak gerektiği hikâyesi inandırıcı geliyordu. Ailelere haber verilsin diye "doğru olanı yapıp" isimleri vermeli miydi? Seamus Finucane de kendi sorgusunda aynı zorlu sınavdan geçti. İkisi de ölen militanların aileleri için gerçekten bir şey yapıp yapmayacakları üzerine vicdanlarıyla mücadele etmişti. Sonunda, ikisi de ağızlarını kapalı tuttu.

Öğle yemeğinden sonra Sands iki saatlik bir başka sorguya girdi. Dedektiflerin bu seansa dair ifadelerinde kayda değer pek bir şey yok; aşağı yukarı diğerleriyle aynı şekilde ilerliyor.

O gece geç saatlerde, bir saatlik son bir seans daha yapıldı. Sands aynı hikâyeyi anlattı. Sorguculardan biri, polis olay yerine vardığında içinde bulunduğu arabanın geri geri gitmekte

olduğunu hatırlatınca, Bobby söyleyecek başka bir şeyi olmadığını belirtti. Arabanın içindeki diğer kişilerin de Twinbrook ve çevresinden olduğunu söylediklerinde ise onları tanıdığını inkâr etti.

Sonuncu sorgu, pazartesi sabahı, yani Bobby'nin Castlereagh'deki dördüncü gününde gerçekleştirildi. Sorgucular ilk görüşmede ulaştıkları noktadan öteye geçemediler. Bobby bir kez daha aynı hikâyeyi tekrarladı. Son görüşmesi saat 11:30'da sona erdi.

Sands yirmi dakika ile iki saat arasında değişen on üç sorgu seansına girmişti. Toplamda on yedi saat otuz beş dakika boyunca sorgulanmıştı. Son sorgusundan çıktığında hâlâ hiçbir şey imzalamamış ve hiçbir itirafta bulunmamıştı. Dedektifler onu ve diğer üç kişiyi üç gün daha Castlereagh'de tutabilirlerdi ama herhâlde bunun faydasız olacağına kanaat getirmişlerdi.

Her şey bir gün geçer
Umut ölmesin yeter ki.
Ne bir engel, ne uğursuz bir kudret
Özgür insan hepsini aşar.
Hangi kuvvettir o, hangi yabancı güç?
Dağıtamazlar bileni
Hür iradeyi yok edemeyeceklerini
Tam da burasıdır işte, o yer özgürlüğün yeşerdiği.

* * *

Castlereagh'dekiler morallerini korumak için ufak tefek şeyler yapmışlardı. Sorguya giriş çıkışları sırasında koridordan geçerken birbirlerine cesaret verici sözler bağırıyorlardı. Bobby sorgucularıyla oyunlar oynamıştı.

Daha sonra, "Castlereagh'de birine vurmaya gerek kalmadan bir sürü küçük mücadeleye girebilirsiniz," demişti.

En sevdiği oyun, sigara ve kibritlerle yaptığıydı. Dedektifler görüşme sırasında ona sigara verdiğinde, sigara paketiyle kibrit kutusunu masanın üzerinde bırakıyordu. Bobby arkalarını dönecekleri o kısacık anı sabırla bekliyor ve ardından ganimeti

avuçlayıp cebe indiriyordu. Dedektiflerden nasıl sigara ve kibrit çaldığını daha sonra Seamus Finucane'e de anlattı. "The Crime of Castlereagh"de ise şöyle yazacaktı:

> Pantolonu iki yerden yırtıverdim
> İçinde kibritleri sakladım.
> Küçük hileler yapmalı
> Cesaret etmeli her fırsatta
> Çok kez seni sakinleştirecek olan,
> Dandik bir izmarittir eğer şanslıysan.
> Çünkü dostum, burada ince zevkler yoktur
> Bilirsin, cehenneme düştüysen.

Sorgucularıyla uğraşmak için Sands'in başka yöntemleri de vardı. Onlara kendi numaralarıyla karşılık veriyordu: Konuşmasını istediklerinde susuyor, beklemedikleri anda işbirliğine giriyor, en öfkeli oldukları anlarda gülümsüyordu. Diğer taktikleri işlerini aksatmaya yönelikti: Sürekli lavaboya ya da tuvalete gitme talebinde bulunmak, doktoru görmek istemek. Bobby hücresinde söylediği şarkılarla gardiyanlarını bile delirtmişti.

Diğerlerinin de oynadığı oyunlar vardı. Joe McDonnell'ın numaraları daha çok yemekle ilgiliydi. Bir gün birisi, doktor talebiyle gözaltından salıverilmek için umutsuz bir çabayla kendi kendine kusmuştu. Doktorun yanına gitmek için hücresinden çıkarken, yemeğini tuvaletlerin yanındaki çöp bidonlarının üzerine bıraktı. McDonnell tuvalete gitmek istedi ve hücre komşusunun akşam yemeğinin yanından geçerken sosisleri mideye indiriverdi. Cehennemin tam ortasına düştükleri bir sırada Joe McDonnell'ın sosis aşırmakla uğraşması herkesi çok güldürmüştü.

Nihayet 19 Ekim Salı günü öğleden sonra dört arkadaş, Dunmurry Polis Karakolu'na geri götürülmeden önce bir kez daha parmak izleri alınıp fotoğrafları çekildi. Saat 16:00'da Dedektif McK resmî olarak suçlamada bulundu. Yönelttiği iddialara karşılık hepsi de "Hayır," diyerek yanıt verdiler. Avukatlarıyla beş dakika görüştükten sonra grubun, RUC karakolunda özel bir mahkemeye çıkarılarak, dört adet bomba bulundurmak, bir

adet silah bulundurmak ve can güvenliğini tehdit amaçlı bir adet silah bulundurmak suçlarıyla gözaltında tutulmalarına karar verildi.

Beş dakika süren duruşmalarının ardından gerisin geri Crumlin Yolu Hapishanesi'ne gönderildiler. Akşam saat altı ya da yedi sularında, yatıya kalacakları ilk gece için cezaevinin bodrum katındaki hücrelerinde hazır bulunuyorlardı. Bobby ile Seamus Finucane, Belfast'ta işlediği bir suçtan ötürü geri gönderilmiş olan İskoçyalı bir adamla aynı hücrede kalıyorlardı. İskoç'un önünde konuşamadıklarından onlar için uzun bir gece olmuştu. Daha pek çok uzun geceleri olacaktı.

On Üçüncü Bölüm

Hapishaneye Dönüş

Pencerede oturuyorum, sokağı seyrediyorum
Yüzünü arıyorum, ayak seslerini bekliyorum.
Dışarıda rüzgâr esiyor, şimdi yağmur başladı
Burada sensiz olmak, bu acıtıyor canımı.

Bobby Sands, "Sad Song for Susan"
(Susan İçin Hüzünlü Şarkı)

Ertesi sabah, Bobby ve arkadaşlarını Crumlin Yolu Hapishanesi'nin amiri Truesdale'in yanına çıkardılar.

"Biz siyasi mahkûmuz, bu yüzden A Kanadı'ndaki yoldaşlarımızın yanına götürülmek istiyoruz," dediler.

Amir kısaca, "Burada siyasi mahkûm yok," diye cevapladı.

Fakat yine de onları A Kanadı'na yerleştirdi. Bobby'yle Seamus Finucane'i birinci kattaki "ikiler" denilen hücrelerden birine gönderdi. Sean Lavery de aynı kattaydı. Joe McDonnell ise daha sonra Shankill Cellatları olarak anılacak Sadıkların kaldığı ve bu yüzden Cumhuriyetçilerin girmekten imtina ettiği "üçler"den birine konmuştu.

Crumlin Yolu Hapishanesi, Bobby 1973'te dışarı çıktıktan sonra tamamen değişmişti. Yeni kriminalizasyon politikalarının sonucu olarak mahkûmlar artık gardiyanlar ne verirse onu almak zorundaydı. Cezaevi dolup taşıyordu, bazı hücrelere üç mahkûm sığdırılmıştı. Bobby, siyasi mahkûm statüsü olmaksızın H Blokları'nda en az yirmi yıl geçirme ihtimaliyle karşı karşıyaydı. Bir aile babası olarak yeniden hapse girmenin ilk şokunu atlatmak kolay değildi. Gerard'ı özlemesinin yanı sıra, Geraldine de IRA'ya girmeyeceği yolundaki "anlaşmalarını" bozduğu için

ona ne kadar kızgın olduğunu gizlemiyordu. Bir aile olarak yaşamak için asla fırsatı olmamıştı. Birlikte geçirdikleri altı ayda bile Geraldine çalışıyordu ve Bobby daima meşguldü. Şimdi de yalnız bir anne ve hamile bir kadın olarak yeniden bir başına kalmıştı.

Bobby yeniden içeri girdikten iki hafta sonra korkunç bir trajedi gerçekleşti. 6 Kasım günü, Geraldine bir oğlan çocuğu doğurdu. Çocuğa Bobby'nin kahramanı Liam Mellowes'dan ilhamla Liam adını koydu. Fakat bebek bir ay erken doğmuştu ve hayatta kalma şansı pek yoktu. Liam kuvözdeyken ziyarete gelen arkadaşları, bebeğin bir eli geçmeyen boyunu görünce dehşete kapılıyordu. Liam Sands tam bir hafta sonra, 13 Kasım'da öldü.[1]

Bobby, Geraldine'in yanında olmak için kırk sekiz saatlik bir şartlı izin aldı. Trajedinin büyüklüğüne rağmen, kişisel bir kayıp nedeniyle tahliye izni alan ilk IRA gözaltı mahkûmu olması açısından bu önemli bir gelişmeydi. Twinbrook'taki evine vardıktan sonra eski dostları Mary McGinn, matem tutan çifte başsağlığı dilemek için uğradı. Bobby'yi mutfakta, bölgenin yeni tutuklanmış IRA militanlarına verilecek desteği örgütlemekle meşgul halde bulan kadın hayretini gizleyemedi.

Birkaç saatliğine dışarı çıkmış hâlâ örgütlenmekle uğraşıyor, diye düşündü. Bobby'nin yas tutmaya pek vakit ayırmadığını düşünüyordu. McGinn her ne kadar Bobby'ye hayran olsa da siyasi bağlılığının kişisel açıdan büyük bir bedeli olduğunu görebiliyordu. Bu bedelin ağırlığını taşıyan ise elbette Geraldine'di.

Tahliyenin ikinci gününde Bobby, Geraldine'i şehrin diğer tarafında bulunan Short Strand'e, nihayet hapisten çıkmış olan Roon'u ziyarete götürdü. Roon'un kardeşi Philip, Geraldine'in dağılmış ve çok kırılgan göründüğünü düşünmüştü. Bobby ise her zamanki gibi dik duruyordu.

Seamus Finucane, Bobby'nin iki gün sonra hücreye geri dönüşünü hatırlıyor. Söylediğine göre Bobby yas tutamıyor, bir türlü içini boşaltıp rahatlayamıyordu. Finucane, kendi babası öldüğünde cenazeye gitmesine izin verilmediği zamanı hatırladı. Sanki babasını hiç kaybetmemiş gibiydi, uzaklara gitmiş de ara sıra onu görebilecekmiş gibi hissetmişti.

Sonraki birkaç ay boyunca, insanlar Geraldine'in büyük bir değişim geçirdiğini gördüler. Bobby'nin, kendisinin yanında olması gerekirken IRA işleriyle uğraşmak için basıp gittiğini söylüyordu. Bobby'ye kendisini aldatılmış hissettiğini söyledi, Bobby verdiği kutsal sözleri bozmuştu ve bu yüzden artık onu ziyaret etmeyecekti. Tamamı mahkûmlarından yana tavır koyan ve geride kalan kadının duygusal ihtiyaçlarını görmek istemeyen bölge insanlarından anlayış göememek, Geraldine'in ihanete uğramışlık hissini arttırıyordu. Bir arkadaşının söylediği gibi: "[IRA] o kadar maço bir örgüt ki Geraldine'in neler yaşadığını hiç kimse düşünmedi. Kız, hapishanede evlendi, ev bulacağım diye uğraştı, Bobby dışarı çıkınca güya bir hayatları olacaktı ama Bobby ona verdiği sözü tutmayı beceremedi. [Geraldine] korkunç bir ihanet ve yas duygusuna kapılmıştı..."

Bobby depresyonu savuşturmayı beceriyordu. Seamus Finucane onun her şeye rağmen "yerinde duramayan biri" olduğunu ve hücre hayatının onunla birlikte hep çok renkli geçtiğini söylüyor. Sürekli konuşuyordu; mücadele, siyaset, tarih, doğa, kuşlar, ailesi ya da genel şeyler hakkında. Ardından şarkılar söylüyordu.

Sands daima hareket hâlindeydi. Futbol oynamadığı zamanlarda farklı insanlarla görüşüyor, tartışmalara katılıyor, protesto eylemleri düzenliyordu. Toplantılara çoğunlukla Seanna Walsh da katılırdı. Bobby'yle bahçede gezinirlerken İngilizlerin stratejisi üzerine yaptıkları tartışmaları hatırlıyor. Kafes On Bir'deki tartışmaların bir devamı gibiydi, sanki hapisten hiç çıkmamışlardı.

Bobby'nin gitar bulundurmasına izin verilmemişti, bu yüzden bazı hademelerle arkadaşlık kurup onların gitarlarını ödünç almak için yolunu yaptı. İrlandaca ve İngilizce şarkı repertuarıyla diğerlerini şaşkınlığa uğratmayı sürdürüyordu.

A kanadı'nda hayat görece sakindi, çünkü Sadık mahkûmlar gardiyanlarla giriştikleri büyük bir kavgadan beri protesto etmek amacıyla hücreden çıkmayı reddediyorlardı. Bu da Cumhuriyetçi mahkûmlara hücre dışında geçirdikleri sürenin kontrolünü ellerinde tutma fırsatını vermişti: Sabahları bir saat egzersiz, öğleden sonra bir saat daha, iki saat de akşamları yemekhanede.

Bobby bu boş zamanı askeri işlerle uğraşarak geçiriyordu. Seanna Walsh Noel'den hemen önce Long Kesh'e gönderilince, Bobby kanadın yardımcı emir subayı olmuştu. Başlıca işi genç taraftarlar arasında disiplini pekiştirmek için çalışmaktı. Talimler ve geçit yürüyüşleri düzenleyerek Long Kesh'teki kafeslerde deneyimledikleri siyasi mahkûm düzenini yeniden yaratmaya çalışıyordu. Ayrıca, sorgu sırasında IRA'nın eylemlerini tehlikeye atabilecek bilgiler sızdırmadıklarından emin olmak için yeni mahkûmların ifadelerini alıyordu.

Colm Scullion, Derry bölgesinde bulunan Bellaghy'den gelmiş, sorguda çözülmeden dayanmayı becermiş, genç ve korkmuş bir IRA taraftarıydı. IRA'nın, Francis Hughes'un önderlik ettiği 1970'li yıllardaki en efsanevi biriminden geliyordu. Ekim 1976'da, üç yoldaşıyla birlikte taşımakta oldukları bomba planlanandan önce arabalarında patlayıp civarda bir dükkânın sahibi olan Yvonne Dunlop'un ölümüne yol açınca yakalanmıştı. Scullion'un birkaç ayak parmağı ve bir topuğunun neredeyse tamamı kopmuş, Tom McElwee ise sağ gözünü kaybetmişti. Scullion hastanede pek çok operasyon ve deri nakilleri geçirmiş, ayrıca yürümeyi yeniden öğrenmesi gerekmişti. Noel'den hemen önce A kanadı'na gönderildi.

On yedi yaşındaki bu utangaç taşralı için Crum'daki ilk gün epey zor geçti. Ortalık "gürültücü şehirlilerden geçilmiyordu." Scullion yemekhaneye girdiğinde hiç kimseyi tanımıyordu. Koltuk değnekleriyle çok iyi yürüyemediği için yemek tepsisi taşıyamıyordu. Sonra, "uzun sarı saçlı bir tip" yanına geldi. Scullion, uzun saçları ve ispanyol paça pantolonuyla onun bir rock şarkıcısına benzediğini düşündü. Adam kendini tanıttı, "Benim adım Bobby Sands."

"Colm Scullion, Bellaghy'den."

"Sen o Ballymena bombacılarındansın."

"Öyle."

"Sana yiyecek bir şeyler veren oldu mu?"

"Yok."

Bobby, Scullion'a getirmek üzere bir yemek tepsisi aldı. Yanına oturup rahat bir tavırla konuşmaya başladı. Her şey yolunda

mıydı? Radyosu falan var mıydı? Scullion içeri girdiğinden beri ilk kez birisi, hem de bir şehirli, ona nezaket gösteriyordu. Zamanla Sands'i bir tür "baba figürü" olarak görmeye başladı.

Bobby siyaset ve İrlandaca dersleri düzenliyordu. Kaldıkları hücrede Seamus Finucane'e İrlandaca öğretiyor, ayrıca yemekhanede dersler veriyordu. Seanna Walsh'la birlikte günlük sohbetlerde İrlandaca konuşarak bu dilin gayet kullanışlı olduğunu diğer mahkûmlara uygulamalı olarak gösteriyorlardı. Finucane, Seanna yukarıda üçlüler sırasında bulunan hücresindeyken Sands'le ikisinin bahçede egzersiz yaptıkları zamanları hatırlıyor. Birbirlerine İrlandaca bağırdıkları zaman, bunun yaşayan bir dil olduğunu görmek diğer mahkûmları çok etkiliyordu.

Gino MacCormaic de benzer şeyler anlatıyor. Bir gün, dışarıda ortalığın yine hareketli olduğu bir sırada, Bobby hücresinin penceresinden başka bir mahkûma seslenmiş, ikisi, olup bitenler ve bununla ilgili ne yapılması gerektiğiyle ilgili İrlandaca sohbet etmeye başlamışlardı. Gino büyülenmişti; "ilk defa, İrlandaca yavan bir okul dersinden ibaret değildi."[2]

Kısa sürede başka mahkûmlar da İrlandaca konuşmaya başladı. Bu onların gardiyanların önünde serbestçe konuşabilmelerini sağlıyor, yaşadıkları çevre üzerinde kontrol sahibi oldukları hissini veriyordu.

"Esasında bu bir silahtı," diyor Seamus Finucane. "Yalnızca kültürümüz ve dilimiz değildi. Biz de bunu çok etkili bir şekilde kullanıyorduk."

Sands ile Walsh, İrlandalılıkla ilgili veya politik bir bakışla yazılmış kitapların cezaevi idaresi tarafından yasaklanmış olmasına karşın tarih ve siyaset üzerine dersler düzenlediler. Kafes günlerinden bu yana akıllarında hâlâ taze olan materyali kullanıyorlardı. Bobby, gerilla savaşı ve 1960'ların sonlarından itibaren Cumhuriyetçilik tarihi üzerine dersler veriyordu. Finucane bayağı etkilenmişti. Kendisi gözaltı mahkûmuyken doğru dürüst hiçbir şey öğrenmemişti. Sands'le Walsh'un Kafes On Bir'de vakitlerini ne kadar üretken bir şekilde geçirmiş olduğunu görmek onu çok şaşırtmıştı.

Kriminalize edilmiş cezaevi sistemi tam da bu türden politik örgütlenmeleri önlemeyi amaçlıyordu. Bu yüzden Bobby, kimi gardiyanların tacizlerinin hedefi hâline geldi. Bobby kafeslerde kalırken orada görev yapmış olan bir gardiyan, ona karşı özel bir kin besliyordu. Mahkûmlar ona "Marley Çene" adını takmışlardı.[3] Sands'e sürekli bağırır, "Hapishaneyi artık biz yönetiyoruz, senden emir alacak değiliz," derdi.

Otoritelerini pekiştirrmek için mahkûmları düzenli olarak ceza hücrelerine koyar, burada ekmekle suya talim ettirirlerdi.[4] Bobby bu beslenme biçimini daha sonra şöyle anlatacaktı:

> Bu bir açlık diyetidir ve şunlardan oluşur:
> 1 "Kahvaltı," iki dilim kurumuş ekmek, bir bardak çay.
> 2 "Yemek," iki küçük patates ve küçük bir kepçe sulu çorba.
> 3 "Çay saati," kahvaltının aynısı.
> 4 "Akşam yemeği," hiçbir şey![5]

Bobby ceza hücresinde epey zaman geçirdi. Buna karşın siyasi propaganda için bilgi toplamayı ve hapishaneden basına bildiriler yollamayı sürdürüyordu. Örneğin, zanlıları Castlereagh'de yapılan sorgulardan hüküm giymek üzere davalara jüri olmadan bakan Diplock mahkemelerine ve oradan Long Kesh'teki yeni H Blokları'na götüren "taşıma bandı"nı yazmıştı. Etrafındaki mahkûmların deneyimleri; tutuklama, sorgulama ve gözaltında tutma yoluyla hükümetin hayata geçirdiği yeni kriminalizasyon stratejisiyle ilgili bulunmaz bir bilgi kaynağıydı.

Kısa bir zaman sonra, bir "battaniye eylemi"nin yükselmekte olduğu H Blokları'nın koşullarıyla ilgili haberler duymaya başladılar. Siyasi mahkûm statüsü verilmeyen ilk mahkûm olan Kieran Nugent, 16 Eylül 1976'da, Bobby'nin Dunmurry'de yakalanmasından bir ay önce hüküm giyerek H Blokları'na konmuştu. Anlatıldığına göre Nugent, Cumhuriyetçi Hareket'e gönderdiği bir mektupta, "O adi suçlu kıyafetini sırtıma geçirmek için İngilizlerin çiviyle çakması gerekecek," diye yazmıştı.[6]

Diğer mahkûmlar uzunca bir süre Nugent'in cezaevi koşulları hakkında pek bilgi sahibi değildi. Çıplak olduğunu ve üstünde yalnızca bir battaniye bulunduğunu biliyorlardı, "battaniye

adam" terimi böyle ortaya çıkmıştı. Fakat tek tip elbise giymediği sürece ziyaretçilerle görüşmesine izin verilmediği için kendi ailesi bile içinde bulunduğu onur kırıcı koşullardan tam anlamıyla haberdar değildi.

H Bloku iki numaradan (H2) Cumhuriyetçi başka mahkûmlar da Nugent'i takip ederek tek tip elbise giymeyi reddetti ve üzerlerinde yalnızca battaniyeyle dolaşmaya başladılar. Cezaevi idaresi onları kurallara uyan mahkûmlarla aynı kanatlara yerleştirmişti. Bu mahkûmlar kısa zaman içinde ailelerine genç battaniye adamların neler yaşadığına dair korku dolu hikâyeler anlatmaya başladı. Crum'daki mahkûmlar "battaniyeli" yoldaşlarına nasıl destek olabileceklerini tartışıyorlardı. O zamana dek hapishanede verdikleri mücadelelerin neredeyse hepsinden zaferle çıkmışlardı, bu yüzden etkili bir eylemle birkaç ay içinde siyasi statüyü geri kazanabileceklerini düşünüyorlardı.

* * *

1976 Noeli oldukça üzücü geçti. Bobby 1971'den beri ailesiyle bir Noel geçirmemişti. Sekiz ay önce kafeslerden çıktığında taşıdığı ümitlerin şimdi hepsi yerle bir olmuştu. Liam'ı kaybetmek bir yana, Bobby Geraldine'i de kaybetmekte olduğunun farkındaydı. Yönetime karşı olan tavrını daha da sertleştirerek durumla başa çıkmaya çalıştı. Sakal bırakmaya başlamıştı. Gardiyanlar davadan önce görüntüsünü değiştirmeye çalıştığı için ceza alacağına dair tehditler savurdular. Tıraş olmayı reddetti.

Karşılık olarak, Bobby'yi yalnızlaştırmak amacıyla "üçler"e taşıdılar, çünkü politik hareketlilik büyük ölçüde birler ve ikilerde gerçekleşiyordu. Bobby, Sadıkların hâkim olduğu bu katta JoeMcDonnell ve bir elin parmağını geçmeyen diğer Cumhuriyetçi mahkûmların arasına katıldı.

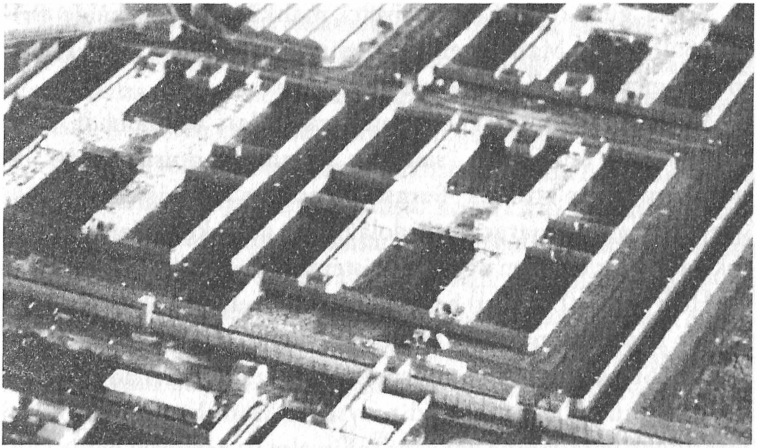
Üçlerde emir subayı olarak görevlerini yerine getirmekte zorlanıyordu. Fakat Bobby buna pabuç bırakacak biri değildi. Katlar arasında bir iletişim sistemi kurdu. Diğer katlardakiler bahçede egzersiz yaparken onlara üst kattan İrlandaca bağırıyor, irtibat kanallarını açık tutmak için her fırsatı değerlendiriyordu.

1977 Ocak'ında Sadık mahkûmlarla sorunlar baş gösterdiğinde haberleşmek özellike önem kazandı. İngiliz devletinin siyasi mahkûmları kriminalize etme politikasının bir ayağı, her ideolojiden mahkûmu zorla bir araya getirmeyi hedefliyordu. Kuzey İrlanda Bürosu, "Sadık ya da Cumhuriyetçi mahkûm diye bir şey yoktur, yalnızca suçlular vardır," demişti.[7] Fakat Sadıklarla Cumhuriyetçiler bahçedeki antremanlarda ya da yemekhanede her karşılaştığında kavga çıkıyordu.

İki grup gayriresmî bir sistemle sorunu çözmeye çalıştı. Sabahleyin biri bahçeye egzersiz yapmaya çıkınca diğeri öğleden sonraya kadar bekliyordu. İlk saat yemekhaneye bir grup çıkıyorsa, ikinci saatte diğer grup gidiyordu. Ancak Noel günü, gardiyanlar Sadıklarla Cumhuriyetçileri yemekhanede zorla bir araya getirmeye çalıştı. Yumruk yumruğa bir kavga başladı. Sonraki on gün boyunca gardiyanlar tekrar tekrar onları birleştirmeye çalıştıysa da durum her seferinde aynı şekilde sonuçlandı.

Ayrılık savaşı 6 Ocak Perşembe günü, öğle yemeği vaktinde zirveye ulaştı. Hâlâ büyük ağrılar çeken ve değneksiz yürüyemeyen Colm Scullion, Belfast'ın önde gelen Cumhuriyetçilerinden Jimmy Burns'le aynı hücreyi paylaşıyordu. Sadık mahkûmlar için ikisi de özel bir nefret kaynağıydı, çünkü ikisi de Protestanları öldürmekten hapse girmişti. Onlar yemekhaneye girerken otuz kadar Sadık mahkûm taarruza geçerek çelik yemek tepsilerini onların üzerine fırlattı, dövüşmeye hazır oldukları çok açıktı. Gardiyanlardan biri, kaçmalarını engellemek için yemekhane kapısını kapattı. Nihayet yemekhaneden çıktıkları zaman Burns yediği dayaklardan dağılmış hâldeydi, Scullion'un ise bacağı ciddi şekilde yaralanmıştı.

Seamus Finucane derhal Bobby'ye, saldırının detaylarını yazdı. Sands diğer Cumhuriyetçilere danıştı, aynı gün öğleden sonra misilleme amacıyla basit bir plan yaptılar. Genellikle koşullar bariz bir şekilde aleyhlerine olurdu, ancak o gün katlarındaki yirmi sekiz Sadık mahkûm duruşma için dışarıdaydı, dolayısıyla sayı daha dengeliydi.



Long Kesh Hapishanesi H Blokları'nın kuşbakışı görüntüsü.

O öğleden sonra iki grup da yemekhanedeyken Bobby, UVF liderinin yanına gitti ve yürüyemeyen bir adama saldırdıkları için onlara çıkıştı. UVF'li adam geri adım atıp konuşmaya çalıştı ama daha savunma yapamadan Bobby tüm gücüyle çenesine bir yumruk indirdi. Bu, diğer Cumhuriyetçi mahkûmlar için önceden anlaştıkları bir saldırı işaretiydi. Ne var ki UVF liderine vurduğu sırada elini kırdığı için Sands, kargaşada fazla bir şey yapamadı. Çevik kuvvetler kavgayı durdurmak için geldiğinde Cumhuriyetçiler çoktan intikamlarını almış ve çekilmişti.

Bobby'nin yayımladığı basın bildirisinde, "Başgardiyan, kendilerine Kuzey İrlanda Bürosu'ndan, iki tarafın dövüşmek için kendi hâllerine bırakılacağı yönünde direktif geldiği konusunda bizi bilgilendirdi," deniliyordu.[8]

Scullion'a ağrıları için aspirin verilmiş, hastaneye ise ancak ertesi sabah götürülmüştü. Eli için röntgen çekilmeye götürülen Bobby de transit araçta onunla birlikte gitti. Acı çektiği belli olmasına rağmen neşeliydi, yemekhanedeki kavgayı Scullion'a bütün detaylarıyla anlattı. Scullion onun gülerek konuştuğunu hatırlıyor, ama aslında olanlardan dolayı pek de keyifli olmadığını hissetmişti. Sadece bacaklarındaki şiddetli ağrılar yüzünden Scullion'a kendisini daha iyi hissettirmeye çalışıyordu.

Ertesi gün, otuz Cumhuriyetçi mahkûm çıplak hâlde Belfast Sulh Ceza Mahkemesi'nde belirdi; Sadık ve Cumhuriyetçi mahkûmların ayrılmasını talep ediyorlardı.[9]

Sadık mahkûmlar kamuoyuna yaptıkları açıklamada, IRA mahkûmları tarafından "saldırıya uğrama korkusu içinde" olduklarını beyan ettiler.[10] "Şurası çok açık ve net," diyorlardı, "iki grup asla anlaşamayacaktır, dolayısıyla mümkün olan en hızlı şekilde birbirlerinden ayırılmak istemektedirler."[11]

Hem Sadık (Loyalist) hem de Cumhuriyetçi mahkûmlar, suçu Kuzey İrlanda'dan Sorumlu Devlet Bakanı Roy Mason'a yüklüyordu: "Siyasi mahkûm statüsünü kaldırarak bizleri adi suçlular olarak sınıflandıran bu kişidir, oysa herkesin bir hâkim ve jüri tarafından yargılanma hakkına sahip olması gerektiği hâlde Diplock mahkemeleri hâlâ sürdürülmektedir."

Birlikçi siyasetçiler mahkûmlara destek veriyordu. Bir parlamento üyesi, Crumlin Yolu Hapishanesi'ndeki gözaltı mahkûmlarının güvenlik tehlikesine karşın neden ayrılmadıklarını sormuştu. "Kuzey İrlanda'da eğitim ve iskân ayrılmış durumdadır," demişti, "mahkûmlar neden ayrılmıyor?"[12]

* * *

Haftalık mahkeme ziyaretleri, eylemler için önemli bir sahne teşkil ettiği gibi kaçmak için de fırsatlar sunuyordu. Sands ve Joe McDonnell, mahkeme salonuna getirilip götürülürken sürekli kaçış yollarını gözlüyordu. Alışılagelen plan, hapishaneye kaçak olarak patlayıcı sokmak ve kendilerini mahkemeye götüren aracın kapılarına bunları yerleştirmekti. Sonra aracın arkasından atlayacak ve kendilerini kaçıracak arabalara gireceklerdi.

Fra McCann, Bobby'yle, Geraldine bebeğini kaybettikten hemen sonra tanışmıştı. Bu sırada McCann'in kefalet duruşması görülüyordu, Sands ise şartlı tahliye izni almaya çalışıyordu. Nöbetçiler ikisini yüksek tavanlı büyük bir odaya koydu, çağırılmayı beklerken hapishanedeki durum hakkında sohbet etmeye başladılar. Fakat Bobby bu süre boyunca tavandaki baca aydınlığından gözünü ayırmamıştı. Sonunda dayanamadı. Masaya çıkıp aydınlığa

uzanıp uzanamadığını anlamak için zıplamaya başladı. McCann hayrete düşmüştü. Pencere Bobby'nin uzattığı kollarından nereden bakılsa birkaç metre yukarıdaydı ve ulaşmanın yolu yoktu. Yine de Bobby en zayıf kaçış fırsatının bile peşini bırakmıyordu.

Bir başka sefer, Bobby sahte apandisit krizi belirtileri yaratan bir ilaç alarak hastaneye gitmeye çalıştı. Tedavi için hastaneye ulaştığında, IRA militanlarından oluşan bir ekip onu kaçırmak için hazır bekliyor olacaktı. Ancak ilacı aldığında, hapishanenin tıbbi görevlisi onu hastaneye sevk etmeyi kabul etmedi. Bobby kan kusarak hücresinde yatarken gardiyanlar acı çekişini izledi. Eski hapishane düzeninde bu plan işe yarayabilirdi. Fakat artık zaman farklıydı.

* * *

Mart ayında Sands ve birlikte yargılandığı dava arkadaşları yeniden "yargılanmayı bekleyen mahkûm" statüsüne geçirildi. Avukatları delil yetersizliğinden davanın düşürülmesini talep etti. Bobby suçüstü yakalandıkları için bunu saçma bulmuştu. Ama polisin elinde onları bombalama olayıyla ilişkilendirecek adli bir delil ya da tanık ifadesi yoktu. Sorgulamalar sırasında hiçbiri konuşmamıştı. Orada bulunma sebeplerine ilişkin yaptıkları açıklama tuhaf olsa da kendilerine yöneltilen suçlamalara dair şüphe uyandırmayı başarmışlardı. Arabaya kargaşa sırasında girdiklerini söyledikleri ve kimse silahı sahiplenmediği için tutuklulardan herhangi birinin bombalar ya da tabancayla direkt bir bağlantısı kurulamadı.

Dördü, içlerinden birinin silahı sahiplenmesi hakında aralarında tartıştılar. Joe McDonnell kendisinden bekleneceği gibi derhal suçu üstlenmeyi teklif etti. Diğerleri, evli ve iki çocuk babası olduğu için bunu kabul etmedi. Sands ile Sean Lavery de aynı sebepten elendiler. Geriye, içlerindeki tek bekâr Finucane kalmıştı. Fakat o da ön koltukta yakalanmıştı, tabanca ise arabanın arkasındaydı. Tartışmanın sonunda, bir kişinin silah bulundurma suçunu kabullenmesi fikrinden hiçbir yere varamadılar.

Duruşma sırasında, askeri inzibatlardan biri görgü tanıklığı yaptı. Patlama yerinden kaçarken Seamus Martin'i vurduğunu

kabul etti. Birbirlerine karşılıklı ateş ettiklerini söyledi. Ama Martin'in üzerinde silah bulunmamıştı, ellerinde silah tuttuğunu gösterecek bir adli delil de yoktu.

Bobby askere çapraz sorgu yapmak için atıldı.

"Seamy Martin'i elinde silah olduğu için vurduğunuzu söylüyorsunuz. Seamy Martin'i vurduktan sonra yanına gidene kadar geçen sürede kimse ona yaklaştı mı?"

"Hayır," diye cevap verdi asker. Sands "Peki, tabanca nereye gitti?" diye sordu. Bu noktada hâkim müdahele etti. "Bunun sizinle ne ilgisi var sayın Sands?" diyerek Bobby'nin müdahalesini nizamı bozmak olarak değerlendirdi. Gelgelelim, Dunmurry operasyonundan kurtulanlar bugün hâlâ Seamus Martin'in elinde silah bulunmadığında ısrar etmektedir.[13]

Soruşturmanın ardından Bobby, Long Kesh'teki H Bloku 1 numaranın C kanadına nakledildi. Hakkında onca şey duyduğu Kieran Nugent'in battaniye protestosuna başladığı yerdeydi artık. H Blokları'nda dikkatini en çok çeken şey gardiyanların tavrıydı. Kafeslerdeyken "Selam Bobby, n'aber?" derlerdi. Şimdi aynı gardiyanlar onu numarasıyla çağırıyorlardı. Karşılık olarak ise kendilerine "efendim" diye hitap edilmesini istiyorlardı.

Bobby kaçınılmaz olarak "efendim" demeyi reddedince, tehdit edilmeye ve arada sırada gelişigüzel tokatlar yemeye başladı. Mahkûmlar bunun doğrudan morallerini bozmak için uygulanan bir taktik olduğunu düşünüyordu. Ancak daha sonradan tüm hapishanenin amirliğine yükseltilen bir yönetici, gardiyanların şiddet içeren davranışlarının kesinlikle planlı olmadığında ısrar ediyor. Onların niyeti, kuvvetli bir mezhepçilik ve şiddet kültürü yerleştirmekti. Sorun, H Blokları'ndaki gardiyanların idari denetim eksikliğinden dolayı kendi yöntemlerini geliştirmiş olmasıydı. Mezhepçilik, mahkûmlara kötü muamele etmek için gardiyanları yüreklendiriyordu. Dahası, gardiyanlardan birinin şiddet içeren davranışları cezasız kalınca diğerleri daha da büyük bir taciz uygulamak için cesaret kazanıyordu.[14]

Gardiyanların uyguladığı şiddeti artarmış, buna karşın H Blokları'nda ayrı kanatlara konulmuş olan Sadıklarla girilen

kavgalar azalmıştı. Kâğıt tıkıştırılmış çoraptan bozma bir topla hapishane binasının içinde oynanan, kıran kırana mücadelelerin verildiği futbol maçları gibi aktiviteler için bol bol vakit vardı.

Günün çoğunu ise daha sessiz aktiviteler dolduruyordu. Bobby, İrlanda hakkında yazılmış *Trinity* isimli romanın bir kopyasını nihayet ele geçirmişti, büyük bir zevkle yalayıp yuttu. Özellikle Long Dan adlı karakteri sevmişti. Bu karakter, romanın bir yerinde adamlarına cesaret verici bir konuşma yapıyordu: "Unutmayın ki İngilizlerin tüm cephanesiyle o ihtişamlı kudretleri bir araya gelse de ezilmeyi reddetmiş bir adamın karşısına çıkaracak hiçbir şey bulamazlar."[15]

Bobby bu konuşmayı aklına kazıdı ve Long Dan'in sözlerini kendi düsturu olarak benimsedi.

* * *

Yaz geldiğinde, Geraldine'le ayrılıkları artık kesinleşmişti. Geraldine İngiltere'ye taşınmaktan bahsettiğinden ötürü küçük oğlu Gerard'ı görememek korkusu, ayrılığın Bobby'de yarattığı depresyonu derinleştiriyordu. Bir gün Bobby, Geraldine'den bir mektup aldı. Mektubunu okurken Seanna Walsh onu izliyordu. Bitirdiğinde kâğıtları parçalayıp bir kenara fırlattı. Bobby mektupta ne olduğunu Seanna'ya asla söylemedi ama belli ki Geraldine ilişkileri için artık hiç umut kalmadığını yazmıştı. Walsh, Bobby'nin mektubu yırtarak hayatının bu kısmını geride bıraktığını düşündü.

Her şeyin üstüne Bobby bir de D kanadına nakledilmişti. Burada, Geraldine'le ayrılıkları gibi özel meselelerini açabileceği kimse yoktu. Depresyonu atlatmak için kendini müziğe verdi. Arasının iyi olduğu bir hademeden gitarını ödünç alarak birçok mahkûmun hafızasına kazınan bir şarkı yazdı. Şarkıya "Susan İçin Hüzünlü Şarkı" adını verdi. Yakın arkadaşları, Geraldine'le olan ayrılıklarından esinlendiğini anlamışlardı.

> Pencerede oturuyorum, sokağı seyrediyorum
> Yüzünü arıyorum, ayak seslerini bekliyorum.
> ...
> Gittin artık yoksun, ama kalbimde hep yaşayacaksın.

'70'lerden beri İrlanda'nın en popüler folk şarkıcısı olan Christy Moore, Bobby Sands'in pek çok şarkısını hâlâ seslendirmektedir. Hatta Sands'in birkaç yıl sonra yazdığı "McIlhatton"un gördüğü en iyi şarkılardan biri olduğunu belirtiyor. "Susan İçin Hüzünlü Şarkı"yı ise hiç seslendirmemiştir.

"Hayır, şarkıyı öğrenip söylemeye çalıştım ama bir türlü söyleyemedim, çünkü çok duygusaldı. Şarkı o kadar acıklıydı ki. Tabii ki bir sürü acıklı şarkı var, insan bunlara dayanabiliyor ama bu şarkı benim için çok fazlaydı."

* * *

Eylül'de Bobby duruşmaya hazırlanmaya başladı. Seanna Walsh'un hükmü verilmiş, o da battaniye adamların arasına katılmıştı. Duruşmaya yaklaşan günlerde Bobby, 14 Eylül'de "battaniyeli" olarak birinci yılını tamamlayacak olan Kieran Nugent'e destek amaçlı bir günlük bir açlık grevinin organizasyonuna yardım etti. H1'deki duruşmasını bekleyen yüz iki adet Cumhuriyetçi mahkûmun tamamı, *Republican News*'te yayımlanan bildiriye imzasını attı:

*Long Kesh H1'in A, B, C ve D kanatlarında tutulan ve aşağıda imzası bulunan Cumhuriyetçi mahkûmlar olarak, hücre hapsinde gösterdiği muhteşem kararlılığın 365. gününe yaklaşan yoldaşımız Kieran Nugent ile H5'te siyasi mahkûm olarak tanınmak için eylemlerini sürdüren tüm yoldaşlarımıza tebrik ve desteklerimizi göndermek istiyoruz. Sizlere mesajımız kısa ve açık: Kısa süre içinde hepimiz aranıza katılacağız. VENCEREMOS.**

Che Guevara'ya atfen verilen bu kapanış selamı tam Bobby'ye lâyık bir işti. Mesajın yanına karaladığı notta şöyle yazıyordu: "Eylemcilere desteğimizi göstermek için 14 Eylül'de 24 saat boyunca sembolik bir açlık grevi yapılacaktır. İmza, Halkla İlişkiler, H1, Long Kesh."[16]

* (İsp.) "Kazanacağız." *-çev.*

On Dördüncü Bölüm

Hücre Hapsi

Bobby Sands daha önce sembolik bir açlık grevine hiç katılmamıştı. Duruşması 5 Eylül'de başladı. Duruşmadan kısa süre önce davasının beraber görüldüğü arkadaşlarıyla birlikte Crumlin Yolu Hapishanesi'ne götürüldü, böylece yetkililer, onları Crumlin Yolu'nun altındaki bir yeraltı tünelinden geçirerek cezaevinden doğruca mahkeme binasına nakledebilecekti.

Tomboy Loudon da *Belfast Telegraph* gazete binasına bomba koymaktan yargılanacağı dava için Crum'da bekletiliyordu. Avukatları mahkemede yapacakları itiraz sonucu cezasız olarak kurtulabileceğini düşünse de Bobby on beş ile yirmi yıl arasında bir ceza beklediğini söyledi. Hareket de savunma yapmalarını söylemişti ama Bobby "Hayır," diyordu, "Mahkemeyi tanımıyorum." Savunma yapmak ödün vermek anlamına geliyordu, Sands ve diğerleri itirazda bulunmamak üzere anlaşmışlardı.

Davası yaklaşırken Bobby cezasını çekmek için H Blokları'na gönderilme olasılığıyla yüzleşmeye başladı. Gardiyanların hüküm giymiş battaniye adamlara gösterdiği sert muameleyi işitmişti, bunun üzerine H Blokları'nda durumun tam olarak nasıl olduğunu öğrenmeye çalıştı.

Hapishaneye gelen bir rahibe, "*Republican News*'te okuduklarımız kadar kötü mü gerçekten?" diye sordu.

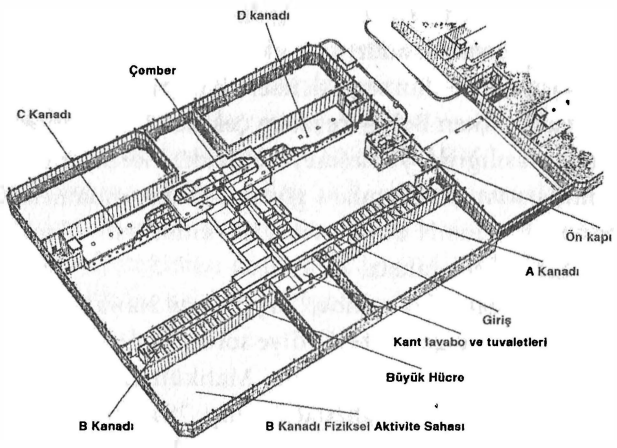
"Hayır, ben öyle düşünmüyorum. Mahkûmları dayaktan geçirmiyorlar," diyerek onu rahatlattı rahip. "Sadece arada sırada bir tokat atıldığı oluyor, ama o kadarını Hristiyan Kardeşlik Okulları'nda da görürsün."[1]

Dava günü geldi çattı. Dört gardiyan, Bobby'yle arkadaşlarını Crumlin Yolu'nun altındaki tuğla duvarlı tünelden geçirdiler. Tünel çıkışında cezaevi subayları tarafından alınıp koridorlar arasından mahkeme salonuna çıkarıldılar.

Burası yüksek tavanlı, gösterişli avizelerin asılı olduğu küçük bir salondu. Bobby, içeri alınırken karşısında hâkim koltuğunu gördü. Yargıç Watt'tı bu. Avukatlar onun meşhur bir "turuncu" (Protestan) olduğunu söylediler. Olumlu bir değerlendirme beklemek açısından pek şansları yoktu.[2] Bobby'nin ailesi, diğerlerininkilerle birlikte salonun arka tarafındaki banklarda oturuyordu.

Mahkeme memuru suçlamaları okudu ve davalıları ayağa kalkmaları için zorlamaya çalıştı. Onu dikkate almadan yerlerinde oturmaya devam ettiler. Bunun üzerine savunma avukatı, mahkemeyi tanımayı reddeden altı davalıyı temsil görevinden çekilerek duruşmadan ayrılma talebini dile getirdi.

Duruşma sırasında davalılar sürekli kendi aralarında sohbet ettiler. Sean Lavery tüm dava süresinde bir roman bitirdi. Sands ve Finucane ise sunulan tüm kanıtları dinleyerek eksikleri buldular ve avazları çıktığı kadar bağırarak mahkemeyi küçük düşürdüler. Duruşmaların en az bir hafta sürmesini bekliyorlardı. Fakat yalnızca bir buçuk gün sürdü.



Bir H bloku yerleşim planı.

Yargıç Watt, bombalama iddialarında kanıt yetersizliğinden beraat kararı vererek onları şaşırttı. Yalnızca yedinci ve sekizinci maddelerden, yani maksatlı olarak ateşli silah ile cephane bulundurmak ve şüpheli durumda ateşli silah ile cephane bulundurmak suçlarından hüküm giydiler.[3] Her birine on dört yıl ceza verildi, doğrusu birkaç silah için bu çok fazlaydı. Hâkim cezaları okumayı bitirir bitirmez görevliler onları mahkeme salonundan bodrum katındaki hücrelere götürmek üzere ortaya çıktı. Götürülürken, Bobby'nin annesi bağırdı, "Güle güle Bobby!"

Bobby, sallamak için elini kaldırınca gardiyanlardan biri copuyla kafasına vurarak onu yere yıktı.

Ortalıkta bir kıyamet koptu.

Salonda yalnızca dört nöbetçi vardı. Sands, Finucane ve McDonnell hiç duraksamadan yumruk ve tekmelerle üzerlerine atıldılar. Bobby'ye vuran gardiyana bahşettikleri ödül, "dağılmış bir yüz ve sızlayan hayalar" oldu. Diğer sanıklar da onlara katılınca McDonnell kavgayı durdurdu. Üstünlük sendeyken bırakacaksın, dedi, başkalarının başını da belaya sokmanın gereği yok.

Nöbetçiler Sands'le Finucane'i kelepçeleyip bodrum kattaki nezaret hücresine götürdüler. Orada sinirleri bozuk bir şekilde oturarak, gardiyanların gelip "dayaktan canlarını çıkarmasını" beklediler. On dakika kadar sonra ayak sesleri ve anahtarların şangırtısı duyuldu.

Bobby, Finucane'e fısıldayarak "İşte buraya kadar," dedi.

Anahtar delikte döndü ve elleri hâlâ kelepçeli olduğu hâlde yüzüne bir gülümseme yayılmış olan Joe McDonnell içeri daldı. Üçü, görevliler onları alıp tünelden cezaevine götürene dek orada bekledi, dayaklarını ise nihayet orada yediler. Buna karşın epey rahatlamışlardı. Mahkemede çıkardıkları küçük arbedenin sonuçları korktukları kadar ağır olmamış gibi gözüküyordu.

* * *

Fakat rahatlamak için erken davranmışlardı. Diğerleri, cezalarını çekmek üzere doğruca Long Kesh'in H Blokları'na nakledilmişti; Sands, Finucane ve McDonnell ise Crumlin Yolu Hapishanesi'nin ceza koğuşunda hücre hapsine götürüldüler.

Ceza koğuşu, B kanadının zemin katında art arda dizilmiş, Viktoryen dönemden kalma on iki eski hücreden oluşuyordu; beş hücre, arada bir mutfak ve sonra, sonuncusunun ses geçirmez özelliği bulunan beş hücre daha. Ses geçirmez hücreden sonra ise sürgülerin boşaltıldığı kirli bir yalaktan ibaret bir tuvalet geliyordu. Ceza hücreleri diğer mahkûmların tutulduğu kısımdan tel örgülerle ayrılmıştı.

Bobby bu hücrelerin "milattan kalma rezil beton tabutlar" olduğunu söylemişti.[4] Duvarlar kalın, hücrenin arkasındaki parmaklıklı pencere ise dışarıyı göremeyecek kadar yüksekteydi, sıçrayıp parmaklarınızın ucuyla kısacık tutunabildiğiniz anlar hariç. Aslında, zaten görülecek bir şey de yoktu çünkü pencerelerin hepsi duvara bakıyordu. Kırık camlardan uğuldayarak giren rüzgâr yüzünden içerisi buz gibiydi. Hücrelerin arkasındaki jeneratörün gürültüsü hiç kesilmiyordu. Bobby bunun için "insanı delirtir" demişti. Tıpkı H Blokları'ndaki battaniye adamlar gibi hücrelerinde kitap, radyo veya kişisel bir eşya bulundurmalarına izin yoktu. Yemek kolileri ya da sigara da yoktu. Sadece bir baza, bir şilte, bir su bidonu ve bir de lazımlık vardı. Okunabilecek şeyler bir adet İncil ve Katolik kitapçıklardan ibaretti.

Ceza blokunda tutulan yalnızca Sands'le iki yoldaşı değildi. Aylardır orada tutulan dört Cumhuriyetçi mahkûm daha vardı. Yönetim onları başkalarıyla görüştürmediği için bunca süredir orada olduklarını pek fazla insan bilmiyordu. Her birinin arasında bir hücre bulunuyordu, böylece birbirleriyle iletişim kuramayacaklarını hesaplamışlardı. Kısa süreli cezalarını çekerken tek tip elbise giymeyi reddettikleri için oradaydılar. "Çocuk mahkûm" (on dokuz yaşın altında) olsalardı, H Blokları'na götürülürlerdi. Bunun yerine yatacakları süreyi Crum'ın ceza blokunda geçiriyorlardı.

Ceza blokundaki mahkûmlar çıplak tutuluyor ve hücrelerinden yalnızca lazımlıklarını boşaltmak için çıkabiliyorlardı. Haftada bir kere duş hakları vardı. Bu, onlara bahşedilen bir lükstü ama karşılığında fazladan aşağılanmalara katlanmak zorunda kalıyorlardı. Duşlara ulaşmak için dışarıda tek sıra halinde çırılçıplak yürütülüyor, bu sırada duruşma bekleyen tutuklu mahkûmların önünden geçtikten sonra hâllerine gülüp onlarla

dalga geçen, aralarında kadınların da bulunduğu onlarca gardiyanla karşılaşacakları idari katın merdivenlerini çıkıyorlardı. Utanç duygusundan kurtulmak için dosdoğru karşıya bakarak yürümeye çalışıyorlardı. Duşta ise olabildiğince uzun kalmaya bakıyorlardı çünkü birbirleriyle doğru düzgün konuşabildikleri tek yer burasıydı. İnsaflı bir Protestan gardiyan, içeride mümkün olduğunca uzun kalmalarını sağlardı. Katolik bir başka gardiyan ise süreyi kısa tutmaktan hususi bir zevk alıyordu.

Sands, Finucane ve McDonnell ceza blokunun arka ucunda bitişik hücrelerde kalıyorlardı. Sands ortadaki hücredeydi. Canları sıkılıyor ve çok üşüyorlardı. Isınmak için dinî kitapçıklardan kopardıkları sayfaları çoraba doldurarak yaptıkları toplarla duvara karşı hentbol oynuyorlardı. Birbirlerine destek olmak için şarkılar söylüyorlardı. Altıncı günlerinde, gardiyanlar onları cezaevi amirinin odasına çıkardı.

Burada, "Biz siyasi mahkûmuz, tek tip elbise giymeyeceğiz, hapishane işlerinde de çalışmayacağız," dediler.

Cezaevi amiri bunun sonuçları hakkında onları bilgilendirdi: Hücre hapsi. Mahkemede çıkan kavgaya gelince, altı aylık ceza indirimleri derhal iptal edilmiş, amir onları bir numaralı katıksız tayına sokmuştu; buna göre üç gün katıksız tayın, üç gün normal beslenme şeklinde devam edilecekti. Önlerindeki on beş gün bu şekilde geçecekti.

O öğleden sonra gardiyanlar Bobby'nin hücresine gelip giysilerini çıkardılar. Ceza hücrelerinde kalacağı sürenin geri kalanında ve daha sonra H Blokları'na gittiğinde tamamen çıplak olacaktı. Gardiyanlar ona bir hapishane elbisesi verdi. Bobby bunu hücresinin bir köşesine attı. Akşam saat sekiz buçuğa kadar yatak takımlarına el koydular. Sonraki yirmi iki gün boyunca yatak takımları sabah saat yedi buçukta hücresinden alınıp akşam saat sekiz buçukta geri getirildi.

Crum daima soğuk bir yerdi. Ama insanın üzerinde kıyafet olmayınca bu soğuk "hakiki bir Kuzey Kutbu'na" dönüşüyordu. Bobby tek tipin çoraplarını aldı, böylece ısınmak için hentbol oynamaya devam edebilecekti. Yatak takımları geri getirildikten sonra bile vücudu ancak gece saat bir civarında ısınmaya başlı-

yordu. Bu rutini kesintiye uğratan tek şey lazımlığını boşaltmaya çıktığı zamanlardı. Bu sırada, eğer gardiyan da düzgün bir tipse, tuvalete giderken önünden geçtiği battaniye adamlardan biriyle kısaca laflardı.

Duvardaki delikten Fra McCann'e "Nasıl açılıyor bu şey?" diye sorardı.

Hafta sonu üçü duşa birlikte gidiyor ve "boğazları patlayıncaya kadar konuşuyorlardı." Konuştukları ipe sapa gelmez şeylerdi, mutlak bir tecrit hâlinde tutulduğunda insan bu hâle geliyordu. Tek ziyaretçileri, pazar günleri gelip onlara tütün getiren alkolik bir rahipti.

Crum'dan H Blokları'na götürüldükten kısa süre sonra Bobby ceza koğuşunda yaşadıklarını kaleme aldı. *Dört Battaniye Adam* başlıklı bu yazı, Sands'in üç haftadan biraz daha uzun bir süre boyunca aynı kanatta kaldığı mahkûmların içinde bulunduğu koşulları anlatarak başlıyor. Cezaevi amiriyle görüşmelerinden sonra geçirdikleri üç günlük ceza dönemi makalenin en çarpıcı ve dokunaklı bölümlerini oluşturuyor.

> Amirin karşısına çıkıp hükmünü alırsın, cezan işte o zaman başlar. Ertesi sabah saat yedide hücre kapısına tak tak vurarak uyandırırlar. Aralık ayına geldiğimiz için sabahlar karanlık ve soğuktur. Çırılçıplak kalkıp titreyerek yatak takımlarıyla şilteni katlamak zorundasındır (sonraki üç gece boyunca yatak yok, sadece yerde sert bir baza.) Gardiyan saat yedi buçukta kapıyı açınca takımları koridora bırakırsın. Lazımlığı boşaltmaya tuvalete giderken yine çıplaksın. Geri döndüğünde gardiyanlar kapıyı çarparak üstüne kapatır, sense penceredeki deliklerden içeri giren rüzgârla birlikte, çıplak ve donarak öylece orada kalırsın. Isınmak için yapacak tek şey egzersizdir ama ne yaparsan yap ayaklarının soğuktan morarmasını engelleyemezsin.
>
> ... Zamanı doldurmak için İncil'den bir iki sayfa okumaya çalışırsın ama çok üşüyorsundur, kendi kendine birkaç şarkı söylersin, yemek saatine kadar aralıklarla düzenli olarak egzersiz yapmaya devam edersin.
>
> Yemek saati geldiğinde donmuş ve açlıktan ölmek üzeresindir. Yemeği saat on bir buçukta getirirler. Üzerine sulu bir çorba dökülmüş iki küçük top patates. Sana verdikleri plastik kaşıkla bunu "aç

kurtlar gibi" mideye indirmen bir dakika bile sürmez. Ayakta bir elinle çelik tepsiyi tutarak dururken diğer elinle yemeği yemen gerekir. Çelik tepsi tutulamayacak kadar sıcaksa yere koyup dizlerinin üzerine çökmek ve hayvanlar gibi başınla eğilip elinden geldiğince yemeğini yemek zorundasındır. Her şeyi yemelisin, geride asla bir şey bırakamazsın, yoksa daha sonra buna pişman olursun.

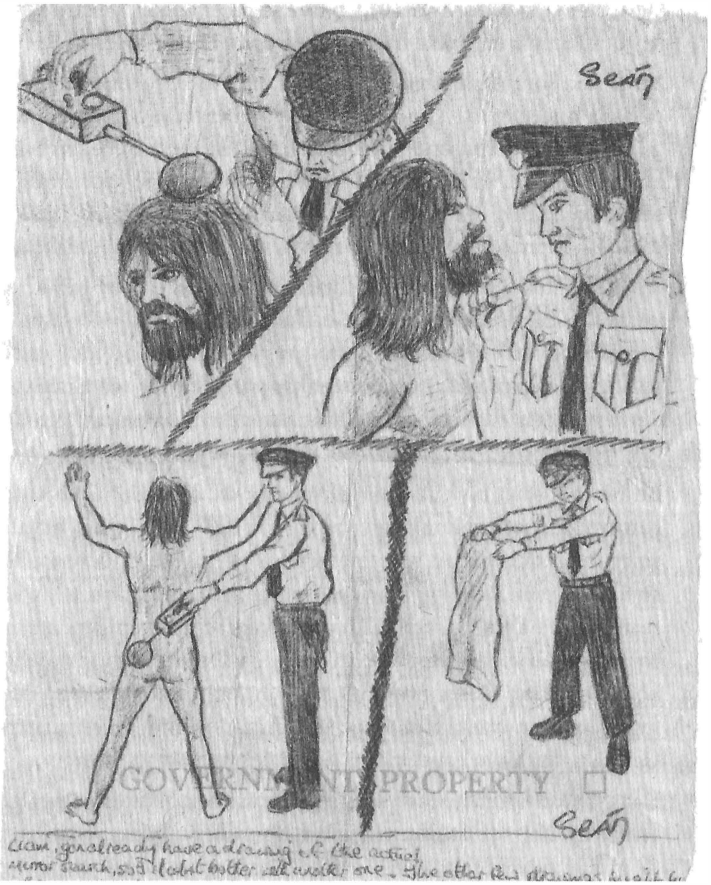
Yemekten sonra bile karnın hâlâ açtır, hâlâ aynı şekilde donmuş ve perişan hissedersin. Alıp o hapishane üniformasını giydiğin ve bir gardiyanı çağırdığın anda bunların hepsinin sona ereceğini bilirsin ama yapmazsın. Bu işkencenin sana tam olarak bunu yaptırmak için; senin dayanma gücünü kırmak için tasarlandığını bilirsin. Sana istediklerini yapmaya çalışsınlar, bir savaş mahkûmu olduğunu bilirsin.

... Ruh hâlin oradan oraya dalgalanır. Birinin, duvarı birkaç kere yumrukladığını duyarsın, arkadaşlarından biri sana cesaret vermeye çalışıyordur, onun da seninle aynı koşullarda olduğunu hatırlarsın. Duvardaki birkaç yumrukla yüreklenmiş olarak bir anda depresyondan çıkar ve akşam saat sekiz buçukta yatak takımların geri getirilinceye kadar kalan bir saatte kendini toparlarsın.

Bu bir saat sana bir gün gibi gelmiş olsa da dayanırsın. Kapı açılıp gardiyanın yatak takımlarını içeri almanı söylediği o an, hayattaki en muhteşem histir. At kılından yapılmış sert şilteyi hücrenin köşesine fırlatırsın. Kapı kapanır kapanmaz çarşaf takımlarını şöyle bir serip hemen altına girersin. Birkaç dakika içinde yeniden ısınmaya başladığını hissedersin. Bitap düşmüşsündür, üstelik yarın daha da kötü olacaktır. Yine de o günü atlattığın için küçük birkaç duayla teşekkür eder, ertesi gün vereceğin mücadele için yardım istersin. Gelecek güzel günleri ve aileni düşünürken uykuya dalarsın.

Kapı yeniden yumruklanıp her şey tekrar başladığında yatağa gireli sanki daha birkaç dakika olmuştur. Sonraki iki gün sonsuzluk gibi gelir. Soğuk ve açlık birkaç defa seni alt etmeye çok yaklaşmıştır ama üstesinden gelmişsindir. Hayatta kalmışsındır. Önündeki on bir gün boyunca yeniden doğru dürüst yemek ve bir yatağa sahip olacağın için heyecanlısındır. Oysa o on bir günün sonunda korkunç kâbusun yeniden başlayacaktır.

Dört battaniye adam, bir yıldan uzun süreyi bu şekilde geçirdi. Bobby Sands için döngü yirmi iki günde bir tekrarlanıyordu.



Çıplak aramaları tasvir etmek için battaniye adamlardan biri tarafından yapılmış bir çizim; tuvalet kâğıdının üzerine yapılmış ve H Blokları'ndan dışarı kaçak olarak gönderilmiştir.

On Beşinci Bölüm

Battaniyeli Günler



Bobby Sands hayata bir ütopya köyünde başlamıştı. Şimdi kendini bulduğu yer de bir çeşit ütopya köyüydü ama bambaşka türde bir ütopya köyü. Long Kesh'in H Blokları, acele ve ucuz yollu olmakla birlikte, modern imar şartlarına uygun olarak inşa edilmişti. "H" Blokları ismi, her hücre blokunun bir H biçimi oluşturmasından kaynaklanıyordu; ortadaki yatay çizginin yerinde bir idari merkez ve her ayakta birer tane olmak üzere toplam dört kanat vardı: A, B, C, ve D kanatları. Blokların inşasını hızlandırmak için kanatların dış duvarları vinçlerle oturtulan prefabrike beton levhalarla yapılmıştı. Tek katlı, dış cephesi sarı tuğladan, çatısı düz ve pencerelerinde parmaklıklar bulunan yapılardı bunlar. Bobby'nin çocukluğunun geçtiği ütopya köyü Abbots Cross'ta tam yüz ev vardı. Aynı şekilde, her H Blokunda bulunan hücre sayısı da tamı tamına yüzdü.

Ancak benzerlik burada sona eriyordu. Abbots Cross, çit ve duvarların olmamasıyla öne çıkan, açık bir tasarıma sahipti. H Blokları'nda ise çit ve duvarlar mekanı tanımlayan şeyin *ta kendisiydi.* İki buçuğa üç metrelik hücrelerin her birinde parmaklıklı küçük bir pencere ile ağır, çelik bir kapı vardı. Kapılarda sürgüyle açılıp kapanan birer mazgal deliği bulunuyordu. Her kanat, elektronik kilitler takılmış demir parmaklıklarla merkezdeki "çember" denilen idari kısımdan ayrılmıştı. Bloklar, tepesinde dikenli teller bulunan beton bir duvarla çevrilmişti. Giriş ve çıkışlar çift hava kilidi takılmış bir kapıdan yapılıyordu. Toplam sekiz tane

olan bu bloklar, iki adet üçlü ve bir adet ikili grup oluşturacak şekilde yerleştirilmiş, her grubun çevresi, tepesinde dikenli teller bulunan başka bir duvarla sarılmıştı. Bu düzeneğin etrafında bir metreden biraz uzun aralıklarla konulmuş dört sıra tel örgü, bu aralıkları dolduran dikenli tel halkaları ve son olarak, koyu yeşil nöbetçi kulübeleriyle donatılmış oluklu demirden bir dış duvar bulunuyordu. Güvenliği kesin olarak sağlamak için yapılmış son ilave, bütün kampın etrafını saran daha kısa ve oluklu demirlerle desteklenmiş dikenli tel örgülerdi.

Hücreler basit ve iç karartıcıydı. Arka duvarda iki ısıtma borusu, kapının yanında gardiyanları çağırmak için "panik düğmelerinin" bulunduğu metal bir kontak levhası, üstünde ise bir hava deliği vardı. Zemin, katı, soğuk, siyah asfaltla kaplanmıştı. H Blokları'na ilk kez gelen Sands'in sahip olduğu mobilya oldukça basitti: Bir ranza, bir sandalye, bir masa ve kilitli bir dolap. Beline sardığı havlu ve omuzlarına aldığı battaniye dışında dolapta tek bir kıyafet vardı: Cezaevi elbisesi ve bir çift bot. Okuyabileceği şeyler ise bir İncil ve birkaç dinî kitapçıktan ibaretti.

İnsan ilişkileri gayet basitti. Bir mahkûmun hücre arkadaşı varsa yirmi dört saati onunla geçerdi, bunun tek istisnası lazımlığı boşaltıp ellerini yıkamak için günde iki kez, beşer dakikalığına çıkılan tuvalet ziyaretleri olurdu.

Kanattaki diğer mahkûmlarla pencereler ve ısıtma borularının etrafındaki çatlaklardan konuşarak ya da kapıdan koridora doğru bağırarak iletişim kuruluyordu. İç avluya bakan hücrelerdeki mahkûmlar geceleri H'nin karşı ayağına denk düşen kanada doğru bağırırdı. Sesi en gür çıkanlara "scorcher" denirdi (bu lafı İrlandacada "bağırmak" anlamına gelen *scairt* sözcüğünden türetmişlerdi), bunlar haykırarak komşu bloklara kadar mesaj gönderebilirdi. Bobby de fena sayılmazdı; İrlandacasıyla bağırarak H5'teki hücresinden H3 ve H4'teki yoldaşlarıyla haberleşebiliyordu.

Mahkûmların düzenli olarak görüştüğü yegâne kişiler cezaevi personeliydi: Cezaevi amiri ("bir numara"), yardımcı amir ("iki numara"), yirmi beş kadar amir muavini ve üniformalı cezaevi gardiyanları. Bunların içinde başgardiyanlar, kıdemli me-

murlar ve sıradan gardiyanlar vardı. Her H blokunda bir amir muavini, bir başgardiyan, bir kıdemli ve yirmi beş otuz kadar sıradan gardiyan görev yapardı. Sabah 7 buçukta görevli oldukları kanada gelir, akşam 8 buçukta çekirdek bir kadroyu orada bırakarak çıkarlardı. Biri öğlen 12:30'dan 14:00'e, diğeri ise öğleden sonra 16:30'dan 17:30'a kadar olmak suretiyle, günde iki kere mesai arası verirlerdi. Bu aralar, mahkûmlar için kendilerini dinleyen gardiyanlar olmadan serbestçe iletişim kuracak bir vakit anlamına geliyordu. Ne var ki bunun aynı zamanda korkutucu bir yanı da vardı, çünkü bazı gardiyanlar mesai aralarında hangi akla hizmet cezaevinin içinde bulunduğu anlaşılamayan bir bara gidiyordu. Sarhoş gardiyanların en saldırgan hâlleri kapılar kapandıktan sonra ortaya çıkardı.[1]

Mahkûmlar gardiyanlara, fiziksel özellikleriyle kişiliklerini yansıtan isimler takmışlardı. "Kızıl Sıçan," H5'teki "kötü gardiyanın" takma adıydı. Aradan geçen onlarca yıldan sonra bile, mahkûmlar bu gardiyanın yaptığı sadistçe şeyleri hâlâ bir bir sayarlar. "Pipo," (İrlandaca *píopa*) kamburunu çıkararak yürüyen ve sürekli pipo içen ihtiyar bir adamdı. Geceleri, seçtiği bir hücrenin karşısına oturup içerideki mahkûmlar hakkında bir sürü acımasızca şey söylerdi. L ise, H5'in başgardiyanıydı. Koşullarını biraz daha iyileştirmeye çalıştığı için mahkûmlar onu severdi. Bazen yemeğin yanında onlara reçel ya da meyve verirdi. L'nin gösterdiği nispeten cömert tavır yüzünden, diğer bloklardaki battaniye adamlar H5'tekilerin "otelde" kaldığıyla ilgili şakalar yapardı.

Daha sonra Brendan Hughes H5'e gelip komuta subaylığını devraldığı zaman, onun bu pozisyonunu herhangi bir şekilde tanıdığını gösteren tek gardiyan yine L olmuştu.

"Sıradan bir gardiyanla başgardiyanı her zaman birbirinden ayırmışımdır," diyor Hughes, "Benim için L de bir başgardiyandı."

L, Hughes'a H Blokları'ndan başka bir yere gitmek istediğinden bahsetmişti, fakat H Bloklarındaki sert muameleyi hafifletebileceğini düşündüğü için kalıyordu. Hughes'a ayrıca polis tarafından diğer başgardiyanların Sadıklarla olan bağlantılarını kullanarak

kendisine saldırabileceği, bu yüzden bombalara karşı her sabah arabasını kontrol etmesi konusunda uyarıldığını da söylemişti.

H Blokları'nı düzenli olarak ziyaret eden bir rahip vardı, "mezhepçiliğin her yere bulaşmış" olduğunu söylüyordu. Bir seferinde, cezaevini ziyaret eden, İngiltere'den gelmiş bir gardiyanla konuşmuş ve başgardiyanlar arasında yaygın olan acımasızlık ve mezhepçilikle ilgili endişelerini dile getirmişti.

İngiliz, "Ne ekersen onu biçersin," diyerek yanıtlamıştı rahibi.

İleride tüm hapishaneden sorumlu bir numaralı cezaevi amiri olacak bir başgardiyan da anlatılanları doğruluyor: "Kanatlarda sürekli sarhoş gezenler olurdu. Ve evet, sürekli sert dayaklar atılırdı." Başgardiyanların bölgesel bir düşünme şekli olduğunu anlatıyor. Buna göre mahkûmlar hücrelerinde kilit altında olduğu sürece gardiyanlar kontrollüydü. Ancak battaniye adamlar hücrelerinden çıktığında, hatta hücreden hücreye birbirleriyle iletişim kurmaya çalıştıklarında bile bu kontrollü olma haline meydan okumuş olurlardı. Gardiyanlar mahkûmlarla girdikleri her türlü etkileşimi bir restleşmeye dönüştürüyordu, çünkü özünde bu kontrol sahibi olma ya da kontrolü kaybetme meselesiydi.

Şiddet oyunlarına mahkûmlar da katılıyordu. Bulundukları ortamda aşırı derecede güç dengesizliği vardı: Giysileri yoktu, vakit geçirecekleri yerleri belirlemek kendi ellerinde değildi, değil şiddet için kullanmak, ellerinin altında kendilerini savunmak için bile doğru dürüst bir araçları yoktu. Böylesi koşullar altında, boyun eğmek dışındaki tek etkili yöntem pasif direnişti. Buna rağmen, sözler ve bazen de yumruklarla saldırılara cevap vermekten geri durmuyorlardı. Dik durmaya çalışsalar da yaşamlarına yayılmış en büyük duygu korkuydu. Görebilecekleri şiddetten korkuyorlardı. Şiddet beklentisi, en büyük düşmanlarıydı. Ancak beklenen şiddetle sahiden karşı karşıya geldikleri zaman, kan ve çürükler içinde kalsalar da direniş ve hâkimiyet hissiyle keyifleri yerine gelirdi.

Daha geniş bir açıdan bakıldığında, gardiyanlarla mahkûmlar arasındaki ilişkiler hapishane duvarlarının dışında devam eden savaşı yansıtıyordu. Gardiyanların büyük çoğunluğu kendile-

rinin IRA'ya karşı savaş verdiğini düşünen Sadıklardan oluşuyordu. Battaniye adamlarınsa çoğunluğu IRA üyesiydi ve nefret ettikleri gardiyanlar hakkında örgüte istihbarat sızdırabileceklerini gizlemiyorlardı. Kieran Nugent'ın battaniyeye girdiği Eylül 1976'yla Mart 1981 Açlık Grevi arasında, on yedi gardiyanın ölümü IRA'nın elinden olmuştu. Hapishane gardiyanlarıyla mahkûmlar arasındaki günlük ilişkiler daimi bir şiddet ve meydan okuma oyunu hâline gelmişti.[2]

Daha yüksek rütbeli çalışanlar bu oyunun genellikle farkında olsalar da görmezden gelmeyi tercih ediyorlardı. Cezaevi doktoru iki haftada bir gelip mahkûmların durumunun hücrelerinde kalmaya "elverişli" olup olmadığını bildirirdi. Bir doktorun soğuktan tir tir titreyen, çırılçıplak ve belli ki korkmuş bir gencin karşısına geçip her şeyin yolunda olup olmadığını üstünkörü sorması ve zorla verilen bir "evet" cevabının üzerine, yaptığı işe devam ederek her şeyin hiç de yolunda olmadığı gerçeğini tamamen görmezden gelmesi mahkûmları hayrete düşürürdü.[3]

Ardından bir numaralı cezaevi amiri kanada gelir ve mahkûmların lazımlıklarını hücre kapılarına vurarak çıkardığı korkunç bir gürültüyle karşılanırdı. Hücre hücre dolaşır, her mahkûma "cezaevi disiplinini bozmak" gerekçesiyle üç günlük "hücre hapsine" çarptırıldığını, ayrıca her türlü ayrıcalıktan mahrum bırakılacağını bildirirdi.

Dışarıdan düzenli olarak gelen tek ziyaretçiler rahiplerdi. Pazar günleri, mahkûmların çoğu, tek-tip'lerin altını giyer ve ayin için yarı çıplak bir şekilde kullanılmayan yemek salonuna giderdi. Davaya katı bir şekilde bağlı olan mahkûmlar bu lüksü dahi reddediyordu. Bobby ayinlere giderdi, çünkü yoldaşlarıyla görüşmek ve rahiplerden sigarayla tükenmez kalem almak için bir fırsattı bu. Rahipler ayrıca hücre hücre gezerek günah çıkarmak isteyen mahkûmları dinlerdi. Buna ek olarak, cemaat rahiplerinin "ruhani ziyaret" maksadıyla kendi cemaatlerinin üyesi olan mahkûmları ziyaret etmesine imkân veren özel bir düzenleme bulunuyordu. Bu sayede mahkûmlar ailelerindeki bir hastalık ya da kötü giden bir ilişki gibi özel meselelerini konuşabiliyorlardı.

Mahkûmlar rahibe güvenirlerse, çorabının ya da önlüğünün katlanmış kolunun içine gizleyerek dışarı götürmesi için mesajlarını ona verirlerdi.

Bobby H5'e geldiğinde ziyaretçi kabul edebilen çok az battaniye adam vardı. Bunun için tek tip elbise giymek gerekiyordu ve bu ilkelerine aykırıydı. Böylece, en ufak ve sıradan bir insani iletişim olmadan hücrelerinde haftalar geçirirlerdi.

Battaniye adamların sayısı hızla artıyordu. Artık onlar için ayrı bir blok vardı ve büyük çoğunluğu bir hücrenin içinde iki kişi sıkışıyordu. Birbirleriyle iletişim kurmak ve tütün gibi malzemeleri dağıtmak için yeni yollar icat etmişlerdi. Bu tekniklerin çoğu yaratıcılık ve sabır gerektiriyordu. Bir parça tuvalet kâğıdına çiziktirilmiş bir not, aynı sırada yer alan bir başka hücreye gönderilmeden önce sertlik versin diye dinî broşürlerden koparılmış bir parçayla birlikte sıkıca katlanırdı. Ardından, ısıtma borularının etrafındaki çatlaklar aracılığıyla hücreden hücreye geçirilirdi. Tütün, sigara kâğıdı ve yiyecek gibi daha büyük malzemeler "ip sallandırmak" denilen bir metotla ulaştırılıyordu. Mahkûmlardan biri battaniyesinden iki metre uzunluğunda ve beş altı santim genişliğinde bir şerit yırtar, ucuna bir ağırlık bağlardı. Diş macunu tüpü ya da bir kalıp sabun, bu iş için uygundu. Sonra mahkûm, kolunu hücrenin penceresinden sarkıtıp yan hücredeki mahkûm yakalayıncaya kadar yaptığı "halatı" sallandırırdı. Ardından gönderilecek malzeme şeridin boşta kalan ucuna bağlanır ve yan hücredeki mahkûm çeke çeke bunu içeri alırdı. Fazladan yiyeceği olanlar yemeklerden sonra bunları bir tasın içine koyar ve kanatta karnı hiçbir zaman doymayan "martılar" için sallandırırdı. Bu şekilde fazla patateslerini, bezelyelerini ama en çok da "nükleer atık" dedikleri, tatlı niyetine verilen ve oldukça kötü kokan kekleri birbirleriyle paylaşırlardı.

Battaniye adamlar koridorun karşı tarafına bir şeyler göndermek için ise "düğme atmak" dedikleri daha karmaşık bir teknik kullanıyorlardı. Battaniyelerinin üstünden üç dört metrelik yün söküyor ve ağırlık yapsın diye bir ucuna bir düğme bağlıyorlardı. Her kapının altında kısa bir boşluk bulunuyordu. Atıcı

düğmeyi fiskeyle koridorun karşı tarafındaki kapıya doğru fırlatır, genellikle birkaç denemeden sonra düğmeyi karşı taraftaki mahkûmun kâğıttan bir kancayla çekebileceği kadar yakına göndermeyi becerirdi. Düğme atma işi, geceleri gardiyanlar kanadı terk ettikten sonra yapılırdı. Bu şekilde gönderilebilecekler pek büyük ya da ağır olmuyordu; not türünden şeyler ve daha önemlisi, İncil sayfalarına sarılmış gece sigaraları kanattaki tiryakilere bu yolla dağıtılıyordu.[4]

* * *

Eylül 1977'nin sonunda Long Kesh'e geldiği zaman Bobby Sands'i H5'teki "çember"e götürdüler. Burada başgardiyan, tek tip elbiseyi giymesini istedi. Bobby kendisinin bir savaş mahkûmu olduğunu ve suçlulara verilen cezaevi kıyafetini giymeyeceğini söyledi. Başgardiyan, Bobby'nin giysilerini çıkarttırıp karşısında çıplak şekilde dikti. Daha genç mahkûmlar için bu utanç verici ve psikolojik açıdan korkutucu bir andı. Bobby için de pek öyle şenlik sayılmazdı ama Crumlin Yolu Hapishanesi'nde geçirdiği üç hafta boyunca birçok defa bu alçaltıcı ritüelden geçmişti. Soyunduktan sonra kendisine iki battaniye verildi, bunları üzerine sarınıp yürüyerek hücresine gitti. Onu D kanadındaki Hücre 14'e, İrlanda Milli Kurtuluş Ordusu (INLA) mensubu olan Tony O'Hara'nın yanına koydular. Gardiyanlar hücrenin kapısını gürültüyle kapatıp yanındaki metal plakaya bir kart koydular. Üzerinde Bobby'nin numarası yazıyordu: 950/77.

Tony O'Hara, karşısında "enkaz hâline gelmiş, solgun, zayıf ve yorgun; ama içinde bir ateş yanan, amaç duygusunun müthiş bir enerjiyle beslendiği bir adam" görmüştü. Bobby'yi ayrıca "kuvvetli," "şevkli," ve "politik devrimci" diyerek tarif etmişti.[5] Sands ilk gününü diğer mahkûmlardan şarkılar öğrenmekle geçirdi. İncil'i baştan sona okumak ve İrlandacasını gözden geçirmek için planlar yaptı. Egzersizleri için bir program çıkardı. Tony buna inanamıyordu, "bütün gününü planlamış gibi görünüyordu."

Bobby'nin ilk önce "battaniyeli" hayatın temel kurallarını öğrenmesi gerekti. Battaniyeyi nasıl giymeli: İkiye katla, bel kıs-

mı için üstünden sekiz on santim kıvır, beline sar ve kıvırdığın kısmı sıkıştır, böylece ellerin serbest kalsın. Hava soğuksa ikinci battaniyeyi de omuzlarına alabilirsin. Yıkanmak: Hademelerden biri hücredeki küvete "sıcak" su doldurur, olabildiğince temizlenirsin. Tuvalete gitmek için gardiyana bağırırsın, kanadın alt katındaki tuvaletlere kadar seninle birlikte gelir. Vakit geceyse lazımlığı kullanırsın.

Ertesi sabah O'Hara uyandığı zaman Bobby çoktan kalkmış egzersizlerini yapıyordu. Saat sekizdeki kahvaltıdan sonra O'Hara uykusuna devam etti. Öğle vakti yemek için tekrar kalktı ve sonra tekrar yatağına döndü. Sands sandalyede oturmuş yeni hücre arkadaşını izliyordu.

"İnanamıyorum Tony. Sen burada bütün gün ne yapıyorsun?" diye sordu. Tony O'Hara "Uyuyorum," dedi. "Ama bu elindeki fırsatları boşa harcamak olmuyor mu?"[6] Bobby Sands buydu işte, Crumlin Yolu Hapishanesi'nin ceza hücrelerinde on beşini çıplak geçirdiği yirmi iki günün ardından fiziksel bakımdan bir enkaza dönmüş durumdaydı. Kendisini ne hareket etme imkânı, ne üzerinde bir kıyafet, ne de okuyacak bir şey olmaksızın boş bir hücrede bulmuştu. Ve kalkmış fırsatlardan söz ediyordu! İlk haftasını kanattaki diğer mahkûmlarla konuşarak, onların battaniye eylemine karşı yaklaşımlarını, eylemin nereye gittiğini, güçlü ve zayıf yanlarını öğrenerek geçirdi. O'Hara'ya, hiçbir şey yapmadan yatıp durmalarının cezaevi idaresini çok mutlu ettiğini söyledi. Nasılsa ellerinde bolca battaniye vardı. Mahkûmları başarıyla susturmuşlardı. Bobby siyasi statülerini geri almanın tek yolunun etkili bir kampanya örgütlemek olduğunu savunuyordu. İnsanların H Blokları'nda olanları öğrenmesini sağlamalıydılar. Toplumun farkındalığını arttırmalı, sempati ve desteklerini kazanmalıydılar. Basına ulaşan sadece İngiliz propagandasıydı: Adi suçlular olarak Avrupa'nın en modern hapishanesinde kendi kendilerine dayattıkları bir mahrumiyet yüzünden perişan oluyorlardı. Battaniye adamlar duvarları aşmalı, dışarıdakilerin neler olup bittiğini öğrenmesini sağlamalıydılar.

Bobby başkalarına bilgi aktarabilecek insanlarla köprüler kurmaları gerektiğini söyledi. İşe başlamak için en iyi yer, aileleri ve arkadaşlarıydı. Çektiklerini ailelerinden saklamayı bırakıp hücrelerinden dışarı çıkmalıydılar. İletişim kanallarını açmak için herkes ziyaretçileriyle görüşmeliydi. Bu sağlandıktan sonra mümkün olduğunca çok mektup yazıp akrabaları aracılığıyla bunları dışarı sızdırmalıydılar. Sands bunu yapmak için nelere gereksinim duyacaklarını anlattı. Tükenmez kalemlerle dolma kalem kartuşlarına ihtiyaçları vardı, bunları gardiyanlardan yürütebilir ya da ayin sırasında rahipten alabilirlerdi. Yazmak için kâğıda ihtiyaçları vardı, sigara ya da tuvalet kâğıdı bu işi görebilirdi.

Bobby, topluma H Blokları'nı anlatırken nasıl bir yol izlenmesi gerektiği üzerinde düşünüyordu. Vahşet önemli bir mesajdı, ama daha stilize ve insancıl bir yazım tarzı bu mesajı çok daha etkili bir şekilde yayabilirdi. Mahkûmların insanlık hâlleri kadar insanlık dışı koşullarını da anlatacak düzyazı ve şiirler yazmaları gerekiyordu. Kafes On Bir'den eski bir arkadaşı olan Danny Devenney, Bobby'nin yaklaşımını şu şekilde hatırlıyor: "Bir bildiri çıkınca insanlar bunu kısa zamanda unutur ama küçük bir hikâye, küçücük bir şiir, insanlar için öğretici olacaktır."

Bobby derhal bu tarz metinler yazmaya koyuldu. İlk yazısını H Blokları'na gelişinden sonraki üç hafta içinde, 23 Ekim 1977'de yazdı. İyisi ve kötüsüyle H Blokları'ndaki hayatı anlatıyordu. Bunalımdan ve yoldaşlıktan bahsediyordu. Tükenmez kalem içiyle, bir kulağı yazdıklarına el koyup kendisini ceza hücrelerine götürebilecek gardiyanların gelişini duymak üzere kapıda, hapishanenin kaygan tuvalet kâğıdının üzerine alelacele yazmıştı. Bitirince ismini İrlandaca yazdı, –Roibeard Ó Seachnasaigh– kâğıdı sıkı sıkı katlayıp rulo haline getirdi ve bir sonraki görüşte annesine vererek Short Strand'daki Roon'a ulaştırmasını söyledi.

Rooney bu sırada, polis kendisinin bir bombalama olayına karıştığından şüphelendiği için firariydi. Paketi *Republican News*'ün tasarım sanatçılarından Danny Devenney'e götürdü.

Devenney bunu editörlere iletti ve makale, 5 Kasım tarihli sayıda "Battaniyeli Günler" başlığıyla gazetede basıldı. Battaniyeli hayatın ilk kamusal tanıklığıydı bu.

Yazı bir açıklamayla başlıyordu: "Aşağıda okuyacağınız metin Long Kesh, H Blokları'ndan kaçak olarak gönderilmiştir. Minik bir parça tuvalet kâğıdının üzerine yazılmış olup, 'battaniyeli' mahkûmların içinde bulunduğu koşulların öyküsünü anlatmaktadır."[7] "Cezaevi idaresinin 'disiplin tedbirleri' almasından duyulan çekinceden ötürü" Bobby'nin ismini kaldırmışlardı. Gerisi ise tamamen onun kelimeleriydi.

> Bugün günlerden 23 Ekim Pazar; Long Kesh Kampı, 5 no'lu H blokunda çay saati. Rüzgarın uğuldadığı, yağmurun pencerelere çarptığı kasvetli günlerden biri. Karşı tarafımızda bulunan "A" kanadındaki çocuklar camlara çıkmış. Yüzlerini seçemiyorum ama uzun sakallı beyaz siluetleriyle bahçeye doğru baktıklarını görebiliyorum.

Sands mahkûmların, yemek arabalarının blokun içine taşınmasını izleyişlerini anlatıyordu. Sıcak bir yemek verilmesini umuyorlardı. Gelen soğuk salata olmuştu. Ayinler ve battaniyeye girenlerin ne kadar değiştiği hakkında yazıyordu.

> Son gelenler hariç herkesin ya sakalı ya da bıyığı var. Buraya ilk geldiğimde çoğu mahkûmun gözleri çukurlarına kaçmış gibiydi, herkesin suratı soluk sarımsı bir renk almıştı.

Hareket imkânı ve temiz hava eksikliği başta gelmek üzere, içinde bulundukları koşulları gözler önüne seriyordu. Okuyacak hiçbir şeylerinin olmadığını ve çok az mahkûmun ziyaretçi kabul edebildiğini yazmıştı. Çoğu neredeyse bir yıldır ailesini görmemişti. Ziyaretlerin yerine, ayda iki tanesine izin verilen (epey bir sansürden geçmiş) mektupların yolunu gözlüyor, haber almak içinse ancak söylentilere bel bağlıyorlardı.

> Saat 7, yemekler geldi: Yarım fincan soğumuş çay ve küçük bir kek dilimi. Bu artık yarın sabah saat 8'deki kahvaltıya kadar başka yemek olmayacağı anlamına geliyor.

Yemekten sonra, vakit geçirmek için kapılardan bağırarak yan hücrelerdekilerle sohbet edip bilgi yarışması oynuyorlardı.

Bobby hücre arkadaşıyla "hep aynı tükenmiş sohbetleri" yapmanın insanı sıkmaya başladığını anlatıyor. Hafta içinde cezaevi amiriyle her görüşmesinden sonra yatak takımlarının alınmasını. Sigara yokluğunu. Okunacak şeylerin eksikliğini. Elbette, tek tip elbiseyi giyse bu şeylerin hepsine sahip olabilirdi. Ama bunu yapmayacaktı. Yazısının en can alıcı kısmı sonda yer alıyor:

> Burada hepimiz Cumhuriyetçi Savaş Tutsaklarıyız, ne cezaevi idaresi, ne Kuzey İrlanda Dairesi, ne de İngiliz Hükümeti'nin söyleyeceği ya da yapacağı hiçbir şey bunu değiştirebilir. Bizi istedikleri yere tıksınlar, istedikleri kadar çıplak bıraksınlar; bizleri düşürmek için ellerindeki her türlü aracı kullanabilirler. Korkunç koşullar altında, sürekli taciz edilerek ve hayvanlar gibi hücrelere tıkılmış hâlde dondurucu bir kış ve cehennem gibi bir yazı geride bırakarak bu zamana kadar geldik.
>
> Bizlere zulmedenler, aklımızdan hiç çıkarmadığımız şeye kulak verseler iyi ederler: "Bütün cephanenizin altını üstüne de getirseniz, ezilmeyi reddetmiş bir adamın karşısına dikecek hiçbir şey bulamazsınız."[8]

Bobby hücresinde oturur, içeri kaçak sokulmuş bir tükenmez kalem içiyle kucağına koyduğu sigara ya da tuvalet kâğıdının üzerine yazardı. Yazmadığı zamanlarda bir tutamlık sakalını sıvazlayarak hücreyi arşınlardı. Hücreyi arşınlamadığı zamanlarda hücre arkadaşıyla, bir yan hücresindeki Eoghan MacCormaic ve diğer yandaki Seamus Finucane'le konuşurdu. Pencereler ve borulardan hiç durmadan konuşurlardı.

Sands zamanı geçirmek için başka aktiviteler de bulmuştu. Tony O'Hara'yla kâğıt parçalarından piyonlar yaparak, tahta yerine bez bir mendilin üzerinde satranç oynuyorlardı. Bobby kalem içiyle kâğıtlara piyonların isimlerini yazmıştı: Şah, vezir, fil, vs. Sıkılınca yeni kurallar icat ederlerdi.

Ara sıra girdikleri önemsiz tartışmalara karşın O'Hara, Bobby'nin kararlılık ve bağlılığına hayrandı. Onun için "yirmi dört saat devrimci" derdi. Sands'le vakit geçirmiş tüm

mahkûmlar buna katılıyordu: Daimi bir maneviyat ustasıydı o. Gino MacCormaic, Bobby'nin "ruh hâlinin nasıl düşüp nasıl yükseleceğini içgüdüsel olarak bildiğine" inanıyordu. Mahkûm arkadaşlarını, durumlarını iyileştirecek eğitimler, tartışmalar ve şarkılı etkinlikler düzenlemeleri için teşvik etmeye çalışıyordu. Morallerini ayakta tutmak için başka hiçbir şey yapamazsa kapıda durup saatlerce şarkı söylüyordu. Neredeyse insanüstü olan bu ayakta kalma becerisi, H Blokları'ndaki hayatın önemli bir parçası olacaktı.[9]

* * *

Kısa süre sonra Noel geldi. Bobby battaniyeli olduğu bu ilk Noel'i "birbiri ardına koca bir hayal kırıklıkları bütünü" olarak tanımladı. Birçok mahkûm içeri sigara kaçırmaktan ötürü ceza blokuna gönderilmişti. Noel arifesinde yönetim herkesin yatağını aldı. Amir bunları Noel günü geri verdiyse de Noel yemeğinde yemekhaneye inmek için tek-tip'leri giymek zorunda olduklarını söyledi. Mahkûmlar bunu reddederek yemeklerini hücrelerinde yiyeceklerini belirttiler. Morallerinin çok bozuk olduğu sırada, yüzlerce Noel kartı geldi. Bobby, battaniye eyleminde bulundukları on beş ay boyunca hiçbir şeyin bunun kadar morallerini arttırmadığını yazdı.

Mahkûmlar Noel yemeklerini hücrelerinde yediler. Soğuk bir yemekti, "insanın torunlarına anlatacağı bir şey değildi."[10] Ama arkasından "bazı yüzlerde birkaç damla gözyaşı görecek kadar yürekten bir şekilde" Noel şarkıları söyledikleri ayin hepsinin hoşuna gitti. Ardından her mahkûmun kapı çerçevelerinin arasındaki yarım santimlik boşluktan bir şarkı, şiir ya da bir fıkrayla katıldığı bir "büyük konser" düzenlediler.

Mahkûmların bu Noel konserinde sergiledikleri mutluluk, cezaevi idaresini harekete geçmek için kışkırtmış olmalı. Yeni yıl sabahı ilk iş olarak birtakım işçiler kanada gelerek kapı çerçevelerindeki boşlukları kapatmak için metal şeritlerle kaynak yaptılar. Bu, mahkûmlar için büyük bir darbeydi. Bu boşluklar onlara tuvalete giderken birbirlerini görmek için minik pence-

reler sağlıyordu. O andan itibaren ayinler dışında birbirlerini çok az gördüler. Diğer mahkûmlar borulardaki çatlaklardan, pencerelerden ve kapılardan gelen bedensiz birer sesten ibaretti artık.[11]

Noel'den sonra battaniye adamlar arasında bir grip salgını baş gösterdi. Durumu en kötü olanlar Bobby Sands'le John Nixon'du. İdare, ellerindeki üç battaniyeden ikisini alıp hücrelerdeki ısıtmayı kapatınca hastalıkları iyice kötüledi. Üç gün boyunca yüksek ateşle yattıktan sonra, 2 Ocak'ta Sands'le Nixon'u sedyeyle cezaevi hastanesine taşıdılar. Kaçak olarak gönderilen bir basın bildirisine göre (muhtemelen Bobby bunu kendisi yazmıştı), hastaneye giderken "sedyenin üstünde tavadaki omlet misali havada döndürülüp durmuş [ve] bir minibüsün arkasına atılana kadar birkaç kez yere düşürülmüştü." Hastanede Nixon bir süre çıplak ve yalnızca bir havluya sarınmış hâlde titreyerek yatırılmıştı. Sonra "zorla yıkanıp vücutları ovalandı ve üstlerine kovalarca soğuk su döküldü."[12]

Bir hafta sonra Bobby "İngiltere'nin Sibirya'sı" dediği koşulları özetleyen bir bildiri yazdı:

> Bugün (10 Ocak Çarşamba) bir kez daha çıplak, donmuş ve aç hâlde, kâbus gibi bir başka güne uyandık. Burası o kadar soğuk ki çıplak ayaklarımızla hücrenin beton zemininde yürüyemiyoruz; bidondaki içme suyu donmuş, yerde serili duran köpük şilte ise geceleyin pencereden giren kar yüzünden ıslak.
>
> Dün gece yine hiç uyumadım, bana verilmiş olan incecik üç battaniye, insanın etini ısıran soğukla baş etmeye yetmiyor. Geceyi, bir köşeye sokulup yoldaşlarımın birçoğunun öksürük ve inlemelerini dinleyerek geçirdim; grip yüzünden tir tir titreyen, yüksek ateş ve dayanılmaz ağrılara karşı mücadele veren mahkûmlardı bunlar.[13]

Şubatla birlikte grip ve soğuk algınlıkları arttı. Ayrıca göz bozuklukları ve baş ağrıları görülüyordu. Bunun, beyaz hücre duvarlarına yansıyan keskin ışıkla bağlantılı olduğunu düşünüyorlardı. Tedavi görmeyi talep ettikleri zaman idare, cezaevi tek tip elbisesi giymeden hastaneye gitmelerine izin vermiyordu.

Republican News, H5'teki mahkûmların sağlık şikâyetlerinin bir listesini yayımladı. Sands "bacaklarda ağrı, geçmeyen bir soğuk algınlığı ve öksürük" ile listenin ilk sırasında yer alıyordu.[14]

* * *

Üç yeni H bloku (altı, yedi, sekiz) açılıp battaniye adamların sayısı artınca, cezaevi idaresi mahkûmların yerlerini değiştirmeye başladı. Bobby, Seamus Finucane ve başka birkaç mahkûm, eski yerleri olan D kanadının tam karşısındaki A kanadına nakledildi. A kanadı, burada kalanlardan Joe McDonnell gibi bazılarının tavrı yüzünden "sekter kanat" olarak bilinirdi.

Sekterlik dedikleri şey, güçlü bir dayanışma bağı yaratıyordu. Kanat, içlerinde eylemi bırakan sayısının az olmasından büyük gurur duyuyordu. Joe McDonnell gibi pek çoğu, kararlı eylemciler olarak ayine bile hiç gitmemişti; çünkü onlara göre cezaevi pantalonunu giymek "ödün vermek" olacaktı. A kanadı tespihle dua okumazdı, ayrıca İrlandaca öğrenenlerin sayısı diğer tüm kanatlardan daha düşüktü. Tüm bunlar için "fazla sert"tiler. Gino MacCormaic İrlandaca dersleri başlatmaya kalktığında Joe McDonnell ona neredeyse bir köpek muamelesi yapmıştı. Bir mahkûm şarkı söylemeye kalkışırsa, Joe McDonnell "Kes şunu!" diye çıkışırdı.

Ancak A kanadı bunun için ideal bir yer olmasa da Bobby "fırsatlardan" faydalanmaya devam etti. Sık sık tütün avlarına çıkıyordu. Bazen hademeler mahkûmlara tütün getirirdi. Veya rahipler kafeslerdeki mahkûmlardan yüz gram tütün alır, ceplerine sığsın diye iyice sıkıştırıp getirirdi. Ama bu asla yeterli olmuyordu. Bu yüzden Bobby tütün bulmak için bir oyun icat etti. Gardiyanlar kültablalarını duşların yanındaki çöp bidonlarına boşaltırdı. Bobby sık sık burada izmarit ararken ("aslında daha ziyade bacakları çöp bidonundan dışarı sarkarken") görülürdü. Koridorda yürürken izmaritleri ayak parmaklarıyla kavramakta ustaydı.[15] Diğerlerine bunun, "onları kendi oyunlarında yenme"nin bir yolu olduğunu söylemişti.

Ne var ki bazen sigara bulmak için girişilen bu numaraların hiçbiri işe yaramazdı. Tütünsüz kaldığı zaman Bobby şiddetli baş ağrıları çekiyor, ağrıyı dindirmek için bir havluyu sıkı sıkı başına sarıyordu. Bir gece, ümitsizlik içinde, bir miktar tütünü bulunduğunu düşündüğü iki hücre ötedeki bir mahkûma borulardan bir not gönderdi. Notu yarı yolda Seamus Finucane yakaladı ve yüksek sesle kapıdan herkese okuyunca, Bobby "dilenci mektupları" gönderdiği için çok sert bir tavırla karşılandı.

* * *

Bobby H Blokları'na geldiğinde eğlence etkinlikleri halihazırda düzenlenmiş durumdaydı. Gino MacCormaic arkadaşına yazdığı bir mektupta kanattaki aktiviteleri anlatmıştı:

> Burada her hafta tombala oynuyoruz. Kartlar tuvalet kâğıdından. Ödüller şampuan, sabun, kâğıt mendil ve bazen de bir dal sigara (elbette tuvalet kâğıdına sarılmış) oluyor. Bir kalıp sabunun kokusu, rengi, boyu ve isminin tarif edilişini duyunca insan kahkahayı basıyor... Bir de sabunu kazananın kafası tıraşlı biri olduğunu düşün. Ama sonuçta şarkılar, bilgi yarışmaları ya da tartışmalarla geçen diğer akşamlar arasında bir değişiklik oluyor.[16]

Her zamanki gibi Sands bu gece etkinliklerinin merkezinde yer alıyordu. Popüler şarkıların yanı sıra mahkûmları dil öğrenmeye teşvik etmek amacıyla İrlandaca şarkılar da söylüyordu.

Bobby eğitimlerde her zaman başı çekiyordu. Tarih ve politika hocaları dersleri çoğunlukla hafızalarındaki bilgilere dayanarak veriyorlardı, bu da daha önce kafeslerde yatmış olanların öne çıkmasını sağlıyordu. Bazen rahipler kafeslerdeki mahkûmların onlar için minik harflerle yazdığı ders notlarını getirirdi. İrlandacada işler daha kolaydı, öğretmek için dile hâkim olmak büyük ölçüde yeterli oluyordu. Bobby bloklarda İrlandaca öğretmeye başladığı sırada dili akıcı olarak konuşabilen, kendisinden başka ancak üç dört kişi vardı.

On sekiz ay içinde, dört yüz battaniye adamın neredeyse tamamı İrlandaca konuşuyor olacaktı. Dil sürekli öğretiliyor ve günlük hayatta kullanılıyordu.

Derslerin dışında, merkezinde daima Sands'in olduğu politika, tarih ve spor tartışmaları "günlerce" sürerdi. Tartışmayı sırf eğlencesinden ötürü seven bir hâli vardı. Eğlence için yapılan "spor" tartışmalarıyla ölümüne bir ciddiyetle yürütülen politik tartışmaları birbirinden ayırırdı. Fikirlerini öyle şiddetli bir şekilde savunurdu ki bazen mahkûmlar gerçekten mi tartışıyor yoksa "craic"* olsun diye mi konuşuyor, karar veremezdi. Her halükârda, son sözü söyleyen genellikle o olurdu.

Sands, Halkla İlişkiler Sorumlusu olarak bu tartışmaları dil becerisi olan mahkûmları belirlemekte kullanıyor ve onları, kendi yolunu takip etmeleri için teşvik ediyordu. H5'e gelir gelmez Gino MacCormaic'in *Republican News* için şiir ve makaleler yazmasını sağladı.[17]

Bu gelişmelere rağmen Bobby, eylemin gidişatından memnun değildi. Komuta Subayı olan Tom McFeely'nin önderliğinde mahkûmlar hücrelerinde kararlılıkla direniyor, İngilizlerin, cezaevi kıyafetini giymeleri ve hapishane işlerinde görev almaları için uyguladığı baskılara boyun eğmeyi reddediyorlardı. Eylem sağlam fakat durgundu. Yeni bir enerji gerekiyordu.

* (İrl.) Eğlence. *–çev.*

On Altıncı Bölüm

Eylemi Canlandırmak

Bobby Sands haklıydı. Eylem biçimlerinde değişiklikler yapmak gerekiyordu. Ancak battaniye adamların çoğunun, yeterince dirayetli olurlarsa kazanacaklarına dair naif bir inancı vardı. Yarım saatlik bir görüşmeden üç saatlik haberlerle dönerlerdi. "Piskopos bilmem kim diyor ki birkaç ay sonra çıkacakmışız." Hatta ortalıkta İsviçreli tersane işçilerinin, eylemlerine destek vermek için gemileri boşalttıkları ve kendi ülkelerine gelen İngiliz gemilerinin yüklerini indirmeyi reddettiklerine dair bir söylenti dolaşıyordu![1] Fakat mahkûmların kazanacaklarını düşünmelerinin esas sebebi, davalarının haklılığına ve hiçbir sistemin insanları böylesine ağır mahrumiyet koşullarında fazla uzun tutamayacağına olan derin inançlarıydı.

Bu direncin itici gücü ve fakat sonuç olarak ihtiyatsız stratejisi Komuta Subayı Tom McFeely'den çıkıyordu. Hücre arkadaşı Sean Glás, McFeely'nin "tıpkı geldiği ülke gibi granitten yapılmış," olduğunu söylüyor. "Onu kimse çökertemezdi. Korku nedir bilmezdi." McFeely eylemi sürdürmekte daha dirençsiz olan mahkûmlara karşı çok sert davranıyordu. Bir emir verdiği zaman kendisiyle tartışılmadan harfiyen yerine getirilmesini beklerdi. Katı liderlik anlayışı, eylemi bir arada tutan, aksi yönde bir dayanışma ruhu meydana getiriyordu.

Ancak İngiliz otoriteleri kazanmakta olduklarını biliyordu. Her hafta, onlarca yeni genç Yurtsever hapishaneye getiriliyordu. Yargıçlar onları yıllarca sokaklardan uzak tutacak ve silahlı mücadeleye geri dönmeden önce iki kere düşünmelerini sağlayacak

büyük cezalar yağdırıyordu. Kuzey İrlanda'dan Sorumlu Devlet Bakanı Roy Mason genç Cumhuriyetçilerin ideolojisini bu şekilde yıkabileceğini düşünüyordu.

Bobby gibi birkaç mahkûm, kısa zamanda, sürdürülen eylemin "kurumsallaşmakta olduğunu" fark etti.[2] İşler bu şekilde de yürüyebilirdi belki, ancak 1978'in başlarında Bobby'nin eski yoldaşı ("Kara") Brendan Hughes, Kafes On Bir'den H5'e sevk edildi. Kara geldiği zaman her şey değişmeye başladı. Bobby'ye göre bu, eylemin kontrolünü ele geçirmek için bir fırsattı. H5'te McFeely'nin altında Halkla İlişkiler Sorumlusu'ydu ama Kara, Bobby'ye "fırsatlarını" değerlendirmek için başka yollar sunacaktı.

Her şey bundan birkaç ay önce, Kafes On Bir'de, Joe Barnes bazı gardiyanlarla kavgaya tutuştuğunda başlamıştı. Tanıklar Kara'nın kavgaya karışmadığını söylese de ceza almıştı. Ardından görülen davada siyasi mahkûm statüsü kaldırılmış ve H Blokları'na nakledilmişti.

* * *

Kara, bloklara büyük beklentilerle gelmişti. Sean Glás, Hughes'u "bizleri yüklerimizden kurtaracak bir mesih..." olarak tarif ediyordu, "Tanrı işleri eline aldı ve sorunlarımızı çözmemize yardımcı olması için tam gereken zamanda ceza almasını sağladı."

Kara, olanları başka türlü değerlendiriyordu. Yönetim onu Tom McFeely'nin hücresine yerleştirmişti. Kara'ya göre bu açık bir kışkırtma, kimin başta olduğuna dair tartışma yaratarak onları bölmek için yapılmış art niyetli bir girişimdi.

Ama mahkûmlar Kara'nın Komuta Subaylığını devralması için ısrar ettiler ve ayrıca McFeely de Kara'yı çok şaşırtarak göreve gelmesi için bastırdı. Dışarıdaki IRA yönetiminin tercihi de Hughes'dan yanaydı. Avukatları, Kafes On Bir'deki kavgaya karışmadığını söyleyen pek çok tanık olduğu için cezasını temyize göndermesini tavsiye ettiyse de Kara, üzerinde sorumluluk olduğunu hissediyordu. Davanın peşini bırakarak H Blokları'nda kaldı.



Kaçak olarak sokulmuş fotoğraf makinesiyle görüntülenen iki battaniye adam. Duvarlara dışkı sıvanmış.

Sonra, hiçbir mahkûmun beklemediği bir şey yaptı. Tek tip elbiseyi giyerek sistemi içeriden çökertmeyi teklif etti. Battaniye adamlar bu teklifi hiç düşünmeden reddettiler. Hughes fikrinin aldığı neredeyse öfkeli tepkiye pek şaşırmamıştı. Sonuçta bu insanlar kaç yıldır türlü eziyetlere katlanıyordu ve şimdi kendisi gelmiş bütün bunlara boş verip tek-tip'leri giymelerini söylüyordu.

Kara'nın tekliflerine olumlu bir şekilde yaklaşmayı deneyen tek kişi Bobby oldu. A kanadındaki mahkûmlara atölyeleri ateşe vererek ya da düzeni bozarak sistemi çalışmaz hâle getirebileceklerini söyledi. Bobby'nin Kara'yı gerçekten mi desteklediğini yoksa şeytanın avukatını mı oynadığını kimse tam olarak kestiremiyordu. Ama onun söylediklerine de kimse destek vermedi.

Eylemi ileriyle taşımak için Kara'nın başka bir yol bulması gerekiyordu. Onlara zaferi getirecek ve bu sırada halkın, hareketin geneline ve verdikleri mücadeleye karşı desteğini arttıracak bir dinamiği nasıl yaratacaktı? Burada Sands devreye girdi. Kara'nın

Kafes On Bir'den tanıyıp güvendiği az sayıdaki battaniye adamdan biriydi o. Kara'yla birlikte çalışıp aynı şekilde düşünebilirdi. H Blokları'ndaki koşulları hapishanenin dışındaki halka duyurmak için hâlihazırda yazılar yazıyordu. Ayrıca görüşler aracılığıyla daha verimli bir iletişim örgütlemeye, dersler ve eğlencelerle moralleri yüksek tutmaya çalışıyordu.

* * *

Mart ayında, battaniye eylemine katılan mahkûm sayısı üç yüzü bulmuşken, Bobby'yi D kanadında, Brendan Hughes'un hemen yanındaki hücreye naklettiler. Bu, yakın bir çalışma ilişkisinin başlangıcı olacaktı. O andan itibaren hep yan yana oldular. Nakledildikleri her seferde yan yana hücrelere kondular.

Hughes, Sands'in daima yan hücrede olmasının tartışılmaz bir öneme sahip olduğunu belirtiyor.

"Her şeyi tartışırdık. Yaptığımız her şey için Bobby'ye danışırdım... Bobby'nin fikrini almadan asla bir karar vermedim."

Hughes, kendi yardımcısı olarak çok verimli bir şekilde çalışmasına rağmen Bobby'yi H Blokları'nın tamamının Halkla İlişkiler Sorumluluğuna getirdi. Bobby, Kara'nın "kamusal sesi"ydi. Hughes bir bildirinin taslağını gönderir, Bobby de tam metni yazardı. Tomurcuklanmakta olan bu özel ilişki, diğer mahkûmlar tarafından hızla fark edildi. Sands'i diğerlerine karşı açık ve hevesli bir ses, Hughes'u ise kararını vermeye hazır oluncaya kadar hücresinde arkaya yaslanıp süzen gözleriyle her şeyi inceleyen "kurnaz bir eski toprak" olarak görüyorlardı. Joe Barnes, Hughes'un fikirlerinin bulunduğunu, bunları hayata geçirenin se Bobby olduğunu söylüyor. Ona göre Bobby "üretken," "hayat dolu" ve "sürekli hareket hâlinde"ydi.

Sands'le Hughes eylemi canlandırmak için derhal yeni stratejiler üzerinde tartışmaya koyuldular. Hughes Cumhuriyetçi yönetime yakın olduğu için geniş tutuklama dalgalarının ardından IRA'nın epey zayıfladığını biliyordu. Tutuklanmadan önce IRA'yı eski tugay sisteminden gizlilik ve devrimci disiplininin esas olduğu hücresel bir yapıya doğru yeniden biçimlendirmeye

başlamış olan bir avuç liderden biriydi. IRA'nın idaresinde kurulacak bu yeni ordu disiplininin diğer bir yüzünün, Bobby'nin Twinbrook'ta yapmaya çalıştığı gibi sosyal ve ekonomik meseleler üzerinden söz söyleyecek daha dinamik bir siyasi partinin yolunu açacağını biliyordu. Ancak yeni yapılanmanın etkisini göstermesi yıllar alacaktı. Bu arada hapishane eyleminin, IRA yeniden toplanırken harekete destek kazandıracak popüler bir zemin sağlayabileceğini hesaplıyordu.[3] Dolayısıyla ona göre, ki daha sonra Bobby de kendisine katılacaktı, hapishane eylemi yalnızca mahkûmların haklarıyla ilgili bir mesele değildi; IRA'yı yeniden yapılandırma sürecinin bütünü için hayati önem taşıyordu.

"O sırada ne yaptığımı Bobby biliyordu, ben biliyordum, ama hapishanedeki çok fazla insan bilmiyordu... Dışarıdaki yönetimin yeniden kurulduğunu biliyordum. Burada, dışarıdaki yönetime yardımı olabilecek bir meselemiz vardı. Böyle olduğunu biliyordum, dolayısıyla bizim yaptığımız da buydu."

Bobby'nin bir iletişim altyapısı kurmakla ilgili fikirlerini uygulamak için yapılacak ilk şey, mahkûmları IRA ve kamusal bir kampanya düzenleme hazırlığında olan bir grup aktivistle sürekli bağlantı halinde tutmaktı. Mahkûmların iletişim için rahiplere bel bağlamaktan vazgeçmesi gerekiyordu. Özellikle Bobby, rahiplere karşı hayli şüpheciydi.

Kara, mahkûmlara, yeni iletişim kanalları açmak ve kalem gibi malzemeler sağlamak için tek tip elbiseyi giymek anlamına gelse bile, ziyaret kabul etmeye başlamalarını söyledi. Bunun zorluklarının farkındaydı.

"Hücreden çıkıp tek tip elbiseyi giymek o zaman için bayağı güç bir şeydi. Öncelikle sembolik açıdan çok çok zordu, sonrasında gardiyanlar tarafından uygulanan şiddet açısından da zor oldu çünkü belli ki ne yaptığımızı, yani iletişim kanallarını bir araya getirdiğimizi ve böylece içeri malzeme sokup bir şeyler gönderdiğimizi fark etmişlerdi. Bu yüzden şiddet göstererek bizim için durumu daha da zorlaştırdılar."

Tek-tip'i giymenin sembolik zorluğunu aştıktan sonra mahkûmlar görüş kabul etmenin eylemi kolaylaştırdığını gördü-

ler. Sevdikleri insanları görebilmek olumlu bir şeyler yaptıklarını hissettiriyordu.

Bobby baştan beri, battaniye adamların çok büyük bir çoğunluğu reddederken bile, ayda yarım saat izin verilen görüşleri kabul ediyordu. Ailesi, özellikle kız kardeşi Marcella'yla annesi düzenli olarak geliyorlardı. Rosaleen'in gide gele usta bir kaçakçıya dönüşmesi karşısında Hughes'un hayretten ağzı açık kalıyordu.

"Bobby'nin görüşlerden getirdiği mallar. Tütün, kalem, kâğıt. Gerçekten hârikaydı," diyerek şaşkınlığını belirtiyor. "Bobby'nin annesi en iyisiydi, içeri mal sokmakta onun üstüne yoktu. Bobby *asla* yanında bir şey olmadan dönmezdi, *her seferinde* bir şeyler getirmeyi beceriyordu."

Rosaleen ayrıca Bobby'nin yazdıklarını da dışarı götürüyordu. O kadar iyiydi ki Sands'le Hughes ona "Old Faithful"* adını takmışlardı. Mahkûmlar, Bobby'nin Rosaleen'le görüşmesi varsa o gece sigara içebileceklerini bilirdi. Bu onlara, görüşlerin yalnızca önemli bir iletişim aracı değil, aynı zamanda kendileri için lüks sayılan şeyler için de bir kaynak olduğunu gösterdi.

Bir şeyler kaçırmak kolay iş değildi. Genellikle kadınlardan oluşan ziyaretçilerin, paketleri taşırken detaylı bir arama prosedüründen geçmesi gerekiyordu. Getirip götürürdükleri mesajları birbirlerine aktarırken ziyaretçiler kutu gibi bir bölmenin içinde, bir masanın başında oturur ve bu sırada tepelerinde bir gardiyan beklerdi. Mesajlar genellikle sarılıp öpüşürken verilirdi. Sıkıca katlanıp streç filme sarılmış küçük bir notu ağızdan ağıza geçirmek mümkündü. Tütün ve kalem içlerinin bulunduğu paketler gibi büyük bir şeyse, elden verilmesi gerekirdi. Paket mahkûmun eline geçince, gizlice ağzına ya da tek-tip'inde bu iş için açtığı delikten anüsüne sokardı. Mahkûmların bazen mesajları yutması gerekirdi, sonrasında kusarak ya da doğal yollarla geri çıkarmayı umarlardı.

---

* ABD'nin Wyoming eyaletindeki Yellowstone Milli Parkı'nda bulunan ünlü gayzer. Sonradan bunun pek doğru olmadığı anlaşılsa da, 1870 yılında sıcak suyu çok düzenli püskürttüğü düşünüldüğü için gayzere "sözünde duran emektar kişi" anlamına gelen "Old Faithful" ismi verilmiştir. *-çev.*

Mahkûmlar mesajlarını saklamak için büyük zahmetlere giriyordu. Bazıları bunları ağızlarında taşırdı, ama gardiyanlar dilin altında ya da yanakla diş eti arasına gizlenmiş bir notu kolayca buluyordu. Bazı mahkûmlar mesajları sünnet derilerinin içine sokar, görüş kabinine ulaşmalarına dakikalar kala ağızlarına geçirirdi. Bir kısmı kâğıda sarıp etrafına ip geçirdikleri mesajı rektumlarından içeri iterdi. Aramayı atlattıktan sonra ipi çeker, sardıkları kâğıdı atar ve öpüşürken ziyaretçilerine geçirmek üzere ağızlarına sokarlardı.

Öpüşmek ziyaretçiler için itici bir şeydi. Mahkûmlardan biri, ağzının kokusu yüzünden çocuklarının nasıl geriye çekildiklerini hiç unutamadığını anlatıyor. Diş macunu olmadığından dişleri berbat durumdaydı, nefesleri ise leş gibi kokuyordu.

Görüşlerle ilgili bir başka sorun seyrek olmalarıydı. Ayda bir kere yapılan ziyaretler güvenilir bir iletişim akışı için yeterli değildi. Bu sebeple Hughes, mahkûmların "temyiz görüşü" yapmaları için direktif verdi. Her mahkûmun, cezasını temyize götürme hakkı vardı, bu işlem süresince, yalnızca temyiz duruşması hakkında konuşmak kaydıyla, kendilerinin belirlediği herhangi bir kişiyle her gün on beş dakika görüşebiliyorlardı. Bu yöntem iletişim sıklığını arttırdıysa da gardiyanlar temyiz dışında hiçbir şeyin konuşulmaması kuralını sıkı bir şekilde uyguluyordu. Ziyaretçi ya da mahkûm doğrudan davayla bağlantılı olmayan herhangi bir şey söylerse görüş derhal sonlandırılıyordu.

Bir seferinde, Sheila McVeigh temyiz görüşü kapsamında kocasıyla görüşüyordu. Dışarıda kar yağıyordu, görüş kabinine girdiğinde pantolonunda kar olduğunu fark etti.

Paçalarından karları silkerken dikkatsizce "Tanrım, pantolonum kar olmuş," dedi.

Gardiyan araya girdi, "Bu davayla ilgili değil. Görüş sona erdi."

* * *

Kısa süre içinde görüşler mahkûmlara ait bir imtiyaz olmaktan çıkıp bir sürtüşme sebebine dönüştü. Görüşe çıkma eylemi,

protestonun şiddetini arttırmıştı. Gardiyanlar mesaj ve tütün kaçırıldığını anladıktan sonra mahkûmları çıplak aramaya tabi tutmaya başladılar; saçları, ağızları ve rektumları ince aramadan geçiriliyordu. Şanslı mahkûmlar için "kollarını havaya kaldırarak bir tur döndükleri" küçük düşürücü bir prosedür yeterli görülüyordu.[4] Ancak çömelip eğilmeye zorlanmak ve ince aramadan geçirilmek yaygın hâle geldi, mahkûmların cinsel taciz olarak gördükleri bu uygulamalara karşı koymasıyla birlikte (Armagh hapishanesindeki kadın mahkûmlar için çıplak arama konusu çok daha büyük bir tartışma koparmıştı) dayaklar da arttı.

Hughes ve Sands eylemi güçlendirmeye çalışıyordu. Mahkûmiyet koşullarının bilinirliğini arttırmak istiyorlardı ve bunu yaparken otoriteleri baskıcı tutumlarını arttırmaları için tahrik ettiklerinin farkındaydılar. Ancak sonrasında hızla yükselen sürtüşmelere pek fazla hâkim olamadılar.

Etki ve tepki, iki tarafta da birbirine karışarak yaratıcı bir meydan okuma süreci doğurmuştu. İki tarafın da stratejilerini planlayarak tartışmasına rağmen süreç sırasında spontane biçimde geliştirdikleri taktikler de oluyordu. Bunu öylece kafalarından yapmıyorlardı elbette. Daha ziyade, çoğunluğu Crumlin Yolu Hapishanesi'nde ve kafeslerde edinilmiş eski eylem ve baskı deneyimlerine dayanıyorlardı. Bilinen taktiklerin H Blokları'ndaki yeni koşullara uyarlanması gerekiyordu, sonucun ne olacağını öngörmek ise mümkün değildi.

Bunun ardından eylemde yaşanan ilk gerilimin görünürdeki sebebi, mahkûmların hücreden çıkma koşulları üzerine yaşanan bir çatışma oldu. Hücre dışında battaniyelere sarınmalarına izin verilmiyordu ancak yöneticiler, el havlularını bellerine sarmalarına müsaade etmişti. Ne var ki 1977'nin sonlarına gelindiğinde, battaniye eylemine katılanların sayısı iyice arttığı için gardiyanlar mahkûmların düzenli olarak lavabolara gitme sıklığını kısıtlamaya başlamıştı. Bazı mahkûmlar lavabolara gidip gelirken yolda şiddet gördüklerinden şikâyetçi oluyordu. Koridorlar birer savaş alanı hâline gelmişti.

En büyük şiddet, Joe Barnes'ın, çoğunlukla genç mahkûmlardan oluşan bir grubun Komuta Subayı olduğu H3'te yaşanıyordu. Barnes birkaç gardiyanın onları mahvetmek için kararlı bir şekilde harekete geçtiğini, bu yüzden H4 ve H5'teki yaşı büyük mahkûmlardan daha kötü muamele edildiklerini iddia ediyordu. Duşa daha seyrek gidiyorlardı, mısır gevreklerine konulan süt ya çok azdı ya da hiç yoktu, yemeklerde ise kendilerine daha az ekmek veriliyordu. Gardiyanlardan biri, eylemden düşürülen genç mahkûmların sayısıyla böbürlenirken görülmüştü.

Barnes, Kara'ya haber yollayarak genç mahkûmlara zulmedildiğini bildirdi. Hughes ve Sands derhal, genç mahkûmların yıkanmasına izin verilmedikçe yıkanmama kararı aldılar. Gardiyanlar onların hayat düzenini kontrol altında tutmaya çalışıyorsa, birlikte hareket ederek kontrolü geri kazanmaları gerekiyordu.

20 Mart 1978'de battaniye adamların tümü, lavabolarla duşları kullanmayı ve hücrelerini temizlemeyi reddetti. Bu adımın büyük önemi olduğunun farkındaydılar, ama "yıkanmama eylemi" adını verecekleri uzun bir sürecin başında olduklarını bilmiyorlardı. Otoritelerle basın ise buna "pislik eylemi" diyecekti.

"Aslında eyleme sürüklenmiştik. Bilinçli bir karar değildi." Kara'nın ısrarla söylediği şey bu. "Yani, başlangıçta değildi. Durum öyle gerektirdiği için, duşa gidip gelirken insanlar şiddet gördüğü için başlamıştık."

Ancak geçici olarak verilmiş bir tepki, savunma amaçlı bile olsa, amaçlamadıkları sonuçlara yol açabiliyordu. Gardiyanların tepkisi mahkûmlara moral vermişti, bu yüzden "yıkanmama" bir taktik hâline geldi. Kendilerini kilit altında tutanlarla olan ilişkileri üzerinde kontrol sahibi olduklarını hissetmişlerdi.

Bobby'nin hapishane dışına sızdırdığı bir bildiriye göre gardiyanlar, yıkanmama stratejisine, aralarından gelişigüzel bir düzine mahkûm seçip ceza blokuna göndererek yanıt vermişti. Böylece, bir sonraki pazartesi günü, mahkûmlar lazımlıklarını boşaltmayı ve su bidonlarını doldurmayı reddederek eylemi bir üst seviyeye taşıdılar. Bu, hapishane idaresi için çok daha ciddi

bir meydan okumaydı. Birkaç gün, gardiyanlar lastik eldivenlerle etrafı dolaşarak lazımlıkları boşalttılar.[5] Ancak kısa zaman içinde daha kuvvetli bir şekilde karşılık vermeye başladılar. Bazıları lazımlıkları boşalttıktan sonra aynı ellerle yemekleri teslim ediyordu. Bazıları da lazımlığın içindekileri "kazara" hücrenin zeminine ve yatakların üzerine döküyordu.

Bobby, kanadında yaşananları anlatmıştı. Mahkûmlar kirli tabaklarıyla su bidonlarını hücrelerinin dışına koyuyor, gardiyanlar bunları içeri geri fırlatıyordu. Bazı mahkûmlarda küçük yaralar vardı; bazılarınınsa bidonları çatlamış, yatakları ıslanmıştı. Ardından gardiyanlar günde "yarım yaprak tuvalet kâğıdı" dağıtmaya başlayıp lazımlıkları boşaltmaya tamamen son verdi. Bundan sonra işler iyice kötüye gitti.

> Yemeğimiz soğuk geldi, yarım saat de geç getirilmişti. Dışarıda bıraktığımız tabaklar, alınıp götürülmeden önce bize karşı cephane olarak kullanıldı. Bir yoldaşımız daha esir alınarak ceza blokuna yollandı.
>
> Saat 20:30'da kapılar kilitlendikten sonra su bidonlarını dışarı koymanın bir anlamı kalmamıştı. Lazımlıklar dolup taşıyordu: Suçluların tek-tip'lerinin bir parçası olan botların içine işeyerek daha sonra sidiği pencereden aşağı boşaltıyorduk. Dahası, mahkûmlar dışkılarını da hücrenin bir köşesinde bırakmak zorunda kalıyordu.

Bobby şöyle devam ediyordu:

> Hücrem leş gibi, vücudumdan iğrenç bir koku geliyor. Eylemin bu aşamasında daha çok dayak ve taciz bekliyoruz. İrlandalılar olarak İrlanda için mücadele ettiğimize ve İngilizlerin bize bu şekilde muamele etmeye hiçbir haklarının olmadığına dair güçlü inancımız, bu uzun eylemimizde bizleri ayakta tutacaktır. Basından istediğimiz tek şey, dünyada bilinen en kötü hapishane koşullarına dayanmaya çalışan üç yüz İrlandalı siyasi mahkûmun kaleme aldığı bu bildiriye yer vermesidir.[6]

Botlara işeme hareketinin işlevsel olduğu kadar güçlü bir sembolik anlamı da vardı. Aynı zamanda, bu zor koşullar altında morallerini yükseltmek için kara mizah görevi de görüyordu.

Gardiyanlar her yeni direniş hamlesine cezayla yanıt veriyordu. Buna karşılık, mahkûmlar her pazartesi eylemin şiddetini arttırıyordu. Üçüncü pazartesi, çarşaflarının kısmi olarak değiştirilmesini reddettiler. Yönetim her hafta yatakta serili olan iki çarşaftan bir tanesinin yerine temizini seriyordu. Mahkûmlar, gardiyanlar kendilerine temiz çarşaf getirdiğinde yatakta kalan kirli çarşafları sahanlığa fırlattılar. Birkaç gün sonra mahkûmlar tüm çarşaf ve yastık kılıflarını sahanlığa atarak yatak takımlarının tamemen değiştirilmesini talep ettiler. Gardiyanlar bunu reddetti ve bu kez kirli çarşafları bile geri vermediler.

Bu ölçüde artan bir mahrumiyetin, mahkûmları eylemlerini yeniden değerlendirmeye iteceği düşünülebilir. Fakat gardiyanların yeni bir baskı yöntemi geliştirdiği her seferinde mahkûmlar bunu bir zayıflık işareti, kazanmakta olduklarının bir göstergesi olarak yorumluyordu. "Zaferin eli kulağında" olduğundan bahsetmeye başlamışlardı, idareyi köşeye sıkıştırdıklarını düşünüyorlardı.[7]

Bir mahkûm "Moraller tavan yapmıştı," diyerek o günleri hatırlıyor. "Kazanmakta olduğumuzu hissediyorduk, bu defa hayatlarımızın kontrolü gardiyanların değil bizim elimizdeydi çünkü olayların akışını belirleyen bizdik. Gardiyanların cesareti kırılmıştı, bir sonraki sefer ne olacağını kontrol edemiyorlardı. Pazartesi günlerinden ödleri kopuyordu artık, eyleme yeni bir şey sokarak tempoyu arttırdığımız gün pazartesiydi."[8]

Mahkûmların yemedikleri yiyecekle ne yapacaklarına karar vermesi gerekiyordu. Yataklarının dibine attılar. Bunlar birikerek bir yığın oluşturdu. Kalan çaylarını duvarlara ve tavana savurarak kahverengi lekeler bıraktılar. Hughes'la Sands hücrelerin durumunun mahkûmlar ve yönetim üzerindeki olası etkilerini konuşmaya başladılar. Tüm bunlarda bir potansiyel görüyorlardı.

"Bu, kısa zamanda bir taktiğe dönüşmüştü."

O pek modern hapishanelerinin hızla bir çöplüğe dönüşmesinin idareyi zor durumda bırakması bir yana, yıkanmama eyleminin, idarenin başa çıkamayacağı ve hapishaneyi yeniden bir düzene sokabilmek için kendilerine siyasi statülerini geri vermek

zorunda bırakacağı bir evreye ulaşacağını tahmin ediyorlardı. Hughes'un aklında belli bir senaryo vardı:

"Aklımdaki fikir; yıkanmayı ve dışarı çıkmayı bırakıp, yemekleri köşelere döküp... bir salgın yaratmaktı. Evet, bu şekilde bir salgın çıkarabileceğimizi düşünmüştük. Bu her şeyi yıkıp geçerdi."

Bobby de Mayıs ayında böyle bir sonucun ortaya çıkacağını öngörmüştü:

> Halihazırda buradaki sağlık riski tehlikesi bir ihtimal olmaktan çıktı. Bu artık kaçınılmaz bir sonuç. Büyük bir salgın bu blokları mahvedecek. Daha önce sıkça söylendiği gibi her mahkûmun vücuduyla yaptığı bu fiziksel direniş sonuçta fiilen önümüze bir hiç koyacak. Böyle bir durumda hayatta kalma şansımızdan söz etmeye bile değmez.[9]

Salgın asla gerçekleşmedi. Hatta mahkûmlar, içinde yaşadıkları berbat koşullara karşın dikkat çekecek ölçüde sağlıklıydı.[10] Hapishanedeki bazı tıp görevlileri battaniye adamların, eyleme katılmayan mahkûmlara kıyasla daha seyrek hastalandığını gözlemişti.[11] Salgın çıkması yerine, eylem gittikçe şiddetlendi ve sonunda mahkûmların perişanlıkları, yıkanmayı ve hücre temizliğini ilk reddettikleri zaman kimsenin aklından bile geçiremeyeceği bir noktaya vardı. Gardiyanlar lazımlıkları boşaltmayı bıraktıktan sonra mahkûmlar, lazımlıkları pencereden boşaltmak zorunda kalmıştı. Bobby bunu nasıl yaptığını bir yazısında belirtti.

> İnsani atıklarımızı hücre pencerelerinden döküyoruz, bizleri buna mecbur bırakan ise cezaevi idaresidir. Çişi dışarı boşaltırken pencere kapağını parmaklıklar arasından huni gibi kullanmamız gerekiyor, bu ise hem alçaltıcı hem de utanç verici.[12]

İdarenin bu yeni harekete verdiği yanıt, gardiyanlara cezaevi bahçesini tazyikli hortumlarla sulatmak ve ardından beyaz, koruyucu giysiler içindeki başka gardiyanlara pencere ve duvarların etrafına dezenfektan sıktırmak oldu. Bundan sonra yaşananların kaçınılmaz olduğu su götürmez. Yaz yaklaştığından mahkûmlar, kokuşan hücrelerine biraz hava girmesi için cam-

larını açık bırakmışlardı. Tazyikli hortumlardan çıkan su hücrelerin içine girerek mahkûmların yataklarını ıslatıp yerleri sel içinde bıraktı. Mahkûmlar camları kapamak için koşturduysa da geç kalmışlardı.

Yaz ilerledikçe hücreler ısınıyor, yerlerdeki çürümüş yemek yığınları iyice mide bulandırıcı bir hâl alıyordu. Üstlerinde küften "sakallar" çıkmıştı. Ardından hareket etmeye başladılar. Yığınların arasında binlerce kurtçuk kımıldanıyordu. Etrafta yürüyüp duvarlara tırmanırlarken kimi mahkûmlar oturup bunları izliyordu. Bazen bir kurtçuk mahkûmun keçeye dönmüş saçlarının arasında dolanırdı; bundan kurtulmak için mahkûmun kurtçuğu tırnaklarıyla ezmesi gerekirdi.

Şu manzarayı ilk kez görmek Bobby'nin midesini kaldırmıştı:

> Uyandığımda battaniyelerim ve yatağım beyaz kurtlarla kaplanmıştı. Saçlarımı, sakallarımı ve çıplak vücudumu istila etmişlerdi. Mide bulandırıcı ve söylemek gerekirse başlangıçta çok korkutucuydular.

Fakat kısa sürede kurtçuklara, hatta geceleri hışırdayarak yerlerde sürünmelerine ve çıplak ayakla üzerlerine bastığında çıkan çıtırtılara alıştı. Bunları elleriyle toplar ve kuşlar yesin diye bahçeye atardı. Açık pencerenin önünde durup diğer mahkûmlarla sohbet ederken kuşların karınlarını doyurmasını seyrederlerdi.

> Kuyruksallayan kuşları delirmiş gibi çırpınarak yere kondular, hızlı, minik ayaklarıyla bir kurtçuktan diğerine sıçrayarak midelerini dolduruyorlar, belli ki onlar için bu bir ziyafet.[13]

Fiziksel koşulları kötüleştikçe mahkûmlar morallerini yüksek tutacak her yolu deniyorlardı. Mayıs ayında, birisi hücre duvarlarının dibine doğru, muhtemelen vincin beton plağı kaldırdığı sırada oluşmuş delikler bulunduğunu keşfetti. Delikler bulabildikleri herhangi bir şeyle oyulabilecek yumuşak sıvayla doldurulmuştu. Isıtma borularının etrafındaki delikleri de aynı şekilde genişlettiler. Böylece hücreler arası iletişim daha kolay hâle gelmişti.

Eylem hakkında konuşmadıkları zamanlarda Sands'le Hughes, çocuklarından bahsederlerdi. Benzer deneyimler yaşamışlardı. Kara'nın karısı, hapse girdiği zaman ondan ayrılmıştı, çocuklarını görmesi için kız kardeşi onları ziyarete getiriyordu. Sands, Hughes'a Rathcoole'daki hayatını ve Carnmoney tepelerini anlatırdı. Kız kardeşi Marcella, dağlarda bulunan bir nehrin büyükçe bir posterini göndermişti. Hücrelerinin havasını değiştirmek için borulardan birbirlerine gönderiyorlardı. Bobby posteri birkaç gün duvarına asar, sonra aynısını yapması için Hughes'a geçirirdi. Sonunda gardiyanlar posteri götürdüyse de "onlara göre poster birkaç günlüğüne de olsa hücrelerine renk katmıştı."

* * *

Pislik dayanılmaz hâle geldikçe yöneticiler yeni kısıtlamalar getirdi. Bir gün, hücrelerdeki eşyaları götürmeye başladılar. Bunu duyan Kara, mahkûmlara, gardiyanlar götürmeden önce her şeyi parçalamaları için emir verdi. Yataklar dışında her şeyi paramparça edip parçaları pencerelerden dışarı fırlattılar. Ertesi gün, gardiyanlar şilteleri yerde bırakarak yatakları götürdü. Hücrelerde yerler su içinde olduğundan böylece şilte ve battaniyeler de ıslandı.

Yönetim, aylık kolilere ilişkin kuralları da değiştirmişti. Mahkûmlara her ay, içinde bir kalıp sabun, üç şampuan, üç paket kâğıt mendil ve iki dinî dergi bulunan bir koli verilirdi. Yönetim bunu üç paket kâğıt mendile indirdi. Gardiyanlar hücrelerde arama yaparak buldukları tüm dergi, diş macunu, diş fırçası ve tarakları aldı.

Tehdit bir fırsattır. Idarenin cezayı arttırdığı her seferinde, mahkûmlar yapılanı gerisin geri onlara döndürüyordu. Sonunda, cezaevi idaresi mahkûmların elinde bulunan her şeyi aldı.

Geride yalnızca yemek yığınlarıyla insani atıklar kalmıştı.

Mahkûmlar bunlardan kurtulmaya çalıştığı zaman gardiyanlar tutup geri getiriyordu. Mahkûmlar çişlerini kapı altlarından

ya da kapıdaki mazgal penceresinden boşaltmaya başladılar. Geceleyin gardiyanlar çekpasla kapının altından geri itiyor, böylece sabah olduğunda mahkûmlar sidik içinde yüzen sırılsıklam şilteler üzerinde uyanıyordu.

Mahkûmlar ıslanmış ekmekleri hamur hâline getirip bununla hücre kapılarının altına set çektiler. Gardiyanlar gelip elbise askılarıyla bunları bozarak sidiğin yeniden hücrelere girmesine neden oldular. Boyuna devam eden bu savaş, sabahları çoğunlukla ıslak hücrelerle son buluyordu. Bobby her sabah battaniyesini sıkıp kurutmak için şiltesini borulara dayamak zorunda kalıyordu.

En büyük sorun katı atıklardı. Başlangıçta mahkûmlar bunları camdan atıyor, gardiyanlarsa gerisin geri içeri bırakıyordu. Hughes'la Sands dışkıları duvara sürme fikrini ortaya attılar. Mahkûmların çoğu bu düşünceden dehşete düştü.

Tüm bunlara rağmen moralleri sürekli yükseliyordu. Ortada dolaşan bir söylentiye göre cezaevi idaresi Aralık ayına kadar battaniye adamları yenilgiye uğratamazsa siyasi mahkûm statüsü geri verilecekti. Çoğu mahkûm İrlandacasını sohbet edebilecek kadar geliştirmişti, böylece komşularıyla konuşarak daha çok vakit geçiriyorlardı. Her gece bir eğlence düzenliyorlardı. Şarkı söylenecekse Bobby akşam 6'dan itibaren hücresinde oturup söyleyeceği şarkıları planlar, sözleri tam olarak bildiğinden emin olmaya çalışırdı. Defalarca sözlerin üzerinden geçer, sürekli boğazını temizlerdi. Kanattakiler duymadan önce, yeni hücre arkadaşı Ginty Lennon aynı şarkıyı onlarca kez dinlemiş olurdu.

Mahkûmlar yeni eğlence yöntemleri icat ettiler. En çok hoşlarına giden, "uyku vakti kitabı"ydı; gece olup da gardiyanlar kanadı terk ettikten sonra içlerinden iyi hikâyeci olanlar ezberden bir kitabı anlatırdı. Bir iyi anlatıcılar, bir de kötü anlatıcılar vardı. Bobby en iyilerden biri olarak görülüyordu. *Trinity*'yi* haftalarca "araştırarak," ziyaretçilerinden bilgi toplamalarını istemiş, kitap

* Leon Uris'in 1740'taki Büyük Kıtlık'la 1916'daki Paskalya Ayaklanması arasında İrlanda'da yaşanan tarihî olayları anlattığı 1976 tarihli romanı. *-çev.*

hakkında sorup soruşturmaları için hademeleri diğer bloklara yollamıştı. Bu destansı öykünün tümünü anlattı, özellikle Long Dan Sweeney'nin isyan nutkunu attığı, sevdiği bir şarkıymışçasına kelimesi kelimesine ezberlediği monologa âdeta hayat vermişti. Basit bir popüler romandı belki, ama Uris'in sözcüklerinin Long Kesh'in H Blokları'nda yankılanışı tüyler ürpertecek kadar zamanın ruhuna uygundu:

> Her şeyi unutsanız bile şunu hatırlayın. İnsanın özgürlüğü için işlediği hiçbir suç, özgürlüğünü ondan alanların işlediği suçlardan daha büyük olamaz... Onlarla açık bir savaşta silahlarımızla göğüs göğüse çarpışabileceğimiz günün hiçbir zaman gelmeyeceği muhakkak, bu yüzden taktiklerimizi korkaklıkla suçlayacaklar. Ancak bizim de kendi silahlarımız var. Unutmayın ki, İngilizlerin tüm bir cephanesiyle o ihtişamlı kudretleri bir araya gelse, ezilmeyi reddetmiş bir adamın karşısına dikecek hiçbir şey bulamazlar. Bizim silahımız İrlandalının sözcükleri, fedakârlığı ve nihayet şehadetidir. Zulme dayanma kabiliyetimiz öyle büyük olmalı ki sonunda onların zulmedecek gücü kalmamalı. Sonunda onları bitirecek olan şey tek başına ve yalnızca budur: Şehadet.[14]

Bobby, Cezayirli birini öldürmekten ötürü idamını beklemekte olan bir Parislinin öyküsünü anlattı. Bu adam yıllarca kiraz çiçekleriyle bezeli bir yoldan geçmiş, ama buna asla dikkat etmemişti. Şimdi ise kiraz ağaçlarını tepeden görebildiği ölüm hücresinde, dallarda açan çiçekler hayatındaki en önemli şey olmuştu. Kiraz ağaçları, onları bir daha asla göremeyeceğini bildiğin zaman açar, demişti Bobby.

* * *

Mayıs ayına gelindiğinde, hücreler düpedüz tiksindirici bir hâldeydi. Gardiyanlar pazar sabahları mahkûmlar ayindeyken pislikleri kürekle dışarı atıyordu. Koku dayanılacak gibi değildi. Hayat, mahkûmlarla gardiyanların sürekli çatışma hâlinde olduğu bir rutinin içine girmişti. Bobby tüm bunların ne kadar ezici olduğunu, ancak birkaç günlüğüne bu ortamdan uzaklaştığında fark etti.

Geçici uzaklaşma, Mayıs ortasında temyiz duruşması için Crumlin Yolu Adliyesi'ne götürüldüğünde gerçekleşti. Anahtar şangırtılarıyla uyandı.

"Hadi bakalım! Kalksan iyi edersin, bu sabah mahkemen var," diyerek söylenen gardiyan, yulaf lapasıyla çaydan oluşan kahvaltısını yatağının ucundaki pislik yığının üzerine bıraktı. Hücre kapısını çarparak kapattıktan sonra,

> Battaniyelerden birini üzerime sarıp çay fincanını almak için yığına doğru yaklaşmaya cesaret ettim. Koku derhal suratıma çarptı. Her zamanki gibi yenmez durumda olan soğuk lapayı es geçtim ve fincanı kavrayarak pisliğe en uzak köşeye sığındım. Çayımı bitirince kirli ve yırtık pırtık bir hâle gelmiş olan iki battaniyemi katlayıp nemli şiltemi her hücrede bulunan ısıtma borularına dayadım.

Gerçekten hapishaneden dışarı çıkıyor olduğu düşüncesi onu, "kafası karışık ve gergin" yapmıştı. Yeniden gerçek kıyafetler giymenin heyecanı "çok tuhaf fakat muazzam"dı.

> Kendimi yeniden neredeyse bir insan gibi hissettiğim söylenebilir, sanırım. Fakat beni götüren araca kadar yaptığım kısa yürüyüşte bir parça sersemledim, biraz da midem bulandı.

Mahkemeye camsız mavi bir minibüsün içinde götürüldü. Sarsılarak giderken ufak havalandırma deliğinden içeri giren egzoz dumanı midesini bulandırmıştı. Adliyeye varınca, duruşma bekleyen diğer mahkûmlarla birlikte bir nezaret hücresine kondu. Başka insanlarla bir arada olmaya alışık değildi, kendisini gergin ve endişeli hissediyordu. Ancak bu arada birkaç lükse kavuşmuştu: sigara, çikolata ve bir gazete. Kalabalık bekleme salonundan geçirilerek mahkemeye çıkarıldı. Herkes ona uzaylıymış gibi bakıyordu; aylardır yıkanmamıştı, uzamış saçları darmadağın, sakallarıysa fırça gibi olmuştu, ne var ki bunlar "yüzümün soluk sarı rengini örtemiyordu." Battaniye adamlardan biri olduğunu birbirine fısıldayan insanları işitince utanmıştı. Geri dönünce cezaevi doktoruna gönderildi. Cezaevi aracındaki egzoz dumanı yüzünden başı dönüyor ve kusuyordu, doktora hasta olduğunu anlatmaya başladı. Ancak daha kelimeler ağzından çıkamadan

doktor elinde bir eldivenle yaklaşarak anüsünü inceleyeceğini söyledi. Sands bunun son derece aşağılayıcı olduğunu belirterek incelemeye izin vermeyi reddetti. Bir gün için yeterince küçük düşürülmüştü ve bu artık çok fazlaydı.

Cezaevi disiplinini bozmak suçundan dört günlüğüne ceza blokuna götürüldü. Hücresine geri döndüğünde,

> Yüzüme çarpan kokudan neredeyse bayılıyordum. Yerdeki çürümüş pislik yığınlarının üzerinden bir sürü sinek havalandı. Hücre aşırı sıcaktı ve şiltem su birikintilerinin içindeydi... Yaşam koşullarımı hızla gözden geçiriyordum, ancak gardiyanın çarparak arkamdan kapıyı kapatmasıyla bu son buldu.

Bobby hücresine döndünkten sonra yaşam biçimlerinde doğal olmayan şeyler gözüne çarpmaya başladı. Koku bariz bir maddeydi, fakat fark ettiği başka şeyler de vardı. Sürekli çarpılan hücre kapıları kanatta yankı yapıyordu. Birisi hücre duvarına vurduğunda, ses rüzgârla yayılıyordu. Dış dünyayı göremediği için Bobby klostrofobik bir hisse kapılıyordu. "Dışarıyı görmeye kalkan birinin bulacağı şey bir hiçtir, üstelik bu hiçlik bile tel örgülerle sarılmıştır," diye yazmıştı. Keskin hücre ışığı gözlerini rahatsız ediyordu; cezaevi geceleri bile aydınlatılıyordu. Bütün bunlara o kadar alışmıştı ki, ancak birkaç gün hücresinden çıktıktan sonra fark ediyordu.

"Uzun süreli etkilerini tasavvur etmek mümkün değil," diyordu. "Doğru bir ifade sayılmasa da 'normal' halime dönmem iki haftamı aldı."[15]

Yine bir gece, Sands'in birkaç hücre ötesindeki Sean Glás, hücresinin penceresinde durmuş hiçliğe bakıyordu. Saat bir buçuk sıralarıydı ve ortalık ürkütücü bir şekilde sessizdi. Bobby de uyanıktı, hücresini adımlarken düşünüyordu. Ara sıra pencereye yaklaşıp dışarıya göz atıyordu. Yanlarında kocaman köpeklerle iki gardiyanın geçtiğini gördü. Köpeklerin üzerinden tel ve çitlere baktı. Sonra sesli düşünmeye başladı. Sean Glás gecenin sessizliğinde onu duyabiliyordu.

"Bütün bunlarla nasıl mücadele edeceksin?" Bobby, belli birine sormuyordu. "Gözetleme kuleleri, bekçi köpekleri... İnsan bunlardan nasıl kaçabilir?"

Bir an duraksayıp konuşmaya devam etti. "Fiziksel olarak kaçamıyorsan zihinsel olarak kaçacaksın." Bunu izleyen günlerde, telleri aşmanın öneminden bahsetmeye başladı. Birkaç yıl sonra "Tel Örgü" başlıklı bir düzyazı kaleme aldı. "Her tarafa uzanmış, rulolarla bütün kampı dolaşan belki binlerce mil tel," diye yazmıştı. "Kocaman bir dikenli tel ormanı. Her gün baktığım kısıtlı manzaramın en önemli parçası bu: soğuk, gri teller."

Tellere konan kuşlar bile kasvetli havayı dağıtamıyordu.

"Belki bir gün bu lanet şeyin her bir parçasını tek tek yere indirme zevkini de tadarım."[16]

* * *

Hücre arkadaşı Ginty Lennon "Bobby battaniye adamlar için tam bir reklam yüzüydü," diyor. "Birileri gelip dışarıda basılacak bir poster için resim çekmek istediğinde Bobby'yi gösterirdim çünkü çok harap bir görüntüsü vardı."

Lennon duraksamadan ekliyor: "Ama bunu derken, tabii morali hep yüksekti, aramızda bir neşe kaynağıydı, Bobby Sands'i bir kere olsun keyifsiz gördüğümü hatırlamıyorum."

Sands'le Lennon 1916 Paskalya Ayaklanması üzerine tartışmıştı. Bobby ayaklanmanın ulusal bir mücadele olduğu kadar bir sınıf mücadelesi de olduğunu savunan James Connolly'den alıntılar yapmıştı. Lennon, Bobby'nin saçma konuştuğunu düşünüyordu. Paskalya Ayaklanması'nın tıpkı bugünkü gibi ulusal bir kalkışma olduğunu söyledi. İngiliz sömürgeciliğini alt etmenin tek yolu bağımsız İrlanda ulusu için mücadele vermekten geçiyordu.

Bütün gün tartıştılar. Yalnızca yemek için ara vermişlerdi. Bu tartışmalar zamanla Lennon için politik bir eğitime dönüştü. Tartışmadıkları zaman aralarında bilgi yarışması yaparak birbirlerine sorular soruyor, her doğru yanıt için bir puan veriyorlardı. Lennon'un doğru cevap verdiği çok nadirdi. Bobby ona İrlandaca öğretiyordu, ne zaman tereddüte kapılsa çalışıp konuşmaya de-

vam etmesi için onu ikna etti. Bobby ayrıca çevre hücrelerdeki mahkûmlarla amiralbattı oynardı. Duvarlara kareler çizmişlerdi, hamleleri birbirlerine bağırarak gemileri oynatırlardı. Bunun dışında bütün gece, borulardan ya da pencereden birileriyle konuşurdu.

Ancak Bobby zamanının çoğunu yazarak geçiriyordu. "İflah olmaz bir yazar"dı, her fırsatta kalemini çıkarıp şiirler, şarkılar ve makaleler yazıyordu.

"Bobby'yle hücrede olduğum tüm zaman boyunca sürekli yazardı. Sabah kalkar ve yazmaya başlardı. Öyle biriydi."

Bobby kafesteki bir hayvan gibi hücreyi adımlardı. Bir aşağı bir yukarı yürür, düşünürken bir yandan sakalını sıvazlayıp çekiştirirdi. Sonra oturur ve geceleyin gardiyanlar gittikten sonra rahat rahat yazabilmek için küçük notlar alırdı. Ardından tekrar kalkar, sakalını çekiştire çekiştire yürümeye devam ederdi. Duvara çiziktirmek için eline ne geçerse kullanırdı; görüşlerden birinde üzerine bol gelen tek-tip pantolonundan kopardığı fermuarın başı olabilirdi bu örneğin. Gardiyanlar kanattan ayrılır ayrılmaz, kalem içini çıkarır ve çiziktirdiği notları bir araya getirerek bir makale yazmaya koyulurdu. Lennon onu hiç İncil okurken görmemişti ama Bobby kutsal kitabı, üzerinde yazmak için sürekli kullanıyordu.

Lennon bazen uykusunda bir hışırtı ve ardından kazıma sesleri duyardı. Hücre camından giren ışıkta Bobby'nin siluetini görürdü.

"Ne yapıyorsun Bobby?" diye sorardı. "Aklıma bir şey geldi. Duvara not alıyorum ki unutmayayım." Artık yaz mevsimine girmiş bulundukları bir sırada, Bobby özellikle sıcak geçen bir gün hakkında yazdı. Bu yazı, geçen Ekim'de H Blokları'ndaki hayatlarını anlattığına kıyasla fark edilir biçimde daha karamsar bir tona sahipti. "Bugün çok uzun bir gün oldu. Eski hücre arkadaşımın dediği gibi hiç bitmeyen o günlerden biri," diyerek söze başlıyordu. Sıcaklık, vücutlarından ve çöp yığınlarından yayılan kokuyla birleşince zorlukla nefes alır olmuşlardı. Fakat Bobby'nin moralini en çok bozan, konuşacak çok az şeylerinin olmasıydı.

> Bu sıcağın üzerine yirmi aydır iletişimden uzak oluşumuz da eklenince, konuşacak ilgi çekici hiçbir şeyimiz yok. Uyanıp neyin içinde yaşadığımızı (beton tabutlar) görmek insanın ruhunu karartıyor.[17]

Bulundukları korkunç koşulları etraflıca anlatıyordu:

> Uyandığımız zaman yatağın ve vücutlarımızın üzerinde yürüyen kurtçuklar bulmak artık sıradışı bir şey değil. Hücrelerimizdeki pislik yığınlarından çıkıyorlar, yerde uyumak zorunda olduğumuzu unutmayın... Her yerde kocaman sinekler var, usandırana kadar tepemizde dönüyorlar. Ancak beş adımlık bir alan var; beş adım, sonra beş adım geriye, sonra bir daha. Bunu on dakika yapınca zaten insanın başı dönüyor.

Bobby birbirlerinin önünde tuvaletlerini yapmanın ne kadar alçaltıcı olduğunu da yazmıştı. Yemeklerin kötülüğünü anlatmıştı. Ancak yazıyı her zamanki gibi bir meydan okumayla bitiriyordu.

> Bu türden bir muamele daima direnişle karşılaşacaktır. Sanki adi birer hırsızmışız gibi, suçlulara uygulanan kurallara uymayacağız. Tek talebimiz savaş mahkûmu olarak muamele görmek. Çünkü biz tam olarak buyuz, ne eksik ne fazla.[18]

Hava daha da ısındı. Hücreler iyice havasız hâle geldi. Özellikle gardiyanlar pislik yığınlarının etrafına dezenfektan döktüğünde dayanmak zor oluyordu. Amonyak yüzünden Bobby'nin gözleri yanıyor, güçlükle soluk alabiliyordu. Hughes'la Sands durum üzerine tartışıp camları kırma emrini yaydılar. Bulundukları ortamın kontrolünü ele geçirmek yeniden coşku yaratmıştı. Üstelik kırık camlarla iletişim kurmak çok daha kolaydı.

Bir gece Bobby, hücrenin penceresine karşı "Susan İçin Hüzünlü Şarkı"yı söylüyordu. Ginty, "Bunu kim yazmış Bobby?" diye sordu. Diğer mahkûmların da duyabileceği bir sesle "Kendim yazdım," dedi. Kimse inanmadı. İçlerinden birinin bu kadar dokunaklı bir şarkı yazmış olması mümkün müydü? Hademelerin sert PVC camlar takması çok sürmedi. Mahkûmlardan biri, bunları yakıp içeri yeniden hava girmesini sağlamak gibi parlak bir fikirle ortaya çıktı.. Sands'le Lennon ateş yaktılar,

erimeye başlayan PVC hücreyi yoğun ve keskin bir dumanla doldurdu. Gardiyanların gelmesine memnun oldular, çünkü dumandan boğulmaya başlamışlardı. Ama pencereyi açmayı başarmışlardı işte.[19]

İşin kötü tarafı, hortumlardan sıkılan tazyikli suyla ıslanmaktı. Şişko Geordie dedikleri gardiyan, hortumları camlara doğrultup onları sırılsıklam bırakmaktan özel bir zevk alıyordu sanki. Geordie yakınlardaysa ıslanmamak için herkes hücrenin köşesine kaçardı. Bir öğleden sonra Bobby artık canına tak ettiğine karar verdi. Amirin o akşam hücre hapsi cezalarını dağıtmak için kanada gelmesi gerekiyordu, Şişko Geordie ise elinde hortumla bahçede duruyordu.

Herkes kaçışırken Bobby ardına kadar açık pencerenin başında durdu, gardiyan onu ıslatırken gözünün içine bakıyordu. Cezaevi amiri o gece ceza vermek üzere Bobby'nin hücresini açtırdığında kapıdan sular boşandı, Sands ise ıslak yatağın üzerinde titriyordu.[20]

* * *

Mahkûmlar nihayet dışkılarını hücre duvarlarına sürmeye başladılar. Başlangıçta çoğu, yapışmasını umarak ellerinden geldiği kadar hızlıca duvara fırlatıyordu. Fakat sonunda köpük şiltelerinden topaklar koparark dışkıları duvara ve tavana sürdükleri bir yöntem geliştirdiler, yalnız boruların etrafındaki yarım metre karelik bir alanı yazmak için temiz bırakıyorlardı. Duvarlar doldukça daha yüksek yerlere sürmek için birbirlerinin omzuna çıkıyorlardı. Bu yaptıklarıyla ilgili kimse tamamen rahat değildi. Bazıları dışarıdakilerin görüşleri üzerinde yaratacağı etkiden ötürü kaygı duyuyordu.[21] Ayrıca onlara isimler takıp hayvanların bile böyle bir pisliğin içinde yaşamayacağını söyleyen gardiyanların bitmek bilmeyen yorumlarına katlanmak zorunda kalıyorlardı.

Fakat sonunda bu yeni koşullar da sıradan bir hâl aldı. Birkaç ay önce düşünmesi bile imkânsız gelen koşullara dayanabilecek güçte olduklarını gördükçe moraller bir kez daha yükseldi. İşin

en güzel yanı, düşmanın, yani gardiyanların bununla başa çıkamamasıydı.

Hughes, Sands'le kendisinin, kurtçuk ve sineklerle dolu pis hücrelerde kalmanın bir tür salgına yol açacağı yolundaki öngörülerini hatırlıyor. Yaptıkları hesabın yanlışlığına dönüp bakarken büyük bir kahkaha patlatıyor.

"Evet, fikir genel olarak buydu... hah! Hiç de öyle olmadı... Olmadı işte!"

* * *

"Yıkanmama eylemi" gerçekten "pislik eylemi" olmuştu. Toplumsal bir kampanya şimdi her zamankinden daha önemliydi. Dışarıda mahkûmların insani hakları için mücadele edenler, yerel bölgelerde Mahkûm Yakınları Eylem Komiteleri (RAC) örgütlemişlerdi. Bobby bu destekçilere daha çok bilgi sağlamanın öneminin farkındaydı.

4 Temmuz 1978'de, hakkında verilen hükümle ilgili itirazda bulundu. Hapishaneyle dışarısı arasında kaçak mesaj trafiğini arttırmak için bir bahaneydi bu. Short Strand'dan eski yoldaşlarının bir arkadaşı olan Eilish Carlisle, beş ay sonra süreçten çekilinceye kadar temyiz görüşmelerini üstlendi.[22]

Gerard Rooney'nin, o sırada patlamaya sebebiyet vermek suçundan davasının görülmesini beklemekte olan kardeşi Philip, Bobby'yi sık sık Eilish Carlisle'la görüşmeye giderken görürdü. En iyi hatırladığı şey, Bobby'nin ne kadar da kendinden emin olduğuydu. "Onu ne zaman görsem, buraların sahibi kendisiymiş gibi dolaşıyordu." Battaniyeli diğer mahkûmlar, "bok gibi görünüyorlardı." Ayaklarına büyük gelen botlarla etrafta pat pat yürüyorlar, tek-tip'leri, bir deri bir demik kalmış vücutlarının üzerinden sarkıyordu. Bobby ise saçını elinden geldiğince düzeltmek için uğraşır, mavi tek-tip'in yakasını kot ceketinden dışarı çıkarırdı. Kendinden emin geniş adımlar atarak yürür; mahkûmlarla, gardiyanlarla, herkesle konuşurdu. Kolunu diğer mahkûmların omzuna atıp yakınlarını sorar, kendileri hakkındaki kişisel detaylara özel bir ilgi gösterdiğini hissettirirdi. Gar-

diyanlara gelince, Bobby onlar üzerinde o kadar otorite sahibiydi ki Rooney neredeyse Bobby için çalıştıklarını düşünüyordu.[23]

Algılar, nereden baktığınıza göre değişiyordu elbette. Sands, diğer mahkûmlara göre kendinden emin gözüküyor olabilirdi, ancak ziyaretçilerinin gördüğü tamamen başka bir adamdı. Twinbrook'tan Eilish Hamill, görüş salonunda temyiz görüşmesinden dönmekte olan Bobby'yle karşılaştığında şok geçirmişti. Twinbrook'ta olduğu zamanlara göre çok zayıflamıştı, seyrek sakalları uzun, saçları darmadağındı. Pantalonu fazlasıyla boldu, ayakkabılarıysa büyük geliyordu. Cildi solgun, gözleri içeri çökmüştü. Yaşlı bir adam gibi ayaklarını sürüyerek yürüyordu. Sarıldıkları zaman, gardiyanlar sanki bir cüzzamlıya sarılıyormuş gibi Eilish'e dudak büktüler. Fakat görüntüsüne karşın Bobby'nin moralinin son derece yüksek olduğunu fark etti.

* * *

Yaz ilerledikçe sıcaklık iyice dayanılmaz bir hâl aldı, dışkılar ve çürüyen yemeklerin kokusuna ellerinin altında daimi bir kurtçuk stoku bulunan sinekler eşlik ediyordu. Temmuz ayının sonunda, Bobby kanatta yapılan Birinci Yıllık Yetenek Yarışması'nı organize etti. Birincilik ödülü tuvalet kâğıdına sarılmış altı dal sigaraydı. Büyük gecenin sunucusu Bobby'ydi. Kara jüri oldu. "Kızıl" Mickey Devine etkinliğin haberini yazdı.[24] Bobby'nin yüreklendirmesiyle Devine hevesli bir yazar olma yolunda ilerliyordu.

Yarışma, geceleyin gardiyanlar çıktıktan sonra başladı. Herkes katılıyordu. Performanslar arasında Bobby şarkı söyledi. Derry'den Joe Corey, İngiltere Kraliçesi hakkında bir stand-up gösterisi yaptı. John Nixon, Buddy Holly'nin bir şarkısını seslendirdi. Diğerleri, Frank Sinatra, Little Richard taklidi yaptılar. Seando Moore bir ıslık şovu bile yaptı.

Nihayet oylama başladı, her jüri üyesi on üzerinden bir puan veriyordu. "Lütfen dinleyin," diyerek Bobby puanları açıklamaya başladı. "Sonuçlar geliyor." Ardından bir fıkra anlatmaya koyuldu, bütün kanat, kazananı duymak için sabırsızlıkla ayağa kalk-

mıştı. Mickey Devine'ın haberi, Bobby Sands'in aslında ne yapmaya çalıştığını ortaya koyan birkaç cümleyle sona eriyor:

> Performanslar sırasında birçok kez bulunduğumuz yere baktım; burada pislik içinde, sidik ve kurtların arasındayız, katlandıklarımız zihinlerimizde henüz taze ve üstelik hâlâ tüm hızıyla devam ediyor.
>
> İlk bakışta yalnızca basit bir şarkı gecesi gibi görünse de bu yarışma bence H Blokları'ndaki mahkûmların ne kadar kararlı olduğunu herhangi politik bir makalenin yapacağından çok daha net bir şekilde gösterdi.

Şahsım adına, koşullar ne olursa olsun gülmeye devam edecek cesarete sahip olan, İngiltere'nin ya da Siyah Üniformalı yardakçılarının kendilerini ezmesine asla izin vermeyen bu insanlarla birlikte olduğum için gurur duyuyorum.

Ancak Bobby, cesaret ve moralin yeterli olmadığının farkındaydı. Gittikçe gerilimi artmakta olan eylem için hâlâ en kritik şey halkla ilişkilerdi. Yerel bir gazeteci, "pislik eylemi[nin]," katlandıkları onur kırıcı koşullar yüzünden sempati uyandırmaktan ziyade, "aksine geniş kesimler tarafından çok bayağı ve kaba bulun[duğunu]" yazmıştı.[25] Bobby'nin makaleleri Cumhuriyetçi toplulukların görüşlerini şekillendirmekte yardımcı olsa da bu toplulukların dışındaki pek az insan bunları okuyordu. Günlük "Katolik" gazetesi *Irish News* bile eylemin neyle ilgili olduğunu yeterince açıklamamıştı. Mahkûmların, içinde bulundukları küçük düşürücü koşulların hükümetin uzlaşmaz tavrı yüzünden olduğuna dair daha geniş bir kitleyi ikna etmesi gerekiyordu. Toplum nezdinde ahlaken itibar sahibi kaynakların desteğine ihtiyaçları vardı.

Temmuz ayında, kısa bir süre sonra İrlanda kardinalı olacak olan Armaghlı Başpiskopos Tomás Ó Fiaich, H Blokları'nı ziyaret etme talebinde bulundu. Mahkûmlarla Ó Fiaich arasında kurulacak uzun süreli bir ilişkinin başlangıcıydı bu, Ó Fiaich daha sonra İngiliz hükümetine karşı aracılık görevini de üstlenecekti. Hapishane idaresi Ó Fiaich'in ziyaretinden endişe duymuştu. Hücre hücre gezerek bu insanlık dışı vaziyeti gözleriyle görmesindense,

cemaat üyesi olan mahkûmları onunla tek-tip'leri üzerlerindeyken, gruplar hâlinde kanadın yemekhanesinde görüştürmeye çalıştılar. Mahkûmlar bunu reddetti. Varılan uzlaşmaya göre başpiskoposun cemaatinden olan herkes bir hücrede toplanacak, ancak tek-tip'in herhangi bir kısmını giymeyecekti.

Ó Fiaich H3'e girince, onun bölgesinden gelen mahkûmların bir araya toplanmış bulunduğu Martin Hurson'un hücresine yönlendirildi. Dini bütün bir Katolik olan Hurson ve diğerleri, yaklaşık bir saat boyunca müstakbel kardinalle konuştular. İngiltere'nin kriminalizasyon politikasını kırmaya kararlı olduklarını söyleyerek, mahkûmiyet koşullarını etraflı bir şekilde anlattılar.[26]

H5'teki toplantı, hücre arkadaşının başpiskoposun bölgesinden olması sebebiyle Kara'nın hücresinde yapıldı. Ó Fiaich hücreye geldi, cübbesinin önünü açtı ve yüzlerce sigara çıkararak hücredekilere dağıttı. Kara, şahit olduğu koşullardan ötürü Ó Fiaich'in gözle görülür şekilde öfkeli olduğunu fark etmişti. Mahkûmlar yeniden, İngiliz hükümeti, siyasi mahkûm olduklarını tanıyana kadar eylemi sürdürmekte kararlı olduklarını belirtti. Bu ziyaret yöneticiler açısından kötü bir şekilde geri tepti. Ertesi gün, başpiskopos gördükleri hakkındaki hislerini ifade eden bir bildiri yayımladı:

> Bütün bir pazar gününü hapishanede geçirdikten sonra, üç yüzden fazla mahkûmun tutulduğu 3, 4 ve 5 no.'lu H Blokları'nda hüküm süren insanlık dışı koşullardan ötürü son derece şaşkınım. Değil bir insan, bir hayvanın bile bu koşullarda kalmasına izin verilemez. Daha önce tanık olduğum buna en yakın şey, Kalküta'nın varoşlarında, kanalizasyon borularının içinde yaşayan yüzlerce evsiz insanın görüntüsüydü.

H Blokları'ndaki koşulları ayrıntılı olarak anlattıktan sonra, okuyanlarda uyandırdığı duygudan emin olmak için mahkûmlara karşı beslediği hayranlığı belirterek devam ediyordu:

> Mahkûmların neşesi beni şaşırttı. Onlarla konuştuklarımdan net olarak çıkardığım şey, eylemlerini süresiz olarak devam ettirmeye

niyetli oldukları; suçlu olarak sınıflandırılmaktansa ölümü yeğlediklerini gördüm. İrlanda tarihi hakkında çok az bilgi sahibi olan biri dahi, bu duruşun, köklerini ülkemizin geçmişinden aldığını anlayacaktır. Yalnızlık ve daimi bir can sıkıntısının içinde akıl sağlıklarını korumak için İrlandaca çalışıyorlar. Hücreden hücreye bağırarak söylenen İrlandaca kelimeleri, deyim ve şarkıları işitmek; diş macunu tüplerinin artıklarıyla hücrelerin duvarlarına yazılanları görmek; insan ruhunun, içinde bulunduğu olumsuz maddi koşullara karşı zaferinin bir göstergesi.[27]

Sands için bir Halkla İlişkiler Sorumlusu'nun rüyasıydı bu. Eylemleri nihayet anaakımın desteğine kavuşmuştu. Bölgedeki en yüksek ruhani otoritelerden biri, kendisi yazsa bu kadar olacak bir bildiri yayımlamıştı.[28]

Ayrıca başpiskoposun, sağlam ruh durumlarını göstermek için kendi favori projesi olan günlük hayatlarındaki İrlandaca kullanımını seçmiş olması, Bobby için büyük bir moral kaynağı olmuştu. Bu andan itibaren Bobby'nin "betondan tabut" tarifleri, destek kampanyalarının elindeki tek malzeme olmaktan çıktı ve "Kalküta'nın varoşlarındaki kanalizasyon boruları," anaakım medyada bile yaygın bir tabir hâline geldi.

Ó Fiaich'in müdahelesi, battaniye adamlarda politik statülerini geri kazanacaklarına dair iyimserlik yarattı. Ahlaki otoritesi sorgulanamayacak, somut bir destek gösterisiydi bu. Şimdi ise direnmeye devam etmeleri ve başpiskoposun onlara sağladığı bu yeni temelin üzerine bir şeyler inşa etmenin yollarını bulmaları gerekiyordu.

* * *

1978 yazı boyunca çekişme tırmanarak devam etti. Hücreler daha da pis hâle geldikçe, yönetim karşılık veriyordu. Buldukları bir çözüm, "kanat vardiyası" olmuştu. O zamana dek, battaniye adamları mümkün olduğunca aynı kanatta, aynı hücrede tutarak bir tür düzen yaratmayı ummuşlardı. Başpiskoposun ziyaretiyle birlikte yayılan utanç verici imajın ardından bu durum değişti. Ağustos başında yönetim, hücreleri düzenli olarak temizleme ka-

rarı aldı; mahkûmları bloktaki dört kanattan üçünde toplayarak boş kalan dördüncüyü temizleyeceklerdi. Bir kanattaki battaniye adamlar yeni temizlenmiş olan kanada nakledildiyor, bu sırada onların boşalttıkları hücreler bir başka kanattaki mahkûmlar için buharla temizleniyordu; böylece dönüşümlü olarak tüm kanatların temizliği tamamlanıyordu. Sonuç olarak, mahkûmları iki haftada bir temiz hücrelere geçirebiliyorlardı.

Kanat rotasyonlarının da şiddetli bir çarpışma sebebine dönüşmüş olması hiç şaşırtıcı değil elbette. Her zamanki gibi mahkûmlar, rotasyon sırasında kendilerine yapılanları propaganda malzemesi olarak kullanırken, yönetim ölçüsüz şiddet kullanımını inkâr etti. Yapılan ilk kanat rotasyonu "epey sakin bir iş" oldu. Hücre kapıları birer birer açıldı, hücre sakini iki kişi yataklarını, battaniyelerini ve kişisel eşyalarını alarak yeni temizlenmiş kanattaki aynı numaralı hücreye gitti. İkinci rotasyonda, gardiyanların yatakları araması için bir süre kanadın başında tutuldular. Üçüncüde, yatak ve eşyalarını yere bırakmaları söylenerek bir masaya götürüldükten sonra, burada havlularını çıkarıp aramaya tabi tutuldular.

Dördüncü kanat rotasyonunda ise işler çığrından çıktı. Gardiyanlar, her mahkûmu masaya götürüp havlusunu çıkarttırıyordu. Ardından eğilmesini emrediyorlardı. Mahkûm duraklarsa, dört beş gardiyan üzerine atılıp kollarını ve bacaklarını yakalıyordu. Birisi saçından tutuyordu. Diğerleri adamı yüzükoyun döndürüyor, bu sırada bir tanesi bacaklarını açarak baş parmaklarıyla kalçalarını ayırıyordu. Mahkûmlardan biri bunun canı acıttığını söylemişti, ama aşağılayıcılığının yanında bu hiçbir şey değildi.[29]

Kanat rotasyonları, hapishanenin alanları üzerinde fiziksel olarak kontrol sahibi olmak için verilen mücadelenin giderek kanlı boks maçlarına dönüştüğü, vahşet dolu bir hâl aldı. Gardiyanlar kalem, tütün veya başka kaçak malzemeler için baskın yaptığında, şiddet, hücrelerin içine kadar taşıyordu. Hücre aramaları sıklıkla lazımlıkların mahkûmların yataklarının üzerine boşaltılmasıyla son buluyordu.[30]

Görüşe gelen aileler ve rahipler kısa zamanda durumun farkına vardı. Pazar ayinine gelen rahipler yarı çıplak mahkûmların vücutlarında izler görmeye başladılar. Buna karşılık, çoğu mahkûm artan şiddetle birlikte morallerinin de her zamankinden daha yüksek olduğu konusunda aynı fikirdeydi. Her rotasyonun ardından, kalıcı bir hasar olmaksızın bir hamleyi daha geride bıraktıklarını gördükleri zaman, herkesin ağzından şarkılar ve isyan marşları dökülmeye başlıyordu.

Özellikle Bobby'nin kanadındaki neşe had safhadaydı. Ekim ayında ikinci bir yetenek yarışması düzenlediler. Büyük ölçüde birincisine benziyordu, yalnız bu kez Bobby de yarışmacılar arasındaydı. Devine'ın haberine göre Bobby Sands "Çokses" kalkıp "gerçek bir profesyonel gibi" şarkısını söylemeye başladığı zaman ortamı "sessizlik ele geçirdi." Yarışma için seçtiği şarkı, Kafes On Bir'e ilginç bir göndermeydi: III. Loudon Wainwright'in dinsiz ilahisi "I Am the Way (Kılavuzum Benim)." Bobby'nin sesi "ince notalara çıktıkça yankılanıyordu":

> Suda yürüyebilirim, ölüyü diriltebilirim
> Hiç zor değil ki,
> Kı-ı-la-a-a-vu-zuum be-e-e-nim

Bunun ardından, kanattaki yaşam hakkında kendi bestelediği bir şarkı söyledi. Bitirdiği zaman, "gürültülü alkışlar gardiyanları sinirlendirmişti galiba, bunlar, şarkılar söylenirken araya girerek biraz kendilerini eğlendirdikten sonra sıkılıp homurdanmalarına geri dönmüşlerdi ('Niye onları çökertemiyoruz?' ya da 'Neden herkes bizden nefret ediyor?' gibi şeyler)."[31] Bobby her zamanki gibi, "düşman"ın karşısında kendi hayatlarına hükmedebildikleri hissini sağlayarak mahkûmların morallerini yeniden yükseklere taşıyordu.

Bu moralle birlikte eziyetler de artıyordu. Kasım ayında yöneticiler masa aramaları yerine aynada arama yapmaya başladı. Gardiyanlar mahkûmları bir aynanın üzerinde çömeltmeye çalışıyordu. Çoğu bunu reddediyor, fakat gardiyanlar bu kez güç kullanarak onları eğip anüslerini inceliyordu.

Mahkûmlar liderlerine ne yapmaları gerektiğini sordu. Hiç kimse aramalara razı gelmek istemiyordu ama direnmek, kaçınılmaz olarak ciddi bir dayaktan geçirilmek anlamına geliyordu. Çoğu zaman olduğu gibi bundan en çok yılanlar yine genç mahkûmlardı, çünkü gardiyanlar onların korktuklarını görüp özellikle sert davranıyordu.

Hughes, genç mahkûmların içinde bulunduğu açmazı Sands'le tartışarak arama için çömelmemeleri komutunu verdi. "Bırakın sizi aynaya zorla eğsinler. Çok fazla direnmeyin, ama fiziksel ve sembolik olarak aynanın üstüne geçmeyi reddedin," dedi.

Bu bir süreliğine işe yaradı, fakat kısa süre sonra yeni bir kuralla beraber çatışma yeniden alevlendi. Bir cuma günü, gardiyanlar H3'teki genç mahkûmların saçını zorla kesmeye başladı. Gardiyanlar onları almak için hücrelerine geldiğinde mahkûmların çoğu yerde oturarak direnmişti. Bunun üzerine birkaç gardiyan dağınık, uzun saçlarından çekerek onları hücreden çıkarmış ve daha sonra bu saçları tutam tutam kesivermişlerdi. Pazartesi günü onları banyo ettirmek üzere geri döneceklerini söylediler.

Genç mahkûmlar, direnmeleri hâlinde öldüresiye dayak yiyeceklerinden ve banyo sırasında vücutlarının çok daha fena ovalanacağından korkuyordu. Komuta Subayları olan Joe Barnes, İrlandaca bağırarak Bobby'ye ne yapacaklarını sordu. Söylediğine göre genç mahkûmlar korkudan titriyordu.

O gece H Blokları'nda geçirdikleri en uzun gecelerden biriydi. Hughes o geceyi anlatırken "Hayatımda verdiğim en zor emirlerden biri buna direnmek oldu," diyor. "Tabii yine Bobby'ye danışarak karar almıştım. Çünkü [mahkûmların zorla yıkanması] tüm bloklarda moralleri yerle bir edecekti."

Hughes'la Sands "tartışarak, konuştu, konuştu, konuştu." Nihayet sabaha karşı Bobby bağırarak emri duyurdu, "Moill iad." ("Onları durdurun, onlara direnin.")

Barnes kulaklarına inanamıyordu.

Kendi kendine, "Bunu mu söylediler? Yok canım, öyle dememişlerdir," dedi. Bir tepki vermedi.

Bobby, Barnes'ın emri duymamış olabileceğini düşünerek dört beş kez, tekrar tekrar haykırdı. Aldığı yanıt büyük bir sessizlikti.

Birkaç saatlik derin bir düşünme sürecinin ardından, Barnes, duyduğu emre karşı gelmeye karar verdi. Adamlarına bağırdı: "Hücrelere girerlerse yalnızca pasif direniş olacak."

Bobby tüm gece ayakta kalıp Hughes'la, gardiyanlar mahkûmları yıkamaya başlarsa neler olabileceğini konuştu. Kendi kanatlarındaki mahkûmlara direnmelerini söylemişlerdi. Eğer aralarından herhangi biri bunu yapamayacağını hissederse, demişti Kara, sabah ilk iş eyleme son verecekler, kimseye bir kızgınlık ya da gücenme olmayacaktı. Eylemi bırakmak isteyen olmadı.

Ertesi gün, Sands'le Ginty Lennon gardiyanların kanada gelişi için tetikte beklemeye karar verdiler. Beklerken havluları bellerinde, battaniyeleri de omuzlarında olacaktı. Gardiyanlar gelirse, rahat hareket edebilmek için battaniyeyi hemen omuzlarından atabilirlerdi. İçeri daldıklarında yüzleri gardiyanlara dönük olsun diye sırtları duvara dayalı durarak saldırmaya hazır bekleyeceklerdi.[32]

Ertesi sabah gardiyanlar H3'te mahkûmları zorla yıkamaya başladı. Sands'le Hughes oturup dinlediler. Başta tam bir sesizlik hâkimdi. Gerilimi hissedebiliyorlardı. Bobby boruya yaslanarak sesleri dinliyor, Kara'yla karşılıklı fikir alışverişi yapmak için hazır bekliyordu. Kimse bir şey yemedi. Az sonra H3'ten haykırışlar ve boğuşma sesleri işitilmeye başladı. Genç mahkûmların fena şekilde dövüldüğünü düşündüler. Birkaç saat sonra sesler kesildi.

H3'teki mahkûmlar direnmemişti. Teker teker ılık suyun altına sürüklenirken gardiyanlar onları ovalayıp saçlarını şampuanlamaya başlamıştı. Vücutlarını ovalamaları bittiğinde, gardiyanlar üzerlerine kovayla buz gibi soğuk su boşaltmıştı. Mahkûmlardan biri bu sırada kalbinin patlayacağını zannetmişti. "Çığlıkların sebebi buydu."[33]

Gardiyanlar H3'teki işleri bitince H4'e başladılar. İşte burada mahkûmlar direndi. Bağırışlar, çığlıklar, tekmeler ve yumruk-

ların havada uçuştuğu kargaşa öğlene kadar sürdü. Kanadın üst ucundaki mahkûmlar hücrelerinde oturup alttan gelen bağırışları dinleyerek korku içinde sıranın kendilerine gelmesini beklemişti. Derken, kendilerine beş hücre kala gürültüler kesildi. Uzun bir süre geçtikten sonra Kieran Doherty adlı mahkûm herkesi hücre pencerelerine çağırdı.

"Noel'e bir hafta kaldı beyler," dedi. "Birkaç Noel şarkısına ne dersiniz?"

Korkuyu dağıtmak için "Sessiz Gece"yi söylemeye başladı. Daha önce kimse onun şarkı söylediğini duymamıştı, bu yüzden yaptığı liderlik gösterisi çok daha etkiliydi.[34]

Yıkama sona ermiş ve moraller her zamankinden daha yüksekti. H4'teki son battaniye adamlardan Brendan "Bik" MacFarlane, mahkûmların zafer sloganları atıp Cumhuriyetçi marşlar söyleyişini dinledi. Birbirlerinin kırpılmış saçlarına bakıp gülüşerek birbirleriyle dalga geçiyorlardı. Kendi kalın sakalını kesmeye giriştiklerinde gardiyanların makasının kırılması MacFarlane'e ayrıca keyif vermişti. Her birinin yere yıkılmadan önce kaç gardiyana vurmayı başardığının bir çetelesini çıkardılar. "Dik durup, kazanması imkânsız bir kavgaya girdiğimiz için büyük bir tatmin duygusu hâkimdi."

Ortam kafeslerde çıkarılan yangından sonrakine benziyordu. Mahkûmlar fena dayak yemişti. Gösterdikleri direniş çılgınlık değilse bile nafileydi. Yine de hayatları üzerindeki kontrolü kısmen geri aldıklarını ve bu, her bakımdan insanlık dışı koşullar içinde yeniden bir parça insaniyet duygusu kazandıklarını hissediyorlardı.

"Zafer bizimdi. 1978'in o son birkaç haftasında moralimiz çok yüksekti."[35] Kara, bütün bu gaddarlığın belki de gardiyanlar için bile çok fazla olduğunu düşünmüştü.

* * *

Bu dönemde artan şiddet Bobby'nin yazarlığını da etkiledi. 1 Temmuz'la Kasım sonu arasında, *Republican News*'te ona ait hiçbir yazı yayımlanmadı. Ginty Lennon'un anlattıklarına göre

hâlâ sürekli yazmaya devam ediyordu. Ancak basın bildirileriyle farklı blok ve kanatlardan gelen bilgilerin koordine edilmesine odaklanmış durumdaydı. Nihayet Kasım sonunda yeni bir makalesi ortaya çıktığında, hem taşıdığı bilinç, hem de bir yazar, şair ve propagandacı olarak kimliği açısından Bobby'nin yazımında dikkat çekici yeni bir evrenin başladığı görülüyordu. Artık H Blokları'nın dış tarafında, kanadın alt kısmındaki bir hücrede tek başına kalıyordu. 25 Kasım 1978'de *Republican News* "Zihnimin Penceresi" başlıklı bir yazı yayımladı. Bobby ilk defa bu yazıda "Marcella," yani kız kardeşinin adını rumuz olarak kullanmıştı. Zamanla "Marcella," toplumun zihninde Bobby Sands'le aynı anlama gelir oldu. Tıpkı üç dört yıl önce "Brownie"nin olduğu gibi Cumhuriyetçi mücadele içinde giderek daha etkili bir ses hâline geliyordu.

> Her gününü mezbeleye dönmüş hücresinin bir köşesinde çırılçıplak geçiren; çürüyüp kokuşmakta olan pislik yığınları, bunları istila etmiş olan kurtçuk ve sinekler, hastalık yayan bir lazımlık ya da leş gibi bir duvara bakan biri için; ayağa kalkıp pencereden dünyayı görebilmek, akıl sağlığının kurtuluşudur.

Bobby'nin Marcella olarak yazdığı bu ilk yazının girişi, hücre penceresinden dışarıdaki kiraz çiçeklerine bakan idamlık Fransız'dan etkilenmişti. Ancak Sands'in parmaklıklı penceresinden gördüğü "dünya,"

> ...bir hiçliğin manzarasıdır; şayet bu dikenli tellerden oluşan ormanda ya da sıra sıra dizilmiş, kişiliksiz teneke rulolarında görülecek bir şey varsa bile ben bilmiyorum.

Buna karşın Bobby, Kasım ayının kasvetli ve yağmurlu bir öğleden sonrasını biraz neşelendirmek için kafasını pencereye dayayıp cezaevi bahçesinde oynaşan kuşları seyrettiğini yazıyor. Televizyon izlermiş gibi penceresinin önünde sahnelenen bir çeşit pembe diziyi anlatıyor. Onlarca sığırcık kuşu ekmek kırıntıları için çekişerek "sürekli tetikte, minik sinirleri gerilmiş, aralarında kavga ediyorlar." Açgözlü olanlar ekmeğin hepsini almaya çalışıyor, aralarına karışan bir serçe ise sığırcıklar kavga

ederken ekmeğin bir kısmını kapıp götürüyor. Fakat tüm bahçenin hâkimi bir martı; düzenli olarak aralarına dalıp "diğerleri üzerinde baskı kuruyor, yemeklerini çalıyor, gagasıyla saldırarak daha küçük kuşların kendi paylarına düşeni almasını engelliyor." Martı "her şeyin üzerine konuyor."

Sands hapishane dışındaki insanların arasında dayanışma olmamasına dair politik bir not düşmek için de fırsatı kaçırmıyor. "Martıdan hoşlanmıyorum," diye yazıyor, "sığırcıkların, dikkatlerini kendilerine saldıran bu yırtıcı kuşa verecekleri yerde neden birbirleriyle uğraştıklarını anlayamıyorum, ve sanırım bu, kuşları aşan bir durum."

Sonra Bobby'nin manzarası genişliyor. Geçmişe gidip yazın bahçeye gelen kuşları düşünüyor: Sakalar ve tarlakuşu; bunlardan ikincisi ileride Bobby Sands'le özdeşleştirilen bir özgürlük sembolüne dönüşecekti.

> ... tarlakuşunun şarkısı, seslerin daima âhenk içinde oynaştığı, hayatın ta kendisini hatırlatan bir şeydi.

Bobby bakışlarını gökyüzüne çevirdiğinde, yıldızlardan oluşan bir örtünün altında düşüncelerini serbest bırakıyor, "insan [burada] geçmişe; sevgi ve neşeyle dolu mutlu çocukluk günlerine dair binlerce hayal kurarak rüyalara sığınabilir."

Birkaç ay önce bir gece, "Bütün bunlarla nasıl mücadele edeceksin? İnsan bunlardan nasıl kaçabilir?" diye sormuştu. Kendi kendisine verdiği cevap, "Fiziksel olarak kaçamıyorsan zihinsel olarak kaçacaksın." olmuştu.

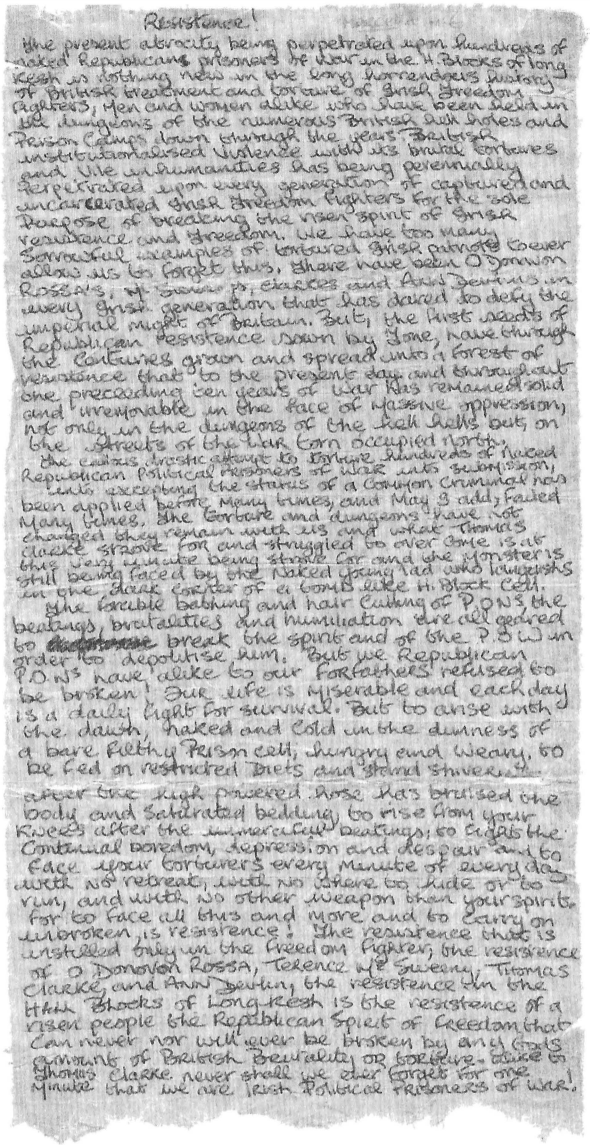
Sands'i yeniden yazmaya iten şeyin fiziksel istismar –kanat rotasyonları, dayaklar, aramalar ve zorla yıkanmak– olmaması dikkat çekicidir. Sebep, bahçedeki özgür kuşlar ve gökyüzündeki yıldızlar sayesinde normal hayatla kurabildiği son görsel bağlantıyı kaybetme tehdidiydi. Marcella, yazısının son paragrafında, battaniye mücadelesinin son perdesini anlatıyor. Mekân üzerine yapılan şiddetli kavgaların, aramaların, aramalara gösterilen direnişin, dışkı ve kurtların, sidiğe batmış şiltelerin ortasında, cezaevi idaresi Bobby'ye göre, çok daha kötü bir şey yapmaya başlamıştı.

> Bugün, gardiyanlar bütün pencereleri birer birer çelik panellerle kapatmaya başladılar, hayatın ta kendisini –tabiatı– kapatmak bana göre zulmedilene yapılan eziyetin son noktası!

Bobby'nin penceresi henüz kapatılmamıştı,[36] ama sıranın yakında kendisine geleceğini, o zaman hücresine ve hayatına karanlığın hâkim olacağını biliyordu.

Daha önce okuduğum bir söz bugün aklımda yankılandı: "Bir insanın hayal kurma yeteneğini ondan hiç kimse alamaz. İstediğiniz kadar zindanlara atın; akla hayale sığmaz ağır işlere koşun; hayatın içindeki şiir ve müziği bulma becerisini ondan asla alamazsınız." Fark ettim ki burada bana zulmedenler zihnimin pencerelerini kapatmaya çok uzun süre önce başlamış ve hâlâ bunun için uğraşıyorlar.

Bu son paragraf, H Blokları'ndaki somut dünyadan yeni bir gerçekliğe geçişini gösteriyor. Her şeyi elinden alınmış olsa da Bobby'nin iç kuvveti ve akıl sağlığının son dayanağı, yani zihninin pencereleri yerinde duruyor. Kimileri, battaniyeli olmanın vücudun ötesinde bir deneyim olduğunu söylerler. Bobby de yazısında hem bedenen sahip olduğu maddi pencereden hem de zihninin penceresinden dışarı çıkıyor. Tırtıldan kozaya, sonunda ise bir kelebeğe dönüşüyor. Kimliksiz, "Batı Belfastlı genç Cumhuriyetçilerden biri" değil artık. Dünyanın şimdiye dek Bobby Sands olarak tanıdığı, esrarlı yeni bir kişiliğe dönüşmekte olan Marcella o. Bir gözlemci olarak varlığından, tarlakuşunu seyrederek özgürlüğe hasret duymaktan kurtulmuş biri. Özgürlüğünü bulmak, mücadelesini güçlendirmek adına yavaş yavaş kendi içinin derinliklerine inmeye başladığı görülüyor. Bu yüzden gardiyanların H Blokları'nın pencerelerini kapatmaya başladığı gün, aslında bilmeden Bobby Sands'in bir açlık grevcisi olarak doğuşuna katkıda bulundukları gündü.



Resistance!

The present atrocity being perpetrated upon hundreds of naked Republican prisoners of war in the H Blocks of long Kesh is nothing new in the long horrendous history of British treatment and torture of Irish freedom fighters. Men and women alike who have been held in the dungeons of the numerous British hell holes and Prison Camps down through the years. British institutionalised violence with its brutal tortures and vile inhumanities has been perennially perpetrated upon every generation of captured and incarcerated Irish freedom fighters for the sole purpose of breaking the risen spirit of Irish resistance and freedom. We have too many sorrowful examples of tortured Irish patriots to ever allow us to forget this, there have been O'Donovan Rossa's, Pat Sarsfield's, Easters and Anne Devlins in every Irish generation that has dared to defy the imperial might of Britain. But, the first seeds of Republican resistance soon lay gone, have through the centuries grown and spread into a forest of resistance that to the present day and throughout the preceding ten years of war has remained solid and irremovable in the face of massive oppression, not only in the dungeons of the hell hells but on the streets of the war torn occupied north.

The entire frantic attempt to torture hundreds of naked Republican political prisoners of war into submission, into accepting the status of a common criminal has been applied before many times, and may sadly failed many times. The torture and dungeons have not changed they remain with us and what Thomas Clarke strove for and struggled to overcome is at this very minute being strove for and the monsters is still being faced by the naked young lad who languishes in one bleak cell of a tomb like H Block Cell.

The terrible bashing and hair cutting of P.O.W's the beatings, brutalities and humiliation are all geared to ~~destroy~~ break the spirit and of the P.O.W in order to depolitise him. But we Republican P.O.W's have, alike to our forefathers refused to be broken! Our life is miserable and each day is a daily fight for survival. But to arise with the dawn, naked and cold in the dunness of a bare filthy Prison cell, hungry and weary, to be fed on restricted diets and stand stwer...

never the less high powered hose, has bruised the body and saturated bedding to rise from your knees after the inmercaful beatings; to fight the Continual boredom, depression and despair and to face your torturers every minute of every day with no retreat, with no where to hide or to run, and with no other weapon than your spirit. For to face all this and more and to carry on unbroken, is resistance. The resistence that is instilled only in the freedom fighter, the resistence of O Donovan Rossa, Terence Mc Sweeny, Thomas Clarke, and Ann Devlin, the resistence in the H Blocks of long Kesh is the resistance of a risen people the Republican Spirit of freedom that can never nor will ever be broken by any Gods amount of British Brutality or torture. Like to Thomas Clarke never shall we ever forget for one minute that we are Irish Political Prisoners of war!

Bobby Sands'in "Marcella" mahlasını kullanarak tuvalet kâğıdına yazdığı ve kaçak olarak H Blokları'ndan çıkarılmış olan "Direniş" adlı makale.

On Yedinci Bölüm

H6: Dayanışmayı İçeriden Kurmak



1978'in sonlarına gelindiğinde, muhtemelen cezaevi idaresi tamamen afallamış durumdaydı. Yılın başlarında, battaniye adamlar zararsız sayılabilecek bir gruptu, akıl almaz mahrumiyetlere katlanmak için iradelerini ortaya koymuşlardı ancak eylemlerini bundan ileriye taşımak için bir çabaları yoktu. Sonrasında ise her şey çığrından çıktı. Artık her şey bir çatışma sebebiydi. Mahkûmlar hücrelerine tütün ve yazı malzemeleri sokuyordu. Gardiyanlar önce onları cezalandırmayı denedi. Ancak daha fazlasına katlanabileceğini göstermeye çok hevesli olan mahkûmların ellerinden alınan her şey geri tepiyordu. Artık duvarların her yanına dışkılarını sıvıyor, her türlü konfordan yoksun bir şekilde 24 saat hücrede yaşıyorlardı.

Oysa moralleri her zamankinden yüksekti. Her gece bir eğlence tertip ediyorlardı. Çoğu, söylediklerinin işitilmesinden korkmadan konuşabilecek kadar İrlandaca öğrenmişti. Gördükleri en sert kış mevsimi bile keyiflerini bozmadı. Hücrelerde sırayla uyuyorlardı. Mahkûmlardan biri uyurken, diğeri odayı biraz olsun sıcak tutabilmek için pencereye bir battaniye geriyordu. Ardından ilkinin uyuması için battaniyeyi diğeri alıyordu. Bazı gardiyanlar ortalıkta dolaşıp battaniyeleri pencereden dışarı itiyordu. Battaniye adamlar yine de dayanıyorlardı. Hatta havanın sürekli soğuk olmasıyla ilgili şakalar bile yapıyorlardı.[1]

Bobby yazmaya devam ediyordu. *Republican News* Aralık ayı başlarında Marcella tarafından yazılmış "Sıçanlar" başlıklı,

hapishaneyi basan sıçanlar hakkında "insani" bir kısa öykü yayımladı. Bobby birkaç gün önceki bir gece battaniyesinin üzerine atlayan sıçanın, hücre arkadaşının yatağına doğru kaçışını anlatıyordu. Su bidonunu üzerine fırlatınca, sıçan geldiği gibi hızla pencereden gitmişti.

"Sıçanlar"ın yanı sıra, "H5 Bloku'ndan Roibeard" imzasını taşıyan, Bobby'nin basılmış ilk şiiri de bu sayıda yer alıyordu. Sands bu şiirde, İngiliz devlet bakanı Roy Mason'la kendisinin, öldükten sonra Tanrı'nın huzuruna çıktığını hayal ettiği komik bir öykü anlatıyor. Huzura ilk önce çıkan Sands sıcak bir şekilde karşılanıyor. Ardından kürsünün önüne Roy Mason çıkıyor ve Aziz Petrus onu sorgulamaya başlıyor.

– Ya H Blokları'ndakiler Roy, hapsettiğin o çıplaklar?"
– Bilmez misin, Tanrı'yla ben izlerken onlar her gece ağlar?"
– Onlara işkence ettin Roy, yıllarca tuttun orada."
– Gözyaşlarını döktüler, çıplak ve acı içinde."
– Şimdi ne yapmalı? dedi Petrus, Tanrım, bir yol bulmalısın.
– İlahi adalet Petrus, dedi Tanrı, onu H Blok 5'e gönderin.

Ocak ayına gelindiğinde gazetede artık her hafta, hem Marcella hem de Roibeard'ın makale ve şiirleri basılıyordu. "Yalnız ve Mahkûm", "Tekdüzeliğe Bir Mola" ya da "Hayatta Kalmak İçin Bir Mücadele" gibi başlıkları olan makalelerde battaniyeli hayatın hem fiziksel koşullarını hem de korku ve can sıkıntısının yarattığı ruhsal gerilimleri anlatıyordu. "Parlak Bir Yıldız," adlı şiiri, somut güzelliğin yitirilmesiyle direnerek ruhsal güç kazanmak arasında kurduğu bağlantıyı tekrar ediyordu. "Modern Zamanlar," bugün küreselleşme denilen olgunun sert bir eleştirisiydi, bu şiirde kendi mücadelesiyle dünyada baskı gören diğer insanlarınki arasında ilişki kuruyordu.

Bürokratlar, fikir adamları ve başkanlar,
Bu gece pis, mutlu gülüşler takınacaklar,
Ve bu yalnız mahkûm haykırırken mezarından,
Bir zavallı daha çıkacak anasının rahminden.

Ancak Bobby'nin aklında daha büyük şeyler vardı. Battaniyeli hayatın eksiksiz bir dökümünü yapmak istiyordu. 1978'in soğuk ve karlı bir aralık günü, en uzun ve zaman içinde en çok bilinen eseri olacak olan, battaniyeli hayatın "Ömrümde Bir Gün" adını verdiği ayrıntılı hikâyesini yazmaya başladı. Yaşadığı koşullar düşünülünce oldukça iddialı bir projeydi bu. Metin nihayet basıldığında tam 94 sayfa tutuyordu. Bobby düzinelerce tuvalet kâğıdı yaprağının üzerine yazıp olabildiğince az yer tutması için akordeon biçiminde özenle katladığı taslak metni rektumunda saklamıştı.

Bir Gün, okuyucuyu battaniye altında geçen, "sıradan" ve berbat bir güne götüren amansız bir yolculuk. Korku veren bir başka kanat rotasyonu ve mahkûmlardan birini hastanelik eden bir dayakla başlamış olsa da Bobby için "iyi bir gün"dü. Bugün ailesinden bir mektup ve sidiği iyice emip dağılana kadar kısa bir süre için yere sererek ayaklarını ısıtmakta kullanacağı iki paket kâğıt mendil almıştı. Aynı zamanda ailesinin görüşe geleceği gündü; bu ziyaretler ona her ay yarım saatlik kısmi bir mutluluk veriyordu.[2]

Gardiyanların, mektubunu vermeden önce kendisini aşağılamasına, görüşe giderken ve dönüşte geçirildiği çıplak arama ve hakaretlere, görüş salonunda annesine sarıldığı sırada yapılan tacizlere ve kızkardeşinden, küçük bir notla birlikte 10 gram tütünü gizlice alırken yakalanırsa olabilecekleri düşünmenin verdiği dehşetli korkuya dayanması gerekmişti. Aralarda ise "önemsiz" sıkıntılar yaşanmıştı. Açık camdan içeri doğru karla karışık bir rüzgâr eserken yeni hücresinde titreyerek gardiyanların battaniyesini getirmesini beklemişti. Gardiyanlardan biri o günkü yemeğinin kayda değer tek parçası olan balığı yürütmüştü. Ayrıca hücresindeki sidiği temizlemek için gardiyanlara karşı yine bir savaş vermesi gerekmişti.

Tüm bunlar olurken Sands, korkularının arasına küçük zaferler sıkıştırıyor. Gelen kolinin kendisine verilmesi için yalvarmayı reddediyor. Ayna araması için eğilmeye karşı duruyor. Sigara sarıp kanattaki mahkûmlara dağıtıyor. Görüş sırasında aldığı

güzel haberleri diğerleriyle paylaşıyor.[3] Sands, kitabın sonunda, günün olaylarına dair umutlu bir değerlendirmede bulunuyor.

Soğuktu, çok soğuk. Yatakta yana dönüp küçük tütün hazinemi şiltenin altına koydum ve ayaklarıma yapışan ıslaklığı hissettim.

Zafere bir adım daha yaklaştığımız bir başka gün, diye düşünürken karnım çok açtı.

Eski hâlimle kıyaslanınca iskelete dönmüştüm ama önemi yoktu. Sağlam durmak dışındaki hiçbir şeyin önemi yoktu. Diğer tarafa döndüm bu kez, soğuk her yerimi ısırıyordu. Bütün cephanelerinin altını üstüne getirseler de ezilmeyi reddetmiş Cumhuriyetçi bir siyasi savaş mahkûmunun maneviyatını yıkacak hiçbir şey bulamazlar, diye düşündüm ve bu gerçekti. Yatakta donarak tekrar dönerken, pencereden battaniyemin üstüne kar yağdı.

"Tiocfaidh ár lá,"* dedim kendi kendime. "Tiocfaidh ár lá,"

Sands'in, *Ömrümde Bir Gün*'ü tam olarak ne amaçla yazdığını bilmek mümkün değil. Toplum önünde doğrudan bir görünürlük kazanmak için yazdıysa, kendisi ve ailesini büyük bir risk altına sokuyordu. Kimliklerini saklamak için makalelerinde gösterdiği çabaların hiçbirini göstermemişti. Hapishaneye kaçak yollardan bir şeyler sokmak, bunları saklamak ve hücreden hücreye bir şeyler geçirmek için kullandıkları teknikler konusunda son derece açık davranmıştı. Metnin yazılı olduğu kâğıtlar bulunmuş olsaydı, bunun korkunç sonuçları olabilirdi. Muhtemelen battaniyeliler hakkında kalıcı bir belge yaratmak kafasını daha çok meşgul ediyordu, bir süre basılamayacak olsa bile herhâlde bu önemli değildi. Eğer durum buysa, başarılı olmuştu. "Ömrümde Bir Gün," 1983'te, Bobby'nin ölümünden iki yıl sonra basıldı. Bu açıdan *İvan Denisoviç'in Yaşamında Bir Gün*'e benzetilmişti,[4] bu kitabın Bobby için bir model teşkil etmiş olması da epey mümkün. Ivan Denisoviç'in uluslararası şöhretine kavuşamadıysa, bunun sebebi edebi olarak daha değersiz olmasından çok -*Hücremde Bir Gün* kuşkusuz hapishane edebiyatının muhteşem bir

* (İrl.) "Bizim günümüz gelecek." -*çev.*

örneğidir– o sırada tüm şiddetiyle sürmekte olan soğuk savaşın diğer tarafında yer almasıydı.

* * *

Ocak ayının ikinci haftasında, Bobby, *Ömrümde Bir Gün*'ü bitirirken cezaevi idaresi mahkûm liderlerini H6'ya naklederek diğerlerinden ayırmaya karar verdi. Geriye dönüp bakınca, pek çok mahkûm bu hamleyi şaşkınlıkla karşılıyor. Çünkü o sırada H6 direnişin merkezi olmuştu. Komünal yaşam ruhu herkesin bundan önce ya da sonra deneyimlediğinden çok daha yüksekti. Bobby komünizme bundan daha fazla yaklaşamayacaklarını söylemişti. Ayrıca blok, yeni mahkûmların liderlik becerisi kazandığı ve kanatta sürekli düzenlenen tartışmalara katıldıkça kendilerine olan güvenlerinin arttığı bir subay eğitim okuluna dönüşmüştü. Hughes'la Sands, zaman içinde "Bik" MacFarlane, Jake Jackson ve Pat McGeown gibi genç mahkûmları yakın çevrelerine aldılar. MacFarlane, yöneticilerin, sonunda herkesi H6'dan gönderdiğini söylüyor, çünkü "tüm hapishaneye yetecek kadar lider yaratmışlardı."

Ancak o sırada, bu mahkûmları diğerlerinden ayırmak eylemcileri yıldırmak için iyi bir yol gibi gözükmüş olmalı. Seanna Walsh, stratejilerinin "Önce kafayı kes, sonra da geri kalanı çökert," olduğunu düşünüyor. Başlangıçta işler bir miktar karışıktı. Taşınma hafta ortasında yapılmıştı ve H6'nın bazı sakinleri yeni gelenlerin neredeyse hiçbirini tanımıyordu. MacFarlane, nihayet ayinde herkes birbirini görene dek neler olduğunu tartışıp duran yabancı seslerden oluşan bir uğultudan başka bir şey öğrenemediğini hatırlıyor. Yemekhaneye gitmiş, "Bunlar da kim?" diye düşünerek şaşkın yüzlerle birbirlerine bakmışlardı. Kendilerini tanıttılar ve işte bundan sonra işe koyuldular.

Kendilerine uygulanan baskı yüzünden işleri ilerletmek ilk birkaç hafta için zor oldu. Gardiyanlar onları sürekli, bazen günde iki kere bir kanattan ötekine taşıyordu. Kanat rotasyonları sırasında tek tip elbisenin pantolonunu giymelerini söylediklerinde şiddet uygulanma ihtimali artıyordu. Mahkûmlar bunu reddedi-

yordu. Karşılık olarak gardiyanlar onları saçlarından sürükleyerek çembere getirip başka kanada nakletmeden önce anüslerini incelemek için güç yoluyla aynaya doğru eğilmeye zorluyordu.

Sands, Belfast'ın Turf Lodge bölgesinden genç bir adam olan Gerard Hodgkins'le aynı hücreye konmuştu. Hodgkins, yaşına rağmen battaniye eyleminin kıdemli bir neferiydi. Silah bulundurmaktan on dört yıl yedikten sonra, Kasım 1976'da H Blokları'na gelmişti. Bu sırada ancak bir düzine battaniyeli vardı.

Bobby kısa süre içinde *Hücremde Bir Gün*'ü yazmayı tamamladı. Şişkin tomarın içinden Bobby'nin minicik yazısıyla her bir köşesi doldurulmuş destelerce kâğıdın çıkması Hodgkins'i büyülemişti.

Bobby yazdıklarını açıp geri katlarken, Hodgkins kendi kendine "Vay canına, tam bir uzmanlık işi," diye düşünmüştü.

Bir gece Sands, ondan, yazdıklarını okumasını istedi. Heyecanla "Ne düşünüyorsun?" diye sormuştu. Birkaç gün sonra bir gece, hukuki bir ziyaret için çağırıldı. "Berbat bir paniğe" kapılmıştı, görüşe giderken ya da dönüşte taslağın bulunacağından endişe ediyordu. Ancak yazdıklarını avukatına teslim etmeyi başarınca rahatlamış bir şekilde geri döndü.

Bir Gün'den kurtulduktan sonra bile kanat rotasyonları Bobby'yi huzursuz etmeyi sürdürüyordu çünkü her ayna araması, arka kısmındaki gizli bölmesinde taşıdığı kayda değer kütüphane için bir tehditti. Nihayet bir gün dayanamadı. Bir tekmeyle aynayı kırdı. Bu isyankârlık gösterisi yüzünden herkes bir misilleme yapılmasını bekliyordu ama tek karşılığı, şaşırtıcı şekilde kanat rotasyonlarına son verilmesi oldu. Kanattaki hayat, diğer blokların hiçbirinde görülmeyen bir istikrar düzeyine ulaştı. Sonraki dokuz ay boyunca onlara pek dokunmadılar. Sanki yüz yıl daha orada kalsalar bile kimse kendilerini rahatsız etmeyecekmiş gibiydi.

Bobby'nin H6 için ne kadar temel bir rol oynadığını kısa süre içinde herkes görecekti. Richard O'Rawe onu görmeden önce sesini duymuştu. Tam H6'ya getirildiği sırada, Bobby kapıya çıkmış konuşuyordu. Kara'yla birlikte kanattaki sosyal hayatı düzenle-

mek ve eylem stratejileri geliştirmek için tartışırlarken O'Rawe büyülenmiş şekilde dinlemişti.

Joe Barnes, Bobby'de gördüğü değişimden ötürü şaşkınlığa uğramıştı. Kafeslerdeki hâline kıyasla çok daha kendinden emindi artık. "Birçok yönden büyümüştü."

Enerjisinin sonu yoktu sanki. Mahkûmlardan biri şöyle söylüyor: "Bobby her zaman bir şeylerle uğraşırdı, bir şeyler yazar, sonra bunları dışarı kaçırırdı. Her gün yeni bir şeyin üstesinden geliyordu. Bir onu yapardı bir bunu; oradan oraya sıçrayıp duran bir adamdı. Sesinden bile belli oluyordu bu."[5]

H6'nın temel sorunu yemekti. Porsiyonların çok küçük olmasının yanı sıra, yemeklerin kalitesi de çok kötüydü. Joe Watson bir sabah parmağıyla kahvaltısını saydığında sadece otuz beş adet mısır gevreği olduğunu görmüştü. Bunların içinde yüzdüğü "gri" sıvı ise beş altı ölçü suya bir ölçü sütten oluşuyordu. Mevzuat gereği her mahkûmun günde on porsiyon ekmek hakkı vardı. Gardiyanlar miktarda değişiklik yapamıyordu, bunun yerine küflü ekmekler getirirlerdi. *Hücremde Bir Gün*'de Bobby, bir görüş sonrası gardiyanların kendisiyle oyun oynamak için yemeğini karanlık hücreye getirdiklerini anlatıyor. Bir sebepten ekmeğini köşedeki yemek yığınına atmıştı. Çok sonra, gardiyan kapıyı açıp da içerisi aydınlanınca ekmeğin küften yemyeşil olduğunu görmüştü.[6]

Hademelerin bazıları gardiyanlardan da kötüydü. Yemeğin içine bir şeyler atar, üstüne tükürür ya da işerlerdi. İçlerinde en fenası, eskiden Cumhuriyetçi olan, "Dönek" dedikleri Derry'li bir hademeydi.

Bobby onun hakkında bir hikâye yazmıştı. Adamın yoldaşlarına sırt çevirdiği için suçluluk duyduğunu, ancak kendisine duydukları nefret yüzünden onların üstüne gidiyormuş gibi davranarak kendini rahatlattığını iddia ediyordu. Hikâyede "Dönek," gardiyanlar mahkûmları döverken gülüyordu. Zorla yapılan yıkamaları keyifle izliyordu. Ama aynı zamanda battaniye adamların "taş gibi bakışlarından" ve boyun eğmeyen neşesinden çok huzursuz oluyordu. Bu nefret maskesinin ardında, "Onlardan biri olmayı dilerdim!" diyerek sonlandırıyordu Bobby.

Yemekle birlikte sahip oldukları manzara açısından da kötü bir değişiklik oldu. Bloka getirilmelerinden kısa bir süre sonra, işçiler pencerelere metal ızgaralarla plastik "köpek kafesleri" yerleştirdi. Bobby pencerenin iç kısmındaki ızgaraya asılıp dışarıyı görebiliyordu. Ama metal, birkaç saniye içinde ellerini acıtmaya başlıyordu, zaten tek görebildiği de bir parça gökyüzüyle hapishaneyi çeyreleyen tellerin tepesinden ibaretti.

* * *

Mahkûmlar, yeni direniş ve dayanışma yöntemleri geliştirerek zorluklara göğüs geriyordu. İçeri tütün sokmak, İrlandaca eğitimi, politik tartışmalar, propaganda kampanyası ve tabii eğlence programları. Tüm bunlar, kendilerini hapsedenlere karşı küçük zaferler kazanmaları için yeni fırsatlar sunuyordu.

Tütün, mahkûmlar için *bia beatha*'ydı (nimet). Bobby koyu bir tiryakiydi ama tütünün önemi sigara içenleri aşan bir meseleydi. Birinin gittiği görüşten yanında tütünle dönmesi herkesi mutlu ederdi, sigara içmeyenler de dahil. Dönmezse, herkesin keyfi kaçardı. Başlarda H6 tütünden yana iyi durumdaydı. Anlayışlı bir hademe, onlara bazen tek seferde 250 grama kadar tütün sağlıyordu. Fakat sonunda yakalanınca ellerindeki kaynak kurudu.

Bunun ardından yaşanan kıtlık, mahkûmları, içeri tütün kaçırmak için harekete geçirdi. Ziyaret kabul etmeyen kimi "sert adamlar," yeni ilkeler geliştirdiler. Tütün almak için görüşe girmeye başladıktan sonra başka malzemelerle birlikte mesaj da taşır hâle geldiler. H5'teki inatçılardan McMullen, Jane Fonda gibi sinema yıldızlarına, yalvaran mektuplar yazmanın zavallıca olduğunu düşünürdü. Ama "tütün almak için şartlanmıştı." Görüş kabul etmeye başladıktan sonra tavrını yeniden gözden geçirdi. İletişim kanallarını açık tutmanın önemini kavramaya başlıyordu, görüşe gidiş ve dönüşte diğerleriyle birlikte ayna aramalarına maruz kaldıkça kendi üstüne düşeni yapması gerektiğini hissediyordu.

Bir mahkûmun içeri sokabileceği tütün miktarı sınırlıydı. Mengeneyle iyice sıkıştırılsa bile 40 gramdan fazlasını sokmak

zordu. Herkesin hafızasına kazınan en büyük iş, 80 gramlık bir paket olmuştu. Bobby görüşten genellikle 50 gramlık tütünle dönerdi. Bu koşullarda kanattaki içicilerin her birine görüşten sonraki ilk gece iki, ikinci gece bir sigara düşerdi.

Bloklara tütün sokmakla iş bitmiyordu. Sigaraların sarılması ve fazla tütünün saklanması gerekiyordu. Ardından, sarılan sigaraların içicilere dağıtılması gelirdi. Sigaralar ısıtma borularının çatlakları arasından bütün kanadı baştan uca dolaşırdı. Kanadın karşı tarafına ise "düğme atarak" gönderilirdi. Bundan sonra, sigarayı yakma meselesi vardı. Mahkûmlar battaniyeden topladıkları bir yün topağı ya da havlularından yoldukları bir miktar pamukla küçük bir ateş elde ederlerdi. Topak iyice kabartılır ve metale sürtülen bir taşla tutuşturulurdu. Tutuştuktan sonra elde edilen köz, camlardan sallandırılarak, hatta bazen fiskeyle kapıların altından fırlatılarak hücreden hücreye geçirilirdi. Her zaman sonuç vermeyen karmaşık bir işlemdi bu. Bazen fitili tutuşturmak çok zaman alırdı, ayrıca her zaman sönme tehlikesi vardı. Jackie McMullen, koridorun karşı tarafındaki başka bir mahkûmun közü kendisine atmak için yarım saat uğraştığı bir geceyi hatırlıyor. Tam nihayet kapının altından alacağı sırada, "püfff": Ateş sönmüştü. Battaniyeli olarak geçirdiği en kötü gecelerden biriydi.

* * *

Geceler mahkûmlara aitti. Gardiyanların çıkmasıyla beraber; sigara sarmak, düğme atmak, haberleri paylaşmak ve genel eğlencelerden oluşan gece rutinleri başlıyordu. Dindar mahkûmlar tesbih çekerek dualarını okuyup herkesin sigara ve mesajları gönderildikten sonra, seminer ve tartışmalara girişilirdi.

Mahkûmlar, zamanı, gece gardiyanının "kontrol çanları"ndan anlardı. Saat 9'da gelen gardiyan, hücreleri kontrol ettiğini göstermek için her saat başı kanadın alt katında bulunan ızgara kapaklarını kaldırıp indirirdi. Zamanı buna göre ölçüyorlardı; saat 9'da ilk çan, saat 10'da ikincisi ve son olarak 11'de üçüncüsü duyulurdu. Üçüncü zilden sonra gecenin kalan son işine, yani eğ-

lenceye sıra gelirdi, "uyku vakti kitabı" da bu eğlencelerden biriydi. Anlatıcının yatağını kapıya yaklaştırıp koridora doğru bağırarak anlattığı hikâyeyi diğerleri yataklarında uzanarak dinlerdi. Hapishanenin yüzeyleri sertti, sesi kıracak bir şey olmadığı için ses kolaylıkla ulaşıyordu. Seçilen kitap iyi ve anlatıcı yeterince coşkuluysa, herkes kendini hikâyeye kaptırırdı.

Bobby'nin uzmanlık alanı destansı büyük öykülerdi. Richard O'Rawe'ın dediğine göre, Geronimo'yla yanındaki Apaçi gerillaları, "insan denen varlığın ne olması gerektiğine dair [Bobby'nin] düşüncelerinin bir aynasıydı. Şefkatli fakat sağlam adamlardı; kendi başlarına tüm Amerika'yla savaşmışlardı." Başka mücadele öyküleri de vardı. Bobby *Trinity*'yi birden fazla kez anlatmıştı; sonra Galler'deki madenciler hakkında olan *Vadim O Kadar Yeşildi ki* vardı. Başka bir sefer de *Doktor Jivago*'yu anlatmıştı. Mahkûmlar bu hikâyelerden politik dersler çıkarmayı öğrenmeye başlıyordu.

"Bob'un hikâyeleri hep yiğitler hakkında olurdu... Her zaman bir kurumun karşısında bir birey olur, öykü bu bireyin ne olursa olsun yıkılmadığını anlatırdı. Bu yiğitlerin herkesle tek başlarına savaşması gerekirse savaşırlardı. Ölmeleri gerekirse de ölürlerdi. Böyle inanıyorlardı. Bob'un da ruhunda öyle bir şey vardı ki bu şeyi yatıştırmak mümkün değildi, yatıştırılmasına izin vermezdi. Gerekirse hepsiyle kendi başına savaşır, herkesin yükünü sırtlanırdı."

Sands'in anlattığı bir hikâye, kısa süre içinde battaniye adamlar arasında bir efsaneye dönüştü. Cezaevi revirine son yatışında bir roman okuduğunu söylemişti. Kitabın başlığı *Jet*'ti.

Bobby'nin anlattığı diğer bütün kitaplar gibi *Jet* de baskıya karşı özgürlük mücadelesi veren birinin hikâyesiydi. ABD'nin bütün bir askeri-endüstriyel yapısına kafa tutarak kendi kişisel özgürlüğünü eline alan bir adam hakkındaydı. Mahkûmlara göre *kendilerini* anlatan bir hikâyeydi bu; korkunç hücrelerinde tecrit edilmiş olarak yatarken, etrafları dikenli teller, beton duvarlar ve nefret dolu gardiyanlarla çevriliyken bile kendi içsel özgürlüklerini nasıl kazanabileceklerini gösteriyordu. Geceleri Bobby'nin

anlattıklarını dinledikleri birkaç saat boyunca *kendileri de* özgürdü. Gönül gözleri onları duvarlardan aşırır, Bobby'nin seçtiği bir yere götürürdü. Mahkûmların her biri onun sözlerine tutunur, hepsinin o sırada olmayı en çok istediği yerin canlı bir imgesini yaratırdı zihninde... Mücadelenin içinde ve özgür. Bobby onların seyahat acentası ve rehberiydi, hapishane mücadelesini örgütlemek için verdiği sonu gelmez uğraşlar içinde, onu diğer mahkûmlar için bir lider konumuna taşımak açısından bu hikâyeler belki de başka her şeyden daha etkili olmuştu. Bobby'yi takip ediyorlardı, çünkü onları en özel yerlere götürebilecek biriydi o. Bu konuda onları asla hayal kırıklığına uğratmadı.

Jet, Jonathan Eisenhower Truman adlı genç bir Amerikalıydı. Amerika Birleşik Devletleri ordusuna aşırı bağlılıkla hizmet eden bir albayın oğluydu; öyle ki oğluna iki büyük başkomutanın adlarını vermişti: Başkan Eisenhower ile Truman. 1950'lerde ve 60'larda büyüyen çocuk, dönemin gençlik isyanlarından etkilenmişti. Ancak babasının kendisi için büyük bir hevesle yaptığı planlardan kaçamayacaktı. Savaş tüm hızıyla devam ederken babası, Jet'in orduya yazılıp Vietnam'da dövüşmesine sebep oldu. Müzikten, yeniyetme partilerinden ve sevdiği kızdan zorla koparılmıştı.

Jet, Vietnam'a gittikten sonra gördüğü her şey isyan duygusunu arttırdı. Bir kaçış planı yapmıştı. Künyesini yoldaşlarının bulacağı bir yere bırakarak Vietkong askerleri tarafından öldürüldüğünün düşünülmesini sağladı. Birçok tehlikeli macerayı geride bıraktıktan sonra nihayet Amerika'ya döndü ve adını John Earnest Thornton olarak değiştirdi... Yani kısaca Jet. Bir motosiklet aldı, saçlarıyla sakalını (battaniye adamlar gibi) uzattı ve eski kız arkadaşını buldu. Birlikte yola çıktılar.

Battaniye adamlar, köpük şiltelerinin üzerinde yatarken, kurtçuk ve boklardan kilometrelerce uzağa giderek Jet'in, kollarını beline sarmış olan kız arkadaşı ve saçlarını yalayan rüzgârla birlikte motosikletinin tepesinde Amerika'nın otoyollarından geçişini hayal ederlerdi. Bobby'nin, anlattıklarının arasına müzik serpiştirerek kurdukları hayalleri gerçeğe daha da yaklaştırması-

na ise bayılıyorlardı. Jet'le kız arkadaşı motosikletle açık yollardan geçerken radyodan son ses müzik dinliyordu. Radyoda Bob Dylan çıktığı zaman, otoyolda saatte 110 km. hızla gidiyorlardı ve güneş tepelerindeydi. Bobby şarkıyı söylemeye başladı, pürüzlü sesiyle kitap saatini konsere çeviriyordu.

> . . . it ain't me, babe
> No, no, no, it ain't me, babe
> It ain't me you're lookin' for, babe.*

Fakat Jet'in peşinde *biri* vardı. Oğlunun kaçtığını öğrenen babası, onu askeri mahkemede yargılatıp vatan haini olarak idam ettirmeye ant içmişti. Jet'i bulup kendisine getirmesi için asker kaçaklarından oluşan bir motosiklet çetesi tutmuştu. Çetenin başı, Hoss adında, Vietnam'da eğitim subayı olarak görev yapmış nüfuzlu biriydi.

Jet'in hikâyesi gecelerce sürdü. Son gece saat 02:00'de, Jet, peşindeki motosiklet çetesinden etkileyici bir şekilde kurtularak babasını ve (sembolik olarak) devletin baskıcı güçlerini alt ettiğinde tüm kanat alkış ve ıslıklarla ayağa fırlamıştı.

Richard O'Rawe "Kesinlikle muhteşem bir hikâyeydi," diyor. "Ayrıca içinde kendimizi de görebiliyorduk çünkü Jet, zorunlu askerlik görevine başkaldırmış özgür bir ruhtu, kurumu temsil eden babasına karşı isyan etmişti, büyük motosikletinin üstünde yollara düşmüştü, saçları rüzgârda dalgalanıyordu, dışarıda bir dünya vardı, o da bu dünyayı istiyordu." Jet'in "ilham veren bir yanı da vardı, otoyolda motosikletini sürerken insan gerçekten yolcu koltuğunda onunla birlikte olduğunu hissediyordu."

Joe Barnes *Jet*'in *sahiden* bedeni aşan bir deneyim olduğunu belirtiyor. "Çocuklar hikâyeye kesinlikte tapmıştı çünkü olmak istedikleri her şey oradaydı. Özgür olmak istiyorlardı, sadece kendine hesap veren motosikletli o adam olmak istiyorlardı, tüm endişeleri geride bırakıp yalnızca yola devam etmek istiyorlardı."

Jet o kadar sevildi ki Sands'in, yoğun istek üzerine defalarca yeniden anlatması gerekti. Dixie Elliot daha sonra Bobby'yle aynı

* "Ben değilim bebeğim; Yok, yok, yok, o ben değilim; Aradığın ben değilim bebeğim." *-çev.*

hücreye konmuştu. Ona dair hatırladığı ilk şey *Jet*'in hikâyesini anlatan sesiydi.

"O sırada isteyip de sahip olamadığımız her şey bu hikâyedeydi. Sinemadan ya da görüntülü her türlü şeyden çok daha iyiydi. Günlük düzenlerini bunun üzerine kuranlar vardı. Bunlar geceleyin kitabı kaçırmamak için gündüzden uyuyordu."[7]

* * *

Sands yaratıcı yazarlığında siyasi propagandalarla aynı yolu izliyordu. Yeni bir şarkı ya da şiir yazdığında herkesin önünde sunmadan önce Kara'yı boruya çağırırdı. Bazen Hughes'un bazı eleştirileri olurdu. Bobby bu eleştirileri dinlerdi ama Kara sık sık tepkisinin "pek iyi olmadığını" hissederdi. Yine de Hughes kendi eleştirel tavrının Bobby'yi çok fazla üzmediğini tahmin ediyordu, "çünkü hep geri gelirdi."

Joe Barnes, Bobby'nin kendini bir şeylerin içine atmasına sebep olan coşkusunun bazen yanlış bir izlenim yarattığını düşünüyordu. Barnes, Bobby'nin H6'da ilk defa "Susan İçin Hüzünlü Şarkı"yı söylediği zamanı hatırlıyor. Bir gece kalkmış, bir şarkı yazdığını duyurmuş ve sesinin tüm kuvvetiyle söylemeye başlamıştı, harcadığı aşırı çaba yüzünden biraz da detone olmuştu. Barnes'ın ilk düşüncesi "şarkı yazdığını söyleyip herkese dinletmek de biraz fazla gösteriş" olmuştu. Fakat şarkının üzerine düşündükçe, "bundan çok çok daha fazlasının olduğunu" fark etmişti. Bobby'nin detone sesinde bile şarkının hüzünlü havasını arttıran bir şey bulmuştu. Bulunduğu yerde utanmaktan korkacak hiçbir şeyi olmadığını gösteriyordu bu. Herkesin birbirine güvendiği bu yerde, her mahkûm kanattakilerin kendisi için *her şeyi* yapabileceğini biliyordu. Barnes, bu güven ortamında Bobby'nin de payı olduğunu düşünmüştü. "Şarkısını insanlara söylemiyordu, insanlar *için* söylüyordu."

Bir şarkıyla halka ilişkiler arasında büyük bir fark vardı. Bir halkla ilişkiler bildirisinin ne kadar iyi olduğu, yarattığı doğrudan etkiyle ölçülürdü. Abartmanın olası tehlikesi çok fazlaydı, çünkü halkın karşısında inandırıcılıklarını kaybedebilirlerdi.

Sands yazdıklarının yapabileceği etkiyi zamanla daha iyi kavrıyordu, hatta politik mesajlarından ötürü kendi öykülerini sansürlemeye başladı. Bir gün, kendi çocukluğundan, uyuz bir sokak köpeğiyle ilgili gerçek bir hikâye yazmıştı. Köpeği kimse istemeyince, sonunda bazı çocuklar onu suda boğmuştu. Bobby bu hikâyede kimsenin istemediği şeylerin toplumda nasıl da gözden çıkarıldığını; insanların, toplumu kendi erdemleriyle ilgili şüpheye düşüren, toplumda dayanışma ve adaletin olmadığını hatırlatan şeyleri kendilerinden uzak yerlere gönderdiğini göstermek istemişti. Aynı şekilde mahkûmlar da H Blokları'na atılıyor, diye yazmıştı. Bobby bu hikâyeyi hücre arkadaşına da göstermişti ama son anda yırtıp hücrenin köşesindeki yemek yığının üzerine attı. Birinin bunu alıp, Cumhuriyetçi çocukların köpek yavrularını öldürdüğünü söyleyeceğinden endişelenmişti.

"Aman yok, göndermeyeceğim," dedi Hodgkins'e. "Sıçtığımın Birlikçileri şimdi bunu okuyup 'Bunların doğduğu günden beri psikopat olduğunu söylemiştik!' diyecek."

Hiç yayımlanmayan başka eserleri de vardı. Hodgkins, Sands'in büyük kıtlık sırasında İrlanda'dan kalkan tabut-gemiler* hakkında yazdığı bir şiiri hatırlıyor. Kendisi hâlâ bunun Bobby'nin en iyi şiirlerinden biri olduğunu düşünüyor. Ancak görünen o ki şiir bugün kayıp.

O sırada Bobby, bulabildiği kadar çok şiir okuyordu. İnsanlardan sürekli kendisi için içeriye şiirler ve şarkı sözleri sokmalarını istiyor ve sonra bunları ezberliyordu. H6'da kalırken, büyüdüğü yerin yakınındaki Antrim Kontluğu'nda 19. yüzyılda yaşamış olan şair Eithne Carberry'nin "Brian Boy Magee" adlı şiirini öğrenmişti. "Brian Boy Magee," İngiliz ve İskoç birliklerinin Islandmagee yarımadasının (bugün Antrim Kontluğu'nun ateşli bir Sadıklar bölgesidir) neredeyse tüm sakinlerini öldürdüğü 1641 katliamını anlatır. Şiirde Brian Boy Magee, babası ve kendisi

* 1845-1852 yılları arasında yaşanan kıtlık yüzünden insanlar İrlanda ve İskoçya'dan gemilerle göç etmişti. Ancak bu gemilerdeki aşırı kalabalık, salgın hastalıklar ve su-yiyecek yetersizliği yüzünden pek çok insan yolda ölüyordu; bu yüzden bu gemilere "tabut gemi" denmiştir. *–çev.*

birliklere karşı savaşırken annesinin asıldığını, erkek kardeşlerinin ise birçok akrabasıyla beraber doğrandığını görür. Birlikler, erkekleri uzaklaştırdıktan sonra kadın ve çocukların çoğunu bir yamaçtan aşağı atarak öldürmüştür. Magee öldürebildiği kadar düşmanı öldüreceğine dair hayatını kaybetmiş olan akrabalarının üzerine yemin eder.

Bobby başka eserlerden esinlenmekten çekinmezdi. Brian Boy Magee'yi, Abbot's Cross'lu Bold MacKillen hakkında bir şiir yazarken model olarak kullandı; bu şiirde kendisinin Cumhuriyetçi mücadeledeki rolünü 1798'de, memleketi Abbot's Cross'taki Cumhuriyetçi kahramana benzetiyordu.[8] Bundan bir yıl sonra, Carberry'nin en ünlü şiiri, Antrim Kontluğu'nun Toome köyündeki bir köprüde İngilizler tarafından asılan kahraman bir başka 1798 Cumhuriyetçisini anlatan "Roddy McCorley"in kendisine ait bir versiyonunu yazacaktı.

Bu sırada, Sands yazdıkları hakkında yorumda bulunmaları için diğer mahkûmlara da danışıyordu. En sık başvurduğu kişi, iki hücre ötedeki "Bik" MacFarlane'di. MacFarlane ve Sands düzenli olarak satranç oynadıkları için epey yakınlaşmışlardı. Hücrelerinde yere birer satranç tahtası çizmişler, taşları ise ekmek hamurundan yapmışlardı. Hamleleri birbirlerine borulardan iletiyorlardı. Bazen Bobby borulardan şiirlerini de gönderirdi. Kısa sürede yazdığı her şiiri Bik'e göndermeye başladı.

* * *

H6'daki istikrar ve dayanışmanın sonuçlarından biri, konuşulan İrlandacanın düzeyinin her hafta artması olmuştu. Bik MacFarlane gibi mahkûmların İrlandacası H6'ya geldiklerinde şöyle böyleydi, ancak kısa sürede hepsi akıcı bir seviyeye ulaştı. Gerard Hodgkins'in seviyesi başlangıçta çok zayıftı, bu yüzden Bobby'yle birlikte mümkün olduğunca çok konuşmaya başladılar; Hodgkins sanki hızlandırılmış kursa katılmışçasına kısa sürede dili öğrendi. Mayıs ayına gelindiğinde, Bobby H6'daki İrlandaca seviyesinden oldukça memnundu.

Diarmuid Fox'a yazdığı bir mektupta, "Bloklarda İrlandaca işi harika gidiyor," demişti. "İngilizceden çok İrlandaca duyduğumuzu söylersem yanlış olmaz, en azından bu kanatta durum bu."

Gün içinde devamlı yaptıkları minik tartışmalarla geceleri düzenlenen seminerler devam ediyordu, Sands ise her zaman bunların merkezindeydi. Gündüz tartışmaları herhangi bir şey hakkında olabilirdi. Bahçedeki kuşlar hakkında yapılan tartışmalar olurdu. Hücre kapılarının boyu üzerine yapılan tartışma ise artık bir klasikti:

Joe Watson: "Sizce bu kapıların yüksekliği nedir?"

Sands: "Benim boyum 1.76... O zaman 1.80 santimin üzerindedir, 1.85-1.87 gibi bir şey."

Watson: "Attın ha! 1.90 santim bu kapılar."

Sands: "Ne demek 1.90?"

Watson: "1 metre 90 santim olması mantıken doğru demek."

Sands: "Mantıken doğru ne demek şimdi?"

Watson: "Mantıken 1.90 santim olması gerek."

Sands: "O niye?"

Watson: "Çünkü ortalama gardiyanın boyu 1.80'dir."

Sands: "Ne! Burada hangi gardiyan 1.80?"

Watson: "Şu an bulabildikleri herkesi gardiyan diye aldıkları için öyle olmayabilir, ama gardiyanların 1.80 santim boyunda olması gerek."

Tartışma günlerce bu şekilde devam etti, ta ki Kral James İncil'inin iç tarafında ölçülerinin yazılı olduğunu keşfedinceye dek: 24 santime 14 santim. İncili kullanarak kapının boyunu ölçtüklerinde, herkes tam olarak 1.82 santim olduğunda anlaştı. Watson bile pes edip çıkan sonucu kabul etti. Bobby ise diretiyordu.

"Bırakın yahu," diyordu, "Protestan İncil'ine mi inanacağım!"

Geceleri kapılardan yapılan tartışmalar daha ciddi geçerdi. Cumhuriyetçi ideoloji, İrlanda tarihi ve politik teoriler üzerine yoğun tartışmalar yaşanıyordu. Bunlar eylemi ileriye taşımak için yapılan pratik tartışmalardı. Kara bunları ortak bir anlaşmaya varmak için kullanırdı. Başkanlığı Bobby yapar, konuşmayı

Kara'yla önceden tartıştıkları yöne çekerdi, bu sırada Hughes ise arkasına yaslanarak dinler, mahkûmların tepkisinin anlaştıkları stratejiyi nasıl etkilediğini düşünürdü.

Kanattaki radikal siyaset, tartışmalara da yansıyordu. Ayine gitmek için bile tek tip elbise giymeyi hâlâ reddeden kararlı bir battaniye adam olan "Blute" McDonnell dışında herkes sol görüşlüydü. Sands'le Hughes bir yıla yakın bir süre boyunca metrelerce ötelerindeki McDonnell'ı hiç görmemişti. McDonnell, Gerard Hodgkins'in kapısının arkasına orak ve çekiç kazıdığını öğrenince Hughes'a kanatta komünizmin yayıldığına dair uzun bir şikâyet mektubu yazdı. Her türden önemli insanın ziyaretlerine geldiğini söylüyordu, dışarıya karşı sergiledikleri imaj hakkında dikkatli olmaları gerekiyordu.

Hughes bu şikâyeti Sands'le tartıştı. McDonnell'ın hem komünist avına kalkışması hem de kanatta nifak tohumları ekmesi onları rahatsız etmişti. Bobby, Hodgkins'i teskin etti.

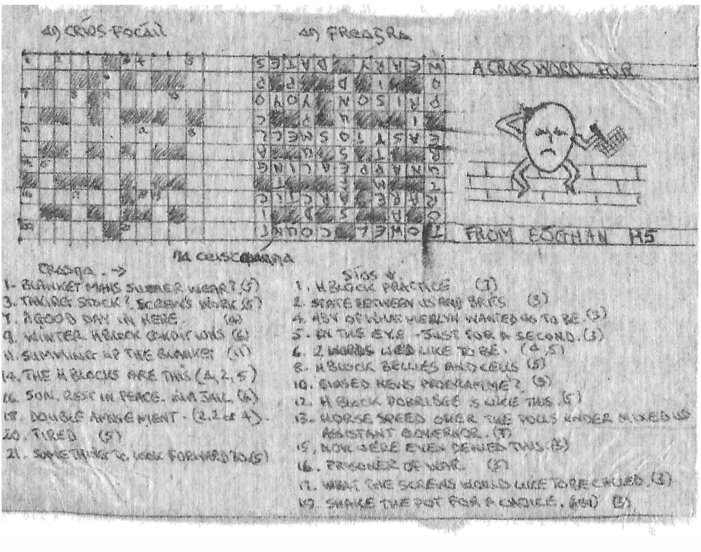
"Blute senin hakkında komünizmi yayma suçlamasında bulundu," dedi. "Ona bunun büyük bir saçmalık olduğunu söyledim. Unut gitsin."

Ama McDonnell işin peşini bırakmadı. Bu yüzden, Kara bir gece Hodgkins'le Blute'u kapıya çağırdı. İlk soruyu Hodgkins'e sordu, "Kapında ne var?"

"Orak ve çekiç," diye yanıtladı Hodgkins. "Bu senin için ne anlama geliyor?" "Emekçilerin ve sosyalizmin gücü." Kara, "Bunda bir sorun yok," diyerek McDonnell'a döndü.

"Blute, şikâyet için sebep yok. Burada her türlü şey var. Amerikan bayrakları var meselâ. Bu Vietnam'da olanları onaylamak anlamına mı geliyor? Şimdi, istersen [şikâyetini] dışarı gönderebilirim, ama bence bunu doğruca çöpe atacaklardır."

Geriye dönüp bakınca, Hughes büyük ihtimalle McDonnell hakkında sağcı bir imaj çizerek bunu diğerleri arasındaki sol dayanışmayı güçlendirmek için bir araç olarak kullandıklarını teslim ediyor. "Battaniyeli olmanın politikası solculuktu. Kanatta gerçek bir fikir yoktu aslında, yalnızca sol görüşün izleri vardı."



Battaniye adamlar tarafından tuvalet kâğıdının üzerinde yapılmış bir çengel bulmaca.

On Sekizinci Bölüm

H6: Eylemi Genişletmek

Battaniye adamların yapmaya çalıştığı şey, kendilerince ideal bir dünya kurmaktı; böyle perişan koşullar altında bu terim kullanılabilirse tabii. Gardiyanlarla karşı karşıya geldiklerinde direniyorlardı. Kendi aralarında ise ise paylaşıma dayalı bir topluluk oluşturmuşlardı. Ancak eylemi hapishanenin içinde geliştirmek yeterli değildi. Eylem, özünde, hapishane dışındaki silahlı mücadeleyi meşrulaştırmak için yapılıyordu. Siyasal bir ordu olduklarının toplumsal olarak tanınması için savaşıyor, adaletsizliklere direniyor, yeni ve daha iyi bir toplum için dövüşüyorlardı. Dolayısıyla, mücadeleyi yalnızca kendileri için değil, ezilen insanların direnme hakkını meşru kılmak için de kazanmaları gerekiyordu. Görünen o ki silahlı mücadelenin meşruiyetine duydukları inanç ne İrlanda ne de İngiliz toplumunda çoğunluğun benimsediği bir görüştü. Ancak kriminalizasyon politikasına razı gelirlerse, hareket asla kitlesel bir destek bulamayacaktı. Halbuki hapishanede verdikleri mücadele halkın desteğini elde edebilirse, Cumhuriyetçi mücadeleye destek veren kitleyi genişletmekte bir araç olarak kullanılabilirdi.

Bu sebepten, battaniye adamlar verdikleri mücadelenin, savaşın bir parçası olduğuna inanıyordu. IRA'nın son dönemdeki güçsüzlüğü düşünüldüğünde öncü oldukları bile iddia edilebilirdi. Bobby "Sakın hataya düşmeyin," derdi, "bu bloklarda kazanılan ya da kaybedilen her şey mücadelenin kazanımı ya da kaybıdır. İngilizler mahkûmları kriminalize etmekte başarılı olurlarsa, davanın ta kendisini kriminalize etmeyi başarmış olurlar."

Cumhuriyetçi liderler aynı fikirde değildi. Destek kampanyalarını mahkûm yakınlarıyla bağımsız aktivistlere bırakmışlardı. Bu grup ve bireyler bir araya gelerek yerel Mahkûm Yakınları Eylem Komiteleri (RAC) kuruyordu. Taktikleri genellikle doğrudan eyleme geçmeyi öngörüyordu. Toplantıları basıyor, "Battaniye adamlar ne olacak?" diye bağırıyorlardı. Protesto gösterileri yapıyorlardı. Mümkün olan her şekilde mesajlarını duyurmak için çalışıyorlardı. Böylece insanlar H Blokları hakkında konuşmaya başladı, hatta artık kendi sorunlarıyla battaniye adamların koşulları arasında bağlantı da kuruyorlardı.

Bölge sakinlerinden bir kadın, arkadaşına "Bu evlerde yaşayanların koşulları H Blokları'ndakiler kadar kötü," diyecekti. "H Bloku," "Battaniye adam," "battaniyeli" ve "pislik eylemi" terimleri, toplumsal dağarcığın bir parçası oldu. H Blokları henüz akşam haberlerine kadar çıkamadıysa da halk yavaş yavaş bir şeyler olduğunu idrak etmeye başlıyordu.

Buna karşın, mahkûmlar yıkanmama eyleminde debelenirken bile, ilginçtir ki mahkûm hakları Cumhuriyetçi Hareket'in gündeminde pek az yer tutuyordu.

Gerry Adams, Hareket'in hapishane eylemi ve dışarıda süren mücadele arasındaki içgüdüsel önceliğini açıklarken, "Mahkûmların her zaman ikinci sırada geldiğini düşünüyordum," diyor.

IRA yönetimi, mahkûmlara, silahlı mücadeleye odaklanmış olan kaynaklarını hapishaneye destek kampanyası için dağıtamayacaklarını söylemişti. Kaynakları dağıtmanın ötesinde, Adams'ın belirttiğine göre, mahkûmlar için destek oluşturmak şiddetli baskı ortamından ötürü son derece zordu:

> İnsanlar sokaklarda vuruluyordu. Gördükleri yerde tutuklanıyorlardı. Yasalar İngilizlerin ve RUC'un neredeyse her şeyi yapabilmesine olanak sağlamak için keyfi olarak kullanılıyordu. Üstelik bunlar yoğun işgal altındaki bölgelerdi, insanlar yeraltında yaşıyordu. Uğraşacak yeterince şey vardı, bir tür halk hareketi yaratmak isteyen bizler için bu çok zor bir işti. Birçok kişi firariydi, buluşup top-

lantı yapamıyorduk, tartışamıyorduk, ortalıkta görünemiyorduk, bunun gibi bir sürü şey; böyle olunca açıktan demokratik siyaset yapmak çok çok zordu.

Hareket, mahkûmlara Sinn Féin'in Savaş Mahkûmları Birimi aracılığıyla destek veriyor, IRA ise cezaevi görevlilerine saldırılar düzenleyerek somut destek sağlıyordu.[1] Ancak iş toplumsal bir kampanyaya geldiğinde, battaniye adamların kendi kaynaklarını kullanması gerekiyordu.

Başpiskopos Ó Fiaich'ın "Kalküta'nın lağımları" konuşması gibi sıradışı toplumsal olaylar mahkûmlara yardımcı oluyordu. Ekim 1978'de, Amerikalı köşe yazarı Jack Anderson H Blokları'nı "Komünist komiserlerin ya da Latin Amerikalı küstah diktatörlerin barbarlık rejimleri"ne benzettiği zaman,[2] battaniye adamlar uluslararası haberlerde boy göstermiş oldu. Ardından, 1979'un başlarında, İngiliz parlamentosunun Fermanagh-Tyrone bölgesinden* bağımsız bir üyesi olan Frank Maguire, H Blokları'ndaki koşulları eleştiren bir konuşma yaptı.

Maguire 1975'te parlamentoya girdiğinden beri cezaevi idaresi için bir sorun teşkil ediyordu. Kendisini üne kavuşturan esas icraati ise, H Blokları'nı yapan İngiliz İşçi Partisi hükümetini tek başına indirmesi olmuştu. Mart 1979'da, güçlenmekte olan muhafazakâr lider Margaret Thatcher'ın başını çektiği gensoru önergesinden kurtulabilmek için hükümetin tek bir oya ihtiyacı vardı. İronik bir talihsizlik sonucu, İşçi Partisi'ne gereken oy Maguire'a aitti. Maguire, H Blokları'ndaki koşullar iyileştirilirse İşçi Partisi'ni destekleyeceğini söyledi. Ancak siyasi mahkûm statüsü, İşçi Partisi hükümetinin kabinede kalmak için göze alamayacağı kadar büyük bir bedeldi. Bunun yerine, var güçleriyle Maguire'ı alt etmeye çalıştılar. Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SDLP)** Yurtsever oyları bölmek amacıyla Maguire'ın karşısında

* Kuzey İrlanda'nın İngiltere Parlamentosu'nda temsil edilen bir seçim bölgesi. *-çev.*

** Kuzey İrlanda'da birleşmeyi savunan sol görüşlü bir siyasi bir parti. Sinn Féin'den daha ılımlı bir siyaset yürütür ve seçmeni daha ziyade orta sınıf ve varlıklı Katoliklerden oluşmaktadır. *-çev.*

durdu. Polis seçim çalışmalarına yönelik çeşitli tacizlerde bulundu, bir keresinde seçim mitingine doğru gitmekte olan Maguire'ı durdurup bir buçuk saat boyunca üzerine bir silah doğrultulmuş hâlde alıkoydular.[3]

Mayıs 1979 seçimlerinde Thatcher iktidara gelince, Maguire elindeki çoğunluğu ikiye katladı. Birkaç hafta içinde Long Kesh'i gezmek niyetinde olduğunu duyurdu. Battaniye adamlara yeterince yemek verilip verilmediğini soruşturmak istiyordu, idarenin onları aç bırakarak bastırmaya çalıştığından şüphelendiğini söyledi.[4]

Seçimlerin battaniye eylemi üzerinde bir başka etkisi daha oldu. Sarsılmaz bir Birlikçi olan Thatcher'ın İrlanda Cumhuriyetçiliğine karşı kişisel bir kini vardı, çünkü yakın arkadaşı ve danışmanı Airey Neave, İrlanda Milli Kurtuluş Ordusu'nun Mart 1979'da İngiliz parlamento binasının dışına yerleştirdiği bir bomba yüzünden ölmüştü.

İngiltere'deki seçimlerden kısa süre sonra battaniye eylemini etkileyen bir başka seçim daha yapıldı. Haziran ayında, birinci Avrupa parlamentosu seçildi. Bu sırada Bernadette McAliskey H Blok karşıtı ancak bağımsız bir söylem geliştirmiş, Sinn Féin ise bundan son derece rahatsız olmuştu. McAliskey saygın bir duruş sergilemiş sayılabilirdi, fakat parlamentoda bir sandalyeye sahip olmak daha fazlasını gerektiriyordu ve Cumhuriyetçilerin desteğini arkasına almış olsa yapabilecekleri bundan çok daha fazlaydı. McAliskey'in seçimlerdeki müdahalesi H6'da geniş çaplı bir tartışma doğurdu.

Bobby Sands H Blok olayını seçimlerde avantaj kazanmak için kullanmaktan yanaydı. "Siyasi rakiplerimizden korkacaksak mücadeleden çekilmeliyiz," diyordu.

Bobby'ye göre Hareket'in destekleyeceği adaylar olmalıydı; önemli olan parlamentoya girmeleri değil, arkalarında toplum desteğinin bulunduğunu göstermek ve buradan hareketle kendisinin Twinbrook'ta yerleştirmeye çalıştığı türden bir halk siyasetine girişmek için seçimleri kullanmaya zemin hazırlamalarıydı.

Mahkûmların elde ettiği kazanımlardan yararlanmak ve kendi fedakârlıklarından başkasının çıkar sağlamasını önlemenin Sinn Féin'in sorumluluğu olduğunu söylüyordu.

Battaniye adamların bazıları seçimlere karşıydı. Sundukları argümanlar "İtle yatan bit kapar," "Seçimler reformizme giden yoldur," ya da basitçe "Silahsız bir strateji olmaz," arasında değişim gösteriyordu.

Tartışmalar yaz boyunca sürdü. Bobby, Ağustos'ta Cumhuriyetçi yönetime kendi pozisyonunu özetleyen bir açıklama gönderdi. Yönetimin yerel meclis seçimlerinde battaniye adamların içinden aday göstermesini, ancak öncelikle hareketin, adayların seçilmesini sağlayacak yeterli kitle desteğini sağlamasını önerdi. Seçildikten sonra devlet kurumlarında görev almak yerine halk düzeyinde işlev görecek devlet (karşıtı) paralel kurumlar örgütleyeceklerdi. Açıklamada şöyle yazmıştı:

> Şu an için son fikir şu;yoğun çaba harcarsak geniş çaplı bir duygusal reaksiyon yaratabileceğimiz varsayımında bulunuyoruz. Şimdilik tahmini olarak söylersek; Crossmaglen, Bogside ve Short Strand bu açıdan en iyi üç bölge; buralarda insanları H Blokları'na ve İngilizlerin İrlada'daki varlığına, dolayısıyla uyguladıkları baskıya karşı çıkmaya çağıracağız. Bunun yolu ise ortaya çıkıp halkın temsilcisi olması için bir Battaniye Adam'a oy vermek... Oy veren ezilenler, onu göstermelik biri değil, halkın bölgedeki temsilcisi yapacak.

Bobby sözlerine devam ediyor:

> Bu, halk meclislerine giden yolu açacaktır. Battaniye Adam, H Blokları'ndayken bölgenin belediye işlerini yönetemez, bu yüzden halk temelde meseleleri kendi idaresine alıp kendisini ezenin gücünü zayıflatma iradesini göstermiş olacaktır. Battaniye Adam H Blokları'ndayken onun yerine bir vekil bakabilir; tercihen RAC üyesi ya da bir kiracılar derneği başkanı; bu kişi sol görüşlü ya da en azından yurtsever olmalı... Süreç olgunlaştığında, diğer bölgelerde de aynı şeyi uygularız. Birlikte duran herkesi toplayarak geçici bir yönetim oluştururuz, sonra Leitrim, Kerry ya da Wexford gibi güney bölgelerine gidip orada da aynı şeyi yapabiliriz; Arafat'ın yaptığı gibi uluslararası alanda tanınmak için çalışırız; Baskların, Breton-

ların, tüm birey ve grupların bu battaniye adamları ezilen yurtsever halkın gerçek temsilcileri olarak tanımasını ve desteklemesini sağlarız... Bu söylediklerimin hepsini alıp IRA ve verdiği savaşla bağlarsak doğru yoldayız demektir yoldaş. Şimdilik bu kadar!!

* * *

Bobby'nin girişte yazdığı "yoğun çabayla alınacak geniş çaplı bir duygusal reaksiyon" kısmı, 1979 yazında battaniye eyleminin geleceğine ilişkin beslenen kaygıları yansıtıyor. Halk desteği artmış olsa da hükümet politikalarına etki etmek için yeterli baskı oluşturulamamıştı. Bobby aynı yılın daha sonraki bir döneminde örgüt yönetimine hitaben kendi gerçekçi bakış açısını anlatan bir mektup kaleme aldı. "Bildiğiniz gibi" diye yazmıştı, "geniş bir destek zemini kurmakta yetersiz kaldık, dolayısıyla dostlarımızın, akrabalarımızın vs. oluşturduğu yakın çevremizin dışından herhangi bir destek sağlamakta başarısız olmuş durumdayız."[5]

Mahkûmlar artık açıkça, birkaç yıl daha vıcık vıcık yataklarda kendi pisliklerinin içinde yatmayacaklarını söylemeye başlamıştı. Sands bu koşullar altında moral düzeyini uzun süre koruyamayacaklarını biliyordu. Philip Rooney, Ocak 1979'un ilk günlerinde H3'e konmuştu. Diğer mahkûmların "bunun fazla devam edemeyeceğini" söylediklerini işitmek onu dehşete düşürmüştü. Hapishane "altüst olmuş" hâldeydi. Liderlerin hepsi H6'daydı, geri kalanlar ise ancak "ayakta durmaya çalışıyordu."

* * *

Moral durumunun bozulma riski 1979'da somut bir hâl almıştı, çünkü mahkûmlar artık hapishane dışında olanlarla ilgili daha gerçekçi davranmaya başlıyordu. Neşelerini korumaya çalışırken iyi niyetli destekçilerine hep inanmışlardı. Sinn Féein'in Savaş Mahkûmları Birimi'nin başı ziyaretlerde bulunmuş, sokakta yapılan eylemleri abartarak anlatmıştı. Ancak artık yanıltıcı bir cesaret yerine bir miktar gerçekçiliğe ihtiyaç duyduklarını

kavramaya başlıyorlardı. Durumu tartışan H6 mahkûmları, içeride kazandıkları zaferlerin hapishane dışında her zaman yaygın bir desteğe dönüşemediğini yavaş yavaş anlıyorlardı.

Mayısta, Thatcher işbaşına geldikten sonra İngiltere'nin tavrının sertleşeceğini biliyorlardı. Bu yüzden, yaza gelindiğinde mahkûmlar çok radikal bir eylem biçimi üzerinde konuşmaya başlamıştı: Açlık grevi. Açlık grevini savunanlar içinde sesleri en gür çıkanlar Hughes'la Sands'di. Eylemin aşırıya varan koşullarının uzun süreli olmamasını sağlamak konusunda ahlaken yükümlü olduklarını söylemişlerdi.

Açlık grevine muhalefet eden sadece birkaç battaniye adam çıkmıştı. Joe Barnes, kendisinin yapmayı düşünmediği hiçbir şeyi bir başkasının yapmasını savunamayacağını belirtti. Jackie McMullen'ın muhalefeti stratejik sebeplerden kaynaklanıyordu, ancak daha sonra kendisi de açlık grevcilerinden biri olacaktı. Jake Jackson da karşı çıkanlardandı, çünkü hâlâ deneyebilecekleri başka şeyler olduğunu düşünüyordu.

Hughes konunun tüm bloklarda tartışılması için direktif verdi. H3'teki tartışmaya ancak iki üç kişi katıldığı için Komuta Subayı her mahkûma tek tek neden görüşlerini sunmadıklarını sordu. Bazıları, açlık grevine girmek istemedikleri için görüş bildirmeye hakları olmadığını düşündüklerini söyledi. Bir mahkûm, daha önce kendilerine görüşlerinin hiç sorulmadığını belirtti. Bu yüzden gurur duymuştu, ancak fikirlerini ifade edecek kadar kendine güvenemiyordu.[6]

Yaz başında açlık grevi kararı alınarak mesele sonuçlandırıldı. Hughes Gerry Adams'a yazarak niyetlerini açıkladı. Adams cevaben "çok sert bir mektup" yazarak Thatcher'ın onları ölüme terk edeceğini söyledi. Adams'ın açlık grevine karşı olmasının en önemli sebebi, "işe yaramayacağına" olan inancıydı, fakat stratejik sebepleri de vardı, "hapishane yine dışarının işlerine karışıyordu, [dediklerini yaparlarsa] bütün bir mücadele bu mahkûmların üzerinde yoğunlaşacaktı."[7]

H6'da ise Hughes ve Sands'e göre haklarını kazanmak uğrunda birilerinin onlar için ölmesi gerekiyorsa, öyle olsundu. Bobby

tutkulu bir konuşma yaparak, mücadelenin kimi noktalarında talihi değiştirmek için birkaç iyi adamın büyük bedeller ödemesi gerekebileceğini söyledi. 1916'ya ait tatsız referanslar verdi, Dublin'deki Paskalya Ayaklanması'nın liderleri de başta düşüncesizce hareket ediyormuş gibi görülmüştü, ama idamlarından sonra İrlanda halkı onların tarafına geçmiş ve bağımsızlık mücadelesini desteklemişti. "İngilizlerin bir ölümden etkilenmeleri pek olası değil," demişti, ama açlık grevlerinden doğacak ölümler, Margaret Thatcher'ı bile etkileyecek yeterli toplumsal baskıyı harekete geçirebilirdi.

IRA yönetimi açlık grevlerine hâlâ kesin olarak karşıydı. Ordu Konseyi mahkûmlara görevlerinin savaşı idare etmek ve ordunun kaynaklarını en verimli şekilde kullanmak olduğunu söyledi. Savaşın kaderini bir grup açlık grevcisinin sahiplenmesine izin veremezlerdi. Bobby onların argümanlarını kendilerine karşı kullandı. Mahkûmlar mücadelelerini kazanamazsa IRA'nın ayakta kalamayacağını söyledi. Crumlin Yolu Hapishanesi'nin arkasında, on yıllardır mahkûmların günler, hatta haftalarca taş parçalamaya gönderildiği, "kesici bahçesi" dedikleri yerden bahsederek bir benzetme yaptı. Burada amaç taş filan değil, mahkûmların direncini parçalamaktı.

"İngilizlerin, H Blokları'nı Cumhuriyetçi mücadele için bir kesici bahçesine çevirmesine müsaade edemeyiz," demişti.

Cumhuriyetçi Hareket'in yönetimi açlık grevine karşı olan tavrını sürdürdü, ancak "kesici bahçesi" tezi etkili olmuştu. Hareket, mahkûmlarla bir pazarlık yaptı; mahkûmlar açlık grevini erteleyecek, bu sırada kendileri de yaygın bir muhalefet örgütlemek için çalışmalarını yoğunlaştıracak ve hapishanedeki sorunun çözümü için İngiliz hükümetine baskı uygulayacaktı.

Aslında bir önceki yıl Hareket'in içinde değişen bazı şeyler olmuştu. Gerry Adams IRA üyeliği suçundan yakalanmış, otoriteler kanıt yetersizliğinden kendisini salıverinceye kadar H Blokları'nda tutulmuştu. Hapishane mücadelesiyle ilgili görüşlerini derinden etkileyen bir şey olmuştu bu. H Blokları'na kon-

madan önce battaniye adamların, dikkati üzerlerine çekmek için keyfi olarak boklarını duvara sürdüklerini düşünüyordu. Ancak şimdi, H Blokları'ndaki iğrenç koşulların, cezaevi gardiyanlarının yaptıklarının bunu teşvik ettiğine inanıyordu. Adams, battaniye adamların morallerini ayakta tutmalarına sahiden hayranlık duyuyordu. Salıverildikten sonra derhal Sinn Féin'in başkanı Ruaraigh Ó Bradaigh'a gitmiş, hapishane kampanyası için daha büyük eylemlere girişilmesini savunmuştu. Parti hâlâ zayıf durumdaydı, dolayısıyla bir eylem kampanyası yürütecek kapasiteye sahip değildi, buna karşılık Savaş Mahkûmları Birimi'ni yeniden düzenleyerek buraya aktarılan kaynakları arttırdı. Adams ise Sinn Féin aktivistlerinden oluşan çekirdek bir kadro ile battaniye adamlara pratik destek sağlanmasını örgütledi.

Adams, Hareket'in "[hapishane eylemini] daha iyi ele almaya başladığını" söylüyor, "Sanırım iki düşünce bizi harekete geçirmişti, birincisi oradaki insanların zor durumundan ötürü gerçekten kaygı duyuyorduk, ikinci düşüncemiz ise bu durumun İngiliz hükümetinin tavrını tüm açıklığıyla ortaya çıkardığını dünyaya ve kendi halkımıza anlatmaktı."[8]

Başka bir deyişle, mahkûmlar için destek oluşturmanın anayoldan sapmak olmadığını anlamaya başlamıştı; bu tüm mücadeleye destek oluşturabilecek bir şeydi.

Adams'ın bir kozu daha vardı. Tomás Ó Fiaich, Haziran sonunda kardinalliğe yükselmiş ve mahkûmlar adına Thatcher'la pazarlığa oturmayı teklif etmişti.

Adams mahkûmlara "Kardinal'e biraz zaman verelim, bakalım neler yapacak," dedi.

Mahkûmlar buna olumlu karşılık verdiler, sonuçta Ó Fiaich'ın "Kalküta'nın varoşları" konuşması çok faydalı olmuştu. Ayrıca Kardinal'le kendileri arasında elçilik görevini yapan kişi, en güvendikleri rahiplerden biri olan Alex Reid'di. Onlara sürekli "perde arkasında" iyi şeyler olduğunu söylüyordu.[9] Eylül sonunda Papa'nın İrlanda'ya geleceğinin duyurulması, battaniye adamlar için yapılacak kitlesel görünürlük kampanyasına bir hedef sağ-

ladı. Kimileri, Papa'nın belki de ziyareti sırasında Ó Fiaich gibi destekleyici bir mesaj verebileceğini umut ediyordu.

Böylece mahkûmlar açlık grevini ileri bir tarihe ertlemeyi kabul etti. Bu arada, eylemlerine nasıl hız kazandırabileceklerini konuşmayı sürdürüyorlardı. H3'teki Komuta Subayı, Bobby'nin, Kara'nın adıyla yazdığı bir iletişim mesajını yüksek sesle kanada okudu. Mesajda örgüt yönetiminin eylemi yükseltmenin yollarını aradığı yazıyordu. Genç mahkûmlar inançsızca dinlediler, "Bu daha nasıl yükseltilir?" diye düşünüyorlardı, "Zaten yeterince kötü!" Ancak yataklarını dışarı atabilirlerdi artık, ki o da ellerinde kalan tek lükstü.

* * *

Frank Maguire nihayet 16 Temmuz 1979'da H Blokları'nı görmeye geldi. Tam da bu sırada Bobby ikinci kez Jet'i anlatıyordu. Maguire H6'ya girerken bir mahkûm kaçak tütünle yakalanınca ziyaret kötü başlamış oldu.

Gardiyanlardan biri selofana sarılmış tütünü göstererek Maguire'a "Bakın burada nelerle uğraşıyoruz," dedi. "İnanmazsınız, bunu ağzında saklayıp içeri sokmaya çalışıyor."

Maguire beklenmedik bir tepki verdi. "Sigara içmelerine müsaade edilse kaçak sokmaya çalışmazlardı belki." Mahkûmlar ziyaretçilerinin kim olduğunu henüz bilmiyorlardı, ama belli ki "Kuzey İrlanda Bürosu'ndaki her şeye kafa sallayanlardan biri değildi."[10] Maguire birkaç battaniye adamla görüşmek isteyince Sands ve Hughes'a yönlendirildi. Bobby kanadın geri kalanına ziyaretçinin kim olduğunu duyurdu. Maguire onlara son seçim zaferini anlattı. Buna karşılık, Bobby ve Kara pencerelerine takılmış ve dışarıyı görmelerini engelleyen yeni tel mazgalları gösterdiler. Islak şiltelerini göstererek gardiyanların hücre kapılarının altından hortum tuttuğunu anlattılar. Yiyeceğin azlığından bahsettiler. Ayrıca arka kısımları aramadan geçirilirken nasıl ayna üzerinde çömelmeye zorlandıklarını anlattılar. Konu açlık grevine geldi. Maguire, İngiltere'deki Wakefield hapishanesinde

ölmeden önce 1976 açlık grevcisi Frank Stagg'i ziyaret ettiğini söyledi. Hapishaneden ayrılmaya hazırlanırken, Stagg kendisinden bir şarkı söylemesini istemişti. Maguire "Help Me Make It Through the Night"ı* söylemişti. Maguire'ın H6'daki ziyareti yarım saat kadar sürdü, Bobby bu sırada ellerinden alınan tütünün bir kısmını tedarik etmeyi de ihmal etmemişti.

O gece Maguire, ziyaretini anlatan bir basın toplantısı yaptı. Habercilere, battaniye adamların "kendi hücrelerinde boğulma" tehlikesi içinde olduklarını söyledi. Cezaevi amiri "dirençlerini kırmak için" pencereleri kapatıyor, mahkûmları "hem ışık hem de havadan" yoksun bırakıyordu. Cezaevi amirini, Long Kesh'i "koca bir çöplük hapishanesi"ne çevirmeye çalışmakla suçladı. Uluslararası Kızıl Haç örgütüyle iletişime geçerek H Blokları'ndaki koşulları resmî olarak soruşturma görevini üstlenmelerini isteyeceğini söyledi.[11]

* * *

Sands'le Hughes, Hareket'in, destek kampanyasını canlandırmakla ilgili sözünü tutması için öylece durup beklemediler. Bobby, H6'da görünürlük kampanyasını örgütlemek üzerine bir tartışma başlattı. Konuşulanların özetini bir dizi iletişim mesajıyla Cumhuriyetçi Hareket liderlerine göndermişti. Bunların aşırı uzun ve ayrıntılı bir mektuptan oluşan ilki, bugüne kadar korunmuştur.[12] Mektubuna yaptığı esprili giriş, durumu olduğundan daha hafif göstermektedir: "Bu biraz uzun olacak, o yüzden kendine oturacak rahat bir yer bul *cara***." Sonra Bobby, destek kazanmak için hazırladıkları iddialı ve detaylı bir plan sunar.

> Yapmamız gereken başlıca iki şey var. Birincisi, daha çok insanı haberdar etmek ve olaylara müdahil olmasını sağlamak zorundayız. İkincisi, müdahil edilecek dışarıdaki bu insanlara ulaşmak için, kendi insanlarımızı etkili ve tek vücut olmuş bir şekilde örgütlemek zorundayız.

---

* "Geceyi Atlatmama Yardım Et." Kris Kristofferson'un bir şarkısı. *-çev.*

** (İrl.) Dost, arkadaş. Cumhuriyetçiler arasında yaygın olarak kullanılan bir hitap biçimidir. *-çev.*

Hareket'in eylemlerinin azlığından ötürü mahkûmlar kendileri bir kampanya oluşturma işine hâlihazırda başlamış durumdadır, diye yazmıştı. Bundan sonra kampanya planı için bir çerçeve çizmişti.

> İnsanlara ulaşmak için yapılacaklarla ilgili fikrimiz, onlara çok basit bir mesaj vermektir. Mesajımız "H Blokları'nı Yık" olacak... Bu mesajı herkese ulaştırmak istiyoruz, öyle ki insanların unutması mümkün olmasın; kim olurlarsa, nerede olurlarsa olsunlar mesajımızı görsünler ya da duysunlar, buna destek olarak ise H Blokları'ndan, insanların duygularına hitap edecek, onları ayaklandırıp harekete geçirecek haberler sağlamalıyız.

Mesajın ne olacağını belirten Sands, bunun nasıl yayılacağını açıklamak için battaniye adamların Halkla İlişkiler Sorumlusu olarak edindiği deneyimlerden yola çıkarak "kendi kitle iletişim araçlarımızı yaratmalıyız," diyordu. Bu "kitle iletişim araçları" fikri ise, doğrudan eylemin en etkili silah olduğu sokak siyasetinden geliyordu.

> Bir milyon posteri Kuzey'de ve Güney'de dağıtmak için tek bir hafta sonu yeter, bir milyon çok yüksek bir hedef değil; yollara, köprülere, duvarlara, ağaçlara, pencerelere, her yere asarız; yurtsever bir bölgedeki her pencerede bir posterimiz olmalı, insanların bunları asmasını sağlamalıyız, mesajı bizim yerimize dağıtması için hareket eden her şeyin üzerine yapıştırmalıyız, ışıklarda duran araçlara yapıştırdığımızda posterler oradan kasabaların içlerine, Sadıkların ve üstsınıf insanların yaşadığı yerlere kadar gider... Üç dört haftada bir bunu tekrarlayabiliriz. Böylece kendi kitle iletişim araçlarımızı yaratmış oluruz...

Mesajlarını insanlara tekrar tekrar ve gayretle anlattıkları zaman kitle desteğini kazanacaklarına dair bulunduğu bu öngörüdeki kesinlik, Bobby'nin kişisel enerjisi ve ışıl ışıl iyimserliğini yansıtıyordu. "Küçük ya da büyük, herkesin oynayacak bir rolü vardır;" sık sık atıf yapılan bu meşhur sözüne derinden inanıyordu.[13] Propagandacılarla destekçilerin rolünden bahsederken verdiği tavsiye şuydu:

Mesajımızı iletirken, insanların duygusal olarak gardını düşürerek onlardan söz alacaklar, onları sıkıştıracaklar, bize yardım edebilecekleri yollar sunacaklar... "H Blokları'nı Yık" demeyi sürdürerek, insanlara yaptıkları anlamsız işler arasında farkına varacakları küçük bir mesaj vermiş olacağız, ulaşabildiğimiz insanlar, bu yalnızca H Blokları'nın varlığı bile olsa, bir şey öğrenmiş olacaklar. Yardımcı olacak ve desteklerini verecekler. Adım adım, ilerleme kaydettikçe hızlanacağız!!

Sands önerdiği kampanya planını dört basit aşamayla özetliyordu:

1 Yanımızda yer alan insanları örgütlemek.

2 Kitle iletişim araçları kullanılarak yapılacak bir propagandayla saldırmak; bunun için seferber edilecek propagandacılar ordusu dışarıda sizler ve içeride bizlerden oluşacak...

3 Vermek istediğimiz mesajı basitleştirmek –"H Blokları'nı Yık"- birkaç detayla birlikte eyleme geçme çağrısı yapmak; bol bol duygulara yüklenmek.

4 Çatışma alanımızı yerelden ulusala, ulusaldan uluslararasına genişletmek; sahamız sınırsız olmalı...

Bobby bu kampanyada battaniye adamlar için de aktif bir rol öngörmüştü. Kendilerine düşen rolü oynayabilmeleri için kaynak talebinde bulunuyordu.

> İrlanda'da kim kimdir, neyin nesidir, etkili isimler kimler, bunların bir listesine ihtiyacımız var; sendikalar, toplumsal düşünce örgütleri, solcu gruplar, hem Katolikler hem Protestanlardan nüfuz sahibi rahipler; gazete, televizyon ve basında politik ve toplumsal içerikli program yapanlar, makale yazanlar, vs. İşe yarayabilecek herkes... Fikrimiz, içeriden birinin bu listedeki insanlardan birine çok duygusal ve rahatsız edici bir mektup yazması...

Bu kitlesel mektup kampanyasının amacıyla ilgili olarak Hareket'in olası soruları için Bobby açıklamayı önden net biçimde sunuyordu; "...şahsi öngörüm, kitlesel bir duygu atmosferi yaratarak bunu yapabileceğimiz en iyi şekilde ve mümkün olan en hızlı şekilde kullanmak." Kampanyanın duygusal etkisini arttırmak

için posterlerin "dikkat çekici olması gerektiği"ni bile ayrıntılı olarak açıklıyordu, "'H Blokları'nı Yık' yazısı kalın, siyah harflerle yazılacak, altında daha küçük harflerle, bloklarla ilgili açıklama ve eylem çağrısı yapılacak." Bir başka önerisi daha vardı:

> Üzerinde çocuk resmi olan duygusal bir Yılın Çocuğu posteri, şöyle yazacak: "Babamın H Blokları'nda Ölmesine İzin Vermeyin." Bunları her yere asalım. Sonra, "H Blokları'nı Yık" afişlerini her yere asalım... İngiltere'nin bütün merkezî otobanlarına "H Blokları'nı Yık" yazalım. Silinene kadar bu slogandan kaç tane göreceğiz Tanrı bilir. H Blokları, üç yapraklı yoncadan* daha yaygın olmalı ve bunu yapabiliriz...

Toplamda, "muhtemelen 10 milyon kadarı planlarımız için yeterli olacaktır," diyordu.

Bobby önerilerini mektuplar zinciri, korsan radyo istasyonları, okul boykotları, "simgesel grevler," spor müsabakaları sırasında yapılacak gösterimler, H Blok flaması, kendilerine yakınlık gösteren rahipler ve bunun gibi kişilerin başını çektiği bir Uluslararası Komite'den oluşan bir listeyle tamamlıyordu. "Burada yazdıklarımın tamamı tek bir kanatta yaptığımız bir saatlik tartışmadan çıktı. Gelecek haftaya kadar üzerinde tartışmaya devam edip çok daha kapsamlı fikirlerle geleceğiz."

Sands, son olarak, seçimlere girme konusunu uzun uzadıya savunduktan sonra bir ricada bulunuyordu: "Rahiplerden bize –ve kafeslere– bir sürü kalem getirmelerini isteyebilir misiniz? Ne kadar gönderebilirlerse o kadar iyi. Şimdilik hepsi bu kadar, şu an gardiyanlar kapıların altından dezenfektan döktüğü için gitmem lâzım! Herkese selamlar. -Marcella"

Bobby'nin önerileri, takip eden aylarda milyonlar değilse de "on binler" ölçeğinde hayata geçirildi. Ulusal H Blokları/Armagh Komitesi, Ekim 1979'da kurulduktan sonra "H Blokları'nı Yık" mesajı etrafında kampanya yürütmeye başladı. Slogan birkaç ay içinde duvarlarda, köprülerde ve adanın her yerindeki ilan pano-

---

* Üç yapraklı yonca İrlanda'nın sembollerinden biridir, Aziz Patrick'le özdeşleştirilir. *-çev.*

larında boy göstermeye başladı. "Babamın H Blokları'nda Ölmesine İzin Vermeyin" posteri de aynı şekilde ortalıkta dolaşıyordu. Mahkûmlar için fiilen en kayda değer etkinlik ise herhâlde Bobby'nin gerçek bir mektup yazma fabrikası kurmayı becermiş olmasıydı; bloklarda her hafta mevcut ya da olası, herhangi bir şekilde nüfuzu bulunan destekçilerin her birine yüzlerce mektup yazılıyordu.

* * *

Battaniye adamlar kitlesel bir kampanyayı koordine edecekse, daha etkili bir iletişim sistemini kuracak olan elbette Bobby'ydi. Yazım materyalleri, adresler ve diğer bilgileri hapishaneye sokmak ve yazılanları göndermek için düzenli iletişim kanallarına ihtiyaçları vardı.

Bobby hapishane içindeki iletişim ağını düzenlerken, Sinn Féin kadınları da dışarıdaki koordinasyonu sağlıyordu. Başlarındaki kişi, kırklı yaşlarındaki adanmış bir Cumhuriyetçi olan Marie Moore'du. Güven duyulan bir başka Cumhuriyetçi isim olan Mary Hughes'la birlikte işi yürütüyorlardı. Bobby ve Kara onlarla kod adlarıyla iletişim kuruyordu. Moore'un kod adı An Ban Uasal'dı (soylu kadın). Hughes'unki ise "kedicik"ti (sebebi yumuşak ve sevimli olması değil, "tıslayan bir ses ve insanın etine geçirecek pençelere sahip olmasıydı"[14]).

Moore, Bobby'nin iletişim ağını düzenlemesine yardım etmek için görüşe geliyordu. Bobby'nin görünüşünü düzeltmek için gösterdiği olağanüstü gayrete rağmen güzel sarı saçlarının hep kir içinde ve keçe gibi olduğunu gördükçe kendini kötü hissettiği anlatıyor. Ancak kişiliği, acıma hissini kısa sürede yok edecekti. Yol boyunca maruz kaldıkları aşağılanmalar yüzünden görüş salonuna başı önde sendeleyerek gelen pek çok battaniye adamın aksine "havalı bir yürüyüşle" içeri girerdi o. Ansızın görüş kabininde biter, hoş bir sözle Moore'u selamlardı. Her zaman yapacak bir şakası, kadının görünüşüyle ilgili söyleyecek bir lafı vardı; "yaşını hiç göstermiyorsun" gibi bir şey meselâ. Sandalye-

sine oturur, "insanı delip geçen mavi gözler"iyle Moore'a bakar, o "kocaman gülümseme"siyle bir şekilde diğer mahkûmlarınki kadar kötü durumda olmayan dişlerini gösterirdi.

Moore, Bobby'nin talepleri doğrultusunda, "hapishanede neredeyse mahkûmlar kadar uzun vakit geçiren" genç kadınlardan bir ekip oluşturmuştu.[15] Her gün, günde iki kez hapishaneye gelip giderek iletişim mesajları ve malzeme kaçırıyorlardı. Bobby sabahleyin gönderdiği bir mesaja aynı gün öğleden sonra cevap alabiliyordu.

Erkek mahkûmları ziyarete giden genç bir kadın için durumun nasıl olduğunu anlamak çok kolay değil. Flört edecek yaşta olup, aşağı yukarı aynı yaştaki erkekleri ziyaret eden kadınlardı bunlar. Mahkûmların moralini yüksek tutmak için hoş görünmeye çalışırken, bir yandan da mesajları taşırlardı.

Peki erkekler?

"Onları öyle görmek çok üzücüydü; saçları uzamış ve kirliydi, yüzleri de öyle; dayanılmaz bir kokuları vardı..."

Her gün hapishaneye gidip pislik içindeki bir adamı öperek vücudunun herhangi bir kısmından çıkmış olabilecek mesajı almak genç kadınlar için kolay olmuyordu. Moore'un dediğine göre, "İnsan bazen mesajı alıp oradan çıkana kadar çok kötü bir mide bulantısına tutuluyordu." Bazen de mesajı yutup doğal yollarla çıkmasını beklemeleri gerekiyordu.

Kadınlar mesajlarla birlikte gururlarını da yutmak zorunda kalıyordu. Yaptıkları, o zamana dek kendilerine öğretilenlere son derece ters şeylerdi. Erkeklerin kendi vücutlarında sakladıkları şeyleri almakla kalmıyor;[16] mesajlar, malzemeler, hatta minyatür radyoları kendi vücutlarında saklamaları da gerekiyordu.

Mahkûmların talepleri arttıkça iş zorlaşıyordu. Cezaevi idaresi kadınları tanımaya başlamıştı ve artık onlar da özel aramadan geçiriliyorlardı.[17] Aramadan sonra teslimatın mahkûma verilmesi gerekiyordu. Görüş kabinine ilk önce her zaman ziyaretçiler alınır, bu sırada masada oturan bir gardiyan, ziyareti gözlemek üzere hazır bulunurdu. Mahkûmlar mesajlarını genellikle

öpüşürken ağızdan geçirir, ziyaretçi ise kendisininkini sarılırken mahkûmun ceketinden içeri sokardı. Yolunda giden bir görüşte bunlar hemen ilk başta tamamlanırdı. Bunun üzerine rahatlayıp güzelce sohbet edebilirlerdi. Aksi hâlde, kıymetli teslimatlarını diğerine vermek için yalnızca bir şansları daha bulunduğunu bilen iki taraf da görüş boyunca gergin olurdu. Verilecek şey biraz daha hacimliyse görüşe üç kadın birlikte giderdi. Bir tanesi mahkûmun yanına oturur, diğerleri bu sırada gardiyanın dikkatini dağıtır ve nihayet paket mahkûma geçirilirdi.

Ancak sıkıntı bununla bitmiyordu. Kadınların bir de kendilerine verilen mesajları dışarı çıkarması gerekiyordu. Notların inanılmaz kokusu kadınların üzerinde kalıyordu. Sinn Féin'in mesaj paketlerinin açılıp kopya edildiği Belfast'taki ofisi bile bu yüzden sürekli kokuyordu.

Tüm zorluklara rağmen kadınlar aylar boyunca her gün görüşe gitmeyi sürdürdü. Marie Moore için çalışmayı bırakan kimse olmadı.

"Hepsi işe devam etti."

Kadınlar geceleri Sinn Féin ofisinde kalıyor, mesajları kopya edip ertesi günün mesajlarını sarıyor, mahkûmların asla bitmeyen malzeme taleplerini karşılamak için sonu gelmez paketler hazırlıyorlardı. Ellerinde sürekli streç film bulunmasını sağlamak bile başlı başına bir meseleydi. Bobby, anüsünde daima yazdıklarından oluşan bir rulo, küçük bir sigara kâğıdı stoku, streç film ve kısaltılmış iki tükenmez kalem içi taşırdı. Diğerlerinin söylediğine göre Bobby o kadar düzenliydi ki elini anüsüne sokup, yazdığı onlarca şey arasından istediğine rahatça ulaşabilirdi. Ayrıca o kadar çok yazı malzemesi kullanıyordu ki hücre arkadaşının da onun için kıçında bir stok bulundurması gerekiyordu. Diğer mahkûmlar Bobby'nin hücre arkadaşlarının, onun "torbacısı" olduğunu söylerlerdi.

Hapishaneden dışarı kaçırılan mesajlar genellikle H Bloklar'ındaki koşulları anlatıyordu. Gelen mesajlarda ise dışarıdan haberler olurdu. Kanatlardaki Komuta Subayları bunları ge-

celeyin okur, büyük bir gösteri yürüyüşü ya da başarıyla sonlanmış bir IRA saldırısının haberiyle mahkûmları coştururdu. Hughes'la Sands ise işlerin gerçekten nasıl ilerlediğini bilmek istiyordu. Özellikle Bobby, doğru bilginin öneminin farkındaydı. Ziyaretçisinin ruh durumunu çabucak anlardı. Bir defasında Moore, cesaret kırıcı bir eylem yürüyüşünün ardından görüşe geldiğinde hislerini Bobby'den saklamaya çalışmıştı.

"Nasıl geçti?" diye sordu Bobby. Moore durumu olduğundan daha iyi göstermeye çalıştıysa da Bobby onun sözünü kesti. "Pek iyi sonuçlanmadı, ha?" Ardından, başarısızlık için vahlanmak yerine insanları nasıl çekebilecekleriyle ilgili öneriler sıralamaya başladı, böylece bir sonraki eylemde katılım daha yüksek olabilirdi.

* * *

Sands kurduğu yeni iletişim ağını mücadelenin çapını genişletmek için kullanıyordu. Richard O'Rawe H6 için "bir mesaj fabrikası" demişti. Bobby mahkûmlara isim listeleri vermişti, her birinin günde dört beş mektup yazması gerekiyordu. Bobby H Blokları'ndaki koşulları anlatarak neden yıkanmama eylemine mecbur kaldıklarını açıklayan örnek mektuplar hazırlamıştı. Her mektupta mahkûmun kendini tanıtarak mesajı kişiselleştirdiği bir kısım bulunuyordu. Zamanla Sands, farklı gruplar için özel taslaklar meydana getirdi. Bir akademisyen ya da politikacıyı etkilemek için gönderilecek mesaj, bir sanatçıya gönderilenden farklı olmalıydı.

Mahkûmlardan biri, Amerikalı bir gazeteciye kendi atalarının bağımsızlık için İngilizlerle savaştığını ve bugün İrlandalıların da bağımsızlıkları için aynı şeyi yapma hakkına sahip olduğunu anlatan bir mektup yazmıştı. Ardından *Pravda*'ya* yazdığı mektupta okuyuculara "yoldaş" diye hitap ederek emperyalizme

* SSCB döneminde Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) resmî yayın organı olan günlük gazete. "Pravda," Rusçada "gerçek" anlamına gelmektedir. 1991'de SSCB'nin dağılmasının ardından gazete 1992'de bağımsız bir yayın organı olarak yeniden yapılanmıştır. *-çev.*

karşı işçi sınıfının mücadelesinden bahsetmişti. Muhammed Ali, Vanessa Redgrave, Jean-Paul Sartre; hepsine ayrı ayrı mektuplar gönderilmişti.

Mahkûmlara cevap verildiği oldukça nadirdi; mektuplarının etkili olduğunu varsaymak durumundaydılar. Bazı insanlar sahiden derinden etkilenmişti. İrlanda'daki en popüler şarkıcılardan biri olan Christy Moore bunlardan biriydi, aldığı birçok mektuptan sonra battaniye adamların ateşli savunucularından biri hâline gelmişti.

Moore, "O zaman Bobby Sands adı benim için bir şey ifade etmiyordu," diyerek durumu açıklıyor. "Aslında Marcella'dan bir sürü mektup almıştım, ama Bobby Sands'in adı ulusal olarak duyulmaya başladığı zamandı sanırım, onun Marcella olduğunu birisi bana söyledi... Yazdıkları çok ilham verici şeylerdi."[18]

Moore kısa zamanda battaniye adamların mesajlarını şarkılarına katmaya başladı. Gittiği her yerde battaniye eylemi için söylüyordu. Moore, "bar Cumhuriyetçiliği"nden aktif bir siyasi performansçıya dönüştüğünü söylüyor. Mücadeleye dahil oldukça battaniye adamlarla kendisi arasında "çok yakın bir bağ" olduğunu hissediyordu.

Christy Moore'dan aldıkları büyük dönüşe karşın, mektup kampanyasının tüm çağrıları bu kadar başarılı olmuyordu. Bobby'nin en sevdiği şair olan Eithne Carberry'ye yazmaya karar vermesi ise herkesin diline düşmüştü. Battaniye eylemi için onun desteğini kazanabilirlerse bunun elbette muhteşem olacağını düşünmüştü. Kadının adresini istedi, ancak gelen yüzlerce mesaj arasında Carberry'nin adresi hiç çıkmadı. Bir gece kanattaki mahkûmlar Bobby'nin sahanlığın diğer tarafından Brendan Hughes'a bağırdığını işittiler.

"Hey, Kara!"

"Evet Bobby?"

"Eithne Carberry'ye battaniye adamların koşullarını anlatan bir mektup yazıp şiirlerinin hayranı olduğumu söyledim. Ne yazdığımı duymak ister misin?"

"Dur dur, önce sana söylemem gereken küçük bir şey var."

"Öyle mi? Neymiş?"

"Hücrende ruh çağırma cetveli var mı? Onunla iletişim kuracaksan sana bundan lâzım, çünkü kadın öleli yüz yıldan fazla oldu."[19]

* * *

Yaz sona ererken mahkûmlar propaganda fabrikasında fazla mesai yaparak Papa'nın İrlanda ziyaretine hazırlanıyordu. 27 Ağustos Pazartesi günü bunların hepsi değişti.

İrlanda'nın batısı için rüzgârsız, güneşli bir gündü. Sabah saat 11:30 sularında, Hindistan'ın son krallık valisi ve ayrıca Prens Charles'ın en sevdiği amcası olan Louis Battenberg (Lord Mountbatten), tatil amacıyla Sligo eyaletindeki bir balıkçı köyü olan Mullaghmore yakınlarındaki yazlık şatosunda bulunuyordu. Mountbatten, ailesi ve dostlarından oluşan küçük bir grubun da içinde olduğu teknesiyle denize açıldı.

Suya bıraktığı ıstakoz ağlarını kontrol etmek için limanda durakladığında, tekneyi paramparça eden bir patlamayla birlikte Mountbatten ve yanındakilerden üçü hayatını kaybetti. Bundan birkaç saat sonra ise adanın diğer tarafında, halk arasında "Dar Deniz" olarak bilinen Carlingford Koyu'nun kenarındaki otoyolda İngiliz paraşütçü komandolarından oluşan üç araçlık bir konvoy ilerliyordu. Konvoy, yol kenarında duran saman yüklü bir römorkun yanından geçerken, bir IRA biriminin patlattığı dev bir bomba ordunun üç tonluk aracını yolun diğer tarafına uçurdu. Sağ kalan paraşütçüler telsizle yardım isteyince destek için İngiliz askerleriyle dolu bir helikopter geldi. IRA ikinci bir bomba patlattı. Kurtulan askerler suyun diğer tarafından geçmekte olan iki sivil İrlandalıya ateş açarak birini öldürdü, diğeri ise yaralanmıştı. Günün sonunda, İrlandalı siville birlikte on sekiz İngiliz askeri hayatını kaybetmişti.

Başbakan Thatcher, derhal uçakla İrlanda'ya gelerek Belfast'taki gazeteciler ve Warrenpoint'ten birkaç mil uzaklıktaki

Crossmaglen'de bulunan askerlerle görüştü. Thatcher'ın olayı lanetleyen mesajlarına karşılık, IRA kısa bir bildiri yayımladı: "Demir Leydi'nin savaş ilanı boş bir tenekenin çıkardığı faydasız tıngırtılardan başka bir şey değildir."[20]

O hafta çarşamba günü Mountbatten defnedildi. Aynı gün, cezaevi idaresi H6'daki mahkûmların yerini değiştirdi. Herhangi bir uyarı yapmadan gelip Sands, Hughes ve MacFarlane'i H3'e götürdüler. Ötekilerse diğer bloklara dağıtılmıştı. Hapishanedeki mücadelenin ve Bobby Sands'in hayatının bir bölümü daha kapanmıştı artık.



H Blokları'nı protesto amacıyla ulusal çapta düzenlenen yürüyüş eyleminin posteri.

On Dokuzuncu Bölüm

Kaçınılmaza Doğru



Hıçkıran milyonlar feryat etti,
"McIlhattan, rüzgâr adam, nereye gittin?"
Arpa çuvalların nerede şimdi?
Sevdiklerin görünecek mi bir daha?
Sıçrayın onun için haydi, bu danslar
yavrusuna, bu adımlar sevdiği kıza,
Çalsın şimdi kemanlarınız, viskileriniz
gökteki bu dosta selamla.

Bobby Sands, "McIlhattan"

Cezaevi idaresi Bobby Sands'i Derry'li Dixie Elliot'un yanına koymuştu. Sands, Elliot'u H6'tan tanıyordu ama hiç yakınlaşmamışlardı. Kara ise yan hücrede Ricky O'Rawe'la birlikteydi. H3'teki ilk gün zorlu ayna aramalarıyla geçti. Çömelmeyi reddedince bazıları dayak yedi. Genç mahkûmlar bu muamelenin çok olağan olduğunu söylediler, yalnızca daha önce H6'dakilere yapılmıyordu.

Bobby'nin Crumlin Yolu Hapishanesi'nde ürkek, topallayan bir taşra çocuğuyken arkadaş olduğu Colm Scullion, "H3 çok, çok korkunç bir yerdi," diyor. O kadar kötüydü ki "Çaydanlık" McMullen sürekli "Hapisten çıktığımda battaniyede olup olmadığımı soran olursa 'Hayır, H3'teydim' diyeceğim!" derdi.

Gardiyanlarla mahkûmlar arasındaki ilişkiler çok kötüydü. Bu da H3'teki kötü ruh hâline uygun düşüyordu. Battaniye adamlar, gardiyanlara isimler takmıştı. "Jimmy Kıvrıkçekiç" saçlarını geriye doğru briyantinleyen bir gardiyandı, saçının

ucu ensesinden çıkıntı yapar, yandan bakıldığında görüntüsü çivi sökmeye yarayan kıvrık uçlu çekiçleri andırırdı. Cildi çok sert ve kuru olan bir diğerine "Kuru Dere Yatağı Suratlı" diyorlardı. Bir başkası, televizyondaki meşhur bebek suratlı çizgi film karakteri "Noddy"ye benziyordu. "Kırmızı Sıçan" vardı, "Moron Ronnie" vardı, "Sirke Surat" vardı... "Kırmızı Burun" mahkûmlar için özel bir nefret kaynağıydı. "Timsah Surat" timsaha benziyordu. "Kusmuk Surat" aslında ünlü bir film yıldızına benziyordu ama yakışıklılığıyla o kadar gururlanıyordu ki mahkûmlar kendilerini onun için aşağılayıcı bir isim bulmak zorunda hissetmişlerdi.

Bu isimlerin çoğunu bulan kişi olan Çaydanlık, yakalanıp hapse konmadan önce silahla ağır şekilde yaralanmıştı. Ama savaş böyle bir şeydi, İngiliz askerleri sonuçta düşmandı. İlk defa H3'te birilerinden gerçekten nefret etmişti. Hücresinde otururken bir gardiyanı öldürme hayalleri kurardı. Ne yaptığının farkına varınca korktu. Daha önce kimseden nefret etmemişti... Ve daha sonra da.

O kadar kötü olmayan birkaç gardiyan da vardı. H "İdare eder"di. Jimmy B de "fena değil"di, "doğrusu onun hakkında kötü bir şey söylenemez"di. Ak sakallı "Kaptan Birdseye"ı* da severlerdi, MacFarlane'in, Bobby'nin kod adı olarak kullandığı "Charlie" ismini veren oydu.

H3, Hughes ve Sands için bir aydınlanma olmuştu. İçeri tütün kaçırırken yakalanma korkusu öyle büyüktü ki sigara içen bir kişi bile yoktu. Kimse mesaj yazmıyordu. Gün içinde mahkûmlar fısıldayarak konuşurdu. H6'daki bir mahkûmun sözlerine göre gardiyanlar H3'tekilerin "hayat suyunu sıkıp çıkarmıştı. İşlev gören insanlar değillerdi artık. Hepsi sindirilmişti... Tamamen çökmüşlerdi."

İçlerinde umut veren birkaç mahkûm da vardı. "Hector" ve "Çaydanlık" alaycı yorumlarla kanadın neşesini arttırmak için ellerinden geleni yapan dayanıklı karakterlerdi.

---

* *Birds Eye,* donmuş gıda markasının maskotu olan beyaz sakallı kaptandır. "Kaptan Iglo" olarak da bilinir. *–çev.*

Yeni mahkûmların kanattaki ilk gecesinde Çaydanlık, Kara'ya seslendi. "Şimdi ne yapacaksınız?" diye sordu. Bunun üzerine Hughes, Bobby'yle moralleri yükseltmek için neler yapabilecekleri hakkında konuştu. Genç battaniye adamların ayna aramalarında direnç göstermeden eğilmelerini söylediler, bu basit karar üstlerindeki baskıyı derhal kaldırmıştı. Bobby genç mahkûmları kanada tütün sokmak ve iletişim kanalları açmak için yönlendirdi. Hücre kapısından onlara hikâyeler anlatıyordu. Siyasi tartışmalar başladı. Çocuklar, ünlülere mektuplar yazıyordu artık.

Kanat, geceleri canlanmaya başladı. Bobby H3'teki ilk haftasında bir şarkı gecesi düzenledi. Gecede Bee Gees'in ilk şarkılarından birini söyledi. Kara, Barry White'ı taklit ederek "You're the First, the Last, My Everything"i söylemişti. Bobby'nin yeni hücre arkadaşı Dixie Elliot "Jailhouse Rock"u söylediğinde ise bütün kanat çılgına döndü, şarkı boyunca lazımlıklarını kapılara vurarak tempo tuttular.[1]

H3'ün eski tüfekleri de eğlenceye katılmıştı. Çaydanlık, İrlanda'da yaşanan kıtlığı anlatan bir türkü olan "Skibbereen"i söyledi. Bildiği tek şarkıydı bu. Hector, kapının üstündeki havalandırma deliğine "yankı odası" derdi, buraya çıkıp 1977 yılında Racing Cars'ı meşhur eden "They Shoot Horses, Don't They?"i söyledi. Çaydanlık'a göre "sahiden çok acıklı, bok gibi mutsuz bir şarkı"ydı. Martin Hurson ise "Sean South" adlı bir isyan şarkısı söylemişti. Sesinin kötülüğü herkesi hayrete düşürmüştü.

Uyku vakti kitabı da hemen sevildi. Bobby, *Trinity*'yi yedi sekiz gece boyunca anlattı. Gece gardiyanları bile oturup dinlediler. Kısa zamanda genç mahkûmlar da kitaplar anlatmaya başladı, yaşı daha büyük olanlar bunun, onların özgüvenini nasıl arttırdığını görebiliyordu. İrlanda Milli Kurtuluş Ordusu mahkûmu olan, gür siyah sakallarından ötürü Barabbas* dedikleri Kevin Lynch özellikle öne çıkanlardan biriydi.[2]

---

* İsa'nın çarmıha geriliş öyküsünde adı geçen Barabbas, Roma İmparatorluğu'nda esir düşmüş bir karakterdir. Yahudi halkı, Hamursuz Bayramı'nda serbest bırakılması için İsa'yı değil, Barabbas'ı seçmiş, böylece İsa çarmıha gerilmiştir. 60'larda çekilen *Barabas* filmi de Lynch'e takılan isimde etkili olmuş olmalı. *–çev.*

H3'te ilk defa politik tartışmalar yapılıyordu. Cumhuriyetçilerin seçimlere katılıp katılmaması üzerine tartıştılar; genç mahkûmlar kendi seslerini bulmaya başlamıştı. Tommy McKearney onlara İrlanda tarihi hakkında dersler verdi. Şarkılar söyleniyor, şiirler yazılıyor ve birçok genç mahkûm İrlandaca öğreniyordu. Bobby'nin eski dostu Tomboy Loudon yan kanatta kalıyordu ve birbirlerine İrlandaca seslenmeleri gençleri epey etkilenmişti.

Bobby artık İrlandaca dil dersleri vermiyor, ancak öğleden sonraları İrlandaca şarkılar öğretiyordu; diğerleri ezberleyene kadar aynı kıtayı defalarca tekrar tekrar söylerdi. Daha sonra ise bu şarkılarla kanadın bir sırasının diğerine karşı yarıştığı müsabakalar düzenlerdi.

Bobby isimleri de çevirmeye başladı. Kafeslerde kalanlar aracılığıyla İrlandaca isimlerden oluşan bir liste edindi hatta Kardinal Ó Fiaich H Blokları'nı ziyarete geldiğinde de kimi isimlerin İrlandaca karşılıklarını öğrenmek için adamın yakasına yapışmıştı. İronik şekilde, Bobby'nin kendisi için bulduğu adın kökenleri hiç de İrlandalı değildi; hususi bir konuşmada itiraf ettiği üzere, kabaca "yedinci perinin torunu"* anlamına gelen "Ó Seachnasaigh" adını kulağa romantik geldiği için seçmişti. Kısa bir zaman sonra adının İrlandacaya çevrilmesi için herkes sıraya girdi. Çaydanlık'ın adı MacMuilleoin olmuştu, yani "kel adamın oğlu." "Battaniyeli olarak fazla cesur sayılamayacak" bir mahkûm, çevrilen başka isimleri görünce seslendi:

"Bobby, benim İrlandaca adım ne?"

Bobby bir iki dakika İrlandaca notlarını gözden geçirdi. Listede mahkûmun adını bulamıyordu. O da kafadan uyduruverdi.

"Adın İrlandacada 'apış arasında bir şey olmayan adam' anlamına geliyor."[3] O günden sonra mahkûma "eksik aletli" dediler.

* * *

* Meşhur bir Çin efsanesine göre peri imparatorunun yedi kızından en küçüğü, yoksul bir insan olan Dong Yong'a aşık olup dünyaya iner, ne var ki imparator kızını gökyüzüne geri çağırır ve ancak yılda bir kere, Çin takvimine göre yedinci ayın yedinci gününde bir araya gelmelerine izin verir. *-çev.*

Açlık grevi hâlâ gündemdeydi. Mahkûmlar Eylül'de açlık grevine gitme tehdidinde bulunmuş, ancak Gerry Adams bu hamleyi ertelemek için onları ikna etmişti. Ekim ayının başlarında, "önlerindeki birkaç hafta içinde" siyasi statü talepleri karşılanmazsa "ölümüne" bir açlık grevi olacağını yeniden duyurdular. IRA, buna ayrıca mahkûmların herhangi bir şekilde zarar görmesi durumunda "İngiltere'de ciddi sivil kayıplar" olacağını da eklemişti.[4]

Bobby, Ekim başlarında Savaş Mahkûmları Birimi'yle birlikte çalışarak yenilenen görünürlük kampanyasının bir parçası olarak basında yoğun bir tanıtım yapılmasını koordine etti. Aylık görüşlerden birinde, bir grup gazeteci, battaniye adamların ziyaretine gelmeleri için davet edildi. *Sunday News*'den Joan Boyd, Bobby'nin ziyaretine gönderilmişti.[5] Cezaevinin ortamıyla arama yöntemlerini "saldırgan ve çirkin" bulmuştu. Boyd, görüş kabinine alındıktan birkaç dakika sonra Bobby içeri girdi. Kadın şok geçirdi, "kirli saçları omuzuna gelen, uzun karışık sakalıyla grotesk bir görüntü sergileyen" bu figür onu belli ki hazırlıksız yakalamıştı. Gardiyanlar yanlarında gezinerek yarı İngilizce yarı İrlandaca konuştukları şeyleri dinlediler. Boyd'a göre "30 dakikalık görüş boyunca [Bobby'nin] elleri ve vücudu sürekli titredi. En küçük ses veya harekette hemen gözleri yerinden oynuyordu, yüzüyse ölü gibi solgun ve çökmüştü." Bobby görüş sırasında sigara üstüne sigara yakmış, yeni bir sigaraya yakmadan önce bir öncekini öldürmek için bile oyalanmamıştı.

Bobby'nin görüntüsüne karşın düşünceleri sağlam ve berraktı. "Siyasi statü olmaksızın kesinlikle hiçbir anlaşma ya da uzlaşmayı" kabul etmeyeceklerini söylemişti. Papa'nın şiddete son verilmesine yönelik çağrısı sorulduğunda, Bobby yalnızca Cumhuriyetçi Hareket'in yönetimine güveninin tam olduğunu belirtti. Ölen insanlar için üzgündü, ancak "Politik şiddetin ortamını hazırlayan İngilizler[di]... IRA'yı, onların yaptıkları yarat[mıştı]." Peki ya Lord Mountbatten, onun hakkında bir acıma duygusu besliyor muydu? Hayır, diye yanıtladı Bobby, Mountbatten "İngiliz savaş çarkı"nın bir parçasıydı ve "dünyadaki diğer İngiliz sömürgelerinde yapılan adaletsizliklerden sorumlu"ydu. Bobby

kararlılıkla şöyle söylemişti: "Ben kimsenin acı çektiğini ya da öldüğünü görmek istemem ama bu ülkede adaletsizlik hüküm sürdükçe her ne şekilde olursa olsun bununla savaşmanın görevim olduğuna inanıyorum." Yarın hapishaneden çıksa, yine doğruca mücadeleye dönerdi.

Bobby, gazeteciye son olarak ne için eylemde olduklarını ve açlık grevine gidebileceklerini anlattı. Her gün yedikleri dayaklardan ve mahkûmların çoğunun hasta olduğundan bahsetti. Yemekleri pis ellerle yedikleri için bazılarının vücudunda kurt vardı. İçlerinden biri, tüm gün vücudundaki kurtları kustuktan sonra nihayet hastaneye götürülmüştü.

"Birimiz açlık ya da hastalıktan ölmezse," demişti, "yediğimiz dayaklardan öleceğiz."

Boyd'a öleceğini tahmin ettiğini bile söylemişti. "Ölmekte olduğumu biliyorum. Battaniyede ölmeye hazırım. Suçlu statüsünü asla ve asla kabul etmeyeceğim. Buradaki tüm mahkûmlar benimle aynı kararlılığa sahip; yolumuzdan asla dönmeyeceğiz."

"Korktuğumu itiraf edeyim," demişti. "Hücremde yatarken ayak sesleri duyunca, bunların benim kapımda durup durmayacağını, sıranın bende olup olmadığını düşünüyorum. Ama cezaevi idaresi üstümüze ne kadar çökerse haklılığımıza olan inancımız o kadar artıyor, dolayısıyla hiçbir zaman geri adım atmayacağız."

Boyd görüşten çıktıktan sonra, diğer gazetecilerin hapishanedeki kötü muamele hakkında "dikkat çekici ölçüde benzer" ifadelerin bulunduğu notlarıyla kendi aldıklarını karşılaştırdı. Gazeteciler bu benzerliğin sebebinin anlatılanların gerçek olması mı yoksa önden prova edilmesi mi olduğunu sık sık aralarında tartışırlardı.

Bir ay içinde, battaniye adam haberleri beklenmeyen bir kaynak tarafından destek buldu. Bir grup hapishane görevlisi, basına ayrılıkçı bir "İlerici Cezaevi Çalışanları Komitesi" sendikası kurmayı planladıklarını açıkladı. Grubun sözcüsü, gardiyanlar arasında güçlü bir desteklerinin bulunduğunu; Kuzey İrlanda Bürosu'nun (NIO) politikalarının ya da daha doğru ifade etmek gerekirse yapıcı bir politikasının olmayışının, kendilerini

"mahkûmlara karşı merhametsiz bir yaklaşımla birlikte kabul edilemez bir yaşam dayatmaya" mecbur ettiğini iddia etti. Dahası, hâlihazırdaki Cezaevi Çalışanları Birliği (POA) mahkûmlara karşı intikamcı bir tavrı teşvik ediyordu. Sözcü, bu yaklaşımın cezaevi gardiyanlarını Kuzey İrlanda'daki "savaşta ölmeye giden askerler"e çevirdiğini söyledi.[6] Bahsedilen ayrılık hiçbir zaman gerçekleşmediyse de hapishanede H Blokları'nda uygulanan gündelik şiddete karşı olan gardiyanlar olduğunu göstermişti.

* * *

Bobby'nin H3'teki yeni hücre arkadaşı Dixie Elliot, bir İngiliz askerini vurmaktan içerideydi. Elliot'un iki tarafta da kökleri vardı: Babası Protestan, annesi Katolikti. Herhâlde bu yüzden Sands'le hemen kaynaştılar, karma bir topluluk içinde büyürken edindikleri ortak deneyimleri konuşmak ikisini yakınlaştırmıştı. Bobby uzun uzun Rathcoole'u anlattı. Buna karşılık Elliot'un memleketi hakkındaki her şeyi duymak istiyordu.

Elliot'un Sands hakkında en çok hatırladığı, onun daima hareket hâlindeki biri olduğu, sakalını sıvazlayıp düşünerek hücreyi bir aşağı bir yukarı sürekli arşınladığıydı. Bu sırada uzun sarı saçları bir taraftan öbürüne savrulurdu. Battaniyesinin ortasında bir delik açmış, panço gibi kafasından geçiriyordu. Elliot'la birbirlerine şarkılar öğretip hikâyeler anlatıyorlardı. Sürekli İrlandaca konuştukları için Dixie'nin dili akıcı bir hâle gelmişti.

Elliot yazıyla uğraşmıyordu, onun uzmanlığı çizim yapmaktı. Kaldığı hücrelerden birinde duvara Custer'ın Son Direnişi'nin* resmini yapmıştı. Gretí adını verdiği elfler çizerdi. Duvarlar çizdiği çocuk masallarıyla doluydu.

"Bunlar bir gün sana para kazandıracak," derdi Bobby.[7]

Bobby, etrafında gördükleri ve diğer mahkûmların kendisine anlattığı şeyler hakkında hikâyeler yazardı. "İtler ve Kaptan-

* 1876 yılında Amerikan ordusuyla Kızılderili kabileleri arasında yapılan ve George Armstrong Custer komutasındaki Amerikan kuvvetlerinin ağır bir yenilgi aldığı Küçük Bighorn Muharebesi'nin Amerikan tarihinde sık sık kullanılan diğer adı. *–çev.*

lar" adlı hikâyesi, iri kıyım bir gardiyandan dayak yiyen genç bir mahkûm hakkındaydı. Başlıkta bahsedilen "Kaptan," Kaptan Birdseye'dı, dayakları durdurmaya çalışıyor ama elinden hiçbir şey gelmiyordu.

Bobby, kanattaki İrlandaca kelime haznesini geliştirmek için halk masalları anlatıyordu. Akasya ağacını kestikten sonra kâbuslar gören bir çiftçi hakkında bir hikâye uydurmuştu. Çiftçi ertesi gün uyandığında evindeki tüm eşyalarının gitmiş olduğunu görüyordu. Akasya ağacında periler yaşıyordu, ağaç kesilince intikam almak için geceleyin eve girip her şeyi götürmüşlerdi.

Bobby'nin en sevdiği şarkılardan biri, geleneksel İrlanda havalarından "Yalnız Kayıkçı"ydı. Bobby bir gün, uzun süre duvardaki bir lekeyi seyretmişti. O gece bir şiir yazdı. Şiir Bobby'nin çok sık kullandığı doğaya özlem temasıyla açılıyordu.

> Uykulu gölün ortasında
> Yalnız bir kayıkçı yaşar.
> Etrafında eğri tepeler
> Hülyalı geçitler ve vadiler.

Korkuluklar ve kuşlardan bahsediyor, kayıkçının etrafını kuşatan güzelliği anlatıyordu. Fakat kayıkçı üzgün ve yalnızdı. "Neden?" diye soruyordu Bobby. Tepesindeki yıldızlar aslında döktüğü gözyaşlarından mı ibaretti? Bu kederli düşünceler Bobby'yi gerisin geri hücresine fırlatıyordu.

> Ah yalnız kayıkçı, kuşlar işte burada,
> Bak sabahın gölgeleri düşüyor yere.
> Ah dostlarım, ya sizler,
> Hücremin yalnız duvarında solan gölgeler.

Bir süre sonra Bobby, Elliot'la konuştuklarından yola çıkarak Derry'yle ilgili bir şarkı yazdı. Dixie, memleketinden Avusturalya'ya yapılan zorunlu göçlerden bahsetmişti. Şarkının adı "Yolculuk"tu, Birleşik İrlanda hareketinden isyancı mahkûmların Gull adlı bir gemiyle Tazmanya'ya götürülüşünü anlatıyordu.

1803 yılıydı, açıldık denize
Güzel Derry'den uzaklara
Önümüzde Avustralya hududu
Ve prangalar, boğulmayalım diye bekliyordu.

Bobby bunu ilk kez söylediğinde, dinleyen mahkûmlar Bobby'nin hoş, fakat yer yer ürkütücü üslubuyla büyülenmişti.

Yazgımızı çizer Gull, suları yara yara
Köpükler beyazlar içinde sıçrar üzerimize
O'Docherty bir çığlıkla uyanır uykusundan
Kel Robert* ölmüştür rüyasında.

Başka bir kıtada otobiyografik özellikler bulmak mümkündü. Bu kısım, Birleşik İrlandacılarla battaniye adamları iki asır arayla birbirine bağlıyordu.

Zamanda kaybolduk, kendi pisliğimizin içinde
Ümit edelim Tanrı'nın merhameti bizi korusun
Yine de yıldızlar kadar yüksektedir neşemiz
Dizginleyemez hiç kimse, isyancılarız biz.

Bobby'nin en ünlü şarkısı herhâlde "Yolculuk" olmuştu. Hele ölümünden sonra Christy Moore sayesinde çılgıncasına sevilen bir şarkıya dönüştü. Moore'un konserlerinde, şarkının nakarat kısmını binlerce hayranı bir ağızdan söylerdi. Bobby'nin hücre arkadaşı da yazdığı şeylerden çok etkileniyordu. Elliot bir gün, "Keşke senin gibi şarkılar yazabilseydim Bobby," dedi.

Bobby dönüp bir an için Dixie'ye baktı. "Eh, keşke ben de senin gibi çizebilseydim."

* * *

Sands, Noel'den kısa süre önce Colm Scullion'un kaldığı hücreye taşındı. Noel günü her mahkûma hindi yemeğiyle birlikte birkaç kartpostal geldi. Scull, gardiyanlar kapıdan o yılki yemekle girerken Sands'le ikisinin hayretler içinde bakakalışını hiç unutamıyor. Aşçı sanki eline bir kasap bıçağı alıp hindiyi karelere bölüvermişti. Scull, bir parça göğüs eti aldı, kenarında kanat

* Kel Robert, ("Bold Robert") Birleşik İrlanda lideri Robert Emmet'dir; 1803'te Gull, Avustralya'ya açılırken Dublin'de idam edilmiştir.

ve bir butun çeyreği sallanıyordu. Etin orasında burasında hâlâ tüyler vardı. Bobby, Oscar Wilde'ı hatırladı: "Gardiyanla iş yapan fahişe kendini alçaltır elbet."

Gelen yemeğe karşın keyifleri yerindeydi, bir Noel konseri verdiler. H3'teki genç mahkûmlar, aralarında "inanılmaz" sayıda yetenek bulunduğunu düşünüyordu. Philip Rooney, sünger şiltesinin üzerinde yatarak mahkûmların şarkılar söyleyip hikâyeler anlatmasını dinlemişti. H3'e konulduğundan beri ilk defa kendine şunu soruyordu: "İnsan dışarı çıksa bile bunun kadar iyi bir şey görebilir mi acaba?"

Ertesi gün tüm kanatta ciddi bir zehirlenme vakası yaşandı. Kusma ve ishal yüzünden bazıları cezaevi hastanesine götürüldü. Hindi yüzünden olduğunu düşündüler.

Hücrede hayat her zamanki gibi devam ediyordu. Bobby kahvaltıdan sonra hücreyi arşınlıyor, bir yandan ya bir şeyler düşünüyor ya da Scull'a memleketiyle ilgili sonu gelmeyen sorular soruyordu. Kış mevsimiydi artık, bu yüzden ısınmak için ikisi birlikte yürür, bu sırada konuşurlardı. Battaniyelerinden birini ayak genişliğinde katlayarak hücrenin bir ucundan diğerine uzanan bir "parkur" yapmışlardı. Ayak parmaklarıyla sol bileğinin bir kısmını kaybetmiş olan Scull için acılı bir iş olsa da bir aşağı bir yukarı yürüyüp durur, saatlerce konuşurlardı. Bazen Bobby bir koşu duvara bir şey yazıp hemen geri gelirdi. Bazen de şarkı söylemeye başlardı, hiç durmayacakmış gibi gelirdi Scullion'a. Fakat sonra nihayet duraklar, oturup ya bir şiir yazar ya da Kara'ya bilgi mesajı gönderirdi.

Bobby'nin, hücreye ilk geldiğinde Scullion'a söylediği şey, hata yapmaktan utanmanın, İrlandaca öğrenmenin önündeki en büyük engel olduğuydu. Bu yüzden, ikisi daha yakın arkadaş olup "engeli aşmak" daha da zor hâle gelmeden, hemen birbirleriyle İrlandaca anlaşmaya başlamalıydılar. Tüm gün sadece İrlandaca konuşuyorlar, İngilizceyi ancak saat 11'le gece yarısı arasında, gün içinde tam anlaşılamayan şeyleri günün sonunda netleştirmek için kullanıyorlardı.

Scullion, Sands'e Güney Derry civarındaki yerlerden bahseder, Crosskeys'in İrlanda müziği geleneğini ya da Largy'nin kadim meşe ormanlarını anlatırdı. Aisling'in Derry'ye ait bir isim olduğunu duyunca, Bobby bunun İrlandacada en sevdiği isim olduğunu, bir kızı olsa adını kesinlikle Aisling koyacağını söyledi. Bobby, hapishaneden çıktıklarında, Scullion'u Beag Gölü'nün yanındaki memleketi Ballyscullion Köyü'nde ziyaret edecekti. Scullion'a göre Bobby, diğer Belfastlılara benzemiyordu. Sürekli çiftçilikle ilgili sorular soruyordu. Çiftçilerin iş güvencesi ve yaşam kalitesinin ne durumda olduğunu öğrenmek istiyordu.

Scullion, Sands'e, evlerinin yakınındaki Beag Gölü'nde kaçak yılan balığı avladıklarını, babasının akıntılardan alabalık topladığını anlattı. Bobby'nin canına minnetti. Beag Gölü'nde balık tutmaya gitmek çok hoşuna giderdi. Yılanbalığı avlamakla ilgili her şeyi öğrenmek istiyordu. Scullion geceleri yılanbalıklarının nasıl yüzdüğünü anlattı. Zifiri karanlıkta, tek bir ışık olmadan gölün ortasında bir kayıkta beklersin (ışık yakarsan muhafız erler seni görebilir). Scull, geceleri o karanlıkta perişan bir kayığın içinde oturmaktan ne kadar nefret ettiğini söyledi.

Bobby sahip olduklarının kıymetini elindeyken bilmediği için onu azarladı.

"Bence köylerde insanlar şehirdekilere göre daha iyi durumda," dedi. İyi vakit geçirmekten tek anladığı bir şişe şarap alıp parka gitmek olan arkadaşlarını düşündü. "Bu çok üzücü," dedi. "Bütün mücadeleye yansıyor bu."

Scullion bir sürü şey anlatırken Bobby notlar alıyor, "sanki oradaymış gibi" gözünde canlandırmaya çalışıyordu. Bir gün Scullion, Bobby'ye, Protestan Birleşik İrlanda'nın lideri Rodai Mac Corlai'nin, 1798 ayaklanmasında yer aldığı için çocukluğunun geçtiği Toome'daki bir köprüde asıldığını anlattı. Aynı gece Bobby oturup kurşun kalem ucuyla duvara yazmaya başladı. Gecelerce yazdı ve Scullion'un bakmasına izin vermedi. Sonunda şiirini bitirip ezberledi. O gece gardiyanlar kanattan çıktıktan sonra herkesten sessiz olmalarını istedi. Sahanlığın karşı tarafında, birkaç hücre ötedeki Thomas McElwee'ye seslendi.

"Tomás, ag an doras." ("Tom, kapıya gel.")
"Cad é, Bobby?" ("Ne var Bobby?")
"Bu, sen ve Scull için."

Sands koridora yeni şiiri "Rodai MacCorlai"yi okudu. Çok sevdiği imgeleri bir araya getirmişti: Kuşlar, tepeler, Kuzey İrlanda kırlarının güzelliği.

> Duneaney'in Rodai'si –MacCorlai derler bana– Antrim doğumlu!
> Bu gün Toome'da kaderime boyun eğiyorum, ettiğim yeminden ötürü.
> Şurada, Roughery tepesinde sesini işittiğim o küçükkarga,
> Ruhumu çalmak için bekliyor, şeytanın kuşudur mutlaka.

Altıncı kıtada kendini ve babasını bulan Scullion çok heyecanlanmıştı.

> Crosskeys'de sapsarı bilge bir ayın altında ışıldarken turna balıkları
> Ayaktakımı (işte, kaçakçının oğlu da orada) yazgısını karşıladı.

Bobby MacCorlai'nin, Scullion'un memleketinde geçirdiği zamanı anlatarak devam ediyordu.

> Ballyscullion'da gecelerim geçti, üç dört tanesi Bellaghy'de,
> Bir balıkçıyla Bann nehrini geçtim, doğduğum Antrim kıyısına.

Ardından, Bobby'nin şiir ve şarkılarından asla eksik olmayan politik mesajı yerine ulaştırıyordu:

> Direnin dostlarım, inancınızı kaybetmeyin, uzundur özgürlük mücadelesi
> İngiltere'nin ezelî zulmüne karşı ortaktır halkın davası
> Bağıran davul bir adamı korkutur, zincirler gaddar ve soğuk,
> Darağacı nefretle orada durur, yüz mislidir korkusu.

Nihayet MacCorlai'nin, "basit insanların gözlerinde yaşlarla" seyrettiği infazının ardından, Bobby'nin muhtemel sonunu da haber veren bir kıta vardı.

> Slivegallion Bayırı'nda batarken kızıl güneş, küçükkarga utancını sakladı,

Rodai oğul için ağladı çuhaçiçeği, MacCorlai óg* artık hayatta değildi.
Largy kıyısında bir kadın feryat içinde, bu gece nehirde gezecek
Ah, Duneaney'li Rodai! -MacCorlai derler!- Antrim doğumlu tekrar karşılaşacak mıyız seninle?

* * *

Bir gün, Sands ve Scullion yeni bir lükse kavuştu. Dışarıda birileri uç uca iki büyük pil boyunda kristalli radyo yapmayı bulmuştu. Gerçi bunlar çok kısa süre dayanan şeylerdi, bu yüzden Marie Moore'a sürekli yenisi için talep geliyordu.

Radyoları hapishaneye sokmak, bunları, kalçalarının arasında ya da bacaklarının içine bantlayıp taşıyan kadınlar için epey zordu. Mahkûmların bu radyoları kadınlardan alması ve yakalanmadan pantolonlarının ağındaki yırtıktan anüslerine sokuşturması ise çok daha büyük bir belaydı. Düzenli olarak Moore'un kızları tarafından ziyaret edilen Tom McIlwee "ayaklı bir bavul" olmuştu.[8]

Bobby olanlardan ve bunların basında nasıl yer bulduğundan haberdar olmak için daima bir radyo bulunduruyordu. Ama bunu muhafaza eden genellikle hücre arkadaşı olurdu. Scullion'un dediğine göre Bobby'yle aynı hücrede kalmanın bir zorluğu, insanın kıçında bir radyo, ayrıca iki üç kalem, tütün ve İrlandaca yazılmış bazı notlar taşımak zorunda kalmasıydı. Scull'un avantajı, planlanandan önce patlayarak kendisini hapishaneye düşüren bomba yüzünden her tarafında şarapnel parçaları kalmış olmasıydı. Vücudunda gardiyanların metal dedektörünü öttürmeyen bir yer yoktu. Bir kanat rotasyonu sırasında, Scullion'un üzerinde dört adet Parker marka kalem kartuşu vardı. Plastik kartuşları tutması zor olduğu için Bobby metal Parker'ları tercih ediyordu. Ama Parker'ların da dedektöre yakalanma tehlikesi vardı.[9] Scull'ın İncil'i, önceden kullandığı ve düzgün yazmayan bir kalem yüzünden karalamalarla doluydu. Gardiyanlardan biri İncil'e bakmış ve karalamaları görmüştü.

* *Óg*, İrlandaca "genç, küçük" demektir. *-çev.*

"Evet, genç Scullion," demişti, "Gördüğüm kadarıyla bir tükenmez kalemin varmış."

"Öyle mi?"

"Öyle. Kalemle sorun yaşamışsın, belli. Beni dinlersen git güzel bir Parker kalem edin!"

Gardiyan kahkahalarla gülerken, Scullion, kıç deliği Bobby'nin Parker kartuşlarıyla dolu olarak yeni hücresine doğru yollanmıştı. Radyolarınsa ömrü çok kısaydı ve gardiyanlara karşı mutlak surette bir sır olarak kalması gerekiyordu, bu yüzden Bobby radyosunu yalnızca geceleyin, çok kısa bir süre haberleri dinlemek için kullanıyordu. Etrafın güvenli olduğundan emin olduktan sonra yerinden çıkarır, anten kablosunu penceredeki ızgaraya tuttururdu. Yakınlarda bir BBC vericisi olduğu için yerel yayınları bulup geceyarısı haberlerini dinleyebiliyorlardı. Haberler biter bitmez Bobby detayları İrlandaca olarak kanada duyururdu. Ardından İrlanda ve dünyada neler olduğu üzerine kısaca tartışırlardı.

* * *

1979 yılı sona ererken, Cumhuriyetçi Hareket yavaş yavaş hapishane mücadelesiyle ilgili yol katetmeye başlamıştı. İkinci Ulusal H Blokları Konferansı'nda, siyasi statü talebinden vazgeçip hapishanedeki koşullara ilişkin beş temel talep sunarak aldıkları desteği büyütmek üzerine tartışıldı.[10] Gerry Adams bu beş talebi İngiltere için bir "çıkış kontratı" olarak görüyor, fakat aynı zamanda Thatcher'ın idaresinde "bir miktar zıvanadan çıkmış" İngiliz hükümetinin bundan faydalanmayı asla beceremeyeceğini tahmin ediyordu.[11]

Talepler şunlardan oluşuyordu: Tek tip elbiseyi giymekten muaf tutulmak; hapishanedeki işlerde çalışmaktan muaf tutulmak; hapishanedeki siyasi mahkûmlarla birlikte vakit geçirme özgürlüğü; eğitim ve eğlence aktiviteleri düzenleme hakkı ile görüş, mektup ve kolilerin sıklığının haftada bire çıkarılması.

Konferansta bu beş talep kabul gördü ve Sinn Féin yeniden yapılanan Ulusal Komite'deki en kuvvetli güç hâline geldi. Komite,

Geçicilerin daha önce dahil olduğu her şeyden daha geniş tabanlı bir yapıydı. Barış İnsanları'nın lideri Ciaran McKeown dahi bu toplantıya katılarak beş talebi desteklemişti.

Aralık sonlarında mahkûmlar H Blokları meselesinde Kardinal Ó Fiaich'ın yardımını istedi. Kardinal bir dizi toplantıda Cumhuriyetçi Hareket'le bir araya geldi, kendisinin katılmadığı görüşmelere yardımcısı Rahip Alex Reid nezaret ediyordu. Ó Fiaich sonraki aylar boyunca karşılıklı mektuplar ve toplantılar yoluyla İngiliz otoriteleriyle müzakerelerde bulundu. Reid, Ó Fiaich ile battaniye adamlar arasında bir ulak görevi görüyor, ayrıca İngiliz otoriteleriyle yapılan toplantılarda kardinale eşlik ediyordu.

Reid üç yıla yakın zamandır, pazar ayinlerinde Brendan Hughes ve Bobby Sands'le görüşüyordu. Ona söyledikleri her şeyin kardinale ulaşacağını biliyorlardı. Ancak Gerry Adams'ın, açlık grevlerinin önünü almak için Reid'den yardım istediğinden henüz haberleri yoktu.[12] Reid, kardinalin İngiliz hükümetiyle yaptığı görüşmelerin "perde arkasında" neler olduğu konusunda Hughes'u bilgilendiriyordu. Hughes'la yaptığı konuşmalarda, hapishanede ılımlı bazı değişimler olduğunu, bilhassa mahkûmların kendi kıyafetlerini giyme hakkına kavuşmasının hapishanedeki savaşı bitirebileceğini hissetmişti. Kardinal Ó Fiaich, Reid'le konuştuktan sonra İngiliz hükümetine bir dizi öneri mektubu yazdı. Reid'e göre dolaylı düşünmenin klasik bir örneğiydi bu. Ó Fiaich mahkûmları tatmin edeceğini umduğu önerilerini İngiliz tarafını güçsüz göstermeden sunmak için asla siyasi statüye değinmemiş, "hapishane reformları meselesi..." gibi yansız tabirler kullanmıştı. Siyasi statü vermek zorunda değilsiniz, diyordu, yalnızca kıyafetlerini geri verirseniz her şey sona erecektir.

Reid, Hughes'un, mahkûmların kendi kıyafetlerini giymesinin, eylem daha derindeki sorunlar yüzünden yapılsa da hapishanedeki çatışmayı sona erdireceğini söylediğini anlatıyor. "Bu siyasi bir çatışma," demişti Reid'e. İngilizlerin, "sorunun temelinde çatışmanın kendisinin yattığını görmesi" gerektiğinde diretiyordu.

Sonraki aylarda Robert Atkins, Kardinal Ó Fiaich'le görüşmeyi sürdürdü, ancak Kardinal'in konuya duyduğu ilgi bir sönüp bir canlanıyor gibiydi. 26 Mart'ta Atkins, Westminister Sarayı'nda bir basın açıklaması yaparak daha büyük değişimlerin önünü açacağını iddia ettiği bir başlangıç reformunu duyurdu. Görüş sayısının ayda ikiye, mektupların sıklığının ise dört katına çıkarılarak haftada bir olmak üzere arttırılacağını söyledi. Ayrıca mahkûmlar fiziksel aktiviteler sırasında kot tek-tip'ler yerine spor kıyafetlerini giyebilecekti. Sands görüş sıklığındaki artışı kabul etmeye çok hevesliydi, çünkü bu sayede içeri bilgi ve malzeme sızdırma fırsatı ikiye katlanıyordu. Ancak Atkins'in spor kıyafet teklifini reddettiler, aksi takdirde kıyafet talebinden taviz vermeyi kabul etmek, halkı yanıltarak fazla bir karşılık alınmaksızın eylemi zayıflatacaktı.

Paskalya'ya gelindiğinde mahkûmlar mücadeleleriyle ilgili fazla bir ilerleme kaydedilmediği inancını taşıyordu. Açlık grevi yeniden gündemdeydi. Hughes'un Rahip Reid'le yaptığı her görüşmede battaniye adamlar soruyordu, "Kahverengi torbalar ne zaman gelecek?" (İçlerinde kendi kıyafetleri vardı.) Rahip her gelişinde pencerelerde kendisinden iyi haberler duymayı uman yüzler görüyordu. Ama iyi haber hiçbir zaman gelmiyordu. Atkins'in Mart'ta yaptığı sınırlı girişimin ardından, mahkûmlar inançlarını kaybetmeye başlamıştı. Eylemin sona ermesini istiyorlardı. Çözüme ulaşmak için birisinin ölmesi gerekiyorsa, bu yolu seçmeye hazırdılar. Karamsar ruh hâli, Paskalya'yı kutlamak için 1916 Paskalya olaylarını sahnelediklerini gösteride de belli oluyordu. Geek O'Halloran su bidonundan bir *bodhran** yapmış, davul sesleriyle oyunu açmıştı. Bik MacFarlane, kararlı devrimcilerin çekmek zorunda kaldıkları şeyler hakkında ezberden bir parça okumuştu. Ardından ıslıkla "Foggy Dew"i** çaldı. Cumhuriyetçilerin zaferleriyle ilgili şarkıların arasında kıyamet, ölüm ve yenilgi vardı.

* İrlanda geleneksel müziğinde kullanılan bendire benzer davul. *-çev.*

** ("Puslu Çiy") Paskalya Ayaklanması'nı anlatan bir İrlanda baladı. *-çev.*

Atkins'in basın açıklaması yaptığı esnada bazı gözlemciler, bunun Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nda İngiltere'ye karşı görülecek olan (Haziran) yargılamanın etkisini azaltmak için olduğu iddiasında bulunmuştu. Oysa Atkins'in endişelenmesine gerek yoktu. Komisyon beş talebin her birinde battaniye adamların aleyhinde hüküm vererek cezaevi ünifomasının "demokratik bir toplumda halk güvenliği ve suçun önlenmesi için gerekli" olduğunu belirtti. "Örgütlenme özgürlüğü," komisyona göre mahkûmların diğer mahkûmlarla örgütlenmekte serbest olduğu anlamına gelmiyordu. Fiziksel aktivite hakkı ise ihlal edilmiyor, yalnızca mahkûmlar bu haklarını kullanmayı reddediyordu. Komisyon, Hughes'la Sands'in cesaretini kırmış olan karar açıklamasında "eylem kampanyasının mahkûmlar tarafından halkın kendi politik amaçlarına sempati ve desteğini arttırmak için tasarlanıp koordine edildiği" sonucuna varmıştı. "Böylesi bir stratejinin kendi kendine yaratılmış ve neredeyse insanlık dışı bir düzeye varan bir alçaltmayı gerektirdiği hesaba katılmalıdır."

Mahkûmlar için yegâne konfor belirtisi kırk altıncı paragrafta beliriyor, komisyon "bu ciddi çıkmazı çözüme ulaştırmanın yollarını aramak yerine cezaevi disiplinini tehdit edenleri cezalandırmakla ilgili olan devlet yöneticilerinin katı yaklaşımından ötürü kaygı" duyduğunu ifade ediyordu.[13]

Buna karşın, battaniye adamlar Cumhuriyetçi Hareket içinde ilerleme kaydediyordu. 1980 Mayıs'ında hareket, iç bileşenlerine H Blokları meselesinin "birincil önceliği" olduğunu duyurdu. Yerel parti örgütlerine, öncelik listelerinde cezaevi meselesini üst sıraya taşımaları için direktif verildi.[14] Haziranda yapılan konferansta yeni bir Ulusal H Blokları Komitesi seçildi. Sinn Féin'in adaylarının diğer bazı adayların gerisinde kalmasına rağmen üç parti temsilcisinin komiteye seçilmiş olması, hapishane eylemine parti içinde verilen önemin arttığı yeni bir sürecin başladığını gösteriyordu.

Mahkûmların bu ilgiye ihtiyacı olacaktı. Mayıs ayında eski tüfek bir Cumhuriyetçi olan Martin Meehan, adam kaçırma suçundan suçsuz yere mahkûm edildiği gerekçesiyle tek başına

açlık grevine girince, bir açlık grevine ilişkin kaygılar tırmandı. Meehan'ın grevi 19 Mayıs'tan 23 Temmuz'a kadar sürmüştü, altmış günden fazlaydı bu. Greve son verince, mahkûmlar ile dışarıdaki pek çok Cumhuriyetçi daha da öfkelendi. Bunun, Margaret Thatcher gibi İngiliz muhafazakârlarına açlık grevinin bir blöften ibaret olduğu ve yeterince uzun süre direnirlerse kazanacakları fikrini verdiğinden endişe duymuşlardı.

* * *

Kardinal ve İngiliz otoriteleri arasındaki konuşmaların uzayıp gittiği yaz boyunca açlık grevi daha sık telaffuz edilir oldu. Bobby, Antrim'in taşrasından gelen Malachy Carey'nin yanına sevk edilmişti. Bobby de Antrim'den olduğu için ortak pek çok yönleri vardı. Carey'nin Bobby için taşıdıkları giderek artıyordu. Ayin sırasında mahkûmlar Bobby'ye yazı malzemeleri ve mesaj notları getirirdi. Bobby bunları doğruca Malachy'ye veriyordu. Kısa zamanda Carey, Bobby'ye ait o kadar çok şey taşımaya başladı ki ona da "bavul" adını taktılar. İrlandaca ismine gelince, bazıları ona sadece *másachin* diyordu (koca göt).

Bobby daha önceki hücre arkadaşları için "Yolculuk" ve "Rodai McCorlai"yi yazmıştı. Bu yüzden Malachy ondan Antrim Vadileri hakkında bir şiir yazmasını istedi. Bir gün Bobby'ye, geldiği yerde kaçak viskisiyle efsane olmuş bir adamı anlattı (Antrim kıyısının Carey'in yaşadığı bölgesi, ay ışığıyla meşhurdur). Sands McIlhattan'ın hikâyesinde derhal bir şiir yakaladı.

Şiiri borulardan Bik MacFarlane'e gönderdi. "Ne diyorsun Bik?" diye sordu, her zamanki gibi. MacFarlane daha ilk mısralara göz atar atmaz karşısında özel bir şey olduğunu anladı.

Glenravels vadisinde bir adam yaşar, Tanrı'dır kimilerine göre
Ölüyü diriltebilir bu adam, hayatı durdurur otuz kuruşa.
Kış olur, yaz geçer, buz tutar, bir meltemle bahar dans eder
Gecenin ortasında bir adam –McIlhattan süzülür, arzu ederseniz eğer.

MacFarlane "Açıkçası," dedi Sands'e, "bu, şiirden çok bir şarkıya benziyor; kulağa gelişi, sözlerin akışı filan."

Bobby'nin bunun üzerine yaptığı teklif MacFarlane'in beklemediği bir şeydi. "O zaman bunu besteleyebilir misin?"

İkinci kıtayı nakarat yaptılar ("Hıçkıran milyonlar feryat etti, 'McIlhattan, rüzgâr adam, nereye gittin?'"), Bik de bunun için bir müzik besteledi. Birkaç gece sonra şarkıyı kapıdan söyledi. Bobby bayılmıştı.

Hem "McIlhatton" hem de "Yolculuk" Bobby'nin ölümünden birkaç yıl sonra, Christy Moore bunları 1984 yılında çıkardığı çok satan albümü *Ride On*'da söyleyince İrlanda'da çok popüler oldu. Moore, Bobby'nin bu iki şarkısının kendisine "çok acayip" bir şekilde ulaştığını söylüyor. 1980'lerin başlarında, Colm Scullion'un memleketi Bellaghy'de bir konser vermişti. Bölgede yaşayanlar gece kalması için hapisten yeni çıkmış olan Scullion'un evini ayarlamıştı. Moore'la Scullion oturup viski üstüne viski içmiş, bir yandan da H Blokları'ndaki hayatı konuşmuşlardı. Nihayet Scullion, Bobby Sands'le Bik MacFarlane'in şarkısından bahsetmişti. Moore şarkıyı söylemesini istedi. "McIlhattan"ın sözlerini duyduğunda "saf şiir... çok güzel bir eser" olduğunu düşünmüştü. Bir tek sorun vardı. Scullion melodi tutturamıyordu. Kötü sesi yüzünden H3'te ona "Bellaghy Türkücüsü" derlerdi.

"Çıkardığı tek bir nota vardı ama o bir notayı da gayet iyi söylüyordu," diyor Christy Moore.

Sonunda, Moore'un müzisyen arkadaşı Donal Lunny şarkı için yeniden müzik yapmak zorunda kaldı, çünkü Scullion'un söylediğinden hiçbir şey çıkartamamışlardı.[15]

Ertesi gece Moore, Derry'de bir konser verdi. Konserden sonra buluştuğu Dixie Elliott, Moore'a "Yolculuk"u söyledi. Önceki gece "McIlhatton"da olduğu gibi Moore şarkıya "ilk anda" vurulmuştu.

"Yani bu şarkılar arka arkaya iki gecede elime geçti ve şimdi ikisi de milli repertuarın bir parçası."

* * *

"McIlhattan"dan sonra Sands daha büyük bir proje üzerinde çalışmaya koyuldu. Gözaltı mahkûmlarından biri Oscar

Wilde'ın "Reading Hapishanesi Baladı"* şiirini elle yazıp H3'e göndermişti. Şiir tüm kanatta sevilmiş ama özellikle Bobby'yi kalbinden vurmuştu. Şiirin ritminden büyülenmiş, başka bir mahkûma daha sonra sanki dosdoğru kendisiyle konuşuyormuş gibi hissettiğini söylemişti. Wilde anlaşılır ve tutkuluydu; yazdığı balad onların hapishane deneyimini de yansıtıyordu. Daha ilk mısradan –"Kırmızı ceketini giyemiyordu artık, çünkü şarap kırmızı ve kırmızıydı kan da"– hayatlarının tam ortasına dokunuyordu.

Bobby "zindandaki bizlerin gökyüzü dedikleri o küçük mavi örtü"yü okurken Wilde'la çok yakın olduklarını hissetmişti. Onun da "başka acılı ruhlar, başka voltalarla"** yürüdüğü zamanlar vardı. Ayrıca şiir Bobby'ye en sevdiği şarkılardan biri olan Ewan McColl'un "Tim Evans Baladı"nı hatırlatmıştı.

Tim Evans İngiltere'de asılarak idam edilen son adamdı. Reading Hapishanesi'ndeki Er Woolridge gibi o da karısı ve çocuğunu öldürmekten hüküm giymişti. Tim Evans'la Wilde'ın baladındaki imgeler ortaktı: İdam sehpasına yürüyüş, yukarıdaki gökyüzünün görünen küçücük bir parçası, vs. Anafikirleri de aynıydı: İdam, devlet eliyle işlenen bir cinayettir ve birey tarafından işlenen suçlar kadar kötüdür. Bobby "Tim Evans Baladı"nı Christy Moore'un bir konserinde dinlemiş ve sözlerini öğrenmişti.

Sands "Reading Hapishanesi Baladı"nın sözleriyle oynayarak kendine ait bir versiyonunu yarattı.[16] İlk olarak Castlereagh'deki sorguyu, ardından duruşmaların jürisiz görüldüğü Diplock mahkemelerindeki yargılama hakkında ikinci kısmı yazmıştı. Wilde'da olduğu gibi yazdığı mısralar otobiyografik öğelerle doluydu. Tamamladığı parçaları önce MacFarlane'e, ardından dışarıdaki bağlantılarına gönderdi. İkinci kısımdan sonra birisi ona cevap yazarak H Blokları hakkında üçüncü bir kısım yazmasını tavsiye etti.

---

* Orijinal adı "Ballad of Reading Gaol." "Herkes öldürebilir sevdiğini," mısrasıyla ünlüdür. Dizelerin Türkçesi Özdemir Asaf çevirisinden alınmıştır. *–çev.*

** Osman Tuğlu çevirisi. *–çev.*

Yarı şikâyet ederek, "Eh, dediğini yapmam gerekecek," dedi MacFarlane'e. Ve çalışmaya çekildi. Üçüncü kısım kendileri hakkındaydı: "İşkence Çarkı: H Blokları"

Bobby'nin epik şiirinin ilk kısmı sorgu merkezinin fiziksel özelliklerini tasvir ediyor: Soğuk beyaz hücreler, sert mobilyalar, soğuk zemin ve parlak beyaz ışık. Temayı oluşturan ruh hâli ise tutsak düşen adamın sorguya alınmak için beklerken yaşadığı korku, başkalarının dövüldüğünü dinlemenin verdiği dehşet ve birinin, uygulanan vahşet yüzünden çözülebileceği olasılığı. Zamanın ağır ağır ve gerginlik içinde geçişini vurgulamak için sık sık tekrarlara başvuruyor.

Sorguları uzun uzadıya tarif ediyor. En dehşet verici pasajlar Sands'in arka arkaya yapılan sorgulardan çökmüş başka yaralı ruhlarla karşılaştığı anları anlatıyor. Doktoru görmeye giderken koridorda bir adamın yanından geçiyor. Bu kıta doğrudan Wilde'ın, Reading Hapishanesi'nin sahanlığında Er Woolridge'i kısaca resmettiği kısma atıf yapıyor.

> Gelişini gördüm, işi bitmiş
> Gözleri kırmızıydı ve şişmiş.
> O an anladım, bu zavallı dostun
> Sırları bir bir çalınmış.
> Geçerken yakaladım gözlerini,
> Dehşete bulanmıştı vücudu
> Olmayan bir şeyi arıyor havada
> Kör bir adam gibi, fırtınanın tam ortasında.

Wilde'da olduğu gibi her şeyin gerisinde bir hayalet saklanıyor. Bobby'nin şiirinde bu hayalet, 1978'de gizemli bir şekilde Castlereagh'de ölmüş olan Brian Maguire. Güney Afrika'daki Steve Biko olayında olduğu gibi, polis Maguire'in kendini astığını iddia etmişti. Ancak pek çok insan onun "asıldığı" şüphesi taşıyordu. Bobby'nin gittikçe ürkütücü bir tona bürünen anlatısında, Castlereagh "hortlakların uğultusu, baykuşların ıslıkları," "şeytanın kargaları ve hayaletlerin suretleri"yle doluydu. İblisler, yılan başlı kadınlar, aklını yitirmişler, hainler. "İğrenç yaratıklar ve şeytanın vaizleri." Hepsi sıçrıyor, dans ediyor, bir ileri bir

geri gidip geliyor, itişip kakışıyorlar ve nihayet: "katledildi Brian Maguire."

Kasvetle dans ettiler, kıyamet için bu dans

Ölümcül günâha bulanmış bir vals
İtişip kakışarak bir ileri bir geri
Karanlığa ve şeytani rüzgâra karşı.
Yaklaştılar adım adım, kaldırdılar, kıstırdılar, aralarına aldılar,
Ve derken sallandı darağacı
Ne korkunç kargaşaydı Castlereagh'deki
Ta ki o adam asılana dek.

Bu kale, bu cehhennem evi
Yasaların ibadet ettiği
Zulüm taşları üstüne dikilmiş
Harcında nefret ve saman, kanla sulanmış.
Her tuğlanın ardında kirli bir numara
Açılır o kapıların her biri acıya
Şeytanın kalemi, iblisin yuvası
Ve utancın kalesi.

Castlereagh'den sonra jürisiz Diplock Mahkemesi geliyor. Üç bölümün içinde en kısa olan burası; yalnızca otuz sekiz kıtadan oluşuyor, diğer yandan Castlereagh bölümünde doksan sekiz, H Blokları'nda ise doksan bir kıta bulunuyor. Sands mahkemeyi tarif ederken tamamen alaycı bir dil kullanıyor.

Ortada jüri yoktu, bir tane bile
Demek haklıydı peruk-kafa,
Yalnız ahmaklar kalkışırdı
Dikilmeye karşısında.

Kendisinin aleyhinde ifade vermeye gelen tanık geçidini de aynı aldırmazlıkla anlatıyor. Sands mahkeme tasvirinin sonunda, silahlı mücadelede yer aldığı için kendini haklı çıkarıyor: Eline silah aldığı için suçlu olmadığı gibi politik nitelikteki eylemlerini yaratan da devletin adaletsizliklerinin ta kendisi.

Sordular, neden savaşa kalkışır bu adamlar,
Neden şiddettir çare,
Neden ölüm doldurur günleri
Ve mücadelenin kara raporları.
Görmez bu ahmaklar, kör olmuş gözleri
Lord Diplock'un dalkavuk rezilleri.

Herkes bilsin, iyi bilsin ki
Zengindir yoksulu yargılayan.
Yalnızca terli bir orospudur
İşçisi patronun gözünde.
Zengin sözcüklerle boyun eğmez
Şüphen olmasın arkadaş, hiçbir zaman.

Güçlü, gözüpek dursa emekçi
Tek vücut ve birlikte,
Belki yıkabiliriz zalimin pençesini,
Ve görebiliriz o harika güneşi.
O doğan ki özgürlük güneşidir,
Ne bedellerle kazanılan.

Üslup ve içerik açısından Wilde'a en yakın olan üçlemenin son kısmı. İki şiir de hapishanenin korkunçluğunu ve yöneticilerin saldığı dehşeti anlatıyor. Ancak Wilde hepimizin suçlu olduğunu savunurken, Sands siyasi amaçlar için "tabandan" kalkışılan isyanla devlet şiddetinin "tepeden" uyguladığı baskıyı karşılaştırıyor. Tekrar tekrar "başkasının yaraları üzerinde uyumak" temasına dönüyor. Doğrudan Wilde'dan esinlendiği bir kıta tam da bu temayla açılıyor.

Uyumayız yaralarının üstünde bir başkasının
Çünkü herkesin kanı kırmızıdır
Tadına bakmayız zavallı adamın ağrılarının
Ve içemeyiz döktüğü gözyaşlarını
Çünkü kralla uşağının bir mezarı olmalıdır
En yoksullarsa ölmüştür çoktan.

Sands burada gerilla savaşçısı Ernie O'Malley'in de anılarını topladığı kitabında başlık olarak kullandığı[17], Kuzey İrlanda'da yaygın bir deyişten alıntı yapıyor. Bu deyişin kaynağı üzerinde

anlaşmazlık mevcuttur. En sık kullanılan versiyonunda "başkasının yaralarının üstünde uyumak kolaydır," denilir; kastedilen, insanların özünde korkak olduğu ve yaralara merhem olmak için rahatlarından fedakârlık etmektense başkalarının talihsizliklerine yaslanmayı tercih ettikleridir. Diğer bir kaynak ise Fermanagh'lı 16. yüzyıl şairi Eochaidh Ó hEoghus'un yazdığı, "Bir dostun yarası üstünde uyumak zordur," mısrasıdır.[18] Ó hEoghus burada baskının açtığı yaradan bahsederek insanın, dostları ve yoldaşları ezildiğinde bu yaranın kendi varlığında açılmadığını bilmenin rahatlığıyla uyumak yerine doğal bir karşı çıkma güdüsü hissettiğini anlatmaktadır. Dolayısıyla, Sands, başkasının yaralarının bu imgesini kullanırken, tüm bu karmaşık etimolojiyi de beraberinde taşır. Gardiyanlarla İngiliz otoriteleri, mahkûmların yaraları –veya kendi kendilerine verdikleri zararın– üzerinde hiç zorlanmadan uyuyabilmektedir. Mahkûmlar böyle yapamaz; yapamadıkları için politik mahkûm olmuşlardır. Devletin adaletsiz ve baskıcı şiddetiyle özgürlük savaşçısının kullanmak zorunda olduğu özgürleştirici şiddet arasında bundan daha güçlü bir tezat yaratmak mümkün değil.

Sands şiirin bu bölümünün merkezine "işkenceci" bir gardiyan koyuyor. IRA, gardiyanı infaz ettiğinde toplumda büyük bir gürültü kopuyor.

> Az değildi ettiği işkenceler
> Öyle bir gardiyandı o.
> Heyhat! Yükseldi sızlanan sesler
> Ne yapmış bu zavallı beşer?
> Çıldırmışların yaptığıydı onunki
> Dilsiz Yahudi'ye ettiği.

Bobby, Romalı/gardiyan ve İsa/battaniye adam benzetmesiyle kurduğu bu mutlak tezatın ötesine nasıl geçebilirdi? Battaniye adamları Dachau'da işkence edilen Yahudilerin yanına koyacak kadar gözü pekti. (Daha sonra Fidel Castro, Sands ve onunla birlikte açlık grevi yapan yoldaşlarının İsa'dan çok daha çarpıcı bir fedakârlık sergilediğini söyleyecek kadar ileri gidecekti.)

Bu bölümdeki diğer ana karakter ise elbette battaniye adamın kendisi. Sands, burada tabut benzetmesini ve yine İsa'nın fedakârlığını kullanıyor.

Ne mübarektir o adam
Tanrı'nın huzuruna çıkan, acısıyla.
Sırtında taşıdığı bir çarmıh
Yarası utançtan derin bir yarık.
Bu adam ki Tanrı'nın oğlu
Kutsamalı öyleyse adını.

Wilde'ın kendi şiirinde yaptığı gibi Sands de H Blokları'ndaki koşulları acımasız bir detaycılıkla anlatıyor. Wilde'ın motifleriyle dilinin açıkça kullanılmış olması bu sert havayı daha da arttırıyor, çünkü Wilde şiirinde uzun zaman önce geride kalmış, insanların "Dickensvari" ya da "Viktoryen" koşulları bekleyeceği bir dönemden bahsediyor. Oysa burada, aynı koşullar 1980'in "modern" İngiltere'sinde yeniden karşımıza çıkıyor! Dahası, Wilde'daki vahim koşullara H Blokları'nın kendi özel şartları da ekleniyor: Ayna aramaları ("Tahta mandallar gibi kavrayıp bacaklarını, ayırırlar kopana kadar") ve yıkanmama eylemi.

Son olarak, Sands ölüm konusuna geri dönüyor. Zaten "tabut"ta olan mahkûm için ölüm ve sonuçlarını, işkenceci gardiyanın ölümüyle kıyaslıyor.

Bu mezarda yatacak [gardiyan],
Acılarla kazdığı mezarda.
Üstünde giysi olmayanların acısıyla kazdı,
Ve küstahlıkla açtı bu mezarı.
Şimdi topraktan bir göğün altında
Yatıyor ebedi bir utançla.

Halbuki,
Budur bitmez yazgısı
Karanlıkta dövüşen bizlerin
Bizler daima tutsak olduk
O günden beri, rahme düştüğümüz
Açacaksa eğer bizler için,
Tabutun karanlığında açacak, çiçekleri özgürlüğün.

Battaniye adamın ve nihayet kendisinin tutsaklıktan tek çıkış yolu olarak ölümüne odaklanan şu bakış, okur için herhâlde en ürkütücü anlardan biri.

Baktığı duvarlar kâbus dolu
Bir anahtar gizli sanki
Karanlık bir sırrına açılan ruhunun
Bu değil onu özgür kılacak, hayır
O gizli yarık değil, ancak ölümün kendisi
Nihayet sükûneti bulacak olan.

Ancak, "tabutun karanlığı"ndan çıkmanın bir yolu daha bulunuyor: Özgürlük mücadelesinin içinde yer alan insanları takdir etmek. Sands burada, daha önceki bir şiirinde "Zihnimin Penceresi"nde kullandığı, özgürlüğün daha yüksek bir zihinsel düzleme çıkmakla elde edileceği temasına dönmekle kalmıyor, aynı zamanda özgürlük savaşçısı ve bir mahkûm olarak geçirdiği tüm o yıllar boyunca kendisini ayakta tutan temel bir dürtüyü ifade ediyor. Her şeyin üstünde tuttuğu bu biricik şey, ister hapishanede isterse dışarıda olsun, ait olduğu topluluğa, kısaca "halka" duyduğu hayranlık.

"Suçlu" diyorlar bize, kusurlarını düzeltmek için
Bir kalemde yapıveriyorlar bunu.
"Cani" diyorlar bize dostum, uymak için
Kaprislerine politikanın.
Desinler istediklerini vız gelir
İnsan diyorsa halk bizim için.

Sands burada Wilde'ın, tüm insanların aynı ölçüde suçlu olduğu yolundaki temel savından ayrılıyor. Wilde'a göre hepimiz sevdiğimizi öldürürüz. Richard Ellman, Wilde'ın epik biyografisinde "Reading Hapishanesi Baladı"nda "bölünmüş bir tema" olduğunu yazar, "Birincisi, kader mahkûmu olan katilin işlediği suçun gaddarlığı ve bu gaddarlığın her yere nüfuz etmiş olduğu; ikincisi ise suçlu bir toplum tarafından cezalandırılmanın bundan daha büyük bir gaddarlık olduğu."[19] Ellman, Wilde'ın kısmen eşcinselliğinden ve genç erkeklerle birbiri ardına girdiği yıkıcı ilişkilerden ötürü kendi suçluluk duygusundan etkilendi-

ğini iddia ediyor. Sands ise devletin daha büyük olan kendi suçunu örtbas etmek için günahkârın işlediği suçu bir araç olarak kullandığını söylemek yerine iyiyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlışı kesin bir şekilde birbirinden ayırıyor.

Bobby, H3'teyken birçok kez "Castlereagh Suçu"nu diğerlerine okumuştu. Uzunluğuna rağmen her defasında çılgınca alkışlanmıştı. Bir mısra vardı ki mahkûmlar daima heyecanla beklerdi; ölen gardiyanın mezar taşı yazısıydı bu: "Burada kokuşmuş bir gardiyan yatar."

Ne kadar beğendiklerini göstermek için lazımlıklarını kapılara vura vura bağırırlardı. Oldukça vahşi görünse de duymak istedikleri buydu. Bu bir hapishane adetiydi ama Johnny Cash'in San Quentin'deki mahkûmlara "Bir adam vurdum Reno'da, sırf ölümünü izleyeyim diye."* dizesini söylediği zamanki gibi içgüdüsel bir tepki değildi yalnızca. Gardiyanın infaz edilmesi, mahkûmlara, insanlıklarını yok etmek için onca uğraşanların elinden bir şeyleri kurtarabilecekleri hissini vermişti.

* * *

Ağustosa kadar geçen süre boyunca Kardinal Ó Fiaich, İngiliz otoriteleriyle yaptığı görüşmelerde "önemli gelişmeler" kaydedildiğini açıklamıştı. Ancak Eylül'ün on yedisindeki görüşmede Atkins, Ó Fiaich'a açıkça İngilizlerin özel kategori statüsü konusunda pazarlığa girmeyeceğini söylediğinde, yakın bir zamanda anlaşmaya varılacağına dair umutlar sona erdi.

Ne kardinallik ne de Kuzey İrlanda Bürosu, halkın karşısında, görüşmenin gerçekleştiğini doğrulamadı.[20] Kardinal bir ay sürecek olan Dünya Piskoposlar Toplantısı için Roma'ya gittiğinde, umudu korumaya çalışan bir basın bildirisi yayımladı. Açıklamasında "H Blok çıkmazı, İrlanda'da yapılacak kıyafet ve cezaevi işlerine yönelik genel bir hapishane reformu kapsamında çözülebilir... Şu ana dek bu temel iki meselede herhangi bir somut değişim elde edememiş olmakla birlikte, sunduğumuz teklifler

* "Folsom Prison Blues" adlı şarkıda geçen sözlerin İngilizce aslı şöyle: "But I shot a man in Reno, just to watch him die." *-çev.*

reddedilmiş değildir," diyordu. Cumhuriyetçi Hareket'le özel görüşmelerinde ise yapılan toplantıların tatmin etmeyecek bir şekilde sonlandığını söylemişti.[21]

Danny Morrison kötü haberi hapishaneye götürmek zorundaydı. Kara, Morrison'un kardinalle görüştüğünü biliyordu. Ayrıca anlaşmayla ilgili çok umutlu olduğunu da biliyordu. Battaniye adamlar nihayet "kahverengi torbalar" hakkında bir şey duyacakları ümidiyle Kara'yı Morrison'la görüşmeye gönderdiler. Hughes iyi bir haber umuduyla görüşe gitti. Morrison ona King Edward marka bir puro uzattı, Kara puroyu yakıp koyu bir duman salıverdi.

"Ee, muhabbet neymiş bakalım?" diye sordu Morrison'a.

"Kapıyı Kardinal'in yüzüne kapamışlar. [Atkins] adamı resmen dışarı atmış, Kardinal yıkılmış durumda."

"Şimdi ne olacak?" diye sordu Kara.

"Bilmiyorum. Ne yapacaksınız?"

Hughes ne yapacağını çok iyi biliyordu. Açlık grevini ertelemeyi yalnızca Kardinal'in şansını denemesi için kabul etmişlerdi. Şimdi orijinal plana dönecekti. "Bu aşamada, temel amacım bu eylem belasını bitirmekti. Mahkûmlar huzursuzlanmaya başlıyordu. Çok ileri gidilmişti. Dolayısıyla dışarıdakilere ses getirmeleri için bir şeyler sağlama hedefinden vazgeçtim, esas olarak mahkûmların içinde bulunduğu koşullara son vermek istiyordum. Ayrıca dışarıdaki politik mevzular için yeterince şey yaptığımızı düşünüyordum. Artık amaç eylemi bitirmekti."

Hughes, Danny Morrison'a bir açlık grevine hazır olmalarını söyledi. Morrison karşı çıktıysa da fazla ısrar etmedi.

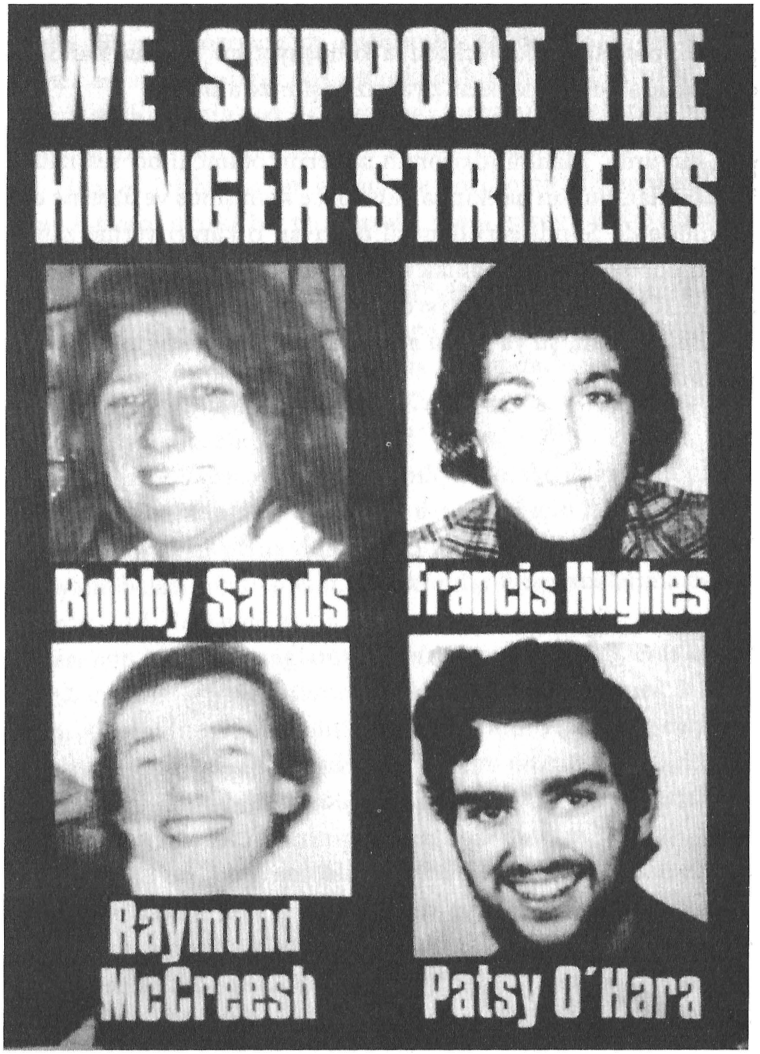
Kara H3'e dönerken, bloka girişi sırasında pencerelerden kendisine bakan tüm o cılız yüzleri gördü. Bakmamaya çalıştı, çünkü onlara verecek hiçbir şeyi yoktu. Doğruca hücresine gitti. Bobby ise anında pencereye çıktı. Hughes, Sands'e Ó Fiaich'in girişiminin iflas ettiğini açıkladı. Ardından Morrison'a söylediği şeyi tekrarladı: Açlık grevine gideceklerdi.

Bobby bu fikri hemen onayladı. "Eh, artık başka bir seçeneğimiz kalmadı," dedi Kara'ya. Tüm öğleden sonra ve hatta geceye

dek açlık grevi üzerinde tartıştılar. Ne zaman ve nasıl başlamak gerektiğini, kimlerin gireceğinin nasıl seçileceğini ve grevin kendisi için nasıl bir strateji izleneceğini konuştular. Arada bir, üçüncü bir görüş duymak istedikleri zaman Hughes, hücrenin diğer tarafına giderek borudan Jake Jackson'la konuşuyordu. "Bu tür kararları çoğunlukla Bobby'yle ikimiz yalnız başımıza alırdık."

O gece Kara, kapıya giderek açlık grevi için gönüllüler aradığını duyurdu. Mahkûmlar onun sözlerini ölümcül bir sessizlikle karşıladılar. Bunun hakkında daha önce konuşmuş ve üzerine düşünmüşlerdi. Şimdi geri dönüşü olmayan o kararı verme zamanıydı. Bobby duyuru yapmak için diğer bloklara doğru İrlandaca bağırdı. Destekleseler de karşı da olsalar, mahkûmlar rahatlamıştı.

"En azından, şu ya da bu şekilde, bir sonu olacağını görebiliyorlardı."[22]



Açlık grevi duyuru posteri.

Yirminci Bölüm

Açlık Grevi

Thatcher hükümetiyle yapılan müzakerelerin iflas etmesinden sonra Bobby, her bloka planlanan açlık grevini tartışmaları için direktifler sunan belgeler yolladı. Uygulamanın esas amacı, tartışmadan çok bir fikir birliği oluşturmaktı. Varılan ortak fikir, Kardinal Ó Fiaich'e fazlasıyla süre tanıdıklarıydı. Açlık grevinin vakti gelmiş de geçiyordu bile.[1]

Sands'le Hughes gönüllüler için çağrıda bulundu. Sadece altı kişi istemişlerdi ama ellerindeki gönüllü sayısı birkaç gün içinde yüz kırk sekize ulaştı. Artık, greve gireceklerin son listesini yapmak gerekiyordu. Hughes bu iş için "çok zor, çok..." diyor, "insanları seçmek çok ama çok zordu." Gönüllünün işi sonuna kadar götürecek kafada olması gerekiyordu. Ayrıca fiziksel açıdan, hükümet üzerinde baskı yaratmak için mümkün olduğunca uzun dayanabilecek kadar sağlıklı olmalıydı. Bobby her gönüllüye ayrı ayrı yazarak, eylemi büyük acılara katlanarak ve ölümüne sürdürmek konusunda gerçekten istekli olup olmadıklarını ciddi şekilde düşünmelerini söyledi. Mektuplar oldukça sertti, gönüllülerin pek çoğu bunu kişisel alarak gönüllülükten çıkarıldıklarını düşündü. Birkaç tanesi sonunda vazgeçti.[2]

Komuta Subayları, her gönüllünün bilgilerini alarak fiziksel ve ruhsal bir profil çıkardılar. Ardından Hughes ve Sands, fiziksel ya da ruhsal açıdan durumu şüpheli olanlarla eylemin halkla ilişkilerine zarar verebilecek bir geçmişi bulunanları çıkararak kısa bir liste oluşturdu. Güney Armagh'lı Sean McKenna, fiziksel olarak zayıf olduğu için reddedildi. Joe McDonnell, adi hırsızlıktan içeri alınmış bir yeniyetme olduğu için listeden çıkarıldı. Bik

MacFarlane de uygun görülmemişti, çünkü Protestanların gittiği bir pub'ı bombalamış olması muhakkak basın tarafından sömürülerek toplumsal imajlarına zarar verecekti.

Kuzeydeki altı kontluğun her birinden bir grevci seçmenin halk desteğini arttıracağında anlaşmışlardı. Ardından yedinci bir kişi daha almaya karar verdiler, böylece açlık grevcilerinin sayısıyla 1916'da İrlanda Cumhuriyeti'ni ilan eden kişi sayısı aynı olacaktı. Havada ağır bir sembolizm hâkimdi.

Her kontluktan bir gönüllü seçme kararı, Kara'nın, H Blokları'nda geçirdikleri tüm zaman boyunca Bobby'yle girdiği tek ciddi tartışmaya sebep oldu. Daha önce greve birlikte girmeyi konuşmuşlardı, komuta subaylığını ise Bik MacFarlane devralacaktı. Ancak hem Bobby hem de Kara, Batı Belfast'ı içine alan Antrim Kontluğu'ndan olduklarından bölgesel dağılım bunu imkânsız kılıyordu. Meselenin ayin sırasına yapılan kadro toplantısında çözülmesi gerekti. Sands, Hughes, MacFarlane ve Jake Jackson'dan oluşan kadro, kuzeydeki kontlukların her birinden seçilecek birer gönüllünün, belirlenen bir tarihte, aynı anda açlık grevini başlatmasına karar verdi. Altı ya da yedi kişiden oluşan iki ayrı "yedek acil durum timi" ise stratejik açıdan en çok gerekli görüldüğü anda bunlara katılmak üzere hazırda bekleyecekti; büyük ihtimalle ilk grup ölüme yaklaştığı zaman. Bu noktada Hughes, Sands'e açlık grevine katılmamasını söyledi. Bunun yerine, yeni Komuta Subayı olacaktı.

Bobby köpürdü.

"Ben bu açlık grevinde varım, konu kapanmıştır," dedi Hughes'a.

Kara, "Hayır yoksun," diye yanıt verdi.

"Asıl senin greve girmemen lâzım. Senin burada idare görevini sürdürmen gerek, çünkü ben açlık grevine gireceğim."

"Ben KS'yim ve kendi kararımı veririm," diye cevapladı Hughes. "Bu kararımı da uygulayacağım. Açlık grevine ben giriyorum, görevi de sen devralıyorsun."

Bobby kendi fikrini büyük bir hararetle savunduysa da sonunda razı oldu. Ardından greve katılacak diğer isimleri tar-

tışmaya geçtiler.[3] Sean McKenna sorun oluşturuyordu. 1971'de, daha on yedi yaşındayken gözaltı mahkûmu olarak hapse girmiş biri olarak kusursuz bir Cumhuriyetçi geçmişe sahipti, şimdi de Komuta Subayı olarak H5'in idaresinde bulunuyordu. Normalde bu ilk yedi kişi için en gözde adaylardan biri olması gerekirdi. Ancak tutuklanırken gördüğü fiziksel şiddetten ötürü sağlık problemleri vardı.[4] Bobby açlık grevine giremeyeceğini söylemek için ona bir mektup yazdı. McKenna dinlemeyi reddetti. Hughes'a, eyleme katılanların arasında olması gerektiğini söyleyen mesajlar gönderip duruyordu. Anlaşmazlık haftalarca devam etti.

Bir başka tartışma, İrlanda Milli Kurtuluş Ordusu (INLA) mahkûmları yüzünden çıktı. Komuta Subayları olan John Nixon, açlık grevi eyleminde INLA'dan iki kişinin bulunması gerektiğinde ısrar ediyordu. Hughes ise sadece bir kişi olacağını söyledi.

4 Ekim günü,[5] Bobby, yönetime her biri yedi kişilik üç "dalga" için yeterli olacak şekilde listeyi yirmi bire indirdiklerini bildirdi. Ancak greve giriş sırası konusunu hâlâ netleştirememişlerdi. İlk yedilideki isimler arasında, "daha sonra teyit edilmek üzere" Brendan Hughes, Tom McFeeley, Tommy McKearney ve Raymond McCreesh bulunuyordu.

Bobby açlık grevini duyuran bildiriyi dışarıya daha önceden göndermiş, ancak hareketin bildiriyi bekletmesini istemişti. O ve Hughes bir tarih olmadan grevi ve katılacakların son listesini duyurmanın inançsızlık yaratacağını düşünmüştü. Ayrıca "idareyi, hazırlıklarımızı tamamlayamadan mahkûmları farklı ve tecrit edilmiş bloklara göndermek için harekete geçirebileceğimizden korkuyorduk." Bu endişe, birkaç gün sonra yaşanan tuhaf bir olayda ortaya çıkmıştı. Hughes, Alex Reid'e açlık grevinin eli kulağında olduğunu söylemişti. Reid, grevi iptal etmesi için yalvardı. Thatcher'la görüşmelerini yeniden canlandırabileceklerini söyleyerek biraz daha zaman istedi. Ancak Hughes açlık grevi kararını uygulamakta kararlıydı. Reid umutsuzluk içinde bir başkasıyla görüşmek istedi.

"Bobby'yle konuşabilirsin," dedi Hughes.

7 Ekim'de Bobby, Reid'le görüştü. Küçük odalarda yapılan ruhani ziyaretler sırasında gardiyanlar normalde olduğu gibi içeri girip çıkmazlardı. Rahiple cemaat üyesinin birazcık mahremiyet elde edip kişisel şeyler konuşabildikleri tek zamandı bu. Reid görüş odasına girdikten sonra yarım saat beklemek zorunda kaldı. Nihayet Sands'i içeri getirdiler. Reid'in önünde her zamanki gibi bir sigara paketi duruyordu. Bobby'ye bir tane ikram etti ve paketi masaya geri koydu. Reid hiç duraksamadan açlık grevini ertelemesini istedi. Kardinal Ó Fiaich yeni teklifler sunma hazırlığındaydı ve Thatcher'la görüşmenin yollarını ararken grevi ertlemelerini bizzat kendisi istemişti.

Sands'e "Elimizden geleni yapıyoruz. Biraz daha dişinizi sıkın." dedi.

Bobby olayların kendisini aştığı yanıtını verdi. Cezaevi idaresi, açlık greviyle ilgili bir mesajı ele geçirmişti ve artık mahkûmların planlarından haberdardı. Çabuk hareket etmezlerse, stratejilerini çökertmek için kilit pozisyondaki mahkûmları farklı kanatlara yerleştirerek ellerindeki bilgiyi onlara karşı kullanabilirlerdi. Ertelemeyi kabul ederse, eylem planı tümüyle suya düşer ve suçlanacak kişi kendisi olurdu.

Reid bastırmaya devam etti. Başka alternatifler tüketilene dek mahkûmların kendilerine daha büyük zararlar vermesini önlemek bir Hristiyan olarak göreviydi. Konuşma uzadıkça, Bobby daha da kaygılanıyordu. Bir saat süren yoğun bir tartışmanın ardından, diyor Reid, Sands "şoka girdi." Ellerini başının yanına yapıştırarak kontrolsüz bir şekilde sarsılmaya başlamıştı. Ağzı açıktı ve titriyordu. "Hakikaten kontrolünü yitirmişti." Reid'e göre Bobby'nin bu şekilde tepki vermesinin nedeni, makul bir öneriyle karşı karşıya olduğunu bildiği hâlde olumlu bir karşılık vermeyi kendine yedirememesiydi. Bobby'nin çırpınmalarına rağmen Reid tezini savunmayı bir 15-20 dakika kadar daha sürdürdü. Sands titremeye devam etti, ancak Reid'in ısrarlarına razı gelmeyecekti. Nihayet, Reid durdu. "Bu hâldeki bir adamı zorlamak doğru değil," diye düşünmüştü.

Görüşmeden ayrılırken kendini çok "üzgün" ve "sinirli" hissediyordu. "İşimiz bitmişti, yapabileceğimiz hiçbir şey yoktu." Birkaç gardiyanın yanından geçerken birinin "Adam bir buçuk saattir içeride!" dediğini işitti.

Reid, kendisini Belfast'a geri götürecek dolmuşa binmek için hapishanenin otoparkına gitti. Beklerken hiç iyi olmadığını hissetmeye başladı. Birkaç gün sonra hastaneye kaldırılması gerekti. Toparlandıktan bir süre sonra üstleri onu İtalya'ya izne gönderdi. Cemaatinde barış ve insanlığı sağlamak adına sessiz ama kararlı bir şekilde yürüttüğü görevin şimdilik sonuna gelinmişti.[6]

Alex Reid ikna edici bir adam. Ona inanmamak epey zor.[7] Ancak Bobby'nin bu kadar belirleyici bir görüşmede sergilediğini söylediği hareketler karakterine öylesine aykırı ki niçin böyle davrandığını açıklamak hiç kolay değil. Söz gelimi Brendan Hughes, Reid'in anlattıklarının "kesinlikle inanılır olmadığını" düşünüyor.

"Rahip Reid'e Bobby tarafından söylenen nedir bilmiyorum ama Bobby büyük ihtimalle benden daha dirençliydi. Rahip Reid'e açlık grevinin yapılacağını söylemişti ve son sözü buydu."

Hughes'un anlattıklarına göre Sands, Reid'le olan görüşmesinden kendinden emin bir vaziyette dönmüştü. Paniğe kapıldığına dair herhangi bir belirti yoktu. Her zamanki gibi güçlüydü. Bobby, birkaç gün sonra Liam Og'a gönderdiği bir mesajda kararlılığını bildirmişti. Görüşmeye değinerek Kardinal Ó Fiaich'in açlık grevini ertlemelerini istediğini açıklamıştı, ancak, "bizleri tatmin edecek olumlu bir garanti alana kadar böyle bir şey yapmayacağız," diyordu.[8]

Hughes'un, Bobby'nin ruhsal durumuna ilişkin değerlendirmesi ne kadar ikna edici olsa da Reid'in hatırladıklarını destekleyen kanıtlar da bulunuyor. Örneğin, Ekim 1979'da Sands'i ziyaret eden bir gazeteci de görüş boyunca "ellerinin titrediği ve tüm vücudunun sarsıldığı"na dair benzer şeyler anlatıyor.[9] Diğer mahkûmlar onun görüşler sırasındaki tavırlarını kendinden emin olarak tarif etse de muhtemelen belli bir fiziksel ve ruhsal baskı altında bu durum bozuluyordu. Reid'in, Bobby'nin titreme-

lerini gerçekte başka psikolojik sebeplerden kaynaklandığı hâlde açlık grevi hakkındaki bir kararsızlık olarak yanlış yorumlamış olması da mümkün.

Ancak, gönderilen mesajların yakalandığı ve yöneticilerin taktiklerinin Hughes ve Sands'i kaygılandırdığı doğruydu. 21 Ekim'de Bobby, "Liam Og"a "sıkı aramalar" yapıldığını ve bazı mesajları kaybettiklerini yazdı.[10] İdarenin yaklaşan açlık grevi karşısındaki stratejisi hakkında endişeli olduklarını belirtti. Birinci amir, ayın 20'sinde "konuşmalarından İngiliz olduğunu düşündüğü" iki ziyaretçiyle beraber bloka gelmiş, ancak "bir şey konuşmamışlardı." Ardından görüşünü açıklamıştı: "Gardiyanların buna hazırlıklı olup olmadıklarını anlayamadım... Ya ağızlarını sıkı tutuyorlar ya da hazır değiller. Durumun hangisi olduğunu bilemiyorum."

Bobby artık dışarıdaki bağlantısı "Liam Og"a (Tom Hartley), hareketin yönetimine göndermesi için günde ona yakın mesaj yazıyordu. Karşılığında bir o kadar yanıt geliyordu. Bazen doğrudan Gerry Adams'a yazardı.[11] Brendan Hughes, harekete mesaj yollamak için hâlâ rahipleri kullanıyordu, ancak Bobby bu tür kanalların yeterince iyi olmadığını düşünüyordu. Sürekli ve eksiksiz bir iletişim kesinlikle gerekliydi. 4 Ekim'de, "Liam Og"a iletişimlerindeki "karışıklık"la ilgili bir mesaj gönderdi. O sabah birbiriyle çelişen dört ayrı mesaj almıştı. Marie Moore'un iletişim sistemini geliştirmelerini önerdi.

"[Sinn Féin] merkeziyle her gün bağlantı kurmak istiyorum," diyordu Liam Og'a. Bobby mesajları göndermek için daha fazla kadının ismini istedi. "Birden çok kişinin adresi gerek," diye yazmıştı, "hatta mümkünse daha fazla, aksi hâlde gardiyanlar görüşlerde mesaj kaçırmayı engelleyecek."

Ayrıca Sinn Féin merkezinden ileri gelen iki aktivistin, Danny Morrison'la Joe Austin'in mesajla gönderilemeyecek hassas konuları görüşmek üzere haftada iki kez hapishaneye gelmelerini önermişti.

Bobby, mahkûmların mesajları okumak ve cevaplamakta neden zorlandığını açıklıyordu.

"Yeterince hızlı cevap alamazsanız bizi mazur görün. Çocukların mesajları önce yutup sonra da geri kusması gerekiyor. Bu her zaman işe yaramıyor, ayrıca bazen, daha bir mesajı gönderirken yenisi gelmiş oluyor ve sizden aldığımız tavsiye ya da bilgiler ışığında sık sık fikir değişikliği yaşıyoruz. Bu da zaman zaman çelişkili mesajlara sebep oluyor."[12]

Bir hafta geçtikten sonra Bobby hâlâ tatmin olmamıştı. Eline yalnızca "ilk on iki kızın ismi ve adresi" geçmişti ve geri kalanları da istiyordu. Yeni ziyaretçilerde bir kesinti olmaması için Liam Og'a "iyi bir kimlik" taşıdıklarından emin olmalarını, aksi hâlde içeri alınmayacaklarını hatırlatmış, aynı zamanda "mesajların, birinden diğerine nasıl geçirildiğini iyi anlamaları gerektiğini," söylemişti.[13]

Sands, cezaevi idaresinin, eylem başlayınca açlık grevcilerini tecrit edeceğinden endişe ediyordu. Hâlâ kanatta bulundukları sürece grevin onları nasıl etkilediğiyle ilgili mesajlar gönderebilirdi. Ancak propaganda ne kadar etkili olursa, yerlerinin değiştirilmesi ihtimali o kadar artacaktı: "bu, onları yerinden edecekti."[14] Dahası, açlık grevi için bir acil durum planı yapıldığını duymuşlardı. Yöneticilerin açlık grevcilerini derhal tecrit edeceğinden çekiniyorlardı. H3'te tecrite konurlarsa büyük ihtimalle B kanadına konacaklardı, bu durumda bağırarak C kanadındaki mahkûmlara seslerini ulaştırabilirlerdi. Ancak yönetim "önemli dönemlerde bizi [C kanadından] uzak tutmak için" kanat rotasyonlarına başvurabilirdi. Daha kötüsü, açlık grevcilerini cezaevi hastanesine koyarlarsa bilgi için tekrar din adamlarına yönelmeleri gerekecekti; ki Bobby Sands'in rahiplere hiç güveni yoktu.

***

10 Ekim günü, Belfast'taki "H Blok Bilgi Merkezi" 27 Ekim'de bir açlık grevi başlayacağını duyurdu. Bik MacFarlane ve Tommy McKearney tarafından yazılan duyuruda mahkûmların "yasal hakları olarak... siyasi mahkûm statüsü"ne dair talepleri yeniden dile getiriliyordu. Bu, daha önce ileri sürülen beş talebin ötesine

geçmekle beraber, iki tarafı da tatmin edebilecek bu beş talebe dayalı bir çözüm ihtimaline de açık kapı bırakıyordu. Duyuru, siyasi statü mücadelesinin tarihini ve battaniyeli olarak geçirdikleri sıkıntıları yeniden sıralıyordu. Bildiride, "pek çok bireyin, ruhani figürlerin, politik organizasyonların ve bir kısım medyanın" H blok eylemini çözüme kavuşturmak için gösterdiği çabalara rağmen, "İngiliz hükümetinin uzlaşmaz tavrını sürdürdüğü ve sorunu ele alırken kinci bir küstahlık sergilediği" söyleniyordu. "Tüm kanalların tükendiği" belirtilerek ürkütücü bir duyuruyla bildiri sona eriyordu:

> Bu bildiriyle ilan ediyoruz ki, siyasi statü bizim hakkımızdır ve 27 Ekim 1980, Pazartesi günü itibariyle 3, 4 ve 5 numaralı H Blokları'nı temsilen bir grup mahkûm tarafından bir açlık grevi başlatılacaktır.
>
> Geniş destek bulan direnişimiz, dört yıl boyunca gördüğümüz yoğun eziyetlere karşı bizleri ayakta tutmuştur ve gerekirse son noktaya, ölüme kadar da götürecektir.[15]

Bu son aşamada bile bildiride kullanılan "bir grup mahkûm" ifadesiyle greve gireceklerin sayısı muğlak bırakılmıştı. Açlık grevinin başlangıç tarihi ufukta gözükmesine rağmen, ilk yedi ismi netleştirme işi hâlâ sürüncemedeydi. Duyurudan ancak üç gün sonra Bobby, INLA'nın temsilcisinin Nixon olacağını teyit etti. Kieran Doherty'yi de ilk yedi kişi arasında saymıştı, ancak aynı gün yazdığı başka bir mesajda Doherty ilk yedilinin yerine geçecek ikinci grupta gözüküyordu.

İki gün sonra durum yeniden karıştı. Kara, sonunda ilk yedi kişi arasına alınmak için Sean McKenna'nın devam eden itirazlarına yenik düşmüştü. Bobby, Gerry Adams'a bir mesaj daha yazdı: "H5'in Komuta Subayı Sean McKenna'dan A/G için tekrar değerlendirilmek üzere kuvvetli bir itiraz geldi... Dolayısıyla Raymond McCreesh'in adını çıkarmak durumunda kaldık."[16]

Bobby farkında değildi ancak, kendi hayatını kökten değiştirecek bir karardı bu.

Bu arada, Armagh Hapishanesi'ndeki kadınlar da bir süredir eyleme katılıp katılmamak konusunda tartışıyordu. IRA militan-

ları olarak onlar da eylemdeydi, bu yüzden erkeklerle birlikte açlık grevine girmek istiyorlardı. Kimi battaniye adamlar, cinsiyetçilikle pratik sebepler arasında değişen tezlerle buna karşı çıktı. Sands'le Hughes kadınları açlık grevine sokmaktan yanaydı: "... Armagh'ın dayanışmaya katılmasına izin verilmelidir, reddetmek onlara hakaret olacaktır." Ancak kadınların otoriteler, basın ya da din adamları tarafından manipüle edilmesi ihtimalinden endişeleniyorlardı. Bu yüzden açlık grevine hemen katılmalarına karşıydılar. Bobby bu düşünceyi şöyle savunmuştu:

> A/G'ye hemen katılmalarını arzu etmiyoruz. Onları tehlikeden uzak tutmak istiyoruz, tehlikeli bölgede bulunurlarsa iki sebepten erkek mahkûmları da tehlikeye atacaklardır. 1. Acilen ihtiyaç duyulan toplumsal görünürlüğün odak noktasını dağıtmak. 2. Kızlar tehlike altında kalırsa, insanlar erkekleri kurtaramıyorsak bari kızları kurtaralım diyebilir.[17]

Gerry Adams, kadınların greve "ortasında" katılmasını öneriyordu. Sands'le Hughes, "Kızlar aramıza katılacaksa, bizce bu katılım 25 ile 35'inci gün arasında olmalı," diye yazarak bu fikre katıldılar. "Bunun belirlenmesi, grevcilerin durumu ile propaganda ve toplumsal yankının seyrine bağlı olmalı."[18] Kadınların bir açlık ve susuzluk grevine girmesi ihtimaline açık kapı bırakıyorlardı.

> İşin bir de susuzluk boyutu var ki aynı ölçüde tehlikeli olmakla birlikte son evrede bunun büyük bir darbe olacağını düşünüyoruz... Böylesi bir hamlenin mutlaka etkisi olacaktır. A/G'ye girecek erkekler durumu bütünüyle kavramış durumda, dolayısıyla ne bir taktik olarak böyle bir hamle yapılmasına ne de kızların buna katılmasına kendilerini kurtaracak bir şey olarak bakmaları söz konusudur. Ancak, bunun yine de değerli bir taktik olacağında hemfikiriz.[19]

* * *

Açlık grevi yaklaşırken Bobby, Liam Og'a "İnanıyorum ki yedi yoldaşımız da bu işin acı sonunu getirecek kararlılığa sahip," diye yazdı. Gardiyanların da "saçtıkları tükürüklerden" anlaşıl-

dığı üzere, artan bir baskı altında olduklarını not etti. Amirler ise "sürekli A/G olayıyla ilgili sorular soruyor ve her zamanki gibi saçma sapan palavralarla bizi kandırmaya çalışıyorlar"dı.[20]

Hughes'la Sands'in tasarladığı akıllıca bir plan sonucu, morallerde büyük bir yükselme oldu. Battaniye adamlardan Sean Glas'ı yönetime baş kaldırmayan mahkûmların yanına göndererek, açlık grevi başlamadan sayıyı kuvvetlendirmek için onları geçici olarak eyleme katılmaya ikna etmesini istediler. "Tatlı sözler, gözdağı ve sağduyuya seslenmenin bir karışımı" sonucu, çabaları meyve verdi. Bobby, açlık grevinin duyurulmasından üç gün sonra, baş kaldırmayan bloklardan tam yüz otuz mahkûmun battaniye eylemine katıldığını yazdı.[21]

Açlık grevcileri için toplum desteğini örgütlemek, mahkûmların gücünü büyük ölçüde aşan bir işti. Buna karşın Bobby, toplumsal figürlere seri üretim mektuplar yazan mahkûmlarla birlikte propaganda fabrikasını çalıştırmaya devam ediyordu. Basın mensuplarını hapishaneyi ziyaret etmeye çağırıyor, mahkûmlara ise aile ve yakınlarının doğrudan eylemlere katılımlarını sağlamalarını söylüyordu.

"Baskı yaratarak insanları harekete geçirebilirsek zaferi elde edebileceğimizi biliyoruz. Çocuklar görüşlerin tamamını ailelerini bu konuda etkilemeye çalışarak geçiriyorlar."[22]

13 Ekim'de Sands, her birinde yedi grevcinin bulunduğu iki "yedek acil durum ekibi"nin isimlerini gönderdi. Her grup hazırda bekletilerek, ancak, katılımlarının İngiliz hükümetinin üzerindeki toplum baskısını arttıracağı kilit noktalarda greve sokulacaktı. Bu ikinci ve üçüncü gruptaki isimler, ileride ilk gruptakilerin çoğundan daha meşhur olacaktı: Mickey Devine, Kieran Doherty, Ray McCreesh, Patsy O'Hara ve Kevin Lynch.[23]

Açlık grevinin başlamasına doğru herkes çok gergindi. Kardinal Ó Fiaich'in İngiliz hükümetiyle konuşmak için Roma'dan dönebileceği söyleniyordu. İdare ve mahkûmların planladıkları hamleler hakkındaki söylentiler havalarda uçuşuyordu. Bobby, Gerry Adams'a şöyle yazmıştı: "Blokta görevli hademelerin Crum'a nakledileceği söyleniyor. Gardiyanların istifa edeceği,

bunu hiç umursamadıkları ve H3'teki revir kanadının açlık grevcilerini yerleştirmek için kullanılacağı; hepsi söyleniyor."[24]

Bu arada, iletişimle ilgili sorunlar hâlâ başlarını ağrıtıyordu. 24 Ekim'de, eyleme başlamaya yalnızca üç gün kala, Bobby, mesajların yarattığı karışıklıkla ilgili tekrar not yazdı. Ayrıca açlık grevi sırasında neler olduğunu takip edebilmek için yeni bir radyoya ihtiyacı vardı.[25] Ardından, Derry'li açlık grevcisi Raymon McCartney idare tarafından ceza hücresine gönderildi. Birkaç gün sonra açlık grevi başladığında, büyük ihtimalle hâlâ orada olacaktı. Bobby bunu fazla dert etmiyordu, "Pazartesi günü greve başlayacağını anladığından emin olmak için gerekli tedbirleri almıştı."[26]

Organizasyon eksikliğine dair başka işaretler de vardı. Sands 24 Ekim'de gönderdiği ikinci bir mesajda, tuzun bilinç kaybını önleyici ya da açlık grevini uzatacak bir etkisi olup olmadığına ilişkin dışarıdaki yönetimden "acil tavsiye" istiyordu. Danny Morrison'un, tuzun etkilerinin ne olduğuna dair açıklamayı birkaç günden önce gönderemeyecekleri mesajına cevaben, Bobby memnuniyetsizliğini bildiriyordu. "Danny'nin meşgul olduğunu anlıyorum ama açıklamayı yarın alabilir miyiz."[27]

* * *

Açlık grevi duyurusundan sonra bazı din adamları, İngilizlerin uzlaşmaz tavrını sert şekilde eleştirdi. Denis Faul, mahkûmlara dinî hizmet veren alt kademe rahiplerden biri olarak müzakereler hakkında Kardinal Ó Fiaich ya da Piskopos Daly'den daha rahat konuşabileceğini düşünerek sonuçsuz kalan görüşmeler için İngilizleri suçlamıştı. İngiliz hükümetinin Ó Fiaich'ten "açık kalan" yollardan faydalanmasını tavsiye ediyor, sözlerini şöyle sürdürüyordu: "Buradaki görüşmelerinden önce İrlanda hakkında hiçbir bilgi ya da deneyimi olmayan İngilizlerin gelip daha yakın zamanda İrlanda kilisesinin liderlerini böylesine fütursuzca reddettikten sonra, trajik şekilde sonuçlanması hâlinde, nesillerdir türlü eziyetlere katlanmış Yurtsever İrlandalılar ile İngiliz halkı arasında on yıllarca sürecek bir gerginliğe neden olacak bir durumu bu şekilde kışkırtması çok üzücü."

Alex Reid'in Danny Morrison'a, aralarında konuşurken söylediği şeyi Faul uluorta dile getiriyordu: İngilizler "kapıyı din adamlarının suratına çarpmıştı."[28] Ancak Faul, hapishane ve sokaklardaki ölümlerin önünü almak için iki tarafın müzakerelere yeniden başlamasının şart olduğunu da ekliyordu.

Açlık grevinin başlamasından dört gün önce, 23 Ekim'de, Ó Fiaich Londra'daki bir toplantıya katılmak için Roma'dan ayrıldı. Kardinalin dönüşüne sebep olan, mahkûmların tek tip elbise yerine kendi giysilerini giymesine izin veren bir imtiyaz da dahil olmak üzere meseleyi çözüme kavuşturabilecek bir belge taslağının hazırlandığı bilgisiydi. Ancak Kardinal'le Piskopos Daly, hükümet konağına vardıklarında belge henüz tamamlanmamıştı. Beklediler. Bekleyişleri, Ó Fiaich "bir bit yeniği olduğuna" dair kuvvetli bir izlenime kapılıncaya dek bir saatten fazla sürdü. Sinir bozucu bir anda, konukları ağırlayanlar, onlara içecek bir şeyler ikram etmeye karar verdiler. Ó Fiaich İrlanda viskisi istedi, ancak ellerinde yoktu. Bir şişe alması için dışarı adam göndermek zorunda kalmaları hiç değilse kardinali beklerken onları oyalamıştı.

Nihayet İngilizler bildiriyi getirdi. Ó Fiaich, Reid'e "muğlak bir paragraf tespit ettiğini" söyledi. Giysiler hakkındaki kısımdı bu. Ó Fiaich daha sonra, Londra'daki bir radyo istasyonunun o sabah mahkûmların kendi kıyafetlerini giymelerine izin verileceğine ilişkin bir haber sızdırdığını duydu. Hangi makam olduğu tam olarak belli değildi ancak ya Birlikçiler ya emniyet güçleri ya da hapishane idaresi tarafında bir telaş kopmuş, bildirinin bir kısmının yeniden yazılması için apar topar koşturulmuştu.

Ó Fiaich "Yazılışından bir tuhaflık olduğu belliydi," dedi Reid'e.

İngiliz otoriteleri tekliflerini tekrar sunduğunda, kıyafet imtiyazları din adamlarının beklediğinden çok daha kısıtlıydı. Atkins basına mahkûmların kendi kıyafetlerini değil hükümetin verdiği "sivil tip kıyafetler" giymelerine izin verileceğini açıkladı. Tek tip elbise "sivil tek tip kıyafetlerle değiştirilecekti." "Tek tip" kelimesi, Birlikçilerle cezaevi amirlerinin, hükümetin, mahkûmların taleplerine teslim olacağına ilişkin korkularını ya-

tıştırmak için kasıtlı olarak seçilmişti. Önde gelen Kuzey İrlanda Birlikçilerinden James Molyneaux buna rağmen sivil tip giyim hükmünü "şantaj karşısında açık bir yenilgi" olarak yorumladı. Ian Paisley ise bunun "ancak H Blok eylemcileri karşısında bir teslimiyet olarak görülebileceğini" söyledi.

Ó Fiaich ilk başta bir yorumda bulunmayı reddetti.[29] Ancak ertesi gün, Piskopos Daly'yle ortak bir açıklama yaparak "İngilizlerin teklifinin, mevcut durumda talep edilenler karşısındaki yetersizliğinden ötürü derin bir hayal kırıklığına uğradıklarını" bildirdiler. Piskopos Daly, "'sivil kıyafet' teriminin daima mahkûmların kendi kıyafetlerini kastetmek için kullandığını" savunarak Atkins'i açıkça art niyetlilikle suçladı.[30] Din adamları, pazartesi günü başlayacak açlık grevlerini durdurabilmek için "son bir çaba" olarak Atkins'le buluştuklarını söylediler. Suçluyu ilan etmek konusunda sonuna kadar gitmemiş olmalarına karşın, çok öfkelendikleri ortadaydı. Teklif ettikleri şey bir ihtilal filan getirmiyordu, üstelik giyim ve iş konusunda yapılacak cömert bir jest, "H Blokları'nda artık beşinci yılına girmiş olan korkunç çıkmaz için uzun zamandır beklenen sonucu" sağlayabilirdi.[31]

Son bir girişim olarak din adamları, yedi mahkûmun akrabalarına, açlık grevlerini durdurmak için ikna etme çağrısında bulundu, *Irish News* bu çağrıyı editör yazısında yayımladı. Ancak, bilhassa Atkins'in "sivil tip kıyafetler" açıklamasının ardından hükümetin açlık grevcilerinin hayatını kurtarmak için bir müdahalede bulunmayacağını teyit ederek inanması güç bir vurdumduymazlıkla "Kendilerini açlıktan öldürmeye karar verdilerse pekâlâ ölebilirler,"[32] demesinden sonra, gazete açlık grevcilerinin çağrıya kulak asacağına dair fazla bir umut beslemiyordu.

H3'te ise Sands ve Hughes Atkins'in bildirisini incelemekteydi. Bobby, tüm gece süren bir tartışma yürüttü. Açıkça varılan fikir birliği, İngilizlerin teklifinin açlık grevini iptal etmeleri için yeterli olmanın yakınından bile geçmediğiydi. Aksine, İngiliz hükümeti tarafından inançsızca yapılmış bir hamle, hakiki bir değişim sağlamadan açlık grevlerini bitirmek için verilmiş son bir nefesti. Boby bu hamleyi İngiliz hükümetinin zayıflığının bir

işareti olarak yorumluyordu. Ertesi gün mahkûmlar, hükümetin "sivil giyim" teklifini sert bir şekilde reddetti. Sands, komuta subayı olarak Brendan Hughes'un yerine geçmeden önce yayımladığı son basın bildirilerinden birinde, hükümetin hamlesini şu şekilde itham ediyordu:

> ... [bu] zalimce bir alay; battaniye adamların kazandığı ivme ve büyüyen desteklerini dağıtmak için yapılmış bir gerilimi tırmandırma politikası. Belli meseleleri çözüme ulaştırmanın H blok krizini sona erdireceğini biliyor, fakat yine de bundan kaçınıyorlar, bu yüzden bize göre hâlâ suçludurlar... H Blok 3, 4 ve 5'teki Cumhuriyetçi mahkûmlar olarak bizler, İngiliz hükümetinin hapishane tektip'lerinin yerine anlamsızca koyduğu bu hapishane kıyafetlerini reddediyoruz. Kendi kıyafetlerimizi giymeyi temel bir insan hakkı ve beş talebimizden yalnızca biri olarak görüyoruz... Bizler suçlu değiliz ve siyasi mahkûm olduğumuzu ortaya koymak için açlık grevleriyle acılı bir ölümü karşılamaya hazır ve istekliyiz.[33]

Bobby, Liam Og'a Atkins'in "sivil" kıyafet verme teklifinin bir zayıflık işareti olduğundan ve dayanırlarsa her şeyi kazanacaklarından emin olduğunu söyledi. Baskıya devam etmeyi öğütleyerek Liam Og'dan Hareket'e "daha aktif bir destek ve baskıyla onların canına okuyabileceğimiz" mesajını "bölgedeki halka" iletmesini söylemesini istedi. İkna edici olmak için mesajını şöyle sonlandırıyordu: "Not: İmtiyazlardan sonra gardiyanların morali her zamankinden daha kötü durumda. Her şey sona erene kadar çoktan bezmiş olacaklar."[34]

Bobby kavgaya susamıştı. Artık, bunun, kazanacakları bir savaş olacağını düşünüyordu. Açlık grevlerinin başlamasından önceki gece, Bobby'nin kanadındaki mahkûmlar bir şarkı gecesi yaptılar. Buna "Flead Coeil Buach" ("Zafer Şarkıları") adını vermişlerdi. Işıklar kapanır kapanmaz Kara ayağa kalkıp birliktelik, fedakârlık ve zafer üzerine uzun ve etkileyici bir konuşma yaptı. Bunun son muharebe olduğunu söyledi. Kanattaki bazı mahkûmlar muhtemelen bu muharebe kazanılmadan ölecekti. Ancak bunun dert edilecek bir şey olmadığını söyledi, zayiatlar her savaşta olurdu.

"Dışarıda, silahlı bir işe her kalkıştığınızda ölüm riski vardır," demişti onlara. "Burada da aynısı geçerli." Kararlaştırdıkları eylem planının başka alternatif kalmadığı için ve "İngilizlerin bize karşı umursamaz olduğunu tamamen bilerek" belirlendiğini anlatmıştı. Mahkûmlardan Tanrı'ya, kendilerine gerekirse yolun sonuna kadar gidecek gücü vermesi için dua etmelerini istedi. Dünyanın önünde cesur bir duruş sergiledikleri için mahkûmların hepsine teşekkür ederek içerideki birliktelerini dışarıda birlik içinde duran halkla beraber sürdürürlerse zaferin mutlaka onların olacağını söyledi. Konuşmasını, diğerlerinin onun ağzından daha önce de birçok kez işittikleri bir deyişle noktalamıştı:

"Halkınıza sadık, Cumhuriyet'e inançlı olun."

Mahkûmlar Kara'nın sesine kilitlenmişti, pek çoğu gözyaşlarına boğulmuş, olacaklardan kaygı duyuyordu. Colm Scullion, Kara'nın siyasi statü için gerekirse sonuna kadar gideceğinden hiç kuşku duymamıştı.

Ardından Tommy McKearney kısa bir konuşma yaptı. İrlandalıların mücadele tarihini onlara öğretme ayrıcalığını kendisine tanıdıkları için mahkûmlara teşekkür etti. Kısa konuşmasını Spartalı annelerin savaşa gitmeden önce oğullarına söyledikleri bir sözle bitirdi: "Eve ya kalkanınla dön ya da kalkanının üzerinde."

Birisi haykırdı, "Seni muhakkak omuzlarda taşıyacağız Moy!"* Tommy güldü. "Evet tabutta," diye cevap verdi.[35] Ardından Bobby şarkıya başladı.

***

Pazartesi sabahı, 27 Ekim 1980. Gardiyanlar kahvaltıyı dağıtmak için geldiğinde yedi battaniye adam siyasi statü için bir açlık grevine başladıklarını ve yemeyeceklerini ilan etti. Kara'nın hücre arkadaşı Muffles onun önünde yemeye utandığı için Hughes, o kahvaltısını ederken yüzünü duvara döndü. "Ama Tanrı yardımcısı olsun," diyor Hughes, "çok fazla yemezdi." O sabah Sands,

* Moy, McKearney'nin memleketinin adıydı.

battaniye adamların komuta subayı olarak görevi devraldı. Bik MacFarlane ise yeni Halkla İlişkiler Sorumlusu olmuştu.

Kara fiziksel muayene talebinde bulunarak Dr. Emerson'la gardiyanları sınamaya karar vermişti. Başgardiyan, doktorun muayenehanesine ancak "cezaevi iç çamaşırları ve pantolonuyla ya da çıplak" gidebileceğini söyledi.[36] Bobby yine de muayenelerin yapılmasını istedi, idarenin, açlık grevcilerinin yemek yediği dedikodusu çıkarmasından endişeleniyordu; bu yüzden onlara karşı kanıt olarak elinde günlük tartım bilgilerinin olması gerekiyordu. Halkla ilişkiler açısından böyle bir tehdidin varlığı onu cezaevi pantolonunu giymekten daha çok kaygılandırıyordu.

"Bunun için neye katlanmaları gerekirse gereksin, cuma sabahı, çocukları muayene masasına gönderiyorum," diyerek Liam Og'u bilgilendirdi. Hareket'in de bu sırada açlık grevcilerinin tıbbi muayeneden geçebilmek için cezaevi giysilerini giymeye zorlandıklarıyla ilgili bir basın açıklaması yayımlamasını talep etti.

Yönetim, açlık grevcilerini başka adi yöntemlerle taciz etmeye koyulmuştu. Tuzu yemek tabaklarının üzerine döküyorlar, böylece açlık grevcileri, tuzu, yemekten ayıklamak zorunda kalıyordu. Yemek tabakları bir sonraki öğüne dek hücrelerde bırakılıyordu. Akşam yemekleri bütün gece hücrede bekliyordu. Gürültünün seviyesi birdenbire artmıştı. Havalandırma sürekli çalışıyordu, ayrıca gardiyanlar sabahları ilk iş hevesle kapıları yumruklamak gibi bir adet geliştirmişti.

"Bunun dışında," diye yazmıştı Sands, "çocukların durumu iyi. Tabii hücre arkadaşlarını yemek yerken izlemek ve tuvalete çıktıkları zaman kokuya katlanmak zorunda kalıyorlar. Ayrıca hücrelerde havasızlık sorunu var. Sürekli karanlık. Mazgallar zaten inanılmaz kirli."[37]

Açlık grevinin başladığı gün Bobby hâlâ ayrıntıları düzenlemekle meşguldü. Birisi "eksilirse," listedeki bir sonraki kişi derhal onun yerini alacaktı. Böylece açlık grevinde sürekli yedi kişi olacaktı (kadınlar ayrı olarak değerlendiriliyordu).[38]

Kısa bir süre sonra istenmeyen misafirler gelmeye başladı. Açlık grevinin dördüncü gününde yardımcı amir, McKearney ve

Hughes'u hiçbir koşulda kendilerine taviz verilmeyeceği hakkında bilgilendirdi. Kendisine kalırsa, orada canları istediği gibi geberip gidebilirlerdi. Son olarak, hayli umursamaz bir ifadeyle, ilk gün sayılmadığı için an itibariyle açlık grevinin üçüncü gününde olduklarını söyledi.

Bik MacFarlane, "Tam ona göre, aşağılık herif!" diyerek durum hakkındaki fikrini bildirdi.[39]

Cezaevi amiri her gece açlık grevcilerinin hücrelerini tek tek ziyaret ederek eyleme devam edip etmeyeceğini soruyordu. Aldığı tek cevap bir "evet" ile başka herhangi bir şeyi cevaplamayı reddetmek oluyordu.

Rahip Toner'ın Brendan Hughes'u ziyareti de bir o kadar kötü geçmişti. Toner, onun otuz gün boyunca açlık grevinde kalmış bir adamın oğluyla görüşmesini istiyordu. Ancak ziyaretin amacının Hughes'u açlık grevine son vermeye ikna etmek olduğunu ağzından kaçırdı. Hughes Toner'ı öfkeyle yanından gönderdi.

Sinir bozucu başka şeyler de ortaya çıktı. Gardiyanlar art niyetli şeyler söylüyordu. Bir tanesi sürekli yemekten bahsediyordu. Bir başkası bağırarak, elinde maun ağacı olduğunu, tabut için ihtiyacı olan varsa verebileceğini söylemişti.[40] Bir gün Hughes muayeneden dönerken gardiyanlardan biri bağırdı, "Getir bakalım ölünü!"

Cadılar Bayramı sabahı açlık grevinin beşinci gününe girilmiş, nihayet mahkûmların bellerine havlu sararak doktoru görmesine izin verilmişti. Ancak hâlâ can sıkıcı sorunlar vardı. Tartıya çıkıp tansiyonları ölçüldükten sonra parmaklıklı kapıların arasında kalan bir alanda muayene için bir saat bekletildiler.

Brendan Hughes'da şiddetli bir terleme sorunu başgöstermişti bile, doktor idrar örneğini istedi. Tıbbi görevli[41], idrarına turnusol kağıdı daldırdığında gördüğü rengi hiç beğenmedi. "Böyle olmaması lâzımdı," dedi. Bobby bir mesaj yazdı: "Kara kendini zayıf hissediyor, sürekli başı ağrıyor ve kalbin yukarısında göğsün iki tarafında ağrısı var."[42] Üç gün sonra Hughes'un başı hâlâ ağrıyordu. Bobby onun "bitkin göründüğünü, fakat yine de epey sağlam durduğunu" bildirdi.[43] Dört gün sonra Hughes'un baş ağrısı kesildi. Bu kez böbrek enfeksiyonu başlamıştı.[44]

Kasım başlarında gardiyanlar Sands'in korktuğu gibi, açlık grevcilerinin bazılarının yemek yediğini yaymaya başladılar.[45]

4 Kasım'da Bobby, gardiyanların, H3'ün B kanadında badana yaptıkları ve açlık grevcilerinin bir sonraki çarşamba buraya nakledileceğine dair bir duyum aldı. Onları iletişimin daha kolay yürütüldüğü revir kanadına aldırmaya çalıştı.[46] İki gün sonra açlık grevcilerini B kanadına nakletmek yerine, Bobby'nin kanadını buraya alıp açlık grevcilerini revir kanadına yerleştirdiler. Kapıdaki "Yalnızca Tıbbi Görevliler" yazısını ise son anda indirmişlerdi. Bobby, Liam Og'a, "bunun bir revir kanadı değil, pencereleri, yatakları ve daha insani koşulları olan sıradan bir kanat olduğunu söyleyeceklerinden hiç şüpheniz olmasın yoldaş," dedi.

Aynı gecenin ilerleyen saatlerinde, Sands, karşıya bağırarak yedi grevciyle iletişime geçti ve her birinin ayrı hücrelerde tutulduğunu öğrendi. "Bizim yedi çocuk sağlam durumda, sorun yok," dedi Liam Og'a.[47] Bağırdıktan sonra onları neşelendirmek için bir şarkı gecesi tertip etti. Yedilinin H3'te tutulduğu süre boyunca bu, her gece yapılacaktı. Kara bu konserler konusunda pek emin değildi. Bazen "kafasını dinleyip" yalnızca huzur içinde sessizce oturmak istiyordu.

Ertesi gün öğleden sonra Bobby, uzun bir bilgi mesajı yazmaya koyuldu, açlık grevcileriyle kurdukları iletişimin, kanattan kanada taşındıkça bir döngü hâlinde bazen daha iyi bazen daha kötü olacağını açıklıyordu. Grevcilerle çarşambaya kadar bağlantı hâlinde olabilecekti, "sonra üç dört gün kadar, çok az fırsatla yetinmek zorunda kalacağız." Ardından bu döngü tekrarlanacaktı.[48] Bobby soğuk algınlığı ve griplerden ötürü endişeliydi çünkü açlık grevcilerinin ilaç almayı reddetmesine karar vermişlerdi. (Bobby'nin de bir türlü iyileşmeyen bir gribi vardı.)

"Daha önce ilaçları reddetmeyi konuşmuştuk," diye yazmıştı Sands. "Doktor bunun usûle uygun olup olmadığını öğrenmek için kendini paraladı. Grevciler revir kanadındayken böyle olması beni çok rahatlatıyor. Ayrıca bu durumda ilaçların bizimkilere zarar vereceğini de öğrendik. (Aslında tam olarak bilmiyoruz

ama bu konuda bir fikrimiz var. Doktora güvenmeye hazır değilim. Adamın boğazını keser o.)"

İletişim sorunları sürüyordu. Bobby her kanat için fazladan on ziyaretçinin daha isim ve adresini istedi. "Aralıkta, merkeze 180 farklı ziyaret olacak," dedi Liam Og'a. "Neticeyi bütün açılardan değerlendirmem gerektiği için tüm ayı kullanacağım." Ardından, "Sızdırılan mesajlara dönersek. İşin can alıcı yeri bu yoldaş, mahkûmların gelen mesajların yüzde 99'unu yutması gerekiyor. Hücreye dönünce bunları kusarak çıkarıyorlar. Bunun yüzde 40'lık bir başarı oranı var. Kalan yüzde 59'un vücuttan geçmesi gerekiyor. Vücuttaki asitler streçi eritiyor (Yani bazen, özellikle de köy çocuklarında. Ha!). (Hey güzel Tanrım.) Her neyse, bunu düzeltmek için mesajların etrafına iki kat yaldızlı kâğıt ve her zamanki gibi streç sarın. Bir mesajı almak için nelere katlanmak zorunda kaldığımı biliyorsunuz artık. Bunun yarısına bile inanmazdınız aslında."[49]

Her akşam saat 9'da Bobby bağırarak Brendan Hughes'la İrlandaca konuşurdu. Kara'nın baş ağrılarıyla baş dönmeleri bir başka endişe konusuydu. Bobby, Liam Og'a "Kapının önünde ayakta durup mesajlaşmak için bağırmak bile onun için epey zor," diye yazdı. "Ani bir baş dönmesine kapılıp yere yığılacağından korkuyorum. Başka yollar düşünüyorum. Nasıl ilerleyecek, göreceğiz. Şu ya da bu şekilde, temel konuları konuşacağız. Bobby, Liam Og'a yedi kişinin, durumları iyice kötüleşinceye kadar H3'te tutulmasını beklediğini söyledi. Daha sonra cezaevi hastanesine, hatta Belfast'taki Musgrave Askeri Hastanesi'ne kaldırılabilirlerdi, bu ise önlerine yeni engeller çıkaracaktı.

* * *

9 Kasım Pazar günü, açlık grevinin ikinci haftası doluyordu, Bobby'nin ruh hâli ise gergindi. Ayin sırasında açlık grevcilerini görecek, ayrıca yeni bir radyo alacaktı. Ayinde bütün grevcileri gördü, yalnız Tommy McKearney soğuk algınlığından yataktaydı. "Çocukların ellerini sıktığı zaman ellerinin epey soğuk olduğunu" fark etmişti. Bunun yanında birkaç gözlemde bulundu.

"İlk olarak, üzerlerinde hafif bir tembellik var, demek istediğim, küçük detayları belirtmeyi ihmal ediyorlar." Kara'nın böbrek enfeksiyonu geçmişti. Fakat şimdi de her gece Bobby'ye bağırmaktan testislerinde bir ağrı çıkmıştı. Hughes yine de "ciddi hiçbir şeyi olmadığı" konusunda diretiyordu. Diğerlerinin arasında en sağlam gözüken, açık ara Tom McFeeley'ydi. "Ayin sırasında ona hâkim olmakta epey zorlandım," diye şikâyet etmişti Bobby. "Az daha hepimizi aforoz ettirecekti!"

Ancak göze çarpmaya başlayan bir sorun vardı. "Kişisel fikrim, gördüğüm altı kişinin içinde en kötü durumdaki kesin olarak Sean'dı..."

Yedi mahkûma kitap ve gazete veriliyordu, ancak Sands kanadın geri kalanındaki durumu, "Onlar kitap alıyor diye gardiyanlar salyalar akıtarak bize laf sokuyor (beyinsizler)." diyerek anlatmıştı. Kara'nın söylediğine göre amirler düzenli olarak yanlarına geliyordu. İçlerinden özellikle bir tanesi çok yüzsüzce davranıyordu. "Kara ona ezik yalakanın teki olduğunu söyleyince adamın hiç hoşuna gitmemiş," demişti Bobby. Ancak bu "yüzsüz" yöneticinin aksine, gardiyanların çoğu açlık grevcilerine oldukça düzgün davranıyordu. Sands, yediliye bu durumdan faydalanmalarını öğütlemişti: "Gardiyanlar genel olarak fazla iyi. Hele bazıları öyle bir yağ çekiyor ki insan hâllerine acımadan edemiyor. Çocuklara onlardan kalem, kâğıt istemelerini söyledim."

Bu mesajın sonlarına doğru, Bobby, birden heyecanlı bir not düşüyor, "Aman Tanrım! Az önce Bayan Dale'in sesini duydum!* Ses azdı ama anlaşılıyordu. Vallahi çok heyecanlandım, kafam da bayağı rahatladı!"[50]

* * *

Açlık grevi uzadıkça, uzlaşması için İngiliz hükümetine yapılan toplum baskısı artıyordu. Destekçiler, kırsal bölgeleri "H Blokları'nı Yık'" afişleriyle donatıyordu. Her gün yürüyüş ve eylemler yapılıyor, genç insanlar sürekli, ordu ve polisle karşı

* Bayan Dale, BBC'nin "Bayan Dale'in Günlüğü" ("Mrs. Dale's Diary") adlı radyo dizisindeki ana karakter olsa gerek. *-çev.*

karşıya geliyordu. Açlık grevcileri zayıfladıkça kitle büyüyordu. İrlanda Radyo ve Televizyon Kurumu'nun yürüttüğü bir kamuoyu araştırmasında, güneydeki İrlandalıların yarısının, İngilizler tarafından siyasi statünün derhal verilmesini istediği çıkmıştı.[51]

1 Aralık Pazartesi günü, Armagh Hapishanesi'nden üç kadın açlık grevine katıldı: Mairead Farrell, Mary Doyle ve Mairead Nugent. Ertesi gün yedi adam cezaevi hastanesine taşındı.[52] Hastanedeki yeni doktorları Dr. Ross her gün ziyarete geliyor, bazen de yanlarında kalıp saatlerce onlarla konuşuyordu.

Grev, belirleyici bir aşamaya doğru ilerliyordu. Bobby, Liam Og'dan Cumhuriyetçi mahkûmların özel kategori statüsünü ilk kez kazandığı 1972'deki açlık grevinde "anlaşmaya varılmadan önceki flörtler" hakkında bilgi göndermesini istedi.[53]

Yedi açlık grevcisinin bünyesi zayıfladığı için artık vakitlerini yatakta geçiriyorlardı. Cezaevi hastanesine geldikten birkaç hafta sonra bazıları yürümekte zorlanmaya başlamıştı. Kara günden güne zayıflıyordu. Raymond McCartney'le ikisinin o dönem hastane yatağında çekilmiş resimlerinde, uzayıp tel tel olmuş saç ve sakallarıyla, çökmüş gözleriyle yaşlı adamlara benziyorlardı. Kara, Bobby'nin kendisini cezaevi hastanesinde ziyaret etmesine izin verilmesini talep etmişti. Cezaevi amirinden kısıtlı ziyaret için izin çıkınca oldukça şaşırdı. Bundan sonra Sands her iki günde bir yarım saatliğine ziyarete geldi. Birlikte hapishanedeki ve dışarıdaki durumu tartışıyorlardı. Sands kampanyayla ilgili öğrendiği her haberi Hughes'a iletiyor, Kara ise grevcilerin fiziksel ve ruhsal durumlarını aktarıyordu.

Grevciler zayıfladıkça Doktor Ross konuşmak için daha sık gelmeye başladı. Kara'ya göre doktor onları rahat ettirmek için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Yatak yaralarını hafifletmek için onlara özel şilteler getirmişti. Ağrılarını azaltmak için ara sıra gelip onları yavaşça diğer tarafa çeviriyordu. Ancak Bobby, Hughes'u azarladı. Ross'un, Kara'nın aklına girmeye çalıştığını ve ondan kurtulmasını söyledi.

"Bobby kimseye güvenmezdi, hiç kimseye," diyerek açıklıyor Hughes. "Özellikle gardiyanlarla yönetimdekilere. Ve özellikle

doktorlara, hatta özellikle o doktora; sonuçta daha önce doktorlarla hiç de hoş olmayan şeyler yaşamıştık."

* * *

İngiliz hükümetinin üstündeki "uzlaşın" baskısı artıyordu. Margaret Thatcher halk önünde "teröristlerle asla konuşmayacağını" ilan etmiş olsa da hükümeti, IRA'yla eski bir iletişim kanalını yeniden açmıştı. Derry'den yurtsever bir iş adamı, IRA'nın ordu konseyiyle "dışişlerinden" Michael Oatley isimli biri (gerçekte İngiltere'nin dış istihbarat sağlayan gizli servisi MI6'da* görev yapan bir ajandı) arasında köprü görevi görüyordu. Bu kanal, aracılar ve takma isimler gibi çeşitli yollarla gizli tutuluyordu. Oatley "Dağcı" adıyla biliniyordu. Alex Reid'in yerine gelerek aracılık görevini yerine getiren Rahip Brendan Meagher ise "Melek" ismiyle anılıyordu.

Aralık başında gerçekleşen görüşmelerden Bobby'nin haberi vardı, ancak grevciler bir şey bilmiyordu. IRA ise Meagher'ı denkleme dahil ederek, güneydeki İrlanda hükümetinin, özellikle de *Taoiseach* (İrlanda devlet başkanı) Charles Haughey'nin haberdar olmasını garanti altına almıştı. Meagher "Haughey'nin adamı"ydı.[54] Ancak, Haughey'nin mahkûmlar ve özellikle açlık grevcileriyle doğrudan iletişime geçmesi, onu, görüşmeleri kendi amaçları doğrultusunda "rehin alan" bir pozisyona sokmuştu. Böylesi bir paralel görüşmede köprü görevini en iyi görebilecek kişilerden biri, ılımlı bir Yurtsever olan politikacı John Hume'du.[55] Hume açlık grevleri başlamadan üç gün önce aracı olarak hizmet etmeyi teklif etmişti.[56] Aralık başında Atkins'le buluştuğu zaman, H blok krizine Avrupa Komisyonu'nun geçen Haziran'da vardığı hükümlere dayandırılarak, "insancıl" bir çözüm bulunması için bastırmaya çalıştı.

Atkins, Hume'a benzer bir karşılık verdi. Avam Kamarası'ndaki bir oturumda kendisine bir soru yöneltmesi için muhafazakâr milletvekili Paul Marland'ı ayarladı: Mahkûmların hak ve imti-

* "MI6," Military Intelligence (Askeri İstihbarat), Kısım 6'nın kısaltmasıdır. *-çev.*

yazları mahkûmlarla halk tarafından açık bir şekilde anlaşılmış mıydı? Cevabı, hükümetin insancıl cezaevi reformlarını zaten yapmış olduğunu ortaya koyacak şekilde tasarlanmıştı. Atkins, Kuzey İrlanda'daki tüm mahkûmlara sağlanan "yaşam koşulları hakkındaki gerçekleri" eksiksiz olarak açıkladığını iddia ediyordu. Bu yedi kişi siyasi statü için açlık grevine girdiyse, bunu yerine getirmek "onları diğer mahkûmlardan ayıracak" ve "böylece hem terörist eylemler meşrulaştırılmış hem de onlara cesaret verilmiş olacaktı." Diğer taraftan, hükümet cezaevi idaresini daha "insani" ve "aydınlanmış" bir hâle getirmişti. 23 Ekim'de yaptığı "sivil tip giysiler" bildirisine değinerek mahkûmların akşamları, hafta sonları ve görüşlerde kendi kıyafetlerini giyebileceklerini söyledi. Hapishane işleri, fiziksel aktivite ve eğitime de yarıyordu. Örgütlenme hakkına gelince, mahkûmlar zaten hafta içi her gece üç saat ve hafta sonları gün boyunca bulundukları kanatta serbestçe örgütlenebilirdi. Görüşler, mektuplar ve erzak paketleri için konulan limit ise mahkûmların talep ettiğinden çok daha cömert bir şekilde belirlenmişti. Dahası, eylemlerine bir son verip cezaevi kurallarına uyarlarsa kaybettikleri infaz indirim hakkını da yeniden kazanabilirlerdi.

Atkins konuşmasını yaptığı sırada, Bobby hukuki bir ziyaret için bekliyordu. Normalde böyle bir durumda radyosunu çıkarmak gibi riskli bir şey yapmazdı. Ancak bu konuşma o kadar önemliydi ki radyoyu açmaya karar vermişti. Atkins'i dinlerken Bobby'nin aklına bir fikir geldi. Atkins'in girişiminde yeni herhangi bir şey olacağına dair bir inanç beslemiyordu elbette. Ancak, gardiyanların, İngilizlerin kendilerini "gözden çıkaracağı" korkusundan faydalanma hevesiyle, bu sanki sonunda siyasi statüyü getirecek bir sürecin başlangıcıymış gibi davranmaya karar verdi.

Gardiyan, "Sands'e görüş var!" diye bağırdığında Bobby radyoyla yazı malzemelerini aceleyle kaldırdı. Üstü aranıp görüş için tek-tip'leri giyerken, yeni kararını uygulamaya başladı.

"Ee Ralph, Hump'ın bildirisinden haber var mı?"

"İşe bak genç Sands, tam şu anda radyoda ne olacağını anlatıyor."

"Marland söz alıp halkın bizim hak ve imtiyazlarımızın bilincinde olup olmadığını sordu mu?"

"Aa, doğru söylüyorsun, sordu galiba."

"Atkins de beş talebi söyleyip insancıl değişiklikler yapmaktan bahsetmedi mi?"

"Ne tuhaf, sanırım böyle bir şeyler söyledi."

"Sonra da lafı çevirip 'Hapishanede kontrolü tümüyle onların eline vermemek için siyasi statü isteğine ya da beş talebe boyun eğmeyeceğiz ama idareyi elimizden geldiği kadar insancıl bir hâle getireceğiz' dedi, değil mi?"

"Evet, dedi."

Sands, gardiyana Atkins'in konuşmasını detaylarıyla anlattı. Ardından şok ettiği gardiyanı, duyduklarını diğerlerine anlatması için bırakıp avukatıyla görüşmeye gitti. Gardiyanlar Atkins'in konuşmasının IRA tarafından önceden onaylandığına inanmıştı. Bobby'nin dolambaçlı mizah anlayışının ve kötü bir durumu tersine çevirmekteki yeteneğinin tipik bir örneğiydi bu.

Atkins'in açıklamasından sonra kimi gardiyanlar gözden çıkarıldıklarına ikna olarak rapor alıp izne ayrıldı.[57]

* * *

Atkins'in açıklaması Kuzey İrlanda Bürosu (NIO) tarafından yazılmış otuz sayfalık bir belgeye dayanıyordu. Bu belge Avam Kamarası'nın kütüphanesine konmuş, kopyaları ise Kuzey İrlanda'daki din adamlarıyla bazı önemli isimlere dağıtılmıştı.[58] John Hume ertesi gün yaptığı bir açıklamada, bildiriyi "sorunun tatmin edici bir çözümüne doğru gidebilecek bir sürecin ilk adımı..." olarak karşıladı. Mahkûmları açlık grevini sonlandırmaya çağırdıktan sonra, "Talep edildiği takdirde, konuyu daha da ileri götürmek için benim kendi birimlerim hizmete hazırdır," diyerek teklifini yineledi.[59]

Bu sırada Charles Haughey de doğrudan Margaret Thatcher'la konuşmak için kendi hamlelerini yapmakla meşguldü. Atkins bildirisinden birkaç gün sonra Thatcher'ın günler içinde İrlanda'ya gelebileceğini duyurdu; görüşmeler sadece hapishane

krizini değil, İngiltere-İrlanda ilişkilerinde büyük ikramiyeyi de kapsayacaktı: İngiltere ve İrlanda arasındaki "ilişkilerin bütünlüğüne" ilişkin bir anlaşma.[60] *Irish News*'in Genel Yayın Yönetmeni de yazısında Hume'le Atkins'in konuşmalarının, İngilizlerin H Blokları meselesini "daha insani bir şekilde" çözebilmesi için bir fırsat sunduğunu belirtmişti. Haughey'nin en üst düzeydeki müdahaleleri sayesinde İrlanda'daki ılımlılar arasında, şiddet sokaklara yayılmadan hapishane krizinin çözülebileceğine dair ciddi bir umut doğmuştu.

Bu spekülasyonun sonucunda Kuzey İrlanda Bürosu'nda Müsteşar Yardımcısı ve aynı zamanda MI5'in üyesi olan John Blelloch, 10 Aralık Çarşamba günü H Blokları'nı ziyarete geldi. Sands pazartesiden beri Kuzey İrlanda Bürosu'ndan bir ziyaret bekliyordu ve bu gerçekleştiği zaman orada olmayı talep etmişti. Ancak Blelloch geldiğinde cezaevi idaresi Sands'in cezaevi hastanesine gitmesini sert bir şekilde reddetti. Belloch her bir açlık grevcisinin hücresine giderek eylemi bırakmaları hâlinde sunulacak reformları listeleyen dört sayfalık bir belge okudu. İleri sürülen beş talebin her biri için hâli hazırda önemli reformlar gerçekleştirildiğini söyledi. Okumayı bitirdikten sonra ise her grevcinin hücresinde bir kopyasını bıraktı.

Brendan Hughes, Belloch'u sabırla dinlemişti. Ardından "müzakereler"i sordu. Blelloch bununla ilgili herhangi bir soruya cevap vermeyi reddetti. Hughes'a belgeyi okumasını, "açlık grevi devam ederken hiçbir şey yapılamayacağını, ancak grev sonlanırsa NIO'nun belki bir şeyler yapabileceğini" söyledi. Hughes, Sands'in getirilmesini istedi.Yönetim, Blelloch oradayken bu talebi kabul etmedi. Ancak öğleden sonra saat 2 buçukta bir gardiyan, bilgilendirme yapması için Bobby'yi Brendan Hughes'un yanına getirdi. Hughes ziyaretin "cezaevi amiri tarafından bir defaya mahsus izin verildiğini" söyledi. Bobby hücrede Kara'nın yanı başında otururken, tıbbi görevlilerden biri kapıda durup konuştuklarını dinlemeye çalışıyordu. İşitilmemek için fısıldayarak konuşmuşlardı.[61]

Hughes belgeyi Sands'e göstererek Blelloch'un ziyaretinde olanları aktardı. Blelloch'un nasıl her şeyi muğlak bıraktığını anlattı. Ardından John Hume'un müzakereleri açmak için kendisiyle bağlantı hâlinde olduğunu ve ne yapması gerektiğinden emin olamadığını söyledi.

Bobby Hareket ile İngiliz hükümeti arasındaki gizli bağlantı hakkında Kara'yı bilgilendirdi. Hughes'a "sabah olanlara kanmamasını," ve "daha iyi tekliflerin yolda olduğunu" söyledi. Haughey ile Hume müzakerelerde kontrolü sağlamaya çalışıyordu, bu yüzden ayrı ve daha az şey sunan bir anlaşmaya kanmamaları için "[açlık] grevcilerini bir arada tutmak" hayati önem taşıyordu. Sean McKenna'nın gittikçe kötüleşen durumundan ötürü Bobby, Blelloch'un ziyaretinin, "zaman kazanmaya çalışmak" için bir girişim olduğunu düşünüyordu. Böylece NIO, açlık grevcilerinin blöf yapıp yapmadığını anlayarak mümkünse daha düşük bir anlaşmayı zorlamaya çalışabilirdi.

Hughes, Blelloch'un, açlık grevcilerinin yanı sıra Sands'le de konuşması gerektiği konusunda hemfikirdi. NIO'yla gelecekte yapılacak herhangi bir görüşme sözkonusu olduğunda, açlık grevcilerinin yanında Komuta Subaylarının da katılması konusunda ısrar edeceklerdi. Bobby kararı Adams'a yazdı: "Tekrar gelirlerse talepler konusunda NIO'yla yalnızca ikimiz konuşacağız, ben ayarladım... Üç dört kişi olurlarsa Bik'i de isteyeceğiz, tamam mı?"

Bobby ayrıca Kara'nın "parçaları toplamakta gayet hızlı" olduğunu söyledi. "Gayet soğukkanlı"ydı, "bir konu dışında." Birilerinin ölebileceği evreye yaklaştıklarında ne olacağı konusunda çok "asabi"ydi. Bobby, İngilizler harekete geçmediği takdirde, ölümlere rağmen "kazmaya devam etmek" zorunda olduklarını söylemişti. Hughes, İngilizlerin blöf mü yaptıklarını, yoksa yalnızca harekete geçmeye gönülsüz mü olduklarını nasıl anlayacaklarını sordu. Bunu duymak Bobby'yi kaygılandırmıştı: Kara'nın açlık grevini ölüme kadar götürmek konusunda isteksiz olduğunu gösteriyordu. Kara bu noktada kendisiyle görüşmek isteğini bildirmiş olan John Hume'a ziyarete gelmesi için haber göndermeli miydi?

"Bu benim için bayağı sarsıcı oldu," dedi Bobby.

Ne Hume'un ne de Haghey'nin "orta yolu ele geçirmesine" hiçbir şekilde izin vermeyeceklerini ve "haber göndermeye hiç kalkışmamasını" söyleyerek yanıt verdi.

Blelloch'un ziyaretinin amacı neydi ki? Sands, bunu, açlık grevcilerini tecrit ederek nihai bir uzlaşmayı sınırlandırmak için bir girişim olarak görmüştü; IRA ile İngiliz hükümetinin başka birimleri arasında geçen paralel görüşmeleri baltalamaya çalışıyor olmaları bile mümkündü. Bu andan itibaren, açlık grevcilerinin en kritik zamanlarda komuta zincirinden kopma tehlikesi Sands'in zihnini daima meşgul etti.

O akşam saat 6:45'te, Rahip Toner, Bobby'yi hücresinde ziyaret etti. Blelloch'un ziyaretinden tatmin olmadığını ona söyledi. NIO, önceki cuma, görüşmeye dair kendisiyle Rahip Meagher'i bilgilendirmişti, ikisi daha ziyade bir tür paket program bekliyorlardı. Toner, Brendan Hughes'tan, Blelloch'un ziyaretine verecekleri tepkinin çok sert olmaması yönünde talimat getirmişti. NIO'yu tekrar gelemeyecek kadar küçük düşürmek istemezlerdi.

Bobby mosmor kesildi. Kendisi Hughes'la konuştuklarını gizli tutmak için uğraşıp dururken, Kara kalkmış stratejilerini bir rahiple, üstelik ikisinin de son derece güvenilmez bulduğu bir rahiple tartışarak çabalarına gölge düşürmüştü.

Sands, "[NIO'ya karşı ılımlı bir tutum göstermekte] bazı faydalar var," diyerek Adams'a sırlarını açıklamıştı, "ama şimdi Index* bildiğine göre İngilizler de öğrenecek."

Olası zararı nasıl önleyeceklerdi? Bobby, mahkûmların bakış açısından, kuvvetli bir duruş sergileyen ancak İngilizleri de fazla utandırmayacak bir basın bildirisi yayımlamaya karar verdi. Blelloch'un tekliflerinin "son derece yersiz" olduğunu ancak, bunun İngilizlerin pazarlık konusundaki isteksizliğini gösterdiğini söyleyeceklerdi. Tehditkâr bir ton katmak için ise tatmin edici bir anlaşmaya varılana dek grevin süreceğini tekrar ettiler. Bu arada Bobby, Rahip Toner'a battaniye adamların militan bir ruh hali

* Metnin diğer parçalarından, "Index"in Rahip Toner için kullandıkları takma isim olduğu anlaşılıyor. *-çev.*

içinde olduğunu ve daha çok adam koyarak grevi tırmandırması için kendisine baskı yapıldığını söyledi. Toner'a ve onun aracılığıyla İngilizlere ne kadar kararlı olduklarını göstermek istiyordu. Açlık grevine yeni mahkûmlar sokmak gibi bir niyeti henüz yoktu, ancak Adams'tan, İngilizler konuşmak için tekrar hapishaneye gelmezse grevdeki adam sayısını arttıracakları haberini yaymasını istedi.[62]

İki gün sonra işlerin geldiği nokta, Sands'e İngilizlere daha çok baskı uygulamaları gerektiğini hissettirdi. Adams'a şöyle yazdı:

> Salı sabahı ikinci grubu devreye sokuyoruz... Haftanın ilerleyen günlerinde bir ilâve daha yapmayı düşünüyorum, onlara tekrar darbe vurmak için on dört kişi... Esasen baskıyı sürdürmek ve durumu iyice tırmandırmak için.

Açlık grevini tırmandırmanın, İngilizlerin oyalama girişimleriyle Hume ve Haguhey'nin işi kurcalamalarını bozacağını düşünüyordu. Bazılarının bu hamlelerden çok fazla şey beklemesi Bobby'yi kaygılandırıyordu.

> Bu haftanın planları biraz karışık. Salı günü ikinci grubu devreye sokmayı yalnızca pazarlık için tehdit olarak düşündük aslında.[63]

Hafta sonunda Sean McKenna'nın fiziksel durumu kötüleşince Bobby yeni açlık grevcilerinin katılımını salıdan pazartesiye aldı. Sayıyı ise on dörtten otuz üçe çıkarmıştı; o gün Gerry Adams'a yazdıklarından rahatlamış olduğu açıkça anlaşılıyor.

> Bugün yaptığımız hamleden sonra kendimi çok daha iyi hissediyorum. Numaradan yapılanlar ortadan kalktı ve ortam şimdi çok daha net.

Yeni açlık grevcilerinin battaniye adamları tekrar canlandırdığını düşünüyordu.

> Bu sabahki hamlemizle birlikte ayaklarımız yeniden yere bastı. Bu iyi bir şey, buradaki ortam da şimdi çok daha iyi. Olmayacak duaya amin diyen dilenciler değil, fir pluid aris ["yeniden battaniye adam"] olduğumuzu hatırladık.

Adams'tan, Rahip Meagher ve onun kanalıyla Charles Haughey için bir noktayı açıklığa kavuşturmasını istedi:

> Bizim için ödün vermek diye bir şey "yok." Bu, felaketin reçetesi olur. Böyle yapmaktansa bir gün daha savaşmayı yeğleriz.[64]

* * *

Pazartesi günü eyleme katılan yeni açlık grevcileri istenen etkiyi yaratmış gibi görünüyordu. IRA ile İngiliz otoriteleri arasındaki gizli görüşmeler hızlanmıştı.[65] 18 Aralık'ta, açlık grevcileri, cezaevi amiri Hilditch ve sivil bir memurla görüştü. Cezaevi hastanesinin yemek salonunda toplandılar. Sean McKenna çok hâlsiz olduğu için yemekhaneye tekerlekli sandalyede getirilmesi gerekti. Bobby Sands'in toplantıya katılmasına izin verilmemişti.

Hughes'un anlattığına göre yöneticiler, kendi kıyafetlerini giyme ve günün belli saatlerinde bir araya gelme hakkı önermişti. Sunulan paket, taleplerine yakın görünüyordu. Hughes teklifi tartışmak için süre istedi, açlık grevcileri aralarında tartışırken yöneticiler yemekhaneden çıktı. Grevcilerin yedisi de teklifin kabul edilebilir olduğunu prensipte onaylamıştı. Hughes anlaşmanın yazılı olarak yapılmasını istedi. Sivil memur bunun için gidip onay almaları gerektiğini söyledi.

Hughes, açlık grevcilerinin fiziksel ve ruhsal durumlarıyla ilgili bilgi toplayarak günlük rutinini uygulamaya koyulmuştu. McKenna'nın yanına gittiğinde, neredeyse komalık halde olduğunu gördü. McKenna'nın bir isteği vardı: "Söz ver, ölmeme izin vermeyeceksin."

"Söz," diye cevap vermişti Hughes. "Ölmene izin vermem. Anlaşma elimizde, sadece kâğıda geçirilmesini ve Cumhuriyetçi Hareket'ten bir tanığın gelmesini bekliyoruz."[66]

Mc Kenna öğleden sonra koma belirtileri göstermeye başlamıştı. Hughes birkaç saatte bir durumunu kontrol etmek için hücresine gidiyordu. Bir yandan da İngiliz hükümetinden gelecek belgeyi bekliyordu. Akşama doğru Dr. Ross, Sean McKenna'nın ancak birkaç saat daha hayatta kalabileceğini söyledi. Onu gerçek

bir hastaneye götürüyorlardı. Hughes kalkıp koridora çıktı. Rahip Murphy'yle Rahip Toner kollarından tutarak ona destek oluyordu. Hughes koridora bakınca Dr. Ross'la hastabakıcıların tekerlekli bir sedyeyle Seạn McKenna'yı taşıdığını gördü. Ross'a doğru bağırdı:

"Ona yemek verin."

Hughes koridoru dolaşıp diğer beş grevciye açlık grevinin sona erdiğini söylemişti. Yazılı anlaşmanın kabul edilebilir olacağına güvenmek zorundaydılar.

Hughes, Sands'in o akşam yanında Rahip Meagher ve söz verilen belgeyle birlikte kendi hücresine geldiğini söylüyor.

"Çok heyecanlıydılar, hepimiz birbirimize sarıldık. Ben belgeyi okuyamadım, görüşüm bozulmuştu, o yüzden Bobby'den okumasını istedim."

Bobby yükses sesle belgeden bazı parçaları okumuştu. Hughes, Rahip Meagher'a sordu, "Ne düşünüyorsunuz?"

Rivayete göre rahip "İyi görünüyor," diye yanıt vermişti. "İyi bir anlaşmaya benziyor."

Sands'le Meagher onun yanında yirmi dakika kadar kaldıktan sonra diğer beş açlık grevcisini görmeye gitmişlerdi. Hughes, ruh hâlinin "muhteşem" olduğunu düşünmüştü. Dr. Ross için heyecanlı denebilirdi. Açlık grevcilerine sempatiyle yaklaşan tıbbi görevli Paul Lennons ise gerçekten aşırı heyecanlıydı. En güzeli ise "gardiyanların süngüsü tamamen düşmüştü çünkü bunu, İngilizlerin pes etmesi ve sonuçta bizim kazanacağımız şeklinde yorumlamışlardı."

Doktor onlara glikoz iğnesi yapmıştı ama bu, canlarını yakan bir şeydi çünkü kemiklerinin üstünde iğnenin gireceği pek bir et kalmamıştı. Glikozla güçlenen Kara başka şeyleri düşünmeye başlamıştı. Sean McKenna için endişeleniyordu. Hastabakıcılar çırpılmış yumurta ve kızarmış ekmek getirdi; elli üç günden beri yedikleri ilk yemekti bu.

* * *

Ancak Bobby ve diğer mahkûmlar, tanıklıklarla da desteklenen tamamen farklı bir hikâye anlatıyordu.[67] Bobby, ayın 18'i, öğ-

len saat 1'de, amir Hilditch kendisini çağırtınca bir gelişme olduğunu sezmişti. Amirin yanına götürülürken bir grup gardiyanla birlikte Dr. Ross da gelmişti. Odada ilk önce Ross konuşmaya başladı. Sands'e, Sean McKenna'nın gün sona ermeden geri dönüşü mümkün olmayan noktaya ulaşacağını anlatmıştı. Birkaç gardiyan, grevcilerin durumunun ne kadar ağır olduğu hakkında "dokunaklı bir şeyler" söyledi. Ardından Hilditch konuştu.

"Ölmeye niyetli olduğunuzu göstermeye çalışıyorsanız bu işten şimdi vazgeçseniz iyi olur, yoksa çok geç olacak."

"Bir şey göstermeye çalıştığımız yok," diye cevap verdi Sands. "İnsanlar canını verecek."

Tam olarak ne olduğunu bilmiyordu ama bir şeyler döndüğünün farkındaydı. Hareket, İngiliz hükümetinin kuryeyle bir belge yolladığı ve bu belgenin bir çözüm olabileceğini bildiren mesajlar göndermişti. Fakat bu mesajlar ertesi güne kadar Bobby'nin eline geçemedi, çünkü "çocuk mecburen mesajları yutmuştu." Gerçi eline geçse de bir şey değişmeyecekti, çünkü yöneticiler Sands'in hastaneye gitmesine izin vermemişti ve müzakerelerle ilgili tüm drama burada dönüyor, Brendan Hughes'un üzerindeki baskı gittikçe artıyordu. Güncellenmiş bilgiden yoksun olan Bobby, ölümlerden kaçınmanın tek yolunun anlaşma sağlamak olduğunu anlasınlar diye amirin karşısında elinden geldiğince sağlam durmaya ve ortalığı "bir parça alevlendirmeye" çalışmıştı. Amirin yanından ayrılırken amacına ulaştığını düşünüyordu.

Ardından, akşam saat 6:45'te hastaneye götürüleceğini öğrendi. Burada gördükleri onu şaşkına çevirmişti.

> Kanadın koridorunda yürürken Index'le [Rahip Toner] Aksaçlı'yı [Rahip Murphy] gördüm. Kapının girişinde üç karton yumurta vardı. Yüreğim ağzıma geldi. Dorcha [İrl. "Kara"] Tommy McKearney'nin kaldığı odadan çıkıp hemen karşımdaki Tom'un [McFeeley] odasına girdi. Tom yataktaydı. Yatağın kenarında Raymond'la Nixie oturuyordu. Hepsi dağılmış durumdaydı. Dorcha, "Haberleri duydun mu?" dedi. Ben, "Hayır," dedim. Bir daha sordu. Sean'ın öldüğünü düşündüm. Bunun üstüne, "Bir şeyimiz yok, ben işi durdurdum," dedi. Tıbbi görevli Tommy'ye bir enjeksi-

yon yapıyordu. Sean hastaneye yollanmıştı. Tom bunlara karşıydı, bekleyip Atkins'in Avam Kamarası'nda ne söyleyeceğini görmekten yanaydı. Ama Dorcha, Sean'ın on iki saati kaldığına ikna olmuştu.

Yöneticiler, daha sonra farklı kanatlarda kalan diğer yirmi üç grevciye eylemi sonlandırmasını söylemesi için Sands'i H Blokları'na götürdü. Ardından Sands, H3'e, kendi kanadına döndü.

Bobby çok öfkeliydi. İngilizlerin karşısında sağlam durmak için çok uğraşmıştı; Brendan Hughes ise otoritesini çiğnemiş ve amaçlarına ulaşamadan açlık grevine son vermişti. Artık her şey korkunç bir hırpalanma ve büyük bir zaman kaybından ibaretti. Battaniye adamların buradan, açlık grevinin başladığı zamana kıyasla çok daha güçsüz çıkacaklarını düşünüyordu. Birkaç gün geçtikten sonra, Bobby düşündüklerini Gerry Adams'a yazdı.

> Eğer hâlâ bir önemi varsa, yaklaşmakta olan hamleyi gördük yoldaş, ama çocuklar patlak verdi. Hayati önemi bulunan birkaç saat içinde hezimete uğratıldık. Sean'ı hastaneye koşturdukları zaman Dorcha panikledi. Keşke bunun İngilizlerin harekete geçtiğinin bir işareti olduğunu kavrayabilseydi. Neyse, buraya kadarmış.[68]

* * *

İngilizler hakikaten de harekete geçiyordu. Rahip Meagher, Belfast'ın dışındaki Aldergrove Havaalanı'nda Dağcı'yla buluşmak üzere bekliyordu. Oturup birer kahve söylemişler, ardından Oatley, evrak çantasından İngiliz bildirisinin üzerinde "Taslak" damgası bulunan bir kopyasını çıkarmıştı. Yalnızca taslağı getirdiği için özür dileyerek nihai belgenin ulaştırılacağı uçağın ertelendiğini söyledi. Kısa bir süre sonra kalktı ve bu kez beraberinde getirdiği nihai belgeyi "taslak"la değiştirdi. Birkaç telefon görüşmesinden sonra rahibe endişelenecek bir şey olmadığını söyledi: Belgenin hapishaneye ulaştırılmasında hiçbir sorun yaşanmayacaktı.

Meagher belgeyi alıp Gerry Adams'la birlikte birkaç üst düzey Cumhuriyetçinin onayını almak üzere Clonard Manastırı'na götürdü.

O sırada manastırda bulunanlardan biri "Kevgir gibi delik deşik," demişti, belli ki okuduğu belgeden hiç memnun kalmamıştı.

Adams, "pazarlık yapmaya değecek bir belge değil," diye düşünüyordu, ama en azından açlık grevinden önceki duruma kıyasla bir gelişme sayılabilirdi.[69]

Tam Meagher'ı hapishaneye göndermek üzereydiler ki kapılar açıldı ve nefes nefese bir adam içeri girdi. Adams'a bir kâğıt parçası uzattı. Adams kâğıdı okuduktan sonra odada bulunan diğer insanlara açıklama yaptı:

"Açlık grevi sona ermiş."

* * *

Aynı sıralarda, Dışişleri Bakanı Humphrey Atkins yanında iki memuruyla birlikte BBC'nin Londra'daki televizyon yayın merkezinde bekliyordu. Battaniye adamlara sunulan son teklifi özetleyen bir bildiri okuyacaktı ancak görünen o ki önce anlaşma sağlandığına dair haber gelmesi gerekiyordu. Konuşması prompter'da hazır bekletiliyordu. Sabırsızlık içinde beklerken yanına biri yaklaştı ve "Bakanım, size bir telefon var," dedi.

Atkins telefonla konuşmak için bitişikteki ofise gittiğinde hattın diğer ucundaki ses ona şöyle dedi: "Olaya son verdiler."

Atkins'in memurlarından biri koşarak stüdyoya dönüp konuşmayı prompter'dan kaldırttı.[70]

* * *

Gardiyanlar Bobby Sands'i H blok 3 numaradaki hücresine geri götürdüğünde saat 9'a çeyrek vardı. Hiç vakit kaybetmeden etrafındaki mahkûmlara yeni bir açlık grevi başlatacağını söyledi. Mahkûmlar kendilerini öfkeli, ihanete uğramış ve üzgün hissediyorlardı. Liderlerinin, hiç kuşkusuz hayatına mal olacak bir eyleme girişmek üzere olduğunun farkındaydılar.

Akşam saat 11'de Rahip Meagher, Bobby'yi yeniden cezaevi hastanesine götürdü. İngiliz hükümetinin belgesi Meagher'daydı. İstedikleri belge değildi bu. Meagher, Sands'le Hughes'u belgeyi incelemeleri için bırakıp hücrenin bir köşesinde beklemeye

koyuldu, onları etkilemek istemiyor ancak ne konuştuklarını çok merak ediyordu. Meagher, Hughes'un ağlamak üzere olduğunu düşündü, yatağın kenarında oturan Bobby ise onu teselli etmeye çalışıyordu. Defalarca, "Buradan bir şey çıkarabiliriz," demişti. Eski dostunu avutmak için uğraşıyordu ama kendisi de tatmin olmaktan çok uzaktı. Belgede yazan, mahkûmların hapishane işlerinde çalıştıkları hafta içi günlerinde, cezaevi tarafından verilen kıyafetleri giyecekleriydi. Bu onların taleplerini hiçbir şekilde karşılamıyordu. Bobby'ye kalırsa, belgenin öne sürülen beş talebin en önemli üçünü oluşturan kılık kıyafet, iş ve örgütlenme maddelerine ilişkin öngörüleri ciddi şekilde sıkıntılıydı.

Brendan Hughes'a söylediği teselli edici sözlere karşın Bobby, Kara'nın yatağından kalkıp rahibin yanına geldiğinde çok açık konuştu: "İstediğimiz bu değildi." Bu noktada içeri giren gardiyan "Tamam, süre doldu," dedi. Bunun üzerine Sands götürüldü.[71]

* * *

O gece, Batı Belfast'taki Cumhuriyetçi Basın Merkezi, açlık grevcileri adına bir bildiri yayımladı. Bildiride söylenenlerden çok söylenmeyenler dikkat çekiciydi.

> Humphrey Atkins tarafından yarın İngiliz Avam Kamarası'nda ilan edilecek belgeyi görmüş bulunuyoruz. İlk olarak Humprey Atkins'in 4 Aralık tarihinde Avam Kamarası'nda dile getirdiği beş talebimiz hakkında yeni düzenlemeler içeren belgenin tarafımıza sunulması üzerine, açlık grevini durdurma kararı aldığımızı duyuruyoruz.[72]

Bobby hücresine döndüğünde diğerlerine belgede yazanlar ve Hughes'la karşılaşmasını anlatmıştı. Hâlâ öfkeliydi; eylemi nasıl ilerletebileceklerini Bik MacFarlane, Richard O'Rawe, Jake Jackson ve Pat Mullan'la tartıştı. Türlü fikirlere karşın, hepsi tek bir sonuca ulaşıyordu: Yeni bir açlık grevi.

Yirmi Birinci Bölüm

Adım Adım



Birkaç saat gibi kısacık bir zamanda Bobby büyük bir ders almıştı. Bilgi akışını ve elindeki kilit aktörlerin eylemlerini kontrol etmek zorundaydın. En küçük bir yetersizlik bile ölümcül olabilirdi. Devletlerin elinde, inanılmaz bir bilgiyi kontrol etme ve en sadık karşıtlarını bile etki altına alma gücü bulunuyordu. Geçen yıllar boyunca, battaniye adamlar kendi iletişim yöntemleriyle bu gücü etkisiz hâle getirmeyi kısmen başarmıştı. Fakat bu kez, eylemin en kritik noktasında kontrolü kaybetmişlerdi.

Teknik açıdan, komuta subayı olarak Bobby dışında kimse açlık grevini bitirme yetkisine sahip değildi. Ancak İngilizler, onu kritik görüşmelerden uzak tutacak şekilde işleri ayarlamış ve pratikte Brendan Hughes'u yeniden etkin kişi haline getirmişlerdi. Bunu sağladıktan sonra Hughes'un duygularını sömürerek, temel hedeflerin henüz bir tanesi bile yerine getirilmemişken açlık grevine son vermesini sağlamışlardı.

Belki de Bobby, baştan beri haklıydı. Belki de gerçekten Doktor Ross'tan "aklına girmek için" Hughes'la konuşmasını istemişlerdi. En güvendiği yoldaşının zafer kazanılmadan teslim olup olmayacağı Bobby Sands'e önceden sorulmuş olsaydı, çok kesin bir "hayır" ile cevap verirdi. Ancak İngilizler, Hughes'u Sean McKenna'nın hayatını kurtarmakla kalmayıp zaferi de elde etmekte olduğuna inandırmıştı. Sands daha sonra Gerry Adams'a şöyle yazdı:

> Dorchạ çok kötü hâlde. Papazla [Rahip Brendan Meagher] görüştükten sonra hâlâ bir şansımız olacağını sanıyordu. Hele papazın yanında getirdiği kâğıtları görmek iyice zor oldu, az daha başarıyorduk çünkü.[1]

Sands bir başka ders daha almıştı: Ölmeye hazır olduğunu söyleyen, ölmeye hazır olmak zorundaydı. Blöfü görmeye dünden hazır bir devletin karşısında blöf yapılmazdı. Şimdi buradan çıkmanın tek yolu yeni bir açlık grevi yapmaktı. Bu kez "ya zafer ya da ölüm"e kadar sürdürüleceğinden emin olmanın tek yolu ise kendisinin bunu yapmasıydı. En yakın yoldaşına bile güvenemeyecekse, bütünüyle güvenebilceği tek kişi kendisiydi.

19 Aralık'ta gardiyanlar tüm battaniye adamların hücresine tek sayfalık bir belge bıraktı. Talepleri karşılamanın yakınından bile geçebilecek bir şey değildi. Mahkûmların bazıları kâğıdı gerisin geri sahanlığa fırlattı. Bobby belgeyi görünce "çıldırdı." Önce Bik'e haykırdı. Ardından hücresine bir gardiyan gelmesi için bağırdı. Gardiyan gelince cezaevi amiriyle görüşmeyi talep etti. Ancak cezaevi amiri kendisini görmeden önce Bobby kaldığı kanattaki büyük hücrede diğer komuta subaylarıyla teker teker görüştü. Belki de, dedi onlara, kendi kıyafetlerini aldıktan sonra başka haklar için mücadeleye devam edebilirlerdi. H5'ten Rab McCollum'la konuşurken sesini alçaltarak, hücreye dinleme cihazı yerleştirildiğinden çekindiğini söyledi. Önceki gece Meagher'in hapishaneye getirdiği belgede işlerine yarayacak bir şeyler bulmak için yarım saat boyunca metni inceleyip tartıştılar. İstediklerinin yakınından bile geçmediğinde hemfikirdiler. Ancak içindeki muğlak noktaları kullanarak bazı haklar elde etmeye çalışabilirlerdi. Bu muğlak kısımlar yönetim tarafından cömert bir tavırla karşılanmazsa, mahkûmlar yeniden eylemin şiddetini arttıracak demekti.

H4'ün komuta subayı Seanna Walsh bu olumlu dönüşün tek kelimesine bile inanmamıştı. Bu belgeden bir şey çıkacağına dair pek az umut olduğunu Bobby'nin hâlinden gayet iyi anlıyordu. Tahmini, Bobby'nin amire yapacağı başvurulara kulak asılmayacağı yönündeydi.

Birkaç saat içinde doğru düşündüğü ortaya çıktı. Amir çok az şey sunuyordu, bunun karşılığında Sands ise eylemi alevlendirme tehdidinde bulunarak, yeni bir açlık grevine başlayacaklarını ima etti.

Bunun ardından Sands komuta subaylarıyla ikinci bir toplantı daha yaptı. Amirin görüşünü şöylece özetlemişti: "Sizinkiler yenildi, buradan size ne verildiyse alın, yoksa hiçbir şey alamayacaksınız." Madem öyle, dedi Bobby, ileri gidebilmek için tek yolumuz ikinci bir açlık grevi.



Bobby Sands'in annesi Rosaleen ile kızkardeşi Marcella açlık grevine destek yürüyüşünde.

Bobby bunu söylediği zaman Rab McCollum'un "nefesi tıkandı." Kendi kendine, "Dalga geçiyor herhâlde?!" diye düşündü. Bobby ivmeyi geri getirmek için çabuk hareket etmeleri gerektiğini söylüyordu. Kısıtlı bir süre için yıkanmama eylemine ara vererek kendi giysilerinin verilmesini talep edeceklerdi. Bu onların iyi niyetiyle yapılan anlaşmayı yürütebilmek konusundaki isteklerini gösterecekti. Yönetim ise bu taleplerini reddedecekti; bunun üzerine hücrelerin altını üstüne getirip idarenin uzlaşmazlığı hakkında bir basın bildirisi yayımlayacaklardı. Böylece ikinci bir açlık grevi için gereken ivmeyi yeniden kazanacaklardı.

McCollum, Bobby'yi bu "adım adım" politikaya doğru itenin Hareket olduğunu daha sonradan kavrayacaktı. Ancak Hareket

buna açlık grevinden kaçınmak için bir yol olarak bakarken, mahkûmlar ilk açlık grevinin yetersiz sonucundan doğan karışıklığı gidererek eylemi nihai evreye götürmelerini sağlayacak bir yol olarak görüyordu.

"İlk açlık grevinde olanlar yüzünden," demişti Bobby, McColluma'a, "birisi ölmeden bizi ciddiye almayacaklar. Yeniden blöf mü değil mi çekişmesinin içine gireceğiz, o yüzden bizi ciddiye alıp masaya oturmaları için benim ölmem gerek. Bu açlık grevi yapılacaksa, bu kez kazanmak zorundayız."

Sands, McCollum'a bunun sadece kıyafetlerle ilgili olmadığını, kriminalizasyon politikasının tüm mücadeleyi etkileyerek IRA'ya girmiş ya da katılmak isteyen insanların gözünü korkuttuğunu anlattı. Konuşmanın tüm ciddiyetine rağmen Sands, McCollum'u bir şakayla göndermeyi yine de ihmal etmemişti. McCollum hücresinin olduğu bloka yollanırken öleceğinden emin olduğu Bobby'nin bu neşeli hâline epey şaşırmıştı.

Bobby Sands'i son görüşü oldu bu.

Bobby kendi hücresine döndüğü zaman Malachy Carey'den bir kalem ve kâğıt istedi. Malachy bir kalem kartuşuyla birkaç sigara kâğıdı uzattı. Bobby pislik içindeki köpükten şiltesinin bir köşesine tüneyip *comrade mor* (İrl. büyük yoldaş) dediği Gerry Adams'a bir mektup yazmaya koyuldu. Son yirmi dört saatte olanları bir bir anlattıktan sonra "rahatsız edici" haberi vererek yakında yeni bir açlık grevi başlatacaklarını açıklıyordu.

> Devam ediyoruz büyük yoldaş; fakat mesajın ikinci kısmı epey rahatsız edici olacak.
>
> Senden bir bildiri yayımlamanı istiyorum, İngilizlerin esneklik göstermeye yanaşmadığından bahsedecek. Battaniye ve pislik grevi devam ediyor. Yapabileceğimiz her şeyi yaptık, bu yüzden 1 Ocak Perşembe günü yeni bir açlık grevine başlıyoruz! ... Bu olanların ışığında, hedeflerimize ulaşabileceğimizi ya da kayıplarımızı yerine koyabileceğimizi zannetmiyorum. Er ya da geç yenilgimiz ortaya çıkacak. Olanların ışığında derken, yalnızca çocukların grevde dağılmasından değil, ayrıca bizim, enkazdan bir şeyler kurtarmak için herhâlde bayağı acıklı gözükmüş olan çabalarımızdan da bah-

sediyorum. Her şey o kadar kötüleşti ki burada mahkûmların kimisi eylemden vazgeçti bile. Fiyasko ortaya çıktığında, ki çıkacak, üç yüzden fazla adamı kaybedeceğim, belki daha da fazlasını...

Bütün bunları anlattıktan sonra, benimle birlikte dört kişinin daha açlık grevine gireceğini kesin olarak bildirmek istiyorum. Burada çok açık olan bir gerçeklik var yoldaş.

Birisi ölecek. Bunu diğerlerinin de söylediğini biliyorum, ama ben ölmek için hazırım; kimse bu grevi yarısında bitirmeyecek yoldaş...

Halk ve Hareket büyük bir darbe aldı. Bu durumdan çıkmamız gerek, eğer bu ölümle olacaksa bunu kabul ediyoruz. Yok edilmeye gidiyoruz yoldaş. Şunu anlamanız gerek, bu ceza sisteminin içinde tamamen ezildikten sonra buradan pek az kişi savaşçı olarak çıkacaktır. Ama yere düştüysen, ayağa kalkıp karşındakine geri vursun. Bunu yapabiliriz. Bunun için uygun koşulları yaratmıştık. Bir şansımız varsa, o da yeniden saldırabilecek olmamızdır...

Düpedüz insana kıymanın kurallara uyma ve saygınlık kılıfına sokulmasını dört buçuk yıl daha izleyemeyeceğim. Yenilgimizi kişisel aldığımı ya da kendimi suçladığımı filan düşünme, çünkü ben ne olduğunu biliyorum...

Çaresiz bir yakarış içinde, söylediklerimi kabul etmeni istiyorum senden... Bu sefer kimsenin yolun yarısında çözülmeyeceğini düşünecek kadar saf değilim, ama şu anda gittiğimiz yol o kadar korkunç ki bu felaketi düşünmekten bile çekiniyorum. Ölecek beş kişi bulabileceğime inanıyorum. Ayağa kalkıp dövüşmeye hakkımız var bence. Ölmek istemiyorum, ama burada olacaklara göz yummaktansa ölmeyi tercih ederim. Ümidi kestiğimi ya da hayal kırıklığına uğramış, öfkeli bir komuta subayı olarak bu belanın içinden çıkmanın bir yolunu bulmaya çalışmaktan vazgeçtiğimi düşünme sakın (kendimi hiç daha iyi hissetmemiştim büyük yoldaş!)...[2]

* * *

Bu sırada Westminster'daki Humphrey Atkins ise zafer sarhoşuydu. O sabah saat 10:58'de bildirisini Avam Kamarası'na

sunmuştu. "Bu sabah Maze'deki* tüm mahkûmların kahvaltı ettiğini garanti ederim," demişti meclise. "Bu iyi bir haberdir. Açlık grevi hedefine ulaşamamıştır, mahkûmların bu gerçeği görmesini sağlamaya çalışanların çabalarının nihayet sonuç vermesi ise son derece cesaret vericidir."[3]

Meclis üyeleri coşkuyla Atkins'i kutladılar. Yalnızca Kuzey İrlanda Birlikçileri bir ihtarda bulunmuştu. James Molyneaux, bu gelişmenin, mahkûmlara gelecekte verilecek imtiyazların yolunu açacağına dair güvence verilmesini istedi. Ian Paisley ise belgenin mahkûmlara ait beş talebi "hatırı sayılır ölçüde zayıflattığından" dolayı şikâyetini dile getirdi.

Gerry Adams öfkeliydi. Atkins'in, açlık grevcilerinin ezici bir yenilgiye uğratıldığı açıklamasını hem nankörce bulmuştu, hem de böylesi bir tavır kendisinin son derece karşı olduğu ikinci bir açlık grevini tetikleyebilirdi. Evine dönerken Adams'ın canı çok sıkkındı. Eve vardığında, karısı Collette'in bıraktığı bir not buldu; "zaferi" kutlamak için bir arkadaşıyla dışarı çıktığını söylüyordu.[4]

Mahkûmlar herkese kızgındı. Açlık grevcileri zafere bir adım kala su koyvermişti. İngilizler onları kandırmış, üstüne de bunu yüzlerine vurmuştu. Fakat onları esas öfkelendiren, Sinn Féin'in alınan sonucu bir zafermişçesine sunmaya çalıştığına ilişkin duydukları haberler olmuştu.

O gün Sands'le görüşmek için ziyarete Morrison geldi. Bobby radyodan "neşesi yerinde olan Danny Morrisson" ve kendisinin zafer kutlamaları hakkında haberler duymuştu. Danny'nin "cüretkârlığını" yüzüne vurarak, ne üzerine anlaşmaya varılıp nelerin kabul edilmediği hakkında kendisini hizaya getireceğini söyledi.[5]

* * *

Sonraki birkaç gün boyunca Hareket'le Sands arasında ikinci bir açlık grevi hakkında mesajlar gidip geldi. Sands'in önerisi H Blokları'nın dışında hoş karşılanmamıştı. Adams onun ikin-

* Maze, Long Kesh yerleşimi ve H Blokları'nın bulunduğu seçim bölgesinin adıdır, bu yüzden H Blokları'nın (muhtemelen İngiltere'de) sıkça kullanılan bir adı da Maze Hapishanesi'dir. *-çev.*

ci bir açlık grevi başlatma isteğine hiç şaşırmamışsa da ilk grev böyle başarısız bir sonuç aldıktan sonra Hareket'in yeni bir grev için halk desteğini sağlayabileceğini zannetmiyordu. Duygusal açıdan herkes tükenmiş durumdaydı. Üstelik her halükârda yöneticiler mahkûmların blöfünü yeniden görecekti. Kendisi şöyle anlatıyordu:

> Bence kritik olan [İngiliz otoritelerinin] mahkûmların ilk açlık grevinde çözüldüğü algısıydı, yani sistem ya da sistemin başını tutanlarda ya da bireylerde, onları yendik gibi bir algı vardı. Beş yıl battaniye eyleminden sonra açlık grevini denediler ve onda da biz yendik [diyorlardı]. Dolayısıyla, muhtemelen her şeyin kendi kontrollerinde olduğunu düşünüyorlardı... Ben onların o zamanki stratejilerini uygulamaya niyetli İngiliz bir strateji uzmanı olup, açlık grevi başladıktan sonra olayın tırmanma ihtimali üzerine endişelenmiş olsaydım, Ocak ayındakinde arkama yaslanıp "Bu sefer elimizdeler," diye düşünürdüm.[6]

Açıkçası, gerçekten ciddi olduklarını kanıtlamak için açlık grevcilerinin bu kez ölmesi gerekiyordu. Açlık grevinin başarısızlıkla sonuçlanmasının üstünden iki gün geçmişti; Bobby, ilki öğleden sonra, ikincisi gece olmak üzere Gerry Adams'a iki mesaj yazdı.

> Hâlâ çok sarsılmış durumdayım, ama eğer [bir kez daha denememiz] reddedilirse, beni ve buradaki herkesi bitirecek şey bu olur. Durumu tersine çevirecek zemine sahip olduğumuzu düşünüyoruz, elimizde ne varsa tutunup yeniden saldıracağız.

Bobby mevcut durumu oldukça ürkütücü bir katılık içinde tarif ediyordu. "Kanatların hepsi birer morg gibi," demişti. Yeni bir açlık grevi, işleri değiştirmenin tek yoluydu. Ancak seçtiği bu eylem planı için onay almasının pek yüksek bir ihtimal olmadığının farkındaydı. Bu ise belli ki ruh hâlini derinden etkiliyordu.

> Günlerdir bir şey yemedim, düşünmekten uyku bile uyuyamıyorum. Açlık grevine gidersek bir sorun yok. Gitmezsek, her bloktan battaniye eyleminin geleceği vs., dağılmadan nasıl sağlam duracağımız hakkında fikirlerini sormam gerekecek. Yoksa milletin diline düşeriz.[7]

Ancak Ordu Konseyi'nin o akşam gönderdiği mesajda bir başka açlık grevi kesin bir şekilde reddediliyordu. Ertesi gün Bobby şöyle yazdı: "... açlık grevi hususunda ordunun aldığı pozisyonu kabul ediyoruz, böylelikle bu fırsat ortadan kalktı. Şimdi elimizde tek bir makul seçenek kaldı; 'uzlaşma'..." Yine de hâlâ ikna olmuş değildi. İvmeyi geri kazanmak için bir şekilde eyleme geçmeleri ve bunu hızlıca yapmaları gerektiği konusunda Adams'ı uyardı.

> Bugün eylem ekibinden yedi kişiyi kaybettik. Zaman bizden yana işlemiyor. İngilizler de bunun farkında. Hızla dört koldan çalışmamız gerek... Önümüzdeki haftanın ortalarında artık bir karara varmam gerek, aksi hâlde bloklardan toplu göç olacak.[8]

Açlık grevi dışında yalnızca iki alternatif vardı. Giyim ve iş konularında cezaevi amirini zorlayarak 18 Aralık "anlaşma"sını işletmeyi deneyebilirler ya da eylemden vazgeçip sisteme dahil olarak kriminalize cezaevi rejimini içeriden çökertmeye çalışabilirlerdi. İlk seçenek oldukça riskliydi. Atkins'in, hâlihazırda sunduğundan daha fazlasını vereceğine kimsenin inandığı yoktu. Sands'in Adams'a yazdığı gibi: "... yüzleşmeliyiz yoldaş, İngilizler yalnızca sabırlı olmaları gerektiğini, çoğumuzun sonunda pes edip kucaklarına düşeceğini biliyor. Saldırı yapacak gücümüz yok."[9] Görünüşe göre Adams da ona katılıyordu. Sands'e cezaevi idaresinin "her türlü hareketin karşısında durmaya kararlı" olduğunu yazdı.[10] Yine de Sands'in sistemi zorlamasında ısrar ediyordu. Açlık grevini yeterince uzun süre engellerse sonunda bundan vazgeçeceğini umuyordu.

"Sisteme dahil olma" seçeneğine ise beklenmeyen bir yerden destek geldi: Cezaevi hastanesi. Brendan Hughes yeni bir açlık grevine "kesinlikle ve kesinlikle" karşıydı, dolayısıyla Tommy McKearney'le birlikte bu seçeneğe gidilmesi için sıkı bir şekilde bastırıyorlardı. Ancak Hughes, açlık grevini durdurduğundan beri politik sermayesinin önemli bir kısmını kaybetmiş durumdaydı. Sands onu kolayca aradan çıkardı,[11] battaniye adamların çoğu yenilgiyi bu anda kabullenemeyecek kadar fazla şeye katlanmıştı.

21 Aralık günü Hughes, Rahip Toner aracılığıyla Sands'e bir öneri yolladı: Cezaevi amirinden kötü sağlık durumu sebebiyle battaniye adamları altı haftalığına "hastane koşullarına alması-nı" istemek. Böylece yöneticilere, mahkûmların eylem hâlinde olmadığını söylemek için bir fırsat yaratırken battaniye adamların da verdikleri imaj açısından durumu kurtarmalarına olanak sağlayacaktı. Daha sonra mahkûmlar hastane koşullarındaki kanatlarından sisteme dahil olarak aşamalı bir şekilde anlaşmaya çalışabilirlerdi. Sands, Toner'dan yöneticilerin bu hastane koşulları numarasını çoktan kabul ettikleri ve başlamaya hazır oldukları izlenimini edinmişti. Otoritesinin bu şekilde çiğnenmesi yüzünden kan beynine sıçramıştı ki Amir Hilditch, böyle bir plan olmadığını söyledi. Bu, Bobby'yi epey rahatlattı, zira "sonu bir anlaşmaya gidebilecek olumlu adımların atılacağı garantisi olmaksızın" sisteme dahil olmaya hazır değildi.

Bunun ardından amir tuhaf bir yol izledi.

> "Birtakım sivil kıyafetler çıkarıp bana kabul ettirmeye çalıştı. Ben de oyuna katıldım. İş konusunda ağzını yokladım. Yapabilirse bizi posta çuvalları dikimine koyacağını söyledi. Her şeyin boşuna olmadığını, eylemin sonucundan hâlâ bazı umutlarım olduğunu söyleyip tüm blokların komuta subaylarıyla bir görüşme talebinde bulunarak oradan ayrıldım."[12]

Bu son talep, Hilditch'in, Bobby'nin yapılacak anlaşma için fikir birliğini sağlamaya çalıştığını düşünmesi için yapılmış bir hileydi, gerçekte ise komuta subaylarına yapacakları her türlü hamlenin amiri zorlayacak şekilde olması talimatını vermişti. Bu arada, amirin yeniden Bobby'yle doğrudan görüşmesi ise subay konumunun ve üstü kapalı olarak siyasi mahkûm statüsünün tanınması anlamına geliyordu. Bobby bunu bir kazanım olarak kabul etti ve komuta subaylarına açlık grevine dönmeye mecbur kalıncaya dek amiri zorlayacaklarını söyledi.

Komuta subaylarını gördükten sonra Bobby kendini çok daha iyi hissediyordu. Onları, düzene uymayacağına ikna ederse, hepsi onunla aynı safta kalacaklarını bildirmişti. "Sıkı duracağız,"

diye yazmıştı Adams'a. "Çocuklar işin sıkıntısını biliyor ama zorluklara katlanacağız... Rakamların iyi gözükmesi lazım, bu bize saygınlık veriyor ve çocuklar için de umut olduğuna dair bir işaret oluyor."[13]

Ancak açlık grevini içermeyen bir seçenekten duyduğu memnuniyetsizliği hâlâ gizlemiyordu.

> İngilizler bize bir çıkış yolu vermiyor. Hilditch beni pazarlık yapmaya çalışmakla suçladı. Hiç geri adım attıkları yok ve biz de onların suyuna gitmeyi kabul edemeyiz. Buna biraz olsun benzeyen bir şey yaptığımız anda büyük bir belaya batarız. Hepimizi başka başka bloklara, Magilligan'a, Maghaberry'ye vs.* gönderirler. KS'lerin tamamı ise sürülüp tecrit edilir.

Yine de IRA Ordu Konseyi yeni bir açlık grevi teklifini kati surette reddettiği için Sands, içinde bulunduğu kötü durumu olabilecek en iyi şekilde görmeye çalışıyordu. Adams'a şöyle yazmıştı:

> Açlık grevinin yanlış olduğunu şimdi anlıyorum. Ve evet, bunun için üzgünüm. Tamamen mantıksız değildi; fena battığımızı, Hareket'i de yanımıza çektiğimizi ve bu yüzden eylemin dağılacağını düşünüyorduk. Ama şimdi bu durumdan da fena çıkmadığımızı görüyoruz. Dediğim gibi, sıkı duracağız. Hâlâ demir gibi sağlam Geçicileriz, hepimize helâl olsun!![14]

Ardından, kimi mahkûmların aşamalar hâlinde eylemden ayrıldığında cezaevi amirinin buna karşılık vermek konusunda ne kadar istekli olduğunu sınayacağı, "adım adım" bir stratejiyle ilgili değerlendirmelerde bulunuyordu.

> ... [seçilenlerin] öncülük edeceği aşamalı bir şeye geçebiliriz. Böyle bir durumda katılıma açık olur ama birlik içinde hareket ederiz (öyle umuyorum) ve böylece elimizde sürekli bir mücadele olmuş olur.

Gel gelelim, bu tip bir stratejinin değerlendirilmesine karşı gösterdiği bu istekli tavır, stratejinin başarısız olacağına dair

---

* Magilligan ve Maghaberry kuzeydeki diğer iki büyük hapishaneydi.

duyduğu kesinlikten kaynaklanıyordu. Kısa bir süre için göstereceği bu esneklik, kaçınılmaz olarak bir açlık grevi hazırlığının içine düştükleri zaman saygınlık açısından elini kuvvetlendirecekti. Adams'a da söylediği gibi:

> Eğer harekete geçeceksek yapabileceğimiz en basit şey, İngilizlerin, bizi çalışmaya zorlamaları hâlinde büyük sorunla karşılaşacaklarından şüphe duymamalarını sağlamaya çalışmak olur. Bir başka deyişle, İngilizler bir idarecinin işi berbat etmesine izin vermeyecektir. Bu çok moral bozucu bir ihtimal... bu durumda tek umudumuz daha geç bir tarihte yine bir açlık grevi yapmak olur, ama o sırada artık ne hâlde olacağımızı Allah bilir. Son mesajımda açlık grevinden bahsetmemin sebebi de bu. Öyleyse yoldaş, yaban kazlarının göç etmesini* engellemek için önümüzdeki hafta ortasına gelmeden somut bir şeyler ortaya koymaya çalışmalıyız; aynı duruma asla geri dönülmemesini sağlayacak bir hamle olmalı; kıyafetlerini geçirip dövüşecekleri bir şey meselâ. Ondan sonra artık kendi başımızın çaresine bakarız. Taktik açıdan bu bir intihar ama şu aşamada pek fazla bir seçenek de yok.[15]

Bobby adım adım tasarlanacak bir stratejinin uygulanabilirliğini H3'teki yakın çevresiyle tartışırken, siyasi statü konusundaki algısı değişmişti. Bu zamana dek, en merkezî talep olarak daima kendi kıyafetlerini giyme hakkına vurgu yapmışlardı. Ancak Sands artık esas meselenin hapishane işleri ve örgütlenme hakkı olduğunu düşünmeye başlamıştı. Hapishane işlerine sürü sürü dağıtılmak için birbirlerinden ayrılmak yerine kanatta kendi yaşamlarını kontrol ettikleri sürece "hapishane tarafından verilecek kıyafetler" içinde bile olsalar, örgütlenip politikleşmeyi sürdürebilirlerdi. İleride yapılacak bir açlık grevi olasılığını muhafaza etseler de Bobby bir orta yol peşindeydi.

> Artık (bir başka açlık grevinin etkisi konusunda) ilk adımı bizim atmamız ve İngilizlerden kendi verdiğimiz eğitimler ve mezheplerin ayrılması hususlarında garanti istememiz gerektiğini düşü-

* 16. yy. ile 18. yy. arasında İrlanda birlikleri Kıta Avrupası'ndaki çeşitli ülke ve prenslikler için savaşmak, zaman zaman bir taraftan diğerine geçmek durumunda kalmıştır. Bundan dolayı İrlanda tarihinde göçmen kazlara benzetilirler. *-çev.*

nüyorum (bir ay kadar bir süreden sonra başlasa olur) ... Bunlar sağlanmadığı takdirde şu ya da bu şekilde, büyük sorun çıkacağı ve yeniden bir açlık grevinin yapılacağını söylemeliyiz. Kıyafetlerden ödün vererek İngilizlere yolu açmak için eylemi bırakacağız.

Ancak Bobby, herhangi bir hamle yapmadan önce Hareket'ten bazı cevaplar almak istiyordu. "Sivil kıyafetler"i üzerlerine geçirirlerse ellerine somut bir şey geçecek miydi? Böyle bir adıma karşılık iş ve örgütlenme konularında önden garanti almak için "gizli kanal"ı yeniden örgütleyebilirler miydi? Eğer böyle bir garanti yoksa, "pozisyonumuzu korumalı ve doğruca açlık grevi yoluna gitmeliyiz."[16]

Bobby, Gerry Adams'a genel sessizliğini de açıklamıştı. Brendan Hughes'la Rahip Toner'ın sonuca ulaşmayı engelleyen davranışlarına atfen "Olup bitenlerin ışığında," diyordu, "militanca bir pozisyon benimsedim... Burada uğraştığım bir sorun var ve bu konuda kimse gözümü korkutamaz. Ancak 'bölünmek'ten kaçınmaya çalışacağım." Bu arada, diyordu, "Kendi işime bakıp İngilizlerin kendi konumunu aldığını düşünerek hareket edeceğim. Ben de mevzileneceğim. Ayrıca açlık grevi tehditlerinin onları harekete geçireceği ya da korkutacağına dair biraz da olsa umudum var."

Noel arifesine kadar Bobby izlenecek yolu büyük ölçüde netleştirmişti. Akşam saat 10'da gardiyanlar bloktan çıktı, ışıklar ve ısınma kapandı. Noel konseri başlarken Bobby karanlıkta oturup Adams'a uzun bir mektup yazarak nasıl devam edeceklerine dair önerilerini sıraladı. Beş talebi muhafaza ederek yöneticilerle pazarlığa oturacaklardı. Ne var ki;

> Kıyafet meselesinin peşini bırakmaya istekli olacağız (bu kozumuz kenarda hazır olacak). İstediğimiz ise kendimizi eğitebilmek ve mezheplere göre ayrılmak. Bunların ikisini ve İngilizlerin hapishane kurallarında değişiklik yapmasına karşı eğitim hükmünün geçerli olacağının garantisini istiyoruz, iş konusu ise tercihe bırakılacak.

Tasarının kilit noktası "iş" kısmının "kendini eğitmek"ten ibaret olmasıydı. İş saatleri sırasında, mahkûmların konuşmalara katılıp birbirleriyle tartışabilmesi için hücre kapıları açık

bırakılacaktı. Yapmayı düşünecekleri diğer tek iş, kendi kaldıkları blokun bakım ve idaresini üstlenmekti. "Bundan asla ödün vermemeliyiz," diye yazmıştı. "İş yok." Mesleki eğitim, yemek pişirme ya da çamaşır işi bile olmayacaktı. "Yani özetle, eğitim saatlerinde onların kıyafetlerini giyebiliriz, bu sırada bir araya gelebilmek için de kapıların açık olmasını istiyoruz."

Siyasi statü meselesinin taviz verilemeyecek püf noktası burasıydı. Siyasi mahkûmlar olabilmek için örgütlenip kendilerini politize etmekte serbest bırakılmaları gerekiyordu. Bu, varoluşlarını ve kimliklerini ifade etmekte silahlı mücadele taktikleri kadar etkiliydi. Thatcher hükümetinin onları sıradan suçlular olarak tanımlama biçiminin tamamen tersiydi. Bobby seçtiği yolun zorlu olacağının farkındaydı.

> ... riskli bir iş olacak. Kurallara uyum gösteren bloklarda dört beş mahkûmun bir araya gelmesine yasal olmayan toplantı gözüyle bakıldığını da belirteyim. Maksatları, tartışma ve politik konuşmalara yol açabileceği için mahkûmların birbirleriyle serbestçe görüşmesini engellemek. Bunu kırmamız lâzım, maksat bu. [vurgu yazara ait][17]

* * *

Bobby'nin kıyafetlere odaklanmaktan vazgeçmesini anlamak için o ve yoldaşlarının neden eylem yaptıklarını sormak yeterli olacaktır. Siyasi mahkûmlar olarak meşru bir bağımsızlık mücadelesine katıldıklarını savunabilir, İngiliz zorbalığına karşı direnme haklarının tanınması için dünyanın karşısına bu statüyle çıkabilirlerdi. Diğer taraftan, kendilerinin kriminalize edilmesine izin verirlerse tüm bir mücadele de kriminalize edilmiş olurdu. İşin ironik kısmı şuydu ki siyasi statüyü almaya uğraştıkları da düşmanın ta kendisiydi. İngiliz yönetimi, mahkûmlar olarak onlara özel bazı haklar verebilir, fakat asla eylemlerinin meşru olduğunu teslim etmezdi.

Ayrıca meselenin işlevsel bir yönü de vardı. Bobby kafeslerde kendisinin nasıl geliştiğini hatırlıyordu. 1972'de Twinbrook'taki görece bilinçsiz oğlanı alıp bugün olduğu insan hâline getiren ha-

pishaneydi. Hapishane onun kimliğinin temel taşıydı: Müziği, politik bilinci, şiirleri. O güne dek okuduğu kitapların çok büyük bir çoğunluğunu hapishanede okumuştu. Dolayısıyla, siyasi farkındalığı olan genç Cumhuriyetçi aktivistler yetiştirmek için kendisinin bildiği tek yol hapishaneydi. Ancak, bunu etkili bir şekilde yapabilmek için okumak, dersler vermek, tartışmak ve yazılar yazmakta serbest olmaları gerekiyordu. Kısacası, hapishane mücadelesi, büyük mücadelenin merkeziydi. IRA'yı tekrar canlandırmanın kilit noktası, "iyi işçilerin" siyasi aktivistlere dönüştüğü, politik farkındalığın merkezi olan hapishaneden geçiyordu.

Böylece, Bobby'nin liderliği altında hapishane mücadelesinin tanımı ciddi biçimde değişmişti. İlk açlık grevi bir insan hakları meselesi olarak gösterilmişti. Şimdi ise ikinci bir açlık grevi yolunda yapılan bu hamleler, açıkça siyasi mahkûm olarak tanınma mücadelesinin bir parçasıydı.[18]

Dışarıdaki aktivistler insan hakları gündemini zorlamayı sürdürüyordu. Bakış açılarının daha geniş ve gerçekçi olduğunu savunmak mümkündü. Ancak, çok ağır ve izole bir mücadele biçimiyle geçmiş yedi yılın doruk noktasındaki küçük bir grup mahkûmun, dünyanın kendi etraflarında döndüğünü varsaymasına şaşırmamalı.

Bütün açlık grevi stratejisi, dünya eğer kendi etraflarında dönmüyorsa, onu buna zorlayacakları önermesine dayanıyordu. Ve eğer diğer herkes başarısız olursa, Bobby kendini mücadelenin merkezi yapacaktı. Yine Adams'a şöyle anlatmıştı:

> Beni yanlış anlama, bunu yazmak beni de üzüyor. Görünen o ki burada zor yoldan savaşmaya istekli pek az kişiden biriyim, fakat maalesef ben kolektif olarak düşünmeye alışığım yoldaş.[19]

* * *

Bobby, Adams'a yazdığı mektuba ara verdi. Mahkûmlar karanlık ve soğuğa rağmen konserlerine devam ediyordu. "MC" herkese bunun tarihî bir olay olduğunu, çünkü verdikleri son Noel konseri olacağını söyleyerek söze başlamıştı. Sunucu, batta-

niye eyleminde geçirdikleri son Noel olacağını kastediyordu ama yakın bir zamanda öleceğine inanmış olan Bobby için söyledikleri iki anlamı birden taşıyor olmalıydı. Çoğunlukla konserlerde merkezî bir rol üstlenen Bobby bu kez yaklaşan mücadele üzerine düşünüyordu. Gerry Adams'a yazdığı gibi:

> Yoldaş, maksadım bu zindanda olanlara karşı uzun vadede verilen savaşta ölen yoldaşlarımızın fedakârlıklarını ve H Blokları'nda dört yıldır katlanılan insaniyetsizliği hiçe saymak değil... Açlık grevi yapmak istemiyorum ama elimde başka bir seçenek kalmazsa yapacağım, bu sözüme güvenebilirsin Büyük Yoldaş... Önümüzdeki birkaç gün çok kritik olacak. Ó Fiaich beni görmek istiyorsa buraya gelebilir. Gelirse ona da aynı şeyi, bunun hapisteki dokuzuncu Noel'im olduğunu söyleyeceğim.

Ertesi günkü Noel yemeği "fena değil"diyse de hücreler hâlâ soğuktu. Bobby yazmaya ve yaşadıkları güçlükleri aşmanın bir yolunu bulmak için tekrar tekrar kâğıt üzerinde sıralamaya devam ediyordu. Günde 10'a yakın mesaj gönderiyor, sürekli aynı meseleye giriyordu. Aklında hâlâ açlık grevi vardı. Bir yandan iş ve örgütlenme konularında ne kadar ileri gidebileceklerini yoklamayı sürdürüyordu. İngiliz yönetiminin çalışma saatleri sırasında, serbestçe bir araya gelme taleplerini kabul etmemesi ihtimali onu endişelendiriyordu.

> İş saatlerinde kilit altında olursak birimler oluşturabiliriz. Söz gelimi, kilit altında da olsa dört kişi bir hücrede bir araya gelip küçük sınıflar oluşturmakta serbeste olabilir; bu şekilde İrlandaca dersleri verilir, çalışma grupları vs. yapılabilir. Ama bunun için bir hücre sistemi kurmamız gerekir, ki yapılamayacak bir şey değil. Başarısız olursak iş saatlerini, okuyup öğrenmek için işgal edebiliriz.

En iyi çözüm, çalışmanın tercihe bağlı olacağı bir düzenleme getirilmesini sağlamak olacaktı. Kabul edilebilecek en kötü koşul ise çalışmayan mahkûmların iş saatleri içinde kilit altında tutulmasıydı. Adams'a "Belki de yanılıyorum ama çelişkili de olsa hep İngilizlerin iş konusunda ödün vereceği izlenimine kapılıyorum," diye yazmıştı umutla.[20]

Sands mektubunu bitirdikten sonra Liam Og'a gönderilmek üzere bir başka mesaj daha yazdı. Aynı meselelerin üzerinden geçiyordu. Etrafındaki mahkûmların ruh hâlini şöyle özetlemişti:

> Hem fiziksel hem ruhsal açıdan işleri bitmek üzere. Açlık grevinin başarısızlıkla dağılması, birçoğundan neredeyse bir yıllık direnme gücünü alıp götürdü. Her şey çökerse yine ellerinde en son ne kalırsa ona tutunurlar, bir kısmı da ayrılacaktır... Yanlış anlama yoldaş, çalışma meselesinde tek kuruş taviz vermeyiz, bundan yüzde yüz emin olabilirsiniz. İngilizler kendi eğitimini idare etme konusunda geri adım atarsa bu durumdan çıkış yolu bulabiliriz. Kıyafet konusunda, eğitimler sırasında bunları giymemiz gerekebilir, ama sonra yılda kırk milyon pantolonun tamiratıyla uğraşmanın o kadar da kolay olmadığını görecekler! O pantolonların kıçlarını paralayacağız. Sıçtığımın mülayimleri değiliz herhâlde (kusuruma bakma).[21]

Liam Og genel ruh hâli konusunda diğer KS'leri sorguya çektiğinde hepsi Sands'le aynı şeyleri söyledi. Seanna Walsh mesajında "kafa karışıklığı, dedikodu ve karşı dedikoduların" morali bozduğu "tehlikeli" bir ortam olduğunu anlatıyordu.

Mahkûmları birkaç ay daha bir arada tutabilirdi ancak, "bundan sonra ne olacağı tahminlere kalmıştı."[22] H4'ten Tommy Gorman eylemin ve dolayısıyla bir bütün olarak savaşın "çok büyük bir tehlike" içinde olduğunu yazmıştı. Yüzlerce mahkûm, bir hareketlenme olmaması hâlinde eylemi bırakmak için Noel'den dört hafta sonrasına "tarih koymuştu."[23] Moralleri tehdit eden yeni bir tehlike ise cezaevi gardiyanlarının değişen tavrıydı. Açlık grevinin sonucuyla ilgili gerçeği artık öğrendikleri için tavırları "statüyü değil ama ona en yakın şeyi aldınız"dan "hiçbir şey alamadınız işte"ye geçmişti.[24]

Noel'den kısa süre sonra Rahip Toner, Bobby'nin neden hâlâ uzlaşma gösterip sisteme dahil olmadığını öğrenmek isteyen Hughes'un mesajıyla birlikte yeniden ziyarete geldi. Mesajda, "... eğer ben mahkûmları eylemden çıkarmaya istekli değilsem, geri gelip [Hughes'un] bunu yapacağına ya da gerek olursa yol göstermek için H8'e gideceğine" ilişkin örtük bir tehdit bulunuyordu. Ancak içi boş bir tehditti bu. Hughes, uzlaşma konusunda şahsen

baskı yapabilmek için amire Sands'le görüştürülme talebinde bulunmuştu. Hilditch'in, izni verirken açlık grevi dedikodularının bir gerçekliği olup olmadığını sorduğunu Sands'e anlattı.

"Evet var," diye cevap verdi Bobby.

Hughes ve McFeeley'le yaptığı bu yarım saatlik görüşme sırasında eski yoldaşları, Bobby'nin işleri ele alma biçimini sert şekilde eleştirdiler. Mevcut iklimin bir tür hamle yapılmasını zorunlu kıldığını söyleyerek neden henüz hiçbir şey yapmadığını sordular.

Bobby "İş meselesinde garanti verilmesini istedim," diye yanıtladı. "Doğruca onların dediklerine uyarsak bu zayıflık göstergesi olmaz mı?"

Hughes karşılık olarak İngilizlere uzlaşacak bir fırsat vermeleri gerektiğini söyledi. Açlık grevi tehditleri onları harekete geçirmezdi. Ayrıca eğitim konusu açlık grevinin sona erdiği akşam getirilen belgede ele alınıyordu. Bobby İngilizlerin üstlerindeki baskı kalktıktan sonra artık hiç cömert davranmayacağını söyleyerek yanıt verdi.

"Bu açmazdan çıkmak için herkesi dolaştım," dedi Hughes'a. "Ama İngilizler kıllarını kıpırdatmıyor, çünkü eylemi dağıtmak için bir şans görüyorlar."

Sisteme katılmanın zayıflık ve çaresizlik göstergesi olacağını söyledi. Yöneticilerin işini onların yerine yapıp "eylemi dağıtmak"la aynı şeydi bu.

Nihayet Hughes, Bobby'ye boyun eğdi. "Belki de bu işi sana bırakmalıyız," dedi Sands'e. Bobby kısa bir cevap verdi: "Sin ceart" ["Aynen öyle"].

Bobby artık çok açık konuşmaya hazırdı. Onlara, açlık grevinin sona erme biçiminin düşüncelerini etkilemesine izin verdiklerini söyledi. Zaferin kıyısındayken teslim olduklarını kabul etmektense bir zafer kazandıklarına inanmak istiyorlardı. Şimdi de kendi başarısızlıkları için Bobby'yi suçluyorlardı.[25]

Hastanede yatan mahkûmlar sisteme katılmak için bastırdıkça, Sands'in bu hamleden beklentileri azalıyordu. Yeniden Adams'a yazdı:

Bir İngiliz'e asla güvenmemek gerek, en önemli nokta bu ve eğer eyleme son verip hapishane kıyafetlerini giyerek uyumluluğumuz ve iyi niyetimizle İngilizleri makul davranmak için ayartabileceğimizi umarsak hiç şüphe yok ki büyük bir sorunla karşı karşıya kalırız.

Sands seçeneklerinin daraldığını düşünüyordu.

Harekete geçerim ama harekete geçtiğimde iş konusunda sorunla karşılaşmayacağım, söz gelimi adamlarımın hapishane kurallarına uymayı reddettikleri gerekçesiyle, çalışma meşelesinde örneğin! çırılçıplak soyulmayacaklarına dair bir onay almalıyım. Bir garantör olursa derhal adım atacağım. Tekrar söylüyorum, bu olmazsa açlık grevini yapmak zorundayız. Benim için bu açlık grevi, taleplerle ilgili basit bir konu değil büyük yoldaş, çünkü daha önce de dediğim gibi, umabileceğimiz tek şey biri ölmeden önce uzlaşmaya varılması. Bütün olay, yalnızca eylemin sert bir düşüşten dolayı mağlup edilmesini önleme çabası değil, aynı zamanda (ki bunu gayet ciddi olarak söylüyorum) bunun hareket, halk ve sürdürülen savaş üzerinde çok da uzak olmayan bir vadede gerçekleşecek geniş çaplı ve son derece yıkıcı etkilerinin de önüne geçmek amaçlanıyor.[26]

İki hafta süren tereddüt ve belirsizlik, yılbaşı arifesine gelindiğinde etkilerini göstermeye başlamıştı. Bobby mektuplarında tekrar tekrar aynı şeyleri yazmayı sürdürmüştü. Bunu yaptıkça karamsarlığı da artmıştı. Liam O'g'a yazdığı, alışılmadık biçimde keyifsiz bir yılbaşı notunda duygularını anlatıyordu:

Durum bizim için çok karanlık görünüyor. Benim gördüğüm kadarıyla bu eylemin sonu ancak hapishane sistemine girmekle gelebilir. Ama bunu yapmayacağım. Gerekirse, elde kalanla yetineceğim. Bunun da aynı ölçüde korkunç sonuçları olabilir. Tom'la Kara burada olup yönetimin başında bulunsalardı iki hafta önceden beklenen hamleyi yapmışlardı... Eh, çok olaylı bir yıl oldu ve hiç şüphesiz önümüzdeki yıl da en az bunun kadar berbat geçecek. Ama hayat da böyle işte (AHHHHHHHH!!).[27]

Yılbaşı sabahı, Bobby'nin ailesi görüşe geldi. Onlara, yeni bir açlık grevine önderlik edeceğini söylemeye niyetliydi. Ama yapamadı. Bunun yerine Adams'tan onlarla konuşacak birini ayarlamasını istedi.[28] Bir hafta sonra, Bobby yeni bir açlık grevinin

detaylarına son şeklini veriyordu, ilk ölecek olan ise şüphesiz kendisiydi. Kamu ilanlarında kullanılması için kısa bir biyografisini bile çıkarmıştı.[29]

Ancak açlık grevi tehditleri idare üzerinde etkili olmaya başlamıştı. 15 Ocak'ta Amir Hilditch durum hakkında konuşmak için Bobby'nin hücresine geldi. Mahkûmların, idarenin düzeni ne ölçüde değiştireceğini sınamak için yaptığı yıkanmama eylemini bırakma teklifine nasıl bir karşılık vereceğini düşünmek için biraz zamana ihtiyacı vardı. Kendisi durumu değerlendirirken bir hafta boyunca mahkûmlar tarafından yapılacak her türlü yeni eylemin ertelenmesini istedi.[30]

Bobby amire fazlasını da vererek, "iyi niyet ve samimiyetimizin bir göstergesi olarak" kendi kanadı ve H5'ten 10'ar mahkûmu yıkanmama eyleminden alacağını söyledi. Yıkanacak, tıraşlarını olacak ve lazımlıklarını boşaltacaklardı. Bobby'yle Bik MacFarlane, kendilerinin de alacakları pozisyonu tekrar değerlendirmek için biraz zamana ihtiyaçları olabileceğini düşünüyorlardı. Bu arada da Hilditch'in Sands'e "cezaevi düzeni durağan bir şey değil, hakikaten gelişiyor," derken tam olarak neyi kastettiğini anlayabilirlerdi.

Battaniye adamlar böylece Amir Hilditch'e istediği haftayı verdiler. H3 ve H5'teki birer kanadın (Bobby'nin ve Seanna Walsh'ın kanatları) mahkûmları, eşya ve yatakları olan temiz hücrelere yerleştiler. Yıkanmaya başladılar. Bobby ailelerin, o cuma günü mahkûmların kıyafetlerini getirmesi için haber saldı. Yönetim bunları içeri alırsa, işler adım adım daha ileriye götürülebilirdi. Ancak yönetim bu sınavdan geçemezse eylem yeniden gündeme gelecekti.

Bobby cezaevi idaresinin kıyafet meselesinde bir atılım yapacağını ciddi olarak düşünmüş müydü? Belli ki hayır. Yalnızca, yeniden bir açlık grevi için harekete geçme çağrısında bulunmadan önce yapılabilecek her şeyi yaptığını aynı safta olduğu insanlara kanıtlaması gerekiyordu. Temiz kanatlara geçerek amiri zorlamak için adım atarken Bobby'nin esas hedefi, düşmanlarını değil kendi yoldaşlarını etkilemek olmalıydı.

* * *

Tıraşlar olunup saçlar kesildikten sonra mahkûmlar yeni birer insana dönüşmüştü.

"Yatak sırtımı mahvediyor," diye yazmıştı Bobby, Liam Og'a. "Böyle rahatlıklara alışık değiliz... Sandalyede oturup bir masanın üstünde yazmak tuhaf geliyor. Çocuklar geçen hafta neredeyse üç yıldır ilk defa kendilerini aynada gördü. Bayağı korkutucuydu, özellikle de Rasputin, yani Bik için."[31]

23 Ocak Cuma gününden başlayarak aileler yanlarında kıyafet paketleriyle Long Kesh'e geldiler.[32] Pazar günü Bobby, Seanna Walsh'a salı akşamı için adamlarını hazırlamasını söyleyen mesajı yolladı. Eğer o zamana kadar kendilerine ait kıyafetleri almamışlarsa saat 9'da eşyalarını parçalayıp hücreleri dağıtacaklardı. Planını Hareket'e de yazdı. Hareket'in bu fikirden pek memnun olduğu söylenemezdi. Liam Og, pazartesi ve salı günleri boyunca çılgına dönmüş hâlde Bobby'ye mesajlar yağdırarak eylemi iptal etmesi için talimat verdi. Bobby mesajları aldıysa da hiçbirini Walsh'a iletmedi.

Talimatı iletmemesine bir mazeret olarak "*Sagart* [rahip] ortada yoktu," diye yazdı Liam Og'a.

Teknik olarak söylediği doğruydu. Ancak rahibin ortalıkta olmaması işine gelmişti. Bik MacFarlane, Bobby'yle ikisinin "ciddi olduklarına" dair yönetime kesin bir işaret verme kararı aldıklarını açıkça belirtiyor. Ayrıca kendilerine bağlı insanları eylemle ilgili olarak net bir çizgide tutmak istiyorlardı.

Hareket ise tamamen farklı bir kafadaydı. Eşyaları parçalamanın yeniden pislik eylemine dönüşecek bir sürecin başlangıcı olacağını düşünüyorlardı. İkinci bir açlık grevine o kadar karşıydılar ki mahkûmların, yolun büyük kısmını çoktan gittiklerinin farkında değillerdi.[33]

Salı günü gelip çattı; kıyafetler ortada gözükmüyordu. Seanna Walsh'ın eylemin iptal edilmesi talimatından haberi olmadığı için Bobby kendisinin de talimata uymaması gerektiğine karar

vermişti. Hareket'e, "H5 eyleme geçecekti," diye yazdı. "Biz de eylemi durdurmak yerine onlarla birlikte hareket ettik."

Salı akşamı saat 9'da, "çocuklar eşyalara mesajı bildirdi." Ahşap yataklarını, masa ve sandalyelerini kırdılar. Bazıları camları da kırmaya çalışmıştı. Yarım saat sonra, Bobby'nin kanadına on adet gardiyan geldi. Daha sonra yaşananlar mahkûmların beklediğinden çok daha kötüydü. Gardiyanlar onları B kanadından C kanadına götürmüş, bu sırada ise "yürüyerek gitmelerine izin vermemiş, saçlarından tutup çeke çeke tüm yol boyunca tekmeleyip yumruk atmışlardı."

Bobby'nin anlattığı kadarıyla, altı mahkûm bir masanın üzerine itilmişti. Kalçalarının kanatları gardiyanlar tarafından parçalarcasına ayrılmıştı.

"Yoldaş, bunun adı cinsel taciz," diye yazdı Liam Og'a.

Aynı sırada H5'te de benzer şeyler oluyordu. Gardiyanlar temiz kanatla kirli kanat arasında bir parkur düzenlemişti. Temiz hücresinden yeni kirli hücresine geçecek olan her mahkûm yol boyunca kemikleri kırılasıcaya dövülüyordu. Sevk edilecek diğer mahkûmlar ise bu sırada çığlık ve haykırışları dinleyerek korku içinde sıranın kendilerine gelmesini bekliyordu.

Bobby kendilerini bekleyen manzarayı şöyle anlatmıştı: "C kanadı yeni boşaltılmıştı... Hücreler vücut atıklarından bataklığa dönmüş, ayrıca temizlikçilerin girmiş olduğu hücrelerde yerler su birikintileriyle doluydu."

Mahkûmlar pis hücrelerde içecek su, yatak ve hatta "lanet olası bir battaniye bile olmadan," karanlıkta bırakılmıştı. Ellerindeki tek şey bellerine sardıkları havlulardı. Geceyi bu şekilde geçiren mahkûmlar bunun hayatlarındaki en kötü gece olduğunda birleşiyor. Donuyorlardı. Her tarafları ağrıyordu. Ayrıca, kendi pisliğinin içinde yaşamak bir şeydi, evet, ama bir başkasının bokunun içine fırlatılmak kesinlikle mide bulandırıcıydı.

Bobby onları ayakta tutmak için bir şarkı gecesi başlattı. Her biri hücresinde bir uçtan diğerine yürüyerek ısınmaya çalışırken bir yandan da şarkılara eşlik ediyordu. Ancak çok geçmeden usandılar. Sadece vücutlarını biraz olsun ısıtmaya konsantre

olmak istiyorlardı; bir uçtan diğerine yürüyor, oturup kalkıyor, vücutlarını ovalıyor ve bir ayaktan diğerine sıçrayıp duruyorlardı. Bobby ise devam ediyor, herkesin aklını, içinde bulundukları koşullardan uzaklaştırmaya çalışıyordu. Bütün gece hiç durmadan devam etti, kendi başına şarkı söylüyor, ara sıra ortalığa bağırıyordu: "Herkes iyi mi? Hadi çocuklar!"

Bobby onları neşelendirmeye çalışırken mahkûmlar da gece boyunca gardiyanları çağırmak için zile basıp durmuştu. Gelip giden olmadı. Mahkûmlardan biri gecenin ortasında iki kere kustu ama hiç kimse yardıma gelmedi. Gardiyanlar ancak ertesi sabah saat 8'de kanatta belirdiler. Geldikleri zaman altı mahkûmun doktora gitmesi gerekiyordu.

Başgardiyan saat 10'da nihayet gelmiş ve Bobby'nin sözleriyle "herkese bir battaniyenin sıçtığım yarısını" dağıtmıştı. Cezaevi amiri saat 11'de geldi. Mahkûmların her biri bir şikayet formu istedi, böylece avukatları, Amir Hilditch hakkında cezaevi kurallarını ihlâl etmekten şikayette bulunabilecekti. O öğleden sonra gardiyanlar, yemeği soğuyana kadar bekletip mahkûmlara öyle dağıttılar. Yataklar geldiğinde saat neredeyse gecenin bir buçuğu olmuştu.

Bobby, Liam Og'a "Bütün gece çıplak oturduk, ancak beş dakika önce puştların içinden bize yatakla battaniye vermek gelebildi," diye şikâyet etti. " Çocukların canı çıktı, bütün kanat morg gibi, herkes uykuda... Ben de uykuya çekiliyorum, hatta uyumaya başladım galiba!"[34]

***

Sands, salı yaşanan dayak yeme olayına bilerek ses çıkarmamıştı. Liam Og'un eylemin ertelenmesini isteyen mesajlarını almış ancak geri adım atmamış, dikbaşlılıkla, ilerlemenin tek yolunun açlık grevi olduğuna dair kararlılığının tam olduğunu yazmıştı.

> Bu bloklarda dört buçuk yıldır süren eylem ve insanlık dışı duruma bir son vermek için kararlı ve militan adımlar atılmadıkça buradaki eylemin çapı sonunda az sayıdaki etkisiz bir grup mahkûmla sınırlı

kalacaktır... Militanların çoğunluğu kurallara uyum göstermeyi tercih ederse bunu takiben kriminalizasyon etkili olmaya başlayacak ve bunun zamanla yalnızca hapishanelerde değil, genel olarak tüm harekete ciddi zararları olacaktır.

Hareket, açlık grevinin yine dağılacağından endişe etmesin diye işin sonunu getirmek için duyduğu şahsi kararlılığı da açıklıyordu.

> H Bloku davanın ön saflarına getirilmiş durumda, bu yüzden bu mücadeleyi vermenin riski, sokaktaki militanın çekinmeden kabullendiği riskten farklı değildir ve olmamalıdır... Ben de bunu kabul ediyor ve kategorik olarak bu kararı kimseden etkilenmeden kendi adıma verdiğimi açıklıyor, ayrıca bir yoldaş bu açlık grevinde benden evvel hayatını kaybetme noktasına gelirse, sonuç zafer ya da ölüm olmadığı sürece ne siz ne de bir başkası için bu eyleme son vermeyeceğimin altını çiziyorum. Bunu söylemekten kesinlikle memnun değilim, ancak kendimi açıkça ifade ettiğimi ve böyle büyük bir sorumluluk için bana güvenmek konusunda sözlerimin sizi ikna edeceğini umuyorum. Sözlerim hiçbir şekilde bir cesaret gösterisi, egoizm ya da atılganlıktan kaynaklanmamaktadır. Ölümün sonuçlarını anlayarak kabul ediyorum ve eğer sizin için bir anlamı varsa, ölüme kadar zaferden yana bir umudumuz olduğunu sanmamakla birlikte, zaferin ölümde olduğuna inanıyorum. Hepinize iyi şanslar yoldaşlarım, bu meseledeki haklı ihtiyatınızdan ve isteksizliğinizden ötürü sizleri asla suçlamadığımı bilmenizi isterim.[35]

Çarşamba günü mahkûmlar H6'daki temiz kanatlara dağıtıldılar. Bobby, Bik MacFarlane'e, açlık grevi artık kaçınılmaz olduğuna göre kendisini H Blokları'nın komuta subayı olarak atadığını söyledi.

"Neden bu göreve Seanna'yı [Walsh] koymuyorsun?" diye sordu MacFarlane "O daha kıdemli ve kesinlikle benden daha iyi."

"Biz çok uzun süredir arkadaşız," diye cevapladı Bobby. "İş oraya varırsa Seanna benim ölmeme izin vermez."

"*Ben* senin ölmene izin veririm yani."

"Evet."

"Çok sağol."

MacFarlane bunun bir iltifat mı yoksa küfür mü olduğundan emin olamadı. Yalnızca beklentileri karşılayabilmeyi umduğunu söyleyerek cevapladı. Sands, MacFarlane'e IRA Ordu Konseyi'nin açlık grevinin yine başarısızlıkla sonuçlanması durumunda doğabilecek korkunç sonuçlar konusunda uyarıda bulunan bir mesajını gösterdi. MacFarlane, IRA'ya cevap yazarak Sands'in, eylemini ölüme kadar götüreceğine eksiksiz bir inancı olduğunu teyit etti.

> Marcella da ben de herhangi bir kazanım elde edilmesinden önce birilerinin öleceği görüşündeyiz. Önceki açlık grevinde böyle düşünmüyordum. Şahsen, İngilizlerin bir ölüm olmadan devrileceğine yürekten inanmıştım. Ancak, şimdi bunların hepsi değişti ve çocuklar açlık grevine bir kere girdikten sonra bir kısmını veya belki de tamamını bir daha görmeyeceğimi biliyorum. Yalnızca kişisel bir gözlem, Marcella zafere giden yolun ölümden geçtiğinin tamamen farkında ve bence karşı karşıya olduğu şeye göre son derece iyi bir halet-i ruhiye içinde. Aynı şeyi ben de bir gerçeklik olarak kabul ettim, demem şu ki yoldaş, bırakın her birimiz yapmamız gerekeni yapalım ve engellere karşı birbirimize yardımcı olalım.[36]

MacFarlane, Bobby hakkında Gerry Adams'a da ayrıca yazdı. "Seni temin ederim, onu bekleyen akibete ilişkin hiçbir şekilde yanılgıya düşmüyor... Ayrıca buna hazır olduğunu da biliyorum." Greve girecek diğer isimlere gelince, "Bu kez öleceklerini biliyorum. Ne yazık ki böyle olmak zorunda yoldaş. Bildirimizde yazdığı gibi, açlık grevi tek seçeneğimiz. Benim fikrime göre, buna karşı tüm alternatifler en ufak bir şans bile olmaksızın yenilgi anlamına geliyor. Tüm seçenekler içinde açlık grevi en tehlikelisi, ama bize tek zafer şansı sağlayacak olan da bu."[37]

Fakat Ordu Konseyi hâlâ ikna olmuş değildi. Bu açlık grevinin savaş gayretlerini dağıtmasına IRA'nın izin veremeyeceği konusunda Bobby'yi uyardılar. İmaj açısından açlık grevcilerine zarar verebilecek askeri eylemlerde bulunmaları gerekebilirdi. Bobby uyarılardan pek etkilenmemişti, cevabını yazarken cezaevi liderliğinin dayanışmasını ifade etmek amacıyla "biz" zamirini kullanmaya dikkat etti.

Söylediklerinizi dikkatle dinledik ve bunların yazıldığı ruh hâlini anlayarak kabul ediyoruz. Aynı şekilde, bu durumun ışığında, fazlasıyla temkinli oluşunuzu da reddedecek ya eleştirecek değiliz, ancak ne kadar can sıkıcı olursa olsun, açlık grevi kararımızda bir değişiklik olmadığını, bu kararı aynı güç ve azimle yinelediğimizi üzülerek bildiriyoruz... Bu sırada, dışarıdaki mücadelenin de devam etmek zorunda olduğunu anlıyoruz. Buna karşılık sizin de genel mücadelenin bir parçası olarak H blokundaki mücadelenin bununla bir arada devam etmek zorunda olduğunu anlayacağınızı umuyoruz. Size olan tam inanç ve desteğimizi tekrar bildiriyor, İrlanda Sosyalist Cumhuriyeti'ne doğru sizlerle birlikte yürüyoruz.[38]

* * *

Zar atılmıştı. Açlık grevi kararı nihayet kesinleştirilmişti. Şimdi grevin lojistiğini planlamaları gerekiyordu. Bik MacFarlane, 1 Mart'ta greve gitme niyetlerini açıklayan bir bildiri yazdı. İlk açlık grevinin bitişinin üzerinden bir buçuk aya yakın, belirsizlikle dolu bir süre geçmişti. Battaniye adamların artık kararlılığa ihtiyacı vardı. Bobby, "Açlık grevi bildirisinin ivedilikle çıkmasına ihtiyacımız var yoldaş," diye yazdı. "Gecikilmesi bize zarar verir, insanlar yalan söylediğimizi falan düşünebilir. Daha dün bloklardan yarım düzine yoldaş kaybettik."[39]

İlk grevdeki hatalardan, bilhassa birçok mahkûmun aynı anda ölüme yaklaşacağı bir durumdan kaçınmaları gerekiyordu. Dışarıdaki yönetim greve girme sırasının çakışmayacak şekilde düzenlenmesini önermişti; önce Bobby başlayacak, ardından her hafta yeni bir gönüllü katılacaktı. Her açlık grevcisi yalnızca kendi ölümünden sorumlu olacaktı. Birbiri ardına yaşanacak her ölümden sonra sokaklar ve dünya basını yeniden ayağa kalkacak, bu şekilde toplumun İngiliz hükümeti üzerindeki baskısı azami düzeyde olacaktı. Bobby, sonuç değişmediği sürece kendisi için hiç fark etmeyeceğini söyledi.[40]

Şubat ayının başlarında Danny Morrison (ona "Pennies" adını takmışlardı) Bobby'yi ziyarete geldi. Bu açlık grevinde ikinci kişinin bir kadın olmasını önerdi. Böylece kadınların mücadelede temel ve eşit bir rol oynadığı tanınmış olacaktı.

Sands'le MacFarlane, Morrison'un önerisi üzerine tartıştılar. MacFarlane fikre karşıydı. Toplumun bunu "çıkarcılık" olarak değerlendireceğini savunuyordu; bir kadın ölüme bir erkekten daha çabuk yaklaşacak, basın da battaniye adamların kendilerini kurtarmak için kadını kullandıklarını söyleyecekti. Bik, katılacak ilk kadını daha ileri bir zamana bırakmalarını –"özel engeli var da denebilir"– teklif etti, böylecek ilk ölenin o olmayacağından emin olacaklardı. Bobby bir şeyin değişmeyeceğini söyledi. İster kadın ister erkek olsun, ikinci açlık grevcisi de ilki gibi ölecekti. Üstelik, demişti, ilk açlık grevinde kadınlar ikinci sınıf vatandaş gibi hissettirilmişti. H Blokları'nda yaşanan "olaylar onları yutmuştu." Bu kez erkeklerle tamamen eşit olmalıydılar.

MacFarlane tekrar düşündü. "Tüm argüman ve açıları" değerlendirdikten sonra Bobby'nin haklı olduğuna karar verdi. Morrison'a şöyle yazdı:

> Onlar bizim eşit yoldaşlarımız ve bu eşitliği pratiğe dökmelerine izin verilmesini talep etmeye hakları var. Açık ve dobra olmak gerekirse, isterseniz bana duygusuz diyebilirsiniz, açlık grevcileri ölecek, bu bir gerçek. Kimin ilk önce öldüğünün gerçekten bir önemi var mı?[41]

Armagh'daki kadınlar derhal açlık grevine yapacakları katılımı planlamaya başladılar. Komuta subayları Sile Darragh, açlık grevine katılmak isteyen üç kadının ismini gönderdi. Bunlardan ilki, birinci açlık grevinden yeni çıkmış olan Maired Farrell'di. Farrell, bundan yedi yıl sonra, görev başında olmakla birlikte silahsız bir hâlde Gibraltar sokaklarında yürürken SAS (Special Air Service) tarafından vurularak öldürülecekti. Bir başkası ise Bobby'nin Rathcoole yakınındaki Greencastle'dan çocukluk arkadaşı Mary Doyle'du.[42]

Hareket'in liderleri açlık grevine karşı çıkmayı sürdürseler de sürecin nasıl idare edileceğine ilişkin yapıcı öneriler getirmişlerdi. Madem bu kesinkes yapılacaktı, öyleyse aynı anda battaniye adamlar da yıkanmama eylemini bitirmeliydi. Bu şekilde sonuç

ne olursa olsun içinde bulundukları korkunç vaziyetten kurtulmuş olurlardı. Sands ve MacFarlane bu fikrin avantaj ve dezavantajlarını tarttılar. Sonunda yıkanmama eyleminin "faydalarını geride bırakacak kadar uzadığında" karar kıldılar. Eninde sonunda bitirilmesi gerekecekti, öyleyse şu anda bitirmemek için bir sebep yoktu.[43]

* * *

Sıra, greve kimlerin hangi sırayla gireceğini belirlemeye gelmişti. Bu kez grevde kendisinin muhakkak olması gerektiğini söyleyen kimsenin ısrarlarına yenik düşülmeyecekti.[44] Birilerini grevden çekip yerine başkasını koymak diye bir şey yoktu. Bu kez, her gönüllü kendi kaderi üzerinde tam kontrol sahibi olacaktı, bu yüzden ölmeye istekli olduğundan *kesinlikle* emin oldukları kişileri seçmeleri gerekiyordu. Gönüllü olan mahkûm sayısı 82'ydi. Sands ve MacFarlane bunların arasından kısa bir liste yaparak greve girecek ilk dört kişiyi seçti. MacFarlane'e göre bunlar, "seçileceği ayan beyan ortada olan parlak isimlerdi."

Richard O'Rawe ise bu süreci biraz paralı asker tutmaya benzetmişti. Seçim yapılırken kişilerin liderlik yeteneklerine ya da hapishane sicillerine bakılmamıştı; başvurulan tek bir kriter vardı: "Ölür mü?" Yapılan, niyet açısından pek de hoş gözükmüyordu, üstelik ölüm ihtimali çok yüksekti.[45]

Greve Bobby başlayacaktı. Onun arkasından gelecek isim, Derry'nin Bellaghy köyünden gelen Francis Hughes'du.[46] Hughes muhtemelen yaşayan en efsanevi IRA militanıydı; kırsal bölgelerde yürütülen gerilla eylemlerindeki korkusuz liderlik biçiminden ötürü Cumhuriyetçiler arasında büyük saygı görüyordu. Benzer şekilde, kana susamış ve acımasız bir terörist olarak Kuzey İrlanda'nın iç bölgelerindeki Protestan çiftçiler ve polisin de nefretini kazanmıştı. Bir buçuk gün boyunca bir çukurun içinde yaralı hâlde yattıktan sonra nihayet yakalandığı zamana dek canlarına okuduğu İngiliz askerleriyse ondan hem nefret ediyor hem de ona saygı duyuyordu. Üçüncü sıradaki Raymond McCreesh, Güney Armagh'lı koyu bir Katolik ve

hiçbir şeyden korkusu olmayan biriydi; yıllarca IRA'da olduğu bile anlaşılmadan İngiliz devriyelerine karşı operasyonlara katılmıştı. Dördüncü kişi ise İrlanda Milli Kurtuluş Ordusu'nun komuta subayı Patsy O'Hara olmuştu; böylece INLA ilk kez açlık grevinde temsil ediliyordu.

Francis Hughes ve Raymond McCreesh halkla ilişkilerde kullanılacak kısa biyografilerini yazdıktan sonra ailelerine greve gireceklerini açıkladılar. Hughes ailesine Bobby Sands'den bir hafta sonra başlayacağını söylemiş, ayrıca Güney Derry halkına hitaben bir mektup yazmıştı.[47] Ray McCreesh ailesinin diğer üyelerinden önce rahip olan kardeşi Brian'a söyledi. Kardeşi, vazgeçirebileceği düşüncesiyle McCreesh'i görmeye gitti. Ancak onunla konuştuktan sonra ne yaptığını çok iyi bildiğine karar vermişti.[48]

Açlık grevi kararı nihayet verildiğinden beri, kanatlardaki hava da gözle görülür şekilde hafiflemişti. Hatta eğlence ve şakalar yeniden başlamıştı, Bobby'yle MacFarlane'in Liam Og'a yazdıklarından da anlaşılıyordu bu.

MacFarlane "Bu arada, Charlie de* bayağı şiire sardı," diye yazmıştı Liam Og'a. "Geçen akşam bir tane okudu, bütün kanat anamız ağladı. Tam bir sanat eseriydi, ama bir kez daha dinlemek zorunda kalırsam, onu gerçekten bozarım. Aslında şairliğini bayağı takdir ediyorum ama bunu ona söylemeyi hayatta göze almam."[49]

Ertesi gün, bu kez Bobby taarruza geçiyordu. "Çocukların Bik'e 'Dunlop' dediğini biliyor muydun? Dunlop tekerlerle ilgili bir şey, onlar gibi aynı lafı çevirip duruyor." Arkasından "Castlereagh Suçu" şiirinden bahsederek oku kendisine çeviriyordu. "[Bik] diyor ki ben lafı uzatmayı iyi bilirmişim çünkü sekiz bin kelimelik minik bir şiir yazmışım. Yoldaş, bildiğin coştum. Yakında eline geçer (Umarım geçmez, diyorsundur)."[50]

Birkaç gün sonra MacFarlane yeniden Bobby'nin şairliğine dil uzatıyordu.

"Charlie bir şiir daha okudu –yine mahvolduk."

Liam Og'a Bobby'nin *Castlereagh Üçlemesi*'nin basılmasını önerdi. "Bu, tüm hikâyeyi anlatıyor," demişti.[51]

---

* MacFarlane'in Bobby'ye taktığı ad. *–çev.*

Bobby kısa süre içinde tüm şiirlerini Hareket'e göndermek üzere tuvalet ve sigara kâğıtlarına geçirmeye başlamıştı. Bir hafta içinde Liam Og'a koca bir deste göndermişti bile.

"Şiirleri aldın mı?" diye soruyordu. "Rezalet!!! Biliyorum, ama aslında o kadar kötü değildi. Elimden çıksın diye çok hızlı yazdım."[52]

* * *

Cumhuriyetçi yönetim hâlâ açlık grevini durdurmaya çalışıyordu. Bobby'nin fikrini değiştirebileceği umuduyla Alex Reid'in peşine düştüler; Bobby'nin "tam bir dik kafalı" olduğunu, bir şeyi bir kere kafasına koyduktan sonra asla geri dönmediğini söylemişlerdi. Reid yokken Rahip Faul, "afacan",* şansını denemişti. 15 Şubat günü Bobby'nin hücresinde, açlık grevini ertelemesi için yarım saat dil dökmüştü. Ona göre yalnızca yukarıdan gelen emirleri uyguluyorlardı, bu yüzden Hareket'e, pis işlerini kendilerinin yapmayacağını söylemeliydiler.

Faul'un, Cumhuriyetçi Hareket'in onları istediği gibi koşturduğunu söylemesi Bobby'yi çok kızdırmıştı. "Biz kimseye kulak asmıyoruz, açlık grevine karşı olan kendi hareketimize bile. Kendi kararlarımızı kendimiz alıyoruz ve İngilizlere değil altı ay, altı gün bile verecek değiliz."[53]

Ancak Faul'un henüz işi bitmemişti. Bobby'nin babası, daha önce durumu tartışmak üzere evlerine gelmiş olan Faul'le telefonda görüşmüştü. Faul belli ki Sands ailesiyle kurduğu ilişkiyi Bobby'ye karşı kullanmaktan çekinmiyordu. Bu, Bobby'nin açlık grevi boyunca yakasını bırakmayacak bir endişeye sebep olmuştu: Bu işin zayıf halkası ailelerdi. *Kendisi* orucunu ölüme kadar sürdürecekti, ama bilincini kaybettikten sonra anne babasının yöneticilere kendisini beslemeleri için talimat vermeyeceğinden nasıl emin olabilirdi? Bobby, "bela"nın, grevci ailelerinin duygularını oğullarına karşı kullanmaktan kaçınmayacağını anlamıştı.

---

* Faul'un ilk adı Denis'ti ve kişiliği de göz önünde bulundurulunca, doğal olarak ona verilen takma isim Afacan [Denis] ("Denis the Menace") olmuştu.

Bir sonraki görüş sırasında ailesiyle konuşan Bobby, kararını kendi iradesiyle aldığı ve hiç kimse tarafından manipüle edilmediği konusunda ailesini rahatlattı. Ölmesine izin verecekleri konusunda onlardan güvence istedi, mahkûmların haklarını alabilmesinin tek yolu buydu. Görüşten sonra bile kendisini tamamıyla anladıklarından hâlâ emin olamıyordu. Onlara bir mektup yazarak açıkladığı hususlarla, destek vermeleri yolundaki ricasını tekrarladı.

Sevgili anne ve babam,

Şimdiye dek, olacaklardan ötürü zaten yeterince huzursuz olmuşsunuzdur. Sizi ne telaşlandırmak ne de daha fazla üzmek istiyorum. Ancak görüşte söylediklerimi anladığınızdan emin olmak zorundayım.

Yeni bir açlık grevine girişmek buradaki hiç kimsenin hoşuna gitmiyor. Hepimiz bunun sonuçlarını ve tüm ailelere verdiği azabı görüyor ve son derece iyi anlıyoruz, ancak başka seçeneğimiz yok. Bu eylemden kaçınmak ve eylemi sonlandırmak için akla gelen her yolu denedik.

İngilizler zalim, üçkâğıtçı ve taş yürekli. Ya esas meselenin üzerini örtüyorlar ya da kendilerinin sorunu çözmeye çalıştığını ve bizim mantıksız davrandığımızı ima ediyorlar. Oysa gerçekte yaptıkları sadece tek tip elbisenin rengini ve biçimini değiştirmek. Düzenin tamamı her zamanki kadar çürümüş, bu durumda bizler H Blokları'nda cezamızı doldururken eşi benzeri olmayan insanlık dışı bir muameleyle, işkence ve cinnetle karşı karşıya kalarak yaşayabiliriz. Yapabileceğimiz diğer şey ise elimizde kalan tek şeyle, hayatlarımızla, onlara karşı koyabiliriz. Biz savaşmayı seçiyoruz, sonunda ölüm olsa bile.

Lütfen tek başıma olmayacağımı –benimle birlikte başkaları da olacak– aklınızda tutmaya çalışın, belki sayıları ilk seferki kadar çok değil ama bu bizim kararımız. Hepimiz için dik durma ve cesur olma zamanı. Ailem olarak bunun, sizin için özellikle zor olabileceğinin farkındayım, ama göğüs gerip sonuna kadar benim yanımda durmalısınız. Ölürken, kendi ailemin eylemlerime karşı çıkması dışında hiçbir şeyden korkum yok.

Geçtiğimiz Noel, hapishanede geçirdiğim dokuzuncu Noel'di. Bu yüzden çok sevdiğim karım ve oğlum da dahil çok fazla şey kaybettim. Buna rağmen bugün olsa yeniden geri dönüp savaşa katılırdım, çünkü ben ne ahmak ne de serseriyim. Kafam çalışıyor, sorumlu bir insanım ve insanların nesiller boyu uğruna öldüğü ideallerim var. Hapishanede olmaktan zevk almıyorum. Ölüm fikrinden de zevk almıyorum. Yakın olduğum pek çok yoldaşımı yitirdim, dostlarımın hepsi ya zindanda ya da öldüler.

Onun için lütfen anlamaya çalışın. İkinizi de yürekten seviyorum. Bunca zaman sizleri endişelendirdiysem ya da huzurunuzun kaçmasına sebep olduysam çok özür dilerim. Şimdi bunu yine yapıyorsam, yine özür dilerim, ama mecburum.

İngilizler benim kararlılığımı kırmanız için sizin üstünüze gelmeyi deneyecektir. Bu yüzden benim yanımda durmanıza çok ihtiyacım var. Duruşumuzu desteklediğiniz, ayrıca İngiltere'nin İrlandalılara karşı muamelelerini bildiğiniz ve kendi gözlerinizle de gördüğünüzü söylemek dışında kimseyle konuşmayın. Merkez'deki çocuklarla görüşün, sonuna kadar sağlam durmanıza yardımcı olacaklardır. Onları dinlemeli ve elinizden geldiği kadar destek olmalısınız.

Lütfen açlık grevinin, IRA'nın ya da başka herhangi birinin değil, tamamıyla bizim kararımız olduğunu anlayın. Ayrıca sonunda ne olursa olsun, unutmayın ki bu durumun ve sonrasında gelişeceklerin vebali İngilizlerin omuzlarındadır.

Bernadette, Marcella ve Séan'a da yazacağım. Direncinizin kırılıp benden açlık grevini bitirmemi isteyebileceğiniz endişesi bana kendimi çok kötü hissettiriyor. Ancak güçlü olabileceğinizi biliyorum, ben ne olursa olsun yaptığım şeye devam ederek aklımda bu düşünceyle öleceğim.

Hepinizi çok sevdiğimi unutmayın.

Oğlunuz, Bobby.[54]

Bir hafta sonra Faul tekrar hapishaneye geldi. Sands'den yine açlık grevini ertelemesini istedi. Bu defa bir sivil itaatsizlik kampanyasını bizzat kendisinin organize edip katılacağı sözünü verdi. Bir kez daha açlık grevinin kendilerini korkuttuğunu belirtti. Ardından kendi canını almanın günah olduğunu söyledi. Kilisesinin ve İncil'in tüm öğretilerine tersti bu.

Bobby buna hazırlıklıydı. İsa'nın Yuhanna 15:13'te yer alan sözlerinden alıntı yaptı: "Hiç kimse yoktur ki dostları için canını veren adamdan daha büyük bir sevgi taşısın."

Faul yenildiğini anlamıştı.

"Pekâlâ Bobby, bu konuda seninle tartışamam," dedi ve hücreden ayrıldı.[55]

* * *

Hiç beklenmeyen kötü bir sürpriz Şubat ortasında patlak verdi. 13 Şubat Cuma günü, kadınların her biri Hareket'ten, açlık grevine başladıkları takdirde muhtemel sonucun ölüm olacağını söyleyen bir mesaj aldı. Kendilerinden emin olmaları gerekiyordu, çünkü "son dakikada geri adım atarlarsa," diğer grevcilere telafisi mümkün olmayan zararlar vereceklerdi. MacFarlane de H Blokları'ndaki erkek militanlara benzer bir mesaj dağıtmıştı.

Mairead Farrell bu mesajı okumuştu. Üzerine düşünmüş, cumartesi günü boyunca kafa patlatmıştı. Pazar günü ayinden sonra hücresinde oturup Liam Og'a üzücü bir mektup yazdı.

> Yoldaş, mesajını alıp etraflıca değerlendirdikten sonra açlık grevinden çekilmeye karar verdim. Kendim için herhangi bir mazeret bulmak istemiyorum. Cuma gününe dek (mesajını aldığım gün) açlık grevini tüm yönleriyle düşündüğüme inanıyordum ve sonuna kadar gidebileceğimden şüphem yoktu. O zamana kadar yüzde yüz emin olduğumu düşünüyordum, fakat şimdi kuşkularım var. Buna tam olarak neyin sebep olduğundan emin değilim, çünkü mesajda belirttiğin her şeyin zaten farkındaydım. Tek söyleyebileceğim, bu kuşkular yüzünden kritik bir noktada açlık grevine zarar vermekten ve Hareket'i yarı yolda bırakmaktan gerçekten korkuyorum. Bu açlık grevine kalkışacak kadar sağlam ya da güçlü olduğumu düşünmüyorum. Bu yüzden kendimi çok kötü hissediyorum...[56]

Mary Doyle da benzer bir mesajla kendi adını açlık grevinden çekti.[57] Birkaç gün sonra sonuncu kadın da çekilmişti. Sile Darragh kısa bir süre onların yerine geçmeyi düşündüyse de cezasının dolmasına birkaç ay kaldığı için bunun bir anlamı olma-

yacaktı. Üzücü bir şekilde ortadaydı ki açlık grevinde hiç kadın olmayacaktı.[58]

Bobby kadınların çekildiğini duyunca şaşkına dönmüştü. Yine de bu zor kararın ardından moralini düzeltmek amacıyla birkaç gün sonra Mairead Farrell'a yazdı.

> Sevgili Mairead,
>
> Hakkında hâlâ çok iyi şeyler düşündüğümü bilmen için birkaç satır karalamak istedim, umarım bu seni biraz neşelendirebilir. Mary'yle yaptığınız sadece doğru değil, aynı zamanda hayranlık duyulacak bir şeydi, bu sizin gibi davranan herkes için geçerli. Bu yüzden kendinizi hiçbir şekilde kötü ya da yenilgiye uğramış gibi hissetmemelisiniz. Şimdiye dek orada yapmış olduğunuz ve şimdi de yapmaya devam ettiğiniz şeyler cesaret ve kararlılık açısından hiçbir şekilde kıyas kabul etmez. Yüreğinizi ferah, başınızı dik tutun. Biliyorsun, her birinizi ağlatana kadar yazmaya devam edebilirim. Ama benim için önemli olan, hepimizin sizlere büyük saygı beslediğini ve her zaman yanınızda duracağımızı bilmeniz.[59]

* * *

Açlık grevine yaklaşılırken Bobby radyosunu biraz daha fazla dinlemek için kendine torpil yaptı. Normalde, kısa pil ömrü ve güvenlik endişeleri yüzünden radyoyu sadece haberleri dinlemek için kullanıyordu. Ayrıca Bobby'nin o sıradaki radyosu çok kıymetliydi. Bozulduğu zaman yeniden çalıştırmak için çok uğraşmıştı. Liam Og'a şöyle anlatmıştı:

> Tam altı operasyondan sonra Bayan Dale'i* yeniden konuşturmayı başardım. "Altı milyon dolarlık Bayan Dale,"** gibi oldu resmen! Eski parçalarla yedek parçaları kullanarak yaptım. Toplamda dört beş parça. Balık gibi iyice sarıp sarmalıyoruz. Biraz daha uğraşsaydım bununla sana telefon da açabilirdim bence (Ukala dümbeleği konuştu).[60]

---

* Anlaşılan Bobby Sands, sesini duyunca çok heyecanlandığı "Bayan Dale"in adını radyoya vermiş. *-çev.*

** Sands burada 70'lerin meşhur Amerikan dizisi *The Six Million Dollar Man*'e ("Altı Milyon Dolarlık Adam") atıfta bulunarak radyosunu, sakatlandıktan sonra biyonik doku transferi ile özel yeteneklere kavuşturulan ana karaktere benzetiyor. *-çev.*

Haberler bittikten sonra radyoyu hemen kaldırmıyor, bir halk müzik yayınını dinlemeye devam ediyordu. Bu gizli keyfini Bik MacFarlane'le paylaşmaktan ayrıca büyük bir zevk alıyordu. "Charlie, Bayan Dale'in kendisine anlattığı geleneksel müzik bilgileriyle canıma okudu. Bana eziyet etmek hoşuna gidiyor, resmen sadist bu B."[61]

Açlık grevine başlamadan önceki hafta Bobby, uyku vaktinde yeni bir kitap anlattı: *Jet II*. Yataklarındaki mahkûmlar Jet'le karısı Kelly'nin art arda geceler boyunca atlattığı türlü belaları dinlerken sürekli diken üstündeydi. Bir gecenin sonunda karısıyla ayrı düşen Jet sonunda gerçekten ölmüş gibi görünüyor, fakat ertesi gece yeniden sağ salim ortaya çıkıyordu. Birkaç geceden sonra bütün mahkûmlar, neler olacağı hakkında tahminler yürütmeye başlamıştı. Philip Rooney, Tom McElwee'ye Sands'in acıklı sonlara karşı anormal bir düşkünlüğü olduğunu, bu yüzden sonunda Jet'i öldüreceğinden korktuğunu söylemişti. McElwee ise umursamazca, "Aman, hepsi Western saçmalıkları işte," diye cevap vermişti, "İkisi de ölür gider umarım!" Ancak sonunda Jet'le Kelly'nin sonsuza dek mutlu yaşadığı duyulduğu zaman, rahatlayarak bırakılan nefeslerle çekilen oh'ların sesi ortalıkta yükselmişti. McElwee bile cama çıkmış kitap hakkında övgüler düzüyordu. Rooney, Armagh Hapishanesi'ndeki Sile Darragh'ya yazdığı mektupta, McElwee'nin nişanlısına "onun hiç öyle gözüktüğü gibi ağır bir adam olmadığını, resmen numara yaptığını" söylemesini tembih etti.

Mahkûmlar, bir açlık grevine başlamak üzereyken Jet'i anlatmanın, Bobby'nin cömertliğinin tipik bir örneği olduğunu düşünmüştü. Bu huyunu ayrıca başka şekillerde de gösteriyordu. Açlık grevine girmeden on gün öncesine kadar, Armagh ve Crumlin Yolu hapishanelerindeki mahkûmlara sürekli destek ve moral mesajları yazıyordu. Hatta, Sevgililer Günü gecesi Dublin'deki Stardust Disko'da açılan ateş sırasında trajik şekilde can veren onlarca kişiden birinin, memleketi Twinbrook'tan olduğunu öğrenince ailesine bir mektup dahi yazmıştı.

Ancak gardiyanlar o kadar cömert değildi. MacFarlane, 21 Şubat'ta "Charlie görüş sonrası ayna aramalarında özel olarak

aşağılayıcı bir muamele görüyor," diye yazmıştı. Sands'in öfkesini kaybedip "botlarını [gardiyanın] bir tarafına yapıştıracağından" ve bir temiz dayak yedikten sonra açlık grevi arifesinde ceza hücresine atılacağından çekiniyordu.[62] MacFarlane "Öldürseler sorun olmazdı," demişti. "Geçen akşam neredeyse bir tanesini indiriyordu. Onu biraz sakinleştirmem lâzım."

Bir hafta öncesinde diğerleri Bobby'nin sanki büyük güne hazırlanan bir atlet ya da gösteri sanatçısı gibi konsantre olduğunu fark etmeye başladılar. Cezaevi başrahibi Murphy (Aksaçlı), pazartesi günü Bobby'yi ziyarete geldi. İngiliz idaresinin onlara kendi kıyafetlerini vereceğini umut ettiğini söyledi.

"Verseler de almayız," diye cevap verdi Bobby. "Biz hepsini birden istiyoruz."

Murphy, belki biraz daha ileri gidip kendi hücrelerinde kalma hakkıyla birlikte birtakım ayrıcalıklar da verebileceklerini söyledi.

"Birkaç hafta önce olsa olabilirdi ama şimdi işe yaramaz."[63]

Son hafta, herkes belirgin şekilde karamsardı. İlk açlık grevinden önce herkes sürekli zaferden bahsediyordu. Bu kez, son derece acıklı geçen haftada havayı değiştiren tek şey Bobby'nin *Jet II* gösterisi olmuştu. Açlık grevi başlamadan önceki gün Philip Rooney, Sile Darragh'a yazdığı mektupta ortamdaki havayı anlatmıştı. "Sanırım herkes, açlık grevcilerini bekleyen tek şeyin ölüm olduğunu düşünüyor, böyle şeyleri konuşmak hoş olmadığı için de kimse buna kalkışmıyor." Bozgunculuk değildi yaptıkları, sadece gerçekçilikti.[64]

Şubatın son gecesi, Bobby Sands, kirli ve ıslak köpükten şiltesinde oturup son yemeğini yedi. Günlerden cumartesiydi, bu yüzden yemekte cezaevi idaresinin haftada bir vermekle yükümlü olduğu bir porsiyon meyve de vardı. Bobby yediği son şeyin portakal*, hem de acı portakal olmasının bayağı ironik olduğunu düşündü.[65]

---

* Burada, portakal ve Protestanları simgeleyen turuncu rengi arasında ilişki kurularak Katoliklerin Protestanların altında ezildiği hatırlatılıyor. *-çev.*

Yirmi İkinci Bölüm

Son

D' éirigh mé ar maidin mar a tháinig an coimheádóir, Bhuail sé mo dhoras go trom's gan labhairt.

Dhearc mé ar na ballai, 'S shíl mé nach raibh mé beo, Tchítear nach n-imeoidh an t-iffrean seo go deo. D'oscail an doras 's níor druideadh é go ciúin,

Ach ba chuma ar bith mar nach raibheamar inár suan. Chuala mé éan 's ni fhaca mé geal an lae, Is mian mór liom go raibh me go doimhin foai, Ca bhfuil mo smaointi ar laethe a chuaigh romhainn, S cá bhfuil an tsaol a smaoin mé abhí sa domhain,

Ni chluintear mo bhéic, 's ní fheictear mar a rith mo dheor, Nuair a thigeann ar lá, is feidir ní bheidh mé ann.

(Sabah gelen gardiyan kaldırdı yatağımdan, Güm güm inledi kapı, tek kelime olmadan, Duvarlara baktım, çoktan öldüm mü yoksa? Bu cehennem galiba hiç bitmeyecek. Kapı açıldı, pek nazik değildi kapanışı,

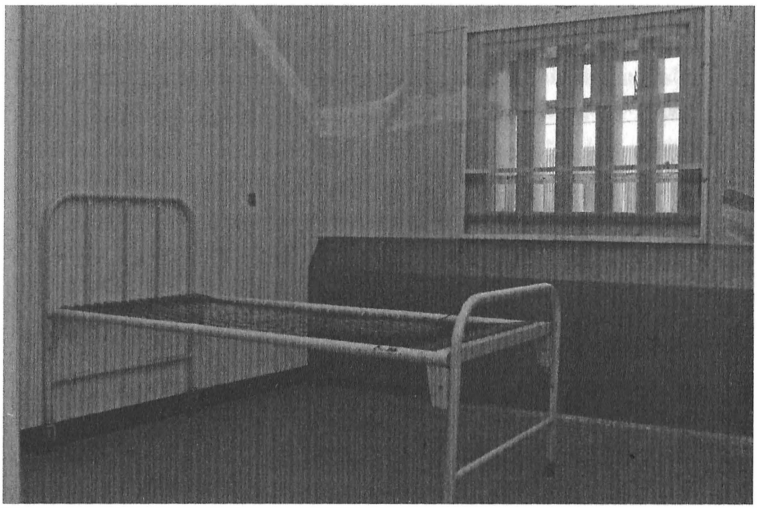
Çok bir şey fark etmezdi, uyumuyorduk hiçbirimiz. Bir kuş sesi vardı da.görmedim şafağın doğuşunu, Toprağın altından görülür mü hiç? Ne oldu aklımdan geçenlere? Dünyada var sandığım hayat nerede?

Ne ağladığımı duyan var, ne gözyaşlarımı gören, Bizim günümüz geldiğinde, orada olmayacağım zaten.)[1]

-Bobby Sands, Nuair a thigeann ar lá

Gün her zamanki gibi başladı. Gardiyanlar Bobby'nin kahvaltısını kapıya bıraktılar. Porsiyonu Malachy'ninkinden çok daha büyüktü. Büyük bir şeyin henüz başladığını hissettiren

pek bir şey yoktu. Her zamanki personelin pazar izninde olması, heyecan duygusunun eksikliğini iyice katlıyordu. Bobby'nin bir İrlanda hapishanesinde yapılmış en büyük eyleme başlamakta olduğunu duyurabileceği önemli hiç kimse yoktu ortalıkta. Bobby'nin kahvaltıyı reddetmesine karşılık, gardiyan onu aşağılamaya çalışarak "Siktir, bir tane daha," diye mırıldandıktan sonra vardiya arkadaşlarından birine doğru bağırarak "Sands bu sefer başlıyor!" dedi. Gardiyanlar eylemi düpedüz hafife alıyordu. Özellikle ilkinin yenilmesi yüzünden bunun da fazla uzun sürmeyeceğini düşünüyorlardı. Tahminleri, battaniye adamlarla bir tür anlaşmaya varmak için hükümetin geleceğiydi. Elbette hiç kimsenin ölmeyeceğini düşünüyorlardı.[2]



Bobby Sands'in öldüğü revir hücresi.

İlk açlık grevinden farklı olan başka şeyler de vardı. Bir önceki grevciler, tuzu içtikleri suya katarken, doktorunun tavsiyesi üzerine Bobby, hücresinde, işlenmemiş tuz tutarak ıslak parmağının ucuyla azar azar ağzına alıyordu. İşlenmemiş tuz yiyerek Bobby her gün rahatça altı büyük bardak su içebiliyordu. Doktora göre tuzlu su önceki grevcilerin midesini bulandırmıştı.[3]

Bobby tamamen konsantre olmuştu. Jake Jackson diyor ki: "Bu işin gittiği yeri ve nerede son bulacağını biliyordu; ona göre tüm hayatının yönü öleceği bu son noktaya çevrilmişti... Kendisine kalırsa ölmesi gerekiyordu."

Bu yoğunlaşma ve dikkatinin dağılmasına izin vermeme arzusu, Danny Morrison, Bobby'ye, açlık grevinden hemen önce yapılan bir mitingde annesinin "sıkıntılı durumda" olduğunu yazdığında da kendini gösterdi. Bobby Bik'e "Böyle şeyleri bilmek istemiyorum," demişti.[4] Ancak kaygıları günlüğüne yansıyordu.

> Zavallı annemi üzdüğümü ve ailemi taşıması ağır bir huzursuzlukla baş başa bıraktığımı bilmek yüreğimi sıkıştırıyor.[5]

Günlüğünde neden açlık grevine girdiğini de açıklıyordu.

> Ben siyasi bir mahkûmum. Siyasi bir mahkûmum, çünkü ezilen İrlanda halkı ile baskıcı, istenmeyen ve ülkemizden çekilmeyi reddeden yabancı bir rejim arasında yıllardır süren bir savaşın zayiatıyım.
>
> İrlanda ulusunun Tanrı tarafından bahşedilmiş bağımsız egemenlik hakkına, ayrıca İrlandalı her kadın ve erkeğin bu hakkına silahlı devrimle sahip çıkma hakkının olduğuna inanıyor ve arkasında duruyorum. Hapsedilmiş ve çıplak olmamın, çektiğim işkencelerin sebebi bu.
>
> ... Ölmemin amacı sadece H Blokları'ndaki barbarlığa son vermek ya da siyasi mahkûm olarak hak ettiğimiz statünün tanınması değil, esas olarak burada kaybedilenler Cumhuriyet adına kaybedilmiş olacağı ve "ayaklanmış bir halk" olduğunu öğrenmekten büyük bir onur duyduğum insanlar, o reziller tarafından zulme uğradığı içindir.

Sabah, Bobby ayine gitti. Battaniye adamların bazıları ona fazlasıyla özenli davranıyordu. Sohbetler oldukça kısaydı.

"Değil mi, Bobby?"

"Sen ne dersin Risteard?"

O öğleden sonra Bobby, Armagh Hapishanesi'ndeki kadın mahkûmlara mektup yazdı. Günlüğüne, "Onlar hakkında söylemek istediğim çok fazla şey var," diye yazmıştı, "ne kadar

cesur oldukları, kararlılıkları ve kimsenin bastıramayacağı direnme şevkleri hakkında." Akşam olduğunda, son büyük eseri olan günlüğünü yazmaya koyuldu. Yeni bir şiir yazmak istiyordu ancak düşünceleri onu rahat bırakmıyordu. Radyosunda Piskopos Daly'nin ayinde açlık grevini lanetlediğini duymak "canını çok sıkmıştı." Daly'nin çifte standart uyguladığını düşünüyordu, kendilerini lanetliyor ama İngiliz hükümetinin yalnızca mahkûmlara muamelesini değil, yıllardır tüm yaptıklarını görmezden geliyordu. Bobby, Daly'yle Kardinal Ó Fiaich arasındaki farklar üzerine düşündü. İnancını çoktan yitirmiş bir ruh hâli içinde Katolik din adamlarının sorununun "politikaya bulaşmak istememesi değil, politikalarının kendilerininkinden farklı, çünkü İngiliz politikası olduğuna," karar verdi.

Pazartesi, yani açlık grevinin ikinci günü büyük bir gündü. Mahkûmlar nihayet yıkanmama eylemine son vermişti. Yıkanıp tıraş olmak için sabırsızlanıyorlardı. Ne var ki işler planlandığı gibi gitmedi. Gardiyanlar işleri o kadar ağırdan alıyordu ki Bobby de içlerinde olmak üzere ancak beş kişi duş alabildi. Üstelik mahkûmların hepsi yıkanana kadar kimseye tıraş malzemesi vermeyeceklerdi.[6] Kimi mahkûmların tuvalete gidebilmek için üç saat boyunca bir avuç mahkûmun yıkanmasını beklemesi gerekmişti. "Gardiyanların bizi yıkanmama eyleminden çıkarmaya ne kadar hevesli olduklarını pek güzel gösteriyor," diye alay etmişti Bobby. Ona göre bu iş yavaşlatma, onların adice kin gütme alışkanlıklarının bir başka örneğiydi. Yıkanmama eylemi sırasında gardiyanlar, mahkûmları daha rahatça hakimiyetleri altına alıp kontrol edebiliyordu. Yeniden hücrelerinden çıkmaları, çarpışma alanlarının genişlemesi anlamına geliyordu.

Az sayıdaki mahkûm yıkandıktan sonra B kanadına nakledildiler, burası "iddiaya göre temiz"di, yeni şilte ve battaniyeler konmuştu. Bobby yatak ve yeni bir şiltenin bulunduğu bir hücreye tek başına gitti. Dört saat boyunca değil tuvalete gitmek, lazımlıkları bile verilmeyince camdan dışarı işemek zorunda kaldılar.[7] Kısa süre içinde Bobby yeni hücresinin kanadın soğuk tarafında olduğunu fark etti, bu yüzden karşı tarafa alınmayı istedi

ve bu talebi kabul gördü. Ayrıca en ufak cereyanı önlemek üzere camı örtmek için fazladan bir battaniye de istemişti.[8] Bobby'nin yeni hücresi, kanadın alt katındaki "büyük hücre" ile eski yoldaşı Roon'un kardeşi Philip Rooney'nin kaldığı hücrenin arasında kalıyordu. Bobby yanına bir hücre arkadaşı verilmesini istediği zaman, gardiyanlar onu tek başına tutmak için amirden emir aldıklarını söylediler.

Sonunda, cezaevi amiri ziyaretine geldi. Bobby'nin açlık grevinde olduğu hususunda bilgilendirildiğini söyleyerek bu eyleminin sebebini sordu.

Bobby, "Siyasi statü," diyerek cevap verdi.

"Sadece senin için mi?" diye sordu amir.

"Hem burada hem Amragh'da tutulan tüm Cumhuriyetçi savaş mahkûmları için."

Doktor onu muayene etti. 64 kiloydu, tansiyonu 11.6'ya 7.8, nabzı 78'di.[9] Günlüğüne, "Bir sıkıntım yok," diye yazmıştı.

"Aksaçlı" Rahip Murphy kısa bir sohbet için ziyaretine geldiğinde neşesi arttı. Murphy, annesinin ruh hâlinin daha iyi olduğunu söylemişti. Bayan Sands bir önceki akşam bir yürüyüşte çıkıp konuşma yapmıştı. Bobby "Bu bana cesaret verdi," diye yazmıştı, "Kalabalığın kaç kişiden oluştuğu benim için önemli değil." Annesinden daha sonra gelen bir not onu, annesinin "savaşçı ruhunu yeniden kazandığına" ikna etmişti. "Artık mutluyum," diye yazacaktı Bobby. Murphy, Bobby'nin gözle görülür derecede keyifli olduğunu söyledi. Ancak başka bir notta çok kötü bir haber getirmişti. Tomboy Loudon'un babası ölmüştü. "Kendimi berbat hissettim," diye yazmıştı. "Altüst olmuş durumdayım."

Salı sabahı, açlık grevinin üçüncü günü Bobby Sands uyandığında kendini "son derece iyi" hissediyordu. (Günlüğüne, "Biliyorum bu daha üçüncü gün," diye yazmıştı, "ama ne olursa olsun kendimi harika hissediyorum.") Birkaç gardiyan gelip yemeğini yere bırakmak yerine doğrudan karşısına koyabilmek için hücresine bir masa yerleştirdiği zaman bile durumda en ufak bir değişiklik olmadı.

Kendisi bu konuda "Açıkçası dizimin üstüne koysalar bile zerre umrumda olmazdı," demişti.

"Hâlâ yemiyor musun?" gibi "aptalca sorular" da onu hiç rahatsız etmiyordu. Öğlene doğru gardiyan rutin muayene için onu doktora götürdü. Tartı 63 kilo gösteriyordu. "Ne olacaktı ki?" diye düşündü.

Hücresine döndüğünde içeride bir gazete (*Irish News*) ve bir kitap vardı. Kipling'den* bir şeyler isteyen Bobby'ye sunuş yazısı bizzat W. Somerset Maugham tarafından yazılmış olan *En İyi Kipling Eserleri, Maugham Seçkisi*'ni (*Maugham's Selection of Kipling's Best*) getirmişlerdi. Bunu sonra okuyacaktı. Şimdi, *Guardian*'dan David Beresford ve *Irish Times*'dan Brendan O Cathaoir adlı iki gazeteciyle yapacağı görüşme için hazırlanması gerekiyordu. Beresford'un Danny Morrison'la eskiye dayanan bir ilişkisi vardı, öte yandan Cathaoir daha sorgulayıcı bir gazeteciydi. Gerçi Bobby kısa zaman önce *Republican News*'te çıkan bir makalede Cathoir için "işbirlikçi orta sınıf bir Milliyetçi ya da işte buna denk gelen bir şeyler" yazıldığını hatırlıyordu.

Gazeteciler hapishaneye vardıklarında, mahkûmların işçi sınıfından akraba ve kız arkadaşlarının arasında fazla düzgün giyimleriyle hemen göze batmışlardı. Ziyaretçi kartını gösterip giriş için imza atılacağı zaman cezaevi memurlarından biri onları kenara çekti. Seçenekler şöyleydi; ya ziyaret sırasında söylenecek hiçbir şeyi yazmayacaklarını taahhüt eden bir belgeyi imzalayacaklar ya da gerisin geri evlerine döneceklerdi. Taahhütnameyi imzalamayı tercih ettiler.

Beresford'la O Cathaoir ziyaretçi salonundaki alçak duvarlı bölmelerden birine alındılar. Az sonra, uzun, karışık sakalları ve griye çalan mavi gözleriyle, "çok zayıf" ve "Ghandi gibi ufak tefek," bir adamın kendilerine yaklaştığını gördüler. Adamın üzerinde yeni çıkan "sivil hapishane kıyafetleri" vardı; çift dikiş bir

* Rudyard Kipling (1865-1936), popüler İngiliz yazar ve şair. Türkiye'de özellikle *Orman Çocuğu Mowgli* ile tanınmaktadır. Emperyalizm savunuculuğu ile bilinir, ayrıca İrlanda Birlikçileriyle birlikte Kuzey İrlanda'nın kendi kendini idare etmesi talebine karşı çıkmıştır. *-çev.*

pantolon ve renkli bir kazak. Bobby'nin "tertemiz" gelmesi onları şaşırtmıştı. Hatta O Cathaoir'ın yorumuna göre, "onca zaman dayandıkları kötü koşullara rağmen röportaja gelirken tırnaklarını törpüleyecek kadar özenle hazırlanmıştı."

Bobby önce kendini tanıttı. Ardından otuz dakika kadar konuştu ve bu sırada hiç durmadan sigara içti; sigaraları ziyaretçilerinden, ateşi ise konuşmayı dinlemek için sürekli gelip giden pipocu gardiyandan alıyordu.

Brendan O Cathaoir görüşmeyi "Biz hiç soru sormadık, o, görüşme süresi boyunca neden açlık grevinde olduğunu anlattı," diyerek anlatıyor.[10] Bobby yüksek ihtimalle öleceğini ve bunu yapma sebebinin, çektikleri bunca şeye karşın açlık grevi olmadığı sürece yapılabilecek her şeyin sonuna gelmiş olan yoldaşları olduğunu açıkladı. Ölmek istemiyor, ancak öleceğini düşünüyordu, ayrıca siyasi statü ilkesi için hayatını feda etmeye tamamen gönüllüydü. Kendisi her ne kadar ibadetlerini yerine getiren bir Katolik olsa da Piskopos Daly'nin açlık grevi hakkında yaptığı yorumların adil olmadığını söyledi.

"Eğer ölürsem Tanrı bunu anlayacaktır."

Bobby, O Cathaoir için görüşmenin kısa bir bölümünde konuşmasını İrlandaca devam ettirdi. Kendisini motive eden şeyin özgürlük ruhu ile birlikte Terence MacSwiney, Michael Gaughan ve Frank Stagg gibi örnekler olduğunu söyledi. "Geçen dört buçuk yıldan sonra H Blok mahkûmları daha fazla eziyete katlanacak durumda değildi," dedi. Buna ilaveten Ocak ayında bozulan müzakerelerden sonra "yıkanmama eylemine dönmek istemiyorduk. Ancak bizi temiz hücrelerden kirli hücrelere götürdüler." diye açıkladı. Oysa Noel'den önce, içerisinde Kuzey İrlanda Bürosu, Belfast'taki Cumhuriyetçi Basın Merkezi, cezaevi idaresi, ilk yedi açlık grevcisi, kıdemli bir din adamı ve kendisinin de yer aldığı, "daha önce benzeri yapılmamış müzakereler"in ardından bir anlaşmaya varmak mümkün gözüküyordu. Müzakerelere katılanların tek tek isimlerini vermeyi reddetmişti.

Herhâlde görüşmenin en çarpıcı bölümü, ilk açlık grevi bitmeden hemen önce Amir Hilditch'in Bobby'ye Sean McKenna

ölmeden bu cesaret gösterisine bir son vermelerini söylediği konuşma olmuştu.

Bobby, cevap olarak sertçe "Ölecek otuz kişi var," demiş ve odayı terk etmişti.

Gazetecilere Kuzey İrlanda Bürosu'ndan gelen belgelerle ilgili, İngiliz idaresi bu belgeleri politikalarına uygularken daha açık fikirli davranmış olsa, anlaşmaya zemin hazırlayabilecek içeriğe sahip olduğunu söyledi. Oysa açlık grevinin getirdiği baskı ortadan kalkar kalkmaz, bu belgelerin arkasındaki maneviyata itibar göstermek gibi bir niyetlerinin olmadığı apaçık ortaya çıkmıştı.

Ardından, kendisine komuta subayı olarak muamele etmekle cezaevi idaresinin, onların siyasi mahkûmlar olduklarını zaten kabul etmiş sayıldığının altını çizdi. Tam on üç kere Danny Morrison'un kendisini ziyaret etmesine izin verilmiş, ayrıca diğer blokların komuta subaylarıyla yapacağı görüşmeler için bir oda tahsis edilmişti. Aynı şekilde, Amir Hilditch, ocak ayında hücresine gelip anlaşma tasarıları uygulanmaya başlanana kadar kendisinden "bir hafta bağışlamasını" istediği zaman –ki Bobby bunu "seve seve bahşetmişti"– yine kendisinin statüsünü tanımış oluyordu. Gazeteciler bütün bunları ilk kez duyuyordu; o zamana dek bu durum Bobby, cezaevi idaresi ve Cumhuriyetçi Hareket'in en üst düzey liderleri arasında kalmıştı. Ancak daha sonra Humphrey Atkins, Sadıklardan gelen baskılara teslim olmuş ve ortaya "tamamen mahkûmları aşağılamayı amaçlayan... içinde kurallara uyan mahkûmların bile kabul etmeyeceği yükümlülükler bulunan," altı maddelik bir tasarı çıkarmıştı.

Bobby son olarak açlık grevinin iç dinamiklerini, Armagh kadınlarından nasıl hiç kimsenin katılmadığını ve Bik MacFarlane'in KS olarak kendisinin yerini aldığını anlattı. Nihayet eylemci mahkûmların birlik içinde ve kriminalizyon politikasını sürdüren hapishane rejimini devirmeye kararlı olduğunu vurgulayarak sözlerine son verdi. Daha sonra görüşmeyi özetlerken şöyle demişti: "Bu sabah iki muhabir ziyarete geldi. Düşündüklerimi tam olarak toparlayamadım. Daha düzgün şekilde, daha çok şey anlatabilirdim."

O Cathaoir öyle düşünmüyordu. Bobby'nin "yüksek zekâsı, şevki, idealizmi ve davasına bağlılığının son eylemi olarak hayatını feda etme yolunda bilinçli şekilde alınmış kararı" onu çok etkilemişti. Bobby'nin "bu çetin süreçte benzeri ender görülecek bir ruhsal olgunluk düzeyine ulaştığını" düşünmüştü. Bu bakımdan, antik İrlanda yazmalarını kaleme alan ruhani figürlere benziyordu. "Onlar da Tanrı'yla tartışıyordu." O Cathaoir bu görüşmeden hapishane mücadelesinin "bir insan hakları meselesi" olduğuna ikna olmuş şekilde ayrılmıştı.

O Cathaoir'le Beresford, ziyaret salonundan çıkarken görüştükleri cezaevi memuruna Bobby'nin anlattıklarının toplumu son derece ilgilendirdiğinden, imzaladıkları belgeye rağmen bunları yayınlamayı düşündüklerini belirttiler. *Irish Times* gibi anaakım bir gazetede böyle olumlu bir değerlendirmenin yer alması büyük bir dönüm noktası olacaktı.[11]

Bobby hücresine dönünce *En İyi Kipling Eserleri*'nin sunuş yazısını okudu. Kipling'in İrlandalılara yaklaşımını haklı çıkarmak için en iyi eserlerini verdiği sırada "İrlandalıların çok fazla sorun çıkardığını" yazan Maugham anında antipatisini kazanmıştı.

Günlüğüne, "Lanet herif, daha da fazla sorun çıkarmadıkları kabahat!" diye yazdı.

Akşamın ilerleyen saatlerinde Rahip Toner, Bobby'nin ziyaretine geldi. Bobby bunu "Galiba daha sonra kullanmak için psikolojik olarak ne durumda olduğumu ölçüyor," diye yazdı. Kendisi esas hedefine odaklanmıştı: Başka bir yere sapmadan çıktığı yolculuğu tamamlamak. Rahiplerse onu hedefinden döndürmek için bir baskı kaynağıydı.[12]

Çarşamba sabahı, Bobby tekrar duş aldıktan sonra saç ve yüz tıraşı oldu, bunlar ona iyi gelmişti. Kimi mahkûmlar on yaş genç gözüktüğünü söyleyerek onunla şakalaştıysa da Bobby, günlüğüne kendisini yirmi yaş daha yaşlı hissettiğini yazmıştı. Her zamanki gibi doktorun yanına çıkmış ve bir şikâyeti olmadığını söylemişti. Geceleri uykusunda bir sorun yoktu, ancak gündüzleri hiç uyumuyordu. Bik MacFarlane bunun sebebinin bütün gün Philip Rooney'e "hikâyeler anlatması" olduğunu düşünüyordu.

Cezaevindeki amirlerden biri kendisini görmeye geldiğinde daha çok kitap ve gazete istedi ve beklenmedik şekilde, tüm istekleri kabul edildi. Normal bir hücrenin koşullarını oluşturmaya çalışıyordu, böylece yönetim, yerini değiştirmeye kalkarsa bulunduğu yerde rahatının yerinde olduğunu ve buna gerek olmadığını söyleyebilecekti.

Akşamleyin, Bobby kendisine getirilen yemekte "nadir görülen" reçel ve ekmek olduğuna dikkat etti. "Gardiyanlar yemeğe gözünü dikmiş bakıyor," diye yazmıştı. "Yemeğe benden daha çok ihtiyaçları var herhalde."[13] İlk kez, "enerjisinin tükenmeye başladığını" not düşmüştü. Ancak fiziksel enerjisinin aksine siyaset enerjisinde herhangi bir azalma yoktu. Gelen gazetelerden, Margaret Thatcher'la yeni ABD Başkanı Ronald Reagan'ın yaptığı ilk görüşme hakkındaki haberleri okumuştu. İkili, Latin Amerika'daki "Sovyet yayılmacılığına" karşı harekete geçme tasarılarını duyurmuş ve ertesi gün Reagan, FMNL (Farabundo Martí Milli Kurtuluş Cephesi) gerillalarına karşı El Salvador hükümetine destek vermek için Amerikan birliklerinin sayısını arttıracağını açıklamıştı. Bobby hırs ve öfke içinde, Reagan yayılmacılığını anlatıyordu:

> Haberleri takip ederken bu Reagan/Thatcher komplosunu büyük bir tiksinti ve öfkeyle izliyorum. Amaçlarının Rus yayılmacılığına karşı emperyalist yayılmacılık olduğu bence çok açık; onlarsa bunun adına âli menfaatlerini korumak diyor.
>
> Bununla kastettikleri başka ulusların kaynaklarına göz koymak. Kendilerine ait olmayanı çalmak istiyorlar ve bunu yapabilmek için (ne yazık ki zamanla göreceğimiz gibi) ezilen halkları öldürülecek, ulusal egemenliklerini vermeyecekler. Hiç şüphesiz, Thatcher istediği zaman Bay Haughey de kendisine söyleneni yapacak.

Ertesi gün Bobby'nin fiziksel durumu kötüleşmeye devam etti. Üşümeye başlamıştı, bu şikâyet sonraki birkaç hafta boyunca yakasını bırakmadı.[14] Ayrıca "ürküten bir diş ağrısı" vardı.

Ancak asıl kaygısı, idarenin ailesini kendisine karşı kullanmasıydı. Babası düşüp kazanın haberi hapishanenin sosyal

hizmetler birimine ulaştığında, Bobby'ye babasının "hastalandığını" söylemişlerdi. Bobby bunları bilmek istemiyordu. Günlüğüne sosyal hizmetler memurları için "ailemle özel bir görüşme için sürünerek yalvarmamı istiyorlar," diye yazmıştı. Bik MacFarlane'den, hapishane idaresinin ailesiyle olan iletişimini "tamamen kesmesi" için Liam Og'la konuşmasını istedi.[15]

Dışişleri Bakanı Humphrey Atkins'in Avam Kamarası'nda, hükümetin açlık greviyle uygulanan baskıya boyun eğmeyeceğini bildiren açıklaması gazetelerde çıkmıştı.

Ben pek rahatsız olmadım çünkü böyle şeyler için zihnen hazırlanmıştım, ayrıca girdiğim yolun ta sonuna kadar bundan çok daha fazlasının da olabileceğini biliyorum.

Okuduğu diğer şeyler daha verimliydi. Kipling'in şiirlerinden bazıları onu çok etkilemişti, kendi durumlarına da çok uyan bir tanesini bilhassa seviyordu:

> Toprak ölüsünü bıraktı med-cezirin ardından,
> O da kalktı, cephemize geldi,
> Diyeceğini dedi, koyuldu yoluna
> Kalplerimizi alev içinde bırakarak.
> Tut çeteleyi, çentikler at kabzaya,
> Günü gelince alınacak intikamımız
> İndirdiğinde Tanrı kıyameti,
> Uğruna ölen yoldaşımızın.

"Bu şekilde olmaz umarım," dedi kendi kendine. Fakat çabucak ekledi:

"Gerçekten umudum var. Herkesin umudu olmalı ve kimse asla cesaretini kaybetmemeli. Ancak benim umudum, zavallı halkımın nihai zaferinde yatıyor. Bundan daha büyük bir umut olabilir mi?"

Bobby dinle artık biraz daha fazla ilgilendiğini hafifçe utanarak itiraf ediyordu.

> Dualarımı okuyorum, yalaka diyeceksin! (kimileri de yumurta kapıya dayanınca, diyecektir.) Ama ben Tanrı'ya inanıyorum, biraz ukalalık olacak belki ama bu aralar iyi anlaştığımızı da söyleyeceğim.

Sürekli gözümün önünde duran yemeğin varlığını görmezden gelebilirim. Yalnız, meselâ biraz kepek ekmeği, tereyağı, hollanda peyniri ve bal olsa, çok isterdim. Hah! Bunun bana bir zararı yok, çünkü şöyle düşünüyorum "İnsan besini, adamı sonsuza dek canlı tutamaz." Yukarıda enfes bir yemek yiyeceğimi düşünerek kendimi teselli ediyorum (buna lâyıksam tabii).

Ama sonra yukarıda yemek yemedikleri aklıma takılıyor, bu çok korkunç bir düşünce. Yine de yukarıda eğer kepek ekmeği, peynir ve baldan daha iyi şeyler varsa pek de kötü olamaz.

Açlık grevine başlayalı altı gün olmuştu ve Bobby giderek kendini tecrit edilmiş hissetmeye başlıyordu. Birkaç gündür rahiplerden ziyaretine gelen yoktu, yönetim avukatıyla yaptığı görüşmeleri de durdurmuştu. "Tecrit sürecinin başka bir parçası," demişti, "zaman geçtikçe insafsızca uygulayacaklar. Yakında onu cezaevi hastanesine taşıdıklarında bu tecritin daha da artacağını bekliyordu. Bulunduğu yerden ayrılmak hoşuna gitmeyecek olsa da "bu çetin bir yol ve bu yolda her şeyin üstesinden gelinmek zorunda," diye yazmıştı. Gazetede gördüğü bazı haberler neşesini yerine getirmişti. Twinbrook'tan eski arkadaşı Jennifer McCann, kendisine verilen hüküm sonrası hakime, "Ben Cumhuriyetçi bir savaş mahkûmuyum ve şu anda yoldaşım Bobby Sands, siyasi bir mahkûm olarak haklarımı savunmak için açlık grevi yapıyor," demişti. *Irish News*'te ise açlık grevine verilen destekte fark edilir bir artış olduğu yazıyordu.

Okumak dışında en büyük lüksü her gece sarılan "tuvalet kâğıdı" sigaralardı. "Hâlâ sigaram oluyor," diye yazmıştı. "Sağlık için kötü tabii, ama kim mükemmel ki?" Kendinde hafif bir zayıflık hissediyordu ama H Blokları'ndayken yakasını bırakmayan baş ağrılarına tekrar yakalanmamış olmak ona güç veriyordu.

Açlık grevindeki sekizinci gün, pazar, gardiyanlardan biri, Bobby bir şeyler okurken kahvaltısını masanın üzerine bıraktı. Porsiyonlar gittikçe büyüyor ve daha iyi oluyor, diye düşündü Bobby.

Öğlene doğru günlük muayenesi için doktora gitti. Neyse ki "Mengele"* (Dr. Emerson) grip yüzünden hâlâ ortalıkta yoktu. Hafta sonları gelen genç doktor, Emerson'un yerine bakan doktorun adını söyledi: Dr. Ross. Bobby, Ross'un adını ilk açlık grevinden hatırlıyordu. Ona "arkadaş canlısı sevimli Ross" adını taktı, çünkü konuşmayı çok seviyordu ama sorular sormayı sürdürdükçe Bobby, onun, biraz fazla meraklı olduğunu düşünmeye başlamıştı. Sadece fiziksel muayene yapmıyor, "insanların zihnini de araştırıyordu."

"Yeri gelmişken, hâlâ bir psikiyatriste görünmemi söylemediler. Bir noktada mutlaka söyleyecekler, ama ben gitmeyeceğim çünkü zihnen durumum gayet sağlam, hatta muhtemelen psikiyatristin kendisinden daha fazla."

O sabahın ilerleyen saatlerinde Bobby ayine gitti, burada tertemiz tıraş olmuş mahkûmlar birbirlerinin görünüşüyle eğleniyordu. Vaazı Amerikalı bir rahip verdi. Rahibin hapishaneye girerken yaşadıkları, ne söylemesi gerektiğiyle ilgili tedirginliğini arttırmıştı: "Kamuflaj üniforması ve doğrulttuğu tüfeğiyle" kapıdaki "nemrut asker," sonra kendisini fotoğrafa poz vermek için kandıran bir cezaevi memuru. H3'e girdikten sonra rahip, mor cübbesini üzerine geçirip bir koridordan yürümüş, üç adet kapıdan geçerek içeride sağır edici bir gürültünün bulunduğu yemekhaneye girmişti. "Bellerine dek soyunmuş, çıplak beyaz ayaklarıyla siyah zeminde yürüyen" onlarca adam gülüşüp konuşuyordu. Doğal bir hataydı bu. Cemaat soyunmuş değildi, bellerine kadar giyinmişlerdi sadece.

Bobby eski hücre arkadaşı Dixie Elliot'u tanımadığı bir mahkûmla konuşurken gördü. Merhaba demek istedi.

"Bu tarafa gelsenize," dedi Dixie'ye. "Bu kim?"

"Bu benim arkadaşım Sy Gallagher."

Bir süre oturdular, ikisinin arasında duran Bobby, Sy hakkında sorular sordu. Nereliydi? Ailesi geniş miydi? Keyfi nasıldı? Dixie, Bobby'nin her zamanki gibi olduğunu düşündü, açlık

* Joseph Mengele, Auschwitz-Birkenau toplama kampında yaptığı ölümcül deneylerle bilinen Nazi doktoru. *–çev.*

onu kemirirken bile başkalarını rahatlatmak için uğraşıyordu. Dixie'nin Bobby'le son konuşması oldu bu.

Nihayet Bik, sessizlik istedi. Bobby, rahibe kendini tanıtmamıştı, diğerleri de onun mahremiyetine saygı gösterdiler. Rahip ayini başlattı. Mahkûmlar, hiç duymadığı kadar yüksek bir sesle ayine katılınca şaşırdı. Onlara, Vietnam'daki savaşı protesto etmek amacıyla celp kayıtlarını yok etmek için, yaşadığı yerdeki askeri şubeye girmekten hapis yattığını anlattı. Denis Faul mahkûmların kendilerine haber getirilmesinden hoşlandığını söylemişti, bu yüzden rahip önceki günkü yürüyüşte Ian Paisley'nin bomba ve kurşunlarla hayatını kaybeden tüm Protestanlar için coşkuyla dua ettirdiğini anlattı. Tanrı'nın mezhepçi dualara itibar etmediğini ileri sürerek, Protestan ya da Katolik, IRA'dan ya da UDA'dan (Ulster Savunma Birliği) ölmüş olan herkes için dua etmelerini istedi. Mahkûmlar söylediğini yaptılar. Rahip tatmin olmuştu. "Paisley'ninkinden daha iyi bir dua oldu."

Ardından şöyle dedi: "Hepinizin açlık grevindeki genç adam için dua etmesini istiyorum." Bobby'nin de orada olduğunu bilmiyordu. Philip Rooney dönüp Bobby'ye baktı, rahip kendisi için dua ederken orada oturmuş dinliyordu. Philip birden kendisini çok kötü hissetti.

Hücrelere dönülünce, gardiyanlar akşam yemeğini getirdi. Yemek bir kenarda dururken Bobby, kız kardeşi Bernie'den gelen mesajı okudu. Yemeğin yerine başka bir tabak daha geldi. Bobby değişik gazetelerde bulduğu vahşi yaşam yazılarını okumaya başladı. Çocukluk hatıraları canlanmıştı, "bir zamanlar mesleğinin baharında olan bir kuş bilimci!" Bobby boruya gidip Philip Rooney'den bir sigara istedi, bir süre sohbet ettiler. Rooney her gün Bobby'nin zayıf düşeceğini beklese de o hâlâ kontrollü ve sağlam duruyordu.

"Kuş bilimci olmak isterdim, içimde kalan tek şey bu," dedi Bobby.

"Bobby bilemezsin, yani..." Philip belki ileride bir şansının olabileceğine dair onu teskin etmeye çalıştı.

"Eh, bunu atlatırsam, niye olmasın."

İşte yine, diye düşündü Rooney, kendisi ölüyor ama aklı beni rahatlatmakta! Boruların yanında bir süre sigara içerek uzandılar. Derin hiçbir şey konuşmamışlardı, ama görünüşe göre normal bir sohbet eylemi bile onları rahatlatmaya yetiyordu.

Bobby masasına dönünce günlüğüne yazdıklarını tamamladı.

> Bahar kapıda, tarlakuşunu bekliyorum. H5'teyken tarlakuşunun ötüşünü dinler, şubatta gelen ispinozları seyrederdim. Şimdi sahiden ölüm döşeğindeyken kara kargaları bile dinliyorum.
>
> Birkaç saat içinde, şu ömürde yirmi yedi koca yılı devirmiş olacağım. Mantıksız belki ama, yine de mutlu bir doğum günü olacak, herhâlde ruhum özgür olduğu için. Gösterecek başka bir sebebim de yok.

* * *

> Yirmi yedi yılı atlattım, bu da bir şey. Ben ölebilirim ama 1916 Cumhuriyeti asla ölmeyecek. Cumhuriyet ve halkımızın kurtuluşu daima ilerleyecek.

9 Mart'ta yirmi yedi yaşına basan Bobby, doğum gününde bir hediye aldı: Cezaevi amiri, Philip Rooney'nin gelip hücresini paspaslamasına izin vermişti. Hoş bir değişiklik olmuştu bu, biriyle yüz yüze konuşmak her zaman güzeldi. Pek çok tebrik kartı geldi, en çok hoşuna giden ise Sevastopol Sokağı'nda oturan ve koyu bir Cumhuriyetçi olarak mahkûmları asla unutmayan Bayan Burns'ün gönderdiği elli çiçeklik kocaman buket oldu. O akşam, arkadaşları Bobby için bir doğum günü konseri verdiler, açlık grevi başladığından beri yapılan ilk şarkı gecesiydi bu. Bik, tartışma ve seminerlerle kanattaki hayatın normal akışını korumaya çalışsa da bu kez ilk açlık grevindeki gibi eğlenceler yapılmıyordu. Sean Glas o zamanlar için "çok uzun süren bir ölüyü bekleme," demişti.

Bobby şarkı söyleyemeyecek kadar yorgundu ancak, mahkûmlar konserden önce yine de birkaç kelime konuşmasını istediler. Arkadaşlarına, bu süreçten onlarla birlikte geçmenin

bir onur olduğunu söyleyip kendilerini bekleyenlerden bahsetti. Etrafındaki yoldaşlarından gördüğü destekten ötürü çok memnundu. Genç mahkûmları, gösterdikleri cesaret için tebrik ederek hayatlarını mücadeleye adamış olmalarının ne kadar önemli olduğunu söyledi. Açlık grevinin yalnızca beş talebi kabul ettirmek için değil, haksızlığa direnme hakkı için, mücadelelerinin siyasi ve adil olduğunu göstermek için yapıldığını anlattı. Öleceğini düşündüğünü, ancak Sosyalist Cumhuriyet ve böylesi yoldaşlar için bunu seve seve yaptığını söyledi. Önemli olan mücadeleyi zafere taşımaktı.[16]

Ardından herkes şarkısını söyledi. Tomboy, Bobby'nin şarkısı "Voyage"ı söyledi. Blute McDonnell "Matthew and Son"u* seçmişti, "Da ra ra, da ra ram ra," diyerek şarkıya kapının arkasında başlamış, sonra şarkıdaki gibi ses yükselsin diye kapının ağzına yaklaşıp, sonunda yine geri çekilerek sesine kısılma efekti vermişti. Tom McElwee, kapıdan gümbürdeyen boğuk sesiyle şöyle demişti: "Ben şarkı söyleyemem, onun için step dansı yapmak istiyorum." Hücresinde duran iki lazımlığın kapaklarını alıp kapının yanına koyarak üstünde dansetmiş ve çılgınca alkışlanmıştı.

Bobby konserden sonra Liam Og'a yazdı. Doğum günü için son bir isteği vardı.

> Bir şey soracağım, (işte geliyor, diyeceksin şimdi) acaba benim için minik bir kitabı bulma iyiliğini gösterip Ethna Carbery'nin şiirlerini gönderebilir misiniz? Tek istediğim bu. Son dilek, derler ya? Kimisi sigara ister, kimisi gözlerinin bağlanmasını ister, bu arkadaşınız da şiir istiyor.[17]

* * *

Bobby, ne zaman başka yere sevk edileceği konusunda meraklanmaya başlamıştı. İdarenin "birçok taktiğini" fark edebildiğini düşünüyordu, bunların başında gelen ise,

> kasıtlı olarak uyguladıkları sahte bir ilgisizlik politikası; yani şöyle oluyor, bana kendimi küçük ve önemsiz hisettirmek için "o ka-

* Cat Stevens'ın şarkısı. *-çev.*

dar umrumuzda değil ki," dercesine hareket edip açlık grevinin benim hücremin sınırlarını aşamadığına inanmamı sağlamaya çalışıyorlar.

Şunu da eklemeden edememişti: "Kara'dan bir veda mesajı bile almadığım için doğrusu hayal kırıklığına uğradım..."[18]

Ancak, Bik MacFarlane, Bobby'nin "bayağı neşeli" olduğunu belirtiyor, bunu da Bobby'nin öleceği gerçeğini tamamen kabullenmiş oluşuna bağlıyordu. Bobby sohbetleri sırasında bunu defalarca tekrar etmiş ve bu sırada daima "heyecansız bir tavır" takınmıştı.

Liam Og, Bobby'ye sokaklardaki kitlesel eylem eksikliğini yazmış, eylemlerin yavaş yavaş arttırılarak sona doğru patlamasını sağlamaya çalışmanın daha iyi olacağını yazmıştı. Bobby bu fikre katılıyordu, fakat gittikçe uzaklaşan tavrıyla şöyle dedi: "Baştan coşup sonda gazı kaçarsa faydası olmaz, fakat açık olmak gerekirse, kabalığımı mazur gör, ama gerçekten sikimde bile değil!"[19] Günlüğüne ise şunları yazmıştı:

> James Connolly daima aklımda... Aynı şekilde Liam Mellowes'e karşı her zaman büyük duygular beslemişimdir; bugün Cumhuriyetçi Hareket'in liderleri için de bu geçerli; onların hiç değişmeden, daima böyle cesur kalacaklarına dair güvenim tam.

Bobby, ölüm fikrine uyum sağlamış olmasına karşın, bu yolda birilerinin onu engelleyeceği korkusuna saplanmış durumdaydı. Annesi "hâlâ 'bunu kendi isteğinle mi yapıyorsun oğlum?' gibi yersiz sorular soruyor" olsa da, ailesi ve Marcella'dan büyük bir destek gördüğünü hissediyordu. Annesini bu konuda yatıştırmış, hatta ölmeyeceğine dair "küçük bir umut" beslemesine izin vermişti, oysa ölümü sadece beklemiyordu, aynı zamanda ölmeye kararlıydı.[20]

Din adamlarının eyleme son vermek için devreye girmesi ihtimali onu endişelendiriyordu. Günlüğüne (10 Mart), gazetede okuduğu bazı yazıların, "'kendi kıyafetlerimizi giyme hakkı' biçiminde gelecek bir teklifi ileri sürerek... ayağımızın altından halıyı çekip bizleri zayıf düşürme" çabalarına karşı kendisini "son

derece kaygılı ve dikkatli" olmaya ittiğini yazmıştı. Bunun temel motivasyon kaynağının, yaygın bir "halkın devrimci mücadelesine son verildiğini görme isteği" olduğunu düşünüyordu. "İnsan hakları" temelinde varılacak bir anlaşma onların adi suçlular olarak sınıflandırılmasında hiçbir değişiklik yapmayacaktı, bu ise verdikleri mücadeleye büyük bir darbe olurdu. Bobby, rahipler için şöyle yazıyordu:

> Bu insanlar H Blokları'nda daha iyi ve insani koşullar görmek istediklerini beyan ediyorlar. Ama mesele "insaniyetle" ya da daha iyi yaşam koşullarıyla ilgili değil. Konu tamamen siyasi bir mesele ve bunu sona erdirecek olan da siyasi bir çözümdür. Bu, hiçbir şekilde biz mahkûmları elitleştirmediği gibi, bizler de (hiçbir zaman) elit olma iddiasını taşımış değiliz.
> Bizim arzumuz "adli mahkûmların dışında" muamele görmek, çünkü bizler suçlu değiliz. Halkını ve ülkesini sevmek bir suç sayılmadıkça, herhangi bir suçu kabul etmiyoruz.

Bobby bilhassa "görünürde yakın davranıp çakallar gibi avının fiziksel olarak zayıf düşmesini bekleyen" Tom Toner'a karşı güvensizdi.[21] Liam Og'a yazdığı bir mesajda, "müzakere" ya da "anlaşma" hakkında bir tartışmaya girmekle hiç ilgilenmediğini, ancak kendisini korkutanın ilk açlık grevindeki sonun tekrarlanması olduğunu söylemişti.

> ... beni kaygılandıran bu. Kritik bir aşamaya gelindiği zaman (bu ölüm gerçekleştikten sonra da olabilir) İngilizlerin bir anlaşmayla gelip garantör olarak Tom Toner'ı istemesi ihtimalinden çekiniyorum. Bir insan ölürken Bik'i, bu kişinin hayatını kurtaracak bir anlaşmayı kabul etmeye zorlamaları çok akla yakın geliyor, bu anlaşma ise elbette Index'in yorumlamasına tabi olacaktır ve bunun bizi nereye götüreceğini biliyoruz... Bik'e böyle bir tongaya sakın düşmeden, bu ben ya da başka biri de olsa, ölmesine müsaade etmesini söyledim. Aklımı kurcalayan buydu, aptalca şeyler düşünüp duruyorum işte, değil mi!![22]

Açlık grevinin on ikinci gününe gelindiğinde, Bobby, kendisinde bazı çöküntüler fark etmeye başlamıştı. "Bünyemin zayıfla-

makta olduğunun farkındayım," diye yazdı. Aklında açlık grevi ve bunun "kalbimde ve zihnimde uyandırdıkları" hakkında, "hiç kuşkusuz vasat olacak" şiirler vardı. Birkaç gün evvel Liam Og'a mektubunda son derece kara bir mizah duygusuyla, birisinin açlık grevcisinin çektikleriyle ilgili bir şiir yazması gerektiğini söylemişti. "Ben kendim yapardım," diye yazmıştı, "ama sonra nasıl bitireceğim?"[23] Şu anda, diyordu, "kalbim istekli ama vücudum tembellik etmek istiyor, bu yüzden tüm enerjimi ve düşüncelerimi toplayıp dayanma gücüme aktarmaya karar verdim." Ancak esas tehdit, aşağılamalarını iyice arttırmış olan kimi gardiyanlardan kaynaklanıyordu.

En önemlisi bu. "Asla pes etme" diyerek sürekli kendine hatırlatmak dışında hiçbir şeyin önemi yok. Ne kadar kötü, kara, acı verici ve kahredici olursa olsun, "Asla pes etme," "Asla ümitsizliğe kapılma," "Umudunu asla kaybetme." Bırakacaksın ki o puştlar sana istedikleri kadar gülsün, sırıtıp dalga geçsin; aşağılamalara, gaddarlıklarına, düşmanca tavırlara, seni bir şeylerden mahrum bırakmaya, aşağılıkça tacizlerine devam etsinler; bırakacaksın şimdi gülsünler çünkü bunların artık hiçbir önemi yok ve cevap vermeye değmez.

Bazı gardiyanlar Bobby'yle aralıksız alay ediyordu; özellikle "Puck" (ya da "Keçi") dedikleri bir tanesi, Bobby okumaya çalışırken ışıkları söndürüyor ya da geceleri uyurken onu rahatsız etmek için sürekli açıp kapatıyordu. Ricky O'Rawe, 14 Mart tarihli mesajında bu gardiyanın bir önceki gece boyunca Bobby'nin hücresindeki ışıkları tam üç kere –saat 10'da, 2'de ve sabah 6'da– yakıp her seferinde onu uyandırdığını yazmıştı.[24] Bobby ise günlüğüne (16 Mart) Keçi hakkında şöyle yazdı:

> Burada özellikle bir gardiyan var ki çocukça bir düşmanlıkla beni sonuna dek rahatsız etmeyi görev edinmiş. Bu tacizler beni pek endişelendirmiyor ama zaman zaman tavrı yüzünden çileden çıktığım oluyor doğrusu. Birine işkence uygulamak başka şey, bundan kendine keyif çıkarmak başka; onun yaptığı tam bu işte.

Bik MacFarlane'in yazdıkları daha sertti: "Bu kanatta çalışan B adında aşağılık ve kinci, önemsiz bir puşt var, en küçük bir tacizin bile keyfini sürmek için haddinden fazla uğraşıyor."[25]

Birkaç gece sonra Bik, gardiyanların genel olarak sürekli ortalığı karıştırdığını yazdı. Bir gece, Bobby'nin lazımlığı boşaltmak için çıkmasına izin vermemişler, Philip Rooney'nin aynı saat içinde iki kez zili çalıp gardiyanlara Bobby'nin suyunun kalmadığını ve lazımlığının dolu olduğunu söylemesi de bir işe yaramamıştı.[26] Gardiyanlar, Bobby'ye getirilen yemekle de uğraşıyordu. Keçi, tabağı tepeleme dolduruyordu. Fasulye ve patates kızartmasıyla ağzına kadar dolu devasa tabaklar... "Al bakalım evlat, doldur mideyi," diyerek dalga geçiyordu. Bobby, hademelerin, tepsisindeki tatlıları yürüttüğünü fark etmişti. Bunun hakkında ne düşüneceğine karar veremiyordu: "Bir insan daha ne kadar alçalabilir?", fakat diğer taraftan; "Kim onları suçlayabilir?" Bir akşam, yemeğini getirdiklerinde Rahip Murphy kendisini ziyarete geldi. Tabaktaki küçük çörekten iki ısırık alınmıştı.

"Şu hâle bak!" dedi rahibe.[27]

Nihayet bir gün Keçi, Bobby'yi yemek yemekle suçlayınca kriz koptu. Bobby'nin kendini tutamayıp gardiyanlara patladığı ender anlardan biriydi. Nihayet itiş kakış sona erdiğinde Bobby, borulara yaklaşıp Philip Rooney'e sordu, "Yemek nasıldı?"

Aziz Patrick Günü'nde cezaevi amiri gelip ne okuduğunu gördüğü zaman, Bobby yine istifini bozmadı.

"Hâlâ bizimlesin, öyle mi Sands? Ah, demek bir şeyler okuyorsun. Neymiş bakalım? Kısa öyküler... Rudyard Kipling... Rudyar Kipling'in kısa öyküleri, iyi seçim! Hem kısa öyküler senin için daha iyi, roman okuyacak kadar uzun süre buralarda olamayacağına göre!"[28]

Amir hücreden çıkınca Bobby, Rooney'e onun söylediklerini anlattı. Rooney, Bobby'nin sesindeki öfkeyi ve "bir karşılık verme fırsatı bulamamasından" ötürü kapıldığı hiddeti duyabiliyordu.[29] Ancak günlüğünü eline aldığında Bobby, yeniden bir düşünce adamı olmuştu. "Bunlar böyle insanlar işte," diye yazdı. "Hepsi yerin dibine batsın! Umurumda değil. Uzun bir gün oldu."[30] Tom

McElwee ise işin felsefesinde değildi. Olanları duyduğu zaman amiri elleriyle öldürmek istedi. O kadar ki Bik MacFarlane, Marie Moore'un ekibiyle mesajları kaçırmaktaki kilit rolü nedeniyle ona hiçbir şey yapmamasını emretmek zorunda kaldı. Gardiyanlarla çıkacak her türlü sorunun Bobby'ye yardımdan çok zararı dokunurdu. McElwee yalnızca iki hücre ötesindeki Bobby'ye hem hayran hem ona karşı çok korumacıydı. Bobby hakkında ailesine de yazmıştı.

> Gerçekten muhteşem bir herif, asla kendini düşünmeyen insanlardan. Geçen akşam lazımlık boşaltmaktan dönüyordum, baktım sırtında bir havluyla yatağa oturmuş, yatağın kenarında da bir rahip; gördüğüm manzaradan yüreğim ezildi. Hücrenin loş ışığı altında o kadar yalnız görünüyordu ki. Onun için çok uzun ve zorlu bir mücadele bu.[31]

15 Mart'ta Frank Hughes açlık grevine katıldığında Bobby gözle görülür biçimde zayıf düşmüştü. Duştan sonra saçlarını taramak bile onu yoruyordu. Kilo kaybı yavaş yavaş olmuştu, mahkûmlar onun ne kadar zayıfladığını ancak şimdi fark ediyordu. Doktor, Bobby'nin artık kaslarını kaybetmeye başladığını söylemişti. Korkutucu ani baş dönmeleri yoktu, ancak baldır kaslarında yumuşaklık hissetmeye başlamıştı. Bobby'nin anne babası ve Marcella, 16 Mart'ta görüşe geldiler. Bobby daha sonra Bik MacFarlane'e "çok iyi bir ziyaret" geçirdiğini ve şimdi "içinin daha rahat" olduğunu söyledi.[32] Oysa onun sallanmadan ayakta duramadığını gören ailesi "mahvolmuş" durumdaydı.[33]

Fiziksel olarak güçten düşmesiyle birlikte duyuları keskinleşmişti. Koku duyusu inanılmaz artmış, gardiyanların tıraş losyonunun kokusu onu rahatsız eder olmuştu. Hücresindeki su bile kokuyordu. Soğuk hissi artmış, nefes darlığı çekmeye başlamıştı. Hâlsizliğine rağmen, Philip Rooney'nin borulardan gönderdiği "tuvalet kâğıdı sigaraları" içmeye devam ediyordu. "Bugün biraz tüttürdüm," diye yazmıştı günlüğüne. "Bu konuda hâlâ onları alt ediyoruz. Savaş mahkûmlarının bu kadar hünerli olması muhteşem bir şey, gardiyanlar bunun yarısını görse inanamaz. Durum

kötüleştikçe marifetler artıyor. Günün birinde belki de bunların hepsi ortaya çıkar."[34]

Fakat bir konuda onları alt edemeyecekti. Durumu kötüleşince onu cezaevi hastanesine götüreceklerini biliyordu. Onun için gerçek sınav orada başlayacaktı.

* * *

22 Mart Pazar günü, Bik MacFarlane'le Richard O'Rawe ayin öncesi sohbet ediyorlardı. Bobby yanlarına geldi.

"Sanırım yarın falan sevk edileceğim," dedi. Radyosunu Richard'a verdi, yeni Halkla İlişkiler Sorumlusu olarak buna ihtiyacı olacaktı.

O'Rawe, ne söylemesi gerektiğini bilemiyordu. Bobby'ye bakıp yalnızca gülümsedi. Bobby de aynı şekilde karşılık verdi. Tek kelime etmemişlerdi, ama O'Rawe'e göre Bobby'nin gözleri "Sizleri bir daha görmeyeceğim," ve "ağlamamak için elimden bir tek bu geliyor işte," diyordu.

Ardından Bobby, Bik'e dönüp özel olarak birkaç kelime konuşmak istediğini söyledi. Ölünce yerine kimin geçeceği aklına takılıyordu.

"Bik, yerime geçecekleri ayarladın mı?" diye sordu.

"Tabii tabii, sen bana bırak, tamam o iş." Bik bunu konuşmaktan açıkça rahatsızdı ama Bobby bastırıyordu.

"Bunun için endişelenme," diye diretti Bik. "Her şey ayarlandı. Elimde isim listesi var."

Bobby, Bik'in kolunu sıkıca kavrayıp kelimelerin altına basa basa tekrar sordu.

"Ayarladın mı?!"

"Evet, ayarlandı. Sorun yok."

"Hayır, esas olayı kaçırıyorsun. Kontrol sende olmalı. Yerime kim geçecek? Bunu ayarladığından emin olman gerek, çünkü ikimizin fikri ortak olmalı."

Bobby doğruca Bik'in gözlerinin içine bakıyordu. Bik onun ne kadar ciddi olduğunu görebiliyordu. Belli ki Bik'in, onun öleceği

ve yerine geçecek kişinin en az kendisi kadar kararlı olması gerektiği gerçeğiyle gerçek anlamda yüzleşmediğini düşünüyordu. Nihayet Bik, beklediği cevabı verdi.

"Pekâlâ, doğrusunu istersen Joe Mc Donnell'ı ayarladım."

Bobby derhal parmaklarını gevşetti.

"İyi seçim. Joe McDonnell. Çok iyi seçim. Sizi yüz üstü bırakmaz," dedikten sonra bir solukta ekledi, "Sigaran var mı?"

Bobby salonda gezinip başka yoldaşlarıyla da konuştu. Joe Watson, Bobby'nin yanına gelip elini sıkışını hatırlıyor. Ağzından sadece belirsiz bir soru çıkmıştı, "Ne düşünüyorsun Bob?" Bobby yalnızca "dönüp bana baktı, ona bakınca kesinlikle öleceğini anladım. Gözlerinde bir şey vardı... Bildiği, bakışlarından belliydi." Watson o kadar duygulanmıştı ki uzaklaşmak zorunda kaldı.

* * *

Ertesi sabah saat 9'da gardiyanlar Bobby'ye, hastane kanadına gitmek üzere hazırlanmak için bir saati olduğunu söyledi. Bobby duş almak için götürülürken, Tomboy'a bağırarak sevk edildiğini söyledi. Bik tuvalete gitmek için izin istedi, böylece gitmeden önce Bobby'yle sohbet edebilecekti. "Kendini nasıl hissediyorsun?" diye sordu ona.

Bobby "sapasağlam" olduğunu söyleyerek cevap verdi. İkisi de onu kanatta bu kadar uzun tutmuş olmalarına şaşırdıklarını belirttiler. Bobby'nin son kaygısı, kaçak eşyaları hücreden nasıl çıkaracağıydı. Anüsünde bir şey taşıyamıyordu çünkü artık düzenli olarak dışkı yapamıyor ve soktuklarını çıkarmak zor oluyordu. Bobby duş alırken Bik, gardiyanlar aracılığıyla Philip Rooney'yi Bobby'nin hücresini temizleyerek yanında götüreceklerini hazırlaması için gönderdi. Bobby en sevdiği kalemini Bik MacFarlane'e, saç fırçasını ise Jake Jackson'a bıraktı.[35] Saat 10 sularında kanatta bir ses yankılandı, "Sands sevk oluyor!"

Tomboy tuvalete gitmeyi talep etti. İki eski arkadaş koridorda karşılaşıp son kez sarıldılar.

"Her şey yolunda mı Bobby?"

"Bir sorun olmayacak."

"Bu iyi."

Bobby, kanattan çıkarken arkadaşlarını selamladı.

"Pekâlâ çocuklar ben gidiyorum, herkes kendine iyi baksın, görüşürüz."

Bik'in hücresi en üst kattaydı, Bobby en son onun yanından geçti.

"Yolun açık olsun Bob."

Bobby böylece gitmişti. Mahkûmların hepsi kederle yataklarında oturdular. Bobby Sands'i bir daha hiç görmeyeceklerini biliyorlardı.

* * *

Hastaneye gelince Profesör Love adında biri, Bobby'yi muayene edip onunla "tamamen tıbbi bir konuşma" yaptı. Bobby'nin fiziksel durumundan tatmin olmuştu. Baş ağrıları ya da "kötü belirtiler" yoktu. Perşembe günü Bobby hastane yaşamına alışmaya başladığını yazdı. "Bugün kilom 54.75, bunun dışında her şey normal," diye yazmıştı, yalnız çişini yaparken yanma oluyordu. Zihni açıktı, sabahları yürüyor, öğleden sonraları yatakta oturup bir şeyler okuyordu. Cezaevi amiri neredeyse istediği her şeyi sağlamıştı: Bir adet radyo, kitaplar, haftada bir ziyaret. Ayrıca her gün *Irish Times* ve *Irish Press* geliyordu.

> Bu denetimin amacı eğer benim azmimi kırmaksa, ancak daha da güçlendirmeye yarıyor. Artık alıştım ve kendimi yalnız hissetmiyorum.
>
> Belki de durumumu anladığım ve özgürce kabullendiğim için. Öyleyse yaşasın Cumhuriyet![36]

* * *

Açlık grevinin beşinci günündeyken, Fermanagh/Güney Tyrone milletvekili Frank Maguire kalp krizinden ölmüştü. Herkes, yerine erkek kardeşi Noel'in geçmesini bekliyordu. Onun yanında başka Yurtsever adaylar çıkarmak Katoliklerin oyunu

bölecek ve tek Birlikçi Harry West'in boşalan koltuğu kazanmasını sağlayacaktı. Bernadette MacAliskey H blok karşıtı kampanyasını yeniden dolaşıma sokabilirdi. Sinn Féin bir tehdit oluşturmuyordu: Parti Fermanagh'da çok zayıftı, buradaki en üst düzey adamları, yerel H Blok Komitesi'ni yürüten, Owen Carron adında kimsenin tanımadığı yirmi yedi yaşında bir öğretmendi.

Buna karşın, Maguire'ın ölümü Cumhuriyetçilerin kafalarında bir ışık yakmıştı. MacAliskey'nin daha önceki kampanyası onları canlandırmıştı, ayrıca Bobby'nin seçimlerde battaniye adamların aday gösterilmesinin faydalarına ilişkin sözleri, başta Jim Gibney ve Gerry Adams olmak üzere farklı görüşlere açık bazı kulaklara ulaşmıştı. Kimileri, boşalan Westminster vekilliği için Bobby'yi aday gösterme fikrinin Gibney'ye ait olduğunu söylüyor. Diğer bir iddia ise fikrin MacAliskey'e ait olduğu.[37] Ancak görünüşe göre Bobby'yi aday gösterme fikri H Blokları'nda doğmuştu. Maguire'in ölümünü takip eden günlerde, Bik MacFarlane Hareket'e yazarak boşalan koltuğa Bobby'nin aday gösterilmesini önermişti. Liam Og'a, "Sence bir açlık grevcisini öne sürebilir miyiz?" diye yazmıştı.

Adams, Sinn Féin'in başkan yardımcısı olarak, parti yönetimini, *eğer* diğer Yurtsever adayları ikna edebilirlerse, Maguire'dan boşalan koltuğa Bobby'yi aday göstermeye ve Bobby'nin önünü açmaya razı etti. "Bobby seçilirse, bunun İngiliz hükümetini etkileyeceğini hiçbir zaman düşünmemişti," ancak hapishane mücadelesine ve daha önemlisi, Cumhuriyetçi davaya yeni bir saygınlık getireceğine inanıyordu.

Adam, Noel Maguire ve MacAliskey'den açlık grevcisine karşı çıkmamalarına dair taahhüt aldı. 26 Mart günü Sinn Féin, Maguire'ın yeri için Bobby Sands'in aday olduğunu ilan etti. Bobby bu seçimden dolayı çok heyecanlanmıştı, Jim Gibney'ye "Seninle birlikte propagandaya çıkamayacak olmam çok yazık," dedi. Ancak Gibney'ye belirttiği gibi kendisi için bir kurtuluş beklemiyordu.

"Kazansam bile fark etmez. Bu durum işleri değiştirmeyecek. Ben yine öleceğim."

Bobby, Liam Og'a yazdığı mesajda, milletvekili olmakla ilgili heyecandan çok kafa karışıklığı ifade ediyordu. Şaka olsun diye mesajını İngiliz vekili olarak imzalamıştı.

> Sona geldiğim zaman savaşacağım yoldaş, savaşacak hâlim kalmadıysa da sadece yatağımda uzanıp her şey bitene kadar ne çekmem gerekiyorsa katlanacağım... Ara seçimlerden sonra birlik sağlayıp sağlayamadığımızla ilgili beni bilgilendir... Felaket tellallarına da tasalanmamalarını söyle. Ben iyiyim ve bunlar benim için son günler yoldaş. Sana bir şiir yazarım belki. Hücremde daima yemek var. Oda süsü gibi duruyor, hiç rahatsız değilim aslında. Sürekli kafanı şişiren bu arkadaşının şimdi gitmesi lâzım. Sonsuza dek dostun ve yoldaşın.
>
> -Alkışlar saygıdeğer Marcella'ya!![38]

Ancak bazı sorunlar çıkmıştı. Noel Maguire tereddüt ediyor, SDLP'nin (Sosyal Demokrat İşçi Partisi) kurucularından, IRA'ya düşmancasına karşı olan Austin Currie ise Bobby'nin seçilmesini engellemek için şahsen öne çıkma tehdidinde bulunuyordu. Bik MacFarlane yönetime kendi görüşünü gönderdi. Karşı çıkanlara rağmen Bobby'nin aday gösterilmesini savunuyordu.

> .. Anlaşılan bu seçimle ilgili çok da dürüstçe olmayan bir sürü şey dönüyor, aynı senin dediğin gibi; hepsi midemi bulandırıyor. Bir şey son derece açık; İngilizler koltuğu bizim almamızdan korkuyor, SDLP'nin muhalefetinin sebebi de bu. Çünkü Austin Currie, Bob'a karşı seçime girerse oylar bölüneceği için koltuk [Birlikçi Harry West'e] gidecek... Bence gözümüz korkup bizi seçimin dışına çıkarmalarına izin vermemeliyiz. Maguire'a adayımızı çıkaracağımızı söylememiz gerek. Currie ve yanındaki piçlerin yapmaya çalıştığını ona açıkça anlatıp bize destek vermesini isteyelim...[39]

Ara seçimlerde aday göstermek için son gün 30 Mart Pazartesi'ydi. Carron'la Jim Gibney, Currie'nin kendi adını koymasını önlemek için kurnazlık ederek Bobby'nin adaylık kâğıtlarını erkenden sunmuştu. Maguire çekilmek için son güne kadar beklemeye niyetliydi, böylece Currie'nin harekete geçmesi için çok geç olacaktı. Saat 4'te sürenin dolmasına yaklaşılırken

Adams'la Carron, Maguire'ın adaylığını çekmemesi ihtimaline karşı seçim ofisinin köşesine park ettikleri arabanın içinde oturuyordu. Adams'ın cebinde Bobby'nin seçimden çekilme sebeplerini açıklayan bir bildiri duruyordu. Adams daha sonra, "Bobby'nin mağlup olmasını göze alamazdık. Sonuçları çok büyük olurdu," diye açıklamıştı.[40] On dakikadan az bir zaman kalmıştı ki nihayet Maguire çıkageldi. Ofisin önünde toplanmış olan gazetecilerin yanından geçerek içeri girdi. Çıktığında adaylık kâğıtlarını geri almıştı, basına bir açıklama yaptı:

> Bu artık benim için bir vicdan meselesi. Bana söylenen, Bobby Sands'in hayatını kurtarmanın tek yolunun seçimlerde yarışması için onun önünü açmak olduğudur. Başka bir insanın hayatının yükünü alamam. Dolayısıyla, beni destekleyenlere var güçleriyle Bobby Sands'in arkasında durma çağrısında bulunuyorum.[41]

Carron'la Adams arabadan çıkarak yürüdü ve Maguire'la el sıkıştılar. Bik MacFarlane bu sırada radyosunu dinlerken bir yandan da Liam Og'a SDLP'nin seçime katılmasından "tiksindiğini" yazıyordu. Ardından, mesajın orta yerinde Bobby'nin önünün tamamen açıldığını açıklayan son dakika haberini duydu. Bir an için gramer okulunda öğrendiği her zamanki yazım dilini unutuverdi. "İşte bu be!" diye yazdı. "Tanrım, sevinçten ağlayacağım şimdi... Onları parçalayacağız, hiç dert değil yoldaş. Halkın yılı olacak. İliklerimde hissediyorum bunu."[42] Haberler Bobby'yi de memnun etmişti, ancak bunu, eski yoldaşları kadar coşkuyla karşılamamıştı. Seçimin ona kişisel bir kurtuluş sağlayabileceğine dair bir umut beslemeyi dahi reddediyordu hâlâ. Gerry Adams'a şöyle yazdı:

> Görünüşe göre sahiden ve kesin olarak yeni bir bölgeye girmiş bulunuyoruz. Yalnızca Hareket'in salahiyeti için umuyorum ki başarılı oluruz. Ben yalnızca gün dolduruyorum, hızla geçip gidiyorlar. Doğal olarak, giderek zayıf düştüğümü hissediyorum. Bir iki hafta içinde gerçekten hasta olacağım, ama zihnim bu süreci geçirmemi sağlayacak. Bundan bir şüphem yok. Seni televizyonda gördüm, çirkin koca herif, hiç değişmemişsin. Hiçbir şeye kesinlikle umut

bağlamıyorum. Korkarım en kötüsünü kabullendim, sin sin.* İnsanlar bu gerçeği anlamakta zorlansa da ben aileme, tutunacak biraz ümit vermek durumunda kaldım. Şiir ve gazeteden İrlandaca yazılar okuyorum, radyoda da geleneksel müzikle ilgili ne bulursam dinliyorum; genel olarak idare ediyorum işte. Benim için de değişiklik oldu, rahatıma bakıyorum (kıskandın mı?). Kendine iyi bak, Bennacht de ort**, yoldaş.

Marcella XXXXXXX [43]

Ethna Carberry'nin şiir kitabını nihayet almış olmak Bobby'i adaylığından daha çok sevindirmiş gibiydi. Ertesi gün, heyecanla Liam Og'a yazdı:

> Bil bakalım ne oldu? Şiir kitaplarım geldi! Gözlerim dolu dolu oldu yoldaş. Ethna Carberry'nin Cavehill'in eteklerinde büyüdüğünü hiç bilmiyordum. Kitapların anneme gitmesini sağlayacağım, o senin için saklayacak. Alice'in kitabının içine "Liam'a," diye küçük bir not yazacağım.[44]

İlk büyük coşkunun ardından, MacFarlane bile dünyaya geri inmişti. Hâlâ "son derece memnun" olsa da Adams'a, açlık grevi eğer beş taleple bir kazanım elde edilemeden biterse öncelikli kaygılarının birlik içinde kalmak ve "savaş için neyin fayda getireceği"ydi. Anlaşma sağlanamazsa, ona göre sisteme girmekten başka bir çare kalmıyordu.[45]

Seçimin kampanya sorumlusu Owen Carron olmuştu, ancak, İngiliz hükümeti Bobby'nin televizyona çıkmasına bile izin vermediği için pratikte kendisi adaymış gibi çalışıyordu. Carron'ın, sözcülük görevini belgeleyen kâğıtları imzalatmak için hapishanede Bobby'yi görmesi gerekiyordu. Bobby'nin açlık grevi posterleriyle bir gecede meşhur olan resimde olduğu gibi dolgun yanaklı, uzun saçlı bir adam beklemişti, belki fazladan karışmış bir battaniye adam sakalı da olabilirdi. Ancak cezaevi hastanesinin çınlayan salonunda karşılaştığı, pijama ve sabahlık giymiş olan Bobby incecik ve çok daha güçsüz görünümlü; saçlarıysa kısa ke-

* İrlandacada "Öyle olsun" anlamına gelen bir deyiş.

** (İrl.) "Seni selamlıyorum." *–çev.*

silmiş ve sakalsızdı. Biraz sohbet ettikten sonra Carron, Bobby'ye açlık grevinden çıkmaya karar verdiyse dert etmemesini, dışarıdaki insanları kendisinin halledeceğini söyledi. Bobby, "Böyle bir şey söz konusu değil," diyerek yanıt verdi.

Carron, Fermanagh'daki siyasi ortamı açıkladı. Bobby'nin elinde mevcut bir Yurtsever çoğunluk vardı, ancak şiddet karşıtı bazı Yurtseverlerin çekimser kalması sonucu bir miktar oy kaybedebilirdi. Seçimlere yalnızca dokuz gün kalmıştı ve zorlu bir kampanya olacaktı. Carron, Bobby'den bir seçim bildirisi yazmasını istedi. Bobby'nin fiziksel ve ruhsal dengesinin yerinde olduğunu gösterecekti, ancak Bobby bunu kabul etmedi. Owen'dan bildiriyi Hareket'e yazdırmasını istedi.

"Bu bana bayağı külfet olacak, sen de anlarsın, bugün artık otuz üçüncü gün oldu ve ben daha çok kafamı rahat tutmak için yoğunlaşıyorum yoldaş."

Hareket'in yayımladığı yeni kitap kafasını daha çok meşgul ediyordu: *Bobby Sands'in Yazıları.* Liam Og'dan başka bir kitap kapağının içine yerleştirip avukatıyla kendisine yollamasını istemişti.

Bobby, seçim ekibinin yapacağı fazladan ziyaretleri dört gözle bekliyor, durumununsa hâlâ "fiziksel olarak fena olmadığını" söylüyordu. "Bazen, su midemi bulandırıyor ama yine de içebiliyorum... Kafam gayet yerinde, böyle de kalacak, o yüzden siz kendinize dikkat edin ve canınızı sıkmayın. Her birinize tek tek selamlar."[46]

* * *

Kampanya gerçekten de zorlu geçiyordu. Sinn Féin, adanın her iki tarafındaki destekçileri örgütlemek için 1990 ve sonrasına dair hedefleri olan parti politikasına dayalı bir halk kampanyası düzenlemişti. Katoliklerin bazıları ve Protestanların çoğu onlara düşmanca yaklaşıyordu. RUC ve Ulster Savunma Alayı, kampanya ekibini taciz ediyor, posterleri parçalayıp indiriyorlardı. Parlamentoda konuşan İşçi Partisi sözcüsü Don Concannon, "Sands için verilecek her oy La Mon katliamının faillerine, Lord

Mountbatten'ın katiline ve en son olarak Bayan Mathers'ın insanlık dışı bir şekilde ve gaddarca öldürülüşüne verilmiş olacaktır," demişti.* Diğer yandan, İrlanda'nın her tarafından gelen genç taraftarlar Bobby Sands'in oylarını arttırmak için seçim bölgesine akın etmişti. Konvoylar hâlinde geziniyor, araçlardan İrlanda'nın üç rengini sallandırıp tiz sesli megafonlarından Cumhuriyetçi şarkılar çalıyorlardı. Büyük kampanya mitingleri düzenlediler. Mahkûmların Long Kesh ve Armagh hapishanelerinde deneyimlediği eylem ruhu ve zafer duygusunu bu kez Yurtsever halk da tadıyordu.

Oy sayımı, 10 Nisan Cuma günü Enniskillen'deki Fermanagh Yüksek Okulu'nda yapıldı. Bu sırada battaniye adamlardan birkaçı sonuçları dinliyordu, ancak gardiyanların, radyolarını fark etmemesi için Bobby kazanırsa hiçbir sevinç belirtisi göstermeyeceklerine dair çok sıkı emir almışlardı. Sayım memuru sonucu duyururken Bik MacFarlane de radyo başındaydı:

"Sands, Bobby, H Blok Karşıtı Siyasi Mahkûm, otuz bin..." Memurun sesi, kayıt yapan mikrofonların yakınında duran Danny Morrisson'un koyverdiği kocaman bir "yaşaaaaaaa" ve binayı inleten alkışlarla kesildi, bu sırada Birlikçilerden çıt çıkmıyordu. Bobby 30.492, West ise 29.046 oy almıştı.

Sesler yatışınca sayım memuru kaldığı yerden devam etti: "Söz konusu seçim bölgesine hizmet edecek meclis üyesi olarak usullere uygun biçimde Bobby Sands'in seçildiğini ilan ediyorum."

Gerry Adams bu sırada arabayla Dublin'e doğru gidiyordu. Haberi duyduğu zaman direksiyona vurarak bağırmaya başladı, "Siktir, başardık, başardık, başardık..."[47]

H Blokları'nda ise haber borulardan hemen yayılmıştı. Bazı bloklarda mahkûmlar tepkilerini birkaç sevinç çığlığıyla sınırlı tutabilmişti. Diğerlerinde erkekler yerlerinde sıçrayıp duruyordu, Raymond MacCartney buna "sessiz haykırma" demişti. Amirlerin bazıları ve birkaç Kuzey İrlanda Bürosu memuru ce-

* Bayan Mathers, Derry'de nüfus sayımı yaparken IRA tarafından öldürülen bir sayım memuruydu.

zaevi hastanesine geldi. Hastabakıcı ihtiyar Bobby de sevinmişti. "Sonuç yüzlerinden anlaşılıyordu," demişti. "Güzel bir manzaraydı." Tıbbi görevlilerden birine, resmî memurların duyabileceği bir şekilde Bobby'nin hücresini temizlemek gerektiğini söyledi, "sonuçta kanadımızda artık bir milletvekili var." Memurlar ters ters baktılar.

İhtiyar Bobby hücreye gidip Bobby'nin elini sıktı.

"Tebrikler evlat, sen bunu hak ettin."

"Eğer bir derdin olursa bir vekille görüşmek için her zaman bana gelebilirsin!" diye yanıt verdi Bobby.[48]

O akşamın ilerleyen saatlerinde, Bobby'nin banyo yaptığı sırada Rahip Murphy ziyarete geldi. Bobby zaferden dolayı "fazlasıyla sevinçliydi." Rahip, İngilizlerin artık bir çözüm getirmek zorunda olduğunu düşündü, ne de olsa bir parlamento üyesinin, bir İngiliz hapishanesinde ölmesine göz yumamazlardı.[49]

H3'te Bik MacFarlane de çok sevinçliydi. İngilizleri, sonucun Bobby'yi kurtaramayacağını bilecek kadar iyi tanıyordu. Ancak, IRA'nın siyasi bir ordu, kendilerininse siyasi mahkûmlar olduklarının halk tarafından tanınması için yaptıkları kampanyalar açısından bu büyük bir zaferdi.

> Yoldaş,
>
> Ne gün oldu, gerçekten süper bir başarı!! Gülsem mi bağırsam mı yoksa ağlasam mı bilemiyorum. Haber burada sessiz bir bayram havasıyla karşılandı (gördün mü bak güvenliği ne kadar düşünüyoruz!!). Bakalım şimdi muhalefet, IRA'nın o koltuğu kazanacak halk desteği olduğunu da aynı şevkle kabul edecek mi? Çünkü o Austin [Currie] olacak ihtiyar, olmadığını söylemek için yarışa girmişti. Gördün mü şimdi oğlum Austin? Sayılara bakınca, saygıdeğer rakibimiz çiftçi West'in, Yurtseverlerin oyunun bir kısmını aldığı görülüyor. İyi bir yarış oldu sevgili, duyarlı piç seni. Onlara da girsin! Hedefimiz zafer. Ayılmışsındır umarım tatlı çocuk, güruh hâlinde toplanıp litrelerce siyah bira yuvarladığınızı görebiliyorum, kesin kendinizi rezil etmişsinizdir; yoksa kıskanıyor muyum??? ... Ben burada biraz kafamı dinliyorum. Bu son hafta haddinden fazla gergindi dostum! Siz harika insanların her birine tebrikler. Onla-

ra gerçekten günlerini gösterdik. Kendinize iyi bakın, Tanrı sizinle olsun. Bizim eski Cumhuriyet Ordusu'nun da onlar gibi ayıp eden herkesin de cehenneme kadar yolu var. İyi geceler, Tanrı yolunuzu açık etsin.

Bik.[50]

Maggie Thatcher başka türlü düşünüyordu. Uzaklarda, Riyad'daki bir Suudi kraliyet yemeğinde basına, bu sonucun hiçbir şeyi değiştirmediği konusunda diretmişti.

"Suç suçtur," demişti. "Siyasi değildir, suçtur."

* * *

İroniktir, Bobby'nin seçilmesinin doğrudan bir sonucu, ömrünü kısaltmak oldu. Doktor Ross, Bobby'nin "büyük bir hızla dibe vuracağını" söyleyerek bu inişten dolayı çok fazla ziyaretçiyle görüşüp çok fazla konuşma yapmış olmasını sorumlu tutuyordu.

Bobby zayıfladıkça ziyaretçilerini hastane yemekhanesi yerine hücresinde kabul etmeye başladı. Marcella'yla Rosaleen Sands düzenli gelen ziyaretçilerdi. Bazen Jin Gibney de onlara katılırdı, ancak giderek ölüme yaklaşan oğul ve kardeşleriyle paylaştıkları bu son mahrem anları istila ettiği duygusuna kapılıyordu. Rahip Toner ve Murphy tartışmak (Toner'ın durumunda) ya da biraz konuşmak için (Murphy) uğruyordu. Hastanenin dişçisi bazen sohbet etmeye gelirdi. Doktorlar, tıbbi görevliler ve hastabakıcılar vardı. Amir Yardımcısı McCartney çoğu zaman en canayakın tavrını takınıp gelirdi. Çok kuralcı biri değildi, Bobby'nin fazladan ziyarete çıkıp mektup almasına izin verir, kendisine yavaş ve acılı bir ölüm dileyen imzasız mektupları bir kenarda saklardı. Bobby'nin avukatı Pat Finucane ise son arzusunu ve vasiyetini yazmak için gelmişti.

Bunların hepsi geldiklerinde Bobby'yi hücrenin girişinde, solda duran, başı pencereye ayağı ise kapıya bakan yatakta otururken bulurdu. Çizgili pijama ve renkli bornozunu –hapishane tarafından verilmişti elbette– giymiş olurdu. Jim Gibney, "Hâlâ bizim giysilerimizi giyiyorsun, diyebilmek için," diye düşün-

müştü. Sağ tarafta duvara yaslanmış olan masada daima yemek olurdu, Bobby fiziksel olarak yemek yiyemeyecek hâle geldiğinde bile bu değişmedi. Masanın yanında bir sandalye vardı. Kapının yanında, bir köşede lazımlık, diğer tarafta küçük, kilitli bir dolap duruyordu. İçinde Bobby'nin son üç buçuk yıldır unutmuş olduğu lüks eşyalar vardı: Kitapları, radyosu ve tuvalet takımı. Floresan ışığı normalde olduğu kadar parlak değildi. Bobby'nin yatağı eski hücresindekinden daha büyüktü, üstünde ise ucuz köpükten bir sünger değil gerçek bir şilte vardı.

Bobby'nin ziyaretçisi geldiğinde bir gardiyan sürekli ortalıkta dolaşır, konuşulanları dinleyerek notlar alırdı. Rosaleen personeli genel olarak soğuk ve ilgisiz bulmuştu, yalnız bir tanesi, Rosaleen'in dediğine göre Bobby'yi rahatlatmak için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Paul adında bir tıbbi görevliydi bu, "birinci sınıf bir profesyonel," "ilgili bir çocuk"tu.[51] İyi davranan bir diğeri ise J adında, işe başlarken Protestanlardan nefret ettiği hâlde sonunda Sadıklardan nefret eder hâle gelen Katolik bir gardiyandı. IRA'nın yaptıklarını onaylamayarak hâlâ onları "terörist" olarak görse de J, IRA mahkûmlarının kararlılığına hayranlık duyuyordu. Sadık mahkûmların çoğu uyku hapı olmadan yatağa gidemezdi. Oysa Cumhuriyetçi mahkûmlara bir kez bile uyku hapı verdiği olmamıştı. J özellikle Bobby'ye bayılıyordu. İkisi spor ve güncel olaylar ya da politika dışında her şey üzerine sohbet ederlerdi.[52] Ancak hastanede ona en yakın davranan refakatçisi, sahtekârlık suçundan içeri girmiş bir hastabakıcı olan adaşı "İhtiyar Bobby"ydi. Eski battaniye adamlardan biri onun için, "Bizimkilerin hastanede olmasını isteyebileceği, dünyadaki en iyi kalpli insanlardan biriydi; yardımcı olabilmek için türlü türlü zahmetlere girerdi," demişti.[53]

Her ne kadar Rosaleen Sands onları soğuk bulmuş olsa da hastane çalışanları açlık grevcilerine büyük bir özenle bakıyordu. İyice zayıfladıklar için tıbbi görevliler bacaklarına, sırtlarına ve kalçalarına kremler sürüp vücutlarını diğer tarafa döndürüyordu. En başta J, açlık grevcilerinin hiçbirinin yatak yarasından mustarip olmamasından kişisel olarak gurur duyuyordu.

Ancak hastane görevlilerinin hepsi bu kadar düşünceli değildi. Nisan ortasında, Jim Gibney, Rosaleen ve Marcella Sands'le birlikte Bobby'nin hücresine doğru yürürken, bir gardiyan gelip başhekimin Rosaleen'i görmek istediğini söyledi. Oraya gittikleri zaman doktor masasının başındaydı, masanın üstünde ise çalışmakta olan küçük bir kayıt aleti duruyordu.

"Bayan Sands'le konuşmak istemiştim yalnızca," dedi doktor.

Rosaleen ayakta dinlerken, doktor Bobby'nin vücudunun nasıl çökeceğini, nasıl yavaş yavaş öleceğini, organlarına neler olacağını ve olası ölüm sebeplerini en ince ayrıntısına kadar anlattı.

"Göğsünde ve kollarındaki morluklar çatlayıp iflas eden kan damarları, görüşü kalıcı olarak zarar görmüş durumda, yaşamsal organları da yoğun stres altında. Birkaç değişik şekilde ölebilir; beyin tümörü, büyük bir koroner atak, böbreklerinin ya da karaciğerinin iflas etmesi olabilir."

Psikolojik bir savaş açmışçasına anlattıkça anlattı. Ardından, ölümcül darbeyi indirdi: "Elbette siz bunların hepsini durdurabilirsiniz."

Bayan Sands bütün bunlar olurken ayakta beklemişti. Sonra doktora bakıp sadece şunu söyledi: "Peki, şimdi gidip oğlumu görmek istiyorum."

Daha sonra olanları Bobby'ye de anlattı.

"Dinleme onları," diye cevap verdi Bobby, "onlar benim direncimi yıkmaya çalışıyor. Bunu senin üzerinden yapabileceklerini düşünüyorlar. Bunları yaptıklarında sen güçlü dur, çünkü ben öyle yapacağım."

* * *

Seçim zaferinin ardından Bobby güney İrlandalı üç parlamenter ile görüşmeyi talep etti. Aynı zamanda doktor olan John O'Connell bir önceki hükümet döneminde sağlık bakanıydı. Neil Blaney, 1970'te Kuzey'deki Cumhuriyetçilere silah kaçırma operasyonuna adı karıştığı gerekçesiyle kabineden uzaklaştırılana dek tarım bakanı olarak görev yapmıştı. Güçlü ve etkileyici bir adam olan Blainey, Donegal'daki popülaritesi sayesinde güney

parlamentosunun bağımsız bir üyesi olarak kalmıştı. İrlanda'nın en ünlü ailesinden gelen Sile de Valera (Éamon de Valera'nın* torunuydu), Avrupa Parlamentosu'na kısa süre önce seçilmişti. O'Connell, de Valera ismine korkuyla karışık bir saygı besliyordu, ancak fazla mütevazı kişiliği yüzünden Sile'dan pek çekindiği söylenemezdi.

Üç parlamenter Long Kesh'te giriş kulübesine alınıp, O'Connell'a göre "üstümüzde silah varmışçasına" üstleri arandı. Kuralların bu şekilde ihlal edilmesinden şaşkınlığa düşseler de hiçbiri itiraz etmedi. Hapishane aracının arkasına konduktan sonra kapı üstlerine kilitlenip hastane kanadına götürüldüler. Blaney ve de Valera araçtaki sert bankın üzerinde otururken sıkı sıkı tutunuyor, kavislerden hızla geçerken yerlerinden düşmemeye çalışıyorlardı. Karşılarında oturan O'Connell ise bankta bir ileri bir geri kayıp duruyor, soğukkanlılıkla bir kaza durumunda kaçış yolu olmadan aracın arkasında kilitli olmanın risklerini düşünmeye çalışıyordu. Fakat sonunda hastaneye vardılar. O'Connell açıkça ortamın etkisi altında kalmıştı

"Hastanenin hijyenik havası beni çok etkiledi, tedavi amacının olmadığı koca bir sessizlik; içim kurudu sanki. Hasta yakınları yoktu, çiçek yoktu, insanların iyileşip çıkacağına dair hiçbir beklenti yoktu. Umut yoktu."

Parlamento üyeleri Bobby'nin hücresine alındı. Gardiyan kapıyı açmadan hemen önce O'Connell diğer ikisine, Bobby'ye açlık grevine son vermesini söylemeyi düşündüğünü açıkladı.

"Ziyaretçilerin var, Avrupa parlamentosu üyeleri," dedi gardiyan Bobby'ye.

O'Connell'ın öncülüğünde hücreye girdiler, içeride hastane önlüğü giymiş olan Bobby başının altında tek bir yastıkla uzanıyordu. Su yatağında yatıyordu artık, yatağın pompası yüzünden içeride sinir bozucu biteviye bir ses vardı. Yatağın üzerine koyun postu, çarşaf, battaniye ve kahverengimsi, "ağırlığıyla sanki onu eziyormuş gibi görünen" bir örtü serilmişti. Yastık gibi yüzünde

* Éamon de Valera (1882-1975), İrlanda'nın 3. cuhurbaşkanı ve bağımsızlık mücadelesinin önderlerindendir. *-çev.*

de "hiç renk kalmamıştı." Çatlamış kuru dudaklarında siyah, kurumuş kan lekeleri vardı. O'Connell'a göre, "...nasıl gözüktüğünün gerçekliği yüzümüze inmiş sahici bir darbe gibiydi... İskelete dönmüştü. Gözlerinde, günlük yaşamın rutinlerinden çoktan kopmuş bir adamın ilgisizliği parlıyordu... Artık ileri derecede zayıflamış olduğunu ve büyük olasılıkla geri dönülemez bir hasar aldığını derhal anladım."

O'Connell yatağın sol tarafına yürüdü. Bobby'nin elini eline aldı, zira kolunu kendiliğinden kaldıramayacağı belliydi. Doktor refleksiyle nabzını ölçtü. "Belirgin şekilde filiform..." Çok çok zayıf"tı. Daha kötüsü, Bobby'nin elleri "buz gibi olmuştu, ölmüş birine dokunmak gibiydi. O kadar soğuktu ki bırakamadım, kendi elimden sıcaklık geçirebilmek için fazla sıkmadan nafile tutmaya çalıştım."

Bobby zorlukla konuşabiliyordu, bu yüzden üçü dediklerini duyabilmek için ona doğru eğildiler. Hepsi çok alçak sesle konuşuyordu; Bobby'nin sesi o kadar kısıktı ki doğal bir tepkiydi bu. O'Connell, Bobby'nin yatağının yanında duran dolabın üstündeki radyoyu fark etti.

"Radyoyla gündemi takipte kalıyorsun sanırım?"

"Seçim sonuçlarında işime yaradı. Sayımı bundan dinliyordum."

Bunu söylerken Bobby epey canlanmıştı, hatta mutlu gözüktüğü bile söylenebilirdi. Açlık grevinden ve neden yapıldığından bahsetti. Beş talebi açıklayarak İngiltere'nin bunları karşılamakla itibarından hiçbir şey kaybetmeyeceğini söyledi. Her zaman yaptığı gibi İngilizler taleplerini kabul etmedikçe ölmeye kararlı olduğunun açıkça altını çizdi. Bobby konuştukça sesi güçlenerek sözcükleri daha akıcı bir hâle geldi. Kurumuş dudakları her an çatlıyordu. Fiziksel durumuna karşın O'Connell onun, "zihni açık ve kararında azimli," olduğunu düşünmüştü.

Hâlâ bir doktor gibi hareket eden O'Connell, elini Bobby'nin yüzüne doğru götürdü; göz kırpma refleksi kayboluyordu. Kalp

---

* Filiform, çok hızlı ve şiddeti düşük nabız için kullanılan bir tıp terimidir. *-çev.*

atışlarını zayıf bulmuştu. Bobby'nin içinde bir haftadan az dayanabilecek bir can kalmıştı. Ardından, O'Connell dediğini yaptı. Bobby'ye açlık grevini bırakmasını söyledi. Hayatta kalıp inandığı şey için savaşmak elbette daha iyiydi.

"Açlık grevini bırakırsan mahkûmların talep ettiklerini kazanmak için biz mücadele ederiz," dedi. "Bak, sen sözünü söyledin. Kendini ispatladın."

Bir rahipten duyduğu zaman onca öfkelendiği, annesinin dudaklarından dökülecekten o kadar korktuğu o kaçınılmaz sözlerdi işte. Ama Bobby, bu son korku eşiğini artık aşmıştı.

Bir gülümsemeyle, "Bunu söyleyeceğinizi biliyordum," diye fısıldadı. Hayır, dedi doktora, açlık grevine son vermeyecekti.

Bu konuşma sırasında son derece yumuşak bir şekilde Bobby'nin elini tutmakta olan de Valera gözlerinde yaşlarla ona baktı. Blaney'yle ikisi ona bir kahraman olduğunu söyleyerek Margaret Thatcher'ın, mahkûmların taleplerine karşılık vermesi için ellerinden gelen her şeyi yapacaklarına dair söz verdiler.

Kırk dakika kadar sonra, O'Connell bu ziyaretin artık Bobby'nin geri kalan gücünü zorladığını anladı. Beş talebi acil olarak uygulamaya koyarak Bobby'nin hayatını kurtarması için Thatcher'a çağrı yapan bir bildiride bulunacakları sözünü verdiler. De Valera elini Bobby'nin sırtına koydu, belli ki sarılmak istiyor ancak yapamıyordu. Blaney veda etmek için eğildi ve "sonsuz bir şefkatle" kocaman elinin tersini Bobby'nin yüzüne değdirdi.

Hücreden çıkınca, Sile de Valera gardiyana dönerek bir soru sordu.

"Yatağının ucuna neden yemek koyuyorsunuz?"

"Yemek isterse diye."[54]

* * *

Ertesi gün salıydı, Bobby'nin anne ve babasıyla Marcella ziyaretine geldiler. Konuşması bozulmuş, duyma yetisi azalmıştı ve gözlerini odaklayamıyordu. Bir süredir nistagmusu vardı, gözleri ritmik bir şekilde seğiriyordu. Gardiyanlar bir açlık grevcisinin gözlerinin seğirdiğini fark ettiği zaman vücudun kendini kapatmakta olduğunu ve artık sona yaklaşıldığını bi-

lirdi. Bobby'nin şiddetli baş ağrısı vardı, dolgular dişlerinden dökülmeye başlamıştı. Yaptığı her hareket korkunç bir can acısına sebep oluyordu. Kendisi kabul etmese de artık neredeyse kör sayılırdı. Marcella onun yirmi dakika boyunca su şişesinin kapağını kapatmaya çalışmasını izlemişti.[55] Her şeye rağmen, "zayıfça gülümseyip hiç şikâyet etmemişti."[56] Bir aile dostunun anlattığına göre Rosaleen, sonunda Bobby'nin kötüleşen durumuna yenik düşmüştü.

Ansızın, "Oğlum, ben seni bu işten çıkarmayı düşünüyorum," dedi.

Bobby kolunu güçlükle kaldırıp kapıya doğru sallayarak, "Annem, çık git buradan," diye cevap verdi.

Rosaleen eve gitti, ancak on dakika bile geçmeden oğlunu görmek için John'a kendisini cezaevi hastanesine geri götürmesini söyledi. Ona sonuna kadar arkasında olduğunu söylemek istiyordu. Daha sonra, doğru şeyi yapıp yapmadığı düşüncesi uzun süre yakasını bırakmayacaktı.[57]

Aile bunun yerine açlık grevini çözüme kavuşturması için Charles Haughey'ye başvurdu. Haughey bir süredir Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun krize müdahil olması için çabalıyordu. Büyük ihtimalle grevin güneyde, yaklaşan Mayıs seçimlerine kadar çözüme ulaştırılmasını istiyordu, zira Fermanagh/Tyrone'daki performans tekrarlanırsa battaniye adamlar bu kez kendi partisinin oylarını alacak ve kendisi koltuğunu kaybedecekti. Komisyonun tüzüğü, şikâyetlerin "kişisel olarak, bir sivil toplum kuruluşu veya ihlal mağduru olduğunu açıklayan bir grup tarafından" yapılması gerektiğini öngördüğünden, komisyonun müdahele etmesi için Haughey'nin, Sands ailesinin resmî bir şikâyette bulunmasını sağlaması gerekiyordu. Bu yüzden onları Dublin'deki evine davet etti. Burada Marcella'ya, yazılı olarak şikâyette bulunursa komisyonun derhal H Blokları'nı ziyaret ederek "yerinde" değerlendirme yapacağını söyledi. Haughey gerekli belgeleri hazırlamıştı, Marcella Bobby'nin hayatını kurtardığını ümit ederek bunları imzaladı. Şikâyetinde İngiltere'nin, Bobby'nin yaşam ve insanlık dışı muameleden korunma hakla-

rı ile ifade özgürlüğünü (çünkü Westminster seçimi için basına erişmesine izin vermemişlerdi) ihlal ettiğini belirtmişti.

Komisyonun iki üyesi, Profesör Norgaard ve Opsahl, iki komisyon çalışanıyla birlikte neredeyse şikâyet ellerine geçer geçmez Londra'ya uçtu. İngiliz yöneticilerle bir buçuk saat süren bir toplantı yapıldı; Marcella'nın şikâyetinin yerinde inceleme için yeterli dayanağa sahip olduğunda karar kıldılar, ancak süreci ilerletmek için Bobby'nin şikâyette yazılanları doğrulaması gerekiyordu. Bunun üzerine Belfast'a doğru ikinci bir uçuş yaptılar.

Bobby oldukça zayıftı; üç gündür sürekli kusuyordu. Komisyon cumartesi günü Belfast'a vardığında, avukatı Pat Finucane; Gerry Adams, Danny Morrison ve Bik MacFarlane de hazır bulunmazsa Bobby'nin onlarla görüşmeyeceğini söyledi. Bobby'nin "varılacak her türlü anlaşmanın yerine getirileceğinden emin olmak için" tanıklara ihtiyacı vardı. 18 Aralık'taki fiyasko hâlâ aklındaydı, bu yüzden Hareket'in temsilcileri ya da komuta subayından bağımsız olarak bir pazarlığa oturmayacaktı. Hapishane idaresi, Bobby'nin fikrini değiştirebileceği umuduyla MacFarlane'i cezaevi hastanesine çağırdı. Komisyon üyeleri ise MacFarlane'e şikâyetini teyit etmek için Bobby'yi görmeleri gerektiğini söylediler.

Bik onlara, "Bobby'nin belirttiği şartlar yerine getirilmezse onu göremezsiniz," dedi.

Bu noktada bir komisyon görevlisi, komisyonun "belli çalışma kuralları" olduğunu ve Adams'la Morison'un hapishaneye sokulmasını neye dayanarak isteyeceklerini anlamadığını söyledi. Opsahl buna ek olarak "tanık" meselesinin konunun halka duyurulmasıyla ilintili görüldüğünü ve Bobby'yle yapılacak her türlü görüşmenin gizli kalması gerektiğini belirtti. Ayrıca onlar yalnızca Bobby'nin, başvurusunu devam ettirmek istediğinden emin olmak için buradaydı. Bik buna yanıt olarak, diğerlerinin de gelmesine müsaade edilirse Bobby'nin pozisyonunu tam olarak anlayabileceklerini söyledi. Adams'la Morrison'u engelleyenin kim olduğunu sordu. Opsahl "hükümet" diyordu, ancak diğer görevli bu sırada araya girerek İngilizlerin danışmanları

hazır bulunmaktan men edebileceğini söyledi. Yani, dedi MacFarlane, diğerlerinin men edileceğini sadece tahmin ediyorlar, İngilizlerin iznini hiç istemediklerini ise ancak şimdi söylüyorlardı. Görevli, "Böyle bir şey isteyemezler," dedi.

"Neden?" diye bastırdı Bik. Kendisini Bobby'yle görüşmesi için getirerek zaten bir emsal oluşturmuşlardı. Adams'la Morrison'a izin çıkartmak için İngilizlerle neden konuşmayacaklardı?

MacFarlane sonunda, "Pekâlâ, onunla görüşmeyi deneyebilirim," dedi. Aslında Bobby'yi son bir kez görmek istemişti, ama komisyona Bobby'nin fikrini değiştiremeyeceğinden emin olduğunu söyledi.

Bik hücreye girerken Pat Finucane'le Marcella dışarıda oturuyordu. Hastabakıcı ihtiyar Bobby fısıldayarak ona seslendi.

"İçeride çok korkunç şeyler var Bik."

Bobby yatakta doğrultulmuştu, sırtını desteklemek için arkasında birçok yastık vardı. Üzerinde düz, beyaz çarşaf ve battaniyeler örtülüydü. Bik, onun tertemiz çizgili pijamalarına ve muntazam saç kesimine dikkat etti. Çökmüş avurtları ona "neredeyse bir iskelet gibi, ölüme yakın bir görünüm" veriyordu. Bik, onu son gördüğünden beri inanılmaz kilo kaybetmişti. Dehşet verici bir hâli vardı; solmuş, kupkuru ve büyük bir acı içinde olduğu görülüyordu. Bik yatağa doğru yaklaşırken, Bobby orada birinin olduğunu anlamış ancak kim olduğunu çıkartamıyordu.

"Benim."

"Ah, evet, gelsene Bik."

Bobby'nin görüşü bozulmuştu. Konuşması ise yavaş ve zahmetliydi. Bik yatağın yanına oturup ona doğru eğildi, böylece gizlilik içinde konuşabileceklerdi. Bobby'ye neden orada olduğunu anlattıktan sonra, ikisi Charles Haughey'nin Avrupa Komisyonu'nu devreye sokmak için yaptığı manevralar hakkında konuştular.

"Numara bu, biliyorsun," dedi Bobby. "Benim açlık grevinden çıkmam için bir hamle sadece."

"Evet, biliyorum. Gelenlerle az önce konuştum, senin ileri sürdüğün kriterleri karşılamadıkça onlarla konuşamayacağımı açıkladım."

"Aynen öyle. Bizim koca çocukla Morrison'dan ne haber?"

"Onlara izin vermiyorlar."

"O zaman bir görüşme yapılamaz."

"Bunu dönüşte söyleyebilirim."

"Yapma dur..."

MacFarlane, Bobby'nin endişelendiği şeyin komisyon üyelerinin Adams ve Morrison olmadan pazarlığa oturmak için kendisini ikna etmesi olduğunu anlamıştı. Sözünü kesti.

"Yok, sorun değil, biliyorum."

"Neden olduğunu anlıyorsun yani değil mi?"

"Evet, tamamen anlıyorum. Sen dert etme. Onlarla pazarlığa başlamayacağım, sadece durumu açıklayacağım."

"Tamam, iyi, bunda sorun yok, sen de biliyorsan tamam."

Bik, Bobby'nin fiziksel zayıflığından şoka uğramışsa da zihninin berraklığından oldukça etkilenmişti. "Kafası zehir gibiydi, siyasi cenahta ne döndüğünü tam olarak biliyordu, bu manevranın ne için yapıldığını biliyordu, her şeyin tamamen farkındaydı. Elbette Charles Haughey'nin bu yolla ailesini kullanması onu kaygılandırıyordu. Ama esas derdi, hiçbir şeyin onu girdiği yoldan döndürmemesi ve benim hiçbir şekilde ondan kendi yapmak istediği dışında bir şey istememedi."

On on beş dakikalık bir konuşmadan sonra Bik, konuşmanın Bobby'ye fazla geldiğini görmeye başlamıştı.

"Bak şimdi gideceğim, çünkü..."

"Tamam tamam, sorun değil."

"Gidip onlara birebir senin söylediklerini söyleyeceğim, dönünce de büyük ağabeye yazacağım."

"Tamam, sorun değil, senin için rahat olsun."

"Evet evet, problem yok. Herkes sana selam söyledi, sana iyi dileklerini yolluyorlar."

Ardından Bobby, Bik'e son sözlerini söyledi.

"Ben ölüyorum *cara*, ben ölüyorum."

Bik için çok zor bir andı. Orada olmaya dayanamıyor ama aynı zamanda bütün gün kalmak istiyordu. Tek söyleyebildiği, "Tanrı seni kutsasın, çok yakında yine görüşeceğiz," oldu. Bobby buna yalnızca sessiz bir gülüşle karşılık verdi.[58]

* * *

Komisyon üyeleri vazgeçip ülkelerine döndüler. "Marcella Sands, Birleşik Krallık'a karşı (Başvuru no. 9338/81)" başlıklı üç paragraflık bir metinde Bobby'nin, üç arkadaşının katılımı koşuluyla kendileriyle görüşmeye hazır olduğunu, bununla birlikte kız kardeşinin yaptığı şikâyete ortak olmak için bir istek göstermediğini açıkladılar. "Yapılan incelemeler sonucunda, delegeler bu koşullar altında Bay Sands'le görüşmenin mümkün olmadığı kararına varmış ve bunun ışığında bir toplantı yapılmamıştır."

O gece Bobby bir kriz geçirdi. Yönetim onun geceyi çıkarıp çıkaramayacağından emin olamayarak ailesini hapishaneye çağırdı. Bobby yıkılmadan evvel Pat Finucane'in yardımıyla günün olaylarını nasıl değerlendirdiğini açıklayan bir bildiri yazdı.

> Avrupa Komisyonu'na kız kardeşim Marcella tarafından iyi niyetle yapılan hukuki başvuru, Charles Haughey tarafından Komisyon'un, siyasi mahkûmların taleplerini yerine getireceğine ilişkin yanlış yönlendirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bay Haughey ailemin, İngiliz hükümetinin içinde bulunduğu açmazdan çıkmak için bir yol arayışında olduğuna ve Komisyon'un müdahalesinin, İngilizleri Armagh/H Blokları sorunundan kurtaracak bir vasıta olacağına inanmasını sağlamıştır... Bay Haughey'nin elinde H Blokları/Armagh krizini sonlandıracak araçlar bulunduğu hâlde bunu yapmayı devamlı olarak reddetmiştir, bu sebepten ailemi bu müracaata sevketmiş olmasını, böylesi bir baskıya karşı savunmasız durumda olan insanları iyi niyetten yoksun ve soğukkanlı bir şekilde manipüle etmek olarak değerlendiriyorum. Komisyon üyelerinin müdahalesi oyalamaya yönelik olup İngilizlerin meseleyi karmaşıklaştırma çabasına yardımcı olmaktan başka bir şeye hizmet etmemektedir.[59]

Bik MacFarlane krizi çözme potansiyeline sahip bir görüşmeyi engelleyen "İngiliz zihniyeti"nden ötürü kızgındı. Gerry Adams'a, "aptallıkları inanılır gibi değil. Baskının direnişi doğurduğunu, baskı arttıkça direnişin de artacağını hâlâ öğrenemediler bence!" diye yazdı. Üstelik de küstâhlar, diyordu, "... aptallıklarına pişman olacaklar."

Bobby fazla dinlenme olanağı bulamadı. Salı günü, Papa'nın müsteşarı Belfast'a geldi. Kırk beş yaşındaki Rahip Magee, Down Kontluğu'ndan geliyordu. Vatikan bürokrasisinin basamaklarını kendi çabalarıyla tırmanmış, üç Papa'ya müsteşar olarak hizmet vermişti. Açlık grevine müdahil olma önerisini ortaya attığı zaman Kardinal Ó Fiaich buna karşı çıkmıştı. Bu aşamada yapılacak bir ziyaretin herhangi bir sonuç getirme olasılığı çok düşüktü ve muhtemelen bir tür ölüm dansı yapılan bir basın gösterisine dönüşecekti. Ancak papalık çalışanları bu ziyaret hakkında İrlanda ve İngiliz hükümetleriyle görüşerek, yine de gidilmesi yönünde karar aldılar. Polisin Magee'yi havaalanından kurşun geçirmez bir araçla almasıyla birlikte, işler kötü bir şekilde başlamış oldu. Ó Fiaich bunun Magee'yi yönetimle ilişkilendireceğini biliyordu ama RUC ısrarcı olmuştu. Polis ve basın araçlarından oluşan bir konvoy eşliğinde Magee'yi götürdüler. Magee, Bobby'yle üç kere görüşerek, Papa'yı temsilen grevine son vermesini istedi. Bobby, Papa'nın hediyesi olan büyük altın tesbihi kibarca kabul etti, ancak açlık grevini bitirmeyi reddetti. Magee, Humphrey Atkins'le de görüştü, ne var ki Atkins'in tavrı "düşmanca"ydı. Bütün bunların ardından, Magee hiçbir şey elde edemeden İrlanda'yı terk etti. Bik MacFarlane, Adams'a Magee'nin bu ziyaret için belli ki "gizli bir motivasyonu" olduğunu yazdı. Büyük olasılıkla İngilizlere fayda sağlayacak, "bize herhâlde hiçbir faydası olmayacaktı."[60]

Perşembe günü Bobby'nin ağzındaki hissetme yetisi kaybolmuş ve konuşması iyice zorlaşmıştı. Cumartesi günü ise görüşünü tamamen yitirdi ve vücudunun bir tarafı baştan ayağa hissizleşti.

1 Mayıs Cuma günü Jim Gibney hastalık yüzünden hücresinden çıkamayan Ray McCreesh'i ziyaret etti. Jim, ailesinin

mahremiyetine duyduğu saygıdan ötürü Bobby'ye yaptığı ziyaretleri kesmiş, ötekilere gitmeye devam ediyordu. Ancak bu ziyaret Gibney'nin canını sıkmıştı, çünkü McCreesh "önceki gece Francis Hughes'un öldüğünü sandığını," söylüyordu. Hughes bütün gece acı içinde inlemişti.61 Gibney koridordan çıkarken Bobby'nin kapısının aralık olduğunu gördü. Onun nasıl olduğunu merak ediyor, ancak açık duran kapının kötü habere işaret ettiğinden korkuyordu, yine de içeri baktı. Havadaki ölüm kokusunu alabiliyordu. Bobby'nin bilinci yarı kapalıydı. Bir kafesin içinde yatıyordu, yatak örtüleri ise kafesin üstüne serilmişti, battaniyelerin tenine en ufak bir dokunuşu bile ona büyük acı veriyordu. Rosaleen'le Marcella yatağın yanında oturuyordu, annesi göğsünün üzerinde duran elini tutmuştu. Papa'nın hediyesi olan iri tespih boynundaydı, altın rengiyle parlıyordu. Gözleriyse kapalıydı.

"Kim o?" diye sordu Bobby zayıfça.

"Benim, Jim," dedi Gibney.

"Gözlerim kör, seni göremiyorum."

Bobby sol elini havaya kaldırdı, Jim tutup yumuşak bir şekilde sıktı.

"Nasılsın *cara*?" diye sordu Jim.

Bobby, "Fena değilim," dedi, "Çocuklara iyi olduğumu, dayandığımı söyle."[62]

Jim, Bobby'nin kalan gücünü daha fazla zorlamak istemiyordu. Yalnızca, "Tamam, hoşça kal," dedi. Bu son sözleri söylerken, Bobby görmeyen gözlerini açtı. Jim gördüğü manzaranın yarattığı şoku bastırmak zorunda kaldı. Gözleri keskin bir turuncu renk almıştı. Bobby'nin iflas eden böbrekleri yüzünden yayılan zehir tüm vücudunu tahrip ediyordu.

İngiliz İşçi Partisi'nin Kuzey İrlanda'dan sorumlu gölge bakanı* Don Concannon ziyarete geldiğinde Bobby işte bu du-

---

* İngiliz parlamento sisteminde, ana muhalefetin liderliğinde hükümete alternatif söz üretecek bir gölge kabine oluşturulur. Bu gölge kabinede gerçek kabinenin her bir üyesinin gölgesi olacak bir bakan bulunur, ki muhalefetin iktidarı ele geçirmesi durumunda bu gölge bakanlar çoğunlukla kabineye atanırlar. *–çev.*

rumdaydı. Hükümette olduğu dönemde İşçi Partisi'nin bir bakanı olarak, siyasi statünün kaldırılması ve H Blokları'nın inşasında doğrudan sorumluluğu bulunan Concannon, partisinin siyasi statüye karşı olduğunu ve ölümüne izin vermek hususunda Thatcher'ı desteklediklerini Bobby'ye bildirmek için ta Londra'dan kalkıp gelmişti. Bobby'nin, partisinin aldığı pozisyonu yanlış değerlendirmesini istemiyordu. John Hume* bu ziyareti "çok ucuz ve saldırgan bir reklam çabası," olarak değerlendirmiş, Kuzey İrlanda İşçi Partisi başkanı bile "kesinlikle duyarsızca... Kuzey İrlanda'daki bir cenazeye İngiliz tankı göndermek gibi," yorumunda bulunmuştu.[63]

O öğleden sonra Owen Carron son kez Bobby'yi görmeye geldi. Onu "büyük bir acı içinde ve belli ki ölüme çok yaklaşmış" hâlde buldu. Bir gözü kapanmıştı ve açık olan diğeri ise görmüyordu. Bobby, Carron'u sesinden tanıyabilmişti, "büyük bir çabayla ve çok yavaş" konuşuyordu. Ağzı felç geçirmiş gibi çarpılmıştı, Carron ayrıca dişleri ve dişetlerinin dışa doğru çıktığını fark etti. Vücudunun "iskelete benzer bir görüntüsü" vardı. Bobby, Owen'a "hoşça kal" derken, tüm arkadaşlarını isim isim saydı. Yüreklerini sağlam tutmalarını söyledi, İngilizlerin diyetini alması gerekiyordu. "Herkese onlarla bir gün, bir yerde görüşeceğimizi söyle." Carron vedalaşırken onu yanaklarından öptü. Başını kaldırırken, Bobby'nin açık olan gözünde yaş olduğunu fark etmişti.

Carron, Bobby'nin yanından ayrılırken saat 3'e geliyordu. Derhal Charles Haughey'nin Dublin'de bulunan yardımcısı Sean Aylward'la iletişime geçerek Bobby'nin son arzusunu "resmî olarak arz etti": Haughey'nin, halk önünde Maggie Thatcher'ı mahkûmların beş talebini kabul etmeye çağırması. Ertesi gün, İrlanda Devlet Bilgi Edinme Hizmetleri'nin başındaki kişi Carron'u arayarak bu isteğe karşılık verilmeyeceğini bildirdi. Carron "Neden?" diye soran bir telegraf çekti, ancak başka bir

* Kuzey İrlandalı eski politikacı, Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (SDLP) kurucularından. 1998'de David Trimble ile birlikte Nobel Barış Ödülü'nü almıştır. *–çev.*

cevap gelmedi. Carron öfkeden deliye dönmüştü. Pazartesi günü, *Taoiseach*'ın Bobby'nin son isteğini karşılıksız bıraktığını açıklayan bir bildiri yayımladı.

"Söz konusu mesajı cuma ve cumartesi yinelemiş olmama karşın kendisi yanıtlama zahmetinde bulunmadı. Bu, bize Charles Haughey'nin hakikatte Kuzey İrlanda halkıyla ilgilenmediğini göstermektedir. İrlanda halkının herhangi bir kısmının lideri olma sıfatını yitirmiş ve İrlanda tarihine suçlu olarak geçmiştir."[64]

Pazar günü ailesi, Bobby'nin başına geldiğinde, onun ölmüş olduğunu düşündüler. Rosaleen yanında diz çöküp kulağına bir tövbe duası okumaya başladı. Bunun üzerine Bobby başını sallayıp toparlandı. Bütün bunlar olurken, yanlarında ise bir gardiyan durmuş her şeyi not alıyordu.

Pazartesi günü Charles Haughey'nin sekreteri, Marcella'yı telefonla arayarak Avrupa Komisyonu'na yeni bir şikâyette bulunmak için Dundalk'ta bir otele gelmesini istedi. Marcella kabul etmedi. Sands ailesi artık Haughey'ye güvenmiyordu. Üstelik bunun için çok geçti. Bobby'nin saatleri sayılıydı. O öğleden sonra saat 4'te gardiyan, Rosaleen'e bir telefon geldiğini haber verdi. Rosaleen telefona cevap vermek için çıkarken kıdemli görevlilerden biri onu durdurarak, telefon kabul etme izni olmadığını söyledi. Ardından ekledi, "Bayan Sands, bilmenizi isterim ki oğlunuz için elimizden gelen her şeyi yaptık."

Kadın dosdoğru gözlerinin içine baktı ve cevapladı, "Burası oğluma dört buçuk yıl boyunca eziyet etti, şimdi de onu öldürüyor."

Oradan uzaklaşırken Rosaleen, görevlinin öfkesini hissedebiliyordu.[65]

Pazartesi akşamı kalın bağırsakları çatlayan Bobby dayanılmaz bir acı çekmeye başladı. Rahip, Kutsal Komünyon ayiniyle son duayı okudu ve Bobby komaya girdi. Ailesinin söylediğine göre son sözleri, "Hepinizi seviyorum. Sen dünyanın en iyi annesisin. Hep yanımda durdun," olmuştu.

Şimdi Rosaleen'in, bu en zor göreviyle yüzleşmesi gerekiyordu. Hapishane doktorlarının, komaya girdikten sonra onu canlandırmasını istemeyeceğine dair Bobby'ye söz vermişti. "Yapmamamı söyledi," dedi. "Her anne gibi ben de oğlumu seviyorum, ama yapmam, yapamam. Yapmamamı istedi, ben de söz verdim."

Rosaleen orada daha fazla durup Bobby'nin ölümünü izlemeye dayanamayacaktı. Odadan çıktı. Bobby'nin babasıyla erkek kardeşi Sean içeride kaldılar, Marcella'nın kocası Sean da yanlarındaydı. J adlı gardiyan yatağın ucunda oturuyordu, Rahip Murphy de içerideydi.

Gece yarısını biraz geçmişti ki Bobby Sands, Cheyne-Stokes nöbeti geçirmeye başladı; aldığı her nefesten sonra içeridekilere sonsuzluk gibi gelen uzun saniyeler boyunca hareketsiz duruyordu. Bir ara o kadar uzun süre nefessiz durdu ki gardiyan yerinden kalkıp ses kesilsin ve böylece aile sessizlik içinde yas tutabilsin diye yatağın pompasını kapattı. Bu değişiklik Bobby'yi irkiltti ve kocaman bir nefes aldı.

Gece saat biri on yedi geçe, 5 Mayıs 1981.

"Komadaydı, zorlukla nefes alıyordu, sonra soluğu tamamen kesildi ve sona erdi."

Gardiyan J gidip Rosaleen'i getirdi.[66] Ardından başhekimi çağırdı ve başhekim gelip Bobby'nin öldüğünü bildirdi. Nihayet, hapishane görevlileri odadan çıktılar. Sands ailesi ve Rahip Murphy, Bobby'yle yalnız kalmışlardı.

Yirmi Üçüncü Bölüm

Başlangıç



Bu hep olacak, oluyor hep
Bu hep olacak, sen kafayı değiştirene dek!
"It's Gonna Happen," Undertones*

Kanattaki tek radyo Colm Scullion'daydı. Aslında bir tane de Tomboy Loudon'da vardı, ancak birkaç gün önce kötü bir ishal sırasında tuvalete düşürmüştü. Scullion, haberleri dinlemesi için değerli emaneti birkaç hücre ötedeki Bik MacFarlane'e sallandırdı. Bik genellikle haberleri gece yarısı dinler ve yatardı. Ancak o gün, gece birdeki haberleri beklemişti. Kayda değer bir şey yoktu.

"Siktir et," dedi kendi kendine. "Kaldıramayacağım."

Saat 2'de haberleri tekrar dinledi. Söylenenlerin ancak bir kısmını hatırlayabilecekti.

"Bobby Sands saat biri on yedi geçe vefat etti, Fermanagh-Güney Tyrone milletvekili, açlık grevcisi."

Mac Farlane hücre arkadaşını uyandırıp haberi sessizce borulardan duyurmasını söyledi.

"Bak, eğer kimse uyanmazsa sakın ortalığı inletme, yoksa bu tipler [gardiyanlar] ne olduğunu görmek için hemen damlarlar."

Ardından doğru pencereye gitti. Richard O'Rawe ile Colm Scullion iki hücre aşağıdaydı.

---

* Kuzey İrlandalı rock grubu Undertones'un gitaristi olan Damien O'Neill, bu şarkıyı İngiltere'nin battaniye adamlara ve açlık grevcilerine ilişkin politikalarını eleştirmek amacıyla yazmıştır. Şarkının tanıtımı 1 Mayıs'ta BBC'nin "Top of the Pops" programında yapılmış, tam Bobby'nin öldüğü gün ise satışa çıkmıştır.

"Risteard, Scul, suas chuig an fhuinneog. Fuair Roibeard bás cúpla nóiméad ó shin." ("Risteard, Scul, pencereye. Roibeard birkaç dakika önce ölmüş.")

Onlara, Falls Yolu'nda insanların ayağa kalktığını söyledi.

Tomboy Loudon bu sırada hücresindeydi. Dostunu kaybettiğini öğrendiği zaman, durmaksızın ağlamaya başladı. Derken bir ses işitti, "İyi misin, Tomboy?"

Konuşan Tom McElwee'ydi.

"Hayır," dedi Tomboy hıçkırıkların arasından.

"Şerefsiz piç kuruları!" diye karşılık verdi McElwee. "Bunun hesabını verecekler Tomboy, bunu ödeyecekler."

Bik MacFarlane bir süre Richard O'Rawe ile konuştu. Ardından, saat 2'yi çeyrek geçe Adams'a yazdı.

Büyük yoldaş, az önce haberi aldım –berbat hâldeyim– hâlâ inanamıyorum. Kendimi çok kötü hissediyorum. Ne demek gerekir, onu bile bilmiyorum. Kusura bakma yoldaş, başka bir şey söyleyemiyorum. Tanrı'nın sonsuz merhameti ruhuna huzur bağışlasın. İsa hepimizi korusun ve yol göstersin.

Tanrı'ya emanet ol. Kucaklarım, Bik.[1]

Bik MacFarlane H Blokları'ndaki hücresinde ona yazarken, Gerry Adams tanıdık bir sesle uyanmıştı. Yüzlerce kadın, çöp tenekelerinin kapaklarını kaldırıma vuruyordu; İngiliz devletine karşı geleneksel bir protestoydu bu. Adams'ın uyumakta olduğu yer, Batı Belfast'ın Beechmount bölgesindeki bir evdi. Asker konaklama evlerinden biriydi, tutuklanma tehlikesinden ötürü kendi evinde kalmıyordu. Teneke kapakların sesini duyduğu an, bunun ne demek olduğunu anlamıştı. Giyindi ve evin arka kapısından çıktı; görülmemek için ön girişi asla kullanmazdı. Oakman ve Cavendish Sokağı'ndan geçip taraçalı eski evlerin yanından yürüyerek Harrogate Sokağı'na girdi. Her yerde kadınlar çöp tenekesi kapaklarını vuruyordu, karısı da içlerindeydi. Herkesin duyguları ayağa kalkmıştı, buna kendisi de dahildi. Adams ofise gidip Danny Morrison'la buluştu. Hissettiklerine karşın, çalışmaları gerekiyordu. Daha sonra Adams, Sands ailesiyle görüşme-

ye gitti, Bobby'nin cesedinin Twinbrook'taki evine götürülmesi için işlemleri başlattılar.

Şehrin diğer yakasındaki bir Protestan bölgesinde, vardiyasını bitirmiş olan hastane gardiyanı J, evine dönmüştü. Bobby'nin ölümü üzerine birkaç gözyaşı dökmüştü, şimdiyse yatağında uzanmış şehrin diğer tarafında çınlayan teneke kapaklarını dinliyordu. Hayatında hiç böylesi bir gürültü duymamıştı. Kendi kendine, "Gencecik bir cana ne kadar yazık oldu, ne kadar yetenekliydi," diye düşündü.

Armagh Hapishanesi'ndeki radyo, Jennifer McCann'deydi. Son ana dek Bobby'nin sağ çıkacağını umut edip durmuştu. McCann, Brenda Murphy'yle Mairead Halfpenny'nin yanındaki hücrede tecrit altında kalıyordu. Salı sabahı erkenden kalkmış, sabah beş haberlerini dinlemek için radyosunu açmıştı. Haberlerin başını kaçırmıştı ama açtığı sırada muhabir hâlâ Batı Belfast'ta çıkan isyandan bahsediyordu, Bobby'nin öldüğünü hemen anladı. Borulara vurup haberi diğerlerine aktardı. Gardiyanlar kahvaltı için 7 buçukta kapıları açtığında kadınlar hâlâ ağlıyordu. Kahvaltı için çıkınca ağlamayı kestiler. Çektikleri acıyı gardiyanların görmesine izin veremezlerdi.

Bik MacFarlane, Gerry Adams'a yazdığı mektubu bitirdikten sonra uyuşmuş bir şekilde saatlerce öylece oturdu. Colm Scullion yatağında uzanmış dua ediyordu. "Durmadan dua ettim. Yıllarca dua ettikten sonra, yine dua ediyordum. Berbat bir sabahtı." Nihayet, MacFarlane orada öylece oturamayacağını fark etti. Savaş devam ediyordu. Kapıya yürüdü.

"Beyler, buraya bakın, Bobby öldü. Ama üç arkadaşımız hâlâ açlık grevinde. Tekrar mesajların başına geçin. Elinizdeki adreslere dönün. Hepsine mesaj yollayın."

Richard O'Rawe Hareket'e yazarak gazeteye battaniye adamlar için bir destek ilanı koymalarını istedi. İlanda şu sözlerin de yer almasını istiyordu:

> Onların o kudretli cephanelerinde, yıkılmayı kabul etmeyen bir İrlandalı'nın ruhunu mağlup edecek hiçbir şey yoktur.

"Bobby için bu hayat düsturu gibi bir şeydi," dedi Liam Og'a. Ayrıca, "İngilizlerin uzlaşmazlığı tarafından yasalara uygun şekilde öldürüldü," cümlesini de koymalarını istemişti.[2]

Ancak herkes yasta değildi. O sabah gardiyanlar, uykusuz mahkûmlarla dolu bir kanatta göreve başlamıştı. Battaniye adamların duyduğu ilk şey, Puck adını verdikleri gardiyanın söylediği, *Oklahoma!* filminden bir şarkı oldu.

"Oo, ne kadar güzel bir sabah!..."

Başka bazı gardiyanların da memnun oldukları açıkça belliydi. Etrafta hoplayıp sıçrıyorlardı. MacFarlane, mahkûmları önceden uyarmıştı, "Hiçbir koşul altında bu gardiyanların hiçbiriyle kavgaya girmeyin. Hiçbir şey söylemeyin, onların istediği şey tam da bu. Buna gerek yok, hiç ihtiyacımız olan bir şey değil. Bunun olgun bir şekilde hallolmasını istiyorum. Yaptıklarının karşılığını onlar da alacak."

Yas tutan birkaç İngiliz politikacı vardı. Kuzey İrlanda Bürosu acınacak kadar kısa bir bildiri yayımlayarak Bobby Sands'in ölümünü dile getirmiş, politik statüsüne değinmekten ise özenle kaçınmıştı.

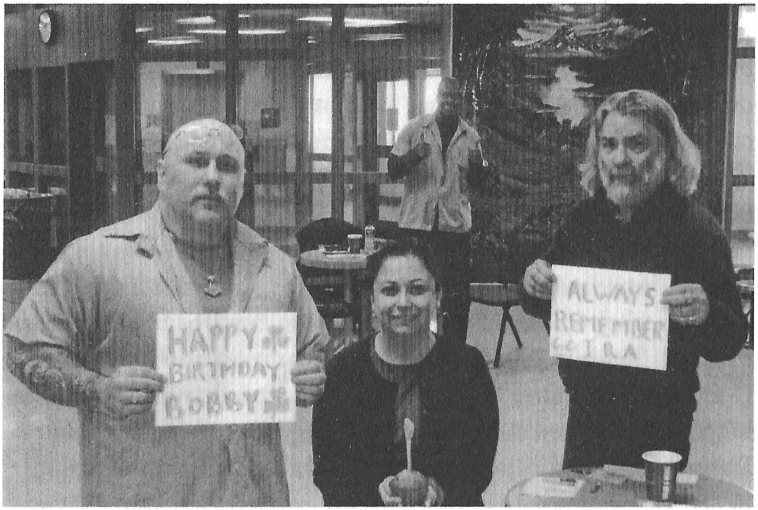
> Maze Hapishanesi'nde bulunan mahkûm Bay Robert Sands, bugün saat 01:17'de hayatını kaybetmiştir. Altmış altı gün boyunca yemek ve tıbbi yardımı reddetmek suretiyle kendi hayatına son vermiştir.

Westminster'deki İngiliz parlamenterler, vefat eden parlamento üyelerinin arkasından yapılması adet olan şeref törenini es geçtiler. Thatcher daha da ileri giderek meclisin önünde şunları söyledi:

> Bu hükümet asla siyasi statü vermeyecektir, ne kadar çok açlık grevi yapılırsa yapılsın... Bay Sands hüküm giymiş bir suçluydu. Kendi canını almayı seçti. Oysa mensubu olduğu örgüt hiçbir kurbanına bu seçeneği tanımadı.

Kardinal Ó Fiaich ve kimi rahiplerin mahkûmların haklarına ilişkin kampanyalarda göstermiş oldukları çabalara rağmen, Katolik Kilisesi'nin de bundan daha olumlu olduğu söylenemezdi.

Belfast'ı da kapsayan Down ve Connor bölgesi Piskoposu, "belli bir kişi" adına kitlesel ayin yapılmaması yönünde direktif verdi, ancak rahiplerin hepsi Bobby Sands'in kastedildiğini anlamıştı. Bu talimat din adamları arasında büyük bir öfkeye sebep olmuştu; içlerinden biri, haftalık bir gazetedeki köşesinde piskoposun yaptığı şeyin "sözde ilahiyat" olduğunu yazdı. Piskoposun direktifinin muvaffak olması mümkün değildi. Böylesi bir hareketin kabul edilemez olduğunu ve kabul edilmez sonuçlar doğuracağını söyleyen din adamları, hiyerarşiyi geri adım atılması için zorladılar.[3]



ABD'deki Ohio Eyalet Hapishanesi'nde, hayatta olsaydı Bobby'nin 60. yaşına gireceği doğum günü için yapılan bir kutlama. İdam mahkûmları olan Jason Robb (önde solda) ve Bomani Shakur (geride), bir başka Müslüman mahkûmla birlikte 2011'de açlık grevine girerken, İrlandalı açlık grevcilerinden ilham aldıklarını söylediler. Sonunda, açık görüş hakkını elde ederek yirmi yıl sonra ilk defa dostlarına ve ailelerine dokunabildiler. Bundan aylar sonra, bu kez Kaliforniya eyaletinde 30,000 mahkum açlık grevine girerken, yine Bobby Sands'den esinlendiklerini açıkladılar.

Belfast'ın Cumhuriyetçi bölgelerinde Bobby Sands'in ölümüne verilen tepki, çabuk ve şiddetliydi. Haber duyurulur duyurulmaz binlerce insan sokaklara çıktı. Yüzlercesi de Sands ailesinin Twinbrook'taki evinin önünde toplanmıştı.

* * *

Saygılarını sunmak için Sands'lerin evine akın eden binlerce ziyaretçinin gördüğü ilk manzara, toplanmış insan kalabalıkları olmuştu. Yolun karşı tarafında bir grup çocuk bir mihrap yapmıştı; İrlanda'nın dört eyaletinin bayraklarının asılı olduğu bu mihrabın üzerinde "Barış, Adalet, Özgürlük," yazıyordu.[4]

Tabut, salonda duvarın yanına yerleştirilmişti, panjurlar tabutu dışarıdaki büyük kalabalıktan koruyordu. Bobby'nin vücuduna, göğüs kısmında Kutsal Kalp* amblemi bulunan beyaz bir cübbe giydirilmişti, elinde ise Papa'nın haçı duruyordu. Marcella, saygılarını sunmaya gelen insanları karşılamak için saatler boyunca tabutun yanında durdu. Hiç kimse, ne dostları ne de yabancı insanlar, Bobby'nin ölüsünü gördükleri ana karşı hazırlıklı değildi ve bu anı akıllarından hiç çıkaramadılar. Gerry Adams, erkek kardeşi Paddy'nin, cenaze evinde tanışıklığı dahi olmayan Sands'in ölüsünü öperken boşanıp ağladığını hatırlıyor. O an tuhaf bir hatıra olarak Adams'ın zihninde yer etmişti, çünkü çocukluklarından beri kardeşinin ağladığını hiç görmemişti. Danny Morrison'la Jim Gibney de kendilerini tutamayıp ağlamışlardı.[5]

Ölünün naaşı cenaze töreni için götürülürken, Sands'lerin eviyle Aziz Luke şapelinin arasındaki aşağı yukarı yüz metrelik yolda on binlerce insan sıralanmıştı. Kimileri Asya, Afrika gibi uzak ülkelerden gelen onlarca kamera ekibi vardı. Tabutun şapele sokulabilmesi için üzerindeki üç renkli İrlanda bayrağı, eldiven ve siyah bere kaldırıldı. Birleşik Krallık bayrağı ya da İngiliz ordusuna ait eşyalar olsaydı, kaldırılması gerekmeyebilirdi. Ayin sırasında rahip, Bobby'nin "hastalığı" hakkında konuştu.

* Kutsal Kalp, İsa'nın insanlığa beslediği sevgiyi temsil eder; Katolik Kilisesi'ne ait en büyük simgelerden biridir. *-çev.*

Gerry Adams'ın, "gerçeklerden bu kadar kaçınılması karşısında mide[si] bulanmıştı."[6]

Öğleden sonra saat 2'de tabut şapelden geri getirilirken bayrak, eldivenler ve bere tekrar yerine kondu. Twinbrook'tan dört mil uzakta, Batı Belfast'ın göbeğindeki Milltown Mezarlığı'na doğru son yolculuğuna çıkarıldığında, hafif bir yağmur yağıyordu. Sands, nereye gömüleceği hakkında çok düşünmüş, sonunda avukatından Mayo Kontluğu'nda, ikisi de İngiliz hapishanelerinde açlık grevi yaparken ölmüş olan Michael Gaughan ile Frank Stagg'in yanına gömülme isteğini destekleyecek yasal bir belge hazırlamasını istemişti. Sands, bunun ne "naif," ne de "aşırı gösterişçi" olacağını düşünüyordu, bunun için ciddi kişisel sebepleri vardı. Daha önce gömülmek istediği yer, çocukluğunun geçtiği yerden birkaç yüz metre ötedeki Carnmoney Mezarlığı'ydı.[7]

Yüz bin kişilik kalabalık, Twinbrook'tan çıkarken bir gaydacı tek başına H Blok şarkısını çalıyordu. Kortej, Andersonstown'a ulaşıp Çalışkan Arı alışveriş merkezinin önüne gelince, tabut cenaze arabasından indirilip bir ayaklığın üzerine yerleştirildi. Kalabalığın içinden tam takım savaş üniformalarını giymiş olan dört IRA'lı çıkıp aynı anda üç el ateş etti. Sonra başlarını eğip bir dakikalık saygı duruşunda bulundular ve gerisin geri kalabalığın arasına daldılar.

Milltown Mezarlığı'nda, IRA şeref kıtası mezar yerine kadar tabuta eşlik etti. Artık hepsi toplumsal birer kişilik hâline gelmiş olan aile üyelerinin yanında, tas modeli saç kesimiyle küçük Gerard da vardı. Konuşmayı Owen Carron yaptı. Sands'i ancak bir aydır tanımasına karşın kendini onunla özdeşleştirmişti; kısa zaman sonra İngiliz parlamentosunun hüküm giymiş IRA'lıların meclise girmesini engelleyen "Bobby Sands kanunu"nu çıkarmasının ardından, Fermanagh/Güney Tyrone vekilliği için onun yerini alacaktı. Şeref kıtası üç renkli bayrak, eldivenler ve bereyi Rosaleen'e takdim etti. Ardından, ailenin erkekleri; baba John, kardeşi Sean ve biraz yardımla birlikte oğlu Gerard açık mezara kürekle toprak attılar.

* * *

Bobby Sands'in ölümünün İrlanda'da yarattığı kitlesel tepkinin, Cumhuriyetçi Hareket'in siyasi ve gerçekten de popüler bir güç olarak algılanmasında büyük bir etkisi oldu. Bu durum sabit fikirli olanlar arasında pek azının görüşünü değiştirdiyse de İngiliz hükümetinin İrlanda Cumhuriyetçiliğini kriminal bir hareket olarak göstermeyi sürdürmesi artık güçleşmişti. İngilizlerin "kabileler çatışması" söylemi, İrlanda meselesini, İngilizlerin onları uygarlaştırmak için verdiği tüm çabalara rağmen Katolik ve Protestanların birbirlerine karşı sürdürdüğü mantıktan yoksun bir savaş olarak yansıtıyordu. Yaygın bir sömürgeci söylemdi bu. Ne var ki Bobby Sands'in eylemleri, siyasi düşünme biçiminin son derece enternasyonalist olan yönünü ortaya çıkarmıştı. Reagan ve Thatcher'ın Orta Amerika'da yaptıkları hakkındaki görüşleri başta olmak üzere, açlık grevi sırasında günlüğüne yazdıkları, kafasındaki devrimci programı için küresel kaygıların ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu. Bugün pazarlamacıların çok sevdiği o slogan icat bile olunmadan çok önce, "küresel düşünüp, yerel hareket ediyordu."

Bobby'nin ölüm haberi, Avrupa'nın büyük şehirlerinde binlerce kişilik eylemlere sebep oldu. İtalya, Hindistan, Portekiz ve İran'ın ulusal parlamentoları ile Amerika Birleşik Devletleri'nin pek çok eyaleti dahil olmak üzere farklı yerlerde taziyeler sunuldu, saygı duruşları yapılarak günlerce süren yaslar ilan edildi. *Hindustan Times*, Margaret Thatcher'ın "Avam Kamarası'nın bir üyesinin, bir çalışma arkadaşının, açlıktan ölmesine izin verdiğini," yazdı. "Uygar bir ülkede böyle bir olay hiç yaşanmamıştır." *New York Times* ise Bobby Sands hakkında yayımladığı bir haberde, "amansız bir İngiliz başbabakanını hezimete uğrattı," ifadesini kullandı.

Tahran'da, Pedram Moallemian adlı bir genç ve arkadaşları, "Halkı için en büyük bedelleri ödeyerek İngilizlerin karşısına dikilen böyle büyük bir devrimciyi unutmalarının olanaksız," olduğuna karar vermişti. İngiliz elçilik yerleşkesine gizlice girerek

İngiliz bayrağının yerine İrlanda bayrağı asmayı düşünüyorlardı. Daha sonra elçiliğin bulunduğu sokağın adını değiştirmeye karar verdiler. Moallemian, beyaz elişi kâğıdının üzerine mavi keçeli kalemle Farsça "Bobby Sands Sok." yazarak elçiliğin önündeki sokak tabelasının üzerine yapıştırdı. Ertesi akşam gençler, astıkları tabelanın yerinde durup durmadığını kontrol etmeye gittiklerinde, sokağın yeni adının yazılı olduğu, başka insanlar tarafından asılmış yeni tabelaları gördüler. İşin sonunda şehir meclisi sokağın adını kalıcı olarak değiştirince, elçilik, iletişim adresinde Bobby Sands adının yer almasını engellemek için ön kapısının yerini değiştirmek zorunda kaldı.[8]

Meksika'nın büyük şehirlerinden Cuernavaca'da, Flora Guerrero Goff ve yanındaki yüzlerce destekçi, ellerinde "Bobby Sands, *vivirás para siempre*" ("Sonsuza kadar yaşayacaksın Bobby Sands") yazan pankartlarla İngilizlere ait büyük bir sergiyi abluka altına alarak İngiltere'nin Meksika büyükelçisi tarafından yapılacak açılışın iptal edilmesini sağladılar. Cuernavaca'da bulunan on altı örgüt ve iki yüzden fazla kişi Rosaleen Sands'e dayanışma bildiren ortak bir telgraf ve bir mektup gönderdi; İngilizlerin İrlanda politikalarıyla Meksika'daki Amerikan politikaları arasındaki benzerlikleri gösteriyorlardı. John O'Reilly ve Aziz Patrick Tugayı, –1847'de Meksikalılara savaş açan işgalci Amerikan ordusundaki görev yerlerini bırakınca idam edilen İrlandalılar– Meksika halkının İrlandalılara borçlu olduğu "büyük bir şükran bağı" şeklinde anılmıştı;[9] Bobby Sands bunu görse içi gururla dolardı.

Havana'da Fidel Castro, İrlandalı açlık grevcilerini yücelten ve Bobby Sands'in cenazesini engellemeye çalışan din adamlarını kızdıracak bir bildiri yayımladı.

> Zalimler, idealleri için ölebilecek adamların karşısında titriyorlar! İsa'nın Kalvari'de geçirdiği üç gün*, yüzyıllardır kurban edilen insanların sembolü olmuştur; altmış günlük bir açlık grevinin yanında bu nedir ki?"[10]

* İncil'e göre, Kudüs şehir duvarlarının hemen dışında İsa'nın çarmıha gerildiği yer. *–çev.*

Sands'in Che Guevara'ya duyduğu saygı düşünülürse, Fidel'in bildirisi, verdiği mücadelenin politik meşruiyetini tasdik etmenin herhâlde olabilecek en yüksek biçimiydi.

Robben Adası'nda, Nelson Mandela, Umkhonto we Sizwe'li* bir grup genç mahkûmun doğrudan Bobby Sands'den esinlenerek yapacağı açlık grevine katıldı. Başka şeylerin yanı sıra, küçük çocukların ziyarete gelmesine izin verilmesini talep ediyorlardı. Altı günün sonunda Mandela, cezaevi idaresiyle başarılı bir pazarlığa oturarak üç yaşından itibaren çocukların mahkûm ziyareti için adaya gelebilmesini öngören bir anlaşma elde etmişti.[11]

Chiapas'taki Cerro Hueco hapishanesinde Arturo Albores Velasco adlı mahkûm, hapishanenin tarihindeki ilk açlık grevini gerçekleştiriyordu. 20 Temmuz ile 1 Ağustos 1981 arasında geçen on iki günün sonunda, İrlanda'daki açlık grevi hâlâ sürerken, Velasco'nun grevi Chiapas'taki on iki mahkûmun salıverilmesini sağladı. Bu olay, kısa bir zaman sonra dünya sahnesinde Zapatistalar olarak boy gösterecek olan bir hareket tarihinin henüz başlarındayken kritik bir dönüm noktası olacaktı.[12]

Yirmi yıl sonra Türkiye'de yüzlerce siyasi tutuklu ölüm orucu eylemi yapacağı zaman, eylem ve kampanya planlarının bulunduğu gizli mesajlarda, açlık grevi için kullandıkları parola basit ve yerindeydi: Bobby Sands.

* * *

Bobby Sands'den sonra dokuz yoldaşı daha öldü. Gerilla savaşçıcı Francis Hughes, Sands'in hemen arkasından, 12 Mayıs'ta hayatını kaybetti. Ardından, açlık grevine başlayan ilk dörtlünün içinden Ray McCreesh ve Patsy O'Hara öldüler. Dunmurry'de Sands'le birlikte yakalanmış olan ve açlık grevinde onun yerine geçen Joe McDonnell ölen beşinci mahkûm oldu. Bu sırada birçok insan Margaret Thatcher'ın yumuşamaya başladığını ve McDonnell'ın ölümünden önce bir çözüme ulaşmak için umut

* Örgütün ismi, Zulucada "Milletin Mızrağı" anlamına gelir. Güney Afrika'daki *apartheid* rejimi sırasında, siyasi bir parti olan Afrika Ulusal Konseyi'nin silahlı eylem kanadını oluşturmak amacıyla kurulmuştur. *-çev.*

olduğunu düşünüyordu. İngiliz askerleri, IRA'lı atış mangasını ele geçirmek amacıyla cenazeyi basarak matem tutan on binlerce insanın üzerine plastik ve gerçek mermi yağdırdığında, durumun böyle olmadığı anlaşıldı. Bundan sonra çözüm için pek bir umut olmaksızın, açlık grevcileri birer birer kendi ölümlerine gittiler. Martin Hurson, Kevin Lynch (Sands'in H3'teki yoldaşlarının "Barabbas" adını verdiği mahkûm) ve Kieran Doherty. Ölen son iki kişi de H3'ten çıkacaktı. Bir tanesi koca adam Tom McElwee'ydi; hapishanedeki hakları için gardiyanlara karşı kelimenin gerçek anlamıyla yumruk yumruğa bir savaş vermişti. En son ölen ise H Blokları'ndan dışarı kaçırdığı haberlerle sözcükleri bir silah olarak kullanarak Sands'in yolundan gitmiş olan "Kızıl Fare" Devine oldu.

Gerry Adams, bugün bile açlık grevcilerini hatırlarken inanılmaz duygusallaşıyor. Tanıdığı pek çok insanın öldüğünü, hatta bunların bazılarının büyük vahşet içeren koşullar altında gerçekleştiğini düşününce, bu durumun kendisine oldukça tuhaf geldiğini belirtiyor.

"Muhtemelen hâlâ acımızı yaşayamadığımız için," diyor. "İrlanda'da size yakın birisi ölünce herkes cenaze evine gelir, merhumun nasıl öldüğünü anlatırsınız. Bir adamın karısı, kocasının ölümünün hikâyesini yüzlerce kez baştan anlatır. Ve bence biz bunu yapmadık."[13]

1981 yazında mahkûmlar öldükçe Thatcher hükümetinin harekete geçmeyeceği açıkça belli olmuştu. Bunun sonucunda, açlık grevini iptal etmesi için Sands'le çok tartışmış olan Rahip Denis Faul, grevi sona erdirmek için elindeki tek kozu kullanmaya karar verdi. Oğulları komaya girmeden yemek verilmesini talep etmeleri için açlık grevcilerinin ailelerine duygusal baskı uyguladı. Kendi oğullarına ve mahkûmları açlık grevinde kalmaya zorladığını iddia ettiği Cumhuriyetçi Hareket'e karşı çıkmalarını sağlamak amacıyla duygularını karmakarışık ederek bir aileyi diğerine karşı doldurmuştu.[14] Sonunda Faul'un stratejisi işe yaradı. 4 Eylül tarihinde, Matt Devlin komaya girdikten sonra, yemek verilmesini sağlayarak ölmesini engellemek için annesi mü-

dahale etti. İki gün sonra, Laurence McKeown'un annesi yetmiş gündür açlık grevinde olan oğlu için aynı şeyi yaptı. Neyse ki bir sonraki ay kimse ölmedi, buna karşın yeni birçok mahkûm greve girdi. Nihayet, 3 Ekim'de mahkûmlar istemeye istemeye ölüm orucuna son verdiler. Açlık grevinin etkili bir silah olduğunu ve "Katolik hiyerarşinin zaten sıkıntılı olan yakınlarımıza karşı açtığı, İrlanda kurumlarının da yardımlarıyla suç ortaklığı yaptığı savaş yüzünden" bunun ellerinden alındığını iddia ediyorlardı. Bu koşullar altında, Thatcher hükümeti uzlaşmazlığını sonsuza dek sürdürebilir, mahkûmlarsa ölmeye devam edebilirdi. Bobby Sands'in en büyük kişisel korkusu sonunda gerçek olmuştu: Açlık grevi en zayıf halkasında, açlık grevcilerinin ailelerinde patlak vermişti.

* * *

Bobby Sands ne başarmış oldu? Hayatının anlamı neydi? Kişisel açıdan, yetişkinliğe geçerken "sıradan" futbol kaygıları taşıyan küçük bir çocuğun çarpıcı hikâyesiydi; akranları tarafından sevilmek, belki de sporla uğraşırken yerel bir "yıldız" olmak istemişti. Ancak sıradışı bir zamanda ve sıradışı bir yerde, komşularının büyük çoğunluğu ve çocukluk arkadaşlarının pek çoğu için farkında olmadan "düşman" hâline geleceği bir toplulukta dünyaya gelmek onun laneti olmuştu veya tam tersi; bununla kutsanmıştı belki de. Önce hayatta kalmak, daha sonra da saygınlığını geri kazanmak için yeni bir kimlik edinmeye zorlanmıştı. Ait olduğu topluluk, kolektif saygınlığını geri almak için farklı şekillerde mücadele etmişti; önce hem taktiksel olarak hem de polisin verdiği tepki açısından Güney Amerika'dakine benzeyen ılımlı bir yurttaşlık hakları mücadelesi, ardındansa, dünya tarihinde en uzun süren gerilla savaşlarından biri yoluyla. Bu süreçte, Sands'in topluluğu uluslararası sahneye çıkmıştı.

Bu çerçevede Bobby Sands, kendini sürekli yeniden yaratmıştı. Akranları arasında kendine yer bulmaya çalışan bir okul çocuğu olarak başlamıştı. "Akranları" değiştikçe, kendisi de coşkulu

ancak, silaha meyilli, işin düşünsel yönüne ise fazla eğilmeyen bir IRA taraftarı hâline geldi. Hapishanedeyken, beraber kaldığı mahkûmlar ve dünyanın farklı yerlerindeki aktivistlerden öğrendikleriyle, bir halk topluluğu lideri olma yolunda kendini hazırlayan radikal bir öğrenciydi. Ardından, yine hapishanede; öğretmen, yazar, örgütleyici ve nihayet İrlanda hapishane mücadelesinin lideri olarak yeni ve aşırı mahrumiyet koşullarıyla karşılaştı. Kendini yeni koşullar altında bulan herkes uyum sağlar, Bobby Sands'le ilgili sıradışı olansa, bu yeni koşullar altında edindiği yeni bilgilerle kendi farkındalığını arttırması ve hayatının bunu izleyen dönemlerindeki eylemlerini buna göre şekillendirmesi olmuştu. Bunu yaparken olayların akışına biçim vermiş, tarih yazmıştı.

Sands kültürel anlamda da değişmiş; bir propagandacı, bir öykücü ve bir şair olarak kendine yeniden şekil vermişti. Hikâyeleri dinlemekten okumaya, başkalarına aktarmaya ve nihayet kendi öykülerini yazmaya geçmişti. Başkalarının söylediği şarkıları dinleyip başkalarının şarkılarını söylemekten kendi yazdığı şarkıları söylemeye geçmişti. En sonunda, onun şarkıları başkaları tarafından söylenir olmuştu. Sahne ışıklarının altında gitar çalan şapkalı adamdı artık, ama aynı zamanda bundan fazlasıydı, çünkü insanın içine işleyen şarkılar yazarak şapkalı adamın rolünü de değiştirmişti.

Zaman içinde uluslararası bir sembol, hatta direnişin sembolü hâline gelmişti. Tartışılabilir, ancak maksadı bu değildi. Eylem yapan görece küçük bir grup mahkûma liderlik ederken çok kuvvetli bir irade geliştirmiş, bu iradeyi dünyanın şaşkınlık ve hayranlıkla seyrettiği çarpıcı bir sona götürmüştü.

Gerry Adams'ın da aralarında olduğu kimi insanlar, Bobby Sands'in sıradışı koşullardaki herhangi biri olduğunu söylüyorlar. Bunda bir doğruluk payı olsa da eğitimden gece eğlencelerine, Sands'in moralleri yüksek tutmak için düzenlediği aktiviteler ile iletişim ağı ve propaganda fabrikası gibi, mahkûmlara kendi hayatlarını idare ettiklerini, bu sayede mücadelenin kazanılabileceğini hissettiren girişimler yoluyla H Blokları'nda bir direniş

kültürü yaratılmasındaki rolünü es geçiyor. Bu açıdan bakıldığında Bobby Sands, kesinlikle "herhangi biri" değildi.

Peki hapishane eylemi ve açlık grevinin başarısızlığı, bu olağanüstü başarılara gölge mi düşürmüştü? İngiliz hükümeti açlık grevcilerine karşı açık bir zafer ilan etmiş, Thatcher ise o bayat sloganını tekrarlamayı sürdürmüştü: "Suçlu suçludur..."

Ancak, bunlara dayanarak varılacak bir sonuç, öngörüden son derece yoksun olacaktır. Açlık grevcilerinin sergilediği ve Bobby Sands'in suretinde ve adında hayat bulan örnek, tüm dünyada yankılanmış, benzer idealler için (en geniş şekliyle "özgürlük" veya "kurtuluş" adına) mücadele veren ya da vermeyi düşünen başkalarına umut aşılamıştı. Yalnızca İrlanda'da değil, Güney Afrika ve Orta Amerika gibi farklı bölgelerde, özgürlük mücadelelerini desteklemeleri için binlerce insana ilham olmuştu. Bugün 1989 yılını bir dönüm noktası ve "tarihin sonu" olarak gören bir düşünce ekolü bulunmaktadır, buna göre bu tarihten sonra Bobby Sands'in yaptığı radikal türden siyasetlerin dünyada yeri yoktur; ne var ki dünyanın pek çok yerinde insanlar, tarihin sona erdiğini reddediyorlar. Onlar için, onlarca yıl sonra bile Bobby Sands'in ruhu geçerliliğini sürdürüyor. Pek çok İrlandalı buna tanıklık edebilir. Dünyanın değişik yerlerine yaptıkları seyahatlerde, yabancılar onları şu sözlerle karşılıyor: "Ah, İrlandalı mı?.. Bobby Sands!"

Bobby Sands ve diğer açlık grevcilerinin etkisinin en derin olduğu yer ise İrlanda'ydı. İngiliz hükümeti açlık grevinin sonlanmasını zafer olarak görmüştü belki, ancak grevin bir sonucu olarak Cumhuriyetçi Hareket'in hem askeri hem de seçim açısından artan gücü, İngiltere ve İrlanda hükümetlerini Hareket'in toplumsal imajını zayıflatacak yeni kampanyalar düzenlemeye itti. İngiliz hükümeti, IRA mahkûmlarını önemli siyasi makamlara aday olmaktan men etti. RUC, IRA'nın mali kaynaklarını kesmek ve toplumun gözünde IRA'yla dünyadaki "mafya türü" örgütler arasında benzerlikler kurmak için çeşitli kampanyalara girişti. İngiltere ve İrlanda hükümetleri, Sinn Féin'in Bobby Sands'le başlayan seçmen rağbetini ilerletmesi ihtimalinden kor-

karak 1985'te temel olarak partinin popülaritesinin altını oymayı hedefleyen bir anlaşma imzaladılar.

İngilizlerin stratejisi bir anlamda başarısız olmuş gibi görünüyor. Açlık grevcilerine karşı ilan ettikleri zafere karşın, eylem sona erdikten sonra taleplerinin çoğunu kabul etmek zorunda kalmışlardı. 1990'lı yıllarda, İrlanda'daki Cumhuriyetçi mahkûmlar, battaniye adamların döneminden tamamen farklı koşullarla karşılaştılar.[15] Cumhuriyetçi Hareket ve özellikle siyasi partisi Sinn Féin, bir barış süreci başlatarak ve seçimlerdeki kuvveti için bu yeni stratejisinden yararlanarak 90'lar boyunca güç kazandı. Sinn Féin, İrlanda'nın kuzeyindeki en büyük "Yurtsever" parti hâline geldi; güneyde ise kimi verilere göre üçüncü büyük partiydi; 1981 yılında böyle bir durum hayal bile edilemezdi. Gerry Adams'ın bununla ilgili değerlendirmesi şu oldu:

> Bobby'nin seçilmesi muazzam bir şey oldu. Eylemin uluslararası ses getirmesi açısından, sorunların çözümü için bir fırsat yaratması açısından, hatta yalnızca bir haklılık hissi vermesi açısından bile büyük bir şeydi... Cumhuriyetçi aktivistlerle kalabalıklar arasında ilk defa böyle bir iletişim oldu, biz halka gidip "bizi destekleyecek misiniz?" dedik... Onlar da destekledi... Bana kalırsa bütün dava üzerinde büyük etkileri oldu.

Gelgelelim, Sinn Féin'in artan seçmen desteğini İngiliz ve Amerikan hükümetleri açısından siyasi bir zafer olarak yorumlamak da mümkün. Bobby Sands'in İngiltere parlamentosu'na seçilmesi, önemli parti liderlerinin seçim siyasetini silahlı mücadele ve radikal halk politikalarına bir alternatif olarak ileri sürmesine sebep olmuştu. Tartışmalı olsa da seçim başarısı beraberinde Cumhuriyetçi Hareket'in ılımlılaşmasını da getirmişti; bu yalnızca silahlı mücadeleden değil, aynı zamanda militanlıktan da uzaklaştıran bir adımdı. Ancak Ronald Reagan'ın, Bobby Sands açlık grevine girdiği yıl başladığı başkanlık süresi dolana dek, eski Sovyet Bloku'ndan Orta Amerika'ya tüm dünyada bu tür siyasi ılımlılaşma hareketleri gerçekleşmişti. Bobby Sands'le

başlayan seçim gücünün cazibesi Cumhuriyetçilerin oyuncular arasına girmesine yardımcı olmuştu.

Hiç şüphesiz, Bobby Sands'in ardından geçen yirmi küsur yıldan sonra, Cumhuriyetçilerin gündemi, onun, uğruna öldüğü ideallerden hayli farklı. Eşitlik ve nihayetinde birleşik bir İrlanda elde etmek için Kuzey İrlanda parlamentosuna katılma stratejisi, Sands'in Long Kesh kafeslerinde Gerry Adams'la tartıştığı ve sonrasında Twinbrook'ta uygulamaya çalıştığı halk meclisleri ve otonom bir paralel hükümet fikirlerinin yanında oldukça sönük kalıyor.

Belki de böyle olması gerekiyordu. Che Guevara, bir topluluğun amaçlarına ulaşması için farklı seçeneklerin bulunduğu seçim demokrasisinde silahlı mücadelenin başarılı olamayacağını savunmuştur. Kuzeyde Katoliklere eşit seçim hakkı verilip Yurtseverler seçimleri kazanmaya başladığından beri İrlanda'da da silahlı mücadeleye alternatif gösterilen söylem daima seçim siyasetidir. Aynı açıdan, Cumhuriyetçi siyasetin "Brownie" ile Bobby Sands'den bu yana geçirdiği dönüşüm, belki de vatandaşların devlet kanalları yoluyla sosyal refah hakları ve eşitlik talep edebildiği sosyal bir demokraside otonom radikal politikaların var olamayacağını göstermektedir.

Bobby Sands ve yoldaşlarının 1981'de sahip olduğu radikal perspektiften bakılacak olursa, bu olanaksızlığa yol vermenin tehlikesi, seçim yolunun bir hareketin politikalarına sınırlar getirmesinden kaynaklanıyor. Siyasi partilerin daha çok oy kazanmak için politikalarını ılımlılaştırma gereği hissetmesi bir yana, Hareket bir koalisyon hükümetine dahil olduğunda radikal bir hedef gütmek daha da imkânsızlaşıyor. Bu sorun, Orta Amerika'daki Sandinista'lardan Farabundo Martí Milli Kurtuluş Cephesi'ne; Güney Afrika'daki Afrika Ulusal Konseyi'nden İrlanda'daki Sinn Féin'e; Bobby Sands'in dönemindeki pek çok kurtuluş hareketini etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

Eski yoldaşları, Cumhuriyetçi Hareket'in silahlı mücadeleden uzaklaşması ve siyaseten bariz bir şekilde ılımlılaşmasıyla bağlantılı olarak, Bobby Sands'in, ölmemiş olsa uğruna hayatı-

nı verdiği Hareket'in sonraki bu gidişatına razı olup olmayacağı hakkında tartışıyordu. 1986'da Sinn Féin, seçilmiş temsilcilerini Güney İrlanda parlamentosu Dail'e yollamaya karar verince, yoldaşlarının bazıları (ilk açlık grevinden Tommy McKearney de aralarındadır) Cumhuriyetçi Hareket'ten ayrıldılar. 1997'de, barış sürecinin şartları yüzünden Hareket'in bir kısmı daha ayrılıp 32 Bölge Egemenlik Komitesi ile müttefik grubu "Gerçek IRA"yı kurduğunda tartışma daha da alevlendi.[16] Kocası, Gerçek IRA'nın lideri olduğu iddiasıyla hapisteyken Bobby'nin kızkardeşi Bernadette, bu hareket içinde lider pozisyonunda bir rol edinince "Bobby Sands kimin?" sorusu, toplumsal bir nitelik kazanmış oldu. Bernadette Sands-McKevitt, kesin bir dille şöyle ifade etmişti: "Bobby sınır ötesinde yürütme yetkisi bulunacak insanlar olsun diye ölmedi. Canını, Yurtseverlerin Kuzey İrlanda devleti sınırları içinde eşit İngiliz vatandaşları olması için vermedi."[17]

Ancak Brendan Hughes gibi kayda değer birkaç istisna dışında, Sands'in yakın yoldaşları, Belfast Anlaşması'nın ardından hâlâ Sinn Féin'in en güçlü destekçileri arasındadır. Aynı şekilde IRA, 2005 Temmuz'unda silahlı mücadele dönemine kesin olarak son verdiğini duyuracağı zaman, bildiriyi okuması için Bobby'nin en yakın yoldaşı ve dostu Seanna Walsh'ın seçilmiş olması tesadüf değildir.

Bobby Sands üzerinde "hak iddia etmektense", ondan neler öğrenebileceğimizi sormak daha verimli olacaktır.

En kuvvetli prensibi, ezilen insanların direnme hakkını savunmaktı. Şurası muhakkak ki taktiksel sebeplerle silah bırakma hususunda IRA'ya destek versin ya da vermesin, gerekiyorsa silahlanmak da dahil olmak üzere, hareketlerin, verdikleri mücadelenin şartlarını kendilerinin belirlemesi hakkını savunmaya devam edecekti. İngiltere devletinin mücadeleyi kriminalize etme çabalarına karşı direnmek için ölmüştü. 1989 sonrasında, özellikle 11 Eylül 2001'den beri çok yaygın olduğu üzere, başka hareketlerin kriminalize edilme çabalarına da aynı şekilde karşı çıkmayacak mıydı?

El Kaide'nin yarattığı korku ile buna karşılık batılı hükümetlerin sözde "teröre karşı küresel savaş" için sol hareketler ve ilerici hükümetlerle birlikte hareket etmesi, kimi İrlandalı Cumhuriyetçilerin silahsız bir mücadeleyi politik strateji olarak benimsemesinde etkili olmuştu. İrlandalı Cumhuriyetçilerin, "tamamen barışçı yollarla, tamamen siyasi ve demokratik programların geliştirilmesi"[18] şeklindeki meşhur barış süreci sloganını, hedeflerinin peşinden giderken yalnızca seçim kanalını kullanmak ve tüm eylemlerinde yasalara bağlı kalmak şeklinde yorumlaması için bugün Hareket'in üzerinde ciddi bir baskı bulunuyor. Ne var ki azımsanmayacak sayıda İrlandalı Cumhuriyetçi hâlâ militanlık, eylem ve halk direnişinin siyasi ifadenin meşru araçları olduğu görüşünde.

Açlık grevinden sağ çıkmış olsa Bobby Sands'in siyasi açıdan yoluna nasıl devam edeceğini kim bilebilir? Ancak, bu sayfalardan çıkan Bobby Sands, bütün ilgi ve dayanışma ruhunu güneye yöneltmeye devam ederdi. Yirmi birinci yüzyılda neoliberal küreselleşmeye karşı artan direniş onu cesaretlendirirdi. Latin Amerika'da ortaya çıkan yaratıcı silahsız direniş stratejilerinin bazılarının ilgisini çekmesi çok muhtemeldi; kendisinin Twinbrook'ta kurulacak paralel bir hükümet fikriyle, buradaki yerli otonom hareketler arasındaki benzerliklerden heyecan duyacaktı mutlaka. Sözgelimi, İrlanda ile Avrupa'nın başka yerlerinde özelleştirme adına kamusal hizmetlerin kalitesi hızla düşerken, Bolivya ve Uruguay'da bölge insanlarının özelleştirmeye karşı halk ayaklanmasıyla direnmesinden dersler çıkarmak için Che Guevara'yla Tupamaros'un aynı halkın arasında bir gerilla savaşı örgütlemek için verdiği uğraşlara gösterdiği ilginin aynısını göstermeyecek miydi?

Kesin olan bir şey var: Bobby Sands'in kararlılığından kalan dersler kaybolmuyor. Tekrar tekrar geri gelen bir görüntü: Yirmi dört saat bir hücrede kilitli tutulan çıplak bir adam, okuyacak şeylerden ve en temel ihtiyaçlardan bile mahrum. Hücre arkadaşına dönüp bütün gün uyuduğu için onu azarlıyor. "Bu elindeki fırsatları boşa harcamak olmuyor mu?"

Onun bilincini şekillendiren, nasıl Che Guevara ve Franz Fanon olduysa, dünyadaki binlerce aktivistin bilinci de Bobby Sands'in yaşamı ve ölümüyle şekillenmişti. Elbette kararlılığı bunun içindeydi. Şerefi ve hatta asaleti de.

Jim Gibney, Bobby Sands'in yakınındaki bir evde büyümüştü. Yıllar sonra Twinbrook'ta yine çok yakınında oturacaktı. Birçok hapishanede, ona yakın yerlerde kalmıştı. Açlık grevi boyunca Bobby Sands'in ziyaretine gitmeyi sürdürmüş ve onu hayattayken gören son insanlardan biri olmuştu. İlk açlık grevi bittikten sonra Long Kesh'e gidip Bobby'yi açlık grevine girmemesi ve ölmemesi için ikna etmeye çalışan da Gibney'ydi. Sands öldükten sonra diğer açlık grevcilerine yaptığı ziyaretleri sürdürmüştü, Sands'in ardından ölen dokuz kişi de buna dahildi. Bobby ve diğer dokuz arkadaşı, kaçınılmaz ve acılı bir sona doğru yavaş yavaş ilerledikleri yolda azimle direnirken izleyişini hatırlıyor:

> Bu adam, öyle büyük bir etkiye sahipti ki yüzüne bakan bir insan, etrafında olup biten onca şeye rağmen, sonunda başına ne geleceğine dair hiçbir zaman en ufak bir kuşku bile beslememiş olduğunu hemen anlardı... İnsanın içgüdüsü yaşamaktır; ölmemektir; oysa bu adamlar yaşama içgüdüsünü çok sıradan bir şeymişçesine alt ettiler. Delip geçtiler. Bunu yapışlarındaki erdem, aklın kavrama gücünü aşıyor. Yirmi yıl sonra, artık genç de olmadığım hâlde, yaşam ve ölüm arasındaki çizginin üstünden nasıl öylece yürüyebildiklerini kavramak benim için hâlâ çok zor. Ne büyük bir asaletle üstelik!

Notlar

Birinci Bölüm: Ütopyada Büyümek

1 Michael Doyle, "Days of Wrath, Nights of Fire," *Today: The Inquirer Magazine (The Philadelphia Inquirer)*, 12 Temmuz 1987.

2 Michael Farrell, *Northern Ireland: The Orange State*. 1976, s.90, 136.

3 Northern Ireland, Planning Advisory Board, Housing in Northern Ireland: Interim Report of the Planning Advisory Board, Belfast: H.M.S.O., 1944

4 Department of the Environment for Northern Ireland, *Merville Garden Village: Conservation Area*, Belfast: DOENI, t.y. [1995], s.2. The history of the garden villages, aktaran Alf McCreary, *Making a Difference: The Story of Ulster Garden Villages, Ltd.*, Belfast: Ulster Garden Villages Limited, 1999.

5 Bu ve bundan sonraki Bernadette Sands alıntılarının yer aldığı kaynak, Bernadette Sands, "My Brother Bobby," *An Phoblacht/Republican News*, 9 Mayıs 1981, s.19-21.

6 Richard Jenkins, *Lads, Citizens, and Ordinary Kids: Working-Class Youth Life-Styles in Belfast*, London: Routledge & Kegan Paul, 1983, s.34.

7 Bernadette Sands, "My Brother Bobby," *An Phoblacht/Republican News*, 9 Mayıs 1981, s.19–21.

8 *Old Scores*, BBC'nin Star of the Sea futbol kulübü hakkındaki belgeseli, yapımcı ve ana raportör, Olenka Frenkiel.

9 Star of the Sea futbol kulübünün üyelerine ait bu ve bundan sonraki alıntı ve görüşler, *Old Scores* belgeselinden alınmıştır.

10 Bernadette Sands, "My Brother Bobby," *An Phoblacht/Republican News*, 9 Mayıs 1981, s.19–21.

11 Paisley'nin Papa'dan bahsederken sürekli Deccal tabirini kullanması bir yana, Kuzey İrlanda toplumunun bir bölümünü oluşturan Katoliklere karşı tavrını ortaya koyan en ünlü sözleri, 1968'de bazı Katolik evlerinin ateşe verilmesinin ardından Sadıklardan oluşan bir topluluğa yaptığı konuşmada yer alır: "Katolik evleri yanmıştır, çünkü içlerinde molotof kokteyli depolanmıştır; Katolik kiliselerine saldırılarak ateşe verilmesinin sebebi ise cephane olarak kullanılması ve rahiplerin cemaattekilere makineli silah dağıtmasıdır." İskân meselesinde ise ayrım yapıldığı iddialarına karşılık, Paisley Katolikler'e daha kötü evler verilmesinin açıklaması olarak "Tavşan gibi yavrulayıp parazit gibi çoğalıyorlar," demiştir. Bu ve benzeri alıntılar yaygın olarak dolaşımdadır, örn. http://en.wikipedia.org/wiki/Ian_Paisley. Ayrıca bkz. Ed Moloney & Andy Pollak, *Paisley*, Dublin: Poolbeg Press, 1986.

12 Ulster Gönüllü Birlikleri aslen 1913'te, hükümetin İrlanda'daki kimi işlevlerinin devredilmesinden ötürü "özerk yönetim"e karşı oluşturulmuştur. 1920'le-

rin başlarında dağıtılmış olmakla birlikte, üyelerinin çoğunun Ulster Özel Polis Teşkilatı'na (Özel B Timi) alınması dolayısıyla bu adım, pratikte birliğin yasallaştırılması anlamına geliyordu. İki örgüt arasında doğrudan bir bağlantı olmamasına karşın, 1960'larda Sadıklardan oluşan UVF de, 1910'lardaki Özerk Yönetim ile Terrence O'Neil'in 1960'lardaki politikaları arasında benzerlik kurarak, ikisinin de birleşik bir İrlanda Cumhuriyeti'ne giden yolda birer sıçrama tahtası olduğunu savunmuştu.

13 Peter Taylor, *Loyalists*, London: Bloomsbury, 1999, s.42–43; Susan McKay, *Northern Protestants: An Unsettled People*, Belfast: Blackstaff Press, 2000, s.57.

İkinci Bölüm: Şiddet ve Öfke

1 "The Birth of a Republican: From a Nationalist Ghetto to the Battlefield of H-Block," *An Phoblacht*, 4 Nisan 1981, s.6–7.

2 Bkz. *Sunday Times* Insight Team, *Ulster*, London: Cox & Wyman, 1972, s.106-107.

3 IRA'nın sistemi devirmeye yönelik doğasından ve topluma verilen görüntüyü yasal bir siyasi parti yoluyla sürdürme arzusundan ötürü, IRA ile Sinn Féin arasındaki ilişkiler ve iki örgütün ortak üyeleri konusu belirsizdir. Kayda değer sayıda ortak üyelerinin bulunduğuna şüphe yoktur, ancak, özellikle 1994'teki ateşkesin ardından Sinn Féin büyüdüğü için parti üyelerinin büyük kısmı orduya mensup değildir. Ayrıca, iki grup arasındaki güç ilişkileri yıllar boyunca değişmiştir. 1994'ten önce IRA'nın, "Hareket"in stratejisi üzerinde bariz ancak mutlak olmayan bir kontrolü vardır. Son yıllarda ise Sinn Féin, IRA'dan daha bağımsız bir görüntü sergilemektedir; ya da tam söylemek gerekirse, IRA'nın barış stratejisini savunan kesiminin, barış stratejisine aynı oranda ikna olmayan ve 1998'deki Belfast Anlaşması'na karşı çıkan kesimine karşı toplumsal güç ve seçmen potansiyelini arttırdığı bir işleyiş ortaya çıkmış durumdadır. Ben Cumhuriyetçi Hareket'ten bahsederken, bu büyük ve muğlak yapıyı kastediyorum (Cumhuriyetçiler buna bazen "Cumhuriyetçi aile" diyorlar, Birlikçiler ise daima IRA/Sinn Féin şeklinde anıyorlar).

4 İki Cumhuriyetçi grubu ayıran en önemli mesele halkın savunulmasıydı. Aralarında siyasi farklılıklar da vardı. Güney ağırlıklı Resmiler kendilerini açıkça Marksist olarak tanımlarken, Kuzey ağırlıklı Geçiciler; apolitik Katolikler, sosyal demokratlığın değişik tanımlarını benimseyenler ve bazı radikal sosyalistlerden oluşan karışık bir topluluktu. Geçiciler'in liderlerinin pek çoğu Marksizm karşıtıydı, çünkü kafalarında Resmiler'in silahlı savunmayı terk etmesiyle özdeşleştiriyorlardı, ayrıca kimilerine göre ateistliği savunan, Katolik karşıtı bir ideolojiydi. Ancak bu Marksizm karşıtlığı hiçbir zaman Geçiciler'in halk hareketlerine kadar uzanmadı.

5 Kişisel bir sohbetten alıntıdır. Ayrıca bkz. Richard Jenkins, *Hightown Rules: Growing Up in a Belfast Housing Estate*, Leicester: National Youth Bureau, 1982; Roy Wallace, *Goodbye Ballyhightown*, yayımlanmamış, 1995, s.42, aktaran Susan McKay, *Northern Protestants: An Unsettled People*, Belfast: Blackstaff Press, 2000, s.109.

6 Richard Jenkins, *Hightown Rules: Growing Up in a Belfast Housing Estate*, Leicester: National Youth Bureau, 1982, s.12. Susan McKay ise yaptığı pek çok görüşmede eski sakinlerin yeni gelenlerden "Shankill'den, Crumlin'den çıkma ayak takımı" benzeri tabirlerle bahsettiklerini aktarıyor. Susan McKay, *Northern Protestants: An Unsettled People*, Belfast: Blackstaff Press, 2000, s.106.

7 Richard Jenkins, *Lads, Citizens, and Ordinary Kids: Working-Class Youth Life-Styles in Belfast*, London: Routledge & Kegan Paul, 1983, s.36–37.

8 Ministry of Home Affairs, Criminal Justice Act (NI) 1953, Section 7(2) uyarınca verilmiş rapor, *As to the Suitability of a Person to Undergo a Sentence of Borstal Training*, Bakanlık adına imzalayan J.A. Montgomery, 5 Mart 1973. Antrim County Court R. v. Sands, No.14.

9 "The Birth of a Republican: From a Nationalist Ghetto to the Battlefield of H-Block," *An Phoblacht*, 4 Nisan 1981, s.6–7.

10 Bernard Fox'un hatıraları, daha sonra katkı sağladığı bir projede yer alan özgün notlardan alıntıdır. Sözkonusu proje için bkz. *Nor Meekly Serve My Time*, Belfast: Beyond the Pale, 1994.

11 Bernadette Sands, "My Brother Bobby," *An Phoblacht/Republican News*, 9 Mayıs 1981, s.19–21. Özgün röportajdan alınan ilave detaylar için bkz. Silvia Calamati (ed.), *The Trouble We've Seen: Women's Stories from the North of Ireland*, Belfast: Beyond the Pale, 2002, s.94–101. Bir başka kaynakta ise Bobby'nin işten silah tehdidiyle çıkarıldığı iddia edilmektedir: *Trade Unions and H-Block*, Belfast: Trade Union Subcommittee of the National H-Blocks Committee, tarihsiz.

12 *Sunday Times* Insight Team, *Ulster*, Harmondsworth: Penguin, 1972, s.245.

13 IRA'nın Şubat 1971'de öldürdüğü ilk İngiliz askerinden önce, İngiliz ordusu hâlihazırda çoğu Katolik olan sekiz sivili öldürmüştü. Yalnız 1970 Temmuz'unda ordu tarafından beş sivil öldürülmüş, bunların arasında bulunan otuz altı yaşındaki Charles O'Neill'ın zırhlı personel aracıyla kasıtlı olarak üzerinden geçilmişti. Malcolm Sutton, *An Index of Deaths from the Conflict in Northern Ireland 1969–1993*, Belfast: Beyond the Pale, 1994.

14 *Sunday Times* Insight Team, *Ulster*, Harmondsworth: Penguin, 1972, s.260.

15 Bunların içinde "Özel B Timi"nin yerine geçen Ulster Savunma Alayı (UDR) üyeleri de bulunmaktadır.

16 Eamonn McCann, *The British Press and Northern Ireland*, Belfast: Northern Ireland Socialist Research Center, 1972. Erişim: http://cain.ulst.ac.uk/othelem/media/mccann72.htm

Üçüncü Bölüm: IRA'ya Giriş

1 Alıntı için bkz. Steve Bruce, *The Red Hand: Protestant Paramilitaries in Northern Ireland*, Oxford: Oxford University Press, 1992, s.46.

2 *The Guardian*, 27 Eylül 1971, aktaran Steve Bruce, *The Red Hand: Protestant Paramilitaries in Northern Ireland*, Oxford: Oxford University Press, 1992, s.48.

3 "Didn't Support Tartan Gangs," *East Antrim Times*, 10 Mart 1972, s.11.

4 Richard Jenkins, *Lads, Citizens, and Ordinary Kids: Working-Class Youth Life-Styles in Belfast*, London: Routledge & Kegan Paul, 1983, s.35.

5 "Story of Catholics in Fear in Rathcoole," *Irish News*, 29 Nisan 1972, s.7.

6 "The Birth of a Republican: From a Nationalist Ghetto to the Battlefield of H-Block," *An Phoblacht*, 4 Nisan 1981, s.6–7.

7 "Squatters Move into Home of Shot Docker," *Irish News*, 18 Şubat 1972, s.2.

8 Bu kısımda anlatılanlar ağırlıklı olarak D ile yapılan görüşmelerden alınmıştır.

9 "Support Grows for UDR Fund but RUC Warn about Slogans," *East Antrim Times*, 21 Ocak 1972, s.1.

10 "Squatters Move into Home of Shot Docker," *Irish News*, 18 Şubat 1972, s.2.

11 Richard Jenkins, *Lads, Citizens, and Ordinary Kids: Working-Class Youth Life-Styles in Belfast*, London: Routledge & Kegan Paul, 1983, s.82.

12 "Forty Rathcoole RC Families Complain to Police," *East Antrim Times*, 4 Nisan 1972, s.21.

13 "Story of Catholics in Fear in Rathcoole," *Irish News*, 29 Nisan 1972, s.7.

14 Örnek için bkz. "Intimidation Is Two-Way, Say RUC," *Irish News*, 5 Mayıs 1972, s.12.

15 Bernadette Sands, "My Brother Bobby," *An Phoblacht/Republican News*, 9 Mayıs 1981, s.19–21.

16 Patlama ve cenazenin betimlenmesi, yapılan görüşmelere ve gazete haberlerine dayanmaktadır: *Belfast Telegraph*, 7 Nisan 1972, s.1; *Irish News*, 8 Nisan 1972, s.1; *Belfast Telegraph*, 8 Nisan 1972, s.13.

17 *Old Scores.*

Dördüncü Bölüm: Hava Değişimi

1 Bernadette Sands, "My Brother Bobby," *An Phoblacht/Republican News*, 9 Mayıs 1981, s. 19–21.

2 Paskalya, İrlanda Cumhuriyetçiliği için en önemli anma günlerinden biridir. Buna göre zambak, İrlanda'nın özgürlük davasında ölenleri temsil eser.

3 RUC, "Information as to Previous Convictions," 5 Mart 1973; Antrim County Court R. v. Sands, No.14.

4 Sonrasında yapılan operasyonun nasıl gerçekleştiğine dair temel kaynaklar, Sands'in imzalı itirafları ve soyulan tanıkların yazılı ifadeleridir. Bu tür kaynakların dikkatli kullanılması gerekir. Bu sebepten söz konusu kaynaklarda geçen olayları gazete haberleri ve Sands'in beraber hareket ettiği insanlarla yapılan görüşmelerle teyit ettim. Ayrıca Sands'in kendisi de daha sonra yoldaşlarına, hayatının bu kısmında ağırlıklı olarak "o dönem moda olan" soygunlarla meşgul olduğunu belirtmiştir.

5 "Youths Net £60 in Hold-Up," *Irish News*, 12 Eylül 1972.

6 Güven Çamaşırhane'nin (Four Square Laundry) burada anlatılan hikâyesinin aktarıldığı pek çok kaynak bulunmaktadır. Bazıları için bkz. Jim Cusack, "Much of the Truth likely to Remain Buried," *Irish Times*, 31 Mayıs 1999; Gerry Adams,

Before the Dawn, Dingle: Brandon, 1996, s.212–213; John McGuffin, *The Guinea Pigs*, London: Penguin, 1974, dokuzuncu bölüm; Raymond Murray, *The SAS in Ireland*, Dublin: Mercier Press, 1990.

7 Adli İnceleme Laboratuvarı çalışanı Brian Thompson tarafından ek kanıtlar sunulmuştur (Belfast, 6 Mart 1973. Antrim County Court, R. v. Sands, No.14.) T ısrarla, ordu tarafından, birimin Resmi IRA'dan almış olduğu M1 Carbine marka yarı otomatik bir başka tüfeğin daha ele geçirildiğini belirtse de ordunun sonraki hiçbir raporunda bundan bahsedilmemektedir.

Beşinci Bölüm: Güneye Yolculuk

1 Marcella'dan "Liam Og"a yazılmış tarihsiz mesaj (Muhtemelen Şubat 1981).

2 Statement of Robert Gerard Sands D.O.B. 3/9/54. Unemployed. Coachbuilder. 1F Jasmine End Twinbrook. Taken by D/Cont. Walsh in R.U.C. Lisburn. 17 Ekim 1972, Salı.

3 Statement of Robert Gerard Sands. D.O.B. 3/9/54. Unemployed. Coachbuilder. 1F Jasmine End Twinbrook.Taken by D/Cont Walsh in R.U.C. Lisburn. 17 Ekim 1972, Salı.

4 Statement of Robert Gerard Sands, D.O.B. 3/9//54. Coachbuilder. N.F.A. Taken by D/Const K, Crawford At Lisburn RUC Station. 17 Ekim 1972, Salı.

Altıncı Bölüm: Hapishane

1 Statement of Complaint, Petty Sessions of Dunmurry, County of Antrim. 16 Şubat 1973.

2 "Youth Jailed for Armed Robberies," *Irish News*, 15 Mart 1973, s.8.

3 "Activities," Bobby Sands tarafından isimsiz olarak yazılmış bölüm, içinde: *Prison Struggle: The Story of Continuing Resistance behind the Wire*, Belfast: Republican Press Center, 1977, s.44.

4 "Belfast'ın küllerinden Geçiciler doğdu." Bu, o zamanın popüler bir sözüydü. Dolayısıyla anka kuşu, IRA'nın, Protestan çeteleri ve B Timi'nin saldırılarından ağır darbeler yiyen yanmış mahallelerden yeniden doğuşunun sembolü olmuştu.

Yedinci Bölüm: İşler Kızışıyor

1 Hapishane görevlisinden yapılan alıntı için, bkz. Chris Ryder, *Inside the Maze: The Untold Story of the Northern Ireland Prison Service*, London: Methuen, 2000, s.133.

2 Tomboy Loudon'la yapılmış röportajdan. "Another Hunger Strike in Long Kesh," *Republican News*, 30 Mart 1974, s.8.

3 Chris Ryder, *Inside the Maze: The Untold Story of the Northern Ireland Prison Service*, London: Methuen, 2000, s.134–35. Tomboy Loudon'la yapılmış söyleşiden.

4 Chris Ryder, *Inside the Maze: The Untold Story of the Northern Ireland Prison Service*, London: Methuen, 2000, s.137–38.

5 "Society Allowing Long Kesh Shows Moral Depravity," *Irish News*, 27 Eylül 1974, s.5.

6 "Society Allowing Long Kesh Shows Moral Depravity," *Irish News*, 27 Eylül 1974, s.5.

7 "Truesdale Must Go," *Republican News*, 21 Eylül 1974, s.1.

8 İronik şekilde, Portlaoise'deki mahkûmlar ayaklanınca yöneticiler gelip mahkûmların üzerine tazyikli hortumlarla su tutmuş, çıkan tufanda Kafes On Yedi'nin kitaplarının tamamı imha olmuştu!

9 Tomboy Loudon'la yapılan görüşme. Kevin Carson'a göre, mahkûmlar yöneticilerin kendilerini izleyip hatta kayıt aldıklarını biliyordu, bu yüzden semafor sisteminin, çeşitli kitap ve dergi isimlerinden oluşan parolanın her gün değiştirildiği oldukça karmaşık bir kod sistemi vardı.

10 "Detainees Escape Bid Foiled," *Irish News*, 24 Eylül 1974.

11 "We Will Burn Down Long Kesh," *Irish News*, 26 Eylül 1974, s.1.

12 "We Will Burn Down Long Kesh," *Irish News*, 26 Eylül 1974, s.1.

13 Burada aktarılacak olan olay ağırlıklı olarak farklı mahkûmlarla yapılmış görüşmelere ve diğer mahkûmların basılmış ifadelerine dayanmaktadır. Mümkün olduğu yerlerde, anlatılacak olaylar başka kaynaklarla desteklenmiştir. Örnek, bir hapishane görevlisinin ifadesi için bkz. Chris Ryder, *Inside the Maze: The Untold Story of the Northern Ireland Prison Service*, London: Methuen, 2000, s.140.

14 Jim McCann, *The Gates Flew Open*, Belfast: Glandale Publishing, 1998, s.31–32. Ayrıca bkz. Chris Ryder, *Inside the Maze*, London: Methuen, 2000, s.140.

15 Gerry Adams, *Before the Dawn: An Autobiography*, London: Heinemann, 1996, s.238.

16 "MoD": Ministry of Defense (Savunma Bakanlığı). CR gazı ya da Dibenzoxazepine, son derece toksik bir madde olup, CS ya da yaygın olarak kullanılan ve diğer gazlardan çok daha kuvvetli ve tesirli, duyulara zarar veren bir kimyasaldır. Uzun süren ve saatler sonra tekrar başlayabilen, gözlerde acı, aşırı gözyaşı ve tende yoğun acı hissine neden olur. Kalıcı ve uzun süreli etkilerinden ötürü "sorumluluk bilincine sahip kurumlar" tarafından ender olarak kullanılmaktadır.
McCann, Long Kesh'in yakılmasından birkaç hafta sonra doktorlar tarafından mahkûmların kan örneklerinin alındığını ve bunun, İngiliz Savunma Bakanlığı'nın görece yeni ve denenmemiş gazları test etmek için mahkûmları birer deney faresi olarak kullandığının kanıtı olduğunu iddia ediyor. İngiliz hükümeti, Long Kesh'in yakılması da dahil olmak üzere, CR gazının "operasyonel amaçlarla" hiçbir zaman kullanılmadığını ileri sürse de, İngiliz Silahlı Kuvvetler Bakanı John Spellar, 1998 yılında mecliste, "o dönem Maze Hapishanesi'nde iki yüz kadar yüzde 0.05 oranında CR maddesi içeren püskürtücü sprey bulunduğunu" doğrulamıştır. 2000 yılında eski mahkûmlardan oluşan bir destek grubu olan Tus Nua, 1974'te Long Kesh'te bulunmuş mahkûmların 1/5'e yakın bir kısmının elli beş yaşından evvel öldüğünü fark etmiş ve bunun üzerine Long Kesh'in yakılmasını takiben CR kullanımına ilişkin bir araştırma başlatmıştır.

17 Jim McCann, *The Gates Flew Open*, Belfast: Glandale Publishing, 1998, s.19.

Sekizinci Bölüm: İsyanı Öğrenmek

1 Chris Ryder, *Inside the Maze: The Untold Story of the Northern Ireland Prison Service*, London: Methuen, 2000, s.144.

2 Gerry Adams, Cage Eleven, Dingle: Brandon, 1990, pp.38–45.

3 O zamandan bu yana Hughes, IRA'daki yönetici konumunu doğrulamış olsa da Adams onun hiçbir zaman IRA üyesi olmadığı konusunda ısrar ediyor.

4 Gerry Adams, *Before the Dawn: An Autbiography*, London: Heinemann, 1996, s.243.

5 Joe Barnes'la yapılan görüşme.

6 Gerry Adams, *Before the Dawn: An Autbiography*, London: Heinemann, 1996, s.246.

7 Merlyn Rees, *Northern Ireland: A Political Perspective*, London: Methuen, 1985, s.224.

8 "British Army Starts Withdrawal," *Republican News*, 8 Aralık 1973.

9 "English Withdrawal Date?" *Republican News*, 4 Mayıs 1974, s.1.

10 Kafes On Bir'den içinde Bobby'nin yazısının buluğu İrlandaca iki kitap kalmıştır. Bobby, adının İrlandaca versiyonunu sürekli "Riobeard" biçiminde yanlış yazardı, daha sonra "oi" kısmını düzelterek "Roibeard" şeklinde yazmıştı.

11 Laurence McKeown, *Out of Time: Irish Republican Prisoners Long Kesh 1972–2000*, Belfast: Beyond the Pale, 2001, s.38.

12 Laurence McKeown, *Out of Time: Irish Republican Prisoners Long Kesh 1972–2000*, Belfast: Beyond the Pale, 2001, s.43–44.

13 INLA, esas olarak İngiliz ordusuna karşı savaşmak konusundaki isteksizliğinden ötürü Resmi IRA'dan ayrılan bir grup tarafından 1974'te kurulmuştur. Örgüt tüzüğünde Resmi IRA'nın Marksist politikalarını sürdürdüğünü açıklasa da üyeleri kararlı bir şekilde anti-emperyalist savaş olarak gördükleri eylemlerde bulunmuştur.

14 Gerry Adams, *Before the Dawn: An Autbiography*, London: Heinemann, 1996, s.246.

15 Joe Barnes'la yapılan görüşme.

16 Brownie [Gerry Adams], "Active Republicanism," *Republican News*, 1 Mayıs 1976, s.5.

17 Brownie [Gerry Adams], "Active Republicanism," *Republican News*, 1 Mayıs 1976, s.5.

18 Jake Jackson'la yapılan görüşme.

19 Dave Morley, "That Wall," *Republican News*, 27 Eylül 1975, s.2.

20 Sinn Féin'in Güney İrlanda'daki gazetesinin adı An Phoblacht idi. İki gazete 1979'da *An Phoblacht/Republican News* adı altında birleşti.

21 Gerry Adams, *Before the Dawn: An Autbiography*, London: Heinemann, 1996, s.247.

22 Malcolm Sutton, *An Index of Deaths from the Conflict in Ireland 1969–1993*, Belfast: Beyond the Pale, 1994.

23 Gerry Adams, *Before the Dawn: An Autbiography*, London: Heinemann, 1996, s.247.

24 Bunlar direkt değil, Gerry Adams'ın hatırladıklarına dayanarak kendi sözleriyle yapılmış alıntılardır.

25 Brownie [Gerry Adams], "The Republic: A Reality," *Republican News*, 29 Kasım 1975, s.4.

26 Brownie [Gerry Adams], "The Republic: A Reality," *Republican News*, 29 Kasım 1975, s.4.

Dokuzuncu Bölüm: Long Kesh'ten Ayrılış

1 Bobby'nin bu notları, Bik MacFarlane gibi, gelecekteki hapishane liderleri üzerinde hayli etkili olmuştur. MacFarlane ilk kez hapse girip Kafes On Bir'e konulduğunda Sands dışarıda olmasına karşın, notlarını geride bırakmıştı. MacFarlane, halk konseyleri hakkında yazdıklarından özellikle etkilenerek Eğitim Subayı Denis Donaldson'a bunların nereden geldiğini sormuştu. "Ah, onlar Bobby'nin."

2 Gerry Adams, *Before the Dawn: An Autobiography*, Dingle: Brandon, 1996, s.246.

3 Gerry Adams'la yapılan görüşme.

4 Gerry Adams, *Cage Eleven*, Dingle: Brandon Books, 1990, s.73.

5 "Activities," Bobby Sands tarafından isimsiz olarak yazılmış bölüm, içinde: *Prison Struggle: The Story of Continuing Resistance behind the Wire*, Belfast: Republican Press Center, 1977, s.42.

6 "Activities," Bobby Sands tarafından isimsiz olarak yazılmış bölüm, içinde: *Prison Struggle: The Story of Continuing Resistance behind the Wire*, Belfast: Republican Press Center, 1977, s.44.

7 Gerry Adams, *Before the Dawn: An Autbiography*, London: Heinemann, 1996, s.244.

8 *Radio na Gaeltachta*, İrlandaca dilindeki devlet radyo kanalıdır.

9 Seanna Walsh'a göre, fotoğrafta görünenlerin bir mizansen olmasına karşın, kitap yazılırken sahiden bir tünel kazılmaktaydı. Bobby'yle Seanna hapisten çıktıktan birkaç ay sonra gardiyanlar nihayet bu tüneli keşfettiler.

10 Seanna Walsh'la yapılan görüşme.

Onuncu Bölüm: Pratiğe Dökmek

1 Seanna Walsh'la yapılan görüşme.

2 Eibhlín Glenholmes'la yapılan görüşme.

3 Seanna Walsh'la yapılan görüşme.

4 "Twinbrook Becomes Redcap Area: MPs Move into Woodbourne as Two RUC Shot," *Andersonstown News*, 15 Mayıs 1976, s.11.

5 Ó hAdhmaill'e göre, İngiliz askerleri 1977'de baskın yaptıkları bir evde Liberty'yi basmakta kullandıkları Gestetner makinesini bulmuştu. Makineye el koymuş ve ev sahibini tutuklamışlardı. Féilim Ó hAdhmaill'le yapılan görüşme.

6 Danny Morrison, "H-Block OC," *An Poblacht/Republican News*, 9 Mayıs 1981, s.23.

7 Cumhuriyetçilerin, ağırlıklı olarak emekçi/işsiz insanlardan oluşan tabanlarını "halk"la özdeşleştirmeleri hususunda bir noktayı açıklamak gerek. İrlanda'nın kuzey kısmında "bölünmüş bir işçi sınıfı" bulunduğu açıktır, dolayısıyla Cumhuriyetçilerin bakış açısından görüldüğü biçimiyle "halk" (genel olarak Katolik Milliyetçiler) *halkın* ancak yarısını oluşturmaktadır. Benzer şekilde, Sadıklara ait işçi sınıfı partileri de tabanlarının "halk" olduğunu savunurken aynı eksikliğe düşmektedirler. Ne var ki, Cumhuriyetçiler, kendileri gibi Cumhuriyetçi *oldukları takdirde* Protestanları da memnuniyetle kendi tabanları içinde değerlendireceklerini beyan ettiğinden (ve yaptığından), "halk" kavramına başvururken daha büyük bir geçerliliğe sahip olduklarını savunmak mümkündür. Sadıklar ise açıktan ırkçı veya mezhepçi bir politika sürdürmekte olup Katolikleri cemaatlerine dahil etmek konusunda benzer bir isteklilik göstermemektedir (bu tavra örnek olarak, "halk" kesin bir şekilde Protestan olarak tanımlanmıştır). Bkz. Peter Shirlow & Mark McGovern (eds.), *Who Are "the People"?: Unionism, Protestantism, and Loyalism in Northern Ireland*, London: Pluto Press, 1997.

8 Bu problemli ilişkilerin bir analizi için bkz. Féilim Ó hAdhmaill, *The Function and Dynamics of the Ghetto: A Study of Nationalist West Belfast*, yayımlanmamış Doktora tezi, University of Ulster, 1990. Ayrıca yerel *Andersonstown News* gazetesindeki bu döneme ait birçok makaleye başvurulabilir.

9 Bugün TTA Merkezi'nin hemen yanında tamamen İrlandaca eğitim veren bir kreş ve ilkokul bulunmaktadır. Kurucuları, devletten kaynak ve ruhsat alınması gerektiği için Bobby Sands'in adını okula verememiştir. Ancak bunun yerine, Bobby'nin en bilinen düz yazı eserinde kullandığı özgürlük simgesinin adını vermişlerdir: Bunscoil na Fuiseoige, "Tarlakuşu Okulu"

10 BBC belgeseli *Old Scores*'dan alıntılanmıştır.

11 Bernard Fox, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.

12 Chillingworth, Sean Greene ismiyle de biliniyordu. Daha sonra hapishanede, İngilizcedeki "green" (yeşil) kelimesinin İrlandaca karşılığı olan *glas*'tan hareketle Bobby ona Sean Glas adını takacaktı.

13 Eilish Hamil'le yapılan görüşme.

14 Jennifer McCann'le yapılan görüşme.

15 "New Policy Line to Step Up Harassment in Twinbrook," *Andersonstown News*, 18 Eylül 1976, s.12.

On Birinci Bölüm: Dunmurry'de Kötü Bir Gün

1 Burada anlatılacak olaylar, Antrim Bölge Mahkemesi 405/77 no.lu dosyadaki tanık ifadeleri ve diğer kayıtlar, olayda yer alanlarla yapılan görüşmeler ve Balmoral Mobilyacılık'ın bir çalışanıyla yapılan görüşme edinilen bilgilerden derlenmiştir. Fiziksel tasvirler adı geçen yerlere gidilerek teyit edilmiştir.

On İkinci Bölüm: Castlereagh

1 Burada anlatılacak olaylar, Antrim Bölge Mahkemesi 405/77 no.lu dosyadaki polis kayıtları, farklı isimlerle yapılan görüşmeler ve Bobby Sands'in sorgulara ilişkin dışarı kaçırılan ifadelerinden derlenmiştir.

2 Peter Taylor, *Beating the Terrorists? Interrogation in Omagh, Gough, and Castlereagh*, London: Penguin, 1980, s.68.

3 Peter Taylor, *Beating the Terrorists? Interrogation in Omagh, Gough, and Castlereagh*, London: Penguin, 1980, s.155.

4 Peter Taylor, *Beating the Terrorists? Interrogation in Omagh, Gough, and Castlereagh*, London: Penguin, 1980, s.156.

5 Bundan sonraki kısım Seamus Finucane'in anlattıklarına dayanarak oluşturulmuştur.

On Üçüncü Bölüm: Hapishaneye Dönüş

1 Ölüm belgesi, Liam Sands, D76/B1/3937.

2 Gino MacCormaic, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.

3 Marley, Belfast'ta "bilye" için kullanılan argo bir sözcüktür; mahkûmlara göre bu gardiyanın şivesi yüzünden sesi ağzı bilyeyle doluymuş gibi çıkıyordu.

4 Hapishanede cezaya konmak anlamında kullanılan, "kerevete kalmak" şeklinde çevrilebilecek argo bir terim türemişti (İng. "On the boards"), zira cezaların başlıca uygulaması yataklardan şiltelerin alınarak mahkumların tahta iskelet üzerinde uyumaya zorlanmasıydı.

5 Bobby Sands'in imzasız makalesi, "On the Blanket," *An Phoblacht/Republican News*, 1 Nisan 1978, s.2.

6 "They Will Have to Nail Prison Garb on my Back," *Republican News*, 6 Mart 1976, s.1.

7 "Prisoners Not Eating—Claim," *Belfast Telegraph*, 10 Ocak 1977.

8 "Loyalist Prisoners Renew Demand for Segregation," *Irish Times*, 8 Ocak 1977.

9 "Republican Court Protests Continue," *Irish News*, 12 Ocak 1977.

10 "Prisoners Hurt in Rows over Mixing," *Irish News*, 8 Ocak 1977.

11 "Loyalist Prisoners Renew Demand for Segregation," *Irish Times*, 8 Ocak 1977.

12 "No Segregation for North's Prisoners," *Irish Times*, 14 Ocak 1977; "The Segregation of Remand Prisoners," *Irish News*, 18 Ocak 1977.

13 Seamus Finucane'le yapılan görüşme. Dosya no. 405/77.

14 Bir cezaevi amirinin şiddeti doğrularken aynı zamanda bunun resmi hapishane politikası olduğunu reddetmesi karşısında dikkatli olmalıyız. Suçbilimci Stanley Cohan "inkârın kültürü" üzerine yaptığı çalışmasında, devletlerin hak ihlallerini inkârını gösteren beş aşama ortaya koymuştur. Buna göre, ilk önce açıktan reddederler. Ardından, ihlallerin inkâr edilemeyeceği kadar fazla kanıt varsa, yüksek görevliler bunun "resmi politika" olmadığını söyleyerek alt kademe çalışanları suçlarlar. Bu, A.B.D.'nin My Lai'den Abu Gharib'e pek çok yerde işlediği savaş suçlarını da açıklamaktadır. Stanley Cohen, *States of Denial: Knowing Abo-*

ut Atrocities and Suffering, London: Polity Press, 2000.

15 Leon Uris, *Trinity*, London: Corgi, 1976, s.517.

16 *Republican News*, 10 Eylül 1977.

On Dördüncü Bölüm: Hücre Hapsi

1 "The Early Days," *An Phoblacht/Republican News*.

2 Duruşmadaki detayların çoğu Seamus Finucane'le yapılan görüşme ve Belfast Crown Court, 405 no.lu dosyadan (1977) derlenmiştir. Mahkemeye ait kimi detaylar ise yazarın kendi gözlemlerine dayanmaktadır.

3 Belfast Crown Court, 405 no.lu dosya.

4 Bobby Sands'in isimsiz makalesi, "Four Forgotten Blanketmen," *Republican News*, 7 Ocak 1978, s.7–8.

On Beşinci Bölüm: Battaniyeli Günler

1 Ned Flynn, Nor Meekly Serve My Time notlarından. Gardiyanlardan biri, içki bulunmasının H bloklarında şiddeti arttırdığını doğruluyor: "Hapishanede olan bazı şeyler çoğu zaman bu yüzden oluyordu. İnsanlar içkili geliyordu. Biraz konuşup takılıyorlardı, sonra bir bakmışsın kavgaya tutuşmuşlar." Gardiyanla yapılan görüşme.

2 H bloklarındaki şiddet kültürü üzerine yapılmış bir tartışma için, bkz. Kieran McEvoy, *Paramilitary Imprisonment in Northern Ireland: Resistance, Management, and Release*, Oxford: Oxford University Press, 2001.

3 Jackie McMullen, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.

4 Kullanılan iletişim yöntemlerinin tarifi için bkz. Brian Campbell, Laurence McKeown ve Felim O'Hagan (ed.), *Nor Meekly Serve My Time*, Belfast: Beyond the Pale, 1994.

5 Bkz. Tom Collins, *The Irish Hunger Strike*, Dublin: White Island Book Company, 1986, s.56–63

6 Tom Collins, *The Irish Hunger Strike*, Dublin: White Island Book Company, 1986, s.56–63.

7 Sands'ın isminin çıkarılma sebebi, daha sonraki bir makalede açıklanmıştır. Bkz. "On the Blanket," *Republican News*, Ocak 7, 1978, s.6–7.

8 "On the Blanket," *Republican News*, November 5, 1977, s.6. Sands bu makalenin yazarı olduğu hiçbir zaman açıkça belirtilmemiştir.

9 Gino MacCormaic, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.

10 B kanadındaki mahkûmlar "yenmez bir hâlde" olduğu için Noel yemeğini dışarı fırlattılar. Buna karşılık olarak Yardımcı Amir Albert Miles, B kanadındaki herkesi "bir numaralı diyet"e koydu. Miles bir sonraki yıl IRA tarafından öldürüldü.

11 Sands'in bayramlarla ilgili değerlendirmeleri isimsiz olarak yazdığı isimsiz bir makalede yer alır. "Christmas on the Blanket," *Republican News*, 21 Ocak 1978, s.3.

12 Flu Epidemic," *Republican News*, 28 Ocak 1978, s.5.

13 "Flu Epidemic," *Republican News*, 28 Ocak 1978, s. 5.
14 "Health on the Blanket," *Republican News*, 25 Şubat 1978, s.5.
15 Jimmy Burns, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
16 Kişisel yazışma, Gino MacCormaic'ten Malachy'ye, 19.2.1978.
17 Kişisel yazışma, Gino MacCormaic'ten Malachy'ye, 19.2.1978.

On Altıncı Bölüm: Eylemi Kızıştırmak

1 Ancak elbette İsviçre'nin denize kıyısı yoktur. Leo Green, *Nor Meekly Serve My Time*, s.37.
2 Jaz McCann, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
3 Tim Pat Coogan, *The Troubles: Ireland's Ordeal 1966–1995 and the Search for Peace*, London: Random House, 1995, s.205–210.
4 Bobby Sands'in yazdığı adsız makale, "The Agony of It All: A Few Hours Out, Back Four Days Later," *Republican News*, 3 Haziran 1978, s.3.
5 Joe McQuillan, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
6 PRO, H-Block [Bobby Sands], "H-Block Protest Intensifies," *Republican News*, 8 Nisan 1978, s.6. Burada, eylemlerin yoğun olarak sürdüğü üç hafta gibi kısa bir süreden sonra Sands'in (Brendan Hughes'a danışarak elbette) yıkanmama eylemini "uzun süreli eylemimiz" olarak tarif etmiş olması ilginçtir.
7 Sean Lennon, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
8 Jaz McCann, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
9 "The Agony of It All: A Few Hours Out, Back Four Days Later," *Republican News*, 3 Haziran 1978, s.3.
10 Ne var ki, bazı battaniye adamların sonradan hastalığa yakalandığını ve bazılarının erken öldüğünü eklemek gerekir.
11 Hastane gardiyanıyla yapılan görüşme.
12 Bobby Sands tarafından yazılan isimsiz makale, "One of Those Days that Never Ends," *Republican News*, 10 Haziran 1978, s.3.
13 Bobby Sands, *One Day in My Life*, Cork: Mercier Press, 1983, s.52.
14 Leon Uris, *Trinity*, London: Corgi, 1976, s.516–17.
15 "The Agony of It All: A Few Hours Out, Back Four Days Later," *Republican News*, 3 Haziran 1978, s.3.
16 Marcella, "Barbed Wire," *An Phoblacht/Republican News*, 24 Şubat 1979, s.2.
17 Siyasi statü için düzenlenen sonraki kampanyalarda, "tabut" H blokları için kullanılan yaygın bir metafor hâline geldi. Yalnızca H bloklarına özgü bir durum değil bu. İrlandalı Cumhuriyetçilerin epey zaman geçirdiği New York'taki şehir hapishanesine için de "tabutlar" denilir.
18 "One of Those Days that Never Ends," *Republican News*, 10 Haziran 1978, s.3.
19 Kevin Campbell, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
20 Thomas Loughlin, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
21 Peadar Whelan, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.

22 Belfast Crown Court, 405 no.lu dosya ile Philip Rooney'le yapılan görüşme.
23 Benzer şekilde, Laurence McKeown da Bobby'nin gardiyanları daima parmağında oynattığını, sık sık kendisi için başka mahkûmlara asla yapmayacakları şeyler yaptırmalarını sağladığını hatırlıyor.
24 Yetenek yarışmasının haberi "Ole Faces" başlığıyla yayımlandı. *Republican News*, 12 Ağustos 1978, s.3.
25 Chris Ryder, *Inside the Maze*, s.181.
26 Tom Holland, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
27 Alıntı için bkz. Chris Ryder, *Inside the Maze*, s.181–82.
28 "One of Those Days that Never Ends," *Republican News*, 10 Haziran 1978, s.3.
29 Joe McQuillan, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
30 Joe McQuillan, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
31 Mick O'Dearg, "Older Young Faces," *Republican News*, 28 Ekim 1978, s.4.
32 Sean Lennon, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
33 Joe McQuillan, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
34 Peter Cunningham, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
35 Brendan MacFarlane, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
36 Bobby Sands, *One Day in My Life*, Cork: Mercier Press, 1983, s.87.

On Yedinci Bölüm: H6: Dayanışmayı İçeriden Kurmak

1 Bik MacFarlane, Jackie McMullen ve Gerry McConville ile yapılan söyleşiden, *Feile FM Radio*, 23 Şubat 2001.
2 "Ailesi" artık kızkardeşi Marcella, annesi ve babasından oluşuyordu. Diğer kızkardeşi Bernadette kendi IRA eylemleri yüzünden İrlanda'nın güneyinde firari bulunuyordu. Geraldine'le olan evliliği kesin olarak bitmişti. Oğlu Gerard'ı neredeyse dokuz aydır görmemişti, ancak "bugün" değilse bile yakın bir zamanda ailesinin onu getireceğini umuyordu. "Bugün ufaklığı görürüm belki," diye yazıyor. "Onu görmeyeli neredeyse dokuz ay oldu. Sağlık riski yüzünden. Onunla görüştüğüm her seferinde riske girmiş oluyorum." Bobby Sands, *One Day in My Life*, Cork: Mercier Press, 1983, s.39.
3 Burada IRA'nın 21 Aralık'ta Güney Armagh, Crossmaglen'de gerçekleştirdiği, üç İngiliz devriyesinin öldürüldüğü saldırıdan bahsediliyor olabilir. 1978, savunmaya çekildiği anlaşılan IRA için askeri açıdan oldukça yavaş geçen bir yıl olmuştu. Bir Sinn Féin tarihçisinin yazdığı gibi, "IRA kampanyası durularak bir yıpratma savaşına dönüşmüş gibi gözüküyordu... 1978'de IRA, İngilizlerin çekilmesini sağlamaya kesinlikle Geçici'lerin kurulduğu zamankinden daha yakın değildi, daha uzaklaşmış olması dahi mümkündü." Brian Feeney, Sinn Féin: *A Hundred Turbulent Years*, Dublin: O'Brien Press, 2002, s.284. Böylesi aşırı bir askeri durgunluk döneminde, sözkonusu saldırı hem hapisteki hem de dışarıdaki gönüllüler için büyük moral olmalı.
4 *One Day in the Life of Ivan Denisovich* Batı'da ilk olarak 1963'te basıldı.

5 Joe Watson'la yapılan görüşme.

6 Bobby Sands, *One Day in My Life*, Cork: Mercier Press, 1983, s.88-91.

7 Hapishaneden salıverildikten yıllar sonra, Jet'i dinlemiş olan battaniye adamların birçoğu kitabın aslını aramıştı. Romanı bulmak için kütüphaneleri ve ikinci el kitap dükkânlarını dolaşmışlardı. Video dükkânlarında kasetini bulmaya çalışmışlardı. Kimse bulamadı. Seamus Finucane Bobby'nin bunu mahkemesi görülürken kaldığı Crumlin Yolu Hapishanesi'nde ya da H1'de okuduğunda ısrar ediyor. Ancak görünüşe göre bu kitabı okuyan başka hiçbir mahkûm yok. Bu kitabın yazarı da internette ve basılmış kitaplar arasında *Jet*'i bulmayı başaramamıştır. Akla gelen diğer şey, Bobby'nin bunu uydurduğu olacaktır. Tomboy Loudon da Bobby'nin hikâyeyi uydurmuş olduğunu yıllar sonra kendisine itiraf ettiğini söylüyor.

Ben hikâyenin oldukça basit bir yerden çıktığını düşünüyorum. Bobby şarkı sözlerini ezberlemeye bayılırdı. Ezberlediklerinden biri de Paul ve Linda McCartney'nin "Jet" adlı şarkısıydı. Hikâyenin içindeki pek çok öğe şarkının sözlerinde yer alıyor.

Baba: "Jet! Baban başçavuşken de bu kadar sert miydi?"

Yaklaşan evlilik: "Jet! Onların suratları hâlâ gözümün önünde; Bana söylediğin zaman hani; Çok yakında evleneceğini."

Motorsiklet yolculuğu: "Jet! Rüzgar dolaşıyor saçlarında binlerce sicim gibi;
Atla arkaya gidiyoruz; Göklerde dolaşmaya."

8 "The Bold MacKillen" o zaman yayımlanmamıştı, ancak daha sonra Bobby'nin yazdıklarından oluşan bir antolojide yer aldı. Bobby Sands, *Skylark Sing Your Lonely Song*, Cork: Mercier Press, 1982.

On Sekizinci Bölüm: H6: Eylemi Genişletmek

1 Amir Albert Miles, Kasım 1978'de IRA'ya göre doğrudan battaniye adamlara uyguladığı zulme misilleme olarak öldürüldükten sonra, hapishane görevlileri giderek daha fazla hedef alınmaya başladı. Aralık 1978 ve Şubat 1979'da bir, Nisan 1979'da iki hapishane görevlisi IRA tarafından öldürüldü. Malcolm Sutton, *An Index of Deaths from the Conflict in Ireland 1969–1993*, Belfast: Beyond the Pale, 1994, s.112–114.

2 Alıntı için bkz. Liam Clarke, *Broadening the Battlefield: The H-Blocks and the Rise of Sinn Féin*, Dublin: Gill and Macmillan 1987, s.96.

3 *Irish News*, 28 Nisan 1979; Irish Times, April 28; *Irish Press*, 28 Nisan 1979.

4 *Irish News*, 16 Haziran 1979.

5 "Marcella"dan Cumhuriyetçi yönetime gönderilmiş mesaj, 4 Ağustos 1970. Aktaran, Liam Clarke, *Broadening the Battlefield: The H-Blocks and the Rise of Sinn Féin*, Dublin: Gill and Macmillan, 1987, s. 242–247.

6 Joe McQuillan, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.

7 Gerry Adams'la yapılan görüşme.

8 Gerry Adams'la yapılan görüşme.

9 Hughes'la Bobby Sands, sürekli orada bir şeyler yapıldığını söylediği için Reid'e "perde arkası" adını takmıştı. Reid kendisine takılan ismin farkındaydı ve bunu eğlenceli buluyordu.

10 Seanna Walsh, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.

11 *Irish News*, 17 Temmuz 1979.

12 "Marcella"dan Cumhuriyetçi yönetime gönderilmiş mesaj, 4 Ağustos 1970. Aktaran, Liam Clarke, *Broadening the Battlefield: The H-Blocks and the Rise of Sinn Féin*, Dublin: Gill and Macmillan, 1987, s. 242–247.

13 Ölümünden bu yana İrlanda'daki duvar resimlerinde, posterlerde, broşürlerde vs. bu söz Bobby Sands'e atfen kullanılmaktadır. Ancak bu sadece Bobby'nin lafı değildi. Battaniye adamlar politik aktivizmi ve halk desteğinin kampanyalarındaki rolünü tartışırlarken bu sözü sık sık kullanırlardı.

14 Marie Moore'la yapılan görüşme.

15 "Kızlar;" Maggie McCullough, Andrea Lenihan, Theresa Miller, Kate Murray ve Sheila McVeigh'den oluşuyordu.

16 Bazı mahkûmlar mesajları sünnet derilerinin altında saklardı. Ahlaki değerlerine ters olacağı ve onları mahkûmların rektumunda saklanmış mesajlardan daha çok utandıracağı çekincesiyle, bunu kadınlara söylemiyorlardı.

17 Yalnızca bir kere, Mary Hughes bir radyoyu taşırken yakalandığında ciddi bir olay yaşandı. Gardiyanlar şüpheli bir bomba bulunduğunu söyleyerek derhal görüş alanıyla otoparktaki insanları boşalttılar. Sonrasında Hughes'un hapishaneye girişi yasaklandı.

18 O sırada Bobby Sands ismi Moore için hiçbir şey ifade etmese de, Christy Moore Bobby için çok şey ifade ediyordu. Bazı şarkıları, şarkı gecelerinde sürekli söyledikleri arasındaydı, Moore'un eski grubu Planxty ise en sevdiği gruplardan biriydi. 1976'da özgür kaldığı kısa dönem içinde Planxty'yi konserde canlı olarak görebilmek için Dublin'den Galway'e otostop çekmişti.

19 Thomas Loughlin, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından. Carberry'nin ölüm yılı 1902'dir.

20 "A Nation Mourns Its Loss: 'The Troubles' in Ulster Take a Terrible Toll," *Time Europe*, 10 Eylül 1979.

On Dokuzuncu Bölüm: Kaçınılmaza Doğru

1 H3'teki genç mahkûmların hiçbiri Dixie Elliot'u görmemişti. Kalın sesi yüzünden, kafalarında onu "biraz Lee Marvin gibi," güçlü görünüşlü bir adam olarak canlandırıyorlardı. Ancak Pazar günkü ayinde Elliot'u görebildiler. Ufak tefek, sakalsız bir adamdı. Ve kesinlikle Lee Marvin'e benzemiyordu.

2 IRA ve INLA mahkûmları arasındaki ilişkiler çoğunlukla iyiydi. Ancak bazı INLA mahkûmları IRA liderlerinin bölücü olarak gördüğü bazı bağımsız politikalarda ısrar ettiği zaman gerilmişlerdi. H3'te hem Kevin Lynch hem de Mickey Devine IRA mahkûmları arasında sevilen isimlerdi.

3 Colm Scullion ve Jimmy McMullen'la yapılan görüşmelerden.

4 Joan Boyd, "Hunger Strike Threat," *Sunday News*, 7 Ekim 1979, s.1.

5 Burada anlatılacakların yer aldığı kaynak için bkz. Joan Boyd, "The Men on the Blanket," *Sunday News*, 7 Ekim 1979, s.5.

6 "Prison Men in Revolt," *Sunday News*, 4 Kasım 1979, s.1.

7 Dixie Elliot bugün ressam olarak çalışmakta; barların ve kamu binalarının duvarlarına ücretle resimler yapmaktadır.

8 Colm Scullion'la yapılan görüşme. Ayrıca Sile McVeigh ve Margaret McCullough'la da görüşülmüştür.

9 Mahkûmlardan biri, Bobby'nin Parker kartuşlarının kokusunu hücreler ötesinden alabildiğini söylemişti. Bir keresinde Sands'e bir not göndermiş, Sands kâğıda bakıp harflerin yumuşak bir şekilde yazıldığını, plastik Bik kartuşlarıyla olduğu gibi titrek olmadıklarını görmüştü. Hemen ardından kapıya çıkmıştı.

"Baksana, sende Parker mı var?"

"Evet var."

Sands kalemi kendisine göndermesini söyledi; yazılarında kullanmak için ona lâzımdı.

10 Gerry Adams, *Before the Dawn: An Autobiography*, Dingle: Brandon, 1978, s.271.

11 Gerry Adams'la yapılan görüşme.

12 Genel fikir, Alex Reid'in saygıderer bir adam olduğudur. Genellikle röportaj vermez, ancak barış ve adalet için perde arkasında yorulmadan birçok iş yapmıştır. Açlık grevleri hakkında duyduğu hislere rağmen, bu kitabın araştırmasına yardımcı olmak için röportaj vermeme adetinde bir istisna yaptı: "Bu konuda konuşmak, düşünmek, bir daha üzerinden geçmeyi hiç istemiyordum," diyerek açıkladı.

13 Bkz. Liam Clarke, *Broadening the Battlefield: The H-Blocks and the Rise of Sinn Féin*, Dublin: Gill & Macmillan, 1987, s.115. Mahkumların aldığı resmi yenilgiler bununla sınırlı değildi. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yıllık insan hakları raporunda da İngiltere yapışan insan hakları ihlali suçlamalarının hepsinden aklanmış görünüyordu.

14 Liam Clarke, *Broadening the Battlefield: The H-Blocks and the Rise of Sinn Féin*, Dublin: Gill & Macmillan, 1987, s.115.

15 Moore albümde "McIlhattan"ın yazarı olarak Bobby Sands'le birlikte BikMacFarlane'in adına da yer verdi. "Scullion'un şarkı söyleyememesinin cezasını Bik ödememeli," demişti.

16 Philip Rooney'le yapılan görüşme.

17 Ernie O'Malley, *On Another Man's Wound*, Dublin: The Sign of the Three Candles, 1936.

18 Ó hEoghus hakkındaki bu bilgi, *Searc's Web Guide'in* Ernest O'Malley (1898-1957) açıklamasında yer almaktadır. Kaynak: http://www.searcs-web.com/omall.html.

19 Richard Ellman, *Oscar Wilde*, London: Hamish Hamilton, 1987, s.500.

20 "Cardinal Has More Talks with Atkins," *Irish News*, 23 Eylül 1980, s.1.

21 Ó Fiaich'la İngiltere arasında yapılan görüşmelerden alınan sonucun Cumhuriyetçilerce nasıl değerlendirildiği, ertesi hafta çıkardıkları gazetenin manşetinde görülebilir: "Ó Fíaich-Atkins Görüşmesinde Yenilgi: H-Blok İçin Umutlar Yerle Bir Oldu: Battaniye Adamlar Hüsranın Eşiğinde" Bkz. "Ó Fíaich/Atkins Talks End in Failure: H-Block Hopes Dashed: Blanketmen on the Brink of Total Frustration." *An Phoblacht/Republican News*, 27 Eylül 1980, s.1.

22 Brendan Hughes'la yapılan görüşme.

Yirminci Bölüm: Açlık Grevi

1 Bik MacFarlane'le yapılan görüşme.

2 Bik MacFarlane'le yapılan görüşme.

3 Bu konuda hatıralar birbiriyle çelişiyor. Brendan Hughes Bobby'yle "borulardan" özel olarak tartıştıklarını söylüyor. Birçok başka mahkûm ise (Bik MacFarlane, Jake Jackson ve Richar O'Rawe da aralarında olmak üzere) tartışmanın ayinde gerçekleştiğini söylüyor ve bazı detaylar veriyorlar. Akla yakın bir ihtimal, tartışmanın ayinde başlayıp, özel toplantıyla devam etmiş olması.

4 McKenna'nın oğluyla aynı adı taşıyan babası Sean, 1971'de yargısız alıkoyma uygulamaları başladıktan sonra duyuların yoksun bırakıldığı işkence yöntemine maruz kalan on dört "kukuletalı"dan biriydi. (Kafalarına geçirilen siyah kukuletadan dolayı bu isim takılmıştı.) 1976 yılında Strasbourg'daki Avrupa İnsan Hakları Komisyonu "kukuletalılar" hakkında görülen davada İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Üçüncü Maddesi uyarınca, İngiliz hükümetini mahkumlara insanlık dışı ve küçük düşürücü muamele etmekten suçlu buldu. Baba McKenna 1975'te kırk iki yaşında öldüğü zaman, İngiliz ordusunun kendisine yaptıkları dolayısıyla bozulan sağlığı sebep olarak gösterildi. Daha sonra oğlu Sean McKenna kendisinin de polis gözetiminde kötü muamele gördüğünü iddia etti. Bkz. Raymond Murray, *The SAS in Ireland*, Dublin: The Mercier Press, 1990, s.33–34, 168– 69..

5 BS'den Liam Og'a gönderilen mesaj, "4/8/1980". Bu mesajın tarihi net değil. "4/8/1980" gibi gözükmekle birlikte, bu tarih ne benzer tartışmaları içeren mesajlara ne de olayların gerçekleştiği tarihlere uyuyor. Açlık grevi tartışmaları, Kardinal Ó Fiaich'le İngiliz hükümeti arasındaki görüşmelerin Eylül ayında başarısızlıkla sonlanmasından sonra başladığı için Ağustos mantıklı gözükmüyor. Mesajın 4 Ekim yerine 8 Ekim'de yazılmış olması da bir seçenek, zira 4 Ekim Cumartesi gününe denk geliyor, oysa greve katılacak gönüllülerin kesinleştirildiği konuşma Pazar günkü ayin sırasında yapılan toplantıda gerçekleştirilmişti. Diğer taraftan, Brendan Hughes ve Sands'in kendi aralarında karar aldıktan sonra bunu toplantıda teyit etmiş olmaları da mümkün.

6 İronik bir dipnot: Alex Reid Roma'da birçok ay geçirdikten sonra Vatikan'a hiç gitmediğini ve Papa'yla görüşmediğini fark etti. Bobby Sands açlık grevinde öldükten bir hafta sonra bu durumu düzeltmek için St. Peter Meydanı'na gitti. Meydanın yakınlarında bir dükkândan alışveriş yaparken Papa'yı görünce şaşır-

dı. Papa onun olduğu yere yaklaşırken, bir adam yürüdü ve Reid'in korku dolu bakışları altında tabancasıyla Papa'ya ateş etmeye başladı. Roma'ya Belfast'taki silahlar ve savaşın yarattığı stresten kurtulması için gönderilmiş olduğunu gülerek anlatıyor.

7 Reid, İrlanda başbakanı tarafından "İrlanda barış sürecinin mimarı" olarak lanse edilmişti. (Mary McAleese'le yapılan söyleşiden, *Talkback*, BBC Radio Ulster, 31 Aralık 2003).

8 BS'den BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 13/10/1980.

9 Joan Boyd, "The Men on the Blanket," *Sunday News*, 7 Ekim 1979, s.5.

10 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 21/10/1980.

11 Adams'a göre, açlık grevinin başından itibaren Bobby'yle her gün iletişim hâlindeydi. "Bu son derece travmatik dönemde birbirimizi çok yakından tanımıştık."

Gerry Adams, *Before the Dawn: An Autbiography*, London: Heinemann, 1996, s.287.

12 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 4/8/1980.

13 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 13/10/1980.

14 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 4/8/1980. Bu kaygıların haklı olduğu, artan tacizlerden bahsederek bu durumu yaklaşmakta olan açlık greviyle ilişkilendirdiği birkaç hafta sonraki mesajından anlaşılıyor. "Bir şey daha var," diye yazmış Sands, "gardiyanlar cumartesi öğleden sonraki hücre aramasında bayağı üstümüze geldiler birçok hücrenin altı üstüne geldi ve çocuklardan biri kerevete alındı. Gece tacizlerinde de azdılar, coplarını kapılara vurup duruyorlar." BS'den AP/RN'ye mesaj, 26/8/1980.

15 Hunger Strike Declaration," *An Phoblacht/Republican News*, 18 Ekim 1980, s.2.

16 BS'den Brownie'ya gönderilen mesaj, 15/10/1980.

17 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 13/10/1980. Brendan Hughes'un daha önce Bobby Antrim'den olduğu için greve katılamayacağı konusunda diretmiş olmasına karşılık, o sırada ilk yedi kişi arasında gösterdikleri bir diğer isim olan Doherty de Antrim'dendi. Bunu mümkün kılan, İrlanda Bildirisi'nde imzası bulunan yedi kişiyi temsilen yedinci bir grevci almaya karar vermiş olmalarıydı, bu sayede Kuzey İrlanda'nın işgal altındaki altı kontluğundan bir tanesi iki adet grevci çıkarabilecekti. IRA'nın Belfast'taki gücü ve hapishane yönetimindeki Belfastlıların sayısı göz önünde bulundurulduğunda, en akla uygun uygulama, iki grevcinin Antrim'den çıkarılmasıydı.

18 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 13/10/1980.

19 BS'den Brownie'ye gönderilen mesaj, 15/10/1980.

20 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 13/10/1980.

21 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 13/10/1980.

22 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 13/10/1980.

23 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 13/10/1980.

24 BS'den Brownie'ye gönderilen mesaj, 15/10/1980.

25 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 24/10/1980.

26 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 24/10/1980.
27 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 24/10/1980.
28 "'On the Blanket' Men to Go on Hunger Strike," *Irish News*, 11 Ekim 1980, s.1 .
29 "Not Own clothes but 'Civvy-Type State Issue,'" *Irish News*, 24 Ekim 1980, s.1.
30 Vurgu benim. Alıntı için bkz. "Lives in Jeopardy," *Irish News*, 27 Ekim 1980.
30 "Church Leaders Urge Both Sides to 'Think Again,'" *Irish News*, 25 Ekim 1980, s.1.
32 "Church Leaders Urge Both Sides to 'Think Again,'" *Irish News*, 25 Ekim 1980, s.1.
33 "Church Leaders Urge Both Sides to 'Think Again,'" *Irish News*, 25 Ekim 1980, s.1.
34 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 24/10/1980.
35 Colm Scullion'dan annesine gönderilen mesaj, 6/11/1980. Ayrıca Colm Scullion'la yapılan görüşme.
36 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 31/10/1980.
37 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 2/11/1980, saat 16:00.
38 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 29/10/1980.
39 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 29/10/1980.
40 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 29/10/1982980.
41 Burada kullanılan terime ilişkin bir karışıklık mevcut. Mahkumlar tıbbi bölümde görev yapan gardiyanları "tıbbi görevli" ya da MO (medical officer) şeklinde adlandırırken, gardiyanlar kendilerine "hastane görevlisi" diyorlardı. Gardiyanlar arasında "MO" doktorlar için kullanılıyordu. Bobby Sands ve diğerlerinin mesajlarında kullanılan dile uygun olması açısından kitabın yazarı gardiyanlardan "tıbbi görevli" doktorlardan ise "doktor" biçiminde bahsetmiştir.
42 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 4/11/1980.
43 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 4/11/1980.
44 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 4/11/1980.
45 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 6/11/1980.
46 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 6/11/1980, saat 21:00.
47 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 7/11/1980, saat 01:00.
48 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 7/11/1980, saat 01:00.
49 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 8/11/1980, saat 01:00.
50 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 9/11/1980, saat 17:00.
51 Liam Clarke, Broadening the Battlefield:the H-Blocks and the Rise of Sinn Féin, Dublin: Gill and Macmillan, 1987, s.130.
52 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 2/12/1980, saat 01:00.
53 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 5/12/1980.
54 Alex Reid'le yapılan görüşme.
55 "The Voice of Reason," Irish News, 1 Kasım 1980, s.4.
56 "Hume Offers Services as Mediator," Irish News, 31 Ekim 1980, s.1.
57 Colm Scullion'la yapılan görüşme.
58 House of Commons Debates, 4 Aralık 1980, s.271–274.
59 "Glimmer of Hope for Solution to the Hunger Strikes," Irish News, 5 Aralık 1980, s.1.

60 "New Initiative May Result from Dublin Talks," Irish News, 8 Aralık 1980, s.1.

61 Mahkumların, tıbbi kanatta görev yapan gardiyanların sistemin bir parçası olmaları dolayısıyla hapishane yönetimi ve NIO'dan gelen ziyaretçilerin işbirlikçisi olarak görmesine karşılık, gardiyanların duruma daha farklı bakıyordu. Blelloch gibi gizemli ziyaretçileri "tekinsiz tipler" olduğunu ve neler döndüğü hakkında kendilerine en ufak bir bilgi verilmediğini düşünüyor, ancak Thatcher hükümetinin mahkumlarla bir anlaşma yapmakta olduğundan şüpheleniyorlardı. Tıbbi görevlilerden biriyle yapılan görüşmeden.

62 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 10/12/1980.

63 BS'den Brownie'ye gönderilen mesaj, 12/12/1980.

64 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 15/12/1980.

65 Richard O'Rawe'la yapılan görüşme.

66 Brendan Hughes'la yapılan görüşme.

67 Bu kritik saatler hakkında şimdiye dek hazırlanmış en iyi çalışma için bkz. David Beresford, Ten Men Dead, London: Grafton, 1987. Beresford referans vermemiş, ancak belli ki sunduğu bilgiler Brendan Hughes'la yapılan görüşmelere dayanıyor.

68 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 20/12/1980, saat 12:00.

69 Gerry Adams'la yapılan görüşme.

70 Meagher'ın Michael Oatley'le ("dağcı") toplantısına ilişkin aktardıkları ile Atkins'in BBC'de yaptıkları hakkında bir tanık ifadesinin yer aldığı kaynak için bkz. David Beresford, Ten Men Dead, London: Grafton, 1987, s.9-12.

71 David Beresford, *Ten Men Dead*, London: Grafton, 1987, s.9-12. David Beresford, Ten Men Dead, London: Grafton, 1987, s.9-12.

72 John Feehan, Bobby Sands and the Tragedy of Northern Ireland, Dublin: Mercier Press, 1983, s.111.

Yirmi Birinci Bölüm: Adım Adım

1 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 20/12/1980, saat 13:00.

2 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 19/12/1980, saat 15:00.

3 *Parliamentary Debates*, House of Commons, Session 1980–81, 15 Aralık, 1980–16 Ocak 1981, s.674.

4 Gerry Adams, *Before the Dawn: An Autbiography*, London: Heinemann, 1996, s.288.

5 Philip Rooney'yle yapılan görüşme. Bir başka mahkûm, açıkça dışarıdakilerin yaptığı bildirilerin ne kadar "umursamaz" olduğundan bahsediyor. Hareket'in dışarıdaki temsilcilerinin kullandığı dil mahkûmlar için işleri zorlaştırıyor, hatta Sands ve battaniye adam liderlerinin "ellerini bağlıyordu." Joe Barnes'la yapılan görüşme.

6 Gerry Adams'la yapılan görüşme.

7 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 20/12/1980, saat 13:00. Hayatının en karanlık anlarından biri olan bu dakikada bile Sands mizah duygusunu koruyordu.

H bloklarında karşı karşıya kaldıkları bütün o korkunç durumları saydıktan sonra, Bobby mektubunu umutsuz bir şakayla bitiriyordu: "İngilizlerin çekiliyor olma ihtimali?"

8 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 20/12/1980.

9 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 20/12/1980, saat 13:00.

10 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 21/12/1980, saat 20:30.

11 Hughes bugün olanlar hakkında oldukça soğukkanlı davranıyor. "Yeni bir açlık grevi konusunda Bobby'ye kesinlikle karşı çıkıyordum," diyor, "ancak KS Bobby'ydi ve kararı bu oldu." Bobby belli kid aha duygusaldı. Adams'a şöyle yazmıştı: "Kara garip davranıyor, ama işleri benim idare ettiğimi ve ben doğru şeyin yapıldığından tatmin oluncaya kadar tırnağımı oynatmayacağımı söyledim." Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, [21 Aralık].

12 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 21/12/1980, saat 20:30.

13 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 21/12/1980, saat 20:30. Rahip Toner'a gelince, Sands onun için "Index'i işin içinden çıkaracağız," demişti.

14 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 21/12/1980, saat 20:30.

15 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 21/12/1980.

16 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 26/12/1980.

17 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 24/12/1980, saat 22:00.

18 Bazılarına göre, görünen siyasi yönelim yeni destekçiler kazanılmasını zorlaştırmakla kalmıyor, muhafazakâr varoluşlarını tehdit edip kendi politikalarıyla mahkûmlarınki arasındaki farklılıkları gün yüzüne çıkardığı için aynı zamanda Rahip Faul gibi mevcut destekçileri de uzaklaştırıyordu. Bu dönemlerde Rahip Faul'un mahkûmların bir destekçisi olarak güvenilirliği azalırken, açlık grevine karşı giderek daha düşmanca bir tavır kazanmıştı.

19 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 21/12/1980.

20 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 24/12/1980, saat 22:00.

21 Marcella'dan LO'ya gönderilen mesaj, 25/12/1980.

22 KS H5'ten LO'ya gönderilen mesaj, 28/12/1980; Seanna H5'ten Liam Og'a gönderilen mesaj, 29/12/1980.

23 An Lamh Dearg [Tommy Gorman] H4'ten Liam Og'a gönderilen mesaj, 27/12/1980.

24 Seanna H5'ten Liam Og'a gönderilen mesaj, 29/12/1980.

25 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 26/12/1980.

26 Marcella'dan Brownie'ye gönderilen mesaj, 29/12/1980, saat 17:00.

27 Marcella'dan LO'ya gönderilen mesaj, 31/12/1980.

28 BS'den Brownie'ye gönderilen mesaj, 1/1/1981, saat 14:00.

29 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 7/1/1981.

30 Bik'ten Brownie'ye gönderilen mesaj, 15/1/1981.

31 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 21/1/1981.

32 Burada anlatılacakların derlendiği kaynaklar. Röportajlar: Bik MacFarlane, Jimmy McMullen, Richard O'Rawe, Philip Rooney ve Seanna Walsh; Mesajlar:

Sean na Walsh, KS H5'ten LO'ya, 28/1/1981; Marcella'dan LO'ya, 28/1/1981, saat 13:30; Gino MacCormack'tan ailesine, 28 Ocak 1981; *Nor Meekly Serve My Time* notları: Gerard Clarke, Thomas Loughlin, Laurence McKeown.

33 Bik MacFarlane'le yapılan görüşme.

34 Marcella'dan LO'ya gönderilen mesaj, 28/1/1981, saat 13:30.

35 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 26/1/1981, saat 20:00.

36 Bik, 29/1/1981, saat 17:30.

37 Bik'ten Brownie'ye gönderilen mesaj, 3/2/1981, saat 20:30.

38 Bobby Sands'den Ordu Konseyi'ne gönderilen mesaj, 31/1/1981.

39 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 31/1/1981.

40 Bik'ten Brownie'ye gönderilen mesaj, 3/2/1981, saat 20:30.

41 Bik'ten Pennies'e gönderilen mesaj, 9/2/1981.

42 Sile Darragh, KS Armagh Hapishanesi'nden LO'ya gönderilen mesaj, 9/2/1981.

43 Bik'ten Pennies'e gönderilen mesaj, 15/2/1981.

44 Örneğin, Tom McElwee Bik MacFarlane'le iyi arkadaştı ve açlık grevinde sırasını yükseltmesi için ona yalvarmıştı. "Senden hiçbir zaman iyilik istemedim ama şimdi istiyorum. Lütfen adımı yukarı çek." McElwee daha sonra açlık grevinde ölmüşse de MacFarlane onu ilk dörtlü arasına almamıştı. Brendan MacFarlane'le yapılan görüşme.

45 Richard O'Rawe'la yapılan görüşme.

46 MacFarlane'e göre, Francis Hughes, Sands'e "harikulade" bir mesaj yazmıştı. İyimser, şakalar ve destekleyici yorumlarla dolu bir mesajdı ve MacFarlane'in söylediği kadarıyla, Bobby'ye büyük moral olmuştu. Brendan MacFarlane'le yapılan görüşme.

47 Laurence McKeown, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından

48 Tom Collins, *The Irish Hunger Strike*, Dublin and Belfast: White Island Book Company, 1986, s.213.

49 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 5/2/1981.

50 Marcella'dan LO'ya gönderilen mesaj, 6/2/1981.

51 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 8/2/1981.

52 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 15/2/1981.

53 Bik'ten Pennies'e gönderilen mesaj, 15/2/1981.

54 Aktarıldığı kaynak için bkz. John Feehan, *Bobby Sands and the Tragedy of Northern Ireland*, Dublin: Mercier Press, 1983, s.116.

55 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 21/2/1981.

56 Mairead Farrel, Armagh Hapishanesi'nden LO'ya gönderilen mesaj, 15/2/1981. Mairead Farrell, açlık grevi başladıktan neredeyse tam olarak yedi yıl sonra, 6 Mart 1988'de, iki IRA yoldaşıyla birlikte silahsız hâldeyken İngiliz SAS askerleri tarafından Gibraltar'da vurularak öldü.

57 Mary Doyle'dan LO'ya gönderilen mesaj,15/2/1981.

58 Sile Darragh, Armagh Hapishanesi'nden LO'ya gönderilen mesaj, 18/2/1981.

59 BS' den Mairead Farrell'a gönderilen mesaj, 21/2/1981.
60 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 15/2/1981.
61 Bik'ten Liam Og'a gönderilen mesaj, 19/2/1981.
62 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 21/2/1981.
63 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 23/2/1981.
64 Philip Rooney'den Sile Darragh'a gönderilen mesaj, 28/2/1981.
65 Bobby'nin günlüğünden (1 Mart-17 Mart) Aktarıldığı kaynak için bkz. *Skylark Sing Your Lonely Song: An Anthology of the Writings of Bobby Sands*, Dublin: Mercier Press, 1982, s.153.

Yirmi İkinci Bölüm: Son

1 Şarkının bu versiyonu, Bobby'nin H3'teki mahkûm arkadaşlarına söyleyip öğrettiği şekliyledir. Geleneksel İrlanda havası *Siun Ní Dhuibir* ile seslendirilmektedir. Bobby şarkıyı günlüğüne de yazmış, ancak son satırı şöyle değiştirmiştir: "Nuair a thigeann a lá aithíocfaidh mé iad go mor" ("Bizim günümüz geldiğinde, hepsini ödeteceğim birer birer"). Philip Rooney'le yapılan görüşme.
2 Hapishane görevlisiyle yapılan görüşme.
3 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 4/3/1981.
4 Bik'ten Pennies'e gönderilen mesaj, 1/3/1981.
5 Günlük alıntılarının yer aldığı kaynak için bkz. *Skylark Sing Your Lonely Song: An Anthology of the Writings of Bobby Sands*, Dublin: Mercier Press, 1982, s.153-173. Günlük, açlık grevinin ilk on yedi gününü kapsamaktadır.
6 Bik'ten Pennies'e gönderilen mesaj, 2/3/1981.
7 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 3/3/1981.
8 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 4/3/1981.
9 Bik'ten Pennies'e gönderilen mesaj, 2/3/1981.
10 Bu tamamen doğru değildi. Bik MacFarlane'in yolladığı imzasız bir mesajda gazetecilerin ziyaretine değinilerek, "Aracılık eden rahibin adını vermesi için Bobby'yi sıkıştırmaları haricinde her şey yolunda gitmiş," deniliyordu. MacFarlane'e göre Bobby onlara ismi vermemişti. İmzasız mesaj, 3/3/1981.
11 Brendan O Cathaoir, "Sands Claims Fast Accord was Broken," *Irish Times*, 5 Mart 1981, s.5.
12 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 4/3/1981.
13 Birkaç gün sonra, "yemeklerin kalitesinde ve miktarında açık ara artış var. Burada çıkan en iyi yemek yahni ve son bir haftada üç kere bundan geldi," diye yazmıştı. Ancak, "Yemeğin baştan çıkarıcılığına direnmekte bir sorun yaşamıyorum," diye eklemeyi ihmal etmiyordu. BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 9/3/1981.
14 İmzasız mesaj [Bik MacFarlane], 5/3/1981.
15 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 5/3/1981.
16 İmzasız, 9/3/1981.
17 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 9/3/1981.
18 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 9/3/1981.

19 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 9/3/1981.
20 Marcella'dan LO'ya gönderilen mesaj, 16/3/1981.
21 Günlük, 12 Mart.
22 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 9/3/1981.
23 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 10/3/1981.
24 Halkla İlişkiler, Bik adına LO'ya gönderilen mesaj, 14/3/1981.
25 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 19/3/1981.
26 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 16/3/1981.
27 Günlük, 16 Mart.
28 Bik MacFarlane'le yapılan görüşme.
29 İmzasız [Philip Rooney], LO'ya gönderilen mesaj, 25/3/1981.
30 Günlük, 17 Mart.
31 Tom McElwee'den ailesine gönderilen mesaj (tarih atılmamış ancak Mart 1981).
32 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 16/3/1981. Bobby'nin ziyaretlerden ötürü keyfi daha iyiydi çünkü ilk defa, ziyarete gelenlerin girişte ya da çıkışta vücutları aramadan geçirilmiyordu. Gardiyanlardan biri, Ricky O'Rawe'a, Amir Governor Hilditch'in o sabah kendilerini yıkanmama eylemi sona erdiği için normal mesai ve normal maaşa dönüldüğü konusunda bilgilendirdiğini söylemişti. NIO artık ayna aramaları için para vermeyecekse, demişti gardiyan, onlar da artık yapmayacaklardı.
33 John Feehan, *Bobby Sands and the Tragedy of Northern Ireland*, Dublin: Mercier Press, 1983, s.120-121.
34 Günlük, 14 Mart.
35 LO'dan Bik'e gönderilen mesaj, 23/3/1981.
36 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 26/3/1981.
37 Michael Doyle, "Days of Wrath, Nights of Fire," *Today: The Inquirer Magazine (Philadelphia Inquirer)*, 12 Temmuz 1987.
38 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 26/3/1981.
39 LO'dan Bik'e gönderilen mesaj, 29/3/1981.
40 Gerry Adams, *Before the Dawn*, s.292–293
41 Alıntı için bkz. David Beresford, *Ten Men Dead*, London: Grafton, 1987, s.105.
42 Bik'ten LO'ya gönderilen mesaj, 30/3/1981.
43 Brownie'den Marcella'ya gönderilen mesaj, 2/4/1981.
44 Marcella'dan LO'ya gönderilen mesaj, 31/3/1981.
45 Bik'ten Brownie'ye gönderilen mesaj, 30/3/1981.
46 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 2/4/1981.
47 David Beresford, *Ten Men Dead*, s.113.
48 Ray McCartney, *Nor Meekly Serve My Time* notlarından.
49 LO'dan Tony H5'e gönderilen mesaj, 10/4/1981.
50 LO'dan Bik'e gönderilen mesaj, 10/4/1981 Cuma, saat 20:30.
51 Eski bir battaniye adamla yapılan yazışma.
52 Hastane gardiyanı J ile yapılan görüşme. J açlık grevcileri hakkında"Ne yaptık-

ları benim için çok fark etmiyordu," diyor. "Bazıları korkunç şeyler yapmıştır herhâlde, ama bana göre yine de yazık olan genç hayatlardı bunlar..."

53 Eski bir battaniye adamla yapılan yazışma.

54 Adil olmak gerekirse, gardiyanların bazıları hücrede sürekli yemek bulundurmak zorunda olmaktan oldukça rahatsızdı, ancak, Kuzey İrlanda Bürosu tarafından bu yolda çok sıkı talimat almışlardı. Hastane gardiyanı J bu durumdan nefret ediyordu, çünkü yemek güzel kokuyordu ve bu karnını acıktırıyordu. "Koyduğumuz yemekler nefis kokuyordu gerçekten," diyor. "Yemeden nasıl durabildiler hiç anlamıyorum." Yapılana insani sebeplerle de karşıydı. "Bu adamlar ne yapmış olursa olsun, onlar da hepimiz gibi insandı. İçeri bu şekilde yemek koymaya gerek yoktu bence. Ama yukarıdakiler gerekli olduğunu düşünüyordu demek."

55 Michael Doyle, "Days of Wrath, Nights of Fire," *Today: The Inquirer Magazine (The Philadelphia Inquirer)*, 12 Temmuz 1987.

56 John Feehan, *Bobby Sands and the Tragedy of Northern Ireland*, Dublin: Mercier Press, 1983, s.126.

57 Bir aile dostuyla yapılan görüşme.

58 Görüşmenin canlandırılması için yararlanılan kaynaklar; Bik MacFarlane'le yapılan görüşme; Bik'ten Pennies'e gönderilen mesaj, 27/4/1981; Bik'ten Brownie'ye gönderilen mesaj, 29/4/1981. Ayrıca bkz. David Beresford, *Ten Men Dead*, üçüncü bölüm.

59 Alıntı için bkz. John Feehan, *Bobby Sands and the Tragedy of Northern Ireland*, Dublin: Mercier Press, 1983, s.128.

60 Bik'ten Brownie'ye gönderilen mesaj, 29/4/1981.

61 Jim Gibney'yle yapılan görüşme. McCreesh Liam Og'a, Hughes'un o gece sürekli kustuğunu ve gözlerinde ciddi bir sorun olduğunu yazmıştı. O kadar kötüydü ki rahipler bir önceki gece başına kutsal yağı sürmüş, doktorlar da onun Bobby'den önce ölebileceğini konuşmaya başlamıştı. Raymond McCreesh'ten LO'ya gönderilen mesaj, 30/4/1981.

62 Jim Gibney'yle yapılan görüşme. Gibney daha önce yapılan bir görüşmede Bobby'nin kendisine söylediği son sözleri biraz daha farklı aktarmıştı: "Çok güçsüzüm. Körüm. Göremiyorum. Çocuklara söyle başlarını dik tutsunlar. Ben dayanıyorum." Alıntılandığı kaynak için bkz. John Feehan, *Bobby Sands and the Tragedy of Northern Ireland*, Dublin: Mercier Press, 1983, s.133.

63 John Feehan, *Bobby Sands and the Tragedy of Northern Ireland*, Dublin: Mercier Press, 1983, s.132.

64 John Feehan, *Bobby Sands and the Tragedy of Northern Ireland*, Dublin: Mercier Press, 1983, s.134.

65 John Feehan, *Bobby Sands and the Tragedy of Northern Ireland*, Dublin: Mercier Press, 1983, s.134.

66 Kişisel iletişim; mahkûmlar kanalıyla Rahip John Murphy'nin Bobby'in ölümüne ilişkin aktardıkları; John Feehan, *Bobby Sands and the Tragedy of Northern Ireland*, Dublin: Mercier Press, 1983, s.135.

Yirmi Üçüncü Bölüm: Başlangıç

1 Bik'ten Brownie'ye gönderilen mesaj, 5/5/1981, saat 02:15.
2 Richard O'Rawe, Halkla İlişkiler Subayı'ndan LO'ya gönderilen mesaj, 6/5/1981.
3 Desmond Wilson, "Junk Theology," *Andersonstown News*, 2 Mayıs 1981, s.2; "Dismay at Bishop's ban," *Andersonstown News*, 2 Mayıs 1981, s.1; Des Wilson'la kişisel iletişim.
4 Mihrap fazla dayanmadı. Günler içinde İngiliz askerleri bir Saracen'le mihrabın üstünden geçip, parçaları ortalıkta bıraktılar.
5 Gerry Adams'la yapılan görüşme; Gerry Adams, *Before the Dawn*, London: Heinemann, 1996, s.296.
6 Gerry Adams, *Before the Dawn*, London: Heinemann, 1996, s.296.
7 BS'den LO'ya gönderilen mesaj, 15/2/1981; Seanna Walsh'la yapılan görüşme.
8 Kaynak: http://www.iranian.com/Times/Subs/Revolution/Aug98/irish.html
9 Charlie Goff'a ait basın kupürleri, telgraf ve mektuplar.
10 Fidel Castro, "A todos hombres y mujeres que lucharon por la independencia de Irlanda," 68 Conferencia de la Union Interparliamentaria'daki bildiri, 18 Eylül 1981.
11 Anthony Sampson, *Mandela: The Authorized Biography*, London: Harper Collins, s.287–88.
12 Neil Harvey, *The Chiapas Rebellion*, Durham: Duke University Press, 1998, s.113–114.
13 Gerry Adams'la yapılan görüşme.
14 Bu uzun görüşmenin McAliskey'nin ağzından aktarıldığı kaynak için bkz. Tom Collins, *The Irish Hunger Strike*, Dublin: White Island Book Company, 1986, s.592.
15 Bkz. Laurence McKeown, *Out of Time: Irish Republican Prisoners Long Kesh 1972–2000*, Belfast: Beyond the Pale, 2001.
16 IRA'daki bölünmeye ilişkin içeriden bir değerlendirme için bkz. Ed Moloney, *A Secret History of the IRA*, London: Penguin, 2002, s.476–479.
17 "Sister of Hunger Striker Denounces Peace Process as Deception," *Irish Times*, 8 Ocak 1998.
18 Bunlar, 28 Temmuz 2005'te IRA silahlı mücadeleyi durdurduğunu ilan ederken Seanna Walsh tarafından okunan sözler.

Bu kitapta, uzun bir açlık grevinde hayatını kaybeden IRA militanı Bobby Sands'in hayatı ve mücadelesi anlatılıyor.

Bobby, yirmi yedinci yaşını açlık grevinde karşıladı. O sırada, İngiliz sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesi veren İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA) üyesi olarak gerçekleştirdiği eylemlerden dolayı dokuz yıldır hapishanede bulunuyordu. Kuzey İrlanda'da "H Blokları" adlı özel tip cezaevindeki baskıların son bulması, tek tip elbise dayatmasından vazgeçilmesi ve IRA mahkûmlarına siyasi statü tanınması talebiyle yürüttüğü açlık grevinin altmış altıncı gününde, 5 Mayıs 1981'de hayata gözlerini kapadı.

Bobby Sands ve yoldaşları, taleplerini elde edemediler belki ama o günden itibaren Bobby Sands, dünyanın dört bir yanındaki milyonlarca insana ilham veren bir direniş simgesi haline geldi. Türkiye'deki uzun açlık grevlerinde ve ölüm oruçlarında da adı en çok anılıp örnek alınan figür yine Bobby Sands olacaktı.

Ne var ki, bu biyografinin basımına değin Bobby Sands'i, açlık grevlerine yol açan sebepleri etraflıca incelemiş ya da tarihin bu dönemini, hapishane hücrelerinin içinden bakarak yeniden canlandırmış bir kitap yoktu. Denis O'Hearn'ün kitabı, birincil kaynaklara başvurularak yapılan araştırma ve görüşmelere dayalı muazzam miktarda yeni materyal içeren bir çalışma olarak bu çarpıcı hayat hikâyesine ışık tutuyor.

"Bu muhteşem biyografiyle bir kez daha hatırlıyoruz ki, Bobby Sands tüm dünya için büyük bir insan, Belfast'ın iki yakasında ise gerçek bir kahramandı."
Mike Davis

"Sands'in hapishane günleri, mahkûm arkadaşlarıyla yaşadıkları, demir parmaklıklar ardındayken yazdığı şarkılar, şiirler ve son olarak açlık grevinin acılarına dair insanı duygulandıran bir öykü."
Washington Post

25 TL. KDV DAHİL

ISBN: 978-605-9046-21-3

9 786059 046213

Yordam Kitap